

శ్రీ

రాణా ప్రతాపసింహచరిత్ర.

(ఐతిహాసిక ప్రబంధము.)

ప్రొద్దుటూరు

(శ్రీ) జానకీ ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము.

1934 ప్రథమ ముద్రణము 500 ప్రతులు.

1935 ద్వితీయ ముద్రణము 1000 ప్రతులు.

(శ్రీ)

విజ్ఞప్తి.

—❁—

లెఫ్టనెంటు కర్నల్ జేమ్సు టాడ్డుదొర (Lieutenant-Colonel-James-Tod) రాజస్థానదేశచరిత్రము (Annals and Antiquities of Rajasthan) చదివి నప్పటినుండియు నాగ్రంథమునెడ నా కతిశయ గౌరవము గలిగెను. ఆ యితహాసరంగమున నర్చించిన పాత్రములలో “మహారాణా-ప్రతాపసింహుడు” పూర్వాభిగణ్యుడు. స్వాతంత్ర్యశబ్దమునకు మున్నెన్నడునులేని రసార్థసంపత్తి గూర్చిన ‘విశ్వవీరచూడామణి.’ భగీరథ ప్రతీకాశ కార్యదీక్షా ధురంధరుడు. చిన్న రాజ్యమున కధీశ్వరుడయినను మాతృదేశభక్తి పరత్వముపెంపున నీ రాజ్యపుంగవుడు 55లక్షలు పాదాతిబలము, 15 లక్ష లాశ్వీకదళము, 10 వేలు వారణములు, 10 వేలు పిరంగులు గలిగి ప్రపంచోన్నత ప్రబలసార్వభౌముడయిన యక్ష్మరుపాదుషాతో నిరుపదియైదు వత్సరములు మహాసంగ్రామము నడిపి స్వాతంత్ర్యము నిలుపుకొని ధర్మవీర శిరోమణియని కీర్తి మోసెను.

నిజమాక్రికసితాతపత్రచ్ఛాయల సమగ్రదక్షిణాపథ రాజ్యము లన్నింటికీ జలువఁ గూర్చి దశదిశల ధవళకీర్తిచంద్రికలు నెఱపి శ్రీకృష్ణదేవరాయలు యశఃకాయుడైన పిదప నతని యనంతరమువారి పరిపాలనమున రాజ్యము చెదరి, పాయలై, చెడి, దేశమంతయు ననంత నిరంతర సంగరములలో మునిగిన కాలమగుట “రాణాప్రతాపసింహుని” వీరవిక్రమ విహారకథనములు దక్షిణభారతమున వ్యాపింప నవకాశము తక్కువ యయ్యెను. ఆకారణమున నితనిపేరు దక్షిణాపథమున నేపదిమందియైన నెఱింగియుందురో లేదోయని సందేహముండెడిది. ఉత్తరభారతదేశమునమాత్ర మా మహావీరుని దివ్యనామముఁ గీర్తించి పులకీతశరీరులుగానివారు లేరు.

పూజ్యులగు పూర్వమహాకవులు పలుమాటలు వ్రాసిన పురాణాంశములఁ గుఱించి కాని, కల్పితకథలను గొనికాని ప్రబంధములు రచించుట తొలుతటినుండియు నాకు రుచించినదిగాదు. అతిశయోక్తులకుఁబోక జరిగినది జరిగినట్లులు వ్రాసిపెట్టిన సత్యమగు దేశచరిత్రములు ప్రజాప్రభోధకప్రబలసాధనములని నావిశ్వాసము. కావున నింతకుముందు ఘూర్జర దేశచరిత్రమందలి “వీరమతీదేవి చరిత్రము” మేవాడ్ దేశ చరిత్రమునందలి “చండన్మపాల చరిత్రము” పద్యగ్రంథములుగ విరచించితిని. ఎన్నివిధములనయినను యత్నించి లోకోత్తర వీరవ్రతుండగు “ప్రతాపసింహుని” దివ్యచరిత్రముఁగూడఁ గావ్యముగ రచించి యాంధ్రభాషాయోషామణి మృదుపదార విందములచెంత సమర్పించుకొని కృతకృత్యుడఁ గావలె

నని నాకుఁ గొండంత కోరిక గలిగినది. ఆ విశ్వవీరుని నామధేయము కనబడిన గ్రంథము నెల్లఁ దెప్పించుకొని పఠించితిని. భాగ్యవశమున ననేకామూల్యాంశములు గడింపఁగఁ వత్సరములకొలఁది నామహాభాగుని గుణగణము లూహించి, భావించి, ధ్యానించి, యుండ నగుచుంటిని.

ఇతివృత్తము సంపూర్ణముగఁ జరిత్రాత్మకము. రంగము పవిత్రమయిన య వర్తతేత్రరాజము. పద్ధాననాయకుఁ డు త్రమోత్రమ భారతీయ శిరోమణి. అయిన హిందూస్థానమందలి (అహమ్మదాబాదు - అసహల్ వారా - ఝసల్ మియర్ ఘర్) మున్నగు పురుషుల నామములును, (ఢోలగరీశుడు - సోనెగుట్టమహేంద్ర మహమ్మజ్జులూద్దీనక్బరు - ఖాఖానా - హాకీంహుమాం - మీర్జా అబ్దురహిం లోనగు పురుషుల నామధేయములును, (మండలగృహము - అంతల్లా - కుంభల్ మి చేపందా - చానార్ దుర్గము - తారాఘర్ - రణస్తంభపురదుర్గము) మొదలగు పేర్లును శ్రుతికటువులై దీర్ఘములై ఛందోగణములలో సులభముగ నిముడనివై య మాటియు నిది 25 సంవత్సరము లవిచ్చిన్నముగ సాగిన మహాసంగ్రామము. సాధ శర-చాపములుగావు. తుపాకులు-శతఘ్నులు. మాతృకలోఁ బదునాలుగుపుటలున్న పసింహరాజచంద్రుని చరిత్ర మొక్కకళ తక్కువగ వెలుఁగుచున్నది. రాజస్థానదే మనేక రాజ్యములను వీరయోధులను గుఱించి వ్రాయఁబడినది. కావునఁ బ్రతాపుఁ మును బ్రత్యేకముగను సమగ్రముగను బోషింప నవకాశము లేకపోయియుండుట స ఆ కొఱవడిన 'ఆధ్యాత్మికకళ'ను జేర్చి యా రాజగురుమహాసార్వభౌముని పాత్ర వన్నె చేకూర్చి నిర్వచనకావ్యముగ వెలయుప నారంభించితిని.

1932 మార్చి నెలకు మూఁడశ్వాసములు వ్రాయఁగలిగితిని. ఆరోగ్యము కడపఁ దాటి కదలఁజాలని దుర్బలస్థితి నుండి గ్రంథ మంతటితోఁ గడచువడిపోవ యని పలుమాఱు వగ నొందితిని. పదునెనిమిది మాసము లంతరాయమున కోర్చి నారంభించి యొకమాసమున గ్రంథముఁ బూర్తిచేసితిని. నా పరమమనోరథఫల స మగు ప్రతాపదేవుని దివ్యచరిత్రము నాద్యంతము రచించి నిర్వహింప ననుగ్రహింప మనఃపరితృప్తి గలుగఁజేసిన యీశ్వరుని కరుణామయత్వమును గొనియాడితిని.

ఈ గ్రంథమున కావిష్కరణమహోత్సవముఁ దీర్చిన మిత్రులు ప్రశంసాపా ఆవిష్కరణసభ "కావ్యకళానిధి" బిరుదము నొసంగి నన్ను గౌరవించినందులకై టూరు వైస్రూలులో "కళానిధి" - బహుమానము శాశ్వతముగా నెలకొలిపి వు బహదూరు వి. వసంతరావుగారి యకాదార్యమును గణింతును.

1934 జనవరి మాసమున గ్రంథముప్రతులు నాయొద్ద జేరెను. నాయెఱిగిన కవులకును, బండితులకును, మిత్రులకును, బంపుకొంటిని. వారందఱు సంతోషించి నాయొగ్యతకు మించి నన్నుఁ గొనియాడిరి. వారికృతమును మఱవను. ఒక్కొక్కచోఁ బది-పదునాఱు పుటలవఱకును బ్రాణిన యమూల్యాభిప్రాయములను సంగ్రహపఱచి ముద్రింపించి నందులకై వారు తమింతురని నమ్ముదును. నా గ్రంథమునెడ నపారాదరము నెఱపిన బ్రచిలుకూరు నారాయణరావుపంతులు (M. A. P. H. D.) గారి యుదార-మృదు-హృదయమును నేను ప్రత్యేకవిశ్వాసముతోఁ గొనియాడు చున్నాను. ప్రతాపమహారాణా గారి తివర్ణ చిత్రపటము ప్రతు లొకసహస్రము నాకుఁ బంపి యుపకరించిన భారతీపత్రికా సంపాదకులు శ్రీ. గన్నవరము సుబ్బరామయ్యగారి సాయము స్మరింతును. మైసూరు-మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయములవారు గ్రంథమును వరుసగా “నిటర్ మీడియెట్-బి. ఏ.” పరీక్షలకుఁ బాఠ్యముగ నిర్ణయించి నన్నుఁ బ్రోత్సహించిరి.

చతుర్థాశ్వాసమున నొక్కయెడను బంచమాశ్వాసమున నొక్కతావునను గొన్ని పద్యములను జేర్చుటతప్ప నీముద్రణమున నాచేసిన మార్పుకల్పండును లేదు. ఈ కావ్యమున లేకమేని గుణము గనబడునని యిది యాంధ్రమహాజనులమన్ననకుఁ బాత్రమై శాశ్వతస్థాయి నలరారుఁ గాతమని పరమేశ్వరుని బ్రార్థించుచు నుపరమించు చున్నాను.

ప్రొద్దుటూరు.

1—9—35.

}

ఇట్లు,

‘అవధాని పంచానన - కవిసింహ - కావ్యకళానిధి,’

డి. రాజశేఖరశతావధాని.

66

అ భి ప్రా య ము లు.

The book has duly been presented to His Highness, the "Maharana" Sahib Bahadur and I am desired to Convey to you His Highness's thanks for the same.

Yours faithfully,

TEJ-SIMHA,
Private Secretary.

Udaipur. }
20-8-1934. }

The poet has far excelled his original Todd. The central character, the hero of heroes is Rana Pratap. He is depicted as the truest Rajayogin. With no kingdom, no forts, no army, no shelter, no food, except edible grass, he raises the banner of freedom aloft, holds it high for twenty five years against Akber, the greatest emperor of the day, declining to whisper into the ears of Raja Man Singh one word of submission to the Mogul Padushah. His stern simplicity, his intrepid valour, his resolve to defy fate and worship at the shrine of liberty, his unyielding pride in his Solar descent, his patriotic attachment to the barren wilds of the Aravalli Hills, his chivalrous courtesy even unto the enemy are all so painted in words that the written word appears to transcend the best colouring effect on the canvass. No sense of despair mars the effect of his marvellous courage. The series of his [Pratap's] valourous deeds constitute a reading that is rivalled in Telugu literature only by the deeds of Bhishma and Abhimanyu in Thikkana's Bharata.

The portraiture of the opposite camp is no less elevating. One can easily find modern parallels for Akbar and Man Singh. There does not however appear to be a parallel to "Abdur Rahiman" the chief minister of Akber. He is the noblest of the noble, the flower of Islam, the truest devotee of true Virtue..... The nationalistic outlook of the work is really a pleasure to ponder over.....

The poet's style is classic. It is what moderns in Telugu call "Grandhic." However the flow is so natural, the language is so idiomatic, the illustrations are so familiar, the expression is so homely and pithy that the most modern pedant would have very little quarrel with the poet for the style employed. In two cantos does the poet show his partiality for Sanskritic metre. The rest of the work abounds in the quick mellifluous cadence of the native metre.

Madras. }
19-6-34. }

" THE HINDU."

The production of this beautiful book marks an epoch in the modern Telugu literature. The author takes us back to those glorious days of India when Freedom's battles were fought in the great theatre of the Indo-Gangetic plain. It is highly Miltonic in conception and the reader's attention is sustained throughout by the rich mental imagery contained in verse after verse. There is a superb touch

of epic grandeur about the work and the intense heroism and love of country displayed by "Rana Pratap" are very well depicted in short the reader is roused to a sense of hero-worship. The tense situation between the Hindu hero on one side and the Great Mogul on the other, is rendered highly melodramatic and the reader cannot go through this portion of the work without a thrill of enthusiasm. The whole work is classical in tone and the historical back-ground is so true and accurate that the author deserves immense congratulations for his great diligence and fidelity to details.

I have very great pleasure to commend this book for introduction in High Schools and Colleges.

Anantapur.
22-4-1934

}

Yours sincerely
GULAM DASTAGIR,
D. E. O. Cuddapah-Anantapur Dists.

I have read a portion of your work. As a matter of fact no opinion is needed for your beautiful poetry. As for as I read it is very interesting with beautiful thoughts and charming style.

Rajahmundry.
19-5-34

}

CHILAKAMARTI LAKSHMI NARASIMHAM.

The work is certainly on a par with our epic poems. You have kept up your word that your composition will be in "చాక్రపాళము."

Cokanada.
18-11-34

}

M. VEKATA RAMAIIYA
Subordinate Judge.

A book of this kind is opportune at present. "Rana Pratap Singh," is sure to inspire the leaders and the rank and file to act like a phalanx in union, and sacrifice their lives, if necessary, for the cause of the country.

25-9-34

}

P. PARTHASARATHI IYENGAR,
Sub-Judge.

గీ॥ పక్వముగు తీయమామిడి ♦ పండుమాడ్కిఁ బదపదంబున రసముట్టి ♦ పడుచునుండ
బదియు నెనిమిది వందలు ♦ పద్యములను గావ్యముగవ్రాసి కంటి వ ♦ ఖండకీర్తి !

గీ॥ సరళముగను జల్లఁగను ర ♦ సంబుఁగురిసి తన్నయత్వముఁగూర్చి గ్రం ♦ థంబునడ
ప్రజ్ఞ సీసామ్మటంటి; నా ♦ పట్టులందుఁ దిక్కనకవీంద్రుఁ దలపించు ♦ దీక్షిఁగంటి !

గీ॥ ఉత్తమోత్తమ వీరుల ♦ కుండవలయు నుత్తమోత్తమ గుణముల ♦ కొజ్జబంతి
నిల్వటద్దంబునై యొప్పు ♦ సీతప్రతాపువీరచరితంబు “రెండవ ♦ భారతంబు” !

గీ॥ అన్న! నేటి మహాసభా ♦ ధ్యక్షుండనయి బారుతీరిన విబుధుల ♦ ప్రార్థనమ్ము
పఱలఁ “గావ్యకళానిధి” ♦ బిరుద మొసఁగు భాగ్యమునుగాంచి పరవశ ♦ త్వంబుఁగఁ

ప్రొద్దుటూరు.

17-12-1933

}

జనమంచి శేషాద్రిశర్మ.

(ఆవిష్కరణ మహాసభాధ్యక్షులు.)

ఎచ్చట నేరసము చిలుకవలయునో అచ్చట నారసము గలదియై, నిర్గుప్తః
“రెండవభారత” మన్నంత యందచందములతో మీకవిత యున్నదని నాకుఁ దోచిన
ఇది సూత్రప్రాయమైన నా ముఖ్యాభిప్రాయము.

కడియం.

}

చెళ్లపిళ్ల వెంకటశాస్త్రి

(తిరుపతి వెంకటేశ్వరులు)

నమస్కారములు. తాము సాదరముగ పంపిన “రాజాప్రతాపసింహ” చరిత్రము
కృతజ్ఞతతో స్వీకరించినాను. దాని నామూలగ్రముగఁ జదివితి. చరిత్ర గ్రంథము
కావ్యముగ వ్రాసి రసవంతముగ నిర్వహించడము కష్టమైనపని. మీకళాకథనవిధాన మి
టి కద్దితీయమైనదని చెప్పిన అతిశయోక్తి అని తలంపరని నమ్ముచున్నాను. ఇంతటి పె
కావ్యాల నింతచక్కగ వ్రాయఁగల వా రింక నుండడము శుభావహము. మీకవితాధార
తనిసినాను. మీకు ధన్యవాదములు.

అనంతపురం.

29-4-34

}

చిలుకూరు నారాయణరావు,

(ఎం. ఏ. పి. హెచ్. డి

క॥ చదివిన భారతమేకద చదువంగా వలెనటన్న ♦ సామెత వృథయై
పొదలఁ బ్రతాపచరిత్రము చదివినవారలకు నెందు ♦ సత్కవితలకా!

చ॥ పలుకులఁ దేనె లుట్టిపడు! ♦ భావములందు స్వతంత్రిదీ ప్తి శో
భిలు! వినువారి వీనులకు ♦ విందు లొసంగు కథావిధాన! మి
య్యలఁ దులలేదు నీకవిత ♦ యెంతయుఁ దిక్కనభారతంబె! యాఁ
దలలఁ గదల్పఁజేయు విబు ♦ ధపకరంబున కంచుఁ దెల్పెదన్.

కడప.

23—12—1933.

కావ్యపురాణతీర్థ, విశ్వాత్,
జనమంచి వెంకటసుబ్రహ్మణ్యశర్మ,
అంధోపాధ్యాయుడు.

పరశ్వతప్రణామములు:

తమ రచన చాల గొప్పది. ఒకానొక కాలమున నేనును ప్రతాపరాణాచరిత్రమును
శద్యకావ్యముగ వ్రాయ నుత్సాహపడి యుపక్రమించి యుండినవాడను. సుమారు 300
పద్యములు వ్రాసి నడుమంత్రమున వదలితిని. వ్రాత గ్రంథముగూడ నావద్ద లేక నశించినది.
తమ గ్రంథముఁ జదువ మొదలిడఁగానే నా ప్రయత్నము నిరవశేషముగా నశించుట
యెతో మేలే యాయె ననిపించినది. ఇంత గొప్పగ్రంథమును ఒకటేధారతో అందదుకులు
తొడుకులులేక రచించి ముగింపఁగల్గిన తమశక్తి సామర్థ్యముల కాశ్చర్యపడి యభినందించు
చున్నాను. తమది ప్రబంధముల పక్షతతోఁగూడిన పురాణశైల్యము. ఈ శైలిలో నిజ
ముగాఁ దామొక పురాణమునే వ్రాసియుండిన నెట్లుండెడిదోయని యాశపడుచున్నాను.
ఈస్థితిలో నీకావ్యము నింతరసవంతముగాఁ బఠనీయముగాఁ జేయశక్తులు చాలమంది లేర
నుట నిస్సందేహమైన విషయము. ఎక్కువ విన్నవింపలేను. యథాపకాశముగా గ్రంథ
మును బూర్తిగాఁ బఠింతును.

ప్రేమారు.

30-8-34

రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ.

శా॥ భావాభ్యున్నతి, దానికీదగిన రూ ♦ పన్యాస మద్దానికీ
లావణ్యంబిడు సుప్రసాదగుణలీ ♦ లల్ దానికీ సత్కథా
జీవంబౌ రసమాధురీమహిమమున్ ♦ సిద్ధించి నీకావ్య వి
ద్యావై శెద్యము పండెనోయి! కవిసిం ♦ హా! నీకు బ్రహ్మయువౌ.
శా॥ సమ్యగ్వాఙ్మయ పద్ధతీనడచు భా ♦ హయోషకున్ నీచపుం
గ్రామ్యంపుంబడి దాపరించె! విమల ♦ ప్రాచీకళాసూచక

- స్వామ్యంబుల్ నశియించె! నిట్టియెడ దు ♦ స్నాహిత్యధూమ్యాకుల
 భ్రామ్యజ్ఞాతికి నీప్రతాపకృతి దీ ♦ వ్యజ్ఞోత్తియై ద్యోతిలుక్!
- చ॥ తలచిన భారతంబొకడు ♦ తక్కు నిజానకు వీరకావ్య మీ
 వల కుదయింపలేదు మన ♦ వాఙ్మయమందొకడైన; జాతికి
 బరువము మాతృదేశమున ♦ భక్తి మదిక్ బురికొల్పి నేటి కా
 తెలుగు భవత్ప్రతాపుచరి ♦ తుంబునఁ దీతినదోయి! మిత్రమా !
- మ॥ పరమాభ్యన్నత భావపర్వత పత ♦ ద్వాగ్గుంభగంభీర ని
 ర్ఘరపీచీ రసధారఁ గావ్యసరసిక్ ♦ సంధించి ఛందఃపరం
 పరలక్ కావ్యలు జాలువార్చి తెలుగు ♦ మ్మాగాణి జాతీయకా
 వ్యరసారామము వెంచితోయి! కవిసిం ♦ హః! కావ్యపంచాననా!
- నీ॥ అలచిత్రీకారు రం ♦ గులమాటి రాణాప్రతాపసింహమ్మొపు ♦ రూపపటము
 ననరాదుకాని; నీ ♦ యమృతాక్షరన్యాసమూర్తిముం దది వెల ♦ బొమ్మమాత్ర!
 బ్రహ్మకల్పముదాఁ ♦ వన్నెమాయనియట్లు లాత్మయక్ కొలిమి పీ ♦ రాగ్ని బలివి
 కవనంపుమూసలోఁ ♦ గఱగి మేల్సినాన జాతీయతాముద్రీ ♦ హతహాసి
- గీ॥ వీరరాణాప్రతాపరా ♦ డ్విగ్రహమును దెనుఁగుఁగోవెలఁ బ్రాణిపతి ♦ తిష్ఠచేసి
 నిలిపితివి! చేరి మనసారఁ ♦ గొలుచు నాంధ్రవీరసంతతివాంఛ లీ ♦ డేరుఁగాక.

కాశహ స్తి.

4—9—34

కవితాకళానిధి: బలిజేపల్లి లక్ష్మీకాంతకవి.

ఆధునికులగు తెలుఁగు కవులకు దేశభక్తి-దేశాభిమానములు శూన్యములు. వారి గ్రంథములలో దేశప్రబోధకములగు రచనములు తక్కువ. చరిత్రాత్మకములు కడుంగడుఁ దక్కువ. చరిత్రాత్మకములై దేశభక్తి నుద్దీపింపఁజేయు పద్యకావ్యములు లేనే లేవు. వేలసంఖ్యను మించిన తెలుఁగుకవులలో దేశమును దలఁచుకొనువా రరుదు. భావకవుల కీ గొడవ పట్టనేలేదు.

ఈ సుకవి కవిత్వము రసవంతమైనది. శైలి మధురమైనది. భార గంగాప్రవాహ వేగముగలది. పదముల పొందికయు భావగౌరవమును మిక్కిలి మెచ్చదగినవి. జాతీయములును లోకోక్తులును తమంత వచ్చి మూఁగి పడినట్లున్నవి. ప్రతిఘట్టమునను బ్రతి పద్యమునను గవిఁగల దేశభక్తియు, శూరశిఖామణి యగు ప్రతాపసింహమహారాజసింహుని

యం దీ కవిసింహునకుఁగల భక్తి-కారవములు తోలుకాడు చున్నవి. ఎచ్చటఁ జదివినను జదువదుల హృదయములు కరఁగి నీరుగాక మానవు. ఎంతటి దేశద్రోహులైనను దేశ భక్తులుగ మాత్రక మానగు. ఇట్టి విశేషములు వివరముగఁ దెలుపఁబూనిన నిది యొక గ్రంథమంత యగును.

నిడుదవోలు.

మంగిపూడి వెంకటేశరెడ్డి.

గీ॥ మొగముముందటి యిచ్చక ♦ ముల్లలకు దిగక మనసులో మాట వల్కు-టే! మంచిదేని నామతంబున వీరరా ♦ కావృతాపచరిత గమగమల్ పైఁ జిమ్ము ♦ జాజిపువ్వు! కప్పురపుఁ బల్కు పొదిగిఁటఁ ♦ గవిసికొన్న వింతయేడాకులరఁటి బా ♦ లెంతరాలు! కుదుపు టారపిళ్ళ సుడియక ♦ కుదురునడల నిండుకొని పాటు నెలఁదోఁగఁగిటికాల్య! చిదుమఁగారాని రసమెందుఁ ♦ జిందువాట గింజ లలమని కమ్మనా ♦ రింజపండు; తీర్పు మార్పుల నంది పం ♦ దిరులఁబోక యనువుమై నల్లు నవకపు ♦ టడవిమల్ల! చిటునగవుఁదేలు చిటిపాపఁచిన్నిమోము! సిగ్గుఁదెఱనాడు ముగుద కుఁచ్చితవుఁజూపు! నలఁతవోని కుచేలు ని ♦ ల్లాలిహృదయ! మొడలెఱుంగని వీరు క ♦ ట్టడి కటారు! విరులు నవ్వు వసంత వా ♦ సరములందు: జలకమాడి చల్వలు గట్టి ♦ కలప మలఁది ప్రొద్దుట 'షికారు' వెడలు మాఁగుతమువోలె నందుఁగాత మీకృతి జనఁస్వాగతమ్ము!

విద్యా కవిసింహ ఆవిధానిపంచానన,

ప్రొద్దుటారు.

గ డి యా ర ము. వెంకటేశేశ శాస్త్రి,

17—12—1933

తెలుగు పండితుడు. మునిసిపల్ హైస్కూల్,

గీ॥ కాలకుహరమ్మునక బిట్ట ♦ కతల ముచ్చమునిఁగి తనుఁగు ప్రతాపసిం ♦ హుని చరిత్ర నీకలము యోగదండమై ♦ నీవచస్సు జీవనద ముత్రమై చిరం ♦ జీవఁజేసె. అమృతబీజాక్షరమ్ముల ♦ నామహాత్ముకతకుఁ బ్రాణమ్ము వోసిన ♦ కవి! రాజ శేఖరా! నీసమాఖ్య సు ♦ స్థిరతఁగాంచె! ధన్యతమమయ్యె నీకవి ♦ తా ప్రవణత! తఱకు నగిషీలులేక ము ♦ స్తాబులేక, చికిలి చిత్రారి జలుగు బ ♦ చెప్పనలులేక, మెఱుంగు మెఱుంగులు, గులుకులఁమురువులేక, కసరతుల పల్లటీలేక, గతి మలఁపక, తాత-ముత్రాతనాటి ఛాండసములేక పాత్ర-కొత్తల నడిమిత్రో ♦ వల ఘటించి వస్తువునకొ పదార్థ సం ♦ పత్రిగూర్చి వ్రాయఁబడినది ప్రకృతిప్రీతి ♦ బంధ మిద్ది! సానఁదీరిన మెఱుంగు వ ♦ జ్రాలమాలఁబోలు: సారశ్యమున నీప ♦ దాలచాలు;

సహజధారకుఁ బొసఁగెఁ బ్ర ♦ సాదగుణము: భవ్యనవ్యానురూప దాం ♦ పత్యసరణి.
 నుఱుఁగుఁదరగలఁ బొల్లెత్తి ♦ తొరఁగు గాంగనిర్భరముగెల్వ సఱచు బాదెమ్ము! నీద
 భావవీచీసమాలోల ♦ వాక్సీవంతి! ప్రస్తుతి కతిక్రమించె ధా ♦ రాప్రసక్తి!
 వీరరస మేకధారగా ♦ వెడలఁగ్రాయు “హల్దిహూట్” మున్నుగా భీక ♦ రాహవ పృ
 కరణములు విన్నఁ జదివిన ♦ నరునిగుండె: నడికడలి నుప్పెనన్ నుడి ♦ వడెడు పడవ
 వడుపు నొడి-దుడుకులఁబడి ♦ యడలవలయు.

ఆలు పిల్లలతోఁ బ్రతా ♦ పావనీశుఁ డడవులా బడ్డ యిడుమలఁ ♦ డడవు నపుడు
 కంటఁ దడివెట్టవలె నెట్టి ♦ కటికయైన: ముదముఁ దెల్పితి నిటు మనః ♦ పూర్వకముగ

ఏలూరు.

మున్నంగి-లక్ష్మీనరసింహశర్మ.

సీ॥ ఈకాలమునఁ గవు ♦ లింతయుద్గ్రంథమ్ము పూని రచించుటం ♦ తైన గొప్ప!

ఇంత గ్రంథములోన ♦ నెచటనైన రసంబు చిప్పిలుచుండుట ♦ గొప్పగొప్ప!

కన్నీరు పులకలు ♦ గ్రమ్మనై కరుణమ్ము వీరరసము వెల్లి ♦ విరిసె నార!

జీవకళగల్గి ♦ యీవీరచరిత్రమ్ము సరిగ భారతమును ♦ జ్ఞప్తిఁదెచ్చు!

గీ॥ నవ్యభారతసృష్టి రా ♦ కావ్రతాప! భావపుష్టి పనాచితి ♦ పద్యగతియు

దివ్యముగఁ దోఁపఁ గృతి దిద్ది ♦ తీర్చినాడు రాజశేఖరకవి! కవి ♦ రాజమాళి

సీ॥ పంచపాండవులొక్క ♦ ప్రభువయి రాణావ్రతాపసింహుండు పృ ♦ త్యక్షమయ్యె!

ఢిల్లీశ్వరుని గూడి ♦ యల్లరాధేయు వైఖరి మానసింహుండు ♦ గానఁబడియె!

దక్కుయోధులు రెండు ♦ దిక్కుల గుణకర్మ యోజనల్ భారత ♦ యోధులట్ల!

యుద్ధముల్ భారత ♦ యుద్ధంబులట్ల: “రెండవ భారతంబ” రా ♦ కావ్రతాప!

గీ॥ ధర్మమర్మములను వీర ♦ కర్మములను జక్కఁగృతిగూర్చి తిక్కనన్ ♦ సాటిచెప్ప

నొప్పననఁగ నాంధ్రావళి ♦ కుపకరించె రాజశేఖరకవి! కవి ♦ రాజమాళి!

ప్రొద్దుటూరు.

17—12—33

కవిరత్న. కసిరెడ్డి వెంకటసుబ్బారెడ్డి.

రాణావ్రతాపసింహచరిత్ర ప్రత్యేకవైలక్షణ్యముగల యొక యద్వితీయకావ్యము.
 భారతము-భాగవతము విడిచినఁ బలుమాఱు చదువఁదగ్గ గ్రంథములులేక యాంధ్ర
 విద్యార్థుల మంగలార్పు చుంటిమి. మీ రా కొఱతఁ దీర్చితిరి.

గ్రంథము మొదటినుండి తుదివఱకు 1800 పద్యములతో కూడి లిరికుగా (Lyric) వ్రాసిన మీ యపూర్వము నలౌకికము నగు నావేశము నెట్లు ప్రశంసింపవలెనో యేర్పడకు న్నుది. మన పూర్వకవులేయైన మానసింహుల నెంత యధమునిగా మార్చియుందురో! అతని యుదాత్తత, యాధ్యత్వము, శౌర్యము కన్నుల గట్టినట్లు చిత్రించిన మీఠా "Poet is the noblest specimen of his Age" అనిన కార్లెలుగారి పలుకు సత్యము గావించి తిరి. ఏడ్ల పర్యంతము లోపలనే కుములుచుండి హఠాత్తుగ సగ్నిపర్యతమ్మునుండి పొంగి నిరాఘాటధాటితో బ్రవహించు "లావా"వలెనున్న మీకావ్య మాంద్రదేశమునఁ బ్రసరించి హృదయముల నుడికింపఁ గలదు.

తెనుఁగున గణింపఁదగిన గ్రంథములఁగూడ "రహి-మహి" జాబితానుండి యన్ని పదము లవిచ్ఛిన్నముగా స్వీకరింపఁ బడినవి. అట్టి లోప మొక్కఁడునులేక విమర్శకుల యెదురఁ దలయెత్తి చరింప మీ రవకాశము గలిగించితిరి. మూలేతిహాసమునఁ బదునాలుగు పేజీలున్న యితివృత్తము గ్రహించి మూలాతిక్రమణముచేయక వీరకరుణములరెంటినే గైకొని జీవరస మొలికించి పాఠకునకుఁ బరమాణువంత వినుగుకూడఁ దోఁపకుండునట్లు రచించిన మీయద్భుతశక్తి కొనియాడఁ దగియున్నది.

ప్రొద్దుటూరు.

17-12-35.

వి. ఉమామహేశ్వరుడు, బి. ఏ.

గీ॥ "తెలిసె! తెలిసె! నిప్పుడు శేటఁ తెల్లమయ్యె! నేలరాడొఁ మా యన్నయ్యఁ యిల్లు గదలి
యేలపాల్గొనఁడో పృజఁ హితములైన పనులయం"దని నామనం • బునఁ దపింతు!
నా తపసు పండె! హేతు వీ • నాడు తెలిసె! నే ననుకొను రీతిగ గుడి • లోన దేవుఁ
డున్నటుల మిన్న కింటఁ గూ • ర్చుండలేదు! మేలు మేలు! చితోడ్లడు • నేలుచుండెఁ
దివిరి స్వాతంత్ర్యరక్షణ • దీక్షతోడ దుర్నిరీక్ష తేజమున శ • త్రువు నెదిర్చి
పృబల శత్రు వక్చరు ఢిల్లీ • పాదుసాయె యెత్తివచ్చిన తొణకక • కత్తి గట్టి
ధైర్యలక్ష్మితోడ కొలంది • దండుతోడ లావు మెఱసి యసంఖ్య బ • లంబుగలుగు
శత్రువీరుల గుండియల్ • జలదరింపఁ జైత్రకాశ్వము వైరి వ • క్షములపైన
గొరిజ మోవఁగ దుముకించి • యురవడించి యొర దిగిచి కత్తి కుత్తుకల్ • సరికి సరికి
నెత్తురు వసంతమాడి లో • కోత్తరముగ హల్దిఘాటాదిగా సమ • రాంగణముల
నిలిచి వీర విహారము • సలిపి మేనఁ దొరగు రక్తముల్ జడివాన • గుఱిసి రాజ
పుత్ర కాయము లొగి గాయ • ములుగ మాటఁ జెట్టునీడ సాధము • గడ్డి-రొట్టెతిండి

పట్టుపాన్నై శిలాతతి! యట్టై పండి పట్టపుండేవి బిడ్డలు యట్టుగొలువ
 నబ్బురంబుగఁ దాను సిం హంబువలెనె యడ్డులేని యరణ్యరా జ్యము వరిం
 యక్ష్మ రీజూచు నీవుల కాస పడక యేక్షణమ్మును స్వాతంత్ర్య! దీక్ష విడక
 చాలునని పాదుషాయె వే సారువఱకు “అన్న యక్ష్మరు తోడఁ బో రాడుచుఁ
 ఎల రాఁడొ మా అన్నయ్య యిల్లు గదలి! ఇందు కేసుమి రాఁడని యిప్పుడు తెలి
 తప్పని సరిగ రాణాప! తాపసింహుఁ డిచటఁ గవిసింహమై పుట్టె! నిది నిజ
 సిద్ధముగ దొడ్డ యా రాజ శేఖరుండు! ఇప్పుడు డి. రాజశేఖర మే సుమండి
 కత్తి కలమయ్య! విశ్రాంతి గాంచి శ్రమముఁ బాసి స్వీయచరిత్రము వ్రాసెనన
 భావపుష్టి, పదాచితి, పద్యగతుల నితరు లేగుణముల మెత్తు రేని నేను
 మని శతపథాని పూర్వజ న్మంబులోని చర్య మఱువని జ్ఞాపక శక్తి మెత్తు!

ప్రొద్దు టూరు.

17-12-83

ఇట్లు, మెచ్చుకొను

ఏ. కె. ముని.

చ! తెనుఁగున భారతంబు మఱి డిక్కన దాఁటినమీఁద నీప్రతా
 పుని చరితంబుఁ బోల్ రచన ముఁ నినుఁబోలిన సత్కవింద్రునిఁ
 గని విన దాండ్రభూమిసుమి! గ్రంథము రెండవభారతంబె! నీ
 పు నవరతిక్క యజ్వవని పూజ్యులు వల్కుట తద్యమే యగుక.

ఉ! ఈయంబుల ప్రపంచమున నందును లేనివి భారతంబు రా
 మాయణమట్టి కావ్యములు! నందలి వీరులకన్న మిన్నయై
 పాయని ధైర్యశౌర్యగుణ వైభవధూర్వహు నొక్కనిఁ మహా
 నాయకసార్వభౌము జత నంబున నిచ్చితి వెట్టి ప్రోడవో!

గీ! పరమగీతా రహస్యంబు భాతి దీని ముప్పదైదుకోటులు హైంద పులు దినం
 భక్తిఁ బాఠాయణముచేయ భగవంతుండ మఱుల విశ్వోన్నతైశ్వర్య మందు టద

సి. సుబ్రహ్మణ్యశర్మ.

ఎచ్చటఁ జూచినను తెలి కరము మనోహరమై యనర్గళధారా విలసితులై
 శాండ్ర పడయుతులై యలరారు చున్నది. చరిత్రవిషయముల నింత లలితముగా వ్రా
 ట కడిది. అయినను గ్రంథకర్తగారు దీనిని విక్కిలి నైపుణ్యముతో పీఠరస ప్రధాన
 రచించి యునికి జ్ఞాఘనీయము. “కావ్యకళానిధి” బిరుదమునకుఁ గవిగా రెంతయు నర్హు

ఈ గొప్పకావ్య మన్ని విధములఁ బ్రశంసనీయము. ఆంధ్రభాషాయోష కొక యనుత్తమ భాషణంబై విలసిల్లు చున్నది. గ్రంథమంతయు నొకేస్థాయిగా రసవంతముగా వ్రాయుట చాలఁగష్టము. కవిగా రతిచమత్కారముగా నిర్వహించి యున్నారు.

“విమర్శ కాగ్రసర”

నాగపూడి-కుప్పస్వామయ్య బి. ఏ.

గీతాపారాయణమునకువలె నడుగడుగునకు ద్విగుణీభూతోత్సాహంబున ధారాళ దాక్షిణ్యపాకంబునఁ వెలసిన భవదపారస్వతలత్ర్య వీరప్రబంధముఁ బఠించి నాయనుభవించిన యానందమునకు మేరయే లేదు. అనర్గళధారాశుద్ధి గలిగి యుపమాసందర్భములఁ గాళిదాసుని దలపించుచు, సుభయభాషాప్రవేశగాంభీర్యముఁ దెల్పుటకోయన సాంస్కృతికంబుల నటనలఁ బఠించుచుఁ దెలుఁగునుడికారంపుఁ దీయందనంబులఁ దిక్కయజ్ఞ కుద్దియనిపించుచు లోకజ్ఞతం దెల్పు నుడుల ననల్పంబుగఁ గురియించుచు మీకావ్యరచన మపారప్రతిభావైశద్యమును వెల్లడించినది. ఉత్తమములగు జాతీయములు జానుదెనుఁగు నుడికారములు చక్కనినానుడులు మనోహరాలంకారములు గుంపులు గుంపులై తమంత వచ్చి దూఁకినట్లు గ్రంథమంతయు రససమాకీర్ణమై శ్లాఘనీయమై యున్నది. ఈగ్రంథము భారతమునకుఁ బైచేయి. ఈగ్రంథము వ్రాసి మీగు ధన్యులై యాంధ్రలోకము ధన్యతఁ బడయఁ జెసితిగి. ఈగ్రంథముఁగూర్చి యెంతదూరము ప్రశంసించినను కొఱతయో యగును.

యస్. విశ్వనాథశర్మ,

లక్కుర్, నైజాంకాలేజి,

ఉ! కాంచితి నీదుపాత్తము న + ఖండపు టోపికతోడ! బూర్తిగా
మంచిది శుద్ధి! కూర్పు కడు + మంచిది! మంచిది శయ్య! పాకము
మంచిది! రీతియౌ మిగుల + మంచిది నీకృతీయందు! గాన ని
న్మించు కవీశ్వరుల్ ధర జ + నింతురు నూటికిఁగోటి కొక్కరై!

5-8-1935.

కాశీ-కృష్ణాచార్యులు,

శతావధాని.

మీకావ్య మిప్పటి కబ్బపుంబలుకులమ్మకుఁ గులుకుందొడవు. చూచి పరమానందము ననుభవించితిని. జాతికి వార్తకుఁ గని. సహృదయహృదయముల రంజింపఁజేయుచున్నది. మొగల్ చక్రవర్తులఁ దబ్బిబ్బుపఱచినప్రతాపసింహుని చరిత్రమును వర్ణించుటకు మిము వంటి కవిసింహులే సమర్థులు. మీ రచన నవకవుల కాదర్శకమై ముస్తులొలుకు చున్నది.

శుభయభాషాప్రవీణ జి. జాషువా.

ఆనంద మందిరి. ప్రతాపుని పాత్రముఁ జక్కఁగఁ బోషించితిరి. ఆనాయకుని విమును బ్రాథమ్యము నమోఘముగ వర్ణించితిరి. కాలస్థితి ననుసరించి వలయు సోదరయుఁ బెద్దలయెడ గౌరవము నద్భుతముగ వివరించితిరి. కులగురువులగువారికెల్ల నీతిఁగఁ గలిగిన “భామాసాహి” శిష్యవాత్సల్యము త్యాగము వివరించునెడ నానందబాప్తుః కెంతయు నడ్డులేకపోయె. జోషీ బాయి-పుష్పీరాజు-అబ్దురహిమానుల ధీరోదాత్తతగుణసంపత్తియు సార్వభౌమునిముంగల జరపు సంభాషణమును శ్రుతియకులమర్యాదకు వన్నె పెట్టుచున్నవి. అది యిది యననేల! గ్రంథమంతయు రసమున నుజ్జ్వలాభిరూఢి న్నది. పిప్పి వెడకినను గానరాదు. కడుదీనదశఁగూడ బిడికెడు మన్నెత్తి మేవాడవీరి మాతృభూమిని శిరసావహించి ప్రకటించిన దేశమాతృభక్తితత్పరత నిరుపమానముగఁ జిహ్నగలిగితిరి.

గా. రామేశ్వరరావు.

కావ్యములలో ప్రత్యేకలక్షణములతో శోభిల్లునవి అరుదు. ఏకావ్యమును జూచు ఒక్కలచ్చులోనుండి తీసినకమ్మి. ఒక పోటాకు నకలు. కావ్యశిల్పమున ప్రత్యేక లక్షణమును గలిగినవి శ్రీతిరుపతి వెంకటకవుల గ్రంథములు. తరువాత అట్టి ప్రత్యేక కాళముతో వచ్చినది ఈ ‘రాణాప్రతాపసింహచరిత్ర’ యని చెప్పిన సాహసముకాదు.

ఎంత ఛందోయాత్ర చేసినను భాషావాహిని భావవాహినితో సమగతిని పొందలేనదిగాని కుంటువడలేదు. అలయలేదు. వెనుబడలేదు.

ప్రతాపునివలెనే యీకవియు వీరవ్రతుఁడేమో యనిపించునట్లు ఎంతకాలమును యో అంతర్వీక్షితమైయున్న ప్రతాపవహ్ని ఒక్క-మారుగాఁ బైకుబికి వచ్చినదా యన్న నడిచినది కావ్యము. ప్రతాపుని అతని ప్రతిస్పర్థులనుగూడ సమదృష్టితోఁ గాపాడఁగ నడికవి మనీష. పిడికెడు మట్టిని జేకొని మేవాడవీరులు మాతృభూమిని శిరసావహించున చిత్రించిన యీకవి చాతుర్యము వర్ణనాతీతము.

18-8-34.

“కృష్ణాపత్రిక.”

బహుకాలమున కొక గొప్ప పురాణమును జూడఁ గలిగితిమి. ఈ పురాణము ; మైన వితిహాసకము. ఈ గ్రంథము భారత-భాగవతాదుల సంతతిది. ఇత ముందుఁ 2 పల్లెయందును భారత-భాగవతములవలె దీనిని గూడఁ జారాణికులు జనులకుఁ జెప్పి ; పింపవలెను. తిక్కన-పోతనల నామము లెంతకాలము ఆంధ్రులందు స్మృతిపథమునందుఁ నో యంతకాలము మన కవిశేఖరుని నామమును స్మరింపఁ బడుచుండుఁగాక. ఈ గ్రం

ము భారతమున కెందును దీసిపోవనిది ఆధునికులలో నింతకన్నఁ బెద్ద గ్రంథములు (పురాణములు) వ్రాసినవారు లేకపోలేదు. కాని వానికన్న నీగ్రంథమే పూజనీయమైనది. మాతృదేశభక్తి. స్వాతంత్ర్యభక్తి, సాహసాదార్య ధైర్యకారోద్యోగవృత్తి వీనిని బుటబుటయందును బద్ధపద్యమందును బ్రకటించి యా యా రసములఁ జక్కఁగాఁ బోషించి యాంధులను సంతతాఖండ మృదుమధుర మధుభారాకవిత్వ రసానుమోదకులగాఁ జేసిన మనకావ్య కళానిధిగారి జన్మము ధన్యమైనది.....వీరరస మొక్కఁడే యిందు గ్రహింపఁబడినది. అదియే మన కిప్పుడవసరమైనది. అది చచ్చుటచే మనమును జచ్చినట్లే యున్నాము. ఇక ముం దాలంకారికులు “ఏకోరసో వీరవస” యని నియమింతురుగాక.

గ్రంథమంతయు నిర్వచనమేయైనను కవిత యొక్కచోటనైనను కుంటుపడక శ్రుతి కటువు జబ్బయిల్లిక పులిమిపుచ్చుటకై తెచ్చుకొనిన పాదపూరణములు. ఎందును గాన రావు. బెందడి బిలుకులులేక తీర్చి మలిచిన రాశ్యతోఁ గట్టిన కవితాపుణ్యాలయ మిది. మంచి సామెత లిముడ్పఁబడియున్నవి. ప్రతాపుని గుణము లనంతములుగా వర్ణింపఁబడినవి. ఇట్టి యుత్కృష్టగ్రంథము సర్వాంధ్రలోకమందు శాశ్వతముగ నాదరణీయమై వెలయుఁగా తమని కొరుచున్నాము.

0-1-44 ఫసలీ.

“గోలకొండ పత్రిక.”

ఈకవిగారు 1900 పద్యములుగల బ్రహ్మాండమైన చరిత్రమును రచించిరి. దేశచరిత్రములలోనుండి యిదివర కెన్నడు నెవ్వరు నింత గ్రంథమును బద్ధములుగ రచించి యుండలేదు. రసానుగుణవర్ణనములతోఁ బద్ధములు నిర్దుష్టముగఁ జక్కని నడకతో నొప్పుచున్నవి. ఐలువురు తలంచునట్లు వీరిని యతిప్రాసలేమియుఁ గష్టపెట్టలేదు. శంకరకవి చెప్పినట్లందుఁ దాములామే యుచితస్థితి వచ్చి నిలిచి కష్టపెట్టునని భయపడువారిని నవ్వించున్నది. కవిగారి కవితవ్వైతేలి కిప్పటి ప్రసిద్ధకవులు మార్గజలరాశిఁ దేలేదరు. సంస్కృతమునుండి యాంధ్రీకరించుటకును ఇతర భాషలలోనుండి తీసి యాంధ్రగ్రంథ మార్గమునకుఁ దెచ్చుటకును జాల భేద మున్నది. రెండవది మిగులఁ గష్టము. కవిగారి నితవలకుఁ బ్రస్తుతింతుము.

భావనామ సంఘ

శ్రావణ-భాద్రపదములు.

“ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.”

ఇతర వర్ణనములతో నంతయుఁ బ్రొద్దుపుచ్చుక వీరకరుణములతోనే విశేషించి గ్రంథము నింపిన యీ కవిగారిభక్తి విద్యతక్రమల మనస్సును హరింపఁ జాలియున్నది. గ్రంథమంతయు మృదుమధురపదభూయిష్టము. భార భారాశము. ద్రాక్షాపాకము. కృతి నిర్దుష్టము.

పండిత సామరజనరంజకము. పూర్వకపులు భారతభాగవతాది పురాణేతిహాసములలోని చరిత్రములు లిఖించియున్నారు. ఈ కవి యట్లుగాక యధునాథన చరిత్రమును వ్రాసి యున్నాడు. అందును కథానాయకుడు హిందువైనను బ్రతిపరుడు యవన చక్రవర్తి యయిన యక్భరు. ఈపేరుతోచాటితని పక్షమునఁ జేరినవారందఱుపేళ్లును నిట్టి తురుష్క భాషకుఁ జేరినవే. వీరియుద్ధము భారతాది యుద్ధములవలె సప్తశత్రు ధనుస్సాధముగాక ప్రాకృతసాధన భూయిష్ఠము. ఇట్టిదానిఁ బ్రాచీనకవితాధారలో నడిపించి గ్రంథమునకు వన్నె తెచ్చిన యిక్కవిప్రాధిమ కడుంగడు శ్లాఘ్యము. రంగారాయచరిత్రాదుల వంటివి కొన్నియున్నను నవి యతిప్రాధములై కేవల పండితైక వేద్యములేకాని యాంధ్ర భాషావిదుల కందఱకును సులభములుగావు. కనుక దేవజూచినను నీ గ్రంథము మిక్కిలి కొనియాడఁ దగియున్నది. ఇట్టి చరిత్ర రచించి తన యసాధారణ ప్రతిభనేకాక దేశభక్తిని సనాతన ధర్మతత్పరత గ్రాంథిక భాషాభిమానము వెల్లడించిన యీ రాజశేఖరముగారు కడు ధన్యులు.

భావ. మార్గశిరము

“అభినవ సరస్వతి”

ఈ మహాకవి విద్యాశేఖరుడైన సంపన్నగృహస్థువు. అనేక గ్రంథములు రచించిన కవిలోక శిఖామణి. గ్రంథము సర్వోత్తమమైనది. నవరత్నములను ప్రసిద్ధికలను. కాని యిం దన్ని పద్యములు రత్నములే యనవలయు. ప్రతాపసింహుడు ధవబలముమాత్రము లేకున్నను దేశభిమానబల మసారముగఁ గలవాడగుటచేఁ బోరాడుచు సైనికుల కుత్సాహము గలిగించుచున్న తావులగల పద్యములఁ జదివినచో ముఖాశ్రిబిందు సందోహము ప్రవాహరూపము దాల్చుకపోదని మా విశ్వాసము. ఉదాహరితమని యేభాగమును జదివిన సందోహక పద్యమైన వదలఁ దరముగాదు. ఏభాగము చూచిన యతిప్రాసములకై కక్కురితిపడిన జాడ గానరాదు. శైలి గంగాప్రవాహమువలె నున్నది.

ఆషాఢ బ ౧౧ లు

“శ్రీలింగ”

టాడ్డుదొర గ్రంథము పూర్ణ చరిత్రాత్మకము. ఆ బంగారమున కీకవి సువాసన యబ్బించినాడు. కవీశ్వరుడు ప్రతాపుని ప్రతాపము నుగ్గడించుటలో వైరివీరుల విశేషమును మఱవలేదు. అక్బరు ముఖ్యమంత్రి “యబ్బూరహిమాను” శీల మప్రతిమానము. అతడు మహాత్ముడేనని. యజమానినే ధిక్కరించి ప్రతాపుని సర్వస్వతంత్రునిఁజేసిన నిరుపమానశాంతచిత్తు డీయబ్బూరహిమాను. భామాసాహి శీలము ప్రతాపసింహుని శీలమునకెనయనఁ దగును. కవిత్వము కేవలము భావ ప్రధానమైనదేకాక ఘట్ట-ఘట్టమును గర్ణ

రసాయనంబై యనర్గళధారా ప్రవాహ పరిపూర్ణంబై మృదుమధుర పద భూయిష్ఠమై
శైలి శ్లేష-ప్రసాద మహిమలఁ జెన్నొందుచు యుద్ధపుంబట్టుల దిక్క-సోమయాజిశైలిని
దలపించుచుఁ గొన్ని యెడలఁ బోతన-కంకటి పాపరాజప్రధానుల స్మరణకుఁ దెచ్చుచున్నది.
పస్త్రుతాంధ్రకవికుంజరులలో నీ కవి యసమాన విఖ్యాతి వహించి యున్నాడు.

శ్రావణ శుశిలు.

“కామోదకి”

వీరి కృతులు దిగంత విశ్రాంత క్షీరవహించి జయపతాకము నెలకొలిపినవి. కవికుల
కోటిలో వీరి కగ్రతాంబూల మీయక తప్పదని “ధంకా” వాయించినది వీరి “రాణా
ప్రతాపసింహ” చరిత్ర. ఈగ్రంథ ప్రాశస్త్యము వివరించి చెప్పఁదలచిన సీగ్రంథమంత
గ్రంథము వ్రాసినఁగాని తేటపడదు. ఏ యే సమయమం దే యే పదము ప్రయోగించిన
రస ముట్టిపడునో యా యా సమయమున నా యా పదమునువాడి జలివిలి ముద్దుపలుకుల
తో, ధారాళమైన ధారతో, లలితములైన పదములతో, సరళమైన శైలితో, గ్రంథమంతయు
నొకే తీతున నడిపించిన వీరి యద్భుతశక్తి సంజ్ఞాఘృము. ఆంధ్రులపాలితి కల్పవృక్ష మిది.
కవిత్రయము వారు భాషా గురువులై యాంధ్రకవిత్వమునకు మార్గదర్శకులై నట్లు నవీన
ప్రబంధములకు వీరు మార్గదర్శకు లగుచున్నారు..... వేయేల! యీ గ్రంథము వ్రా
యినపుడు వీరే రాణాప్రతాపసింహులైరో, రాణాప్రతాపసింహుడే కవిసింహులగు వీరి
రూపముఁ దాల్చెనో యనిపించినది. అరుగరాచిన కొలంది పరిమళ మతిశయించు శీగ్రంథపుఁ
జెక్కవలె సీగ్రంథము చదివినకొలంది నమ్మతరస మొలుకు చున్నది. ఈగ్రంథము మహా
భారతమువలె నైతిహాసికు లితిహాసమనియుఁ గవి వృషభులు మహాకావ్యమనియు జ్ఞా
ఘింపవలెను. అన్ని గ్రంథము లొకయెత్తు. రాణాప్రతాపసింహ చరిత్ర మొక్కయెత్తు.
ఆంధ్రభాషా రామానుజు కిది శిరోభూషణము. ఆంధ్రవాఙ్మయక్షేత్రమున ఫలించిన పారి
జాతము. ఆంధ్రలోకమున నవతరించిన మహారత్నము. రాజశేఖరు నింట వెలసిన వాగ్దేవి.
కవి గావించిన యాంధ్రసారస్వతకృషినుండి యుద్భవించిన యమృతకలశము.....
ఓమహాకవి!

గీ॥ నీదు కావ్యంబునం దెంత ♦ నిగ్గు గలదో! వ్రాయుచో భారతం బంత ♦ గ్రంథ మగును!
సారమును గాంచఁ గొన్ని వ ♦ ర్షములు పట్టు నన్న! దీని గుణంబెన్న ♦ నలవియగునె!

నూజివీడు.

“వై జయంతి”

.....ఈ వీరచూడామణి (ప్రతాపసింహుడు) భారతీయులకు నిత్యోపాస్యుడు. ఈతని యుద్ధాత్మచరిత్రము నిరంతరపారాయణయోగ్యము. వస్తు గౌరవమునను గ్రంథవిస్త్రుతిని యీకాలమున వెలువడుచున్న కావ్యములలో దీనికి మహత్త్వము సమధికమై యొప్పినది.

ఈ కవి వీరసత్త్వ సంపన్నుడు. ఈయన కృతులు వీరరస ప్రతికృతులు. వీర వరుల గాఢ లీవీరసత్త్వ ని హృదయమునకు సాక్షాత్కారము నొసఁగి వీరరస ప్రవాహి నులగు పృథుల కావ్యములై వెలసినవి. ఇట్లు అగ్గలించిన అలవాటునను పెంపుగనిన నే రువునను, చేయి వడిదిరిగిన యాయన నేడు రచించిన యీ రాజాప్రతాపసింహచరిత్ర మియన రచనములకు మేల్బుంతి. దీనిని వెలయించి యిపు డీయన కావ్యకళానిధియైనాడు. ఈయఖండ కావ్యమున కవితాసామగ్రి గ్రంథకర్త సామార్థ్యమున కుద్దిగ నున్నది. ఈ గ్రంథమున కవితా సామగ్రికిఁ గొంతయేలేదు. ఉపమాలంకారము లిం దసంఖ్యముగఁ గలవు. వానిలోఁ బెక్కింటి కపూర్వతయు నబ్బినది. గ్రంథమున సవిరళముగనున్న నవ్య కల్పనములు గ్రంథకర్త కల్పనా కౌశలమునకుఁ జక్కని తెలివిడి. కవితాధార ఉత్కూల ముగఁ బొంగిన వర్ణనకాలమునందలి మహానదీ ప్రవాహమువలె నిరాఘాటముగ వరువులు వాడుచుండును. అందఁగు దానఁ బూర్వకపుల ధోరణియు పొడకట్టు చుండును.

*

*

*

కవి తనస్వతంత్రశక్తి నన్నింటను గనబఱచినాడు. అది యిందలి విశేషము. ఇట్టి గ్రంథములు కేవల చరిత్రాత్మకములు వీరరస ప్రధానములు నయినవి ఆంధ్రవాఙ్మయ మునకుఁ గొత్తలు. వెనుకటివారి కట్టివానిపయి రుచి పుట్టినదికాదు యే యిద్దఱు-ముగ్గురకో తప్ప. నేటివారిలోఁ గొందఱ కట్టి రచనములు గిట్టినను అఖండత అవునుగాని దయిపోయి నది. అఖండముగ నట్టి గ్రంథములఁ బెక్కింటిని రచియించి యాంధ్రమున కర్పించిన యాతఁ డిప్పటి కీరాజశేఖరకవియే కనుపించునది. ఈయన రచనములవలన నాంధ్రసాహిత్యము బలుపుఁ గనినది. దీనికై యీకావ్యకళానిధి నెంత కొనియాడినను దీటదు.

డిసెంబరు 1934.

“భారతి”

కావ్యకళానిధి, కవిసింహుడు అనగానిపంచానస,
దుర్భాక రాజశేఖరశతావధాని.

విషయ సూచిక.

ప్రథమాశ్వాసము.

విషయము.	పుట.
భారత దేశముపై మహమ్మదీయులదాడి.	3
దూలారావు యుద్ధము.	7
గజనీమహమ్మదు దండెత్తి వచ్చుట.	11
ఘోరీమహమ్మదు దండెత్తి వచ్చుట.	16
సంయుక్త స్వయంవరోత్సవము.	18
చిత్తూరు మొదటి ముట్టడి.	21
హమీరుసింహుని పరిపాలనము.	24
కుంభుడు మేవాడదేశము గేలుట.	25
మేవాడదేశముపై బేలరు దండెత్తి వచ్చుట.	27
చిత్తూరు రెండవ ముట్టడి.	29
కర్ణావతీదేవి పంపిన తోరమును హుమయూను గ్రహించుట.	31
హుమయూను రాజ్యాభిషేకం డగుట.	33
అక్బరు జననము.	35
హుమయూను మఱిల రాజ్యము గ్రహించుట. అక్బరు పట్టాభిషేకము.	37
అక్బరు దిగ్విజయములు.	40
చిత్తూరు మూడవ ముట్టడి.	42
ఉదయసింహుఁ దుదయపురముగట్టి కాపుర ముండుట.	46
ఉదయసింహుఁడు జగమల్లుని రాజాచేయఁ గోరుట.	49
ఉదయసింహుడు దివంగతు డగుట.	41
గులంబాక్రికృష్ణసింహుఁడు జగమల్లుఁడు పట్టభగ్నుఁడగుట నశమతింపకపోవుట.	43
కృష్ణసింహుఁడు తోపోదీసితుం డగుట.	45
కృష్ణసింహుఁడు సింహాసన మధిస్థింపునని పృథాపుసింహు నర్థించుట.	46
పృథాపసింహుని పట్టాభిషేకమహోత్సవము.	48
పృథాపసింహుని సాగరసింహుఁ డాశ్రయించుట.	50
కృష్ణసింహుఁడు సాగరసింహునకు హితము నుపదేశించుట.	51
సాగరసింహుఁడు పృథాపసింహుని నిలువరించుట.	55
పృథాపసింహుఁడు సాగరసింహుని దేశము వీడిపోయ్యని యాంఘ్రించుట.	57
పృథాపసింహుఁ డనుచరులఁగూడి 'అహేరియా' వేటుఁడు బోవుట.	58

ద్వితీయాశ్వాసము.

పృథాపసింహుఁడు నూత్తుని రాజధాని కంపునుని కృష్ణసింహు నర్థించుట.	60
కృష్ణసింహుడు లుగాదికానుకలు తొనికెయ్యట.	61

విషయము.

పుట.

ప్రతాపసింహుడు వేటకు వెడలుట.	62
రాజపుత్రుని నైవేద్యము భక్తునకు పరమాహు వచ్చుట. ప్రతాప-నూ కుటు వానించుట.	64
కృష్ణసింహుడు నూత్న నకు బుడ్డిచెప్పట.	65
నూత్నఁ దవినయము చూపుట.	66
ప్రతాపసింహుడు కృష్ణసింహునకుఁ గోపాపశమనము చేయుట.	67
పాదభట్టు నూత్న నకు నీతి గఱపుట.	68
ప్రతాపనూత్తులు పోరయిత్నించుట. హరదట్టారకుఁ డాత్మార్పణము గావించుట.	69
ప్రతాపసింహుడు నూత్ని దేశభీష్ముని గావించుట.	71
ప్రతాపసింహుఁ దమచరులతోఁ గర్తవ్య మాలోచించుట.	72
కృష్ణసింహుడు తన నిర్ణయము నెఱింగించుకొనుట.	77
భానుసింహుడు తన నిర్ణయము దెలుపుట.	78
మనస్సింహ-శ్యామసింహుల యభిప్రాయము.	79
తేజసింహుడు తన తెరం గఱింగించుట.	80
రామచంద్రదేవుడు తన మనోగతము తెలియఁజేయుట.	82
భీమచాందు తన సాయము వివరించి చెప్పట.	83
ప్రతాపసింహుని నిర్ణయము-విబంధనములు.	85
మేవాడ దేశమంతయుఁ బాడుపడి యరణ్యముగ మారట.	88
అక్కరు కణదండపురదర్శము గొనుట.	89
అక్కరు ఘూర్జరదేశము జయించుట.	90
అక్కరు పంగదేశము జయించుట.	91
అక్కరు-మానసింహుల మర్మతాంగము.	92
అక్కరు ప్రక్రవర్తికి మానసింహుడు మనస్తాపాపశమనము చేయుట.	95
మానసింహుడు ఘూర్జరమునకు వెడలుట.	96
మానసింహుడు ప్రతాపసింహుని దర్శించుకొనుట.	97
ప్రతాపసింహునితో మానసింహుడు సంధిమాటలు జరుపుట.	99
కృష్ణసింహుడు మానసింహు నధిక్షేపించుట.	109

తృతీయాశ్వాసము.

అక్కరు మేవాడపై నైవేద్యముల వంపుట.	115
హర్షిఘాటు కనుమవర్జనము.	116
మానసింహుఁ దమచరులను హర్షిఘాటుకనుమఁ జొర నియోగించుట.	117
కృష్ణసింహుడు కనుమ శాక్రమించుట - యవనులు రాత్రి దండు విడియుట.	118
రాజపుత్రుని నైవేద్యము తెరిగివచ్చి హర్షిఘాటుకనుమఁ జేరుట.	121
నూర్మోదయము.	123
ప్రతాపసింహుడు నూర్మోపాసనము చేయుట.	124

విషయము.	పుట.
ప్రతాపసింహుఁ డనుచులతోఁజేయు యుద్ధప్రకంఠ.	125
ప్రతాపసింహునితోఁ గృష్ణసింహుఁడు తన పట్టదల తెలింగించుకొనుట.	126
తేజసింహుఁడు తన క్షత్రియులకు తెలింగించుకొనుట.	127
భీమచాందు పరాక్రమవాక్యములు.	128
మొగలు సైన్యములు యుద్ధమున కాయత్తమగుట - ప్రతాపసింహుఁడు యుద్ధస్సన్నుఁడగుట.	129
ప్రతాపసింహుని విషాదము.	131
ప్రతాపసింహుఁడు సైన్యాధిపతుల యుద్ధమునకుఁ బరికొల్పుట.	133
రాజపుత్ర సేనాధిపతులు యువనసేనలను దాఁచుట.	134
ఖేల్వాపతి-యబ్దుల్ రహిమానుతోఁజేయు యుద్ధము.	136
తేజసింహుఁడు యువన సైన్యముపైఁబడి ధ్వంసముచేయుట.	137
కృష్ణసింహుఁ డానన్ భానుపైఁ గవియుట.	138
ప్రతాపసింహుడు తోడరమల్లు సైన్యములను దాడిచీకాకు గావించుట.	139
శ్యామసింహ-ఖాసింఖానుల యుద్ధము.	141
భానుసింహుఁడు యువనసేనలను దాఁచుట.	142
రామచంద్రదేవుని యుద్ధము.	143
ఖండేరావు యుద్ధము.	144
జేడ్లా-కొటేరియా ప్రభువుల యుద్ధము.	"
ఖిల్లులు యువనులతోఁజేయు యుద్ధము.	145
మధ్యాప్నావర్ణనము - మానసింహుఁడు పిరంగులు పేర్చిపించుట.	146
చంద్రభట్టు రాజపుత్రులకు రహోదేశము కలిగించుట.	147
తేజసింహుఁడు విజృంభించి పిరంగులపై నేగుట.	151
తేజసింహునకుఁ గృష్ణసింహుఁడు తోడగుట.	"
యువనసేనాపతు లొక్కమృతి రాజపుత్రసేనలఁ దాఁచుట.	153
ప్రతాపసింహుని ద్వితీయ యుద్ధము.	155
యువనులవారణబలముతో రాజపుత్రులకైన యుద్ధము.	157
భీమచాందు యుద్ధము. బుడుతేజులు పిరంగులు పేర్చుట.	158
ఖండేరావు యుద్ధము.	159
భానుసింహ-పిరంగుల యుద్ధము.	160
రామచంద్రదేవుని ద్వితీయ యుద్ధము.	162
శ్యామసింహుల యుద్ధము.	163
ఖండేరావు రణరంగమునఁ గూలుట.	164
చంద్రభట్టారకుఁడు యువనులపైఁ గవియుట.	165
తేజసింహుని మూడవ యుద్ధము.	166
తేజసింహుని నిర్యాణము. ప్రతాపసింహుఁడు విజృంభించి యువన సైన్యముఁ దాఁచుట.	170
ప్రతాపసింహుఁడు మానసింహ-గోత్రములఁ దగులుట.	172

విషయము,	పుట.
రంగరంగము వీడిపోవు ప్రతాపసింహుని యవనసేనాధిపతులు వెన్నంటుట.	176
నూత్తుఁడు ప్రతాపుని మన్నన వేఁడుట.	177
చైతన్యము వీరస్వర్గమున కేగుట.	180
నూత్తుని దండింపవలదని యబ్బూరహిమాను వాదించుట.	181
బదోని డిల్లీకి వెల్లి పాదుసాకు యుద్ధఫలముఁ బెంపుట.	182
అక్బరు మానసింహునితో నిఘ్నరోత్తు లాడుట.	183
చతుర్థాశ్వాసము.	
ప్రతాపసింహుఁడు వీరస్వర్గమునకేగిన సామంతులఁగూర్చి యాలోచించుట.	185
ప్రతాపసింహుఁడు సేనాధిపతుల సత్కరించుట.	187
నూత్తుఁడు ప్రతాపసింహుని జేరవచ్చుట.	188
ప్రతాపసింహుఁ డనుచరులతోఁ గర్తవ్యము నాలోచించుట.	"
రెండవసంవత్సరము యుద్ధము.	191
కుంభకోణి యుద్ధము.	191
ప్రతాపసింహుఁడు చేపందాదుర్గమున జేరుకొనుట.	193
చంద్రభట్టారకుఁడు భానుసింహునకుఁ దోడుపడుట.	194
మానసింహుఁడు "ధర్మేతి-గోపందా" దుర్గములను జేరకొనుట.	195
పరీదుఖాను ప్రతాపసింహునితోఁజేయు యుద్ధము.	"
అక్బరు కైలావారా సేనాయందలి ఫలవృక్షములు గొట్టించుట.	197
ప్రతాపసింహుఁ డనుచరులకు 'దోనా' పంపిపెట్టుట.	199
యవనసైన్యములు మేవాడపై నెత్తివచ్చుట.	200
దేవేరీయుద్ధము.	201
ప్రతాపసింహుఁడు యుద్ధరంగమువీడి కైలగురా కరుగుట.	204
పాఠేశ్వరి ప్రతాపసింహుని విచారమునకుఁ గారణ మడుగుట.	207
పాఠేశ్వరి ప్రతాపసింహునకు కణిత్వానాము గలిగించుట.	209
యవనుల నోడించి రాజపుత్రులు ప్రతాపసింహునిజేరుట.	211
భిల్లుఁడు డిల్లీపురమున కరుగుట.	212
అక్బరు డిల్లీపురము నలంకరింపఁ జేయుట.	213
అక్బరు సభా-భవనము.	214
అక్బరు కొలువుఁగూటమునకు వచ్చుట.	220
అక్బరు పృథ్వీరాజునకు బహులు చెప్పట.	224
పృథ్వీరాజు మానసింహుని మాటలను ఖండించుట.	225
పృథ్వీరాజు భిల్లుని దోడ్కొని యింటి కరుగుట.	227
అబ్బూరహిమాను పృథ్వీరాజును దర్శింప వచ్చుట.	228
భిల్లుఁడు డిల్లీపురమునుండి వచ్చుట.	232

విషయము.	పుట.
ప్రతాపసింహునకు ఢిల్లీనుండివచ్చిన లేఖ.	233
కృష్ణసింహుఁడు ఢిల్లీలేఖను గొనియాడుట.	240
పంచమాశ్వాసము.	
యవనులు రావపుత్రుల దుర్గములను గొనుట.	242
మూర్యమహల్ దుర్గ యుద్ధము.	244
యవనులు భీమదర్శమును మాట్టడించుట.	245
పాక్షేశ్వరి తన భర్తనుగూర్చి భిల్లు నడుగుట.	247
ఏకలింగేశ్వరాలయ విగ్రహము.	250
ప్రతాపుపసింహుఁడు దేశత్యాగముచేయుఁ దలంచుట.	251
ప్రతాపసింహు ననుసరింతునని కృష్ణసింహుఁడు చెప్పుకొనుట.	256
పక్షియా - ప్రియాణము - భామాసాహి మేవాడకు వచ్చుట.	261
భామాసాహి ప్రతాపసింహునకు ధర్మోపదేశము చేయుట.	264
భామాసాహి ప్రతాపసింహునకు రాజనీతి నుపదేశించుట.	266
భామాసాహి రాజపుత్ర నైనికులను బురికొల్పుట.	268
రాజపుత్రులు భీమచాంగు నివాసమునకు వచ్చుట.	270
రాజపుత్రులైన న్యములువచ్చి ప్రతాపసింహునిఁ జేరుట.	"
ప్రతాపసింహుఁడు యుద్ధసన్నద్ధుఁ డగుట.	271
పాక్షేశ్వరి - ప్రతాపుని విజయయాత్రకుఁ బంపుట.	272
దేవరీదుర్గ ద్వితీయయుద్ధము.	273
కుంభకోమియురు దుర్గమును జేక్షానపఠెనని ప్రతాపసింహుఁ డాలోచించుట.	276
అక్బరు సార్వభౌముని విషాదము.	"
మానసింహుఁ డక్బరునకు మనస్తాపోపశమనము చేయుఁబూనుట.	280
అబ్దురహిమాను ప్రతాపసింహుని గుణములఁ గీర్తించుట.	282
మానసింహుఁడు యవనసభను దృఢీకరించి మాటాడుట.	285
పృథ్వీరాజు మానసింహు నధిక్షేపించుట.	"
అక్బరు శాంతవచఁములు పలుకుట.	287
అక్బరు నిర్ణయమును మానసింహుఁడు సమ్మతింపక పోవుట.	288
అక్బరు మానసింహుని శాంతింపఁ జేయుట.	289
రాజపుత్రులు మఱలఁ దమదుర్గములను బిట్టుకొనుట.	290
ప్రతాపసింహుఁడు మూర్ఖురమును గొల్లగొనుట.	"
స్వాతంత్ర్య దివోత్సవము.	291
ప్రతాపసింహు డంద రనుచరులను సత్కరించుట.	293
భామాసాహి ప్రతాపసింహు నాశీర్వాదించుట.	29
ఉపసంహారము.	296

గ్రంథమునందలి పాత్రములు.

ప్రతాపసింహుడు = మేవాడేశ ప్రభువు. కథానాయకుడు.

ఉదయసింహుడు = ప్రతాపసింహుని తండ్రి.

సూక్తుడు-సాగరుడు-జగమల్లు = ప్రతాపసింహుని యనుజులు.

కృష్ణసింహుడు = సలుంబాధీశ్వరుడు-ప్రథానమంత్రి-సర్వవై న్యాధీశ్వరుడు.

హరభట్టారకుడు = ప్రతాపసింహుని పురోహితుడు-కులగురువు.

చంద్రభట్టారకుడు = ప్రతాపసింహు నాస్థానకవి-వీరుడు. [తుడు.

రామచంద్రదేవుడు. (కుమారుడు ఖండేరావు) గ్వాలియరురాజు = ప్రతాపసింహు నాశ్రీ
భేల్వపతి = చోండావద్వంశజుడు. సామంతనృపుడు.

భానుసింహుడు = సో నెగొట్టుమహీపతి. ప్రతాపసింహునకు మామవరుసవాడు.

తేజసింహుడు-మనసింహుడు-శ్యామసింహుడు-దూడాసింగు-

బేడ్లా-కొటేరియానృపులు-పాపురాబు నేరాధీశ్వరులు-దుర్జయుడు- } సామంతనృపులు.
హరిదాసు-ముకుందదాసు-

అమరసింహుడు = ప్రతాపసింహుని ప్రథమపుత్రుడు.

సాతేశ్వరీదేవి = ప్రతాపసింహు నర్థాంగలక్ష్మి-పట్టమహిషి.

భీమచాందు = శబరలోకసార్యభాముడు. ప్రతాపసింహుని మిత్రుడు. స్వతంత్రుడు.

భిల్లుడు = సేవకుడు.

అక్కరు = మోగలుచక్రవర్తి. ఢిల్లీ శ్వరుడు.

సలీము = అక్కరు కుమారుడు-యువరాజు.

మిర్జా అబ్దురహిమాను (ఖాన్ ఖాన్) = అక్కరు ప్రథానామాత్యుడు.

హరివిజయసూరి = జైనుడు-అక్కరు గురువు.

పథ్వీరాజు = అక్కరు నాస్థానకవి-సేనాధిపతి.

ధనసేనుడు = గాయకసార్యభాముడు.

భగవాన్ దాసు-కున్వార్ మానసింహుడు-తోడరమల్లు-వీరబలుడు-

రాయసింహుడు-రాయశీలుడు-అబ్దుల్లా-పాబాజుఖాన్-అసఫ్ ఖాన్- } మోగలు
ఖాసింఖాన్-మహబత్ ఖాన్-ఫరీదుఖాన్-ఫయాజు- } సేనాధిపతులు

అబుల్ ఫజల్-ఫెరిస్తా-బదోసి-సూరిదాసుఅబ్దు-స్సమాద్ = కవులు, చరిత్రకారులు, చిత్ర
కారులు.

శ్రీ

కామేశ్వరైశ్చ నమః.

రాణాప్రతాపసింహచరిత్ర.

పూర్వపీఠిక.

నాథాబ్జభవాదు లెవ్వని మృకు ధీపాదపంకేరుహ.
 ధ్యానానందరసాబ్ధిదేలి కృతకృ ధీత్యత్వంబుఁ బ్రాపించుచు;
 దా నీహార నగాత్మజాప్రియుఁడు ని ధీత్యానందుఁ డారోగ్యవి
 జ్ఞానశ్రీ లిడి చంద్రశేఖరుఁడు వి ధీశ్వంబెల్ల రక్షించుతన్.

1

సీ॥ అబ్జాతనయనుని ధీత్యవారిల్లెన కలశపాథోరాశి ధీగర్భమందు
 వజ్రమాక్షికపంక్తి ధీపరువని పరుపులై తేజరిల్లెడు మణి ధీవీపమందు
 రవిరశ్మి నింత చో ధీరంగసీని కదంబ తరురాజవనము మ ధీధ్వంబునందుఁ
 బ్రాభాతసూర్యప్ర ధీభాభాసమానమా చింతామణీ భద్ర ధీసింహపీఠి

గీ॥ ద్రివిశకోటి కిరీటసం ధీప్త రత్నరాజ నీరాజిత పదాబ్జ ధీయై జగంబుఁ
 బాలనమొనర్చు మాయమ్మఁ బ్రస్తుతింతు రమ్యగుణధన్య శైలాధి ధీరాజకన్య.

2

సీ॥ పుంజీభవించి యు ధీహ్నింగి శైలములు శృంగములెత్తి దివిని బ్రా ధీకంగజనిన,
 రంగదుత్తుంగ త ధీరంగసంఘములతో నీరధి కలఁగి ఘూ ధీర్జిల్లుచున్న,
 హోమకుండముల న ధీహోరాత్రముల నూర్ధ్వశిఖల నగ్ని తపంబు ధీసేయుచున్న,
 గులశైలములు పెల్ల ధీగిలఁ బ్రభంజనుఁడు జృంభించి భీకరధాటి ధీవీచుచున్న,

గీ॥ శబ్దగుణరూఢి నవ్యయ ధీసరణి నభము విష్ణుపదమై తనర్చిన, ధీవీసమైన
 నేజనని శక్తిమాహాత్మ్య ధీమెఱుంగ; వట్టి భవుని కొమ్మను మాయమ్మఁ బ్రస్తుతింతు.

సీ॥ ఏమహామహుఁడు సం ధీస్కృతపాండితిని గొప్పపర్వతంబని నుతుల్ ధీవడయఁగలిగె!
 నేఘునుం డాంధ్రమం ధీదెల్లపండితులచే దిగ్దంతియనుచుఁ గీ ధీర్తింపఁబడియె!
 నేసగ్ధుణార్జ్యం ధీడెల్లడఁ దర్కసింహుఁడటంచుఁ బెనుకీర్తి ధీనొందఁగలిగె!
 నేకభావినుఁడు వై ధీయాకరణుల నిట్టి ఘనుఁడు లేడనుచు వి ధీఖ్యాతిఁగాంచె!

గీ॥ సట్టి కందాల్లవంశ సు ♦ ధాంబురాశి చంద్రుడైన దాసాచార్య ♦ సత్తముండు
గురుడు దైవంబు; తత్పాద ♦ సరసిజములు స్వాంతమున నెంచువాడె న ♦ పారభక్తి. 4

మ॥ తననాథుం డొనరించు సత్కృతుల కు ♦ తాహమ్మునన్ దోడుసే
యను గాంక్షించి సహస్రహస్తముల శి ♦ వ్యక్తేశ్వర భాషింపనే
ర్చిన మత్సంగు మానినీతిలక మా ♦ “శ్రీరంగమాంబా మహా
జననీరత్నము” గొల్తు నెల్లపుడు సా ♦ ట్లా దిందిరాదేవిగన్. 5

మ॥ తనసౌజన్యము సజ్జనుల్ పొగడ ని ♦ త్యంబున్ సదాచార వ
ర్తన మొప్పార, గురుండు దైవమగుచున్ ♦ బ్రహ్మోపదేశాది పా
వనకృత్యంబులు నాకొనర్చిన ఘనున్ ♦ బ్రఖ్యాతచారిత్ర మ
జ్జనకున్ వెంకటరామయార్య మదిలో ♦ సద్భక్తి భావించెదన్. 6

గీ॥ “మాతృదేవోభవ” యటన్న ♦ మహితసూక్తి మఱువరానిది; నిరతము ♦ మజ్జననిని
దొడ్డముత్తైదువను మన ♦ స్తోయజమునఁ గొలిచెదను సుబ్బమాంబ స ♦ ద్గణకదంబ. 7

మ॥ నను గారామునఁజేర్చి యాంధ్రమున ‘నో ♦ నామాలు’ మెట్రిక్యులే
వనుపై నాంగ్లము నేరిపించి తనచా ♦ సర్వస్వ మర్పించి పెం
చిన కారుణ్యరసార్ద్రామానసుడు మా ♦ చిన్నయ్య ‘సంజీవరా
యని’ దుర్భాగకులాభిసోముని మదిన్ ♦ ధ్యానింతు నెల్లప్పుడున్. 8

గీ॥ భారతీనాథు నపరావ ♦ తారములనఁ గావ్యజగము సృష్టించి లో ♦ కములు మనువు
నన్నయాది కవీంద్ర మం ♦ దారతరుల నాంధ్రభాషాగురుల నిత్య ♦ మభేనుతింతు. 9

గీ॥ ప్రకృతితత్త్వరహస్య స ♦ ర్వస్వ మెఱిగి నవనవోన్మేషమైన ప్ర ♦ జ్ఞయుఁ దనర్పఁ
గృతులు విరిచించి లోకోప ♦ కృతులు పెంచు నార్యకవికోటి నిత్యవి ♦ ద్యాధిగణము.

గీ॥ నూతనోజ్జ్వలముచ్చు ప్రా ♦ భాత దక్షిణానిలము సోకఁగా మేడ ♦ వైన “టాడ్డు”
దొర రచించు రాజస్థాన ♦ చరిత్ర మెత్తి యొక్కనాడేను జదువుచు ♦ నున్నయపుడు.”

సీ॥ సంస్కృతాఖండ భా ♦ షాకావ్య సాహిత్య సామ్రాజ్య సర్వస్వ ♦ చక్రవర్తి,
యఖిలాంధ్రభాషా మ ♦ హాకావ్యవిరచన వ్యంగ్యవైభవ పట్ట ♦ భద్రక్షీరి,
బహుళవిద్యద్భుండ ♦ పరిషదర్చిత పుష్ప మాలా మనోహర ♦ మహితమూర్తి,
తేజంబునెఱపు జ్యోతి ♦ తిశ్శాస్త్రవిద్వాంగనా నవ్య రుచిర భా ♦ వానుషర్తి,

గీ॥ శత శతవధాన హ్నితా ♦ స్థాన దత్త కనక జయఘంటికా సింహ ♦ కంకణ రవ
ముఖరితాశాంతసదృశః ♦ పూర్తి సుకవి సింహవిరుదుండు వెంకట ♦ శేషశాస్త్రి; 12

క॥ చనుదెంచి నన్నుగని వందనమని వచియించి నిలువఁ దమ్ముడఁ రార.
మృని కొఁగిటఁజేరిచి చెంతను నేఁగూర్చుండుమన నఁ తఁడు కూర్చుండెన్. 13

గీ॥ స్వాంతమునఁ బొంగి పొరలెడు ఁ హర్షభరము వికసితఁ ముఖాబ్జములపైన ఁ వెల్లివిరియ
మాటలాడితి మలపును ఁ మలపులేని కుశల సంప్రశ్నములఁగూర్చి ఁ కొంతతడవు. 14

చ॥ చిటునగ వాస్యసీమ వికఁ సింహగ వెంకటశేషశాస్త్రి “సో
దర! మును నన్నయాది కవి ఁ తల్లజు లెల్లపురాణసంతతుల్
సరస పదార్థ భావ గుణ ఁ సంభృతమై తగు మంచి తైలిలో
విరచన చేసియుండి రవి ఁ విశ్వజగన్నుతమై తనరృచున్. 15

క॥ పిదపఁ బురాణాంతర్గత విదిత వివిధకథలు గొనుచుఁ బెద్దన్నాదుల్
పదునెనిమిది వర్ణనములు గదియించి రచించి రఖిల ఁ కావ్యశ్రేణుల్. 16

ఉ॥ కాలము కొంత యిప్పగిదిఁ గావ్యయుగంబుగ సాఁగె; దానిలోఁ
బూలవనంబు లయ్యమ్మతఁ పున్సెలయేఱులు నిగ్గుటాణి ము
త్యాలబెడంగు మేల్గొడుగు ఁ లచ్చపు వెన్నెల సోగలో యనన్
జాలిన మేటికావ్యము లఁ సంఖ్యముగా జనియించె ప్రేల్మిడిన్. 17

ఉ॥ ఆవలఁ గొన్ని నాల్గరుగఁ సంతట సంతట సారవంతమా
త్రోవలు తప్పి కాంతి చెడి ఁ దుర్గమ దుర్గములట్లు భీకరా
శీవిషమున్న జేటికల ఁ చెల్వినఁ గాననరాజి మాడ్కిఁ గా
వ్యావళులున్ వికాసగుణ ఁ మంతయుఁ గోల్పడె బీడువోవుచున్. 18

క॥ పెక్కామడ కొక్కఁడుగా నక్కడలిని గల్లు దీవు ఁ లట్టులు కైకల్
చక్కఁగ లిఖించు వార్గల రికాఁలంబునను నొక్కఁ ఁ రిగువురు పెద్దల్. 19

మ॥ ప్రతిభాపూజ్యులు వారువ్రాసిన మహా ఁ గ్రంథంబు లశ్వంత పు
ణ్యతమంబుల్ గడ! వానిఁ నట్లునిచి యఁ న్యగ్రంథముల్ చూచినన్
మితియో మేరయో యేమనన్ వలయు! స్వా ఁ మీ! వద్దు చాల్ చాల్ సర
స్వతికిన్ వాఁతలు పెట్టినట్లలరుఁ ‘బా ఁ పం శాంత’ మిప్పట్టునన్. 20

చ॥ యతులు వనాశిఁ బ్రాసములు ఁ నాయుధశాఁలల, లక్షణంబు ల
శ్వేతతి, రసంబు వైద్యుకడఁ; ఁ బాకము వంటలలోన, నయ్యలం
కృతులు పదంతలందు, మఱి ఁ రీతులు రోఁతల, శయ్య మేడ, ని
ట్లతికిన కావ్యముల్ గనినఁ నయ్య! యెడల్ దహించినట్లగున్. 21

శా॥ ఈవిన్నాణము లెన్నియేని గల వా యీ యంశముల కొంతమే

లై వర్తించు ముసల్లపండువది ముం దైయున్నద౯ మాడ్కిజె

లై వ విశ్వం బగలించుచున్నయది యా హా! గ్రాంధికగ్రామ్య భా

మావాదంబు ఊణక్షణంబునకు హె చ్చు జొచ్చె నీవేళలో.

22

గీ॥ దేశమంతట బాటు న దీమత్తల్లి నంటిదగు వ్యావహారిక భాష; దాని

నచ్చటచ్చట దేశంబు నలముకొనిన మంచియును జెడ్డయును నాశ్ర యించియుండు.

ఉ॥ ఊరకభాష కేమిటికి నుత్తమ సంస్థితి గల్గు! దాన సం

స్కారబలంబు గల్గి యధి కారము దాల్చిన ప్రాజ్ఞకోటిభా

మారచనంబు బూని కృషి సల్పిన గల్గెడి; రిక్తులూనిన

బారము ముట్టునే! గజము వైజవుడోలు ఖరంబు మోయునే!

23

క॥ అంతస్సారములేక యవాంతరభాషలను గల్గు పదజాలముల౯

దొంతరగఁ గలుప బాసయుఁ గంతులు గలవాని మేను కైవడిఁ బాలుచు౯.

24

క॥ క్రమమునకు బాసలోనయి యిముడమి, బుధకోటులెల్ల; 'నెవరికి వారే

యమునాతీరే' యనుగతి భ్రమగొని దెసలకును విడిగి పారుదు రొకట౯

25

ఆ॥ సరసశబ్ద మిట్టి సబ్బండు బాసలోఁ దక్కఁబోవ దింకఁ దమవి కొన్ని

తాల్లపాకవారి తప్పలు మఱికొన్ని యనఁగఁ దప్పుఁగుప్ప లై రహించు.

26

ఉ॥ భావకవిత్వ మొక్కడట; భావములేని కవిత్వమింక నాం

ధావనిగా దికేయవని నైనను గల్గునె! కల్గెనేని యా

ప్రాపు కవిత్వమంచు బుధ పుంగవు లెంతరె! యేటిమాటలో

భావ మభావమా కవిత ప్రాణములేని శవంబు గాదొకో!

27

ఉ॥ పేరెది యైననేమి ఘటి పేరున యోగ్యత వచ్చునే! రసం

బూరెడు నట్టి కైతె మది యుత్తమ; మనస్య మయోగ్య; మెల్లెడ౯

సారభపూరములే దెసలఁ జల్లెడు తామరపూవుఁ జూచి యే

పేరునఁ బిల్చిన గుణము ఏసము హెచ్చునో! లేక తగ్గునో!

28

గీ॥ అలరుఁదేనెల మఱియించు పలుకుఁబొందు, పలుకుఁబొందుకుఁ దగినట్టి భావపుష్టి,

భావపుష్టికే దగు రసం నైభవంబు, కూర్పు ధన్యుడై పోకవి కుంజరుండు

29

చ॥ పరువడిఁ బద్యకావ్యములు వ్రాయుట మోటదనంబటంట, నా

గరకత కెంతో లోపమట, గద్యమొ గేయము సదృశోత్తర

స్ఫురణను మించునట, మఱి ♦ పాత్రము పెద్దదిగాఁగ నుండిన
బరువఁట, చిన్నిపాత్రములు ♦ నాడెముఁ గూర్చునటఁట, వింటివే.

29

సీ॥ భాషామహాదేవి ♦ వాహ్యభి యొనరించు మానితనందనో ♦ ద్యావచయము!
సాహిత్యలక్ష్మి వి ♦ శ్రాంతి కేర్పఱచిన హాటక వివిధ సౌ ♦ ధాగ్రతతులు!
బహుళవిద్యాధన ♦ ప్రకరంబు నింప దీపించు భాండాగార ♦ సంచయములు!
బాగోగు బోధించి ♦ ప్రజ నుద్ధరించెడు విజ్ఞానసర్వస్వ ♦ వేశ్యవితతి!

గీ॥ పద్యకావ్యసమూహ సౌ ♦ భాగ్యగరిమ మిట్టిదని వివరింపఁగా ♦ నెవ్వఁడోపు!
లోకకల్యాణ విజయ ను ♦ శ్రీకదివ్య పారిజాత ప్రసూనైక ♦ హారసమితి.

30

గీ॥ ప్రకృతసారస్వతస్థితి ♦ వఱలునిట్లు; మాటవరుస కంటినిగాక ♦ మనకు సేల
దానిఁజర్పింప” ననుచు మం ♦ దస్మితంబుఁ గొలుపు నాతని వదన మేఁ ♦ గలయఁజూచి,

గీ॥ “పూర్వకాలఁపుఁ బాండిత్య ♦ పుంబ్రశస్తి కావ్యముల యున్నతాదర్శ ♦ గౌరవంబు
కొఱతవడ నిష్టపడనట్టి ♦ గొప్పనుకవి వగుట నితఁగఁ బరితాప ♦ మందె దీవు.

32

చ॥ తల కొకబుద్ధి, బుద్ధికిని ♦ దగ్గ తలంపు, తలంపులోపలఁ

వెలువడు భిన్నభిన్నగతిఁ ♦ బెక్కులు యోజన, లింక నేగతిఁ
బలువుర కైకమత్య మది ♦ పట్టు! స్వతంత్రత ముఖ్యదైవమై
నిలిచిన నేటికాలమున ♦ నీహితబోధ మెవఁడు చేకొనుక!

33

చ॥ తెలివిగలట్టి బాలుఁడొక ♦ తీటు పఠించుచు మాతృభాషలో
పలఁ దగుజ్ఞాన మొందెడు ప్ర ♦ బంధము లియ్యెడ నాలుగేనియుక
వెలువడ వెట్టిపాపమొకొ! ♦ నేర్పెడు విద్యయుఁజూడ, నూటికిఁ
నలువదికన్నదక్కవ గు ♦ ఁంబులు వచ్చిన వాడు నెగ్గెడిక.

34

గీ॥ వాలి వాల్మీకి కేమికా ♦ వలయు ననుచుఁ గైక కైకసి చెల్లెలు ♦ గాదెయనుచుఁ!
గర్జుఁ డాకుంభకర్ణుని ♦ కడపటికొడుకగుఁగదా! యని యడుగు వి ♦ ద్యాధులుండ్రు.

35

ఉ॥ క్రూరమృగంబు, వాడియగు ♦ కోఱలు, పెద్దది తోక, యాఫ్రికా
తీరవనంబులక దిరుగు, ♦ దీనిని మర్దులు పట్టలేరటం
చాఱవ “ఘోరముక” జదువు ♦ నర్భకుఁ డొక్కరుఁ డావిభీషణుక
గూరిచి వ్రాసె; నెట్టులు ♦ కనుంగొననేర్చెన విట్టిరోతలక!

36

క॥ ఇది యోతగఁజెప్పిన నున్నది; ప్రకృతము ననుసరింత; ♦ మస్మత్సమం
దుదయించినట్టి కోరిక నిదె తెలిపెద నాలకింపు ♦ మీ! శ్రద్ధమొయిక.

37

- గీ॥ సప్తసంతానములఁ బ్రశంస మయి ఖలముగాని దొకకృతి యన్న సంతకపులమా
కలికి పదియాటువన్నె బంధుగారుమూట రమ్యతరమైన రతనాలఁ దాచబాట.
- సీ॥ జ్ఞానంబునకు మూలఁ దారమా నాత్మ కావ్యకవిత్వమని “వర్ణనఁ వర్ణన” నుడివె;
సత్యంబునకు సౌఖ్యఁ సంగంబు చేరూర్పఁ జాలిన కళ యందు “జాన్స” ననియె;
నతుల సంగీతరసఁ సాత్మకంబయిన భావాలాపమునుచు “గాఁగైలు” తెలిపె;
ప్రతిభావిలాసంబు వాక్యదేహంబు దాల్చిన రూపమునుచు “మెఁదల్లి” వచించె;
- గీ॥ ‘హద్వ’ నాదిగ నెందఱో యాంగకపులు పద్యకవితకుఁ గల గౌరవ ప్రశస్తి
యట్టిదిట్టి దనంగ రాదని సహస్రముఖముల నుతింప వినమొకో పూర్వమందు.
- గీ॥ దేశభక్తియుతంబు నీ తిప్పిబోధకము ఘనాదర్శమగు పద్య కావ్యమొకడు
సరసజనములుమెచ్చర సుంబు హెచ్చు సృష్టిసేయంగ నిపుడు యోజించుచుంటి
- క॥ విరచించునెడలఁ గల్పన పెరయకయును నతిశయోక్తిఁ పెంపొందకయున్
జరిగినది జరిగినట్టులు మెలయుటచే దేశచరిత్ర మెప్పు వహించున్.
- గీ॥ అదిగా కార్యాచరము త్రిదశులకును బావనమగు దేశము; దానన్
బాదలెడు నృపులు మహేంద్రుని మదిమెచ్చు నున్నానిధన మాన్యతలందున్.

⊕ Is it to be imagined that a nation so highly civilized as the Hindu amongst whom, the exact sciences, flourished in perfection, by whom, the fine arts, architecture, scripture, poetry, music, were, not only cultivated but taught and defined, by the nicest and most elaborate rules, were totally unacquainted with the simple art of recording the events of their history, the characters of the princes and the acts of their reigns. Where such traces of mind exist, we can hardly believe that there was a want of competent recorders of events, which synchronical authorities tell us were worthy of commemoration. The cities of Hastinapoor and Indraprastha, of Anahulwara and Somanath, the triumphal columns of Delhi and Chittoor, the shrines of Aboo and Girnar, the cave temple of Elephanta and Ellora, are so many attestations of the same fact. Nor can we imagine that the age in which these works were erected, was, without a historian. In the heroic history of Prithwi Raj, the last of the Hindu sovereigns of Delhi, written by his bard Chund, we find notices, which authorise the inference that works similar to his own, were then extant, relating to the period between Mahammad and Shahbuddin (A. D. 1000-1193) but these have disappeared.

“Annals & Antiquities of Rajasthan.”

§ The splendour of the Rajput states however at an early period of the history of that country, making every allowance for the exaggeration of the bard must have been great. Northern India, was rich from the earliest times, the

శ్రీ సీ॥ మేవాడరాజ్య ల ధీ పదాంభోజాత ములను గొల్చిన దత్త ధీ పుత్రకుండు!
 బాలగోవింద వి ధీ ప్రస్వామి శిష్యుడై తవిలి మ్రొక్కిన మేటి ధర్మమూర్తి!
 స్వర్ణరత్నాబంధ ధీ బద్ధుడై బూందీమహారాజ్ఞి సేవించు ధీ ననుగడమ్ము!
 డఖిలప్రకాశణం ధీ బభినుతుల్ గావించు రామసింహుని రాజ ధీ రక్షకుండు!
 గీ॥ తీవ్రరుజ పెచ్చు పెరిగి భాధించుచున్న ద్రుతియు మేవాడ విడఁబోని దొడ్లమగడు!
 భరతఖండాభిమాని స ధీ త్పరభవతంస మాస్తమణి టాడ్డుదొర నిత్య ధీ మభినుతించు.
 మ॥ సరసాగ్రేసర చక్రవర్తియును నా ధీ 'స్కాట్లండు' సంవాసియున్
 వరకారుణ్య రసార్ధ మానసుండు క ధీ ర్మల్ జేమ్ము టాడ్డుడితుం
 డిరనై రెండగు నేడ్లు హైందవమునం ధీ దింపార నుద్వోగిస్తై
 చరియించె గిరులు బురంబులును రా ధీ జన్మానదేశమ్మునక.

43

portion of it situated on either side the Indus, formed the richest satrapy of Darius. It has abounded in the more striking events which constitute the materials for history. There is not a petty state in Rajasthan that has not had its Thermopylae or scarcely a city that has not produced its Leonidos. But the mantle of ages, has shrouded from view what the magic pen of the historian might have consecrated to endless admiration; Somanath might have rivalled Delphos; the spoils of Hind might have vied with the wealth of the Lybian King; and compared with the array of the Pandus, the army of Xerxes would have dwindled into insignificance. But the Hindus either never had or have unfortunately lost their Herodotus and Xenophon. If the moral effect of History depends on the sympathy it excites, the annals of these states possess commanding interest. The struggle of a brave people for independence, during a series of ages, sacrificing whatever was dear to them for the maintainance of the religion of their forefathers and sturdily defending to death, and in spite of every temptation, their rights and natural liberty, form a picture which it is difficult to contemplate without emotion. Could I impart to the reader but a small portion of the enthusiastic delight with which I have listened to the tales of times that are past amid scenes where these events occurred, I should not despair of triumphing over the apathy which dooms to neglect almost every effort to enlighten my native country on the subject of India.

"Colonel James Tod."

§ There is something magical in absence, it throws a deceitful medium between us and the objects we have quitted, which exaggerates their amiable qualities and curtails the proportions of their vices. I look upon Mewar as the land of my adoption and linked with it, the associations of my early hopes and their actual realisation. I feel inclined to explain with reference to her and her unmanageable children. "Mewar! with all they faults, I love thee still."

౧౬ వీరసార్థిమా కథలు ♦ వీనులు సోక నమస్కరించి పూ
జారతి వీరుల గొలుచు ♦ సజ్జనుడౌటను రాజపుత్ర ధా
తీరమణాళి సత్కథలు ♦ రేయబవల్ గడియించి యాంగ్ల భా
షా రమణీయకావ్యముగ ♦ శ్రద్ధమెయి రచియించె నాశంకుర్.

42

సీ॥ సర్వసన్నతము రా ♦ జస్థానదేశంబు మాతృదేశము మించి ♦ మహితభక్తి
గొలిచి తద్దేశ వా ♦ సుల బుధువులపోల్కిఁ బ్రేమించుటను జేసి ♦ పృథ్విజనులు

I dipped the middle finger of my right hand and made the tilac on his head. I then girt him with the sword and congratulated him in the name of my government, declaring aloud that the British government would never cease to feel a deep interest in all that concerned the welfare of Boondi and the young prince's family.

The mother of the young prince sent me by the hands of the family priest the bracelet of adoption as her brother, which made my young ward, henceforth my bhanji or nephew.

§ His annals of Rajasthan show the result of his administration as restorer of Rajputana. The people were deeply attached to him as Heber continues to observe "His name appears to be held in a degree of affection and respect by all the upper and middling classes of society, highly honourable to him." Speaking of Bhilwara which Tod had almost recreated, he says "It ought to be called Todgunge but there is no need, for, we shall never forget him." The fact is, that the place was called Todgunge but the name was withdrawn at the instance of Tod himself. In the year 1822 after two and twenty years of service, eighteen of them spent among the Rajputs of Western India and five as Political agent, Colonel Tod's shattered health called upon him imperatively to suspend his toils and quit the climate of India. But the ruling passion forbade him to proceed direct to the port of embarkation. In 1819, he had completed the circuit of Marwar, visiting, its capital, Jodhpur [via] Kumbhalmore thence returning by Mairtra and Ajmir to Udaipur. Next year, he visited Kotah and Boondi the latter of which he revisited in 1821 having received the intelligence of the death of his friend the 'Rao Raja Ram Singh,' who had left Colonel Tod guardian of his infant son, the prince of Haras. He returned to Udaipur in March 1822 and took final leave of the valley in June of that year. He proceeded across the Aravali to Mount Aboo and inspected the wonders of that sacred place—and embarked for England at Bombay in the early part of 1823.

⊙ The religious feelings of the Rajput will not permit him to see the axe applied to the noble peepul or unbrageous burr (ficus indica) without execrating the destroyer. Unhappy the constitution of mind which knowingly wounds religious prejudices of such ancient date. Yet, is it thus with our countrymen in the East, who treat all foreign prejudices with contempt, shoot the bird sacred to

పాశ్చాత్యుడైన నె ధి పుటికి టాడ్డొర రాజ పుత్రుడే యనుచు స ధి మోదమంది;
రతడును రాజపు ధి త్రావనికొటకుఁ బ్రాణములైన నిచ్చు చుం ధి దమున మెలఁగె;
గీ॥ నమ్మహాత్ముండు వ్రాయు గ్రం ధి ధమ్మనందు వీరరసతరంగములతో ధి క్షీరజలధి
కరణి మాధుర్యములు పెంచు ధి చరితలెన్నో కలవు కలవారియిండ్ల బం ధి గారమట్లు. 43

శా॥ ఆ కన్యద్వయపావనంబగు చరి ధి త్రాంశంబు లందెల్లఁ గ
న్నాకై దివ్యరసాలవాలమయి స ధి త్య న్యాయ సంపూరితం
బై కప్పపైడి నాప్రతాపు చరితం! ధి బద్దాని నే గోస్తనీ
పాకంబొప్పుగ నొక్క దొడ్డకృతిగా ధి వ్రాయ్ బ్రయత్నించెడన్." 44

మ॥ అన "నీమాటలు వేదవాక్యము; లవ ధి శ్యంబిప్పు రాణాప్రతా
పుని గీర్తిపు; మతండు వీరజనతా ధి పూర్వాభిగణ్యుండు; క
మ్మని నీకై తకు నమ్మహాప్రభుని ధి ధర్మ శ్రీరతుల్ హాటకం
బునకున్ సారథపూరముల్ గలుపు సొం ధి పున్ గాంచి వాసిన్ గనున్." 45

the Indian Mars, slay the calves of the Bal and fell the noble peepul before the eyes of the native without remorse. He is unphilosophic, and unwise who treats such prejudices with contumely, prejudices beyond the reach of reason. He is uncharitable who does not respect them; unpolitic who does not use every means to prevent such offence by ignorance or levity. It is an abuse of our strength and our ungenerous advantage, over their weakness. Let us recollect who are the guardians of these fanes of Bal, his Peepul and sacred bird (peacock) the children of Surya and Chandra and the descendants of the sages of yore; they, who fill the ranks of our army and are attentive though silent observers of all our actions, the most attached, the most faithful and the most obedient of mankind. Let us maintain them in duty obedience and attachment by respecting their prejudices and conciliating their pride. On the fulfilment of this, depends the maintenance of our sovereignty in India. But the last fifteen years have assuredly not increased their devotion. Let the question be put to the unprejudiced whether their welfare has advanced in proportion to the dominion they have conquered for us, or, if it has not been in the inverse ratio of this prosperity. Have not their allowances and comforts decreased?.....

For the good of the ruler and servant, let these be rectified. With the utmost solemnity I aver, I have but the welfare of all at heart in these observations. I loved the service. I loved the native soldier. I have proved what he will do, where devoted, when, in 1817, twenty two fire locks of my guard, attacked defeated and dispersed a camp of fifteen hundred men slaying thrice their numbers. Having quitted the scene for ever, I submit my opinion dispassionately for the welfare of the one and with it, the stability or reverse of the other. "Tod."

- క॥ అని ప్రోత్సహించుమతి ననియెను వెంకటేశమహాప్రభు; ధీమంతః బ్రతాః
పుని చరిత కావ్యరూపముగను వెలయుండుగ వ్రాయఁ ధీమంతుః గా మొదలిడితిన్.
- క॥ ఉత్తమ మిత్రవృత్తము! సముదాత్తము చిత్తూరుపురి! ప్ర ధీతాపుండు ధీరో
దాత్తుండు! కైత్రము మెత్తని! దిత్తజీ మొత్తురని తలఁతు ధీమంతుః నెల్లబుధేందుల్.
- శా॥ నా ధారాళ కవిత్వమందుఁ గల వి ధీమాణంబు లట్లుండ, నీ
గాధల్ కర్ణయుగంబుఁ బట్టుకొని తూ ధీమంతు లోకంబు; వి
ద్యాధుర్యుల్ విని చిట్టు బుస్సనక యా ధీమాదింతు; విత్వైక కీ
ర్త్యధారంబులు రాజపుత్రనృప శౌ ధీమావార్య హేలాకళల్.
- శా॥ ఈపాత్రంబునఁ గొంచెమేనియు గుణం బెంచేనిఁ బెంపొంద న్న
ఘోషీరంబది 'జేముటాడ్డు'దని లోకంబెంచి హర్షించుఁగా!
కేవలైవ వికాసమూడి రసమెం ధీమా దర్శకులైయున్న నా
లోపంబంతయు నాదిగాఁ దలఁపఁ గే ధీమా మోడ్చి ప్రార్థించెదన్.
- మ॥ వివమే మున్ను ప్రతాపునంతటి మహా ధీమంతు లోకంబునన్
గనుపింపదని పూజ్యులెల్లఁ బలుకం ధీమా; నట్టి రాజాప్రతా
పుని గీరించెడుపట్ల నెట్లు కవనం బున్ సాగఁగఁగాఁ జేతువో
నిను సేవింతు విరించిరాణి! సుమపా ధీమా! వాణి! నన్నొమపే.
- సీ॥ రవియొచ్చియుంటి వీ రమణీచరిత్రంబుఁ దిరుణతివెకటే శ్వరులు మెచ్చు!
గృతియొనర్చితఁ జండ ధీమంతులమాళికధ దేశచరితముల్ శోధించి సరసు లలరఁ!
దగఁగూర్చియుంటి బ ధీమానతివిజయంబు వీరంబు హస్యంబు వెల్లి విరియ!
వ్రాసియుంటి సమగ్ర ధీమామాయణము నాటకములుగా విబుధలోకములు పొగడ!
- గీ॥ విన్ని యొక్కయెత్తు! ముటి ప్రతాపేంద్రుచరిత మొక్కయెత్తు! సుధారసంబులుకుచుం
నొక్కచూ మెక్కుడుగఁ జూచి ధీమాధరింపు శైలరాజేంద్రకన్య! సా జన్యధన్య!
- మ॥ జననం బందిన దాది యేడునెల ల ధీమాధీమాసీమన్ విను
తన కల్యాణ దరస్థితప్రభలు ని త్యంబున్ బ్రసాదించి దే
పుని సాన్నిధ్యముఁ జేరఁగాఁ జనిన మ ధీమాత్మంతు కామేశ్వర
య్యను మత్ప్రేమసమాను నేదలఁతు లోకాష్లాది సద్విగ్రహున్.
- చ॥ కుదురగు ప్రేమ నొక్కలత ధీమాసమ గాచితఁ జైత్రవేళ; న
య్యది తొడిగెన్ హయల్ గులుకు నల్లిలి మొగ్గను; దానిఁ గాంచి నా

యెద మొలిచెన్ మనోరథము ♦ లెన్నియొ; గాలికి నూడి దేవి శ్రీ
పదముల రాలె మొగ్గ! యది ♦ వంద్యమె, తజ్జని ధన్యమాటచే. 53

ఆ॥ పూర్ణచంద్ర మూర్తి ♦ పుత్రుఁ డుద్భవమొంద నమరులైన వలవ ♦ దసరు సరియె!
యిచ్చినట్టి దేవుఁ ♦ డెత్తి కొంపోయినఁ బాగుల నేల! వగపు ♦ మిగుల నేల! 54

గీ॥ అవగుణంబులు మిగుల మా ♦ యంగఁజేసి సుగుణములను వేయంత లె ♦ చ్చుగనుజేసి
ప్రణయరతులైన నరుల దే ♦ వతలఁజేతు వోవియోగమ! నీవృత్త ♦ ముత్తమంబు. 55

మ॥ జననీ! నీవు దయాసముద్రమువు! యు ♦ ష్మద్భక్తు నేవేళలం
దున నేరీతిని గప్తసౌఖ్యముల యు ♦ డున్ దేల్పఁగానుండు వా
పనులన్ నీవయి తీర్చుగా ననుభవిం ♦ పన్ వంతగున్ గాక! వ
ల్లన నే నెంతటివాడ! నాకెపుడు నీ ♦ యాజ్ఞల్ శిరోధార్యముల్. 56

నీ॥ స్థిరమగు వానిలో ♦ స్థిరతమంబగు చోట! జరపుణ్యరతులు వ ♦ సింఁచు చోట!
నాశమెప్పుడును గ ♦ నంగఁ బోవని చోట! నానందనిలయమై ♦ యలరుచోట!
వ్యాధు లింఁచుకయును ♦ బాధ సేయని చోట! సత్యంబు స్థాయిగా ♦ జరుగు చోట!
గైవల్య లక్ష్మీకిఁ ♦ గాపురంబగు చోట! జిత్తంబునకు శాంతి ♦ చెడని చోట!

గీ॥ బ్రేమ యమృతరూపమున వ ♦ ర్నింఁచు చోట! నామణిద్వీప రత్న సిం ♦ హాసనమున!
శ్రీభవానీపదంబుఁ జే ♦ రితివి! గాన నేల నీకయి వగవ! గా ♦ మేశ్వరయ్య! 57

గీ॥ జర నమలుచున్న యస్థిపంజరము నాది! యింక సుఖమొందఁ గల యాస! లెందు లేవు;
మధుర దరహాస వదన ప ♦ ద్మంబు నీది మఱచిపోవుద మన్నను ♦ మఱపు రాదు.

నీ॥ కలశపాథోరాశి ♦ గర్భమందు జనించు నలల బంగారు టు ♦ య్యాల లంఘు!
నలచతుర్దశలోక ♦ ములను బావనమాచుఁ దసరు మణిద్వీప ♦ తటము లందు!
గొడుగులు వంచిన ♦ ట్లడరు కదంబ వృక్ష వితాన శీతల ♦ చ్ఛాయ లందు!
శ్రీలఁ జెన్నారెడి ♦ చింతామణి భద్ర సింహాసనము పార్శ్వ ♦ సీమ లందు!

ఆ॥ బాల కడలి చలువఁ ♦ దేలు తెమ్మెరలందు! నీడు లేని పసిడి ♦ మేడ లందు!
గారి లోకజనని ♦ కామేశ్వరస్వామిఁ ద్రిప్పి కూర్చి నాద ♦ రించుఁ గాక! 59

క॥ ఈమహనీయ గ్రంథముఁ గైమోడ్చుచు సంకిరమ్ము ♦ గా నిచ్చెద నే
ప్రేమఁ బెనుప నోచని నా కామేశ్వరు నెత్తి పెంచు ♦ కామేశ్వరికిన్. 60

శ్రీ

కామేశ్వరైశ్చ నమః.

రాణాప్రతాపసింహచరిత్ర.

ప్రథమాశ్వాసము.

మత్కందుకమట్లు గుండ్రమయి వా ధిరేండుపాల్లొక్కపాల్
భూమి నిండియు నూలునర్వదియుఁ గోట్ల మధ్య లొప్పారఁగా,
వ్యోమంబులు సగాధిరాజ నివహం బుల్ మీఱ, విశ్వంబు శో
భామూల్యస్థితి నొప్పు నీశ్వరు ననం దైశ్వర్యముల్ చాటుచున్.

సీ॥ కాంచన శృంగ భా ధి గము కిరీటుముగాఁగఁ! గాశ్మీర మాస్య పం కజము గాఁగఁ!
సింధుగంగానదుల్ చేదోయి గాఁగఁ! నార్యావరదేశం బు రంబు గాఁగఁ!
వింధ్యాచలేంద్రంబు బెడఁగు మధ్యము గాఁగఁ! శతమి కనక మే ఖలయుఁ గాఁగఁ!
మలయసహ్యాద్రు ల ధ్రులు గాఁగఁ! సింహళద్వీప మంభోరుహ పీఠి గాఁగఁ!

గీ॥ లవణ రత్నాకరము సరః ప్రవరమగుచుఁ జెలఁగు భారతదేశ లక్ష్మీ సమగ్ర
భాగ్య సౌభాగ్య విగ్రహ ప్రభవమ్ము లిట్టివని వివరింపఁగా నెవరి తరము! 2

శా॥ జానోదన్ బహుళాంబు పూరము వనా శా శంబళల్ నింప, స
స్యానీకంబు సమృద్ధమై యెదిగి భా గ్యసూరి హేచ్ఛింప, ల
క్ష్మీ నిత్యోత్సవ మందిరంబు తన ధైవ్య విశ్వ సర్వోన్నత
స్థానం బుది సమస్త వైఖగుల రా జస్థాన మవ్వేళలో. 3

సీ॥ ఇట్టి రాజస్థాన మెపుడు స్వతంత్రులౌ జనపాలమణుల పా లనము నొందు
దేశంబు లిరువది దీపిప వెలుగొందు; వానిలో నెల్ల మే వాడ దేశ
మగ్రగణ్యము; దాని యధిపతి యగువాని 'రాణా' యని జనులు ప్రస్తుతించు;
రతంబు మతాధిప త్యమున నెల్లరకు జగద్గురుండగుచు వి ఖ్యాతి గాంచు;

గీ॥ సగరములలోనఁ గాశికా సగర మట్లు చిరయశము గాంచు జిత్తురు పురవరంబు;
నచటి రాణాయ నందఱ సగ్రపూజ్య! డెల్ల సురలందుఁ గాశి వి శ్వేశు మాప్తి. 4

- ౧ సీ॥ హారావళి పర్వః తావళి విరివిగా నింద్ర నీల శిలలః సీను చుండ!
 సాంబారు లూసీ విః శాల పృదేశముల్ సహజమా లవణం బాః సంగు చుండ!
 గను తెల్లెడల మరః కరములు రత్నముల్ సావీరమును మంచిః స్ఫటికములును
 జంద్రకాంతశిలలుః స్వర్ణ రౌప్యంబులు నెడతెగకయె యెప్పుః డిచ్చు చుండ!
- గీ॥ భాగ్యము లొసంగి యేలిన వారి యిండ్లు బంగారు గొండలట్లు సేయంగఁ గలిగి.
 'రత్నగర్భ' యటన్న సాః ర్థకపదంబుఁ బడసి మేవాడదేశంబుః పరిధవిల్లు. 5
- శా॥ ఆవిశ్వోన్నత పుణ్య వైభవ యశోః హారాళి హారావళి
 గ్రావోత్తంసము తూర్పునఁ సరసిజాః రామంబునఁ బొల్పు ల
 హ్మీవామఁబల రాజధానియగుచుఁ జిహ్నార్పురం బొప్పఁగా
 మేవాడ్ దేశము వీరభిడమగుచుఁ మించు ధరాస్వర్గమై. 6
- సీ॥ సచరాచర ప్రపంచః చప్రాణిమగు సూర్యభగవానుఁ డాదిమః వంశకర్త!
 త్రిజగతి ధానుష్కః దీపకుండయిన రాముని సుతుండు లవ్రుండుః మూలపురుషుండు!

§ The tin mines of Mewar were once very productive and yielded, it is asserted, no inconsiderable portion of silver, but the caste of miners is extinct, and political reasons, during the Mogul domination led to the concealment of such sources of wealth. Copper of a very fine description is likewise abundant and supplies the currency. Soorma or oxide of antimony is found on the western frontier. The garnet amethystine quartz, rock crystal, the chrysolite and inferior kinds of emerald family are all to be found within Mewar, and though I have seen no specimens decidedly valuable, the Rana has often told me that according to tradition his native hills contained every species of mineral wealth.

Such the pride of these small Kingdoms in days of yore and such their resources, till reduced by constant oppression. But their public works speak what they could do and what they have done; witness the stupendous work of marble and its adjacent causeway, which dams the lake of Raysumund at Kankarowli and which cost upwards of a million. When the spectator views this expanse of water this (Royal sea) on the borders of the plain; the pillar of Victory towering over the plains of Malva, erected on the summit of Chitor by Rana Mokul, their palaces and temples in this ancient abode; the regal residence erected by these Princes when ejected, must fill the observer with astonishment at the resources of the state. They are such as to explain the metaphor of my ancient friend Zalim Singh, who knew better than we, the value of the country; 'every pinch of the soil of Mewar contains gold.'

"Annals of Mewar."

⊗ These are styled 'Ranas' and are the elder branch of Sooryavansi or 'Children of the Sun.' The Hindu tribes yield unanimous suffrage to the prince of Mewar as the legitimate heir to the throne of Rana and style him 'Hindua'

- డల యగస్త్యాశ్రమఁ ది ఖ్యాత మాబూగిరి నేకలింగేశ్వరుం ది డిచ్చదైవ! మతిపావనము లయో ది ధ్యా వల్ల భీ సీమ లాడికాలము నాటి ది యాటపట్టు!
- గీ॥ లాశిలాదిత్య కనకసే ది నాది రాజ రాజ పరమేశ రణ విహా ది ర ప్రతిష్ఠ ఖండఖండంత నగర వి ది ఖ్యాతీహేతు వట్టి మేవాన్జ్ఞాపుల నెన్న ది నలవి యగునె! 7
- మ॥ సమమై యొప్పు విశాల శైల శిఖర ది స్థానంబునన్ రాజపు త్రమహీకాంతకు వజ్రభూషణమటుల్ ది రాణిండు జిత్తురు సం ద్రముమధ్యంబునఁ గోటలేడు కొమరొం ది దత్త బైకి గన్నట్లు దు ర్గము లంకాపుర పూర్వవై భవము జో ది కల్ జ్ఞప్తికి దెచ్చుచున్. 8
- గీ॥ ప్రక్కప్రక్కనఁ బదిబండ్లు ది వరుగు గాఁగ నరుగ ననువైన వైశాల్య ది మతిశయిల్ల నహిత దుచ్చేదమగు గోడ ది లలరు కోట లేడుమట్లు చిత్తూర్పురి ది కెనఁగి యుండు. 9
- * సీ॥ విఘ్నేమాగ్ధములతో! ది విధుల తుద నొప్పు శివకేశవాలయ ది శ్రేణి తోడ! నారామములతోడ! ది నకరంజి దాచిన సముదార భవనాంగ ది ణముల తోడ! జతురంగములతోడ! ది నతివిశాలబైన వివిధాయుధాగర ది వితతి తోడ! మణివిత్పకలతో! ది మధుర నానాజాతి ఫలమహిమహా కదం ది బకము తోడ! గీ॥ సౌధముల తోడ! బహుసరఁ స్సమితి తోడ! రచ్చగమి తోడ! వారి యం ది త్రముల తోడ! భరత ఖండైక లక్ష్మీ ని ది వాసభూమి నగరమాత్రంబె చిత్తూరు ది నగర వరము!

Soorag' or Sun of the Hindus. He is universally allowed to be the first of the 'thirty six royal tribes,' nor has a doubt been raised respecting his purity of descent.

(Succeed)

"Annals of Mewar."

It is well known that the Rajas of Udaipur are exalted over all the princes of Hind. Other Hindu princes before they can succeed to the throne of their fathers must receive the Khushka or tilac of regality and investiture from them. This type of sovereignty is received with humility and veneration.

"Lakshmi Narayana Shufcek Arangabad."

* Chittor is within the grasp of no foe, nor can the vassals of its chief know the sentiments of fear. Its towers of defence are planted on the rock nor can their inmates even in sleep know alarm. Its kotars are well filled and its reservoirs, fountains, and wells are overflowing. There are eighty four bazars many schools for children and colleges for every kind of learning, many scribes of the Beedur tribe and the eighteen varieties of artisans. Of all, the Ghelote, is the sovereign, served by numerous troops both horse and foot and by all the thirty six tribes of Rajputs of which he is the ornament. Of all the royal abodes of India none could

మ॥ పనితాశీలము నిల్పి శత్రువులఁ ద్రుంఁ డక్ష నేడు చిహ్నారు ద
ప్పిన నీలోకము శూన్యమంచుఁ గరముల్ డవేయెత్తి ఘోషించెనో
యన సూర్యధ్వజకోటు లెల్లడ సహ డసాంశుల్ పిసాళించి న
ర్తనమాడున్ మృదులానిలంబు తమమీఁ డక్షసోఁత హేలాగతిన్.

11

సీ॥ నవ్వినేర్వకమున్నె డక్రొవ్విన రిపుకోటిఁ బాటుగఁ దోలి న డవ్వంగ నేర్తు!
కూర్పుండుటకుమున్నె డక్రోధోగ్ర శత్రు వక్షో దేశమెక్కి కూ డర్పుండ నేర్తు!
నడువకమున్నె చం డవివక్ష మకుట సంతతులఁ బాదము లుంచి డనడువనేర్తు!
పరువులె త్తకమున్నె డపరిపంథితతి నొంచి తఱుముచు వెనువెంటఁ డబజవనేర్తు!

గీ॥ రాడుటకుమున్నె ఘోర ర డణంగణముల నరిశిరంబులతో బుతు డలాడ నేర్తు!
చార! చిహ్నార్పురి జనించి డనట్టివారు శైశవము దాటుటకు మున్నె డశౌర్యమహిమ!

తా॥ ఇంద్రప్రస్థము గాదు! ద్వారకయుఁ గా! డదే కాశియున్ గాదు! ని
స్రదగ్రి ప్తాభవ కీర్తి శోభిత మయో డధ్యా పట్టణంబేని గా!
దిండ్రోపేంద్రసమానులౌ నృపులు తా డమేలంగఁ జిత్తున్ మహ
స్సాంద్ర శ్రీలను గుత్తకున్ గొనిన యా డచందంబు దీపించెడున్.

13

సీ॥ హరిత మానీంద్రు పా డదాబ్జతయుగళికి శిష్యుడై శుశ్రూష డచేయఁగలిగె!
వ్రాఘ్యులై లంబు తాపసు కూర్మింగని ద్విధారా ఖడ్గమును బొంది డరాణ మెఱసెఁ
బ్రసరుల గెల్చి 'భా డరత సూర్యు'డనియు 'విశ్వపతి' యనియుఁ గీర్తి డపడయఁగలిగె!
'ఖండహా రిస్పహాన్' డ'కాఫరి' స్థానాది మ్లేచ్ఛ సీమల గెల్చి డమెప్పుగాంచె!

గీ॥ వందలకుఁబై నఁ బుత్రులఁ డబడసి సూర్యవంశమును నిల్పి సౌఖ్య డపర్వతమునఁ
దపము గావించి ముక్తికాం డతను వరించె! 'బప్పురావు' మేవాడ్భూప డవంశకర్త.

14

సీ॥ తమ యువనదుల సం డతతులెల్ల వెడిరేకులు వోలె నెల్లడ డనలము కొనఁగ,
జహ్నుకన్యా సింధు డసలిల పూరములు సారతఁ గూర్ప, బం డగారు పండు
రసఖండమై, పచ్చ డరా బయలుల మాడ్కి లలిత సస్య శ్యామ డలంబు నగుచు,
బిడికెడు చోటైన డవెలిబోవ నట్టి యార్యావర్త బహుళ భా డగ్యాంక కథలఁ

complete with Chittor before she became a widow. ... Near the temples are two reservoirs built of large blocks each one hundred and twenty five feet by fifty feet wide and fifty deep, said to have been excavated on the marriage of the "Ruby of Mewar" to Achil Keechie of Gogrown and filled with oil and ghee which were served out to the numerous attendants on that occasion.

"Tods' Rajasthan Vol. II"

గీ॥ జెవులు చిల్లులుపోఁ బారఁ సీక యవన ఖండహా రిస్పహను బాఁ గ్గాడు మొగలు
గజ్జుపతులు మిడుతదండుఁ క్రమ్మినట్లు దాడివెడలిరి తండ్రిపఁ తండములుగ. 15

గీ॥ ఎనిమిదవ శతాబ్దారంభఁ మునఁ గలీపు 'వాలిదు' తొలుత ఖాసిముఁ బంపె; నతఁడు
సింధుదేశమ్ము దాటి కాఁ శీపురంబువఱకుఁగల సీమలన్నియుఁ బాడు చేసె. 16

మ॥ ఒక బాగ్గాడు నరేంద్రచంద్రుఁడు "కలీప్ ఁ ఓమార్" అబుల్ హాసు సే
న కథీశుఁ బొనరించి హైందవముపైఁ నక బంపఁగా దూరమెం
చకయే యామడ యడ్లుగా నడిచి రాఁ జస్థానముఁ జేరి భూ
పకులారణ్యములక దహించె నతఁడుకఁ వైశ్యానరప్రక్రియక. 17

గీ॥ అతని నజమీరు 'తారాగృ' హాధిపతియుఁ దొడరిమడిసె దూలారాపు! కొడుకునప్త
వర్షముల లాటుఁ డరిఁగూల్చి వానిమెట నరిగె నభిమన్యుపై చేయియన జగంబు.

సీ॥ లాటసింహుఁడు మహాఁ గ్రాటాపనిధియంచు నజరామరబైన యశముఁగాంచె;
జోహాను లా బాలఁ శూరుని విగ్రహంబులు రచింపించి దే వుని విధానఁ
బ్రతివత్సరము భక్తిఁ వఱల జ్యేష్ఠద్వాదశీదినమందుఁ బూ జించు చుండు;
రాలాటుఁ డనిచేయుఁ నపు డున్న కాలిగజ్జెల నెల్లజనులు ద ధించిపోడు;

ఆ॥ రాదినంబునుండి యిది నంబునకుఁ జోహాణకులంబువారఁ లాత్మజులకుఁ
గాలిగజ్జెయలను గట్టరు; లాటనియెడల వారిభక్తి యెట్టి దొక్కొ! 19

సీ॥ భాగ్యసాభాగ్యసం భావ్యముల్ సింధుఘూర్జరదేశములను వ ర్రకముమెంప
'ట్రైగ్రిన్' నదీ కృషి ఁ టపవిశ్రమైన 'యరాబియా' పాలించు రాజులోక
మణి కలీప్ ఉస్మాను, మణి కలీప్ ఆలి, యేడిదు ఖారాసాను ఁ ష్ఠితిపహాలి,
యబ్దుల్ మలీకు పై న్యసముద్రములను బొంగించి హైందవమును ముంచి తేల్చి;

గీ॥ రటుపయిని "హరూఁ ఆల్ రాశ్చి"దను కలీప్ అరాబియా మొదల్ కాశిపర్యంతమేతె;
నవ్వల "సెబాక్త జను" వచ్చె! నతఁడు ప్రళయభైరవుని మహమ్మదుఁడెచ్చె! వానికొడుకు.

మ॥ తడవిం తేనియులేక వీరభటసం తానంబు తనొల్చి మె
బడిరా సింధునదిక దరించుచు మహా మ్మద్ గజ్జ గజ్జీ విభుం
డడువుల్ గాల్చుచు భస్మము సలుపు దా వాగ్ని క్రియక బొంగుచుక
దుడిచెక భారతదేశ పట్టణము లం దుగల్గు సర్వస్వముక. 21

మ॥ కడుసాభాగ్యము గల్గు రాష్ట్రములవం కక సుంత కన్నెత్తి చూ
డఁడు; బంగారము పండు నేలలను జూ ఁ డం డటై పేర్వాసిగాం

చెడు దేవాలయలింగముల్ పెరికి గ ధీ సాధసందోహ మె
కైదు సోపానచయంబుఁ చేసె విహితుల్ ధీరింప వేధంగులన్.

22

మ॥ అనయోత్సాహముతో మహమ్మదు చలం ధీ బారంగ సారాష్ట్రముం
దున విచ్చేయుచు సోమనాథపురమం ధీ దున్ సోమనాథేశ్వరా
దినిలింప ప్రకర ప్రపూజ్యమగు జ్యో ధీ తిల్లింగ సంఘాతమున్
దునియల్ చేయుచు ద్రవ్యరాసులను దొం ధీ తుల్ దొంతులున్ జేకొనెన్.

23

సీ॥ భువనవీరసమూహ ధీ మున మేటి యితఁడంచు యశ మొందఁగనిన మ ధీ హాభుజుండు!
కొండపల్లెను మార్చి ధీ గొప్పసామ్రాజ్యసంస్థగఁ జేయు రాజతం ధీ త్రజ్జ మూళి!
కన్నకొడుకునైనఁ ధీ గడికండలుగఁ జీల్చి ధర్మంబు నిలుపు ను ధీ దారబుద్ధి!
విశ్వకళాశాల ధీ వెలయించి దేశదేశముల విద్యనునించు ధీ జ్ఞానమూర్తి!

గీ॥ కవుల పాలిటి ముంగిటి ధీ కల్పకంబు! విగ్రహారాధనమువైన ధీ వెగటువలన
గజనిమహమ్మదు దండెత్తె! ధీ గాకయున్న నంతవాఁడెట్లు జనహింస ధీ కనుమతించు!

గీ॥ ఇటుల పండెందుమాల్లు దం ధీ డెత్తి వచ్చి ధనకనకవస్తుతఁ గొని ధీ చనుటెకాని
భరతఖండంబు శాశ్వత ధీ వాసముగను జేయఁదలఁపక నిజసీమఁ ధీ జేరుకొనియె.

25

ఉ॥ ఆ కడగుండ్లు లీటి భర ధీ తావని కొంతకుఁ గొంత కోల్పోనన్
బోకయమున్నె వేళొక రి ధీ పుండు మహమ్మదు పేరివాడు ఘో
రీకులుఁ డాత్మవాహినులు ధీ క్రిక్కిరియంగను గోరుచుట్టుపై
రోఁకటిపోటునాఁ బ్రళయ ధీ దుద్రునికై నడి వచ్చె నుద్ధతిన్.

26

శా॥ ఆకాలమ్మన సార్వభౌముఁడయి యా ధీ ర్యావర్తమున్ బృథ్వీరా
జేకచ్చత్రముగాఁగ నేలె; నతఁ డ ధీ య్యింద్రాత్మజుఁబోలె ను
శ్రీకల్యాణపరాక్రమోన్నతుఁడు; ఘో ధీ రీవంశజుఁ దాడి చీ
కాకై పాటఁగఁజేసెఁ దత్ప్రబల సే ధీ నానీకమున్ బల్కురున్.

27

గీ॥ చేరి హమ్మిరంగుభీర ధీ సింహస్థపులు 'కాకసన్' పర్యతమునుండి ధీ కాశిదాఁక
నూటయెనముద్రు ఖీతిపులమాటమాత్రం బిలిచికొనివచ్చి పృథ్వీశుఁగొలుతురెపుడు
మ॥ అతితేజోబలధాముఁ డాసమరసిం ధీ హత్మాతలేందుండు వం
దిత నానాజనపాలలోకుండగు పృ ధీ ధీభ ర్తకున్ సోదరి

⊗ Samarasimha proceeded to Delhi. His arrival at Delhi is hailed with songs of joy as a day of deliverance. Prithwi Raj and his court advanced seven miles to meet him and the description of the king of Delhi and his sister and the chiefs on either.

పతి, వజ్రాయుధకోటి మ్రొంగఁగల మే ♦ వాడేదేశ రాహుత్తులుక
గృతహస్తల్ దనుఁగొల్ప వచ్చె నని కే ♦ కీభూత చేతస్కుడై.

29

గీ॥ భరతఖండంబు నాకొమిం ♦ పంగఁ దలఁచి యేడుమాటులు ఘోరి దం ♦ డెత్తి వచ్చె;
మఱఁదియును బావయును దారుమారు చేసి యతని వెనుకకు నంపించిరాటుమాన్లు.

సీ॥ 'తా'ర్వ్యశ సంచిత ♦ ధరణీతలేశ్వరుల్ పూర్వ మింద్రప్రస్థ ♦ పురిని సార్వ
భౌములై యేలి; ర ♦ వ్వారిలోన ననంగపాలుండు కడపటి ♦ వాఁ; డతండు
పుత్రసంతతి లేక ♦ పుత్రీకలను నిర్వరను గాంచె; మొదటి దా ♦ నిని గనూజి
బీజపాలునకును ♦ బిడపటి దాని సోమేశున కజమీరు ♦ దేశ పతికి

గీ॥ నిచ్చె; వారికి జయచంద్ర ♦ పృథ్వివిభులు గలిగి; రయ్యనంగుడు కొంత ♦ కాలమునకు
వ్యాధి పీడితుఁడగుచు ని ♦ జాత్యజలను మనుమలను బిల్చుకొని చెంత ♦ నునిచికొనియె.

గీ॥ ఒక్కనాఁడు పట్టాభిషే ♦ కోత్సవంబు జరుప సామంత నృపుల నం ♦ దఱను జేర్చి
యయ్యనంగుడు "ధిల్లి సింహాసనంబు నెక్కుమ"న నెక్కి కూర్చుండెఁబృథ్వియపుమ.

సీ॥ 'ఇరువుర మేము దా ♦ హితులమైయుందు! మపునెల్లెండ్రోకు ♦ నాత్మజలము!
పదియు నెన్నిది యెండ్ల ♦ ప్రియమందున్న నక వదలి యెనిమిదేండ్ల ♦ బాలుఁ బృథ్వి

side who recognize ancient friendship is most animated. Samarsi reads his brother-in-law an indignant lecture on his unprincely inactivity and throughout the book divides attention with him.

In the planning of the campaign and march towards the Caggar, to meet the foe, Samarsi is consulted and his opinions are recorded. The bard represents him as the Ulyses of the host; brave cool and skilful in the fight, prudent wise and eloquent in council, pious and decorous on all occasions; beloved by his own chiefs and revered by the vassals of the chohan. In the line of march no augur or bard could better explain the omens, none in the field could better dress the squadrons for battle, none guide his steel or use his lance with more address. His tent is the principal resort of the leaders after the march or in the intervals of battle, who were delighted by his eloquence or instructed by his knowledge. On the last of three days desperate fighting Samarsi was slain together with his son Calyan and thirteen thousands of his household troops and most renowned chieftains. His beloved Pritha, on hearing the fatal issue, her husband slain, her brother captive, the heroes of Delhi and Chittor 'asleep on the banks of Caggar' in the wave of the steel, joined her lord through the flame.

"Annals of Mewar."

- సింహాసనాసీనుఁ డేయుట ధర్మ! మీతని యధికార మే ననుమతింప!
నాక్షేపణ మొనర్తు” ధని ధిక్కరించి యాజయచంద్రుఁడేగెనా సభను వీడి;
గీ॥ యతనితోడ నాబూపర్వ డాధికారి వ్యాఘ్రురాజేంద్రుఁడును బట్ట డాధినాథుఁ
డసమబలుఁడు భోభాభీముఁ డాక్షణంబ కదలిపోయి రాష్ట్రానరం డగుంబు వదలి. 33
- సీ॥ తుహినాద్రి నుండి సే డ తువుదాకఁ దనరు నఖండ భారతఖండ డ మండలంబు
సకల మేకచ్ఛత్ర డ సామ్రాజ్యముగ ధరిత్రీ రాజ్యమేలెఁ బృ డ ధీన్యపాలుఁ!
దామహావీరుని డ యసమ సంగ్రామ జయంబు సామంత ధ డ రాధిపతుల
పారుష విక్రమ డ ప్రాభవంబులు ధర్మసంస్థాపనాచార్య డ చతురతలును
గీ॥ జంద్ర భట్టారక సుకవి డ చక్రవర్తి వ్రాయు శతసహస్రాధిక డ గ్రంథమందు
రససమృద్ధిని బర్వ ప డ ర్వంబునకును జీవకళ లుట్టిపడఁగ రం డ జిల్లుచుండు! 34
- చ॥ అమిత విశాలమై సిరు ల డ నంతముగాఁ దగి కాన్యకుజ్జరా
జ్యము మును దక్షిణాపథము డ నందును వ్యాపన మొందె; రాజసూ
యము సలధర్మనందనుని డ యవ్వల నీజయచంద్రుఁ డొక్కఁ డు
క్కుమిగిలి చేయనేర్చె నృప డ కోటి యొనర్చ సమస్త కార్యముల్. 35
- గీ॥ అధ్వరము చేసి యతఁడు ని డ జాతృజాత పరిణయ మొనర్పఁగా స్వయం డ వరము చాటి
సకల దిగ్దేశవర్తి రా డ జన్మలకును బంపె నైవాహి కాహ్వాన డ పత్రములను. 36
- సీ॥ తనకెకా దింక భూ డ స్థలి రాజులకు నెల్లఁ బెద్దయా రారాజ డ పృథ్వీరాజ
మాళి కాహ్వాన మం డ పమి యట్టులుండ, నావిభు విగ్రహము రచిం డ పించి, సేవ
కుని దుస్తులిడి, తీసి డ కొనిపోయి యాస్థానమున మహాద్వారంబు డ ముంగల నిడె!
నాస్వయంవరమున డ కరుగుదెంచిన సర్వభూమిశ్వరులు ద్వార డ సీమ నిలువఁ
గీ॥ బడిన యాతనిఁ జూచి సంభ్రమముభయమునొంది గుసగుసల్ వోవుచునొదిగియొదిగి
కూరుచుండిరి; మందార డ హారముఁ గరమందుఁ గొనివచ్చె సంయుక్త డ యచటి కపుడు.
- మ॥ విమతు డాజయచంద్రుఁడు సృపుల వే డ ర్వేణు నిరూపించి వా
రి మహావైభవ ముగ్ధుడింప విని నీ డ రేజాస్య కన్నెత్తి చూ
డమి నుద్యోగులఁ జూపె; గాంతయును దాఁ డ ల్కజొచ్చె; నాస్థానరం
గమునం దందఱఁ జూపె దండ్రీ; సతీయుఁ డ గాంక్షింపలే దెవ్వఁ.
- మ॥ పెనుకోపమ్మున మండి యాతఁడు సుతఁ డ బృహ్మశ్రు బింబుబు త్రో
వను గేల్వట్టియు నీడ్చుకొంచఁగి “నా డ బం టితనిఁ జూడు; మి

- మృగజన్మ గూడు" మటంచు ద్రోయఁ జెలియున్ ♦ మందారహారంబు వేసి నమస్కారము చేసి నిల్పె నెడరన్; ♦ సిగ్గంతలోఁ బైకొనన్. 89
- మ॥ సుమహారంబు గళంబునన్ బడిన య ♦ చోచ్చ విగ్రహం బట్టె మధ్యమనన్ ప్రీలుచుఁ బృథ్వీరాజతలకం ♦ బావిర్భవం బంది యక్కొమఁ జేతన్ గొని యశ్వ మెక్కి "యిడిగో ♦ కొంపోవుచున్నాడ! ధైర్యము మీకుండిన నన్నుఁ దాఁకు"డని చే ♦ రన్ బోయె ఢిల్లీపురిన్. 40
- మ॥ 'సమరోర్వీతల ఫల్గునుం డితఁడనన్ ♦ సత్కిర్తి దిగ్దేశ భాగములం దల్లిన యామహాప్రభుని దాఁ ♦ కన్ ధైర్యముల్ లేక యెల్ల మహీంద్రుల్ తల లట్టె వంచుకొని యిం ♦ డ్లన్ జేరి; రా తోడ దొర్లుకు మహాహిన్ బలె నక్కనూజపతియున్ ♦ గ్రుద్ధాత్ముఁ డయ్యెన్ గడున్. 41
- గీ॥ ఎండఱనొ యాశ్రయించి యెన్నెన్నొగతులఁ గుట్రలు కుతంత్రములు పన్ని ♦ కోటియత్తుములను జయచంద్రుఁ డొనరించి ♦ ఫలముగానఁడరులు బెగఁడొందఁ బృథ్వీంద్రుఁడవని నేతసి॥ ఇంకొక్కమాట దం ♦ డెత్తిరా జయచంద్రుఁ డర్థించె ఘోరీమ ♦ హమ్మదు విభు! నావార్త విని యసం ♦ ఖ్యచమూతతుల్ కొల్వ నరుదెంచె సమరసిం ♦ హప్రభుండు! మూడు క్రోసుల దూరమునకేగి పృథ్వీంద్రుఁ డడుగులకును మ్రొక్కి ♦ యతనిఁదెచ్చె! 'గగ్గార్' నదీ తటఁజ్ఞానీమ యవనపై న్యము లుండఁ! ఢిల్లీపై న్యములు చేర! ప్రోయి
- గీ॥ నాపులును దాను జయచంద్రుఁడాయవనులఁ గదిసె; నుదయ మయ్యదిచూచి ♦ కదలితండ్రి మృదుపాదములకు వం ♦ దనమొనర్చి యొప్పుమెయి మహారాజ్ఞసం ♦ యుక్తయపుడు
- సీ॥ "భారత స్వాతంత్ర్య ♦ భరము మాపంగ వైరు లరుదెంచి! రదినిల్చి ♦ నరుగుదెంచె నాప్రాణవిభుఁ డఖం ♦ డ ప్రాభవుండు! నేనుండ వేర్వేట మీ ♦ కుండఁ దగదు! భర్మపక్షము మాది! ♦ దయచేయవయ్య! పృథ్వీవిభు నర్థాంగిఁ ♦ బిలుచుచుంటి! జెడుగులే దీవు వ ♦ చ్చిన! సత్కరించు నాభర్త! నిన్ వైరము ♦ వదలదేని
- గీ॥ యేగుము కనూజ; కటులు పోవేని భారతావనిని దాస్యమునఁ ద్రోయు ♦ నఫయశంబులనుభవించు వాచంద్ర తా ♦ రార్క" మనుచు మ్రొక్కి సాగిలపడఁ గడుఁ గ్రుద్ధుఁడగుచు
- సీ॥ కమనీయ భారత ♦ ఖండ సామ్రాజ్య సౌభాగ్యలక్ష్మీ విధానఁ ♦ బరగు మంగఁళోదారమూర్తి సం ♦ యుక్త సాగిలపడియుండ భూదేవ మం ♦ త్రోక్తిపూత కంధిజలాభిషే ♦ క పవిత్ర మామెమూర్థము నట్టె వామపా ♦ దమునఁ దన్ని "కదలిపో! నాసము ♦ ఖమున నుండకు" మంచుఁ ద్రోసిన లేచి యా ♦ దొడ్డతల్లి

గీ॥ “తెలిసినది విన్నవించితి! ♦ దీన నీదు హృదయము కలుంగకున్న నే ♦ నేమిసేతు”

నని కదలివచ్చె! నుభయ సై ♦ న్యములకును రణంబు ఘోరంబుగా మూడు ♦ నాల్గు జరిగె

గీ॥ సమరసింహుండు పడియె; సై ♦ న్యములు చెడియె; రాజపరమేశ్వరుండు వీరప్రభుండు

పృథ్విరాజేంద్రుడును ఢిల్లీ ♦ రిపుల బారిఁ బడిరి; భారతదేశ దా ♦ రాభగ్యకలన!

మ॥ తొలుతఁ సాయముచేసి నట్టి జయచం ♦ దుర్గ దాఁక ఘోరీయు; దు

ర్బలుఁడై రాజ్యము వాడు వీడిచ నె; దా ♦ ర్తా వీరులు వెంబడి

గలయఁ దాఁకిరి; దిక్కులే కలఁడు గం ♦ గావాహిని దూఁకి య

వ్వలి కేఁగె; దలఁ ద్రుంచి చంపిరి రిపుల్ ♦ వై వస్వతప్రాయులై.

47

సీ॥ “తత రమాఖండ భా ♦ రతఖండ గగనాగ్రరంగ మధ్యాహ్న మా ♦ రాండమూర్తి!

బప్పురాయాస్వయా ♦ భరణ పత్రింశ స్పృహలక కుల భూరి ♦ వజ్రమకుట!

యరిగితి ననుఁబాసి; ♦ చుటవడె నాపృథ్వి; మఱుద లెందరిగెనో ♦ యెఱుంగరాదు;

పదమూడువేల్ దొరల్ ♦ కదలఁ గల్యాణుండు పుష్పాస్త్రసముడు నామధ్వుకొడుకు

గీ॥ తన స్వయంవరమునకట్లు ♦ చనియె దివికి; నిచటఁ బనియేమి మీరింద ♦ తేగువిదప!”

నని పృథ్వాదేవి వగచి ని ♦ న్ననుగమింప సమసితే శత్రుగజసింహ! ♦ సమరసింహ! 48

సీ॥ “ప్రార్థింతు వలవ.దీ ♦ పని” యంచు సంయుక్త కొనకాళ్లఁ బడి వేడు ♦ కొనిన వినక

ఘోరిని బిలిపించి ♦ కొంప కగ్గి ఘటించి నృపచంద్రు సమరసిం ♦ హేంద్రుఁ డ్రుంచి

పృథ్విశు నట్టేట ♦ నిడి కుంకుమూడ్చి సంయుక్త వైధవ్య సం ♦ యుక్త జేసి

య్యి యున్నంతకు ♦ నుగ్రాపకీర్తిమై రాజ్యంబుఁ బారలం ♦ త్ర్యమున నిడితె!

గీ॥ కటకటా! కోటియుగములు ♦ గడచుఁగాక పృథ్వివిభవంతి రాజరాజెటులఁ గలుగు!

నతనికన్నులు దీయించె ♦ యవననృపతి! చెనఁటి జయచంద్ర! నిబిడదు ♦ స్ఫీర్తిరుండ్ర!

గీ॥ “చెట్టుపైఁ బక్షిశిరమును ♦ జెండు” మనినఁ బృథ్విరాజు మూడుశరంబు ♦ లెత్తి పక్షి

కంఠమును, వెంటనే, ఘోరి ♦ గళముఁ డ్రుంచి, యాత్మహృదయంబు భేదించి, యరిగెదవికి.

గీ॥ పృథ్విస్థపమాళి కులము, ఘోరి కులంబు, సమరసింహు కులము, జయచంద్ర కులము

నాల్గుకులములు మొదలంట ♦ నాశమయ్యె దుష్టుడగు నొక్కదేశవి ♦ ద్రోహికతన.

క॥ “కుటుబుద్ధి” సేవకసంతతివాడు! సమర్థుడౌటఁ ♦ దగునని ఘోరి

పతి భారతసామ్రాజ్యం బతని వశము చేసియుండె ♦ సంతకు మునుపే!

ఉ॥ జంభవిరోధి వైభవ వి ♦ శాలత భూప్రజ నేలి శాశ్వతా

జ్ఞంభితకీర్తిచంద్రికలఁ ♦ జమ్ముచు వాడు ‘కుటుబ్ధినాథ’ శిలా

స్తంభము నొక్కదాని జయ ♦ సంభృతమై పాలుపొంద నిల్చె; వి
శ్వంభర బొల్పు నయ్యదియు ♦ సప్తవిచిత్రములందు నొక్కఁడై.

మ॥ పరిపాలించిరి వానివెన్న ధరణీ ♦ భాగంబుఁ బెక్కుర్ నృపా
లురు; ఖల్జీకులుఁ డొక్కఁ డాదట జలా ♦ టుద్దీను దుస్తత్రీము
వ్కురుఁ డప్లండెడు ఢిల్లీరాజు శిరమున్ ♦ ఖండించి యేతత్పురీ
వరమున్ జేకొని రాజ్యమేలఁ దొడఁగెన్ ♦ బట్టాభిషిక్తుండునై.

53

క॥ అవల నలాయుద్దీనను యవనుండు పరాక్రమక్ర ♦ మాటోపుండు పా
ర్థివుఁడయ్యె! మోగలులు దండువిడియసాగిరి కడుంగ ♦ డున్ యత్నమునన్.

54

మ॥ ఉరుశౌర్యంబునఁ బెక్కుమాటులు నలా ♦ యుద్దీను మోగల్ రిపూ
త్కరమున్ బాఱఁగఁ దోలి హైందవము నే ♦ కచ్చత్రీమై యుండఁగా
జరపన్ గోరుచు రాజ్యతృప్తమెయి రా ♦ జస్థాన దేశంబుపైఁ
బరతెంచెన్ యమదూతలట్టి సుభట ♦ వాత్రంబు తన్మోల్వఁగన్.

55

సీ॥ కడుఁ బిన్నవాఁడు ల ♦ క్షుణ్ణసింగు రాజౌట భీమసింగాశని ♦ పిన్నతండ్రి
పాలించుచుండె మే ♦ వాడేశ; మతఁడు సేనలతోడ యుద్ధ స ♦ న్నద్ధుఁడయ్యె;
యవనసేనలు కోట ♦ కవ్వల రాజపుత్ర చమూచయంబు దు ♦ ర్గమున నుండె;
సంనత్సరంబు మా ♦ సము లాటు ముట్టడి సాఁగె; నయ్యభయ ప ♦ తంబు లందు

గీ॥ వందలు వేలు నై వీర ♦ భటులు మ్రగ్గి; రంతకంఠకు విజయేచ్ఛ ♦ యతిశయించెఁ
బాణములపైని యాస లభివ్వలకుఁ ద్రోసి రణము గావించి రాత్మ గా ♦ రవముఁగోరి.

సీ॥ “వెలదిఁ బద్మినిఁజూప ♦ విడుతు ముట్టడి”ననె యవనేంద్రుఁ! “డద్దంబు ♦ నందుఁ జూడఁ
దగు”నని రాజపు ♦ త్రకులు దెల్పిరి; వాఁడు విచ్చేసి సతిఁ జూచి ♦ వెన్నకరుగు
నప్పుడు భీమసింగ ♦ గరిగె వీడ్కొల్పుచు; గోట దాఁటఁగఁ దురు ♦ ఘ్నులు సతనిని
బట్టి “పద్మిని నియ్య ♦ వదలెద”మని; రేడు వంద లాందోళిక ♦ లందు భటులు

గీ॥ గొలువఁ బద్మిని చనె; దురుఁఘ్నులను దాడి రాజపుత్రులు పోరి ర♦ బ్రంబుగాఁగఁ
బద్మిని-భీమసింహు ల ♦ వ్వలికి వచ్చి చేరిరి సురక్షితులయి చి ♦ త్తూరు కోట.

§ Bheemsi had espoused the daughter of Hamir Sank [chohan] of Ceylon, the cause of woes unnumbered to the Sesodias. Her name was Pudmini a title bestowed only on the superlatively fair, and transmitted with renown to posterity by tradition and the song of the bard. Her beauty, accomplishments, exaltation and destruction, with other incidental circumstances, constitute the subject of one of the most popular traditions of Rajwara. The Hindu bard recognizes the fair,

మః స్థిరమా సత్ప్రభుభక్తియుక్తి నిజరా ధీః మానసంత్రాణ ధ
 ర్మరసావేశము పొంగి పై బోరల గో ధ రాసింగు బాదూలుసిం
 గు రణగ్రాణంబున వై రివీరుల తలల్ ధ కోటానగోట్లు వసుం
 ధర రాల విహరించి రయ్యెడఁ గృతాం ధ తప్రాయులై యిరువరున్.

58

మః అమితోత్సాహముతోడఁ బోరెఁగఁగా ధ నానాఁడు మేవాడ రా
 జ్య మహాసాధమునందు స్తంభముల యో ధ జ్జ బొల్పు లోకైక వి
 క్రమధోరేయు లొకండయేని మిగులం ధ గాఢోక సంగ్రామ రం
 గమున్ పీఠవిహారముల్ నెరపి స్వ ధ గ్గంబేగి రొక్కుమృడిన్.

59

● క। బాదూలుసింగు బాలుడు ద్వాదశవర్షములవాడు ధ తనపూర్వుల మ
 ర్యాదను జెడసియక ధీరోదాత్తత రణ మొనర్చి ధ యొందె యశంబున్.

60

చ। కడతులు వేలు తన్గొలువఁ ధ బద్ధిని వహ్నిని జొచ్చె; వైరులున్
 గడులును రాజసాధములు ధ గోపురముల్ బురుజుల్ గృహంబులున్
 బడమిఁ బడంగజేయఁ బుర ధ మున్ సిరి దప్పె గజంబులున్ జొరం
 బడి కలఁపఁ గలంతవడు ధ పద్మసరః పృవరంబు చాఱునన్.

61

మః అనఘుల్ వారయు బూంది దేవగిరి ధా ధ రావంతులున్ మారువా
 రును మండుపుర మాజసల్మియరు గో ధ గోదేశమున్ బెక్కు లొ
 య్యన నొక్కొక్కఁడు గాఢ దురుష్క నరవా ధ లాధీశ్వరున్ గొల్చి యా
 తని రారాజుగ సమ్మతించె బరతం ధ తత్వంబుమై గుంగుమన్.

62

in preference to fame and love of conquest as the motive for the attack of Allandin who limited his demand to the possession of Pudmini, though this was after a long and fruitless siege. At length he restricted his desire to a mere sight of the extraordinary beauty and accepted to the proposal of beholding her through the medium of mirrors. Relying on the faith of the Rajputs he entered Chittor slightly guarded and having gratified his wish, returned. The Rajputs, unwilling to be outdone in confidence, accompanied the King to the foot of the fortress amidst many complimentary excuses from his guest at the trouble he thus occasioned. It was for this that Alla risked his own safety; relying on the superior faith of the Hindu. Here he had an ambush. Bhimsi was made a prisoner, hurried away to the camp, and his liberty made dependent on the surrender of Pudmini.

● Badul was but a stripling of twelve but the Rajput expects wonders from this early age. He escaped though wounded, and a dialogue ensues between him and his uncle's wife, who desires him to relate how her lord conducted him-

- ❶ సీ॥ ప్రక్కనగల భిల్ల ♦ పతులతో సంతత సంగ్రామముల నెల్ల ♦ జయభక్తులనుచు
నుర్విని నజయసిం ♦ హుండు కొన్నేండ్లలి యెట్లగలగుటా ♦ బాంక-వాంక
తనయుల గని “భిల్ల ♦ జనపతి మూంజుని వలని భయము నాకుం ♦ బోలునని న్నెక్కి;
నిద్రలో సతడె క ♦ నించు; నాచింతచే సగమైతి; హరిసె ♦ పై న్నగ్నము నడిచి
గీ॥ వాని బరిమార్చి నాభీతి ♦ బాంకదోలుచు” డనిన “బెండ్లి పేరంటము ♦ లనక నూ
కరుగుడన నెట్లు నోరాడె” ననిని వార లాతఁ డెంత నాడెను హయాతియనుచుచి,
మ॥ “ఒకయశ్వం బొకఖడ్గ మొప్పుడని నే ♦ నున్నదనె” మూర్ఖు మ
స్తకము దెచ్చెద” నన్న “నీచలుకు హ ♦ గుదిచ్చి నోక్కడి! పో
వకుము” చాడెడు పెద్దతాడిఁ గని “దే ♦ నా! మూర్ఖ! మ స్త్రబుంబు
నికఁ దెత్తుంజుమి; లేనిచో నిటకు రా ♦ నేరా” నటం చాడుచుకొ.

64

self before she joins him. The stripling replies “He was the reaper of the harvest of battle; I followed his steps as the humble gleaner of his sword. On the gory bed of honor he spread a carpet of the slain, a barbarous prince his pillow, he laid him down and sleeps surrounded by the foe.” Again she said “Tell me Badull! how did my love behave!” “O mother! how further describe his deeds, when he left no foe to dread or admire him.” She smiled farewell to the boy and adding “my lord will chide my delay,” sprung into the flames.

“Annals of Mewar.”

❷ Mewar was now occupied by the garrisons of Delhi and Ajaysi had besides, to contend with the mountain chiefs amongst whom Moonja Balaicha was the most formidable, who had on a recent occasion, invaded the Shero-Nalla and personally encountered the Rana whom he wounded on the head with the lance. The Rana's sons Sujansi and Ajimsi though fourteen and fifteen, an age at which a Rajput ought to indicate his future character, proved of little aid in the emergency. Hamir was summoned and accepted the feud against Moonja, promising to return successful or not at all. In a few days he was seen entering the pass of Kailwara with Moonja's head at his saddle bow. Modestly placing the trophy at his uncle's feet, he exclaimed “Recognize the head of your foe” Ajaysi kissed his beard and observing that fate had stamp'd empire on his forehead, impressed it with a teeka of blood from the head of Balaicha. This decided the fate of the sons of Ajaysi, one of whom died at Kailwara and the other Sujansi was sent from the country. He departed for the Dekhan, where his issue was destined to avenge some of the wrongs the parent country had sustained and eventually overturned the monarchy of Hindustan, for, Sujansi was the ancestor of Sivaji, the founder of the Satara throne.

“Annals of Mewar.”

గీ! అందఱును జూడ నొకభక్త • మశ్వముఁగొని గాలికన్న హమీదు శీ • ఘ్రముగఁబోయెఁ;
జన దివములు వారములు మాఁసములు గడచె; నతఁడుచను పేరికిని జ్ఞప్తి • యందెలేను.

సీ! కొన్నాళ్ల కవ్వలఁ • గొండలోయను గద వంటి యాయుధమును • బట్టి యొక్క
యాశ్వికుం డరుదేర • నజయసింహుఁడు వాని కొలువుపాతును జూడ్కి • గొలిపి; రంత
నాహమీదుఁడు బల్లె • మవనిపై నిడి తుండ్రి శ్రీపాదముల నను • స్మృతి యొనర్చి
‘గుఱుతింపు నీమూంజ • శిరమన్న’ జేడు పుత్రకుని ముద్దాడి యె • త్తుకొని సింహ

గీ! పీకమెక్కించి తిలకంబు • పెట్టి రాజు సలిపి నిజపుత్రయుగము దే • శమును వీడి
యరుగుమనిపంపె; నంతఁ గా • లాంబునామా భూరి గంభీర రుతినిహ • మీరవిభుఁడు,

సీ! “తఱుచుగా వేటల • కరుదెంచునని సాద్రి సీమాటవుల నేను • జేరియుంటిఁ;
బుదిఁ దఱుముకొంచుఁ • బరివారములు లేక మూంజుఁడొక్కఁడై వనంబునఁ గనఁబడె;
నదిగె “నీవెవ్వఁడ” • వని నన్ను; “నీవెవ్వఁ”డని యంటి; “మూంజుఁడ” • న నెడు నంతఁ
దల నాకు భక్తధా • రల నూడి యిలరాలె; గుంతంబుకొనఁ దలఁ • గ్రుచ్చి యెత్తి

గీ! కీఘ్రముగ నీపదంబులు • చేరవచ్చి నాడ”నన నెల్లరవుడు సం • తసము నొంది;
తల్లి లఱువదియును నాలు • గేండ్ల దాఁకఁబాలన మొనర్చె నతఁడు మే • వాడ సీను.

చ! అతని కుమారుఁడుక, మనుమఁ • డా లఘుఁ, డవ్వల రాజు తాచు శా

శ్వత బహుళాభివృద్ధి కొన • సాగఁగ నేలిరి దేశముక; లఘు

క్షీతివతి ‘జాపురా’ ఖనుల • సీసము మెడియుఁ దామ్రమాది ధా

తుతతులు గ్రవ్యజేసి తఱి • తో ధనరాసులఁ జేర్చె మెండుగఁ.

68

మ! జనకుం డాదిన యొక్కమాటకయి త • త్సామాజ్యముక దాని ప

జ్ఞు లావగ్య నిధానమై వెలయు హం • సాదేవిని వీడి త

మ్ముని రారాజు నొనర్చి భీష్ముచరిత • మ్ముక దాఁ బ్రదర్శించె జం

● దవృత్తుం డీలఘురాజు పుత్రుఁడు ప్రచం • డ ప్రాభవోద్బంధుఁడుక.

70

క! ముకుభుఁడు లఘురాజు కుమారుకు; డాతని వెన్న నేల • రాజ్యము; తత్పు

త్రకుఁడగు విదలిత రిపునా స్తికుంభుఁడౌ కుంభనరప • తి శ్రేష్ఠుండుక.

70

● Discussing with Chonda his (Laghu's) warlike pilgrimage to Gya, from which he might not return, he sounded him by asking what estates should be settled on Mokel. “The throne of Chittor” was the honest reply; and to set suspicion at rest, he desired that the ceremony of installation, should be performed previous to Lakha's departure. Chonda was the first to pay homage and swear

మ॥ జనముల్ మెచ్చంగ నేబడేడ్లుగను రా ♦ జ్యంబేలె; మేవాడ్ధరి
 త్రిని నయ్యెప్పది నాల్గు కోటలను దాన్వ ♦ త్రింశ న్మహాసంఖ్య యీ
 తనిచే నిర్మితమయ్యె; నన్నిటం గడున్ ♦ దాన్వంబు నైశాల్యమున్
 గొని యవ్వీరవతంసుపేర నిలుచున్ ♦ గుంభల్మియర్ దుర్గమున్.

71

నీ॥ మాళవపతి మహా ♦ మృద్భల్లి వాగ్ధి తరంగముల్ వలె జతు ♦ రంగ బలము
 గొలువ ఘోరరౌజు ♦ గూడి దండెత్తిరా నొకలక్ష యుత్తమా ♦ శ్వేక దళంబు
 పదునాల్గువేలు కా ♦ బ్బలముతో నరుదెంచి యెదిరించి వారి జ ♦ యించి మాళ్వ
 ధరణీసుఁ దనరథ ♦ స్తంభంబునకుఁ గట్టుకొనుచుఁ జిహ్నార్పురం ♦ బుఁకుఁ దెచ్చి

గీ॥ కాపుగా నైన్యముల నిచ్చి ♦ కాన- లిచ్చి తగిన శౌరవ మిచ్చి స్వా ♦ తంత్ర్య మిచ్చి
 యెడఁదఁ గరుణకుఁ జోటిచ్చి ♦ విడిచి పుచ్చెఁ గుంభరాణా సమాను లీ ♦ ఖోణిఁ గలరే!

మ॥ తన సంపూర్ణ జయంబుఁ దెల్పుంగ జయ ♦ స్తంభంబులన్ భక్తి పె
 పును సూచింపఁగఁ గోవెలల్ నిలిపె నా ♦ బూ శృంగ శృంగాటకం

obedience and fidelity to his future sovereign reserving as the recompense of his renunciation, the first place in the councils and stipulating that in all grants to the vassals of the crown, his symbol (the lance) should be superadded to the autograph of the prince. In all grants the lance of Saloombra still preceeds the monogram of the Rana.

"Annals of Me. war"

⊗ The only thing in India to compare with this is the Kutub Minar at Delhi, but though much higher, it is of a very inferior character. This column is one hundred and twenty two feet in height, the breadth of each face at the base is thirty five feet and at the summit, immediately under the cupola, seventeen feet and a half. It stands on an ample terrace, forty two feet square. It has nine distinct stories, with openings at every face of each storey.....While the Sun continues to warm the earth so long may the fame of Khoombo endure. Seven years had elapsed beyond fifteen hundred when Rana Khoombo placed this ringlet on the forehead of Chittor. Sparkling like the rays of the rising Sun is the torun, rising like the bridegroom of the land.....What does it resemble which makes Chittor look down on Meru with derision. Again what does Chutterkot resemble from whose summit the fountains are overflowing; the circular diadem on whose crest is beautiful to the eye; abounding in temples to the Almighty planted with odoriferous trees to which myriads of bees resort and where soft zephyrs love to play. This impregnable fortress was formed by Maha Indra's own hands.

"Annals of Rajasthan."

బున; వ్యాఖ్యానమొకండు వ్రాసి యనయం ♦ బుక్ గీత గోవిందము

జను లాబాలము నేర్వఁజేసెఁ గవితా ♦ సందెక సుధాతయై.

73

గీ॥ కలముచేఁ గత్తిచే రెండు ♦ గతులఁ గీర్తికాంతఁ గొలిచిన మేటి భూ ♦ కాంతు లందు

నింత దొడ్డవాఁడున్న వాఁ ♦ డే యటంచు ట్కోణిజనులెన్న మనియె నా ♦ కుంభనృపతి.

సీ॥ సాధ్య మిరాబాయి ♦ సౌజన్యధన్య కుంభనసుధరాధీశు ♦ పట్టమహిషి;

జగదేక పావిత్ర్య ♦ సంపద కీలేమ పర్యాయపదము; గో ♦ పాలకృష్ణు

నడుగులు తలచి భ ♦ క్త్యావేశమునఁ బొంగి యమృతగీతములు పె ♦ క్కాలపించె;

దన్యాధునికి సొక్కి ♦ తలలూచి యాతల్లి స్మరియింపనట్టి య ♦ న్నరులు లేరు;

గీ॥ ద్వారకాపురి మొదలుగా ♦ వారణాసి వటకు దేవాలయముల గో ♦ పాలదేవుఁ

గూర్చి క్రింది యాయమ్మ ♦ కూరుచున్న చోటులను నేటికిని గూడఁ ♦ జూపుచున్న.

మ॥ చరిత్రాధుండగు కుంభ పాత్రుఁ డవలక్ ♦ సంగ్రామసింహుండు భూ

వరుడయ్యె; రణమన్నఁ బండుగువలె ♦ భావించు శౌర్యాధ్యుఁడీ

పురుషశ్రేష్ఠుని కాలము దరిచయం ♦ బుల్ వచ్చె జాకూటిన్

సరస్వ వెల్లెడు సూర ముష్కర తురు ♦ మ్మస్థాన మందుండియున్.

76

కా॥ చెంగినాథును కుమార్తె సంతతి జని ♦ చెక్ ముందు టైమురు; స

ర్వంగీణ స్ఫుటశక్తితో సమరఖు ♦ డాధీశుడై, దానఁ దృ

ప్తిగాంచగనుబోక భారతమహా ♦ దేశంబునున్ గెల్చె; స

త్సంగు డీతని రాజ్య మింతని వచి ♦ చ్చజాల రెవ్వారలున్.

77

కా॥ “టైముర్లేము” ప్రపాత్రుపాత్రుఁ డతిశి ♦ ప్తస్తుత్య సౌజన్య లీ

లామందారము ద్వాదశాబ్దముల కా ♦ లంబందె “బేబర్” నృపుం

దై మోగల్ షీతి నేలఁబూని రిపుగో ♦ త్రాధీశులక్ దాణి యు

ద్దామహాధీని వారిఁ బోడఱిమి సం ♦ స్థాపించెఁ ధద్రాజ్యమున్.

78

సీ॥ “జాకూటిను శ్రీ ♦ వ్యతమంబె కాని జాహ్నువియో! లోకైక పూ ♦ జ్యతకు తావు!

టక్కి ప్రళస్తమం ♦ డల మాను గాని యార్యావర్త మమృత ర ♦ సాత్మకంబు!

సమరఖండ మతియో ♦ గ్యమ కాని ధిల్లీపురము స్వర్గమునకు స్వ ♦ గ్గమగు తావు!

తురకలు స్వజనులౌ ♦ దురు కాని భారతవ్రజలు లోకోత్తర ♦ ప్రాభవాంకు!

గీ॥ లింటనుండిన విశాంతి ♦ యెసఁగుఁ గాని రామమాంధాత లేలిన ♦ భూమి గెలువ

ఘనతరైశ్వర్యములు గల్గి ♦ గణన గల్గు ననుచు బేబరు దండెత్తి ♦ యరుగుదొచ్చె.

79

శా॥ ఆకాలమ్మున ఢిల్లిపట్టణనృపుం ♦ డౌ యిబ్రహీంలోడి తా
నాకర్ణించుచు వీనిరాక దశ ల ♦ తూసికినుల్ త్సౌస్థలం
బాకంపింపగఁ జేరవచ్చి యని సే ♦ యజ్జోచ్చె; బేబర్ విభుం
డాకాలాంతకునట్లు శాత్రువులఁ జెం ♦ డాడె మహోదగ్రుడై.

80

మ॥ గడియల్ మూడగు నంతలో రణము త ♦ గ్గసాగె; నా యిబ్రహీం
పడియె; సేనలు భిన్న భాండగతుల ♦ బ్రాపించె; బేబర్ మహీం
ద్రుడు ఢిల్లీపురి నాక్రమించుకొనె; హిందూదేశ సర్వస్వ మ
ప్పుడు దాసోహమటంచుఁ దత్పదయుగం ♦ బుగ్ గొల్చె నిర్వీర్యమై.

81

మ॥ అరుల గెల్చుచు సార్యభౌముడయి రా ♦ జ్యంబేలి సంగ్రామభూ
వరు సంగ్రామతలంబునఁ గెలిచి మే ♦ వాడ్యేముఁ జెందఁగా
నరు మత్తవిపరాజ వీర్యులగు నా ♦ యోధుల్ తనుఁ గొల్వఁగా
నరిగె బేబరు; సూర్యవంశమణి యు ♦ ధ్ధాయత్తుడయ్యె వడిగ.

82

సీ॥ హోంగరీశుడు బలో ♦ త్తుంగుం దుదయసింగు, రత్నసింహుడు సలుం ♦ బ్రా విభుండు
రణమల్లనృపుడు మా ♦ ర్వారు నాయకమాళి, మేత్రావిభుండగు ♦ తేత్రసింగు
ఝాలానృపాలుఁ డు ♦ జయసింగు సోనెగుఱ్ఱమహీంద్రుడైన యా ♦ రామదాసుఁ
డల ప్రియరుండు గో ♦ కులదాసు చంద్రభానుండు మోచిక్యచు ♦ ద్రుడు శిలాదుఁ

గీ॥ డును హుసే నిబ్రహీంపాహితనయుఁ డొకఁడు స్వారి సంగ్రామసింహు వెంబడినిబోరి
“చచ్చుటో గెల్చుటో వేటు ♦ జాడ లే”దటంచు సేనలతో వచ్చి ♦ రని యొనర్చె. 83

సీ॥ రెండువాహినులు కా ♦ ర్తికశుద్ధపంచమి నాబయానాప్రాంత ♦ మంగుఁ గలిసె;
రాజపుత్రులు మృగ ♦ రాజులట్టులు దాక యవనసేనలు వెన్క ♦ కరుగజొచ్చె;
బేబ రాగ్నేయాస్త్ర ♦ విలతిఁ బ్రయోగించె; హైందవాశ్వికకోటి ♦ యడ్ల దానిఁ;
బులులమాడ్కిని రాజ ♦ పుత్రవీరులు ముందు దూకె డీల్పఱచిరి ♦ తురకదండు;

గీ॥ తనబలముఁ దూచుఁ; గెలుపుకై ♦ కనులు వాచు; నాస్త్రతతి సేచు; దిగ్గనశిఖై లేచు;
విసివి తలరాచుఁ; జేతులు వెలికిఁ జూచు; నకట! బేబ రెవ్వఁడు గాచుననుచుఁ జూచు!

గీ॥ స్వామి పడసీమఁ దెగి నిజ ♦ ప్రాణమైన ధారపోయు పవిత్ర హైం ♦ దవులయందు
నకటకట! శిలాదుడు గాక యన్నము దిను నాతఁడెవఁడు స్వామిద్రోహమాచరించు!

గీ॥ కడపటి దినంబు నిరుమొనల్ ♦ గలిసి నపుడు బలముతో శిలాదుండు బే ♦ బరును గలిసె;
నని తునులమయ్యె; బెక్కు గాయములు తగిలి యవల సంగ్రామఁ డరిగె; సై న్యములు విడిగె.

౧ మ॥ కడుదీక్షంపుఁ బిరంగిగుండాకడు మో ధ కాలన్ బ్రవేశించె; మం
డెడు నుగ్గంపుఁ దుపాకి సోడి కను లూ ధ ట్ జెందె; నమ్మనిపైఁ
బాడమెన్ గాయములెన్ను; దిట్లు రుధిర ధ మ్మన్ జిమ్మి పుష్పించి యుం
డెడు బంధూక మహీజమున్ దెగడె ట్తో ధ ణీనేత సంగ్రాముడున్.

87

మ॥ చనఁ జిత్తురికి గెల్పులేకయని బు ధ సాస్రప్రాంత మందుండె; న
మైనుగాయంబులఁజేసి శక్తిచెడి ని ధ ర్వీర్యంబునై దేహ మ
జ్జిననాథేశ్వరుఁ డొక్కవత్సరమునన్ ధ స్వర్గస్థుడయ్యెన్ విక
ర్తనుఁ డస్తంగతుడైన కై వడిఁ బ్రజల్ ధ దైన్యంబునన్ గ్రుంగఁగన్.

88

క॥ అరిరాజాంతకుడై బేబరు సంగర జయము నొంది ధ భారత ధరణీ
శ్వరులకును రాజరాజులు పరిపాలింపందొడుగె ధ వసుధా తలమున్.

89

చ॥ ఒకసమయంబునందు హుమ ధ మూనును వ్యాధియు సోడి యంతకం
తకుఁ జెలరేగె; బేబరును ధ “నన్నొని నాసుతుఁ గావు దేవ” యం
చకుటిబుద్ధి వేడుకొనె; ధ నట్టులె వ్యాధియు వాని సోడి పు
త్రకుడును వ్యాధిఁబాసె; నొక ధ రాతిరి ప్రాణము వాసె బేబరున్.

90

క॥ ఘనశౌర్యుడు సంగ్రాముని వెనుక నెరిసి సుతులు రత్న ధ విక్రమసింహుల్
మనుజేంద్రులై మహీతలమును బరిపాలించి రధిక ధ మోదముతోడన్.

91

§ On the 16th March the attack commenced by a furious onset on the centre and right wing of the Tartars and for several hours the conflict was tremendous. Devotion was never more manifest on the side of the Rajput, attested by the long list of noble names amongst the slain as well as the bulletin of their foe, whose artillery made dreadful havoc in the close ranks of the Rajput cavalry, which could not force the entrenchments, nor reach the infantry which defended them. While the battle was still doubtful, the Tuar traitor, who led the van went over to Baber and Sanga was obliged to retreat from the field which in the onset promised a glorious victory; himself severely wounded and the choicest of his chieftains slain. Sanga Rana was of the middle stature but of great muscular strength. He was celebrated for energetic enterprise, of which his capture of Muzniffar, King of Malwa, in his own capital is a celebrated instance; and his succesful storm of the almost impregnable Rinthum-bhor, though ably defended by the imperial general Ali, gained him great renown. Had he been succeeded by a prince of his foresight and judgment, Baber's descendants might not have maintained the sovereignty of India. A cenotaph long marked the spot where the fire consumed the remains of this celebrated prince.

“Annals of Mewar.”

మ॥ అనలాస్త్రంబులు పాడినన్ జయము త ధ్యంబును నావిక్రిముం
డును గొన్నింటిని దెచ్చె; వీరభటులెం ధ తో మూర్ఖులై “వీనిం
కొన మశ్వంబుల నుండియున్ దిగము నీ ధ కున్ గూర్చు నెవ్వరినై
న నియోగింపుము వీనిబూన్పు” నని మం ధ దప్పింపై యాడుచున్;

92

చ॥ పెడమొగమైన నన్యులను ధ విక్రిముడున్ నియమించె; సేవలున్
జెడ నిరుపాయలై యొకరి ధ నిన్ మఱివెక్కురు మెచ్చకుండ; నీ
దుడుకుడనం బెరింగి ‘బహ ధ దూర’ను ఘూర్చరదేన్ భగ్తయున్
వెడలె మహాచమూతతులు ధ వెంటఁ జనంగను జిత్తురై గొనన్.

93

మ॥ తమ శత్రుఁడొకఁ డిట్లు చిత్తురిపయిన్ ధ దండెత్తునన్ మాట శ్రీ
శ్రమలన్ సోకిన రాజపుత్రనృపులున్ ధ దాదవ్వు లందుండి పై
న్యములన్ దోడ్కొని వచ్చి కొండొరువు లా ధ తగ్గేదముల్ లేక; కా
దములన్ జిత్తు రనంగ నెంత యభిమా ధ నం బున్నదో వాటికిన్!

94

సీ॥ కాద్రకేసరి కేస ధ రముల నుమ్మొలబూఁగు నతిబలాన్యులు దేవ ధ రాధిపతులు
కులపర్వతముల డీ ధ కొని పిండిగాఁజేసి యుబుధిఁ గలుపు ఘ్నం ధ లావనీద్రు
లుంకించి తాకిన ధ నుగ్గీతలాబు పై కెగిరించు సోనెను ధ న్యుడును
సాలాక్షుతో మెడ ధ పట్టులు పట్టి గెల్వంగఁ జాలిన హఠ ధ మశ్వములు

గీ॥ జగము సర్వసంహారము ధ సలుపఁ గలుగు నసమ శౌర్యులు చోడావ ధ దవ్యయును
నడచు సంద్రంబు లనంగ పై ధ న్యములఁ గొనుచు వచ్చి చేరిరి చిత్తురు ధ పట్టణమ్ము.

గీ॥ పదము వెనక్ మఱిల్పని ధ పలు పరాక్ర మైకధన్యులు గొలువ ను ధ శోమమ్ము
సుతుడు భాగ్జీ తరలివచ్చె; ధ నితఁడు బాడబాసలముఁ బాట్రుండును మ ధ హాసలము.

గీ॥ అఖిల జగములలోని శౌ ధ ర్యులు ముద్దచేసి దుర్గంబునిడ ను ధ చివను గాని
నూరులగు పరంగుల పిరంఁగులకు ముందఁ దూచుకొని రాయి నిలుమఱిమట్ట భంబు.

సీ॥ లాభిఖాన్ బిరుద మ ధ లంకరించెను ప్రాడ గోతులు తగ్గించి ధ కూరి మందు
వహ్ని రవుల్ కొల్పి ధ పగిలించె; నీతఁడు బహదూరుశాహి సీ ధ పలచు దమపు
పోర్పుగీసు పరంగి; ధ మునుపు వాస్తోడిగామా మోటు నచుకొనె; ధ మును గుఱు
పరగించి యగ్నిప ధ ర్వణము పొంగినయట్లు పొంగించి బహుకర్త ధ మునునున్నె;

- గీ. వైరి ముక్కేదమైన చిఁ త్రూకుకోట దక్షిణపు గోడ పగిలి రంఁ ధ్రంబు పడియె;
 గీ. మూర్త జగన్నుత పరాక్రఁ మాన్జునం డరాతులను ధాఁకి యర్జునఁ రావు మడిసె.
 గీ. నరు మనలు మారవంశ్యుఁ లతని తోడఁ బడిరి; మధ్యాహ్న మారాండుఁ పగిది మండి
 యరులఁ దాఁకి దుగ్ధారాయఁ డస్తమించె నఖిల చోండావదన్వయుఁ లనుసరింప. 99
- గీ. అవల దేవరభటులు ధూఁ లాన్వయులును జీవము లొసంగి; రంత భాఁ గ్గీయు వచ్చి
 ప్రభయకాలాంతకునిఁబోలుఁ భటులఁ గూడి కదన మొనరించి పండ్ల నాఁ గండిదండ.
- గీ. తరువార రాజమాఁ తయు జవాహిరిభాయి రాతోడుసుత తనుఁ త్రాణ ఖడ్గ
 ములనూని యాస్థలంఁ బునఁ బోరి మడిసె; నవ్వెలఁది క్షీరిని జరిఁ త్రల సునన్ద
 మఁమామరముల వాఁ సిరి పూజ్య లాదినం; బుతలో దగ్ధ మాఁ వంత యవల
 విజిగ; లోపలి వీరఁ వరుల సంఖ్యయుఁ దగ్గె; నుదయసింహకుమారుఁ డొకఁడుతప్ప
- గీ. రాజమఁ మంతయు రణఁ గ్రమున మ్రగ్గె; నతని సురధానిరాయలఁ కప్పగించి
 వెలిఁ దాఁకించి మిగిలినఁ వీరు లొక్క స్థలము చేరిరి కార్య నిఁ శ్చయము కొఱకు
- గీ. గండపుఁ మంచి చెఁ కల నొక్క ప్రోవుగాఁ గూర్చి తైలము పోసిఁ కుప్పలుగను
 గర్భాగరజము పైఁ గప్పి యగ్ని రగిల్చి వెలఁదులు పడమూఁడుఁ వేలమంది
 జలకంబు లాడి దుఁ వ్వలువలు సొమ్ములు దాలించి పూచినఁ శుంగెడు లటు
 వెడలి పెట్టికీఁ బోవుఁ విధమున గుంపులై చిటునవ్వు మోములఁ సిరుల నింప
- గీ. బంగరు సలక లటు సాఁ వకునిఁ జొచ్చి; రీవెలఁదులఁ గడ్డావతీఁ దేవి నడిపె;
 నానె యుదయసింహకుమారుఁ ననుఁగూఁ దల్లి మగ్ధయాన్జునరాయనిఁ తోడఁబుట్టు.
- మ. తను కాంతామణులెల్ల వహ్నిఁ బడి మ్రంఁ దల్ దేవరస్వామి దూ
 ర్గమునందుండిన యోధులఁ గొనుచు నూఁ ర్యద్వారముఁ దీసి సిం
 హముమాడ్కి వెలిదూఁకి శాత్రవులు చీఁ కాకొంద వర్తించి నై
 వ్యములఁ దానును నివ్వేశేషముగ నంఁ తంబొందె నవ్వేళలో.

● Rao Arjun was this prince, who was blown up at the Chitore boorj. The Boondi bard makes a striking picture of this catastrophe in which the indomitable courage of this prince is finely imagined "Seated on a fragment of the rock disparted by the explosion of the mine, Arjun drew his sword and the world beheld his departure with amazement.

❶ చ॥ దురము భయంకరంబగుచు ♦ దుర్గము నిల్వదటంఘుఁ దోచు ముం
దర, నవరత్న సంతతులు ♦ దాడిన తోరము, రాక్షి, ఢిల్లి భూ
వరు కడ కంపె; గవ్వములు ♦ వచ్చిన యప్పుడు రాజవత్సు లీ
కరణి నొనర్చి సాయమును ♦ గాంచుట వాడుకయై తనర్చెడున్.

104

శా॥ వీరుల్ ముప్పదిరెండు వేలు సమరో ♦ ర్వీక్ వ్రాలి ప్రాపించి ర
వీరస్వర్గము; దుర్గమున్ యవనభూ ♦ భృన్మోళియున్ జొచ్చి శౌ
ర్యరూఢిన్ నివసించె; సంతటను “సై ♦ న్యంబున్ మఱల్పించి చి
త్తురు పీడు”మటంచు వచ్చెను హుమా ♦ యూన్ సాదుమా యాజ్ఞ యున్.

105

సీ॥ పరిసరగ్రామ సుం ♦ వాసినలగు వెలందులు వేయిమంది యా ♦ తోరము నొక
క్షణకపుం బల్లెరం ♦ బున నుంచి పూవు లక్షతలుచు బెట్టి పూ ♦ జల నొనర్చి
నడచుచు వెల్లి యం ♦ దలు ఢిల్లిఁ జేరిరి; హుమయూను వంగదే ♦ శమున నుండె;
నటకేగి దర్శించి; ♦ రతండు హర్షించి హస్తమున రత్నబంధ ♦ సము నొనర్చి

గీ॥ “సారస దళాక్షులార! యీ ♦ తోర మంది నపుడె కల్లావలీదేవి ♦ కన్న నైతి;
నామె నాచెల్లె; లుదయసిం ♦ గల్లుండయ్యె; వారి సేమమె నాసేమమై రహించు. 106

గీ॥ భువన వంద్యుండు సంగామ ♦ భూపమణికి ముందు మాతృగ్రామిని ♦ కుండు దీక్ష
సతని దేవేరిని గుమారు ♦ నాదరించి నా మొగల్ వంశమును బాప ♦ ను బానన్. 107

❶ The Rajpoot dame bestows with the Rakshi the title of adopted brother and while its acceptance secures to her all the protection of a Cavalier Servante, scandal itself never suggests another tie to his devotion. He may hazard his life in her cause, and yet never receive a smile in reward. for he cannot even see the fair object, who, as brother of her adoption, has constituted him her defender... ... The acceptance of the pledge and its return is by the katchli or corset of simple silk or satin or gold brocade and pearls. In shape or application there is nothing similar in Europe and as defending the most delicate part of the structure of the fair it is peculiarly appropriate as an emblem of devotion. A whole province has often accompanied the katchli and the monarch of India was so pleased with this courteous delivery in the customs of Rajasthan on receiving the bracelet of Karnavati which invested him with the title of her brother and uncle and protector to her infant Uday Singh, that he pledged himself to her service “even if the demand were the castle of Rinthumbhor.” Humayun proved himself a true knight and even abandoned his conquests in Bengal.

1. అఖిల నృపులకుఁ బాదుషా • యనుటకన్న రాజపుత్ర మహాదేశ • రాజమాత
కన్న యనుటయె కడు గౌర • వాస్పదంబు; పయనమై వత్తు; బహదూరు • పంపి పుత్తు.

మ! స్మరడింగీవర సేత్రలార! యింక నా • పుణ్యంబు వర్జింపఁగాఁ
దరమే! నేటి వివత్తు దీర్ఘుటకు నిం • ద్రప్రస్థమేయైన భా
గ్య రమాక్రాంతము నాదు రాజ్యమయినన్ • గాదేని నాప్రాణమ
పురమోత్సృష్టగుణాభ్య పాదముకడన్ • భక్తిన్ సనుష్ఠించెదన్.” 109

మ! అని శీఘ్రముగ వచ్చి చూచి “యిటఁ గా • ర్యం బంతయున్ మించిపో
యెను; దుర్గం బరిచేతఁ జిక్కెను; బలం • బెల్లన్ నశించెన్; గృహ
ఖని స్థాఠిన దొడ్డతల్లియగు నా • కర్ణావతీదేవి యే
మని చింతించెనా; మందభాగ్యునకు నే • లా దక్కుఁ దప్పేవనల్.” 110

మ! అక్కలా! సూర్యుడు వంశకర్తయట; ష్రీ • రాధిక్ వలెన్ బూజ్యమై
యకలంకంబగు గొప్పవంశమట; ధ • న్యాత్ముడు సంగ్రామసిం
హు కుటుంబుబట; సుంత సాయపడఁగా • నొక్కొంత తావున్నఁ బా
యక మత్కిరి వెలింగియుండుఁగద బ్ర • హ్మండైక సుప్తాయిగన్.” 111

నీ “ఆతల్లిమాఱు త • దాత్మజఁ గొలిచి దేహము ధన్య మొనరింతు” • నని తలంచి
‘చిత్తూరుపురి విస • ర్దించి ఘూర్జర మేగు’ మని బహదూరుషా • కాన తిచ్చె;
నామూర్ఖుడు తదాజ్ఞ • నొదలఁదాల్చక సమర సన్నాహముల్ • జరుపఁ దొడఁగెఁ;
బానుషా తుడిలేని • బలములతో దుర్గమును నాల్గువైపుల • ముట్టడించె;

గీ. నామహాసేనఁ జూచి భ • యంబు లేచి నీరు సోఁకు నుప్పటులఁ గ • న్నింప కేగె
బలముతో బహదూరు; మా • శ్వమును ఘూర్జరము హుమాయూన్ జయించె, సై • న్య
[ముల నుంచె.

గీ. వెదక విక్రమసింహుని • విభుని జేసి యాహుమాయూను ఢిల్లీకి • నరిగె; విక్ర
మావనీకుని పిదపఁ బ్ర • జాళు లెల్లఁ బృథ్వీవిభుని జేసిరి వన • వీరసింహు. 113

నీ. జననంబు క్రూర ము • మ్మర తురుష్కులంబు! భావమో రాజ్య సం • పాదనంబు!
ప్రాయమో సకలప్ర • పంచంబు తనదని పోరాడ వలసిన • పూర్ణ వయసు!
నరిది రాజాస్థాన • మాకర్షకము! కాని రాణి యర్థింప సా • భ్రాత్ర మూని
వంగభూమిని దన • పనిమాని యొకవేయి మైళ్లగుడెంచి ధ • ర్మము వరించి

- గీ॥ స్వకులు బహదూరు శిష్యునిచి ♦ పంచి దేశమందు భయమును డించి సౌ ♦ ఖ్యులు నింది
వట్టిచేతుల వెనుకకు ♦ వచ్చె! నెట్టి సరళ హృదయుండో! హుమయూను ♦ చక్రవర్తి!
- సీ॥ వనవీరనృపుడు పా ♦ లన మశాత్రవముసేయ నుదయసింహుఁ గూ ♦ ల్పను దలంచె;
బున్నా యనెడి దాది ♦ ముందెట్లొ సడివట్టి యొకపూలబుట్టలో ♦ నుదయసింహు
నుంచి భటులచేత ♦ నూరివెల్పుల కంపె; దనపుత్రు నుంచె ద ♦ ణ్ణానమంగు;
వనవీరుఁ “డుదయసింహుని జూపు”మని వచ్చె; సతి నిజాత్మజుఁ జూపె; వతఁడు పొడిచె;
- గీ॥ బుత్తశోకము దిగమింగి ♦ పున్న వెడలి స్వామి నొడినుంచి దేశదే ♦ శములు తిరిగి
వర్తకుం ‘డసాసా’ కడ ♦ వానిఁ జేర్చి సకలలోకైక విఖ్యాతి ♦ సంతరించె. 115
- క॥ తను నెంత కాచి కుడిపినఁ దనసుతుఁ బరుసుతుని కొలకు ♦ దారుణ ఖడ్గం
బునఁ జీల్చుఁ గనిన వెలదులఁ వినియుంటిమె! పున్నఁ దప్ప ♦ వేణ్ణికదానిదొ. 116
- మ॥ వనవీరుడు ప్రజావిరుద్ధముగ భూ ♦ భాగంబుఁ బాలింపఁ దీ
రని కష్టాంబుధలో మునుంగుచు జన ♦ వ్రాతంబు సంగ్రామసిం
హునిపుత్రుం డతిదూరగుం డుదయసిం ♦ హుక్ దెచ్చి చిత్తూర్పురం
బున రాణా నొనరించె బూర్వవిభనం ♦ బుక్ నిల్చుఁ గొంతించుచుక్. 117
- గీ॥ మ॥ సమరోత్సాహము లేదు; విక్రమకళా ♦ సంపత్తియుక్ లేదు; దు
ర్దమచైర్యోన్నతి లేదు; చిత్తురుమహా ♦ రాజ్యంబుఁ బాలింపఁ బూ

§ Rana Uday Singh ascended the throne in A. D. 1541-1542.

“Woe to the land where a minor rules or a woman bears sway” explains the last of the great bards of Rajasthan; but where both were united as in Mewar, the measure of her griefs was full. Uday Singh had not one quality of a sovereign; and wanting martial virtue, he was destitute of all. Yet he might have slumbered life away in inglorious repose during the reign of Humayun or the contentions of the Pathan usurpation; but unhappily for Rajasthan, a prince was then rearing, who forged fetters for the Hindu race, which enthralled them for ages; and though the corroding hand of time left but their fragments, yet even now though emancipated, they bear the indelible marks of the manacle; not like the galley slaves, physical and exterior; but deep mental scars, never to be effaced. Can a nation which has run its long career of glory be regenerated? Can the soul of the Greek or the Rajpoot be reanimated with the spark divine, which defended the Kangras of Chitore or the pass of Thermopylae? Let history answer the question.

జ్యముయా సద్గుణమొక్కడేనియు రహిం ♦ చక్షుబోదు; వైయాఘ్రుగ
రృమునా మేకవిధంబునా బాడమె సం ♦ గ్రామంద్రుగర్భమునా.

118

● మ! ఉదయాస్తాచల మధ్యగంబగు జగం ♦ బుట్టుతలూగించె బె
ట్టిమడౌ పుత్రుడు; ఘోర సంగర కిరీ ♦ టిప్రాయుడై క్రిసం
పద నార్జించెను దండ్రు; యెట్లితడు మే ♦ వాడ్రాజ్య మందారశా
ఖా దినంజొచ్చిన పుష్పియట్లు వాడమె ♦ గ్రిక్ గళంకించుచునా.

119

చ! పరుసగ ముప్పదేం డ్లితడు ♦ పాలనము బొనరించె; నంధులో
నిరుపదిమైదు శాంతముగ ♦ నెట్టులో సాగె; ననంతరమునా
దరితరముల్ తపింపదగు ♦ దారుణ ఘోర విషత్తు దేశమునా
బారిగొని గౌరవంబు నుడి ♦ పోవగజేసె నరుతుడమ్మునా.

120

మ! అనఘు విక్రమసింహు భూరమఖం జే ♦ యగల్గి ఢిల్లీపురం
బునకేగె హుమయూను; వంగమున రా ♦ జ్ఞుఖ్యుండు సామంతుడై
చను పేర్కాను స్వతంత్రరాజ్యమును సం ♦ స్థాపింప యత్నించినా
డను వార్తల్ విని పాదుషా వెడలె నై ♦ న్యాయత్తుడై వానిపై.

121

చ! అంతములేని నైన్యముల ♦ నంబుధి చాడ్చున నిల్పియున్న సా
మంతుని దాడి పోరుట ప్ర ♦ మాదకరంబని సంధి గోరి నృ

● But the magnitude of the peril confirmed the fortitude of Pratap, who vowed in the words of the bard to make his mother's milk resplendent: and he amply redeemed his pledge. Single handed, for a quarter of a century did he withstand the combined efforts of the empire; at one time carrying destruction into the plains, at another flying from rock to rock feeding his family from the fruits of his native hills, and rearing the nursing hero Umra amidst savage beasts and scarcely less savage men, a fit heir to the prowess and revenge. The bare idea that the son of Bappa Rawal should bow the head to the mortal man was insupportable; and he spurned every overture; which had submission for its basis or the degradation of uniting his family by marriage with the Tartar, though lord of countless multitudes... The brilliant acts he achieved during that period live in every valley, they are enshrined in the heart of every true Rajput, and many are recorded in the annals of the conquerors. To recount them all, or relate the hardships he sustained, would be to pen what they would pronounce a romance, who had not traversed the country where tradition is yet eloquent with his exploits, or conversed with the descendants of his chiefs who cherish a recollection of the deeds of their forefathers and melt as they recite them, into many tears.

"Annals of Mewar".

త్రాంతము నంపె; 'పే'ర్కులుడు • తానును సమ్మతి చూపె; గ్రుంకె బ్రా
ద్దంతట; రెండుసైన్యములు • నచ్చట నిల్చెను నిద్ర నొందంగ.

122

చ॥ కొసరి కసాయి మేకలను • గొంతులు గోయు విధాన, మారియున్
మసగిన యట్లు, మృత్యువది • నాలుక సాచిన భంగి, ఢిల్లీసై
న్యసమితిపైన వ్రాలి తును • మాడంగ జొచ్చిరి నిద్రవోవుచు
డు సమయమందె వంగసుభ • టుల్ తమనాథుని యాజ్ఞ పెంపున్.

123

మ॥ హుమయూ నంతటఁ బాతె ఢిల్లీ దెస; క • త్యుగ్రుండు షెర్షా ససై
న్యముగా వెంటను దాకె; నేమియును జే • యల్లేక యందండు మా
గ్గమున్ జక్కిన వారిఁ జేర్చుకొని పా • ట్ జొచ్చె; బాంచాలదే
శము డాయంగనె రెండుసైన్యములకు • సంగ్రామ మయ్యె వడి.

124

సీ॥ రణమంచు వినిన మ • రణమంచు బెదరి దిజ్జార్గంబులకుఁ గొంత • మంది నడువ!
సమద శాశ్రవ పరా • గము దృష్టిగతమైన మది కలుగియుఁ గొంత • మంది పాట!
విమతసైన్యము దర్శ • నము దండధరదర్శనంబని యడలి కొం • దటు తొలంగ!
మొదటి పిరంగి చ • ప్పడయినంతనె గుండె లవిసి నీరయి కొంద • టవలి కుటుక!

గీ॥ నాహుమాయూను త్రోవలో • నడ్లమైన జనులఁ జేరిచి చేసిన • సైన్యమెల్లఁ
జేయి జారి న కడవయై • చిన్నమయ్యె! పేర్కుఖా ఢిల్లీఁ బట్టాభి • పిక్కుడయ్యె! 125

మ॥ చమువుల్ లేక మహామహీవలయ రౌ • జ్యం బూడిపోవంగ నా
హుమయూనున్ వెనువెంటనే తగిలి లా • హోర్దాకఁ బోనీక సై
న్యములన్ జేకొని పేర్కుఖాను తఱిమెన్; • వాడంతటన్ దేశదే
శములన్ గ్రమ్మరె నెచ్చెటేనిఁ దలదా • చ్చవచ్చు నంచాసనో.

126

మ॥ స్తిమితత్వంబు వహింపకేగి యొకచో • 'పేకల్లి'యన్ బారసీ
క మహాయోగిని గాంచి యాతఁ డడుగం • గాఁదెల్పె నాత్మీయపు
త్రము; దత్తన్నిధినున్న వానిసుత "యు • ద్వాహమ్ము గావించుకొం
దు మహాభాగుని వీని నే"నన, నతం • డున్ వాని కిచ్చెన్ సుతన్.

127

సీ॥ ఏలుటకు మహామ • హీతలంబది లేదు! కొలువునేయంగ భట • కోటి లేదు!
కాంచనాదిక ధన • గ్రామంబులును లేవు! సముదార దివ్య భో • గములు లేవు!
వసియింపఁగా మేటి • భవనంబులును లేవు! తాల్ప ననర్హవ • త్రములు లేవు!
వాహ్యాభి యొనరింప • వాహనంబులు లేవు! శ్రమదీఱ గంట వి • త్రాంతి లేదు!

గీ॥ కేవలము హుమాయూన్ పడుక్లేశమెంచి మనసు గఠగించు సౌజన్యమహిమఁ గాంచి
కోరి యర్థాంగమును బంచు ♦ కొనియె! నెట్టి పావనాత్మికయో 'హమీ ♦ డా' వధూటి.

మ॥ పనిత యోధులఁ గొంచు యోధపుర భూ ♦ పాలున్ సమీపింప, వ'
ద్దనె నాతండు; జసల్ మియూర్ ప్రభుడు పొ ♦ మ్మంచాడె; మర్వాన్ నృపుం
డును బంధింపఁగఁ జూచె; గొన్ని నెల లి ♦ ట్లున్ జెల్లి రారాజు చే.
రెను దూరమ్మన సింధుదేశపుటెడా ♦ రిక్ దైవమున్ దూఱుచున్.

129

సీ॥ వైశ్యానర జ్వల ♦ జ్వాలాసమూహంబు చిమ్మి సూర్యుడు ప్రకా ♦ శించుచుండ!
నుర్వీతలంబెల్ల ♦ నుట్టుతలూఁగ జృంభించి వాయువు వెల్లు ♦ వీచుచుండఁ!
సుడికట్టి మండుటి ♦ సుక లేచి మిన్నంది వ్రాలి పాంథుల ముంచి ♦ నైచుచుండఁ!
బెక్కుయోజనములు ♦ వెడలిన నాల్కపైఁ జేర్చు జక్కయు నీరు ♦ చిక్కకుండఁ!

గీ॥ నడులు దఱుమంగ! ననుచరు ♦ లంతమొంద! స్వస్థ సాధంబుల వసించి ♦ పరమ సుఖము
మీఱఁదగు నిండుచూలా లె ♦ డారి యందు నాహమీదాలతాంగి యె ♦ ట్లరుగ నేర్చె!

గీ॥ రాచటికమది బరువయ్యె ♦ రాజమాళి; కనుచరత్వంబు బరువయ్యె ♦ ననుచరులకు;
నున్నవారెల్ల బరువైరియొటియలకు; నొక హమీడ మాత్రము చలింపకయె నిలిచె.

మ॥ హుమాయూ నెక్కిన యొటెయ్యున్ మడిసె న ♦ త్యుగ్రాతపవ్యాప్తి; గూ
రిమి భృత్యుండని యొటె నిమ్మనుచు టా ♦ ర్దీబేగు నర్థించె; గూ
రమలిక్ వాడు తిరస్కరించిచనె; నిం ♦ ద్రప్రస్థరాజ్యంబుఁ బూ
ర్ణముగా నేలినమేటి నీరమున క ♦ న్నన్ బల్చనయ్యెన్ గటా.

132

గీ॥ తురకతేనికిఁ గష్టముల్ ♦ పెఱిగెఁ గాని పెక్కు విశ్వయత్నములు స ♦ ల్పినను గాని
కానరాదయ్యె వట్టివె ♦ క్కసము తక్క! నిండుదప్పి నార్పఁగ నొక్క ♦ నీటిచుక్క. 133

గీ॥ చూలుపండిన యాహమీ ♦ డాలతాంగిఁ జిమ్మటెండ కెడారిలోఁ ♦ దెచ్చుటెల్లఁ
బూఁపపిందెల క్రొమ్మావి ♦ మొక్క నకట! తీవ్ర దావాగ్నిలో నీడ్చి ♦ తెచ్చుటయ్యె.

సీ॥ శదిలేక యొడి కొ ♦ టడు గట్టి నాల్క నాభినఁజేర దిగగూజ ♦ కొనుచుబోవ!
నెంతేని జలియించి ♦ హృదయకోశంబట్టె కుత్తుక కెకతోట్టు ♦ కొనుచురాగ!
మెదడు నీరసమయి ♦ ప్రేదిలి వైత్యోద్రదేశమునను బ్రలాపన ♦ ధిని వెలార్చు!
షీతితలంబెల్ల మ్రొ ♦ గినగాని తీరబో దనిపించు మరణవే ♦ దన కలాప!

గీ॥ నున్న కష్టంబు లట్టులే ♦ యుండ యవనభటులు దాహంబునకు నీరు ♦ వడయలేక
పిచ్చియై త్రియుఁ గేకలు ♦ వేసికొనుచు బాటి రెల్లడ నినుకయె ♦ డారి నడుమ. 135

❊ చ॥ కనిరొకబావి వేతువనె ♦ కన్నులపండువు గాంగ; దాన మో
టనిడి జలంబు దోలెడు నె ♦ డక్ వడి నెద్దలం దోలుకొంచుబో
వునతని కొక్కచో 'బయికి ♦ బొక్కెన వచ్చె'నటంచు మాటలుక్
వినబడబోమిఁ బెద్ద రణ ♦ భేరిని గొట్టు టవశ్యమై తగెక్. 136

సీ॥ అతిదాహమున నోరు ♦ లబ్ధతెఱచియున్న జనులు బొక్కెన నూయి ♦ కొనను నిలిచి
నిలువకమున్నె దా ♦ నిపయిక్ బడి జలంబుఁ ద్రావబోవంగ దాని ♦ త్రాడు తెగుచు
బావిలో బొక్కెన ♦ పడె; దానివెంటఁ గొందఱు నూతఁ బడిరి; కొం ♦ దఱు మహోగ్ర
తాపమోర్వక నైక ♦ తస్థలిఁబడి మ్రగ్గి; రిణఁగొంద తానూయి ♦ నెక్కి దూడి;
గీ॥ రంతఁ గొందఱు చేది తో ♦ యంబుఁద్రావి గుండె బరువెక్కి కూలిరి; ♦ కొందఱెట్లా
'యమరకోట'కు నాటి సా ♦ యంతనంబు నడచి కన్గొని రచటిరా ♦ తాప్రహారు 137

మ॥ మనుజాధీశుఁడు వారిసందఱను స ♦ న్నానించె సౌఖ్యబెల
ర్పను; నైదుక్ బదివందలుక్ నలువ దా ♦ పై నింక రెండైన యే
టను నాకార్తిక జీవవారము 'హమీ ♦ డాభానుబీగంబు' పు
త్రుని నీల్లాడె నుదాత్తలక్షణయుతుక్ ♦ దుర్వార తేజోనిధిక్. 138

§ శా॥ పెద్దల్ గోత్రజు లక్కుమారకునకుక్ ♦ బ్రీతి "మహమ్మజ్జిల"
లుద్దీ నక్కసీ" నామ ముంచిరి; హుమా ♦ యూక్ సాదుమా చూచి యా

❊ On the fourth day of their retreat they fell in with another well, which was so deep that the only bucket they had, took a great deal of time in being wound up and therefore a drum was beat to give notice to the cassilas when the bucket appeared that they might repair by turns to drink. The people were so impatient for the water that as soon as the first bucket appeared, ten or twelve of them threw themselves upon it before it quite reached the brim of the well by which means the rope broke and the bucket was lost and several fell head-long after it. When this fatal accident happened the screams and lamentations of all became loud and dreadful. Some lolling out their tongues rolled themselves in agony on the hot sand while others precipitating into the well met with immediate death.
'Annals of Mewar'.

§ On this Humayun ordered the musk bag to be brought and having broken it on a China plate he called his nobles and divided it among them as the royal present in honor of his son's birth. This event, adds Jowher, diffused its fragrance over the whole habitable world.
"Colonel G. B. Mangleson C. S. I."

- ముద్దుంగుజ్జుని క్షీవల్లి దెసల్ ధి ♦ బుష్పింపఁ గాంక్షించుచున్
ముద్దల్ ముద్దలు పంచె నాపులకు స ♦ మోదముమై గన్తున్. 139
- చ॥ తనుఁ గడుఁజేరఁదీసి తల ♦ దాచుకొనన్ నెలవిచ్చి వేర్చి న
క్కినఁగ మెలంగు నయ్యమర ♦ కోటనృపాలునియొద్ద నాత్మమో
హనసతియౌ హమీదను ని ♦ జాత్యజు నక్కరు నుంచి వెంట న
య్యనుచరులేగుదేరఁగఁ బ్ర ♦ యాణ మొనర్చె నతండు వెడియున్. 140
- మ॥ త్వరమై నాతఁడు పారసీకమును గాం ♦ ధారంబు కాబూల్ వసుం
ధరల్ జేకొనఁ గాని రాజ్యము స్థిర ♦ త్వం బూనకే సాగె; నీ
కరణ్ దాఁ బదునాలుగేడులు మహా ♦ కష్టంబుల్ బొంది వం
దురె; నీలోపలఁ గొన్ని మార్పు లచటన్ ♦ దోతెంచె ఢిల్లీ పుర్. 141
- మ॥ అల మేర్పాఁ బలశౌర్యశోభితుఁడు రా ♦ జ్యంబెల్లఁ గౌశల్యముల్
వెలయన్ బాలనచేసె; వానిపిదపన్ ♦ బృహ్మీశ్వరుల్ చాలను
ర్యలులున్ గ్రూరులు నొట రాజ్యమది స్థై ♦ ర్యంబూడె; గొన్నేండ్ల క
వ్వల రాజయ్యె 'సికంద'; రీతఁడు సురా ♦ పానక్రియాలోలుడౌ. 142
- మ॥ స్థితి యిట్లుండుటెఱింగి దండుగొని డా ♦ సెన్ దా హుమాయూరు; శూ
రతముం డుగ్రీపరాక్రమక్రముఁడు బై ♦ రాంఖాను వచ్చెన్ జమూ
పతి; పండ్రెడవయేటనున్న సుతుఁడ ♦ క్షర్ గూడ నేతెంచె; ను
ద్ధతిమై యుద్ధము సాగె ఢిల్లీ ని సికం ♦ దర్షిం చమూపాళితో. 143
- మ॥ కడులేఁబ్రాయపుఁ జిన్ని కుజ్జుఁడగు న ♦ క్షర్ ముందు నిల్పుండి యె
క్కుడు శౌర్యం బుసికొల్పి పూన్ప సుభటుల్ ♦ ఘోరంబుగాఁ దాడిర
య్యెడ ఢిల్లీ పతి యోడి పాతె; విజయం ♦ బింపారఁ జక్షాభిషి
క్తుఁడునయ్యెన్ హుమయూన్ నిజపులును సు ♦ తోషించి యుప్పొంగఁగన్. 144
- సీ॥ 'పేర్కొండలం'బను ♦ స్నిగ్ధసాధంబున హుమయూను గూర్చుండి ♦ యొక్కనాడు
పొత్తముల్ చదువున ♦ ప్పడు ప్రార్థనముచేయు కాలంబుఁ దెలుపుచు ♦ గంట మ్రోగె;
వడివడి దిగిరాఁగ ♦ దొడఁగె నాతఁడు; నునువై యున్న మెట్లపై ♦ నడుగు జాతె;
బైనుండి క్రిందికిఁ ♦ బడుట గాజవిధానఁ దలయెల్ల వేయి వ్ర ♦ క్కులుగఁ బగిలె;
గీ॥ నవలఁ బంజాబునందున్న ♦ యక్క రటకు వచ్చె; బదునై దువందలే ♦ బదియు నాటు
నగు శరత్తున నతని గ ♦ ల్యాణపురిని ఢిల్లీ పతిజేసి రుద్రోగు ♦ తెల్లఁ గలిసి. 145

మ॥ ప్రవిశేషోగ్ర సమగ్రవిక్రముడు “బై ♦ రాంఖాను” ట్టాత్తైకధ
 ర్మవిదుం! డాహుమయూనుకోడలు సలీ ♦ మాడేవిఁ బెండ్లాడి బాం
 ధపుఁడై యక్బరు బాల్యమూడి తరుణ ♦ త్వం బొందునందాఁక రా
 జ్యవిధానంబును నిర్వహింపఁదొడఁగెన్ ♦ సంరక్షకుండై తగన్.

సీ॥ కాశ్మీరమందు సి ♦ కందరుశాహి పై న్యము ప్రోపుచేసి ర ♦ ణంబుఁ గోర,
 నచటఁ గాబూలులో ♦ నక్బరు ప్రతినిధి తరుణంబు వీక్షించి ♦ తిరుగఁబడఁగ;
 మాశ్వదేశాధీశ ♦ మణి ఢిల్లీపై బడు తెప్ప డెప్పడటంచు ♦ నెగురుచుండఁ,
 బులివంటిప్రోడ హే ♦ ముడు క్షణక్షణమును దండెత్తిరాఁ గాలు ♦ ద్రవ్యచుండ,

గీ॥ నల్ల కాబూలుకొఱకేగ ♦ ఢిల్లీ పోవు; ఢిల్లీకై చూడఁ గాబూలు ♦ చెల్లిపోవు;
 పెనుక నూయి ముందర గోయి ♦ యనుటయయ్యె శౌర్యధనుడు బై రాంఖాను ♦ సై న్యపతికి

క॥ తొలుత సికందరుశాహిని గలియుచు బై రాముఖాను ♦ కల్యాణారణ
 స్థలమున నోడింపఁగ నతఁ డలఘుగతి శివాలకన్రు ♦ లంచున డాగెన్. 148

సీ॥ లక్ష పదాతి ద ♦ శంబు కరుల్ వేయి తనవెంట నేతేర ♦ దండు వెడలి
 హేముఁ డాగ్రాపురి ♦ కేగి చేకొనె దాని; నవల ఢిల్లీపురం ♦ బాక్రమించె;
 బై రాముఖానుఁ డ ♦ క్బరు ససై న్యముగ సిద్ధంబైరి పానివ ♦ ట్టుంబు నొద్ద;
 నుభయసై న్యములకు ♦ యుద్ధం బెసఁగె; దురుష్కులు శత్రుసేన వ్ర ♦ య్యలుగఁజేసి
 గీ॥ హేము బంధించుకొనుచు బై ♦ రాముఁజేర్చి; రతఁడు కారుణ్యమును మాని ♦ యక్బరుఁ గని
 “శత్రుకేష ముపద్రవ ♦ సమితిఁ దెచ్చు! శీఘ్రముగ వీనిమ స్తాబుఁ ♦ జెండు”మనియె.

శా॥ “నామే ల్లార్చి వచించు నీనుడిఁదలన్ ♦ దాల్పంగనాఁ గాని, యీ
 హేముం డోడినవాడు; పట్టువడినాఁ; ♦ డీనాఁ డవధ్యుండు; నా
 కై మన్నింపు”మటంచు నక్బ రనె; ఖ ♦ డ్గంబెత్తి ఖండించె బై
 రాముం డత్రటి హేముమ స్త మిలపై ♦ రాలన్ భటుల్ భీతిలన్. 150

సీ॥ ట్టాత్రప్రధాన ని ♦ శాతవర్తనుఁడౌట నావేశ మది కొంత ♦ యలరుఁ గాని!
 బై రాముఖానుఁ డ ♦ క్బరుఁ బెక్కుగురువుల వేర్వేఱ నియమించి ♦ వివిధవిద్య
 లభ్యసింపఁగఁజేసె; ♦ నాతని వేయికన్నులఁజూచి వేయిచే ♦ తులను గాచి
 ధరణిరాజ్యం బూర్జి ♦ తము చేసె; గాబూలు చేకొనె; గాంధార ♦ సీమ గెలిచె; వ్రె;
 గీ॥ జాఫురం బజమీర్ ప్రదేశములు గొనియె; గ్వాలియరు పట్టుకొనియె; మా ♦ ర్వారునొం
 క్షణము విశ్రాంతిఁగొనక రా ♦ జ్యములు గెలిచె నక్బరున్నతి పరమ లి ♦ క్ష్యముగనుంచి.

మ! అరుదెంచె బదు నెన్నిదేడులగు ప్రా + యం; బప్పు డక్కర్ వసుం
ధరఁ దానేలఁ దలంచె; సేవకతర్తి + ద్రవ్యంబు నర్పించి సుం
బరమొప్పారఁగ నాత్మరక్షకుని నా + మక్కాకుఁ బంపించెఁ ద
గ్గఱ “నబ్బూరహిమాను” దత్తుతుని వే + డ్డక్కజేర్చి పోపించుచున్.

152

సీ! ఆజాను దీర్ఘ బా + హగ్గళయుగభు! డుద్యత్పద్మపత్ర నే + త్రములవాడు!
ఘన సార్వభౌమ ల + క్షణలక్షితుండు! ప్రసన్న మనోహరా + స్వంబువాడు!
బలశోభితాశోగ్య + వచ్చరీరుండు! నీరదతుల్య గంభీర + రవమువాడు!
శాంతిప్రధాన వ + ర్చశ్యాభితుండు! దయాపూర్ణ మృదుహృద + యంబువాడు!
గీ! కష్టము సహింపఁగలదైర్య + గరిమవాడు! వితరణ వికాసములవాడు + వేయునేల!
భరతఖండ మేలిన సార్వ + భౌములందు నింతవాఁ డింక లేడను + సంతవాడు. 152

సీ! అంచెల మార్పుచు + నశ్వంబులను, స్వారి యిరువదై దామడల్ + పఱచియుండె!
ఘూర్జరమ్మనఁ ద్రోవ + గొప్పబెబ్బలి రాఁగ నద్దానిఁ జేతఁ జూ + ప్పడఁచియుండె!
విడక “ఖండిరా” వ + నెడి మత్తకరి నెక్కి-యైదామడల దూర + మరిగియుండె!
నాఁడుసింగము పిల్ల + లైదు మండుటెడారియందుఁ బైఁబడఁ బీచ + మణఁచియుండె!
గీ! నిరువురను దన సందిల + నిటికికొనుచుఁ గోటగోడలపై నెక్కి + దాఁటియుండె!
నప్రతీప్రతాప ధై + ర్యములు దేహబల మిలని సొమ్మనుచు మెచ్చఁమెలఁగియుండె!

మ! భగవాన్ దాసునిపుత్రి యొక్కరిత న + క్బర్ కోరి పెండ్లాడె; నా
భగవాన్ దాసుని సోదరాత్మజుండు “కు + న్వార్” మానసింహుండు వీ
రగరిష్ఠుండయి ఢిల్లీజేరి పరరా + వ్త్తశ్రేణులన్ గెల్చి కీ
రిగురుత్వంబు వహించి యక్ష్మకుండన్ + దీపించె సేనానియై.

155

సీ! ముప్పాలుప్రజ హైంద + వులుగాన వాగిసేమము తనకెట్లు సే + మమని తలంచె;
నని జయించియుఁ బట్టు + కొనినవారిని బానిసలఁ జేయుచట్టంబు + నిలిపివైచె;
యాత్రలకేగు భ + క్తావళితోఁ బన్నుఁ గొనరాదనుచు దానిఁ + గొట్టివైచె;
జరకాలముగను వే + నెడు జుట్టపన్ను న్యాయవిరుద్ధమని దాని + నవలద్రోసె;
గీ! హైందవాబున యవనరా + జ్యంబు నిలుప నెన్నియత్తుముల్ వలయుఁ దా + నన్నిచేసె;
మంచుమలనుండి కన్యాకు + మారి దాఁక వసుధనెల్లఁ బాలింప న + క్బరు దలంచె;
కీ! కొనె మేత్రాదుర్గము; చేకొనె గోగోళకోట; యింక + గోవిందవసం
బను దేశము గెలిచెను; గోటను నాగాపురమునన్ దృ + ఢమ్ముగఁ గట్టెన్. 157

- క॥ శరణని మాశవపతి దరి కరుదేరంగఁ గూర్చింగని న ♦ హస్తహయాధీ
శ్వరసేనాధీశుగ నాదరమున నాస్థానమున న ♦ తనిఁ జేర్చుకొనెన్. 158
- క॥ తపతీనదిపైఁగల బ్రహ్మపురంబును విజయగృహము ♦ నతిరయమారణ్
నృపకులదీపకుఁ డక్ష్మరు కృపకును లోనగుదుమనుచుఁ ♦ గ్రేష్ఠురిత వడిన్. 159
- క॥ రావలపిండి సమీపములో విలయాంతకునకైన ♦ లొంగని గక్కా
రాపీరుల కావర ముడివోవఁగఁ బంజాబుదేశ ♦ మును గెల్చుకొనెన్. 160
- క॥ తూరుపుసీమల దృష్టిని సారింప నడేల్కులుండు ♦ చానార్ దుర్గ
ద్వారములు దీసి యక్ష్మరు భూరమణుని పాదకమల ♦ ములు పూజించెన్. 161
- క॥ నరసింగపూరు చౌరాఘరు మఱి హోసంగబాదు ♦ క్రమమొప్పంగ న
క్ష్మరు బాదుశాహి చరణాంబురుహంబులు శరణమనుచుఁ ♦ బొగడుచు నిలిచెన్. 162
- క॥ 'రండో పురుషో త్రమ!' యని ఖండిషునృపుండు కాళ్లు ♦ గడిగి తనూజన్
మండలరాజ్యంబు నృపా ఖండలునకు నప్పగించెఁ ♦ గడుభక్తిమెయిన్. 163
- గీ॥ చతురనంతబలంబులు ♦ సందడింప సింధు గంగా నదుల మధ్య ♦ సీమలందుఁ
జైత్రయాత్రాపరంపరల్ ♦ సలిపి దిగ్విజయము సాగించె నక్ష్మరు ♦ చక్రవర్తి. 164
- గీ॥ "భరతఖండై కభాగ్యమై ♦ పరగు రాజ పుత్రరాజ్యమేలని వాని ♦ పొడవు వృథయె"
యని నడిపె సేన;తద్భార ♦ మాగ లేక యురగనాయకు ఫణము లు ♦ జ్ఞాతలూఁగె.
- గీ॥ మహిత ధైర్యుండు గోడర ♦ మల్లు మేరు శిఖరమట్టి ఖాసింఖాను ♦ సింహమట్టి
బిరుదు' ఖాన్ ఖానను'పిడుగల్ ♦ ప్రేళ్ల నలుపు భయదశౌర్యలు నిలిచి రఁక్ష్మరును గొలిచి.
- మ॥ అలఘుపాదపక్షివిక్రమయుతుం ♦ డా మానసింహుండు కొం
డలఁ బిండిబడఁగొట్టు మేటి భగవాన్ ♦ దా సింధునందున్న యో
ధులకున్ వృద్ధపితామహుం; శిరువురున్ ♦ దోతెంచి రీతండ్రికొ
డ్కులు దర్పించిన నడ్డుపాటు గలదే ♦ ఖోణీతలంబందునన్! 167
- క॥ ఈమెయి నక్ష్మరు నడుపు చమూమానం బింతయనంగ ♦ బుద్ధిచోరదు; బు
స్సామొదలుగఁ బాండోలీ సీమవఱకుఁ బదియమైట్లు ♦ సేనలు నిండెన్. 168
- సీ॥ జలధులంతటి సర ♦ స్సులు పెక్కులుండె; గ్రిందట వనాశానది ♦ నడచుచుండె;
దరంగని బహువిధ ♦ ధనధాన్యతతులుండె; బైరు క్రొత్తగ నెక్కి ♦ వచ్చుచుండె;
గోటలేడును జుట్టు ♦ కొని దృఢమ్ముగనుండె; సప్తమహాద్వార ♦ సమితియుండె;
గురుతరాయుధపరం ♦ పర చెంతనుండె; యోధతతి చిత్తములందు ♦ ధైర్యముండె;

గీ॥ నక్కరునకెకా దవ్వని ♦ యబ్బకై నె దగ్గక రణంబు సాగింప ♦ దగ్గ యన్ని
సాధనము లుండె; లేమి యెచ్చటనుగలుగ దుదయసింహరాణా లేమియొకడుతక్క

ఉ॥ అంగడినున్న వన్ని శని ♦ యల్లునినోర నటన్నమాట వా
సిం గనజేసి యాయుదయ ♦ సింహుండు యుద్ధమటన్న భీతిచే
గ్రుంగుచు రాజపిప్పలిని ♦ గోహిలువంశ్యులయొద్ద డాగె; నై
నం గనరాదు లోపము ర ♦ ణం బొనరించెడు యోధకోటికి.

170

● సీ॥ అల సలుంబ్రాధీశుఁ ♦ డగు సాహిబాసు, కౌర్యాన్నితుండగు దేవ ♦ రాధిపతియ,
ఫల్వాప్రభుండు శుద్ధ ♦ కీర్తి 'పుత్ర' సృపుండు, బేడ్లా కొఠురియా ♦ పృథ్వివరులు,
నిక మడెరియా ♦ సృపతి మాడాసింగు, పావనాత్ముడు ఝా ♦ లావిభుండు,
ఝాలూరినేత యీ ♦ శ్వరదాసు, సోనెగుట్టేద్రుండైన కరుణా ♦ సాంద్రరాజు,

గీ॥ గ్వాలియరుదేశపతి లోను ♦ గా మహిపులు పగిలెడు పిరంగిగుండుతు ♦ వక్షమిచ్చు
ధైర్య హేమాద్రులు విశేష ♦ దశము లలరఁ బోయినిల్చిరి గెలుపాచా ♦ వో యటంబు

క॥ అల్ల యమభటులఁగేరెడు బల్లిదులగు భటులు గొలువ ♦ వైరుల మనముల్
తల్లడిలఁగ వచ్చెను జయమల్లుండు రణరంగపార్థ ♦ మహితయశుడై.

172

● It (Chitor) lacked not however brave defenders. Sahidass at the head of a numerous band of the descendants of Chonda was at his post (the gate of the Sun) there he fell resisting the entrance of the foe, and there his alter stands on the brow of the rock which was moistened with his blood. Rawut Dooda of Madaria led the sons of Sanga. The feudatory chiefs of Baidla and Kotario, descended from the Prithwi Raj of Delhi, the Pramari of Bijoli the Jhala of Sadri inspired their contingents with their brave example; these were all home chieftains. Another son of Deola again combatted for Chitor with the Sonegurra Row of Jhalore. Eswaradass Bahatore, Karamchand Katchwaha with Dooda Sadani and the Tuar prince of Gualior were distinguished among the foreign auxiliaries on this occasion..... But the names which shine brightest in this gloomy page of the annals of Mewar which are still held sacred by the bard and the true Rajput and immortalized by Akbar's own pen, are Jaimall of Bednore and Putta of Kailwa, both of the sixteen superior vassals of Mewar. The first was a Rahtore of the Mairtea house, the bravest of the brave clans of Marwar, the other was head of Jugawats another grand shoot from Chonda. The names of Jaimall and Putta are as household words inseparable in Mewar and will be honored while the Rajput retains a shred of his inheritance or a spark of his ancient recollections.

"Annals of Mewar"

- సీ॥ ఇతఁడు మార్వార్కహీ + పతి మాళదేవుని నుతుఁడు; బాల్యమునందె + సూరలోక
చూడామణియన వి + శుద్ధకీర్తి గడించె; దండి కీర్తికి భే + దంబు నచ్చి
చిననాఁడు తనదేశ + మును వీడి వెడలె; సీతని భుజాటోప దు + ర్హంతత విని
చిత్తురిరాణాయుఁ + జేయిచ్చి మన్నించి బదనూరు సంఘాన + పతి నొనర్చె;
- గీ॥ మహితధైర్యంబు వజ్రవ + ర్మంబుగాఁగఁ దనదు రాజోన్నాహవీర + తతులఁ బూన్చి
తగిలి బ్రహ్మాండమైనఁ బిం + డిగనొనర్చు రాద్రోతరథాటఁ గాలాగ్ని + రుద్రుఁడితఁడు.
- క॥ కృప నాదరించు చిత్తుర్ నృపచంద్రుని పనులు మేని + నెత్తురు కండల్
విపులముగ ధారపోసి జరుపు స్వామిస్నేహబంధు + రుల్ వీరల్లెక. 174
- సీ॥ సమర మనేకమా + సము లయ్యె; నక్కరు పెక్కురుపనివాండ్రఁ + బిలువనంపె;
దుర్గంబుక్రింద గో + తులను ద్రవ్వించి చొప్పించి యగ్నిరజంబు + ప్రేలిపించె;
జిత్తురిసేన కా + చిననూనియలు శిలల్ గుప్పుచు వైరులఁ + గూల్చుచుండె;
యవనులు తలలపై + శవకోటిఁగప్పి దుర్గము క్రిందఁద్రోయంగఁ + గడగుచుండి;
- గీ॥ రెప్పుడునుగాని యాగోడ + తెచటఁగాని పగులుటయుఁగాని సేన లోఁ + బడుటగాని
కానరాదయ్యె! నక్కరుఁగడియగడియ కెటులెలులటంచు విసుగు నొందుటయకాని.
- సీ॥ ఉన్నమందంతయు + నొకమాటె పెక్కుతావులఁ బోసి కూరి ని + ప్పను ఘటింప
నొకగని ప్రేతె; ముం + దుండిన మోగలుల్ గూలిరి; గోడయుఁ + గొంత యురణె;
దానితోఁ గొండఁటం + తమునొంది; రీవ లావలివారు ముందుకుఁ + గలయదూఁకి;
రంత బ్రహ్మాండంబు + నగలించు నొకపెద్ద భస్మనితోడ నొండాక్క + గనియుఁ బ్రేతె;
- గీ॥ దాన యవనహైందవులగా + త్రములు గాలిఁగలిసె శతశ స్రహస్రశః + ఖండములయు,
విటిగె నొకగోడఁయచటఁ జెక్తురుయవనులు హైందవులు చేరిరయ్యె ఘోరాహవంబు.
- క॥ రణరంగమృగేంద్రులు చోహణవీరులతో. గొఱిరి + యా-బేడ్లరా
ణ్మాణు లాసమ్మర్దిరాంగణమునఁ దెగి స్వర్గసీమఁ + గట్టిరి గృహముల్. 177
- క॥ హరవంశ్యుల నడుపుచు సీశ్వరదాసును దేవరాధి + పతియును ఝూలే
శ్వరుఁడును బెండ్లికి నడిచిన కరణిని ననికేగి మడిసి + కనిరి యశంబుక. 178
- క॥ దురమున చూడాసింగును గరుణాసాంద్రుండు వైరి + గణమ స్రములక
దటుగుచు రాసులు పోసిరి పరలోక ద్వారసిమ + వఱ కవ్వేశక.
- క॥ భండన శతఘ్ను లనఁదగు చోండావద్భటులతో వి + శుద్ధ యశస్సాం
ద్రుండైన సాహిదాసుఁడు ఖండితుండై యొరగె భటులు + కశవశ మందక. 179

● కి చండ సృపాఖండలు కులమండనుఁ డరిదండధరుఁ డ ♦ మాత్యుఁ డితండుఁ

బండినయెడ నినాటి కఖండస్తంభం బొకండు ♦ గననై యుండుఁ.

180

సీ సాహిదా సేగ నా ♦ స్థానంబు మఱలఁ జొండావత్కులుండె చెం ♦ దవలెఁ; గాన
భారమ్ము పుత్తపై ♦ వ్రాలెఁ; బ్రాయము పదునాజేండ్లు; తండ్రిలేఁ; ♦ డమ్మపెంచె;
నిందుకు మూన్నాళ్ల ♦ ముందె పెండిలియయ్యెఁ; బసపుగడ్డలతోడ ♦ వచ్చి సేన
కధిపతియౌచు సూ ♦ ర్యద్వారమున విజృంభించుచు నాకొత్త ♦ పెండ్లికొడుకు

గీ గొట్టియలమందఁ జొచ్చి గ ♦ గోలుపఱచు బెబ్బలివిధానఁ దురకల ♦ పిండు నఱికి;
నామహాబాహు బాహుశౌర్యంబుఁ గాంచి యభయనై న్యంబులును దలఁలూఁచినిలిచె

● గీ నవ్వు చవ్విరు జనని చోం ♦ డావదన్వయము యశము పెంచు త్రాత్రవీరావతార
కోడలిని వెంబడిని బిల్చు ♦ కొనుచు వచ్చి వైరిశిరములు రాసులువడఁగ నఱికి.

సీ ముద్దుమోమున నాణి ♦ ముత్రైపుబాసికం! బద్దంపుఁజెక్కిళ్ల ♦ యందు మెఱుంగు
గాటుకచుక్కయఁ! ♦ గాళ్లఁ బారాణియుఁ! బసపువన్నియ పెండ్లి ♦ వస్త్రములును!
సకల కల్యాణ భూ ♦ వణరాజితోఁ! దనుతాణింబుఁ దొడిగి హ ♦ స్తమున ఖడ్గ
మరలఁ బ్రాణేశ్వరు ♦ నంద నిల్చుచు సత్య నరకుసేనల నట్లు ♦ నఱికి నిపుల;

● The Rajput premier is the military minister, with the political Government of the fiefs; the civil minister is never of this caste. At Udaipur he is called Bhanjgurb. His influence, necessarily gives him unbounded authority over the military classes with unlimited power over the inferior officers of the state..... When "Rau" of Udaipur leaves the capital, the Salumbra. -Chief is invested with the government of the city and charge of the palace during his absence. By his hands the sovereign is girt with the sword and from him he receives the mark of inauguration on his accession to the throne. He leads by right the van in battle, and in case of the siege of the capital his post is the Suryapol (the gate of the sun) and the fortress which crowns it in which this family had a handsome palace which is now going fast to decay.

"Annals of Mewar"

● When Salumbra fell at the gate of the Sun, the command devolved on Putta of Kailwa. He was only sixteen, his father had fallen in the last shock and his mother had survived but to rear this the sole heir of their house. Like the Spartan mother of old, she commanded him to put on the 'Saffron robe' and to die for Chitore, but surpassing the Grecian dame, she illustrated her precept by example; and lest any soft compunctious visitings for one dearer than herself may dim the lustre of Kailwa she armed the young bride with a lance, with her descended the rock and the defenders of Chitore saw her fall fighting by the side of her Amazonian mother.

"Tod's Rajasthan."

గీ॥ “వెన్నముద్ద పిరంగియై ♦ వెడలివచ్చె! హరిణశాబము బెబ్బలి ♦ యగుచు దూకె!
నబ్బిసిలత బ్రహ్మత్రు ♦ మగుచు దాకె”నన రణమొనర్చె నాపుత్రయనుగూఁ బడతి.

గీ॥ పుత్రయు-నవోధ-తల్లియు ♦ ద్వృత్తిఁ బోరి దన్యుగళరక్తముల వసం ♦ తమ్ము లాడి
తల్లి చిత్తూరులక్ష్మీపాదముల నొటిగి సమసి రుభయపై న్యములు బాష్పములు విడువ.

సీ॥ ధన ధాన్య వసన వా ♦ హనము లియ్యగవచ్చు; గోరిన తిండి చే ♦ కూర్పవచ్చు;
గందంబు మెయినిండు ♦ గా రాయఁగావచ్చు; బెక్కు-భూషణములు ♦ పెట్టవచ్చు;
దడిలేని విద్యలు ♦ చదివింపఁగా వచ్చు; విభవంబు లేన్నేని ♦ బెంపవచ్చు;
గ్రింద మన్నని శిర ♦ మందుఁ జేర్చగవచ్చు; నమరాద్రి తెచ్చి యియ్యగవచ్చు;

గీ॥ గాని రణదుర్గ కల్పింపఁ ♦ గన్నకొడుకుఁ గోడలిని బంపి దీవించి ♦ తోడు వచ్చి
శత్రుశవకోటిపై వీర ♦ శయన మందె; బుత్త! నీతల్లి యెంతటి ♦ పుణ్యవతియో! 186

సీ॥ తాత్రధర్మైకని ♦ శ్చలుఁడు రాఠోద్వృంశజలకెల్ల ఘనయశో ♦ జ్యోతియైన
జయమల్లుఁ డవ్వలి ♦ క్షణమె సూర్యద్వారసీమకు నడచుచుఁ ♦ జచ్చువోలెఁ
బరసేనఁ దాకి కొ ♦ బైరకాయలవిధానఁ దలలు కుప్పలుగాఁగ ♦ నిలను రాల్చి
దక్షాధ్వరధ్వంస ♦ దారుణకృతిఁ బెంచు వీరభద్రుఁడువోలె ♦ వెలుఁగఁజొచ్చె;

గీ॥ “నకట! నాభాగ్యమున సూర్యుఁడ స్రమించి యాగె రణ; మీలెనికి గంటవ్యవధియున్న
సేన సర్వసంహారంబు ♦ చేసియుండు” ననుచు నక్బరు వెఱగొందె ♦ నలని కృతికి.

మ॥ ప్రళయారంభమునాఁడు లోకముల గూ ♦ ల్పవచ్చు నాకుద్రునిఁ
దలఁపఁజేయుచు దుర్నివారబలవ ♦ ధ్ధాటీసమారంభమై
యలఘూద్యజ్జయమల్ల మందర మమి ♦ తానీకినీవారిధిఁ
గలఁపఁజొచ్చెను! బ్రాద్దు క్రుంకి రణ ము ♦ తం బందె నానాటికిఁ. 188

గీ॥ చ॥ పలుచని పాలవెన్నెలలు ♦ పై నొలయఁ జయమల్లుఁ డాత్మయో
ధులఁగొనుచుఁ బరాహ్లామున ♦ దుర్గముగూలినచోట రాలు సం
దులనిడి బాగుసేయుటను ♦ దూరమునఁ గని యక్క రంతలోఁ
గొలిపెను గుండు ‘సంగ్ర’మను ♦ నొప్పతుపాకిని బట్టి పేల్చుచుఁ. 189

§ By the light of the torches Akber recognised the Rajput general and believing him to be within distance, he fired and killed him on the spot. The Rajputs rallied indeed subsequently but it was too late and though they exerted to the utmost they could not regain the lost advantage. When the day dawned Chitore was in the possession of Akber. “G. B. Malleson”

మ! విడితాగ్నిప్రభలాపు మండుచుఁ గడున్ ♦ వేగంబ హృత్కోశముం
దది దూఱన్ జయమల్లసూర్యుఁ డకటా! ♦ యస్తంగతుండై భయా
న్నదదుఃఖాంధతమంబునన్ విడిచె మే ♦ వాహ్వాప్రపంచంబు; నె
ల్లదళంబుల్ స్పృహతప్పి బెండువడి నే ♦ లల్ వట్టె దైన్యంబునన్.

190

మ! ఆకటా! సింధుకు బ్రహ్మపుత్రకును మ ♦ ధ్యన్ గల్లు సీసర్వధా
త్రీకి రారాజపు! యుద్ధ మాఁపుతటి! రా ♦ త్రిక్! గార్యనిర్మగ్ను! జౌ
ర్యకృతిక్ జంపితి వెచ్చరింపకయె వీ ♦ రవ్రాతశార్దులు; నే
టికి సీగొప్పతనంబు ధర్మమును బా ♦ టింపంగ లేకున్నచో.

191

చ! విలయకృతాంతమూర్తు లిటు ♦ పెక్కురు నాథులు గూల ధైర్యముల్
నిలువక యోధు లందఱును ♦ నిల్చిరి జీవములేని బొందులున్
వలె; దరుణీజనుల్ పడిరి ♦ వహ్నిని; నెన్నిదివేలు రాజపు
త్రు లపుడు తమ్ములమ్ముఁ గొని ♦ తోడ వసంతములాడి ముందటన్,

192

క! సూర్యద్వారము ధైర్యాహార్యములై యపుడు తెఱచి ♦ యవనుల విజయా
వార్యుల నఱకుచుఁ దామును శౌర్యము రాజలంగఁ బోరి ♦ సమసిరి వరుసన్.

193

ఉ! కూలిరి వేల కింగనలు! ♦ కూలిరి నూర్లకు రాజబంధువుల్!
కూలిరి వీరపుంగవులు ♦ గొబ్బిన ముప్పదివేలమంది! య
వ్వేళను బెక్కువంశముల ♦ పెద్దలు గూలిరి! త్వారువంశుడౌ
గ్వాలియరీశుఁ డొక్కరుండె ♦ పాణిముతో మనియుండె! నేమనన్!

194

సీ! సంవత్సరంబు క ♦ ప్తముచేసి గెలిచిన చిత్రూరిలోఁ బ్రవే ♦ శించి యచటి
సౌధరాజములు పా) ♦ సాదంబులును గుల్లు గొప్పకట్టడములు ♦ కూలద్రోసి
పెదపెద్దవగు రణ ♦ భేరులు డంకాలు గొని భవానిదేవి ♦ కోవెలఁ గల
స్వర్ణదీప స్తంభ ♦ సమితియుఁ జిత్రూరునగరమ్ము ద్వారబం ♦ ధములు గొనుచుఁ

గీ! గుంభవిశ్వంభరాధీశ ♦ జంభవైరి దగు జయ స్తంభ మాదిగా ♦ నచట నున్న
పూర్వరాజ విక్రమచిహ్నా ♦ ముల నఖిలము వీడ కళ్ళరు బగ్గము ♦ పాడు చేసె.

195

గీ! తనకు లొంగక తవిలి మా ♦ ర్కొనిన రిపుల కన్నివిధముల సాయమైరినుచు దుర్గ
వాసులందఱ నఱకి ము ♦ ప్పదియువేలు పంపవంటి సంసారముల్ ♦ పాడుచేసె.

§ Akber entered Chitore, when thirty thousand of its inhabitants became victims to the ambitious thirst of conquest of this "Guardian of mankind." All the

- మ॥ తనచుట్టుకొరల రాతిగోడ హిమవం ♦ తంబట్లు దుర్భేదమా
 నని శత్రుత్ భయముందిపాట నొకవే ♦ యబ్బంబులుక గ్గిరిమో
 సిస విశ్వోన్నత పట్టణప్రవర మా ♦ చిత్తూర్ కటా! కాంతులె
 ల్లను గోల్పోవుచు గాడుగా నిలిచె! గా ♦ లం బింక నెబ్బంగిదో! 197
- సీ॥ చిగురై నఁ జదుమ నొ ♦ చెప్పుచోట ముప్పదివేలపౌరులఁ గూల్పఁ ♦ జాలి తెట్లు!
 కటవె భేరులు! నీకుఁ! ♦ గడుపు నిడెనె! ప్రాతతోల్పుక్కలే! కాని ♦ దొరకఁగలదె!
 దివ్వెకంబముఁ గొంటె! ♦ తీతనే నీదరిద్రుల! కటా భూరి సా ♦ మాజ్యపతివె!
 కోట గెల్చితిగాక! ♦ కుంభ జయ స్రాభ మేల కూల్చితి! లాభ ♦ మేమి నీకు!
 గీ॥ గుదుల దివ్వెలార్చెడు పచ్చి ♦ కూళలై నఁ జేకొనరె! యెట్లు చేయాడెఁ ♦ జత్తురుపురి
 ద్వారబంధముల్ గొనఁ! జల్లఁపడెనె కనులు! సరస గుణధామ! యక్షరుసార్వభౌమ!
 సీ॥ చిత్తూరునగర ల ♦ క్షీభాగ్య సాభాగ్య మానాటితోడనె ♦ యంతముదె;
 నవల మేవాడ రా ♦ జ్యమున కయ్యది రాజధానియై విభవ ము ♦ దంగలేదు;
 కోటల నెవరు బా ♦ గుపడఁజేయఁగ లేదు; భేరిధ్వనులు విని ♦ హిపలేను;
 పుడమితో డ్లాప్పుడం ♦ దడగిసినదియులే; దొకయిట దీపంబు ♦ నుండలేదు;
 గీ॥ యవనపతి చేసిచనిన మ ♦ హాపకార మనుదినము చాటు చిప్పటి ♦ కల్లై భయద
 మృగములకుఁ గంటకావృత ♦ వృక్షములకు వాసమైయున్న! దెంతటి ♦ సాతకంబా!
 గీ॥ మహిత చిత్తూరునగర సా ♦ మ్రాజ్యభవ్య నాటకాభ్యంతరమున నీ ♦ నాటి కకట!
 కట్టకడతెర వ్రాల ము ♦ గళముపాడె ననఁగ ధ్వనిలేపుమండు వి ♦ హంగతతులు!

heads of clans both house and foreign, fell; and seventeen hundred of the immediate kin of the Prince sealed their duty to their country with their lives. The Tuar chief of Gualior appears to have been the only one of note who was reserved for another day of glory. Nine Queens and five Princesses with two infant sons and the families of all the chieftains not at their estates, perished in the flames or in the assault of this ever memorable day. Their divinity had indeed deserted them, for it was on Auditwar (the day of Sun) he shed for the last time a ray of glory on Chitore. The rock of their strength was despoiled; the temples, the palaces dilapidated; and to complete her humiliation and his triumph, Akber bereft her of all the symbols of regality; the nakaras whose reverberations proclaimed for miles around, the entrance and exit of their Princes, the candelabras from the shrine of the Great Mother and in mockery of her misery, her portals, to adorn his projected capital Akberabad. The abode of regality which for a thousand years reared her head above all the cities of Hindusthan is become the refuge of wild beasts which seek cover in her temples. "Annals of Mewar."

- క॥ 'పదునైదువందలును సర్వదియెనిమిది' యనిన సకల ♦ ఫరిభవముల కా
 స్పదమని మేవాడ్ ప్రజ లాపదమును నేటికిని వినఁగఁ ♦ బాల్మడ రకటా! 201
- సీ॥ ఆరణంబున నక్క ♦ రజరామరఘాతఁ గను శౌర్యధను లిద్ద ♦ ఆనుచు మెచ్చి,
 జయమల్లు పుత్రుల ♦ సత్కీర్తికై వారి విగ్రహంబులు రచిం ♦ పించి, ఢిల్లీ
 లో మహాద్వారంబు ♦ సీమ నిర్వంకల వాని రెండేన్దుల ♦ పైన నుంచి
 హితులును బంధులు ♦ నేతేరఁ జూపి వారల శౌర్యకథనముల్ ♦ దెలుపుచుండుఁ!
- గీ॥ గొండలట్లుండు నమ్మేటి ♦ కుంజరములు వానిపై నున్న యవ్వీర ♦ వరులు నేటి
 కటకరిగి చూచువారల! స్వాంతసమితి నెంత వెఱపునూర్తురొ! దేవుఁ! డేయెఱుగు.

—*) ఉదయసింహుఁ డుదయపురముఁగట్టి కాపురముండుట. (*—

- చ॥ కదనము నిల్చిపోయెననఁ ♦ గ్రమ్మరి వచ్చి తటాకముఁ ముదా
 స్పదముగఁ గట్టి పే 'రుదయ ♦ సాగర' ముం చిడి చెంతనే వసి
 చెదనని కట్టె నిల్లుదయ ♦ సింహుఁడు; పెక్కురు కట్టిచేరి రం;
 దుదయపురాభిధానమున ♦ నొప్పేఁ బురంబది వాని పేరునఁ. 203
- క॥ చిత్తూరి రాజ్యమంతయు ముత్తునియలుగాఁగ నుదయ ♦ పురరాజమె స
 ర్వోత్తమము చాలునంచని యిత్తటి నయ్యుదయసింహుఁ ♦ డేలదొడంగె; 204

● I find nothing remarkable at the entry but two great elephants of stone which are in the two sides of one of the gates. Upon one of them is the statue of Jaimall, that famous raja of Chitore and upon the other Putta his brother. These are two gallant men that together with their mother who was yet braver than they, cut out so much work for Akber; and who in the sieges of towns which they maintained against him gave such extraordinary proofs of their generosity, that at length they would rather be killed in the outfalls with their mother than submit and for this gallantry it is, that even their enemies thought them worthy to have these statues erected to them. These two great elephants together with the two resolute men sitting on them, do at the first entry into this fortress make an impression of, I know not what greatness and awful terror.

Letter written at Delhi 1663.

Such the impressaion made on a Persian, a century after the event, but far more powerful the charm to the author of these annals, as he pondered on the spot where Jaimal received the fatal shot from Singram, or placed flowers on the cenetaph that marks the fall of the son of Chonda and the mansion of Putta whence issued the Sesodia matron and her daughter. Every foot of ground is hollowed by ancient recollections.

"Annals of Mewar"

- క॥ సుతు లిరువదియైదుగురై సతతము బహుపుత్రకులకు ♦ జనకుండని సం
 మ్మతికెక్కె; గాని రాజ్యోన్నతికేమియు చేయఁ డితఁడ ♦ నామకుండగుచు. 205
- సీ॥ ఉదయసింహుడు పూర్వఁ మొకనాడు కొలువుండ నొకకత్తి లోహకాశరకుఁడు దెచ్చె;
 నది పడనైనదో ♦ యనిచూడ నొకపుల్లఁ గొంచెము చివ్వి యా ♦ మంచె గత్తి;
 యచటనుండిన సూక్తుఁ ♦ డై దేండ్ల బాలుఁడు 'కత్తు లొరుల నటు ♦ కఁగ నె కాని
 పుడకలుచివ్వ నే ♦ ర్పడ'వంచుఁ దనమ నాస్తము చీల్చె; దాన గొ ♦ ట్టమునఁ జిమ్మి
- గీ॥ నట్లు వేడినెత్తురు గాఢి ♦ యచటి రత్న కంబళంబంత రక్తసి ♦ క్తముగ నయ్యె;
 నందతాశ్చర్యమగుటై; ♦ రకుఁమానుఁ డచలుఁడై చూపు తుండ్ర యా ♦ స్యముననిలిపె.
- మ॥ తను నెట్లైనను జంపు నీతఁడని భీ ♦ తస్వాంతుఁడై తేఁడు "ఏ

నిని గొంపోయి వధింపు'డంచు భటులఁ ♦ నేమీచె; వారుఁ మహా
 వనముఁ జేర్చిరి; త్రోవవచ్చెడు సలుం ♦ బ్రాకృష్ణుఁ డిట్లీచి యా
 తనిఁ దోడ్తచ్చుచు నిటఁ జేర్చుకొని పు ♦ త్రప్రేమఁ బొందె వడి.

207

—*) ఉదయసింహుడు జగమల్లుని రాజుచేయఁ గోరుట. (*—

- సీ॥ చిత్తూరుదుర్గంబు ♦ చెడిన నాల్లేడ్లకు వసుధేశునకు గొప్ప ♦ వ్యాధి గలిగె;
 మఱియులు సచివసా ♦ మంతిభాంధవజనుల్ గనుఁగొనవచ్చి; రొ ♦ క్కదినమందు
 నుదయసింహుడు వారి ♦ నొడ్లకుఁ బిలిచి "నే మనఁబోను; నానోట ♦ మాటయున్న
 యపుడె నావెన్న మీ ♦ రాచరింపఁగఁదగ్గ పనులు దెల్పినను మే ♦ లనుచుఁ దోచె!
- గీ॥ గొడుకు లిర్వదైదుగురు నాకుం గలిగిరి; సూక్తుఁడు ద్వితీయుఁ; డై దేండ్లు ♦ వొచ్చినపుడె
 చేరఁగొనిపోయి యొక్క ట్ల ♦ సింగు పెంచుఁ బరమవాత్సల్యమున సలుం ♦ బ్రాపురమున.
- గీ॥ చందురునినిండ జ్యోత్స్న యిం ♦ పొందినట్లు నగపు మొగమునఁగులుక సుం ♦ తయుఁగలఁగక
 తనగళంబున వేడిర ♦ క్తంబునైన నేటు పాటింపఁగల కడుఁ ♦ గ్రూరుఁ డతఁడు. 209
- క॥ అదయుం డతఁ డిలువెడలుట పదికోట్లని యుంటి; వానిఁ ♦ బార్థివుగాఁ జే
 యడగునె? దేశము సర్వంబు దహించు నొకింత యనల ♦ మును లేకుండ. 210

ఉ॥ మూడవనాడు సాగరుడు; ♦ మూర్ఖులలోఁ బ్రథముండు! నిర్వచా
 నేడులు వచ్చె; నుండఁ డెపు ♦ డేనియు నాకడ; నాల్గవేడి; యే
 నాడును ద్రవ్య మిచ్చియ్యి ♦ న్న రణముఁ గొనితెచ్చి పెట్టు; మే
 వాడధరిత్రి నాకొఱవి ♦ పాలనచేసిన మీకు నచ్చునే!

211

చ॥ నరహరి! వీడు నాసుతుల ♦ నాల్గవవాడగు; మింటఁ బెట్టినన్
గురియదు వాన; నేలనిడఁ ♦ గోల్కొనబోవదు పైరు; పిల్చినన్
దరియడు; చెంతకేగిన క్ష ♦ ణంబునఁ బర్చిడు; వట్టి యగ్నియా;
నరహరిగాదు ప్రాణహరి ♦ నా కతఁ డియ్యల నేల నద్దుడే!

212

సీ॥ సకలమేవాణ్మహీ ♦ చక్రభారము దాల్చి పాలింపవలసిన ♦ ప్రథమపుత్రుఁ
డాప్రతాపుం డెప్పు ♦ డతిసాహసికుడు! యుద్ధంబున్న విందని ♦ తలచుచుండు!
నొరులతోఁ బలుకడు! ♦ పరులను బిలువడు! నవ్వడు నొవ్వఁ డే ♦ నాడుగాని!
యనుకొన్న పనిని జే ♦ సినదాత విడువడు! నామాటయనిన సుం ♦ తయును జెల్ల
గీ॥ దిల్లనక వాకిలనక రే ♦ యెల్లఁ దిరుగు! మరలిపులు భిల్ల పతులతో ♦ మైత్రిసేయు!
నిది పెదవిదాటు పల్లని ♦ యెపుడో విడిచి! తేమిచేయుదు! నాభాగ్యమిట్లు లుండ!

చ॥ ఇరువదియైదు పుత్రకుల ♦ నిర్వదినల్వరు మది యిట్లులుం
డిరి! జగమల్లుడొక్కఁ డిది ♦ నీదని నాదని కొంత కాపురం
బెఱిగిన బుద్ధిశాలి; యెపు ♦ డిట చెయుంకి సమ స్తకార్యముల్
జరుపుచునుండు; నందఱను ♦ జక్కఁగఁ బిల్చియు మాటలాడెడున్.

214

చ॥ అదియును నాడువారని య ♦ నాదర మూనక యమ్మ యప్పయుం
చెద గరఁగఁ జరించు; నేపు ♦ డేనియు శౌర్యము గిర్యమంచునున్
వదరడు; బైటబోడు; భయ ♦ భక్తులు గల్గిన ప్రోడ; సన్మనా
స్థుడుడని మీరెఱుంగుదురు ♦ వాని నొకించుక నేపు చూచినన్.

215

చ॥ కొడుకుల శ్రేయమున్ దలచి ♦ గొప్పగఁ దండ్రులు చెప్పఁగూడ, దా
తఁడె సకలావసీభరమఁ ♦ దాల్చుగ యోగ్యుడు; నాడు మాటలన్
బెడచెవిఁ బెట్ట కాదరము ♦ పెంచుచు నామ ననంతరమ్ము మీ
రుడుగక సింహాపీఠమున ♦ నుంచుచు వానిని రాజుఁ జేయుడే!

216

మ॥ మఱియొక్కం! డధికారమంతయు సలుం ♦ బ్రాసాధుఁడున్ నాయనం
తరమందొక వహియించి యేర్పఱచు రా ♦ ణా నొక్కనిన్ గాన; ని
త్తటి నాతో జయమల్లు రాజుగను సుం ♦ స్థాపితుఁడం చాతఁడె
దఱలోఁ జెప్పుచుఁ జేతఁజేయిడినచో ♦ నాయిత్య శాంతి గనున్.

217

మ॥ అనుచున్ బల్కినఁ గృష్ణసిం గుదయసిం ♦ హాధీశ్వరున్ నాయను
జ్ఞును బాలించిన మేటిభాగ్యమగు; రా ♦ జస్థానసింహాసనం

బునఁ జూతుఁ జగమల్లు; నేకొఱ మనం ♦ బుఁ జేరఁగానీకు; దే
వుని ధ్యానించుచు శాంతి నొందు"మని సం ♦ బోధించె నయ్యందఱఁ.

218

చ॥ త్వరపడి కృష్ణసింగు వసు ♦ ధాపతిమాటల కొప్పెనంచు నం
దఱును నత్పత్తిగాంచి వగ ♦ దారొక్కని కుందిరి; కాని, కత్తివా
దరకరణిఁ బ్రతాపగుణ ♦ తన్మయుఁ డప్పలిరాజుమ్రొల నె
వ్వ రిదియుఁ గాదు కూడదని ♦ పల్కుఁగ నేర్తురు ధైర్యమానుచుఁ!

219

మ॥ శిరముల్ వంచుచుఁ బ్రక్కప్రక్కలకు వి ♦ చేసెన్ మహామండలే
శ్వరసంఘము; పృతాపుమామయగు నా ♦ ఝాలూరిరా వల్లుడ
ద్దిర! రాజౌనను నాస లూఁడెనని చి ♦ తించెన్; మహారాజ్ఞియున్
గరమున్ శోషిలె; బంధు లందఱును బా ♦ క్కజొచ్చి రవాస్తరకున్.

220

మ॥ "అవురా! పుత్రులలోన జ్యేష్ఠుఁడు ప్రతా ♦ పాలంకృతుం డాప్రతా
పు వృథాచేసెనె రాజ్యహీనునిగ నీ ♦ భూమీశుఁ! డాకృష్ణసిం
గవలీలన్ దలయెట్టులూఁపె! నెటుచే ♦ యన్వచ్చు! నెదీనె న
న్న వెసన్ గొట్టమునందుఁ గట్టుడను చుం ♦ దంబయ్యె! నేఁడెంతయున్.

221

మ॥ కమలాస్తానవయమా! భవత్కృతమహా ♦ ఘంటే మొ! రాముండు పూ
ర్వము కొన్నేడులు మానియుండవలసెన్ ♦ బట్టాభిషేకంబు; చు
డమహీనాథుఁడు లేకయే చనియె; నీ ♦ నాఁ డీప్రతాపుండు స
ర్వముఁగోల్పోయెను; దుర్బలుల్ జనకు లా ♦ రా! యెంతకున్ గర్హి!"

222

—*) ఉదయసింహుండు దివంగతుడగుట. (*—

చ॥ అని వగనొంది బంధుజను ♦ లంద ఆరుంతుడమా విషాదవే
దనలను బొంది కుందిరి; ప ♦ దంపడి యజ్ఞననాథు జబ్బు హె
చ్చెను; మఱునాటిరే యుదయ ♦ సింహుండు తాఁ బరలోకయాత్రకే
గెను, సుతులున్ సతీజనము ♦ కేవల దుఃఖపయోధి ముగ్ధగఁ.

223

క॥ అవనిపతులు మరణించిన శవముఁ బురోహితుని యింటఁ ♦ జక్కవిడువ నం
త్యవిధుల నతండు దీర్చుట యవ్రుఁ బూర్వాచార మచటి ♦ యధిపుల యింద్లఁ.

224

క॥ పరసాధము 'నాచోకి' నగరులోఁ బట్టాభిషేక ♦ కార్యక్రమముల్
జరుగఁగఁ దొడఁగె; ముహూర్తము త్వరపడి జగమల్లుడలరఁ ♦ దరియఁగవచ్చెన్.

225

—*) పట్టాభిషేక ప్రియత్నము. (*—

- సీ॥ పన్నీరు పునుగు జ ధ వాది యత్రు దెచ్చి యెల్లవీధులయందుఁ ధ జల్లినారు!
 ప్రితిగృహంగణము కం ధ బముల రంభాస్తంభనివహంబులను దెచ్చి ధ నిలిపినారు!
 సౌరభంబాలుకు మం ధ దారమంజులమాలికలు తోరణంబులు ధ గట్టినారు!
 భవనగురుండొందుఁ ధ బూర్ణవైభవమంచు స్వాగతాక్షరములు ధ వ్రాసినారు!
- గీ॥ దివ్యమగు రంగవల్లులు ధ దీర్చినారు! పెక్కెడలఁ జల్వపందిరుల్ ధ వేసినారు!
 బీదలకు నన్నమేర్పాటు ధ పెట్టినారు! సిరులఁజిమ్మంగఁ బురమెల్లఁ ధ జేసినారు! 226
- సీ॥ సౌభాగ్యలక్ష్మి కా ధ స్థానమొక్కో! యనఁ బలువిధాలంకార ధ ములను గూర్చి
 నిత్యజయోత్సవ ధ నిలయమై యలరార నాస్థానమండపం ధ బలవరించి
 సమచతుష్కోణ వి ధ శాలవిత్తర్జివై నవరత్నదివ్యసం ధ తతులు గలిగి
 కనకమయంబు ను ధ త్కటకాంతి మంత్రమా నొక్కసింహాసనం ధ బానరనునిచి
- గీ॥ దానికవ్వల శోభాప్ర ధ ధానమైన పీఠపంక్తులు వరుసగాఁ ధ బెక్కునిలుప
 నింద్రుని సుధర్మయోయన ధ నెసఁగె! సుప్ర ధాస్థలంబగు రాజాసభాస్థలంబు. 227
- గీ॥ సమచతుష్కోణవేదికాం ధ తమునఁ దూర్పు కొనను సింహాసనమునకు ధ వెనుక నొక్క
 వేయియపరంజీరణముల్ ధ వెలుఁగ నలరె నతితరానందదంబు సూ ధ ర్యధ్వజంబు 228
- సీ॥ గ్వాలియర్ పతి మొదల్ ధ గాఁగలిగిన రాజపరమేశ్వరులు కుడి ధ ప్రక్కఁ దనరఁ!
 జిహ్మారిరాణాల ధ సేవించు సామంతజనపతుల్ వామపా ధ ర్భవమున వెలయ!
 నున్నతోద్యోగసం ధ పన్నులై శూరులౌ రాజబంధులు వెనక ధ ప్రక్క వెలుఁగఁ!
 గవులు దైవజ్ఞులు ధ గాయకుల్ చారణుల్ సింహాసనముముందుఁ ధ జెలఁగుచుండ!
- గీ॥ బహుళసంఖ్యాకులగుచు భూప్రజలు వికసి తాస్యములతోడ వచ్చి యందందనిలువ!
 నిత్యకల్యాణమందిర ధ నియతి నొప్పి యాసభామందిరం బప్పు ధ డందగించె! 229

—* { జగమల్లు సింహాసనము నెక్కరాఁగా సలుబ్రా కృష్ణసింహవిభుఁ } *—
 డనుమతింప కపోవుట.

మ॥ అరుదెంచె జగమల్లు నూత్నతరది ధ వ్యాలంకృతుల్ మేనన
 చెరువు గొల్పఁగఁ దాల్చి; తత్త్వణమె యా ధ సింహాసనంబెక్కి భా
 స్వరశోభాకరరాజదండమును హ ధ స్తంబుడుఁ గీలించి. “యం
 దఱు నన్మోల్వడు మీకు నెల్లరకు రా ధ ణానైతి నే నిత్రణి.

మ॥ అని యెంతో యధికారముక్తువలె నం ♦ దాసీనుడౌవాని బో
రనఁ జేరకజని బుజ్జగించుచు సలుం ♦ బ్రా కృష్ణసింహుండు లా
ననువౌ మాటల “సింహపీఠమిది దే ♦ వా! నీదిగా దాప్రతా
పుని; దవ్వీరుండు వచ్చు; లేచి యిటు నీ ♦ పుక రమ్మ దూరమ్ముగక. 231

క॥ అదియు నృపుండు కాండగువాఁ డుదయం బభిషేకమై, ము ♦ హారము దరియక
గదియఁదగు సింహపీఠం; బిది తగునే! ముందెవచ్చి ♦ యిటఁ గూర్చుండక.” 232

మ॥ అని పల్కక జగమల్లుఁ “డేమనెద వా ♦ హా! నాఁడు మాతండి) చె
ప్పినయాచోప్పున సమ్మతించియును నీ ♦ వేళక ననుక లేచిపా
మ్మని యెట్లాడెదు! ధర్మసూక్ష్మముల నా ♦ వంతైన బాటంప! వె
వ్వని రాజుక బాసరించె దండ్రీ యతఁడే ♦ చాలింప నర్హుండగుక. 233

ఉ॥ ముప్పదియేఁడు లేలి చనె ♦ భూమిని! దండ్రీయనుజ్ఞగాక నీ
విప్పుడు చెప్పినక వినెద ♦ నే! యివి యేటికి వెట్టిమాట! లే
నొప్పును! నన్ను వీడి చను ♦ మూఱక! వడ్డని గడ్డరింప నీ
కెప్పుడు గల్గె బాధ్యత! యి ♦ నీ! జగమల్లుండు నీకలంతియే!” 234

మ॥ అని కోపమ్మునఁ బల్కు నాతని సలుం ♦ బ్రాధీశుఁడుక చూచి “సి
జనకుం డక్కట! ధర్మముక విడిచి రా ♦ జ్యంబందు నిన్నుంచుమీ!
యన నాఁడో మటునాఁడా చచ్చు; నపు డే ♦ లా యామహీనాథు నా
జ్ఞ నిరోధింప నటంచు మంచిదని శీ ♦ ర్నంబూచి దాఁటించితిక. 235

మ॥ అటుగాకుండిన నాప్రతాపుఁ డఖిల ♦ క్షౌర్యశ్రేష్ఠుల గొల్వఁగాఁ
బటుదర్పంబున సౌర్యభాముఁడగుచుక ♦ బాలించునక మాట నీ
కెటులక జ్ఞప్తి లేదు! బంధువులు భూ ♦ మీశుల హితుల భూజనం
బెటుమాన్పకగల! రమ్మహాత్ముని బలం ♦ బేమంచు భావించితో! 236

మ॥ అతిపూజ్యంబని తండ్రీయానతికి శీ ♦ ర్నంబొగ్గి కూర్చెండఁగా!
కతఁడే రేగిన దేవదైత్యులకు శ ♦ క్యంజానె వారింప! ని
చ్చుతురంభోనిధి సంవృతాఖిలమహీ ♦ చక్రంబునుక భస్మసా
త్కృతముక జేయఁడ! కుయ్యె మొట్టొయనినక ♦ దిక్కుండ దామిఁదటక. 237

నీ॥ జననమాదిగ వేయి ♦ కనులతో నాతని వీరవ ర్తనముఁ గ. ♦ న్నెట్టియుందు!
రవికులొద్దవ రాజ ♦ రాజశిరోమణి కాండగ్గ గుణకోటి ♦ కల దతనికి!

మేవాడఖనిని జ ♦ నిర్మించిన మణులలో నింతతేజముగల ♦ దేదీలేదు!
చిత్తూరురాజ్యల ♦ స్త్రీభాగ్యవశమున నేకలింగేశుడే ♦ యిట్లు వాడమె!

గీ॥ నుర్వి రవిచంద్రతారక ♦ లుండుదాత నవతరింపజూడ ♦ డట్టి మ ♦ హామహుండు!
కోటి బ్రహ్మాండములనై న ♦ గోట మీటి పట్టభద్రుని జేతు! నా ♦ ప్రాణమాన. 238

మ॥ అనిశోత్సాహపరాక్రమస్ఫురణ రా ♦ జ్యంబేలె! సంగ్రామసిం
హునివెన్ను బలహీనుడ డయ్యుదయసిం ♦ హుం డెక్కిరాకుండఁ దీ
ప్రనితాంతాప్రతిమప్రతాపుడు ప్రతా ♦ పస్వామి సింహాసనం
బునఁ గూర్చుండియెయన్నఁ జిత్తురుపురిక ♦ బోగొట్టి యిట్లెఱుమే! 239

ఉ॥ ఏమని రాజ్యభారము వ ♦ హించెనో, నాటనుగోలె ముప్పులే
సేమకుఁ దెచ్చె; యుద్ధమనఁ ♦ జేతుడు గుండెలుగాఁగఁ బాతె నూ
తామడ; కాలమెట్లాచనె; ♦ నాతఁడు మేలనిపింతువీవు; నీ
తో మహిరాజ్య మాకొఱవి ♦ తోఁ దలగోకిన యప్పులుండదే! 240

ఉ॥ ఇప్పటి దేశకాలముల ♦ నెంచిన నప్రతిమానశౌర్యుడఁ
యొప్పులకుప్ప సర్వసుగు ♦ ణోన్నతుఁ డింకఁ బ్రతాపుడొక్కడే
తప్పక రాజుగా నిలువ ♦ దార్ధ్యము గల్గిన బుద్ధిశాలి! ని
న్నిప్పుడు నిల్వినక జెఱతు ♦ వేమియుఁ జేతికిఁ జక్కఁకుండఁగక. 241

ఉ॥ కాన మరీయజాధనముఁ ♦ గైకొని ప్రక్కకురమ్ము; మార్ధ్యముక
మాను"మటన్న లోకమున ♦ మంచియుఁ జెడ్డ యెఱుంగనట్టి య
జ్ఞుని యతండు "నీనుడులు. ♦ సాగవు; పొమ్మిక నన్నువీడి; యె
మైనను సింహాసీతి విడి ♦ యవ్వలికేగ నొకింతయేనియుక.

మ॥ జనకుం డాజ్ఞయొసంగె; నక్కతన రా ♦ జస్థానసింహాసనం
బునఁ గూర్చుండఁగ నేనె యట్లు డ; ననుక ♦ బోనామయక బ్రక్కకం
పిన సామంతులు భూజనుల కినిసి యి ♦ ధ్దే నిన్ను శిక్షింతు; రా
క్కనివీ విందఱ నేమిచేసెదవో! చ ♦ క్కక జూతుగా కియ్యెడక. 242

శా॥ ఏమయ్యా! యిటు చూచుచుండెద రిదే ♦ మీ వోద్య! మాదరిగుఱెం
తో మేలే! యొకయక్రమంబు తమక ♦ న్నుల్ చూడఁగా సాగనీ;
రేమో యీతఁడు ప్రేల భీతిఁగొనఁగా ♦ నేల! యడల్పుండు; మీ
కేమే బ్రాణభయంబు గల్గినను నే ♦ నిండుండి కాపాడెదక. 243

ఉ॥ ఈనిన సింహమట్లు పయి ♦ కేరడు దూకెడి నమ్మచెల్ల! పృ
థ్విన యొకండు తానె బల ♦ మంతగఁ జూపిన మీను పల్వురెం
తేనియుఁ బట్టుపట్టినను ♦ నెంతలు పుట్టునో! వ్రేలు వాచి రో
లైనను రోలు వాచినఁ గ ♦ టా! మితియున్ మఱి మేర యుండునే.”

245

—*) సలుంబ్రా కృష్ణసింహవిభుఁడు కోపోద్దీప్తితుండగుట. (* —

మ॥ అని పీఠమ్మున వెన్న-నానుకొని సా ♦ ఖ్యాసీరుడఁ నాతనిన్
గని కృష్ణుండును “మేలు, తాతకును ద ♦ గ్గన్ నేన్పు ధీశాలివో
మనుమం డైతివి; వీరలందఱు నినున్ ♦ బట్టాభిషిక్తున్ బాస
ర్చి ననున్ దాకెడువారె! నీకుఁబలె వా ♦ రిన్ వెఱ్ఱియున్ సోకెనే!

246

శా॥ రాణాలన్ బాసరించు బాధ్యత సలుం ♦ బ్రావారిదన్ మాట యీ
క్షోణిన్ గల్గిన వారెఱుంగఁగల; రి ♦ చో నేఁ బ్రతాపున్ మహా
రాణాగా నొనరింతుఁ; గూడదను ధీ ♦ రగ్రామణుల్ గల్గినన్
బాణిన్ బైకెగనెత్తుఁ; డిప్పుడె యెదు ♦ ర్పన్ నత్తు నత్యుద్ధతిన్.

247

మ॥ ఇది నాయంటికి నాదువాకిలికినై ♦ యేజేయు కార్యంబె! యి
య్యదనన్ యోగ్యు సమర్థ భూధవుని జే ♦ యన్ నిత్యకల్యాణముల్
పొదలన్ రాజ్యము సౌఖ్యమున్ గనెడి; న ♦ ట్లున్ గానిచోఁ జెందు నా
పద; యప్పాపము పెద్దపేర్లలరుటన్ ♦ వ్యాపించు మాబొంట్లకున్.

248

మ॥ పనియే మొక్కరితోడ నాకింక! సలుం ♦ బ్రాకృష్ణుఁ డన్యాయముల్
తనమ్రొలన్ జరుగంగ నోర్వఁడని పె ♦ ద్దల్ చేయు నాశీస్సుకే
వినయం బూనెద; నిన్నుఁగాని మఱియున్ ♦ వేతెవ్వరిన్ గాని మ
న్ననలన్ జేయఁ; బ్రతాపున్ బతిగ సు ♦ ఘాపితు మేవాడకున్.

249

ఉ॥ మెత్తని మంచిమాట లివి; ♦ మేలని వైశమ లేచి రమ్ము; లే
దిత్తఱి లేవనన్న నిను ♦ నెత్తుచు దూరము చేర్చు” నన్న న
య్యుత్తముఁ డింతయున్ గదల ♦ కుండినఁ గృష్ణవిభుండు చేతితో
నెత్తి పృగేంద్రపీఠి విడి ♦ యేగఁగఁజేసెను బట్టి త్రోయుచున్.

250

ఉ॥ త్రోసిన నేమిచేయుటకుఁ ♦ దోచక యాజగమ్ముఁ డీసునున్
రోసము తల్లలంప వడి ♦ రోజుచుఁ గేసరిరాజుచేతిలో

గాసిలి దానిఁదప్పుకొను ♦ కైవడిఁ గానని గొట్టెమాడ్కి నా
లో సభవీడి యశ్రుతత ♦ లోచనుఁడై చనె బీదమోముతో.

251

మ॥ “అవురా! యెంతటి పూజ్యచిత్తుఁడు సలుం ♦ బ్రాధీశుఁ! డీవేళలో
నవకాశంబు లభించుమాత్రమున న ♦ న్యాయంబు వారించి ని
క్కువ మేపారఁగ ‘సింహపీఠముపయిఁ ♦ గూర్చుండ యోగ్యుండు భూ
ధవపంద్యుండు ప్రతాపుఁడే’ యనియె ని ♦ ద్వాక్షిణ్యచిత్తుఁబునఁ.

252

మ॥ అమృతంబు మలయాద్రిమందపవనం ♦ బద్దంబులు స్వచ్ఛభా
వముఁ గోల్పోయినఁ బోవవచ్చును! సలుం ♦ బ్రాకృష్ణ మాలిన్యతే
శమునుఁ సోడదటం చెటింగియు నజ ♦ స్రస్వచ్ఛ మాధీరు చి
త్తమునుఁ దప్పదలంచియుంటి! మహరా ♦ ధంబయ్యో! నెంతేనియుఁ.

253

చ॥ పనితలఁజేరి వంటయిలు ♦ వాయని యాజగమల్లు వీడి మా
మనసు హరించినట్టి యభి ♦ మానధురంధరు విక్రమైకవ
ర్తను రవివంశవర్ధనుఁ బ్ర ♦ త్తాపు ధరాధిపుఁ జేయనుండెడిఁ!
మనియెడుఁగాత మీతఁ డతి ♦ మానుషకీర్తి సహస్రవర్ష ముల్”

254

—* { సలుంబ్రాకృష్ణసింహవిభుఁడు సింహాసన మధిష్ఠింపుమని
ప్రతాపసింహుని బ్రార్థించుట. } *—

మ॥ అని సామంతులు భూప్రజాభులు సలుం ♦ బ్రాధీశు వేనోళ్లఁ గీ
ర్తనముల్ సేయ “శుభాభిషేకము నొన ♦ ర్పణబోదము” చందఱుఁ
దనమెట్లఁగొని కృష్ణసింహుఁడును నా ♦ స్థానంబునందుండి భూ
పనివాసంబునుజేరి యచ్చటఁ బ్రతా ♦ పస్వామికిఁ మొక్కుచుఁ,

255

సీ॥ కష్టసౌఖ్యము లొక్క ♦ గతిఁజూతు! యుద్ధ ముగాదిపండుగయల్లు ♦ గాంచుచుండు!
సాహసికాగ్రత ♦ స్ఫురుడవు! పరులబాధలు చూచి యోర్వ నీ ♦ తరముగాడు!
వీరపూజ్యము నీయు ♦ దారత దేవ! నీతండ్రి మౌర్యముగాఁగ ♦ దప్పదలంచి
జ్యేష్ఠపుత్రుఁడవౌటఁ ♦ జెందఁగావలయు మేవాడేశసామ్రాజ్య ♦ భరముఁబాపి
గీ॥ మేరువును నెత్తికెత్తు కు ♦ మారుఁడనుచు నల్లజగమల్లునకొనంగు ♦ మనియె! నప్పు
డుఱక వాదేల యని తల ♦ యూచియుంటి! సమయమైనట్లు చూచుకొం♦దమనితలంచి.
కా॥ ఆరంభంబుననుండి సేపయిన నా ♦ యాశాభరంబెల్ల దై
వారుఁ; నాదగు విన్నపంబుఁగొని రా ♦ జ్యశ్రీని దోస్తసింభాకే

- శీరంగంబున నిల్చి ధర్మమునఁ బా ధింపఁ బ్రయత్నింపు పు
ష్పారామంబులు సౌఖ్యసారథములుఁ ధి వ్యాపింప దేశమ్మునఁ.” 257
- మ॥ అని వాక్రుచ్చిన నాప్రతాపుఁడు సలుం ధి బ్రాధీశు వీక్షించి “మ
జ్జనకాభీష్టముఁ దీర్చకుండినను నా ధి చంద్రార్క ముగ్రాపకీ
ర్తిని నేనొందనె! ధర్మదూరగుడనై ధి దేవేంద్రభోగంబులఁ
గనుకంఠ్క నిరుపేదనై మనుట యో ధి గవ్యంబును భావించెదఁ.
- ఉ॥ ధాణిరాజ్యముఁ స్థిరమె! ధి ధర్మము దేవునియట్లు సుస్థిరం
బై రహియించు; ధర్మమును ధి నాదట మీఱఁగనోప! దండీకిఁ
మారటతండ్రి! వందఱకు ధి మాన్యుడ వీహొనరించు నాట్లులఁ
దూరముసేయనోప! నెటు ధి తోఁపక చిత్తము తత్తరించెదఁ.
- చ॥ మృదుహృదయుండు మాజనకుఁ ధి డెప్పుడు నీవఁపహాభుజులై యా
స్పదముగ రాజ్యమేలెను! భ ధి వత్కృప సుంత తొలంగియున్న ని
య్యదయపురంబునుఁ నిలిచి ధి యుండను! మేమును నిల్చియుండ! మో
సదయ! భవన్మహోపకృతి ధి సర్వజగన్నుతిపాత్రమై తగుఁ.” 259
- చ॥ అని యెటుచేయఁదోఁప కిటు ధి లాడు ప్రతాపుని జూచి “దేవుఁడే
నిను సృజించె సర్వధర ధి ణీస్థలికిఁ బతిగాఁగ జ్యేష్ఠనా
దనునిగ; నీవు రాజగుటె ధి ధర్మము; భూప్రజ యే యుదాత్తవ
ర్తను వరియించునో యతఁడె ధి రాజుగ నిల్పుట యెందుఁ గ్రొత్తయే!” 261
- మ॥ అని కృష్ణుండు వచించిచూడఁగనె య ధి ధి ధ్లుండున్న సామంతులఁ
జను లొక్కుమ్మడి నైకకంఠ్యముగ “రా ధి జస్థానసింహాసనం
బునఁ గూర్చుండి ప్రతాపుఁడే నృపతియై ధి పూర్ణప్రజామోదముఁ
గని పాలించెడుగాక నిర్మలయశః ధి కల్యాణముల్ చేకురఁ.
- శా॥ మేమై కోరు ప్రతాపునిఁ విడుచుచుఁ ధి మేలంచు నీవల్ల సు
త్రాముఁ దెచ్చిన శౌరిఁ దెచ్చిన సమా ధి ధానంబు మాకుండ దే
మో! మమ్మందఱ నుద్ధరించుననుచుఁ ధి ముందెంతకాలంబుగా
నో మాకున్నవి కోర్కె! లి ప్లితని నో ధి హో! వీడఁగా నేర్తుమే.
- ఉ॥ ఎప్పు డిండు రాజగునా! ధి యెప్పుడు కన్నులవిందుగాఁగ మా
యపును జూతుమో! యనెడి ధి యాసలు కొండలువోలె నుండు! నీ

యొప్పమి నేమియు బలుక ♦ నోడితి: మింతకు నీప్రతాపుడే
తప్పక రాజుగావలయు! ♦ దప్పదు! తప్పదటంచు బల్కినన్,

264

చ॥ “కనుగొనినాడవే ప్రజల ♦ కౌతుక! మందఱికోర్కె త్రోసివే
యనగునె! సన్మహూర్తము ర ♦ యంబున డాసె! శుభాభిషేకమున్
బొనరుతు! మాజ్ఞ సేయు”డని ♦ మ్రొక్కి వచించెడు కృష్ణసింహు ప్రా
ర్థనమును ద్రోయజాలక ప్ర ♦ తాపుడు సమ్మతిజూపె నయ్యెడన్.

265

—*) ప్రతాపసింహుని షట్టాభిషేక మహోత్సవము. (*—

క॥ కొంగులముడి యలరారంగ బంగరుపీటల విభుండు ♦ పాశేశ్వరియున్
జెంగటను నమరసింహుఁ డనంగనిభుండు గూరుచుండి ♦ రతిహర్షమునన్.

266

మ॥ హరభట్టారికముఖ్యభూసురులు మం ♦ త్రానీకముల్ పల్కి బం
గరు కుంభంబులనుండు వార్ధిజలమున్ ♦ గంగాపవిత్రాంబు ల
బ్బరమున్ గొల్పఁ బ్రతాపసింహునకునై ♦ మూర్ధాభిషేకంబు చే
సిరి సుపూర్ణ విశుద్ధచిత్తముల నా ♦ శీర్వాదముల్ చేయుచున్.

267

నీ॥ సౌరభసురభిశ ♦ వారిపూరముల జలకంబుఁ దీటిచి, ♦ జిల్లుగుంబట్టు
వలునలు ధరియించి, ♦ తలను ముతైపుసరుల్ కలకలలాడు పా ♦ గా ధరించి,
విలువవజ్రాల సా ♦ మ్ములు మేననిడి, సుగంధద్రవ్యములను గా ♦ త్రమున నలది,
మందారకుసుమదా ♦ మము వక్షమునఁ దాల్చి, సూర్యదేవుని మ్రొక్కి, ♦ స్తుతులొనర్చి,
గీ॥ యేకలింగేశ్వరుపదంబు ♦ లెదఁ దలంచి, భక్తిమెయి భవానీదేవి ♦ బ్రస్తుతించి,
గురుల హరిచంద్రభట్టార ♦ కులను గొలిచి, యాప్రతాపుఁ డాస్థానమునందుఁజేరె.

క॥ పరిపుల్ల రుచిర సరసిజ పరంపరలు నెఱిపె నటు స ♦ భాభవనం బ
పురజనముల నెమ్మోములఁ బరమామోదమున నపుడు ♦ భాసిలుచుండెన్.

269

నీ॥ చైవజ్ఞమణులు త ♦ దేవలగ్నంబుచు సమయంబు చూచి హా ♦ చ్చరిక చేయ!
వేదభూసురులు దే ♦ వీంవాచమచు మంత్ర ముచ్చైస్వనమున వా ♦ కుఁచ్చుచుండఁ!
జారణుల్ పూర్వమ ♦ హీరమణాభిషేక ప్రిసంగములు వే ♦ డ్కను జతిప!
వందులు జయజయ ♦ భావనపూర్వముగఁ బ్రతాపశబ్దమ్ము సం ♦ దడిగఁబొగడఁ!

గీ॥ జంద్రభట్టారకుండు ర ♦ సంబుగురియు పెక్కుకల్యాణ వృత్తముల్ ♦ ప్రీతిజదువ!
నెంతసంతోషభర మొకో! ♦ యెవరెఱుంగును! రంధ్రును మేను మఱిమచునవశులైరి.

క॥ కలనాదం బలరంగ, మంగళసూర్యములెల్ల మ్రోగ, † గాయకులును బా
టలు పాడ, నావ్రతాపుడు కొలువున సింహాసనమున † గూర్చుండె నొగిన్. 271

గీ॥ ఆమహోన్నతశుభసమ † యమున హర్ష సరభసములైన బహుళ మా † స్రములనుండి
యాసభాస్థలి నపుడె పె † ల్లాక్రమించి కురిసె మెఱుంగారు బంగారు † విరులవాన. 272

గీ॥ బంగారు బల్కెరమున జ † వాది పునుగు పచ్చికస్తురి మెదిపియు † దెచ్చి యియ్య
నాప్రతాపుని వికసితా † స్వంబునందుఁ దిలకమును సలుంబ్రాభన్త † దిద్దె నపుడు.

మ॥ అమితోత్సాహముతో ఫణిశ్వరుని చా † యన్ వెల్లు దుగ్ధాంతఖ
డ్గము మధ్యంబునఁ గట్టి రత్ననివహా † క్రాంతంబునె రాజదం
డము హస్తంబున కిచ్చి హాటకకిరీ † టంబున్ దెసల్ నిండు తే
జముతోడన్ మిఱుమిల్లుగొల్పుఁగను సు † స్థాపించె మూర్ధమ్మునన్. 274

మ॥ “భరియింపఁగలఁ డీత్రాపుండిక మే † వాడదేశసామ్రాజ్య; మి
త్తతి రాణానొనరించితిన్; బిజలు శ్ర † ధ్ధాభక్తులేపార ని
పురుష శ్రేష్ఠుని గొల్వడి”యని కరం † బుల్ మోడ్చి ముమ్మాఱులున్
ధరపైఁ జాగి నమస్కృతుల్ సలిపె నా † నందాభినిర్మగ్నుడై. 275

గీ॥ “గొడుగు పట్టినట్టులు చల్వ † గూర్చనేర్చు! రామరాజ్య మీతని”దని † ప్రచురపఱుపఁ
బట్టిరి సితాతపత్ర; మ † పుట్లఁ గదలెఁ జామరగ్రాహిణుల హేమ † చామరములు.

గీ॥ భూధరేంద్రపుత్రికఁబోలు † పుణ్యసతులు దొడ్డముజ్జై నువలు హస్త † తోయజముల
వరుస బంగారు దీపాల † పల్లెరములతో నివాళించి రపుడు భూ † జాని నచట. 277

గీ॥ రత్నముల నొక్క కనకపా † త్రమునఁబోసి హారతుల నెత్తి యంగన † లవనిఁ బోసి;
రవి వెలిగె నాకసమునిండ † నలముకొనిన వివిధ తారకా కోరక † వితతి మాడ్చి.

ఉ॥ అంతట నొక్క రొక్కరుగ † నానృపశేఖరు పాద పాకజ
ప్రాంతముఁ జేరఁబోయి విన † యమ్మలరార నమస్కరించి సా
మంతులు భూజనంబులు క్ర † మమ్మున వస్త్రములున్ విభూషణున్
దొంతరలాడఁ గాన్కలిడి † తోరపు హర్షము లొంది రయ్యెడన్. 279

మ॥ హరభట్టారకుఁ జంద్రభట్టకవి వ † స్త్రాలంకృతుల్ పెట్టుచున్
బరితోపింపఁగఁజేసి యల్ల న సలుం † బ్రా స్వామికిన్ మ్రొక్కి “యీ
చరణాబ్జంబులు నాకుస్థేవ్యములు మా † చండక్షమానాథు శ్రీ
చరణంబుల్ వలె” నంచుఁ బీతమున మా † ర్షం బొప్పనాసీనుడై, 280

మ॥ “పువులు బూచి సమస్తభూతలమున ♦ వర్ష గొల్పెనా మాడ్కి నూ
త్నవికాసస్ఫరణంబు వెంటగొని చై ♦ త్రంబు బ్రవేశించె; రా
జ్జీవహంబుల్ ప్రజ లేగుదేరఁగ భవా ♦ సీమాతకు బ్రీతిగాఁ
గ వరాహంబులవేటలాడ నరుగం ♦ గా నెంచితి గానకు.”

281

మ॥ అని తేడాడినఁ గృష్ణసింహుఁడును “దే ♦ వా! చైత్రమాసోదయం
బున నూత్నంబుగఁ బట్టభద్రులయిన ♦ ప్లవ వేటకై కానకు
జను టాచారము తొల్లనుండియు; భవ ♦ చ్ఛాపంబున నేడు గూ
లిన సశ్వంబులఁ బట్టి భావిఫలము ♦ లెక్కింతు ట్లోణీజనుల్.

282

—*) పట్టభద్రుడయిన ప్రతాపసింహుని సాగరసింహుఁ డాక్షేపించుట. (*—

చ॥ ఇది శుభసూచనం బిపుడ ♦ యేగుద”మంచన నెల్లవారు నొ
ప్పెదమనునంత గోడపయి ♦ బిల్లి విధంబున దూకి సాగరుం
డెగురయివచ్చి “యేటిపని! ♦ యెచ్చటి కేగెదు! రాజ్యలాభముల్
గుదిరెనటంచు సంశయము ♦ గొప్పగఁ గల్గెనె! నీకు నియ్యెడ.”

283

మ॥ అరరే! యాజగమల్లుఁ బోదరిమి య ♦ న్యాయంబుమై ధాక్షిణీ
భరము గొంటివి; మంచి చెడ్డ లని దో ♦ ప్పలేదె! యేచట్టపుం
బరిపాటి వహించి చేసితివా! వ ♦ హ్వా! నేటి నీసేత యె
వ్వరికి శక్తి యెసంగు వారె నృపుల ♦ భంగి నిరూపించెడి.

284

చ॥ ఇది కొఱమాలినట్టి పని! ♦ యింతటి దుర్జయము గనంగ నా
హృదయము నిల్వలేదు; నిను ♦ నిమలనుండియు సుంత యవ్వల
గదలఁగినను; నన్ను గడ ♦ గాఁ దొలగించి యభీష్టకార్య మిం
పాదవఁగ దీర్చు; మేను మని ♦ యుండిన సాగపు నీప్రయత్నముల్.”

285

మ॥ అని యాతండు సరోష దృష్టిని సల్పుం ♦ బాధితృకు బూచి “యే
మనఁగావచ్చును నిన్ను! నేడిచట న ♦ న్యాయంబు నీవెల్ల నే
జనియించెఁజమి; యిప్పు డేమచు మె ♦ చ్చు జేతొ! లోకంబిహీ
యనదే నిన్నని; స్వామిభక్తియనఁ గ ♦ ట్టా! యిట్టియె యుండునే!
గీ॥ ప్రాసపూర్వాక్షరమునందు ♦ వలె సమస్త గుణగణంబులు నీయందుఁ ♦ గొఱతెలేక
యలరవలెగాక! యుజ్జ్వల ని ♦ స్తనసరించు నతని నననేటి కోనలుం ♦ బ్రాధివాభ!”

—*) సలుంబ్రాకృష్ణసింహవిభుడు సాగరసింహునకు హితము నుపదేశించుట. (*—

చ॥ అనుచుఁ బ్రోతాపుఁజేరఁజను ♦ నాతనిఁ గన్గొని కృష్ణసింగు “నీ
వనుజుడ వమ్మహాప్రభున; ♦ కాయన నిందఱలోన నిప్పు డి
ట్లనుచు నిరోధమున్ సలుప ♦ న్యాయమె! శత్రువులెవ్వ రిప్పు కా
దని యెదిరింపఁ నియ్యదియు ♦ నాశువులు మెచ్చెడి మేటికార్యమే! 288

చ॥ కలకలలాడుచున్న సభఁ ♦ గల్గిన లోకుల మోములెల్ల మం
గలములమాడ్కి నైన వివె ♦ కన్గొను దారుణమైన నీను మా
టలు వినినంత; కోపము వి ♦ డజను నిత్రటి; శాంత మూనఁగాఁ
గలిగిన మేలు సుమ్మిపుడు; ♦ గడ్డము పట్టి వచింతు సాగరా! 289

మ॥ మనమందుఁగల క్రౌర్యమున్ విడుపు; నా ♦ మాటన్ మది న్నిల్పు; సా
వన గంగార్పుర వారిపూరముల వి ♦ ప్రశ్రేణి మూర్ధాభిషే
చనమున్ జేసిన యిమ్మహాత్ముని పదా ♦ బ్జంబుల్ శలన్ సోఁక నొ
క్కనమస్కారము చేయు; మితఁడు నమ ♦ స్కారార్హుఁ డెవ్వారికిన్. 290

క॥ సరళమతిన్ యోజింపుము; పొరవడకుము; వినవె! ‘పితృస ♦ మో జ్యేష్ఠ’ యనన్;
గురుఁ డుదయసింహుతో నిప్పురుషవరుఁడు సముఁడు నీకుఁ ♦ బూర్వజుఁ డగుటన్. 291

చ॥ కలుగఁగఁజేయఁబోకునుని ♦ గందరగోళము; విన్ను నీను మా
ట లితని సన్దఱంబుఁ బొగ ♦ డడగు; నిందకుఁ బన్నిరాపు; చే
తు లితనిసాదముల్ నిలుపఁ ♦ దోరఁపుఁ బాడుకలైనఁ జెల్లు; గ
త్తులుగొని లాఁక దోషమగు; ♦ దోచిన యంతయు నీకుఁ జెప్పితిన్.” 292

చ॥ అని వినయమ్మునున్ నయము ♦ నాదర మొప్పుగఁ గృష్ణసింగు ప
ల్కిన విని సాగరుండును జ ♦ లింపక “ధర్మ మొకండె నేను గో
రిన; దది వీడి నీను లుల ♦ రించెడు నీతు లివేల! తెల్పు మే
మనెదో ప్రతాప! నీ విపుడు ♦ న్యాయము నిల్పెదో! ప్రక్క కేగెదో! 293

చ॥ స్థిరగుణమాన్యుఁ డయ్యుడయ ♦ సింహమహారమణగ్రగణ్యుఁ డం
దఱును సమంబుగాఁ గనిన ♦ తుండ్ర; కుమారుల యోగ్యతాపరం
పరల నెఱింగి రాజు జగ ♦ మల్లును జేయఁగ నాన తిచ్చె; న
ప్పురమపవిత్రమాణసుని ♦ పల్కును నిల్పుట పుత్రధర్మమా. 294

గీ॥ ఇరువదైదుగురైన భాగ్యవరులందు జ్యేష్ఠుడవు! ప్రపంచముత్రోవఁజెఱుఁగువాండ!
వనుచింతబని తోచక యనుజ సొమ్ము నపహరించితి! వింతయ య త్యాశ తగునె!

సీ॥ కనుమూసి గుడ్డక ట్టిన దేమిలేదు; సమస్తభూప్రజయు సా మంతనపులు
పరికించునెడఁ బట్ట పగటివేళను దండ్రీ “జగమల్లు రాజు య సలుపు”డనుచు
గొంతెత్తి యనె; నందుఁ గూడిన వారెల్లఁ దల లూచి; రిపుడు నీ దండఁజేరి
ప్రియభాషలాడు నీ కృష్ణసిం గానాడు చిత్తంబని కరంబు శిరము వంచె;

గీ॥ నేడుగద రాజరాజుల నిర్ణయించు దొడ్డయధికార మితని చే తులకుఁ జిక్కె!
మీర లిరువు రేకతమున మెదిపి మెదిపి కార్య మిటు త్రిప్పియుంటిరి కట్టకడకు .296

చ॥ ఇక నొకవేయఁమాటలఁ బ నేమి యిదే జగమల్లు రాజుజే
యక జనకాజ్ఞ మిఱుచు దు రాశ ధరేశత సంగఁహించు నీ
వకట! మదీయవాక్యముల నాదృతి నుంతువె! తల్లిఁ జంపువా
నికీ చినతల్లిచేతులు గఁ జింపఁ జివుళ్ళు చొప్పెఱుంగవే! 297

ఉ॥ ముందొకఁడాడి వెన్నుకును బోయి మఱొక్కగతిఁ జరించు నా
చందము లెఱ్ఱ నేనెఱుంగ; స్వాంతము విప్పివచింతుఁ; దండ్రీయా
జ్ఞం దలఁదాల్చి భూరమణు సల్పుము మా జగమల్లు; లేనిచో
నిదలు గల్గు; గట్టములు నీకును బెక్కులు వచ్చు నియ్యెడఁ.” 298

చ॥ అని బిరుసెక్కు చూపులను నందఱు జూచెడు తమ్మునిఁ గనుం
గొనుచుఁ బ్రతాపుఁ “ఓకొమర! కూడునె తొందర! మంచి చెడ్డలఁ
మనమున నిర్ణయించి జగ మల్లుని యోగ్యత నెంచి పౌరు లె
ల్ల నుడువు మాటలెంచి యిటు లఁ బొనరించితి సుమ్ము సాగరా! 299

సీ॥ ఎఱుఁగుదు నే మన మిరువదైదుగురలో జగమల్లునకుఁ దండ్రీ మిగులఁగూర్చు!
ఁజెఱుఁగు దాతని వసు ధేనుజేయుడటంచు మనతండ్రీ స్త్రపులతో ననినఁజెఱుఁగు!
నెఱుఁగుదు నెదురాడ కెల్లగు మంచిదం దొకమాత్రె యశాదల లూచుటయును!
నెఱుఁగుదు జగమల్లుఁ డెట్లైన మేవాణ్ణహోర్వి నేలెదనంచు నూఁగుటయును!

గీ॥ నిన్ని యెఱిగియె నాపైన నెసఁగు భార మవలఁజ నెనంచు నాబూచి ఖాగ్రసీమ
నేకలింగేశు చరణనా శీతయుగము నెడఁదఁగొలుపు నుపాయంబు నెఱిగియుంటి.

సీ॥ అతిపూజ్యు డుదయసిం హ యౌవనోత్తమ కౌడుకులలో బెద్ద కౌడుకనాట!
మారట తండ్రీ స న్నాన్యూడి కృష్ణ భూజాని యానతి మీఱ రాని దగుట!

సామంత మండలే ♦ శముఖు లేకగ్రీవముగను సింహాసనం ♦ బునకుఁ గోరఁ!
బ్రస్తుతస్థితిని నీ ♦ పాలన లేకున్ను జెడుదు" మంచని పౌరు ♦ లడలు చుండ!

గీ॥ నిన్నికష్టసుఖంబుల ♦ నెంచి యెంచి విముఖమై యున్న మనసును ♦ వెనుకఁ ద్రిప్పి
యన్నరో! పట్టభద్రుండ ♦ నైతి; గాని కోరి భారంబు తలను నై ♦ కొనఁగలేదు. 301

చ॥ మన జనకుండు ధాత్రి జగ ♦ మల్లున కిచ్చె నటంచు విన్నయం
తనె "తొలఁగెన్ దలఁగలుగు ♦ తద్దయు భారము; నే స్వతంత్ర జీ
వనమును నెందుఁగాని జర ♦ పఁగల; దేవుఁడు కూర్చొ జూచె బా"
మృని మది యుబ్బి పోవునటు ♦ హర్షముఁ గాంచితి సుమ్ము సోదరా! 302

శా॥ ఈ మేవాడ నివాసమున్ దవిలి నే ♦ నిందున్న క్షోణీజనం
❉ బేమాడ్కిన్ దలపోయునో మది నటం ♦ చే 'పర్షియా' చేరి యా
'భామాసాహి' పదాంబుజంబులకడన్ ♦ వర్తింపఁ గాంక్షించి యి
ష్టే మున్నుండు ప్రయాణమున్ సలుప నుం ♦ టిన్ గంటకున్ ముందటన్. 303

ఉ॥ అప్పుడు కృష్ణసింహుఁడు ప్ర ♦ జాళి నృపాళియు వెంటరాఁగ నే
ర్పొప్పుఁగ వచ్చి "యూరకిటు ♦ లుండఁగ నేటికి! లేచి రమ్మ! నీ
విప్పుణివీతలంబుఁ గొని ♦ యేల వలెన్ జమి! నీవు తప్ప మా
యప్ప! యెరుల్ మహీరమణు ♦ లైనను రాజ్యము నిల్వ దీయెడన్." 304

చ॥ అని యభిషేకమున్ సలిపి ♦ యహ్మదుకూలముఁ గట్టఁజేయుచున్
గొని యిటుతెచ్చె; జారులును ♦ "గూడదు కాదిక సింహాసీతము

❉ It has been said that the brahmanical religion was foreign to India, but as to the period of importation we have but loose assertion. We can easily give credit to various creeds and tenets of faiths being from time to time incorporated ere the present books were composed; and that previously the sons of royalty alone, possessed the office. Authorities of weight inform us of these grafts for instance, Mr. Colebrook gives a passage in his "Indian classes." "A chief of the twice-born tribe was brought by Vishnu's eagle, from 'Saca Dwipa.' By Saca-Dwipa, Scythia is understood of which more will be said hereafter. Ferista also translating from ancient authorities says to the same effect, that in the reign of Mahrage, King of Kanooj, a brahmin came from Persia, who introduced magic, idolatry and the worship of the stars, so that there is no want of authority for the introduction of new tenets of faith. "Annals of Mewar."

దున వసియింపుమీ" యనినఁ ♦ దోయగజాలక విజ్ఞు లాజ్ఞ చే
సిన యటు సింహపీఠిని వ ♦ సింఛిలి దేశము సేమ మెంచుచున్.

305

మ॥ పరమోత్కృష్టమృదుస్వభావుఁడు సలుం ♦ బ్రాహ్మిని యాధన్య భా
స్వర కారుణ్య కళా విశేషమున మే ♦ వాల్మీక్య శోభా పరం
పరల్ గోల్పడ కున్న దిప్పటికి! రా ♦ ణ్మందారుఁ డిప్పుణ్యసా
గరుని దూఱుచు వ్రేల్లుచూపి యటవం ♦ గాఁ బాడియే! నీకిటన్.

306

మ॥ ఎఱుంగకయుంచుకొక్క! పురు ♦ టింటిని బాయనిదాది తండ్రిన్
మఱువఁగఁజేసి యీభువన ♦ మాన్యఁడు నన్నును నిన్నుఁ దమ్ములం
దఱు గొని యంతవారలను ♦ దద్దయుఁ బెద్దలఁ జేసి పెంచె; నొ
క్కరుఁ డెదురై న నేటికిని ♦ గాఁగిటఁ జేరుచుఁ దండ్రి భంగిగన్.

307

గీ॥ దుర్గమారణ్యములుచేచ్చి త్రుంపుమనుచుఁ దండ్రిపంపఁడె సూక్తు! నా ♦ తఁడు చిరాయు
వై సలుంబ్రాపురమున సౌఖ్యముననుట యెవరిబలమూని! యాధన్యకృపను గాక!

క॥ పౌరులసేమంబును తోణీరాజ్యము సేమములును ♦ నీ సేమం బా
ధీరుఁడెఱుంగు; నెఱుంగఁగ నేర! వతఁడె తల్లి తండ్రి ♦ నీకున్ నాకున్.

309

మ॥ మనముతాత యొకప్పు చండవిభుఁ డా ♦ త్మశ్యాగమున్ జేసి త
మ్మునికై రాజ్యము వీడె; దజ్జనకుఁ డ ♦ పూజ్యున్ సలుంబ్రాభున్
బొనరించె; దమదారవంశము యశం ♦ బున్ బొంద జన్మించె ని
య్యనఘుండున్ మనతాతచందమునఁ బూ ♦ జార్పండు ముమ్మాకికెన్.

310

చ॥ హిమకరునందుఁ గందుగల! ♦ దీశు గళంబున నల్పసంగఁ బం
కము కనులంబు నంటుకొనుఁ! ♦ గొని జగంబులు క్రుంగినన్ గిరి
ద్రము లవి బెండుదేలినను ♦ ధన్యచరిత్రుఁడు కృష్ణసింగు స్వా
తమునను గందొకించుకయుఁ ♦ దార్కొన నేరదు! కోటి చెప్పినన్.

311

గీ॥ నేను నృపుడనై యీతని ♦ నత్రి బెద్ద మకుట మిడలేదు; మఱి జగ ♦ మల్లుఁ డవని
నాఘండు టీయునది లేదు; ♦ నడుమఁజిక్కి పరులచే నాఱుదూఱును ♦ బడుట తక్కు.

చ॥ జనకుఁడు పెద్దకాలము రు ♦ జా పరిపీడితుఁడౌట నెట్టుల్
మనమున నిర్ణయించెనో! కు ♦ మారులలోఁ బ్రథముండు తండ్రి పో
యిన పిదపన్ ధరావలయ ♦ మేలుట యెందును లేదె! వై పరీ
త్యనియతి నేడు పుట్టెనె! క ♦ టా! యిది లోకము పాడియే కదా!

313

చ॥ ఇది జనకోటి కిష్టమని ♦ యెక్కి-లి ని త్తటి సింహపీఠి; ని
య్యదనను నీకు నొక్కనికి ♦ స్వాంతము సమ్మతిఁగాంచకున్న నే
వదలుట యెట్లు సాధ్యమగు! ♦ బాలక! నేనిదె శక్తివంచనలో
గొడుకఁగనీక కష్టపడి ♦ ట్కోణిని నేలఁ బ్రయత్న మూనెదన్.”

314

—*) సాగరసింహుఁడు రాణాప్రతాపసింహు నిలువరించుట. (*—

చ॥ అనుచుఁ బ్రశాంతరీతిని న ♦ యంబును వత్సలతానిరూఢి నె
క్కినఁగఁ బ్రతాపసింహుడనఁ ♦ గోపము పట్టఁగలేక సాగరు
“డనుజుడ వంచు మే ల్దలఁచి ♦ యాడిన నీతలకెక్క దయ్యె; రా
జ్యనియతిముందు నీతులు వి ♦ సుబుగఁ దోచెను నీకు నేడిటన్.

315

నీ॥ బహుకాలముగను మే ♦ వాడేశమేలిన జనకుండు దీర్ఘరు ♦ జా ప్రపీఠఁ
డై యెట్టులో నిర్ణ ♦ యమొనర్చెనట! నతఁ డన్యాయవర్తనం ♦ డంట! యణువు
మొదలుగా బ్రహ్మాండ ♦ మును మ్రింగి త్రేచెడు నీకృష్ణసింహుఁ డ ♦ స్తోక ధర్మ
నిరతుఁడౌనట! మీర ♦ లిరువురొక్కండయి ధర్మదేవత భార ♦ తంబు నుండి

గీ॥ లేవఁగొట్టంగఁ బుట్టు క ♦ లిస్వరూపులని తెలిసె! బట్టపగలు ప్ర ♦ జాళియెదుట
నింద్రజాలమునొనరించి ♦ యిట్టులుకనుఁ బ్రామఁగలిగితి! రేమన ♦ వచ్చు మిమ్ము.

మ॥ సదయుం డాజగమల్లునిఁ బిలిచి రా ♦ జ్యంబిమ్ము; కాదేని నేఁ
గదనంబందునఁ దాకి లోకమలరం ♦ గా ద్వంద్వయుద్ధంబు చే
సెద నీతోడ; మదీయమానసము కిం ♦ చితైన ధర్మంబు మీ
ఱను; పోణంబు లశాశ్వతంబులగు; ధ ♦ ర్మంబే చిరస్థాయియౌ.

317

మ॥ అవనీరాజ్యము నిత్తువో! వివిధశ ♦ స్త్రాస్త్రంబులఁ దాల్చి యా
హవరంగంబున నన్నుఁ దాఁకెదవో! యీ ♦ యర్థద్వయంబును నీ
వవలంబింపు మొకండు; లేనియెడ శౌ ♦ ర్యస్ఫూర్తి నిట్టట్టులుఁ
లవమేనిఁ గదలంగనీ! నిపుడె తె ♦ ల్పి బోలు నీభావమున్.”

318

క॥ అని బిట్టిబిగిసి తనమోమునఁ జూడుకులు నిలిపి యుద్ధ ♦ మును గోరెడు త
మ్ముని గనుఁగొనుచుఁ బ్రతాపుం డనె గాంభీర్యప్రధానుఁ ♦ డై జనులు వినన్. 319

మ॥ “అడుగై నన్ గదలంగనీని శ్రమమే ♦ లా! రాచపుట్టందు నె
వ్వెడుగానీ రణమన్నఁ బండుగనుచున్ ♦ భావించు; నీయందఱున్

- గడుహర్షంబునఁ దెచ్చి నాపయినఁ జ ధ క్కన్గిల్పి రీరాజ్యముకే;
గడఁదొగ్గియకజన; దట్టు లాట రణమే ధ కర్తవ్యమై కన్పడుకే.” 320
- మ॥ అని యష్టప్పుడె మధ్యమంతున సలుం ధ బ్రాధీశుఁడుగ గట్టియుం
చిన నాగేంద్రసమానఖడ్గమునకై ధ చేసాచె; నాసాగరుకే
గని సామంతులు భూప్రజానివహముల్ ధ “కట్టా! యితండేడవ
చ్చెనా! పిడ్లబలె మామనోరథము శు ధ ప్రిభూతమై పోవఁగకే. 321
- చ॥ కనికరమన్నమాటను జ ధ గమ్మూర నీతఁడు విన్నయట్టులకే
గనఁజడ; దిందుఁజేరియు ర ధ ణంబు రణం బనుచుకే త్తణక్షణం
బు నుడుపు; స్థానమో సమయ ధ మో గ్రహియింపఁడు; వానికేమి! గె
ల్చిన సకలావనీభరము ధ చేపడునన్న దురాశ తక్కుఁగకే. 322
- మ॥ అమితసౌభవమొప్పు నిప్పుడు సలుం ధ బ్రాధీశుఁ డాస్యంబు నం
దమునొందక నెలకొల్పు నాతిలకముకే ధ మట్టారదే! ద్వంద్వయు
ద్ధము రానేల! ప్రతాపుఁడేటికి సమా ధ ధానంబు సూచింపఁ! గ
ప్తములకే దెచ్చు నితండు! వల్లనుచు నా ధ జ్ఞాపింపఁగా రాదొకే! 323
- మ॥ కులశైలోపమ ధైర్యభూధవశిరః ధ కోటిర కోటి మణి
జ్వలదారక్తరుచుల్ పదంబులు నహిం ధ చక జూచుచున్నట్టి క
న్నులతో దారుణసంగరాంగణమునం ధ దకే ఖడ్గముల్ చీల్చిఁగా
వెలికికే దూఁకెడు క్రొత్తరక్తములనుకే ధ వీక్షింపనానేమొకే!” 324
- మ॥ అని యిట్లుండు పచింపరాని కడుఁజం ధ తావేశ దైన్యంబులకే
గని దుఃఖంపఁగఁ గృష్ణసింగు “రణమే ధ కర్తవ్యమే! వేఱుత్రో
ప నిరూపింపఁగరాదే! యిప్పు డిప్పుడే ధ షట్టాభిషేకంబు శో
భనమై సాగెను; యుద్ధమెట్లయిన ని ధ ల్పకే భావ్యమా నియ్యెడకే.” 325
- చ॥ అనఁగఁ బ్రతాపసింహుఁడు “మ ధ హాత్మ! భవద్వచనంబు మాననీ
యనియతి నోప్పు; నైన నోరుఁ ధ డాహవముకే భూనరంపఁగోరి పి
ల్చినను నిరాకరింపఁగల ధ లేతమనం బది లేదు; కాని మీ
రనినటు లిట్టిసాఖ్యసను ధ యంబున నెట్లని చింత కల్గెడుకే. 326
- క॥ దండించుట కౌరవ్యమ్మగు; దండింపమి దుర్బలతకుఁ ధ దావగు; నవనీ
శుండనయి నాపడిస్థితి యొండేటికి! సున్నితముగ ధ నున్నది తండ్రీ. 327

మ॥ సరి; యీమంగళ వేళయందు రణముఁ ♦ సాగింప కొఁదొక్కఁడౌ
కరణిఁ గార్యముఁ ద్రిప్పి యీతనిఁ దొలం ♦ గఁజేతుఁ బొమ్మంచు “సా
గర! చిత్తూర్పురరాజ్యమెల్ల మదుద ♦ గ్రస్సార బాహుబల
స్ఫురణఁ రక్షణసేయనెంచితి శుభం ♦ బుల్ నేడు సంధిల్లగఁ.

328

మ॥ అనిశప్రేమ వెలుంగ నయ్యుదయసిం ♦ హత్కావరుం డీమహా
వనిఁ బాలించి యశంబు గాంచెను; సలుం ♦ బ్రాహ్మణుఁ డానేత పో
యినవెన్నఁ దనకుఁ లభింపఁగల ప) ♦ త్యేకాధికారంబు పే
ర్చిని నన్నీడకుఁ దోడితెచ్చుచును ధా ♦ త్రినాథుఁ జేనెఁ నడిఁ.

329

మ॥ ఎవఁడో యొక్కఁడు రాజుగా నిలిచి యి ♦ పృథ్వీస్థలిఁ వాని శ
క్తివిశేషమ్మున నేలుటొప్పు; బ్రజ భ ♦ క్తిఁ వాని యజ్ఞబలం
బవలంబించుట యొప్పు; లేనియెడఁ జీ ♦ కాకై విపత్కొటిచే
నవరుద్ధంబగు రాజ్య మెవ్వనికి వాఁ ♦ డై యేలఁగఁ బూనినఁ.

330

ఉ॥ ఓరువరాని కార్యమిది; ♦ యూఱక కావర మూని నీతివి
ద్యారమణుండు కృష్ణవిభు ♦ నాడితి నోరికి వచ్చినట్లు; నా
తో రణమాచరింపుమని ♦ త్రుళ్లుచు నాదు మహాధికార ధి
క్కారము చేయుచుంటి; విఠఁ ♦ గాదు సహింప భవత్ప్రసర్తనల్.

331

—*) రాణాప్రతాపసింహుండు సాగరసింహుని దేశమువీడి పొమ్మనుట. (*—

మ॥ నిను వీక్షించుచు మత్ప్రజల్ సుగుణని ♦ ర్ణిద్రుల్ భవద్దష్ట వ
ర్తనముఁ నేర్చిన నేర్పు; కావున నినుఁ ♦ దండింపఁగా నొప్పు; పే
చను నాదేశమువీడి యిడై పరరా ♦ వ్త్రిశ్రేణులఁజేర; నో
ర్వ నిమేషం; బిట నాలసించినను; శీ ♦ ర్న చేదముఁ జేసెదఁ.

332

మ॥ ఇది నాయాజ్ఞ! బహిష్కరించితిని ని! ♦ న్నీ దేశమం దెచ్చుటఁ
మెదలఁ బోక” న సాగరుండు నగి “స్వా ♦ మీ! చాల సంతోషమై
నది! రాజ్యంబది యెంతటివనుచు డెం ♦ దంబును భావించి
విదితంబయ్యె సమస్తభూజనులకుఁ! ♦ బెక్కేల వాక్రువ్వగఁ.

333

మ॥ ఇది నాయూ రిది నాదురాప్రమనుచుఁ ♦ హీనుల్ మఱిగ దుర్బలుల్
మది నూహింతురు; కాని విక్రమకళా ♦ లంకాదులౌ వారిక

య్యదయాస్తాచలమధ్యగంబయిన స ♦ రోవ్వోర్వతలంబు ముదా
స్పదమా కొంగుపసిండివోలె దమదై ♦ భాసిల్లు నెల్లప్పుడు.

334

మ॥ పరమప్రాభవమొప్పు నీదయిన మే ♦ వాడరాజ్యమందుండగా
నెరియు నామది; నీవు శత్రుడగుట ♦ నీవారలు శత్రులా
దురు; నీకెప్పుడు గర్భశత్రువులు మి ♦ త్రుల్ నాకు; నట్లాట మ
చ్చరణంబుల్ కుణకాలముంచుచు జరిం ♦ చన్ నీదు దేశంబునన్.

335

సీ॥ పనియేమి పరభూమి ♦ పతులసీమలకేగ! మేనాడ నెడ్డెట్లు ♦ మ్రింగుదునని
కనువిచ్చియుండు న. ♦ క్షృరధరామండలాఖండలుం! డాతని ♦ కడకు బోదు;
దృద్ధికటప్రప ♦ ర్తనమున నలనికి విశ్రలాభము గల్గు ♦ మేర యెదవె;
నిప్పుడె పయనించి ♦ యేగెద ధీల్లిపురమునకుఁ గొన్ని ది ♦ నములలోన!

గీ॥ హెచ్చరికగల్గి రాజ్యంబు ♦ నేలుచుండు! మిదియె శాశ్వతమనియుండ! ♦ కెప్పు డెవ్వ
రెచట నేరీతి నిన్ను జ ♦ యించి దాని నపహరింతురొ! తెలియఁబో ♦ దజునకైన.

—*) రాజాప్రతాపసింహుఁ డనుచరులతో వేటకుఁ బోవుట. (*—

మ॥ అని గాంభీర్యమెల్వఁగాఁ బలికి య ♦ శ్వారుఁడై పోయె! నా
తని వీక్షించుచుఁ గొంతసేపటికి యో ♦ ధశ్రేష్ఠులు బెక్కురున్
దనవెంట జనుదేర నయ్యెడ నర ♦ ణ్యప్రాంతము జేరఁగాఁ
జన వేటాడ బ్రతాపసింహుఁడు జనుల్ ♦ సంతోషముఁ బొందఁగన్.

337

ఉ॥ కొమ్ములులేని యమ్మహిష ♦ కోటులు, తొండములేని భద్రనా
గమ్ములు నాఁగనొప్పు వనిఁ ♦ గల్గిన మత్తమహావరాహ పో
తమ్ముల నాప్రతాపుఁ డతి ♦ దారుణ లీలల నీటియన్ శరీ
రమ్ములు గాడఁగాఁ బొడిచి ♦ రాసులురాసులువోసె నేలపై.

338

మ॥ అరుణాంశుచ్ఛటలీన నేత్రములు, శౌ ♦ య్యాటోప మేసార, ను
గ్రరసోద్రేకమునన్ బ్రతాపధరణీ ♦ కాతుండు సత్తాత్రసం
భరితుం డె త్తినయ్యాటెదింపక మహా ♦ మాయాకిరాతుండటుల్
నిరతోదగ్రవిహారముల్ నెరపి ఖం ♦ డించె వరాహమ్ములన్.

339

మ॥ మొగి సామంతులు వీరయోధనివహం ♦ బుల్ వారి దోశ్చక్తికిఁ
దగు చంద్రున నొక్కమై గదిసి కాం ♦ తారమ్మునన్ గల్గు న.

మృగసంతానములకు క్షణంబునను భూమి గూల్చి పెక్కింటిఁ గు
పుగఁ దామొక్కెడఁజేర్చి రారుధిరముల్ మఱియొకఁ బెన్నాల్వలె.

340

చ॥ అరిది ముదంబు మీఱ మృగ మారతి సాగఁగఁజేసి నిల్చి స
త్వరముగ లెక్కసేయఁగఁ బ్రతాపుఁడు గూల్చు వరాహపంక్తి యం
దఱు సమయించు నమ్మృగవి తానము మీఱుటఁ జూచి హర్షముల్
వఱలఁగ మంచి కాలమది మచ్చ నటంచుఁ దలంచి రందఱు.

341

మ॥ శివుముత్తైదువ ప్రీతి కేకలములకు జెండాడి చెండాడి యో
ధవితానంబులు నూతనోత్సవసము ద్యత్వాన్వీతులై భూమియొ
దివియొక్కదలంగ నార్చుచుఁ గడుఁ దేజంబు దీపింప ను
గ్రవనంబువిడి రాజధానిని జొరం గాఁబోయి గొక్కుమ్మడి.

342

సీ॥ చిత్తూర్పురము శత్రు చేబడి రాజ్యభాగము తద్దపెద్దది గాకయున్న!
దమదేశసామంత ధరణీశు లొక్కొక్కరు పోయి యత్పరుఁ గలియుచున్న!
గడలేని యుద్ధసం ఘర్షణంబులఁ దమదేశమంతయుఁ బిప్పి తేలియున్న!
బరిపంథియో నభో భాగభూభాగముల్ తలక్రిందుచేసెడు బలియుండైన!

గీ॥ దమమది హరించు ఘనుఁడు దుర్దంతజేజుఁ డర్కకులవర్ధనుఁడు సుగుణాంబురాశి
యాప్రతాపుఁడు రాజౌట హర్ష మొంది మించి మిన్నంది ప్రజరమి యిచ్చెనపుడు.

గద్యః— ఇది శ్రీమత్కామేశ్వరీ కరుణా కటాక్ష వీక్షా సమాసాదిత రసవత్కావ్య
నిర్మాణ చాతురీధురీణ, సుగుణగణపారీణ, దుర్భాకవంశదుగ్ధాంభోరాశి
రాకాక్షరవమిత్ర, శాలంకాయనగోత్ర పవిత్ర, సుజనజనాను
గ్రహపాత్ర, వెంకటరామార్యపుత్ర, కవిసింహ ౭ వధాని
పంచానన కావ్యకళానిధీత్యాదిబిరుద విఖ్యాత, సుకవి
రాజశేఖర, రాజశేఖరకవి ప్రణీతంబయిన
“రాణా ప్రతాపసింహ చరిత్రం” బ

ను పద్యకావ్యమున

దుఃప్రథమా

శ్వాస

ము

సంపూర్ణము.

శ్రీ

కామేశ్వరైశ్చ నమః.

రాణాప్రతాపసింహచరిత్ర.

ద్వితీయాశ్వాసము.

మ॥ వరసౌఖ్యంబులకు నిరోధమగు నే ధర్మాటుల్ దొలంగించి సు
స్థిరతఁ బెంచు వ్యవస్థలకు దిటముగాఁ జేకూర్చుచు సత్యధ
ర్మరతుల్ మీఱఁగ రాజ్యమేలుకొనుచుఁ జ రాణాప్రతాపావనీ
శ్వరమందార మొకానొకప్పుడు సలుం భాభర్త నీక్షించుచుఁ,

1

—* { సూక్తసింహుని రాజధాని కంపుమని ప్రతాపసింహుఁడు
కృష్ణసింహు నర్థించుట. } *—

మ॥ “మొదలక నెత్తురు పంచుకొం చనుజుడై ధర్మబుద్ధి నాపైన బా
ల్యదశక బైనను బ్రక్కనుక బడుచుఁ దు ల్యప్రేమతో మైత్రి కా
స్పదమై వర్తిలె; సూక్తుఁ డొక్కత్రుటి నక భాయం; డొక్కపైనఁ ద
ల్లిదరిక జేరఁడు; ప్రాణమొక్కఁడు నొడల్ రెండైన యట్లుండెడిక.

2

గీ॥ రాము నువవు నాయెడఁ బల్క- రాదు! గాని తెప్పవాల్చక కనుపెట్టి రేయుఁ బవలు
ననుచుండయి నన్దొల్పునపు డతఁడు నిజంబు మూఁడుమూర్తులకు లక్ష్మ్యుఁడెనుమ్మ

గీ॥ సూర్యవంశప్రదీపుడౌ సుతువిపత్తుఁ బాపి కాపాడితనుచు నీ భవ్యయశము
నలుదెసలఁ బ్రాకె! సూక్తుఁడనంతకోటి జనవిజయసూక్తుఁడగుచుఁ దేజమునఁ బెరిగె.

గీ॥ అతఁ డడుగు మోపు సమయభాగ్యమునఁ జేసి యెంతకాలమొ సంతానమెఱుంగకుండి
కడుపు ఫలియించి కొమరులఁ గనియె నీదు దొడ్డయిల్లాలు జగము సం తోషమంద.

చ॥ ఎఱుంగుదురెంతో సౌమ్యముగ నేను వచ్చించిన మార్భ్యమూని సా
గరుఁడు సభాముఖంబుననె కాటులు వేల్చెట; దానఁ గోపవి
స్ఫురణను దేశముక విడచి పొమ్మని పంపితఁ! గాని కూర్మిసా
దరు నెడఁబాటుచే మది య భాయధర్మైచనె నేమి తెల్పుదుఁ!

6

గీ॥ సూక్తు నంపుము; చెంతను చుకొననెత్తు; నెచటనున్న నీవాఁడు గాఁడే యతఁడు!
నేను మొదలుగ నీరాజ్య మెల్ల యుమ్మ దమృతహస్తాభిరక్షితం బగును గాదె!”

7

మ॥ అని యెంతేనిఁ బ్రతాపసింహుడును ద ♦ స్వస్థింపఁగాఁ గృష్ణసిం
గను మోమువికసింప “దేవ! నిను ని ♦ త్వంబుక్ మహాభక్తి నే
క్కింనఁగాఁ గొల్పుటకన్న నొండుపని నా ♦ కుక్ హర్ష దంజానే! యె
దును నీయానతి వేదతుల్యమని తా ♦ ల్తుక్ నేను శీర్షమ్మునఁ. 8

శా॥ నామాటొక్కఁడిదేల; నేను సుతులుక్ ♦ నాబంధులుక్ నాసలుం
బ్రాముఖ్యావనిరాజ్యలక్ష్మీయును స ♦ ర్వస్వంబు నీచేతిదే;
యీమే నియ్యిలలోన నుండువఱ కి ♦ క్లే సాఁగినఁ జాలు; నా
స్వామిస్నేహముమ్రోలఁ దుచ్చములు స ♦ ప్రదీప్తపసామ్రాజ్యముల్. 9

గీ॥ వత్సరమున నార్కెల్లు తా ♦ వకసమక్షమంను నేనుండు; నాసమ ♦ యంబునందు
దేవ! నీమృగుపాదరా ♦ జీవయుగము సూక్తు వదనారవింద మే ♦ జూడఁగందు.” 10

చ॥ అనుచుఁ బ్రతాపసింహవసు ♦ ధాధిపసింహు ననుజ్ఞ నొంది శో
భనతర లక్షణాన్వితము ♦ వార్షము నెక్కి నిజాప్తయోధులుక్
దను గొలువంగ నాత్మసద ♦ సంబును జేరి లతాంగిసమ్మతిఁ
గొని కొనివచ్చె సూక్తు యిపు ♦ కుంజరసింహుఁ బ్రతాపుఁజేరఁగఁ. 11

గీ॥ తావియును బూవు కరణి సో ♦ దరు లిరువురు కలిసి రాగరసాతిసం ♦ కలనఁ బెరసి
యేకమతు లేకవాక్కులైః ♦ యెల్లరలర నొండారులు పాయ కొక్కఁడై ♦ యుండిరపుడు

—*) వ స ం తో ద య ము. (*—

గీ॥ పల్లవవ్యాప్తి పుష్పవ ♦ ద్వైభవంబు ఫలనవోదయభూతి కొ ♦ మ్మలకుఁ గూర్చి
మాధవగృహీతయగు మధు ♦ మాసలక్ష్మీ యఖిలజగము పూఁదోటయట్లలరఁజేసె.

—*) సలుంబ్రాకృష్ణసింహుడు లుగాదికానుకలు గొనివచ్చుట. (*—

మ॥ తలపై నఁ మగతాఁచురాయి వెలుఁగొం ♦ దఁ, ధాళధశ్యంబు రం
జలు ఖడ్గంబులు వ్రేల, దొడ్డ నునుతే ♦ జీలెక్కి యోధాళి చెం
తల నేతేరఁ, బ్రతాపసింహుఁ గొలువఁ, ♦ నానామహీమండలేం
ద్రులు వేంచేసి రుగాదికానుకలు దొం ♦ తుల్ దొంతరల్ తెచ్చుచుఁ. 14

⊕ As Vasanti or Spring personified, the consort of Hur is worshipped by the Rajput, who opens the season with a grand hunt led by the prince and his Vassal chiefs when they chase slay and eat the boar. Personal danger is disregarded on this day as want of success is ominous that the great Mother will refuse all petitions throughout the year. “Annals of Mewar.”

- శా॥ లోకైక ఫీర విక్రమక్రముడు సు + శ్లోకుండు చండేశ ము
 శాకల్పుండు శిశోదియాభిజన దు + ధ్వాంభోధిచంద్రుండు ని
 ధీకస్వాంతుడు స్వామిభక్తమణియన్ + పేర్గన్నవాఁ డాసలుం
 బాకృష్ణుం డరుదెంచె స్వామిచరణ + ద్వంద్వంబు సేవింపఁగన్. 15
- గీ॥ ధీరలోకైకమాభి ఝూ + లూరినృపతి సోనెగుట్టుకులాంభోధి + సోముడైన
 భానుసింహుడు వేంచేసెఁ + గానుకలుగఁ జారునవరత్నదివ్యభూ+షలను గొనుచు. 16
- గీ॥ ముందుఁ జిత్తూరురణమునభూమి వడఁక మెలఁగు జయమల్లనుతుండు దోర్బలయుతుండు
 తేజసిగు రాజోద్వంశ + దీపకుండు తరలె బదనూరునుండి ప్ర + తాపుఁ గొలువ. 17
- క॥ ఝూలాకులేంద్రుండు మహాత్తాలమగు రుమాబుదాల్చి + తపనీయవిభూ
 పాలిఁగొని శైవ్యమసింహుడు పేలాగతి సాద్రినండి + యే తెంచె వడిన్. 18
- చ॥ స్వామిభక్తి యుగ్గు + పాలతో మఱగిన పావనుండు ధేల + వార నృపతి
 యరుగుదెంచె నప్పు + డామనస్సింహుండు కందులేని మనసు + కాన్క చేయ. 19
- గీ॥ మదన-మాధవులు గాఢ + మైత్రితోడ వెలయు బేజ్జా-కొటేరియా + పృథ్వీనాథు
 లాప్రతాపమహేంద్రు పా + దాంబుజములఁ జేరి సేవింప నెంచి వేం + చేసి రపుడు. 20
- మ॥ విమలారణ్యమనోజ్ఞ వస్తువిలతుల్ + పెక్కుల్ రహింపఁ స్వతం
 త్రమహీరాజ్యరమాధురంధరుఁ డహః + ర్యన్దైర్యుఁ డాదిప్తిష
 త్నమదవ్యాఘ్రమహాకిరాతుండు కిరా + తస్వామి యాభీమచాం
 దమలన్నేహమెలర్ప వచ్చెను బ్రతా + పాధీశ్వరున్ జూడఁగన్. 21
- మ॥ తనసామంతుల గారవించి ముదముం + దన్ జేసి యాబాల్యమి
 త్రుని భిక్షేశ్వరు భీమచాండుఁ గడు సుం + నోమంబు నొందించి మ
 న్మనల్ దన్ని ప్రతాపుడంతట “నప + ర్ణాదేవికిఁ బ్రీతిగా
 ననికిఁ బోవలె వేటలాడ” ననియెన్ + వారంద “రానా” ననన్. 22
- *) సామంతరాజ సహితుడై ప్రతాపసింహుండు వేటలు వెడలుట. (*--
- నీ॥ చైతకంబనెడు నా + జానేయమున మహాదాత్తుండు రాణాప్ర + తాపసింహుఁ!
 డాతనికడ నుత్త + మాశ్వంబుపై ధీరుఁ డినకోటి తేజుడా + కృష్ణసింహుఁ!
 డితిని చేరువ వాజి + నెక్కి గావలియరు మహామహీనాథుండు + రామచంద్రుఁ!
 డతనిప్రక్కన సము + ధ్ధతహయారూఢుడై శూరశిఖామణి + సూక్తసింహుఁ!

గీ॥ డతనిచెతను భానుసిం! ♦ గతనిపొంత దేజసింహుం. డీతని కుడి ♦ దసను శ్వాసు
సింహుం! డతని పిఱుండ మనస్సింహుం! డవలఁ దరతమన్నుర్తి వెడలిరం!దఱునుగలిసి.

మ॥ నుదుటన్ దొడ్డవిభూతిరేఖ కటియం ♦ దున్ శాటి కంఠంబునన్
రుదురాకల్గల పేరులున్ ముఖమునం ♦ దున్ బ్రహ్మతేజోగతుల్
పొదలన్ రాజపురోహితాగ్రణి జగ ♦ త్పూజ్యస్వభావుం డవా
ర్యదయుండౌ హరభట్టునున్ వెడలె డి ♦ వ్యాందోళికారూఢుడై. 24

చ॥ వెలిజిగివల్వలన్ దొడిగి ♦ శ్వేతహయంబులనెక్కి- విచ్చుక
త్తుల తెలికాంతిపూజముల ♦ తోఁ జను నాశ్వీకు లొప్పిరయ్యెడన్
గొలకున గుంపుకట్టి చను ♦ కోమల రాజమరాళముల్ వలెన్!
బలుచనిగాలిసోఁకుల శు ♦ భంబుగఁ దూఁగెడు పూలగుంపటుల్! 25

గీ॥ షణవరవము భేరీభాణిక ♦ రణరవంబు తప్పెటల బూరగొమ్మల ♦ భావనములును
బూరటిలి రోవసిఁ బగిల్చి ♦ నీరథులను గలఁచుగతి మిన్ను మన్ను నేకముగ మ్రోసె.

గీ॥ వనము వలయాకృతిగఁ జుట్టు ♦ కొనుచు నిలిచి యలబలంబుల నొనరించియలబలంబు
భీకరాట్టహాసములతోఁ ♦ బిలిచి పిలిచి తట్టి తట్టి మృగాళి నం ♦ తటను లేపె. 27

గీ॥ భయద వార్షక మేఘగ ♦ ర్భంబు వెడలి వివిధముఖములఁ బరతెంచు ♦ పిడుగులట్లు
చిమ్మచీకట్లు కృమ్ము న ♦ సమ్మునుండి ఘాతుకమృగాళి నానాము ♦ ఖముల వెడలె.

ఉ॥ ఎత్తిన హస్తయుగ్మముల ♦ నీఁటెల ముందుకుఁ దూలఁబట్టి య
త్యుత్తమ మంజులాశ్వముల ♦ నూల్కొని పాఱఁగ హెచ్చరించి శే
కెత్తు మహోత్సవస్ఫురణ ♦ నెల్లరు నొండొరుఁ బిల్చుకొంచు రా
హుత్తులు ముందుకున్ వెడలి ♦ రుగ్రమృగావళులన్ వధింపఁగన్. 29

చ॥ సకల దిశావకాశముల ♦ శాత కృపాణ ముఖోజ్జ్వలాయుధ
ప్రకరముతోడ దూఱు భట ♦ వర్గముఁ దప్పుకొనంగలేక దా
మొకఁడును రెండు మూఁడిటుల ♦ నుగ్రమృగంబులు గుంపులై యొకా
నొకభటుమీఁదికిఁ గవయు ♦ చుండుట చూడఁగ వేడుకై తగెన్. 30

మ॥ ఒకపర్యాయమె యొక్కచోటనె మహా ♦ యోధుం డొకొక్కండు కుం
తకృపాణాదులఁ బర్వఁజేసి మృగసం ♦ తానమ్ములన్ గూల్చి యీఁ
టెకొనన్ వాని గుదుల్గుదుల్గొనుచు న ♦ క్లేవచ్చు నాదృశ్య మిం
చుకచూడన్ గనులున్నభాగ్యమని తోఁ ♦ చున్గూడె యెవ్వారికిన్! 31

—*) జేటచాలించి కూర్చుండిన రాజపుత్రసైన్యమధ్యమునకు వరాహము వచ్చుట. (*—

మ॥ తమకుంతంబులు దీర్ఘశూలములు వ్య ధి ధంబింతయుగాక సా
ధములైయొప్పు మృగంబులక దునిమి వీ ధి రశ్రేష్ఠు లక్కాన నా
శ్రమముభోలె రచించి జేట నపుడే ధి చాలించి; రంతక వరా
హమొకం డయ్యెడ కేగుదెంచి జనమ ధి ధ్యంబందు దూతెక వడిక .

32

మ॥ ధనురస్త్రంబులు పట్టి ఖడ్గములు చే ధి తదాల్పి యుత్సాహవ
ర్ధనలై యెల్లరు చూచుచుండగ నమం ధి దస్ఫూర్తి నద్దానిఁ గూ
ల్పను సూక్తుడు ప్రతాపుఁ డశ్వములపై ధి లఘించి; రాక్రోడముక
జనియె గుమ్మరసారెయట్లు భటులక ధి బల్బాఱునుక జట్టుచుక .

33

చ॥ ఒకమొగమై వెనంగుచు మ ధి హోన్నతరోషముతోడ భీకరాం
బకములు పర్వజేసికను ధి బందియు నక్షత భూరిగాత్రమై
సుకముగఁ బొలుచుండె; నిది ధి చూచి సహింపక వార లిన్వ రొ
క్కొక నొకమోముగాఁ దిరిగి ధి యుగ్రతఁ దాఱిరి కోడపోతముక .

34

క॥ వెనుక ధనంజయవిక్రమ ఘనుడగు సూక్తుడు ముందు ధి గాఢాలవిలో
చననదృశుండు ప్రతాపుడు చని మోదిరి సూకరము ని ధి శతాస్త్రములక .

35

—*) సూక్తసింహుండు ప్రతాపసింహునితో వాదించుట. (*—

క॥ ముడుచుకొని పండి పుడమినిబడి నీల్లె; బ్రతాపసింహ ధి వసుధావరుఁ డ
య్యెడఁ జేరె; దత్త నామ సూక్తుడు దూకెను “బుది నాది ధి తొలఁగు”మటంచుక .

క॥ “కాదిది నాచేబడె; నీయేదు ముఖము పగిలి కూలె; ధి నిదె కనుఁగొనుమీ!
నామదెస పురోభాగము; నీది వెనుకు; ముందుఁ దగులు ధి నే! నీశరముల్”

37

గీ॥ అని విభుండన సూక్తుఁ “డయారె! పండి యెపు డెచట నెట్లు తిరిగెనో ధి యెవరెఱుగుదు!
రిందు నీదని వ్రాసితే ధి యేమిగుఱుతు! నాది గాదన దృష్టాంత ధి మేది” యనియె. 38

గీ॥ “పనికిమాలిన పండికై ధి యనృతమాడె; దిలయుఁ గ్రుంగెనె! యంభోధు ధి లింకిచనెనె!
వెలగలుగు నస్తువేయెన ధి వెనుకబడెదె! కోటి యనృతమ్ములేనిఁ బ ధి ల్కుటకుఁగాని.”

క॥ అని నిలుచున్న ప్రతాపునిఁ గని సూక్తుడు “పండి నేమి ధి గాఢలఁచితివో!
మును దానికైకదా పార్థునితోబో రాడె శంక ధి రుండు ఘోరముగక!

40

గీ॥ తలపు లొకడైన లవము భేదమునురాదు; కొన్తుభంబైన జనుఁ జిల్లిగవ్వమాడ్కిఁ!
జారుషము మాటపట్టింపు ♦ వచ్చినపుడు గడ్డిపోచయె మేరువై ♦ గణుతిఁగాంచు. 41

మ॥ కలుక బూనిన విత్వనుఁ గుఱిచి మే ♦ వాడ్రాజ్యముఁ బోలఁగాఁ
గల భాగ్యం బిలలేదు; సోదరకృత ♦ ఘ్నత్వంబునుఁ మీఱఁగాఁ
గల పాపంబును లేదు; నీతులను బ ♦ ల్కొవచ్చు; నెవ్వారు వా
రలతప్పల్ గ్రహియితురే! జనుల మ ♦ ర్యాదల్ కడుఁ జిత్రముల్. 42

సీ॥ విశ్వస్తతాఖండ ♦ విక్రమక్రమునిసా మృవనిరాజ్యవిభూతి ♦ యండ్రు బుధులు;
మనలోన విక్రమ ♦ మహిమఁ బూజ్యండవఁ డతఁడె మేవాల్లస్మి ♦ కర్వభర్త;
కాని నీవొకడవే ♦ గళమునఁదాళిఁగూర్చిన భర్తగావు; నిఁ ♦ మ్రొంగఁగలుగు
పోతరు లండక ♦ పోరు; నీ నెత్తిని బొడవైన యొకకొమ్ము ♦ పుట్టెనొక్క!

గీ॥ యేను డప్పిన నీరాజ్య ♦ మేలు ఘనుఁడు పుట్టఁడని యెంచినావు! నీ ♦ ముఖమునందె
ప్రాద్దుపొడుచునె! యిటు లేని ♦ పోని దురభిమాన మూనితి; వికనైన ♦ మానుటాప్పు.

క॥ పదికొట్ల మాటలేటికిఁ! గుదురుగ వాదంబు మాని ♦ క్రోడంబు నొసం
గుదవో! నాతో మార్కొని కదనము చేసెదవో! తెల్పఁ ♦ గావలె" ననినఁ. 44

చ॥ “కలఁగెనొ వ్రజ్ఞ! లేక చెడు ♦ కాలమె వచ్చెనో! స్నేహమెంతయుఁ
వెలసిన యన్నదమ్ములకు ♦ నిప్పువిధాన మనోవిభేదముల్
గలిగెను జూచుచుండనె; య ♦ కారణవైరము లిట్టివేకదా!
ప్రళయము వచ్చె; మాన్పఁగ ను ♦ పాయము దోపద-యేమిచేతుమో!” 45

క॥ అని పుట్లకొలఁదిగా విసమును గడుపులఁ బోసినట్లు ♦ పొగులుచు దృష్టల్
మొనయించి రంద ఊక మొగమునను సలుంబ్రాధినాథు ♦ ముఖకమలమువై. 46

—*) సలుంబ్రా కృష్ణసింహుఁడు సూక్తసింహునకు బుద్ధిచెప్పట. (*—

ఉ॥ అతఁడు లేచి సూక్తు దరి ♦ యఁ జనుదెంచి “శిశోదియాకులో
దూభతులు పూర్వజ్ఞ గనిన ♦ మ్రొక్కఁగ నేర్తురు కాని యెన్నఁడుఁ
నీతితోలంగి నిట్టఁగను ♦ నేరరు; క్రొత్తులు తెచ్చి పెట్టి మా
చేతములఁ దహించితివి; ♦ చెప్పెడి దేమిక నీప్రవర్తనల్! 47

చ॥ శివశివ! యెట్టిపాపకము ♦ చేసితి; దేవుని దిట్టి కొట్టు దా
నవులయినఁ మహాన్నత గు ♦ ణంబులఁ బొల్పిన యగ్రజన్ము పా

దవనజముల్ భజించి నుతిఁ ♦ దన్నుమరే! గురుతుల్య జ్యేష్ఠు ని
ట్లవినయబుద్ధివోచుఁ దెగ ♦ నాడుచు ధర్మముఁ బూదిగల్పెదే!

48

మ॥ అనురాగాంబుధి స్వామికాశ్శబ్దమచుక్ ♦ బ్రార్థించి మూన్నాళ్లు నీ
వనుతాపమ్మునఁ గ్రాగి పన్నవడి పాి ♦ యశ్చిత్తముక్ జేయకుం
డిన మేవాడధరితి నందరిగినన్ ♦ 'నీవీంసురా; కూరుచుం'
డనువా రుదురె! యెవ్వరోర్పెదరు క ♦ ట్టా! స్వామిధిక్కారముక్.

49

మ॥ మనవంశంబున నెన్నఁడుక్ గలుగ దీ ♦ మర్యాద; యన్నన్న! నే
మనియున్నప్పుడె నాసమక్షమున న ♦ స్మతాస్వామి నిందించు నీ
వనుకంపార్హుడవౌదె! వధ్యుడవు! బా ♦ ల్యంబందు నిన్నెత్తిమె
చిన దోషంబున నోర్పుకొంటి! గడునా ♦ చ్చెక్ జేత మిప్పట్టునన్."

50

—*) సలుంబాి కృష్ణసింహునెడ సూక్తసింహుఁ డవినయము జూపుట. (*—

మ॥ అని వాల్మల్యముదుర్గంపలేక యిటు న్యా ♦ యంబాడు నాకృష్ణునిక్
గని సూక్తుండును "బిల్లికిఁ జ్వరమనం ♦ గాఁజెల్లె; నీమాటలక్
విసఁగా నోపను; నీప్రతాపవిభునిక్ ♦ నేమొక్కఁగానోపఁ; బం
ది నెటుల్ వీడఁగనోప; నోప రణమొ ♦ లేనిక్ విసర్జింపఁగన్.

51

ఉ॥ గుట్టుగ మీరలిర్వురును ♦ గూడుచు నాజగమల్లు బాధ్యతల్
మట్టినిబెట్టి రాజ్యరమ ♦ లాగుటెఱుంగదె లోక! మందఱక్
గుట్టెడు తేలు ధర్మమిది ♦ గోయని చూపిన యట్టులయ్యె; నీ
కిట్టటులాడె బుద్ధి; కడు ♦ వృద్ధపు; నోరు మెదల్చుకుండుమి.

52

మ॥ సిరి ఏరుక్ వెదకుక్; ఘనుల్ బెదరి యి ♦ స్సీ! మూలలక్ దాఁగఁబో;
రురుశోర్యోజ్జ్వలు లిందుఁ గల్గు మగలం ♦ దొక్కొక్కమా తొక్క రె
వ్వరినేఁ బూన్పుము చెడివై చెదఁ! బ్రతా ♦ పస్వామి మద్విక్రమం
బెఱుంగుక్; బైఁబడఁ; డీవు సాయమయి ర ♦ మ్మా! చూతు నాయుద్ధతిక్."

53

మ॥ అని గర్వించెడు సూక్తునిక్ గని సలుం ♦ బ్రాధీశుఁ "డేమంటి! ని
గ్గనఁబాపం! బిసుమత యోర్వ గురుధి ♦ కాఁరాఘముక్! నిన్నుఁ బెం
చిన వాల్మల్యమునైనఁ జూడక శిర ♦ శ్చేదంబు గావించు ని"
ష్టని ఖడ్గంబుఁ గొనన్ బ్రతాపుండు రయం ♦ బారక్ సమీపించుచున్,"

54

—*) ప్రతాపసింహుడు సలుంబ్రాకృష్ణసింహునకుఁ గోపోపశమనము చేయుట. (*—

మ॥ “గురుతుల్యుండవు! మాకు వండుకొండవు! నూ ధ క్తుండాడు గర్వోక్తులన్
దరుణాబ్జాత దళాతికోమలము స్వాం ధ తం బెంతగా నొచ్చెనో
స్థిరకారుణ్యసముద్ర! వానిబదు ల ధ ర్థింతున్ తుమాభిక్ష! యే
కొఱలేకుండఁ బ్రసన్నమూర్తివయి నా ధ కున్ దర్శనం బీయవే! 55

గీ॥ గురుని దండన తన్ను మేల్పొటచు ననుచు నెఱుంగ కితఁడాడు నుడుల వంధుఁడగుఁబోకు!
వాడు నాచేత నిపుడు త్రోవకునువచ్చు నస్త్ర మస్త్రేన శామ్యతి ధ యనెడు నట్లు.”

క॥ అని సూక్తుఁ జూచి “కొమరా! కనుచుండనె యొత్తవఱకుఁ ధ గడపితి నుడులన్!
నిను నీవెఱిగితి తేదో! యనుచితమని నీకుఁ దోచ ధ దా! యిపుడైనన్. 57

ఉ॥ తండ్రికిఁ బంగనామములు ధ తద్దయుఁ దీర్చెడు పుత్రుండ్రడ పె
క్కం! డొకమూచిపేర్గొనుట ధ కష్టము; మప్పుడటంచుఁ బేరు చే
కొం డ్రవివేకు లూఱకయ; ధ కూడిన వీరవరేణ్య లింద తే
మాడనియైన నెంచ కిటు ధ లాడుచు నిందలఁ గట్టుకొందువే! 58

మ॥ జనకప్రియు మహాత్ముఁ గృష్ణవిభు ను ధ స్వాంతంబు నొప్పించి న
న్ననురాగార్దుని జ్యేష్ఠ భూరమణ హ ధ స్యంబాడ నుంకించి; తిం
కను గన్విచ్చుచు ముచిచెడ్డల నెఱుం ధ గల్లేక యిట్లున్న నే
మని నీభావము నెంచఁగానగును! గ ధ ట్ట! యిట్లు వర్తింతువే! 59

గీ॥ గురు లమృతహస్తములతోడఁ ధ గొట్టినపుడు విసముగా నది తోచుట విలయమునకె;
యెందఱను గొట్టెదీవు! నేఁ ధ డేల యిట్టి తలబిరుసుమాట! లిపుడైనఁ ధ బెలివిగనుము.

మ॥ ఉభయైర్ముల మననెత్తిపై నడచువా ధ రున్నారు బ్రహ్మాండ ము
క్కఱజేయంగల విక్రమపాకటు: లే ధ లా నీదు గర్వోక్తు లిం
దఱలో! దాడిని దన్నువాని తలపై ధ దన్నంగలాడుండు! నీ
గరువంబున్ సకలంబు దింపంగల నొ ధ క్కుండఁ నిమేషంబునన్.” 61

గీ॥ అనిన “ముంజేతి మణిజూడ ధ నద్దమేల! కుడువఁబోయి కూరలరుచి ధ యడుగ నేల!
చేయి చేయిని గలుపు! నీ ధ శీర్ష మెగిరి యవలంబడకున్న నను సూక్తు ధ డనఁగఁబోకు!

గీ॥ ఇంక నొక్కఁ డిండున్నవా ధ రెవ్వరైన నందఱైనను నన్ను మా ధ ర్కొందురేని
మిథుల హర్షించి ప్రళయభై ధ రవునిమాడ్కి సర్వసంహార మొనరింతు! తుణములోన.”

—*) హరభట్టారకుడు సూక్తసింహునకు నీతిఁ గఱపుట. (*—

మ॥ అని మీసంబునఁ జేయిమోపుచును గ ధి రావ్వవేశముఁ జూపు సూక్తుని వీక్షించి ప్రతాపసింహుఁడు కడుఁ ధి గ్రుద్ధాత్ముఁడై “నెత్తికిఁ గనులెక్కెఁజుమి నీకు; నిప్పుడె భవ ధి ద్ధర్వాంధతఁ డింతు ర” మృచునంతఁ హరభట్టు వారలను డా ధి య్ బోయి దీనాస్మృఁడై,

64

ఉ॥ “నాయనలార! సూర్యకుల ధి నాశకరమ్మగు ఘోరకృత్యముఁ జేయఁగ నుంటిచేల! పగ ధి చే రిపులఁ సమముంపవచ్చుఁగా! కీయెడ నన్నఁదమ్ము లటు ధి లీసును రోసము నూని పోరు ట న్యాయమటంచుఁ బూజ్యులన ధి రా! వినరా! రణధర్మపథతుల్.

65

మ॥ ఒకకాడఁ జనియించు రెండుపువ్వుల ధి ట్లొప్పారి మీరెట్లుఁ గూర్చినిఁ బ్రేక్షికిఁ దావులై మెలఁగినఁ ధి మిన్నంది మాబోంట్ల మూఁజక హర్షింతుము! కాని యుద్ధము లొన ధి ర్పఁ బూనినఁ మానసంబకట! వ్రయ్యలు వ్రయ్యలై చనఁజె! క ధి ట్టా! చూచి యెట్లొర్తునో!

66

చ॥ అదియును నాశ్రితుండగుట ధి నందఱు మెచ్చఁగ నిచ్చకంబులఁ వదరె నితండటంచుఁ దలఁ ధి పఁవల; దింటిపురోహితుండ నభ్యుదయమె మీయెడఁ దలఁచు ధి చుండుట క్రొత్తయుఁగాదు; షేమసంపదఁ బరికింప నాకుఁ గడు ధి భాధ్యత యుండు తెటుఁగు లోకముఁ.

67

చ॥ తరములకొద్ది మిమ్ము వసు ధి ధాపతులంచని మేము మమ్ములఁ గురువులటంచు మీరలును ధి గొల్చి పరస్పరశ్చేదలేశముల్ పారయఁగనిక కాలమును ధి బుచ్చితి; మట్టులుగాన మిమ్ములఁ దరియు వివత్తు లేశమయి ధి నఁ మఱి మేరువుగాఁ గనంబడుఁ.

68

ఉ॥ మంచియుఁ జెడ్డయుఁ దెలుపు ధి మాన్యులు లేరు; గతిచెఁ దండ్రి; ప్రాపంచక పథతుల్ తెలియు ధి ప్రియముగా; దిశ రాజ్య మొత్తొ భారాచితమా; రిపుల్ బలియు; ధి రాహవ మ్మృతముగాదు; మిమ్ముఁ బ్రాప్తిచెడఁ దొడుగిలార! విన ధి రే! గురువాక్యము మీఱరాదనఁ.

69

మ॥ వల దాత్మక్షయకారకంబయిన యీ ధి వ్యాపార; మిరదండియుఁ దొలఁగఁబొం; డిది సోదరత్వమునకుఁ ధి దూరంబు; నాయానయుఁ

- గల" దంచాడిన నవ్వీ సూక్తుడు "నమ ధి స్కారంబు నైకొంచు న
వ్వలకు బొం డీక; నడ్డువచ్చి కలిగిం ధి వభోకుఁ డాలస్యము." 70
- గీ॥ అపజయమొ లేక జయమొ యిష్టదంగోరి చావు బ్రదుకుల నున్నాము! మీవచ్చిచు
చప్పనగు మాట లూకొట్ట ధి మొప్పుబోవ! మేమిటికిఁ గవ్వపడఁగ! నింకేల వగవ!
- మ॥ తనదాశక్తికి మీఱు కార్యములకు ధి దారొన్నచో ముప్పు న
చ్చును; మాయుర్వరలోన నొక్కఁడు రణ ధి ఖోణి మృతిగన్న మీ
రును రావచ్చును! నేడ్వవచ్చు! మఱి జా ధి రోహిత్యము జేయవ
చ్చును! లభి గొనవచ్చు! నిష్ఠ చనవ ధి చ్చు దాటి దూరముగ." 72
- క॥ అనిన హరభట్టు నిలువెల్లను నీరయి యడుగు నవ్వ ధి లవైచి ప్రతా
పుని వలకను దీనముగాఁ దనదృష్టులు వఱపె; నాప్ర ధి తాపుండంత,
- క॥ "గురుడనక దైవమన కెవ్వరినైనను దెగడు వీని ధి పై నభిమాన
స్ఫురణము మాను; మెఱుంగవె! యరసికులక బలుకరింప ధి నగు ముప్పునుచు." 74
- క॥ మలినమును జలముకై వడి నిల నలమిన పాపసమితి ధి నింకించు రణం
బు; లవశ్యము కరణీయంబులు నృపవంశమునఁ బుట్టు ధి పురుషులకెల్ల." 75
- క॥ ఏవేళ కేదివచ్చునో యేవెరవునఁ బరిణమించు ధి నెవరెఱుంగఁగలా!
రీవేళ మమ్ముఁ గూఠించి భావమునను నొవ్వ"కనుచుఁ ధి బలుకుచు వెడలె." 76

—*) సూక్తసింహ-ప్రతాపసింహు లొండురు పోర యత్నించుట. (*—

- మ॥ కమలాప్తాన్వయ మీదినం బపయశః ధి కాలుష్యము బొంది పూ
ర్ణముగాఁగ జెడనున్న! దీప్రళయము ధి దప్పింపఁగా నిష్ఠ మా
ర్గ మొకండున్నదె; తొప్పపాటదను మీ ధి రభోయినక వీరి దే
హములు జేతికి జిక్కునే! యకట! ప్ర ధి య్యోల్ వ్రయ్యలై రాలవే." 77
- మ॥ అని యందుండిన వారలందఱును హః ధి ఖావేళ దైన్యంబులక
గని శోషిల్లఁ బ్రతాపసూక్తులు నిజో ధి గ్రస్సార ఖడ్గంబులక
గొని వేగముగఁ ద్రిప్పు చొండొరుల ను ధి స్థూనాచము జేయ ముం
దున కొక్కుమ్మడి దూఱి! దేవునఁగ నుం ధి డుక మీది కార్యంబులు! 78

—*) హరభట్టారకుఁడాత్మార్పణము గావించుట. (*—

చ॥ మెఱుపు లెటాల్కునక మెఱయు ధి మెల్పున నాహరభట్టు లత్తణ

స్ఫురిత మనోవికాసమున ♦ భూరి కృపాణము నెత్తి వత్తుము
బరియలుగాఁగ జేల్పుకొని ♦ వారల మధ్యను నేల వ్రాలుచు
బారిపారి బాగముల్ విడిచె ♦ ముక్కున నోరను నెత్తు రొల్కుఁగఁ.

79

● మ! తనసేవించు నృపాలనందనులు కృ ♦ ధర్మంబుమై నొందొను
దననేత్రముల మ్రోల మాన్మొనుచు నం ♦ తంబొందఁ జూడక సహిం
పని పుణ్యాత్ముడు! నాటి కష్టదశఁ దీ ♦ ర్పణబూని యాత్మార్పణ
బు నొనర్చె హరభట్టు త్యాగనిధియై ♦ ముల్లోకముల్ మెచ్చుఁగఁ.

80

మ! వనధిధానగభీరఘోషము రహిం ♦ పఁ బ్రకృకుఁ వచ్చి సూ
క్తుని పీడించి ప్రతాపుఁడుఁ “నినుఁ గనుం ♦ గొన్న గడుఁ బాపముల్
జనియించు! గలుగంగరాని యిడుమల్ ♦ సంధిల్ల! క్షీరాబ్ధిబో
లివ సూర్యాప్తయ మొందె నీకశన మా ♦ లిన్యంబు లీనాటికిఁ.

81

మ! ఒత్తచేసి కోరకుము ♦ యుద్ధము వద్దని కృష్ణసింహుఁడు
నెత్తిన నోరువెట్టుకొని ♦ నీకు వచించె; వినంగనైతి వ
య్యుత్తము బాధ మించుకయు; నూటక ప్రేలితి; నేడు నీతల
గ్రోతలు పుట్టె; మిట్టిపడి ♦ కొంపకుఁ జేటును దెచ్చి తెరయుఁ.

82

మ! సమరంబు బాసరింపనుండఁగ వసి ♦ వృప్రాభవాఘ్యండు పు
ణ్యమయుం డీహరభట్టు తా నుదయసిం ♦ హమ్మోలలాధీశు చం
దమున వంద్యుడు ముందు దూఱి మనమ ♦ ధ్యంబునున వ్రాలి జీ
వము లప్పించి త్యజించె దేహముఁ దృణ ♦ ప్రాయంబుగా నెంచుచుఁ.

83

చ! ఇతఁడును వేదరాశి! శత ♦ వృద్ధ! కుమారులభంగి నిన్ను, న
సతతము వెంచె; నిట్టి సుగు ♦ నివ్రతుఁడు బలియయ్యె నీను మా

● As they (Pratap and Sookta) took their ground and agreed to charge together, the purohit (family priest) rushed between the combatants and implored them not to ruin the house. His appeal however being vain, there was but one way being left to prevent the unnatural strife, the priest drew his dagger and plunging it in his breast, fell a lifeless corpse between the combatants. Appalled at the horrid deed "the blood of the priest on their head" they desisted from their infuriated aim. Pratap waving his hand commanded Sookta to quit his dominions who, bowing, retired and carried his resentments to Akbar.

"Annals of Mewar."

ర తవలనఁ; గునుగొనుము ♦ కాలువ గట్టుచు నమ్మహాత్ము ర్
క్తతతులు పాఱజొచ్చె! నెటు ♦ కన్గొని యోర్చెద నిట్టిదృశ్యముఁ.

84

మ॥ పలుకష్టములఁ గూడు నీళ్లు గొన కీ ♦ బ్రహ్మాండ మున్నంతకుఁ
దలక్రిందాచుఁ దప్పంబు చేసిన గుడు ♦ ధ్వంసాఘపుంజంబులుఁ
దలఁగఁ బాటునె! తన్మహానలశిఖిల్ ♦ దర్పించి నిన్నుఁ ననుఁ
గులముఁ దేశముఁ గాల్పవే! యెటుల నా ♦ కుఁ దప్ప! నిస్సాపముల్.

85

చ॥ గురుగుధిరంబు దాటఁగను ♦ గూడదు; కావున నిష్ఠా సంగర
స్ఫురణము మానుటఁ బ్రదికి ♦ పోలివి; నీవిదె నాచు రాజ్యముఁ
ద్వారగఁ ద్యజించి యిష్టమగు ♦ తావునకుఁ జను; మాటించినఁ
శిరము నిమేషమాత్ర ధర ♦ ణిఁబడు” నంచు వచింప సూక్తుడుఁ,

86

—*) ప్రతాపసింహుఁడు సూక్తసింహుని దేశభ్రష్టుని గావించుట. (* —

మ॥ “హరభట్టారకమూర్తి పుణ్యతమఁ; డ ♦ య్యాచార్యుఁ డిట్లాటకుఁ
నెరియుఁ నామది; కాన నేడు రణముఁ ♦ నేఁగోర; భీతిల్లి నే
నరుగఁ బూనితినంచు నెంచకుము; నీ ♦ యకాదృత్యబాహుబల
స్ఫురణఁ వమ్మొనరింపకుండినను నే ♦ సూక్తుండనే కాదుపో!

87

చ॥ ఇరువుర నెవ్వరో యొకరుఁ ♦ డీజగతిఁ విడునంతకుఁ బర
స్పర ముఖదర్శనంబు కొన ♦ సాఁగక యుండెడుఁగాత ఘోరసం
గరములఁదప్ప; బ్రాణమును ♦ గాచి మెలంగు” మటంచుఁ బల్కి తా
నరిగెను ఫిల్లితోవకుఁ గు ♦ లాంతకు లందఱు పోవు తావుకుఁ.

88

మ॥ “సమయః జేసి కృతాఘపుంజములఁ బ ♦ శ్వాత్తాపదీప్తాగ్ని, శు
ద్ధమతిఁ వచ్చినఁ జోటులేదనదు వా ♦ త్సల్యంబువారాశి కో
పము జన్మింపని దొడ్డతల్లి మనమే ♦ వాణ్నార! దాక్షిణ్యహ
స్తము పైఁగప్పు శతాపరాధికయినఁ ♦ సద్భక్తిఁ బ్రార్థించినఁ.”

89

మ॥ అని తా నింటికి వెళ్లి యుయ్యదయసిం ♦ హస్వామికిఁ బోలె న
య్యనఘాచార్యున కంత్యసత్క్రియలు చే ♦ య్కబంచి యాత్మోపశాం
తిని బెంపఁ జపహామదానములు సం ♦ ధింపఁ మొదల్ పెట్టి య
జ్ఞసాక్షాగ్రణి యిచ్చెఁ దత్సుతునకుఁ ♦ సాదాగ్రహరంబులఁ.

90

గీ॥ హరగురుం దనంతత్యాగః మాచరించి సట్టియెడ నొక్క సత్రంబు ధిగట్టఁబనిచె
తాత్పర్యతాన్నదానంబును ధిజరుపఁదలఁచి దుర్మరణదోష మతనిని ధిదొరయకుండ. 91

క॥ ఆమటునాడు కిరాత గ్రామణి సామంతనృపులు ధిగ్వాలియరు మహా
భూమిశాస్త్రుఁడు ప్రతాపస్వామికడకు వచ్చి రతని ధిసందర్శింపఁ. 92

మ॥ పసఁజెన్నారు చిరత్నరత్నతతి శో ధిభల్ గుల్కు క్రొమ్మేడపై
వసమానంబగు వ్యాఘ్రచర్మమున న ధిభ్యాసీనుడై రాజయో
గసమాధిస్థితినున్న భూపమణియుఁ ధిగన్నెత్తి వీక్షించి చెం
త సమాసీనులు గండటంచుఁ గనుస ధిన్న జేసి యత్యాదృతిఁ, 93

—*) ప్రతాపసింహుఁ డనుచరులతోఁ గ రవ్యము నాలోచించుట. (*—

సీ॥ “తనదేశలక్ష్మి సుం ధితభోగభాగ్యవైభవములఁ దులఁదూఁగ ధివలయుననుచుఁ
దనప్రజ లీతిభా ధిధలులేక బహువిధైశ్వర్యంబులు వహింప ధివలయుననుచుఁ
దనయిల్లు పూర్వాగ ధితప్రతిష్ఠాభరంబుల వృద్ధికొందంగ ధివలయుననుచుఁ
దనపేరు పరుల నిం ధిదల కాస్పృహంబీక న్వచ్చమై యెపు డుండ ధివలయుననుచు!

గీ॥ వసుధపై జన్మమెత్తిన ధిప్రతిమనుజుఁడు జీవితమునిండ యత్నంబు ధిచేయుటొప్పుఁ!
గాని మనదేశమందభా ధిగ్యమునఁజేసి యదియుఁ దలపోయ దుర్ఘటంబై రహించె.

మ॥ కనుఁ దామధృఢరాసముద్రముమొదల్ ధికాబూలుపర్యంత మొ
ప్పిన విస్తారసమస్తదేశముల వ్యా ధిక్షిగన్న తోరుమ్మభూ
పనికాయంబులు పూర్వ మేడవశతా ధిబ్బాబాదిగా భారతా
పని కేతేరఁదొడంగ నాహవకళా ధివ్రత్యర్థిమర్పారమై. 95

క॥ వెఁటెట వారు లక్షలుఁ గోటులుఁగా పై న్యములను ధిగొనివచ్చు మహా
ధాటికి భారతదేశము బీటలువారిన విధంబు ధివెఱ పొనఁగూర్చుక. 96

సీ॥ ఆభారాసా నిస్స ధిహా నాస్థనిస్థాన మాబెలూచిస్థాన ధిమాయినాను
టక్కి-యిరాకు బా ధిగ్గాడు మెసపొటోమియా శిరియా సీమ ధిలందునుండి
వసుధ యానినయట్లు ధిబహుసంఖ్యగలుగు యావనవీరభటకొటి ధిబయలుదేటి
పలుతెతాబ్బములుగాఁ ధిబరతెంచి పైబడి భరతఖండంబు ధిడి ధిల్పడఁగఁజేసె!

గీ॥ సందనోద్యానమట్టులుం ధిడంగదగిన భూమి పారతంత్ర్యమహాభి ధిమునిగి, కలపు
వ్యాధు లీతిబాధలు గల్గి ధిబలముతటిగె! మనభరతఖండపాప మే ధిమని వచింతు!

సీ॥ కోటిసూర్యప్రభం ♦ కుండు పృథ్వీసార్యభౌముఁ డీయవనుల ♦ బారి మడిసె!
సర్వజ్ఞతుల్యుఁడా ♦ సమరసింహస్వపుండు తురకలతోబోరి ♦ తొలఁగెదనువు!
సమవర్తిమూర్తి దు ♦ ర్దమశౌర్యుఁడా హమీ రాయువున్నంత కా ♦ హవమొనర్చె!
గుంభండు రాజది ♦ కుంభి తదర్థమై తనజీవితమునెల్ల ♦ ధారపోసె!

గీ॥ నిక సంగ్రామసింహ భూ ♦ మీశ్వరాదు లప్రతీపప్రతాపులు ♦ యవనసేన
నాపి మెండొడ్డి దేహంబు ♦ పాణములునుగోరువెట్టి స్వాతంత్ర్యంబుఁ ♦ గొలిచిరపుడు.

మ॥ ఒకనాఁడా! యొకమాసమా! మఱియుఁడా ♦ నొక్కబ్రహ్మ! వేయియేం
డ్లకుఁ బైనయ్యె మహమ్మదీయసుభటుల్ ♦ లక్షోపలక్షల్ లయాం
తకులై పైబడసాగి; యెంత జనబృం ♦ దంబున్న మేవాడమా
తకునైనన్ దలమున్నలై బ్రకు కసా ♦ ధ్వంబంచు దోపించదే!

99

శా॥ బడ్డారించుచు నై న్యముల్ గొని యలా ♦ యుద్ధీను చిత్తూరుపై
నొడ్డెన్ ముట్టడి; వానిధాటికి జగం ♦ బూటాఁడె; వాఁడెంతఁగా
జెడ్డల్ చేసెనొ దేవుఁడేమెఱుఁగుఁ ని ♦ స్సీ! ధర్మమో సత్యమో
యడ్డంబుండు నే! నాస్తికాధముల దు ♦ ర్వాప్సారముల్ మాన్పగన్.

100

మ॥ అరుదెంచెన్ బహదూరుశాహి బహునై ♦ న్యాసికముఁగొంచుఁ జి
త్తుపై నన్; బ్రళయగ్నిబోలె నతఁ డు ♦ ద్విోతించి దుర్గంబు రూ
పట నహ్మోత్త్రములన్ నిగుడ్చుచు స్వరూ ♦ పధ్వంసమున్ జేసె; వీ
రరసాంభోనిధు లెందఱో మడిసి రా ♦ రా! నాటి యుద్ధంబునన్.

101

గీ॥ ఆ లలాటాక్షుమూర్తులో ♦ యనఁదగు హరకులజు లైదువందలమంది ♦ కొలుచుమండ
దర్బయుడు మాపితామహి ♦ తోడఁబుట్టు రణము సాగించి యద్భుత ♦ రావు మడిసె. 102

సీ॥ నాచు ముత్రాల చం ♦ డనృపాలు సంతతివాడు దుర్గారావు ♦ పోశయభైర
వారావుడై వైరు ♦ లడలిపాటఁగఁ బోరి పడియెఁ జిందావద ♦ న్వయులఁగూడి!
యాపై నవచ్చి మా ♦ యవ్వ జవాహిరిబాయి గాయంబులు ♦ వేయుఁగాఁగ
మహిషాసురేశ్వర ♦ మర్దనివలె రేగి విమతుల నొర్చి పా) ♦ ణములు విడిచె!

ఆ॥ బదియుమూఁడు వేలు ♦ పడతులు గొలువఁ గర్ణావతియును నాదు ♦ నాయనమ్మ
రోహితాశ్వుశిఖిల ♦ జోహారు గావించె! నిట్టి వీరమూర్తు ♦ లెందుఁ గలరు! 103

సీ॥ కడకు మూడవమాటు ♦ గా నక్క రేతెంచె సంతములేని సై ♦ న్యములఁగొనుచు!
వీరులందఱుగూడి ♦ విశ్వపూజ్యంబైన చిత్తూరుకోట ర ♦ థింపవచ్చి!

రల పరంగుల పిరం ♦ గులమ్రాల దుర్గంబు గాజవిధాన ప్ర ♦ క్కలయి కూతె!
మేవాడ పీరల ♦ క్కీవజ్రమకుటముల్ జయమల్ల ముఖవీర ♦ సమితి మ్రగ్గె!

గీ॥ గనుజెఱచి కాపురని కూయఁ ♦ గాఁ దెలియని శిశువులాదిగ జగదేక ♦ జేతృశౌర్య
పరులవఱ కందఱను బట్టి ♦ నఱకె నక్క! రెటులు చిత్తూరురమ తల ♦ యెత్తిబ్రదుకు!

గీ॥ ఆచతుశ్చాల! లాభవ ♦ నాంగణమ్మ! లాజయ స్తంభతతులు! దే ♦ వాలయమ్మ!
లూచముట్టుగఁ జెడియె! జి ♦ త్తూరుపురము కాడుగామాటి పాండవ ♦ బీడు దేతె.

సీ॥ తలపైనఁ గొమ్మున్న ♦ ధైర్యమేరువులు ఝాలావనీంద్రుల సేన ♦ లడఁగిపోయె!
సహిరాజు కోటల ♦ నైనఁ బట్టి పెకల్చు చోహణబలములు ♦ చొప్పుదప్పె!
బాతాళ మఱచేతఁ ♦ బగిలించు ప్రమర లేవలన స్రుక్కిరొ సుంత ♦ తెలియరాదు!
గగనధాత్రుల నేక ♦ ముగఁజేయఁజాలిన రాతోడ్కులంబు పే ♦ ర్మఱువనయ్యె!

గీ॥ నల చతుర్దశలోకముల్ ♦ గలిసెనేని సమయఁజేయు చోండావతుల్ ♦ నన్నగిలిరి!
నలుగు రెదిరించినను దాడి ♦ నిలువరించు పోడిమికిఁ దప్పి మేవాడ ♦ వాడు దేతె!

ఉ॥ వైరులు మాసమాసమును ♦ బైరులఁ గోసెడు నట్లు వీరులన్
నూలులు వేలు గోయగ, మ ♦ నోజ్జ సువర్ణ శలాకలట్లు లం
గారశిఖాచయంబులను ♦ గాలుచు వేలకు వేలు స్త్రీలు జో
హారులు చేయ, దేశ మక ♦ టా! జనసూన్యము గాక నిల్చునే!

107

సీ॥ తనదు కండలును ర ♦ క్తము క్రుమ్మరించి మేవాణ్ణాత్త వీరసా ♦ భాగ్యలక్ష్మీ
యొక వేయియేండ్లుగా ♦ నోరె! నోప్పుచునుండ! శాత్రవతతిపోటు ♦ సడలదయ్యె!
దధ్ధాతములకు నా ♦ తల్లి శరీరమ్ము కుమ్మెలు పోవుచుఁ ♦ గుట్టు పట్టె!
నుపచారశతముల ♦ నొట్లుపెట్టు! చిక్కి చిద్రుపలై శల్యావ ♦ శిప్తవయ్యె!

గీ॥ నమ్మహామాత గతి తలఁ ♦ వై నయప్పు డొడలు పరవశమై రక్త ♦ ముడుకు లెత్తు!
గడుపు చుమ్మలుచుట్టు! నే ♦ కరణి నామెఁ దేరునని రేయుఁబవలు చి ♦ తించుచుండు.

మ! తన లోకావన కచ్యహస్వయము పా ♦ తాళంబునన్ గ్రుంగఁ బు
త్రిని ఢిల్లీశునకిచ్చి వియ్యమును బ్రీ ♦ తిగ్గుగార్చి తత్పుత్రు నా
తని కడ్పించెను మానసింహు, భగవాన్ ♦ దాసుండు తొల్లొల్ల; నే
మని వర్ణాశ్రమ ధర్మ పద్ధతి తిరం ♦ బై నిల్చు! లోకమ్మునన్.

109

❶ సీ॥ తనయంతరాజు లేఁ ♦ డనిపించి విస్తారభూమి మర్వాళేలు ♦ భూపమాలి
యుదయసిం గక్పట ♦ నెనుచేగి తోడ్తచ్చి తనరాజ్యలక్ష్మి స్వా ♦ తంత్ర్యలక్ష్మి
నొసఁగుచు సోదరి ♦ యోధబాయి నొసంగి యేకసహస్రహ ♦ యేశుడయ్యె !
ననుజుని జుండ్రనే ♦ నుని నిజాత్మజు శూరసింహు ఢిల్లీని సేవ ♦ చేయఁబనిచె
గీ॥ బడులుగా నక్బ రొకకొన్ని ♦ పల్లె లియ్య నతని సామంతుడగుచు రాజ్యంబొనర్చు!
ధీరుడెవఁ! డధీరుడెవండు! ♦ వీరస్వపులె సిగ్గుచెడి తగ్గుకూటి కా ♦ సించినపుడు.

మ॥ బికనీర్ శ్వరుఁడు జనల్ మియరు పృ ♦ ధ్వీనాథుఁడు వారి క
స్యకలక్ ఢిల్లీకిఁ గాన్కఁగాఁబనిచి సే ♦ నాధీశ సామంతులై
సుకముక్ గోరుచు నక్బరుక్ గొలువఁగాఁ ♦ జొత్తెంచి రిట్లైదఱ్ఱ
యకటా! సోదరభూపతుల్ చెడిరి! హే ♦ యంబై న దాస్యమున్.

111

మ॥ వడకించె సచరాచరావని బ్రణా ♦ పన్నూర్తి జిత్తురుము
ట్టడియ ప్పజ్జనరావు; శూరధనుఁ డి ♦ ప్రశ్రేష్ఠుఁ డమ్మాన్య పు
త్రుఁడు! మాతృడ్రికి మేనమామకొడు! కెం ♦ తో కూర్చువాడయ్యె న్
విడి ఢిల్లీశ్వరుఁ జేరె! నీకథలు వి ♦ న్నింపంగ సిగ్గయ్యెడి!

112

మ॥ దురదృష్టంబదియెల్ల నాపయిని గం ♦ తుల్ వెట్టె! గాదేని సా
గరుఁ డప్పద్మహితాన్వయం బపయశః ♦ కాలుష్య మొందంగ న
క్పరు పాదాబ్జముఁగొల్ప నేలచను! హృ ♦ ద్భంధుల్ హితుల్ సోదరుల్
పరుని జేరిరి! మందభాగ్యమున కె ♦ బ్బంగిక్ వగ్ గాంతునో!

113

❷ Raja Udai Singh of Marwar, surnamed the fat, chief of the Rahtores held but the munsub of one thousand, while a scion of this house Raj Singh of Bikanir had four thousand. The independent prince of Chanderi kerowli Duttea with the tributary feudatories of the larger principalities and members of the Shekavati Federation were enrolled on the other grades from four to seven hundred. In short it became general and what originated in force or persuasion was soon coveted from interested motives and as nearly all the states submitted in time to give queens, to the empire, few were left to stigmatize this dereliction from Hindu principle.

Akbar thus gained a double victory, securing the good opinion as well as the sword of these princes in his aid. A judicious perseverance would have rendered the throne of Timoor immoveable, had not the tolerant principles and beneficence of Akber Jahangir and Shah Jahan been lost sight of by the bigotted and blood-thirsty Aurangzeb.

"Annals of Mewar."

మ! అకటా! సూక్తుఁ డకారణంబుగ నెక య్యంబెంచి వాదాడి ఢి
 ల్లి! వేంచేసెను నిన్ను; శత్రుజనపా యిన్ మన్ని తూటాడు సిం
 హాశోరంబులు తమ్ము లిట్లుగుటకై యస్మత్సంబెట్టి బా
 ధకు లోనయ్యెనో దేవుఁడే యెఱుంగు! ని యద్రక్ష గాన రేయంతయున్.

114

సీ! సువిశాలదుర్నిరీ యవికాస మక్ష్మ రాస్థానరంగప్రభా తతిక్రిబమసి!
 యాశ్రయించినవారి యాసలన్నియుఁ దీర్పు నతని వింతకు వదా న్యతకు నలరి!
 తమపేరు జగమునం తకుఁ బెద్దరారాజు పేరుతో జతగూడు పెంపు నెంచి!
 కనకసాధాగ్రభా గములందుఁ దెరలలో విహించు తురక వి బ్రీలఁ దలంచి!
 గీ! సేతుకేతనగాంతర సీమఁ గలుగు మనుజుపతులెల్ల మతిచెడి కనులు తిరిగి
 విడని పేరాస నక్బరు విజయరథము కాడి మోసిరి స్వాతంత్ర్య ఘనత మఱచి.

116

మ! కనుసన్న ననుఁగొల్పు భూపతులు మో గల్ తేని గుఱ్ఱాలు గా
 యను వేంచేసి! రనేకదుర్గవితతుల్ హారావళిపర్వతా
 వనిదక్కరి పుచేతఁజిక్కె! జముపుల్ వమ్మయ్యె! భాండారముల్
 ధనకూఁయ్యంబు! లెక్కలు నిల్పనగు! స్వా తంత్ర్యంబు మేవాడకున్.

సీ! స్థానమా! విశ్వవి శ్వంభరాదేవికి వజ్రభూషణము మే వాడసీమ!
 యన్వయమా! జగ దారాధ్యదశదిశా వ్యాప్త కీర్తియుతంబు భానుకులము!
 పూర్వులా! లోకైక పూజ్య లిక్ష్మకు హరిశ్చంద్ర మాంధాత్య నృపతిమణులు!
 ప్రజలా! జగజ్జైత్ర పరిపూర్ణ విక్రమ ప్రాభవోద్ధాము లా రాజపుత్ర!

గీ! లాత్మలో ట్రాత్రగుణ మణు వంతయైనఁ గలుగువాఁడెవఁ డుఱక గా జులు ధరించి
 చల్లఁగా నింటఁగూర్చుండ సాహసించు! దనము సర్వస్వ మర్పింపఁ దలఁచుఁగాని.

సీ! ట్రాగోళమును ముంచు గాధాంధతమసంబుఁ గరవివ్వెనో నార్పఁ గడఁగునట్లు!
 లత్యగాధము సాగ రానంతజలముల కేతమ్ము వేయ సూ హించునట్లు!
 వసుధ బొగ్గుగఁగాల్పు పశయాగ్ని హోత్రంబుఁ గన్నీటిచే నార్ప నున్నయట్లు!
 క్షయకాలమున కేగు సప్తమారుతధాటి, తేటి రెక్కల నావఁ దివురునట్లు!

గీ! లని గము నన్ను బరిహాస మాడుఁగాక! యెక్కటిని నిల్చి బలమెల్ల నెమరువెట్టి
 విధికి మాఱుకొట్టి స్వాతంత్ర్య విజయలక్ష్మి యమగులకు నిత్తు గల్యాణహారతులను.

గీ! ఎట్టి బ్రహ్మప్రయత్నంబు నేనిఁజేసి యుదయపురలక్ష్మికిఁ గిరీట ముంతుఁ దలను!
 గాక దైవోపహతుడనై కడిమిచెడిన రక్తతతిఁ గూర్చు రత్ననాల రావికేక.

119

శా॥ నా కొక్కించుకడైన గట్ట మెదురై ♦ నక మేరువు గాంగె క
కాకు జెందు మృదుస్వభావులరు! మీ ♦ యాశీస్సు శ్రీరామర
క్షాకల్పంబగు! ధర్మనూక్షుముల నీ ♦ సందిగ్ధకాలమ్మనక
నాకు జెప్పి కృతార్థుడేసి కడుఁ బు ♦ య్యంబొందఁ బ్రార్థించెదక.” 120

క॥ అని వెండికొండ సింహాసనమున శివుఁడొలె శాంతి ♦ సదనంబగు స్వా
మినిగని భక్త్యావేశంబునను సలుంబ్రామహీశ ♦ పుంగవుఁ డంతక, 121

—*) సలుంబ్రా కృష్ణసింహావిభుఁడు తన నిశ్చయము నెఱిగించుకొనుట. (*—

మ॥ “ఇవియు వీరరసాద్ధివీచికలు గా ♦ నీ మాటలు గావు; హైం
దవమం దెందును సత్యధర్మములు సఁ ♦ స్థాపింప మేనాదభా
గ్యవిశేషంబునఁ బుట్టువు గనిన నా ♦ క్షాద్విశ్వసాధుండవో
దువు; మర్త్యుండవు గావు; నిన్దొలుచు తెం ♦ తో మాకు శ్రేయంబగుక. 122

మ॥ తెలియు దేశము నాదు స్వామిపదభ ♦ క్తి స్థైర్యలీల; చతు

శి॥ ర్లలరాశిప్రమితావనీతల మహా ♦ సామ్రాజ్య మర్పింప దా
పలికాలక దగులంగ నొల్లను; భవ ♦ త్పదాబ్జాముల్ భక్తిమైఁ
దలపై నక ధరియించి నామనుగడక ♦ ధన్యంబు గావించెదక. 123

గీ॥ నాదు భటకోటి ధనము ప్రాణంబు రాజ్యరమయు నర్పింతు! మఱియు నాప్రాణమిత్తుఁ
దండ్రీ! నీమస్వాతంత్ర్యర ♦ థంబు మోయఁ గుడిబుజం బప్పించుట ♦ గొప్పయగు న!

మ॥ తమగజ్జారవధాటి నెల్లెడల గో ♦ త్రక్షాధరత్రేణి ఖం
డములై త్రెళ్ళంగఁజేయు దోర్బలులు చోం ♦ డావన్మహావీరసిం
హములక దోడ్కొనివచ్చి నిల్పెద! విప ♦ తౌరణ్యముల్ గాల్చి భ
స్మముగావిత్తు సమగ్రవిక్రమకళా ♦ సురంభపారీణతక. 125

మ॥ పదివేలేఱులయంత దార్ధ్యమున మ ♦ ద్భావంబు నీపాదముల్
గదియు నిక్కము! దేవదానవులు లా ♦ గక జూచినక సుంతయుక

☉ It is a rare thing for a Rajput to betray his Thacoor. Fidelity to the chief, 'Swami Dharma.' is the climax of all virtues. The Rajput is taught from his infancy in the song of the bard to regard it as the source of honor here and of happiness hereafter.

“Annals of Mewar.”

- గదలఁజూ! దనిలోన శత్రులను మ్రు ♦ గ్రక్ జేతుఁ గాదేని నీ
 పదపద్మంబుల మ్రోల వ్రాలి విడుతుక్ ♦ బ్రాణంబు లో యీశ్వరా! 126
- మ! తనువుల్ నశ్వరముల్; విశుభ్రయశముక్ ♦ ధర్మంబు సుస్థాయియై
 తనరారుక్; వెనుకంజవేయకు; పవి ♦ త్రంబైన దీకార్య; మే
 యనుమానంబును లేదు; వేగమె రణ ♦ ప్రారంభముక్ జేయుమి!
 నిను సేవించెద; నీకుముందు రిపున్ద ♦ క్షిక్ జించి చెండాడెదక్.” 127

—*) భానుసింహుఁడు ప్రతాపసింహునితోఁ దన నిర్ణయము చెలుపుట. (*—

- గి! అనుచుఁ కేల్తోడ్చి విరమించునతనిమాట నందుకొని భానుసింహుఁ “ఓ! యధిప! మాకు
 స్వామిభక్తియై రక్తరూ ♦ పమునఁ బాటు; నిన్ననుసరింప కేరితి ♦ నిలువఁగలము. 128
- సి! స్వామి! స్వాతంత్ర్యప్ర ♦ భామనోజ్ఞంబు నీవదనమ్ము భువనసే ♦ వ్యమ్మునాదె!
 యకలుషస్వామిభ ♦ క్షికిని మాచిన్నిరాష్ట్రమ్ములు పూర్వకా ♦ లమ్ముచుండి
 సూతికాగృహముల ♦ శోభఁ జెన్నాదు! నిందుకుఁ దోడుగా నీమ ♦ నోజ్ఞనామ
 సంస్కరణంబు దు ♦ సాధ దుశ్శేద దుగ్ధముగాఁగ మమ్ము ర ♦ క్షణముచేయుఁ!
- గి! గంఠమునఁ బ్రాణవాయువుల్ ♦ గలుగుదాఁక మాందునకెకాని వెనుకవై ♦ పునకుఁజూడ!
 మరుల కలవాలములు పూల ♦ సరములట్లు కంఠములు కౌగిలించిన ♦ కాలమండిసి.
- చి! ముదుసలివైన మోగలు చ ♦ మూవిసరంబు ముఖంబు, భూస్థలిక్
 గదియుచుఁ జీల్చు నాగఁటివ ♦ గక్ బగిలించుచు, రెండుపాయలై
 చెదరఁగఁజేతు; బాణములు ♦ చిచ్చుటపిష్టలువోలె వైతుఁ! గ
 ల్గదు లవమేనియుక్ బిఱికి ♦ కండ మనీయశరీరమందునక్. 130
- చి! కూర్మీరతురుష్కసంతతుల ♦ కుక్ మఱి నీకు ఘటిల్లు నామహః
 భారతయుద్ధరంగమున ♦ ఫల్గునతుల్యుడవౌచు నీవు చె
 న్నారఁగ నీవదంబులు హృ ♦ దబ్జతలంబున నిల్చి మత్స్యభా
 త్కీరమణుడొకోయన న ♦ రిపితతిక్ గడతేర్చు నాజిలో. 131
- మ! దివియుక్ భూమియు నొక్కఁడై పడిన నా ♦ దేహంబునక్ బ్రాణవా
 యువు లున్నంతకుఁ గన్నులెత్తి యహితుం ♦ డొక్కండు నిజాడఁగా
 నవకాశంబు నొసంగఁబోవ; సముద్ర ♦ గొట్లోప మేపార న
 య్యవనాంభోనిధిఁ ద్రచ్చివైచెద జగం ♦ బానందముక్ బొందఁగక్. 132

క॥ వినిపింపనేల పెక్కులు! నిను మొక్కి వచించువాడ ♦ నీప్రాణము వె
న్మను మాప్రాణంబులు ముందరిన మనస్సింహుడప్పు ♦ డందఱు విసంగె॥ 133

—*) మనస్సింహుడు తన యభిప్రాయము వెల్లడించుట. (*—

క॥ “ఝూలానృపతులు శౌర్యోత్తాలులు పరిపంథి గహన ♦ దహన జ్వలన
జ్వాలాభుల నెడు కీర్తిని నేలగలుప సాహసింతు ♦ నే! నీమోగిలె॥ 134

సీ॥ శూరులౌ గ్వాలియర్ ♦ సోనెగుట్టేశ్వరుల్ ద్రుపద మాతృప్యక్షితిం ♦ దుగ్రిలునుగాఁగ!
సకలసంగరమర్క ♦ సర్వజ్ఞమూర్తి యాభీమచాందును యదు ♦ స్వామిగాఁగ!
శ్రీసలుంబాకృష్ణ ♦ సింహుడు దోర్బలోద్దండసాహసుడు భీ ♦ ముండుగాఁగ!
దేజసింహుడమాను ♦ సాజేయ విక్రమగురుకీర్తిఘనుడు ఫ ♦ ల్గునుడుగాఁగ!

గీ॥ శ్యామసిం గేను కవలమై ♦ యండచుండ! ధర్మరాజవై నిలిచి స్వా ♦ తుత్ర్యరథము
స్వర్ణజయఘంట మ్రోయించి ♦ జయముగాంచి ధర్మసంస్థాపనాచార్య ♦ తను వహింపు.

గీ॥ దస్యశవకోటివై న మ ♦ ద్భటులు నేను దనువులను వాల్చి, నీవు స్వా ♦ తుత్ర్యలక్ష్మీ
కలవఱచు రత్న దేవాల ♦ యమ్ముజేరె బరచంగలమయ్య! కనక సోపానపక్తి. 136

మ॥ ‘పనులెల్ల సమకూరె మీవినయసే ♦ వల్ తృప్తి సందించె స్వ
స్వనివాసంబుల కేగుఁ’ డంచు భవదా ♦ జ్ఞల్ వచ్చుదాఁగ దినం
బును భూశయ్యయు నేకభుక్తము వ్రతం ♦ బుబూని వహ్నిజోరు
డనిన దక్షకుం బట్టుడన్న వెనుదీ ♦ యబోము రాజేశ్వరా!” 137

—*) శ్యామసింహుడు తన నిశ్చయ మెఱిగించుకొనుట. (*—

క॥ అని వచించిన నుగ్రాశనితుల్యుడు శ్యామసింగు ♦ సాద్రీశ్వరుఁ “జో
యినవంశాభరణ! నాయనుజని మాగ్గమునె నేను ♦ ననువర్తించు॥ 138

ఉ॥ ప్రాణము తీపుగాదు, కర ♦ వాలభుజాగికిఁ గ్రూరశాత్రవ
ప్రాణసమీరమిచ్చి విజ ♦ యుబు యశంబు గడించి నిత్యక
ల్యాణము లొందుటొక్కడు; మ ♦ హాహవరంగములందు వ్రాలి ని
ర్యాణమునొందు టొక్కడు ప ♦ రాక్రమపూజ్యము రాజకోటికి॥ 139

సీ॥ విశ్వంబు నగలించు ♦ వేడిపిక్కులనైన బువ్వులవలె శిరం ♦ బున వహింతు!
శేషాహిపతి నైన ♦ జేనెత్తి ముత్యాల హారంబువలె గంఠ ♦ ముందు దాల్చు!

హిమవత్కుధరశీర్ష † 'మెవరెస్తు' పై నుండి దూకెడఁ బాతాళ † లోకమునకు!
 నాత్మగజ్జాస్ఫూర్తి † నడవి మార్క్తోయించు మృగరాజు నశ్వము † పైక్కునేర్తు!
 గీ॥ గ్రూరతైరుష్కతతుల నీ † మ్రోలఁ బట్టి కసిమసఁగనేర్తు మననేర్తుఁ † గాని నిన్ను
 విడువనేర్తు నే! ప్రాణముల్ † విడిచియైన నగుణకేతనచ్ఛాయలఁ † దిరుగనేర్తు. 140

మ॥ విడిచియెడైనను సర్థరాత్రమయిన † మిట్టైన గుంతైన నే
 క్కుడువాడైనను లొచ్చువాడయిన మీ † కున్ దోచిన ట్లాజ్జపె
 ట్టుఁడు! ముందున్ మఱి వెనుచూడకయె పి † డ్దుకబోన వైరివ్రజం
 బడఁగన్ దాకెడఁ! జూడు వేయునుదులే † లా! ముందుఁగార్యంబులన్. 141

మ॥ కడప్రాణంబులు బొందివీడి చనుదాఁ † కన్ నిన్ను సేవించు; నే
 క్కుడు దర్శింపఁతి సంగరాంగణములన్ † ఘోరారి సాములులన్
 దోడరబోయెడ; వీడ కందఱను గొం † తుల్ గోసి తద్రక్తముల్
 మడవల్ గట్టెడ దేశమంతట; యశో † మందారముల్ పెంచెడన్." 142

గీ॥ అని వచియింపఁ బ్రతాపుఁడు తనచెంతను ధైర్యపర్య † తమువోలె వసిం
 చిన బదనూర్ నరపతిఁ జూచిన వదనంబెత్తి తేజ † సింహుండంతన్, 143

—*) తేజసింహుఁడు తన తెఱంగు గెఱింగించుకొనుట. (*—

మ॥ "అననీభారము హెచ్చి ధర్మములు వ్య † త్యస్తాబులై పోవఁ బూ
 ర్వవికాసం బలరింప నీశ్వరుఁడు న † ర్వజ్ఞండు మీవంటి మా
 నవమూర్ఖుల రూపమొంది యిల జ † స్మృతెత్తు; నీదర్శనా
 దివిశేషంబులు లోకమంతటికి సంత † ధిమన్ మహాశ్రేయమున్. 144

సీ॥ ఒకయెత్తు నీవు వే † ణొకయెత్తుగా దైవకోటి నిల్చిన నిన్నై † కోరుకొందు!
 స్వామి! యీనీవద † ద్వయి విశ్వపూజ్యంబు! నడుమ తోవను నీవు † నడచునప్పు
 డమగు సోఁతిన ధూళి † యణుమాత్ర ముంటిన నఖిలలోకముఁ గాల్చు † హాలహలము
 చేదంతయును దగ్గి † శీతమై తీయనై నిమిషస్మృలో నహృ † తముగ మాటుఁ!

గీ॥ ద్వత్పదము లెంత కొలిచినఁ † దనివిలేదు! నీయనఘనామ మెంత ధ్యా † నించుచున్న
 వినుగు గనుపింప! దింకను † విడక కొలువ ధ్యానమొనరింపఁగాఁ గోర్కొ † యగునుగాని.

సీ॥ ధర్మసంస్థాపనా † ర్థము ధాత్రి మెలఁగు దేవా! యేకలింగాప † రావతార
 పదిమాటులేర్లు యా † వనవృపుల్ భరతఖండమునకుఁ గూర్చు బ † న్నములు, వాని

- వారింపఁగాఁ బూర్వఁ ♦ వీరుల త్యాగంబు; ప్రస్తుతకార్య క ♦ ర్తవ్యములను
నెఱిఁగించుచో నీమ ♦ మృదులాతిమృదుల భావం బెంతనొచ్చె దై ♦ వము యెఱుంగు!
- గీ॥ వినుకొలఁది చిచ్చుదఁకొన్న ♦ విధమతోఁచె! నైన్యబల మల్పమనె కాని ♦ చాలియున్నఁ
దలను బూవాడ కింట ని ♦ న్నిలిపి నేనే రిపుల సర్వనాశన మాచ ♦ రించియుందు.
- సీ॥ భువనపావన! నీవు ♦ పూనినకృతి జగద్వంద్య! మందఱము దో ♦ డ్పడఁగఁగలము!
రణమహోత్సాహవ ♦ ర్థనమైన సుముహూర్త మెంచి సూర్యధ్వజం ♦ బెత్తి నిలుపు!
కలికి బంగరు చిఱు ♦ గజ్జెల మ్రోశ మోగలులు యామృతమహిష ♦ కంఠ కాంస్య
ఘంటానినాదంబు ♦ గా వి నెనరు గాక! ధ్వజము చుట్టుందుము ♦ బలిసి కొలిచి
- గీ॥ పులులఁ బోలిన చరణదా ♦ సులముమేము! కడకు మేవాడ నొకచిన్న ♦ కత్తి పట్టు
మగనిసువుగల్గ నది రాలఁకెగుఁగఁగాక! యమరులు నుతింతుగాక! నీ ♦ విమల యశము.
- సీ॥ 'ప్రాభవంబిత్తు రా ♦ స్త్వమునిత్తు ధనమిత్తు రాణాను విడనాడి ♦ ర'మ్మటంచు
ఢిల్లీపురంబునుం ♦ డి దినంబు వచ్చు లేఖల నొక్కకొట్టంబుఁ ♦ గప్పవచ్చు!
ద్యౌరై కమూర్తి! ధ ♦ ర్మావతారా! నీముఖము నొక్కమాటు దూ ♦ రముననుండి
కనువిందుగాఁగఁ జూ ♦ చినవాఁ డెవఁడైన నీనీచతరమార్గ ♦ మెట్లు సొచ్చు!
- గీ॥ బ్రాణమలతోడ నిన్నెడఁ ♦ బాయఁగలుగు వాఁడొకఁడు లేఁడు నీమ సే ♦ వకులలోనఁ
జెంతఁ జింతామణిని వీడి ♦ చిల్లిగవ్వ కెగుబుజము చూప నెవ్వని ♦ మొగమువాఁడె.
- సీ॥ హారావలీ భూధ ♦ రావతంసప్రాంత సానుభాగము యజ్ఞ ♦ శాలగాఁగఁ!
బావనాత్ముఁడు చంద్ర ♦ భట్టారకు కవితృధారలు వేదమం ♦ త్రములుగాఁగ!
నల సలుంబ్రా కిరా ♦ తాధీశు లసమానవిక్రమక్రములు ఋ ♦ త్విజులుగాఁగ!
శార్ఙ్గసన్నిధి బల ♦ స్థాల్యశోభితము నీపటుమహాధనువు యూ ♦ పంబుగాఁగఁ!
- గీ॥ బ్రబల యవనసేనలు పశు ♦ పశ్రతిగాఁగ! యాయజూకుండవై దీక్ష ♦ నవధరించి
సవనమునదీర్చి జగము ని ♦ ర్యవనముగనుజేసి త్రైలోక్యనుతుల రం ♦ జిల్లవయ్య!
- చా॥ 'బౌరా! శాత్రవకోటిపాలిటికిఁ బ ♦ శ్యత్ఫాలమూర్తుల్ గదా
యీరాతోణ్మణు'లంచుఁ జిత్తురురణం ♦ బం దందఱెన్నఁ రవి
ద్యౌరంబుదునఁ జేసె శాత్రవకుల ♦ ధ్వసంబు మాతృద్రుడి; యా
వీరాగ్రేసరచక్రవర్తి యడుగుల్ ♦ వేయెండ్లు సేవించెడఁ.
- మ॥ "పదివేల్ వీరుల బాహుశౌర్యయుతుడీ ♦ బాలుం"డటం చెన్నఁగాఁ
గదనం బెచ్చట భీమమా నచటఁ జ ♦ క్కణ్ణవారి దుర్దంత శ

తుదళచేదము చేసి నిన్ను జయయు ♦ క్షుణ్ణజేయ యత్నింతు! నీ
బదనూర్ సింహము తేజసింహము నుడుల్ ♦ వ్యర్థంబు గాకుండుతా!

151

శా॥ నింగిక్ ముట్టెడు కొటకొమ్మగుములు ♦ దేవాలయముల్ జయో
త్తుంగ స్తంభము లొప్పు; స్త్రీపురుషు లెం ♦ దుక్ బుత్రపౌత్రా ప్తి నొం
దంగా. మాదృశభూపతుల్ కొలువున ♦ ద్వత్పదముల్ మోయగా,
సింగారించిన తేరియ ట్లలరు నా ♦ చిత్తూర్పుడి గాంతునే!

152

మ॥ అని వాక్రుచ్చి హృదంతరాళమున వీ ♦ రావేశ ముప్పొంగ, వి
చ్చిన కెందామరలైన కన్నులతుడి ♦ జెన్నారు లేమందుబా
ట్టన నొక్కశ్రుకణంబు జాఱగను వీ ♦ రాగ్రసరుడుండె; వె
న్నును గూర్చుండిన గ్వాలియర్ విభు డనం ♦ తత్కాగ సంశోభియె,

153

—*) రామచంద్రదేవుడు తన మనోగతము దెలియజేయుట. (*—

నీ॥ “దరిలేని జల మగా ♦ ధస్తాయి వెలుగొందు కడలికి నొకతొయ ♦ కణమునట్లు!
బ్రహ్మాండమంత గొ ♦ పుగనున్న పెనునైకతాదికి నొకచిన్న ♦ యణువునట్లు!
శాఖాచయంబు ది ♦ శాకోణములఁబ్రాకు నవనీజమున కొక్క ♦ యాకునట్లు!
భూదేవి మకుటమై ♦ పొడవు నెత్తున్న పర్వతరాజమున నొక్క ♦ రాయియట్లు!

ఆ॥ లేబలుబు లేని ♦ యేకాంగి బహువాహినీశు నీకు సాయ ♦ మేమి చేతు!
హృదయకుసుమ మొక్క ♦ డే నాచు సర్వస్వ! మదియె నీపదముల ♦ నప్పగింతు.

చ॥ అజిత పరాక్రమంబున మ ♦ హాహవసీమలఁ గత్తిమోసి నా
బుజములు కాయగాఁచె! గడు ♦ బూర్వుడ వృద్ధుడ నైతిగాని, నీ
విజయరథంబు మోయ భుజ ♦ వీర్యము పట్టున లోటులేదు! నే
గజబిజిచేసి శాత్రువుల ♦ కండలు మెండుగ రాల్చు మేదిని.

155

శా॥ చండారాతి కులాటవీ దహన శ ♦ శ్వశ్శీర్తి! సర్వస్వ మీ
తంజొక్కండె పోపంచమందుగల మ ♦ ద్భాగ్యంబు నాకూన! యీ
ఖండేరావు కురంగముల్ దునుము వ్యా ♦ ప్రుస్వామిపోలే బలో
ద్దండుండై తెగటార్చు వైరులఁ గృతాం ♦ తపాయుడై యాజిహ్.

156

నీ॥ కరుణావిహీనుడ ♦ కృప సర్వభక్షకుండయి గ్వాలియరును గొ ♦ న్నయది మొదలు
నెట్టిసాయములేక ♦ యెందొ రెక్కలులేని పక్షి నైపడిన యీ ♦ బడుగునన్ను

- మేవాడఁజేరిచి ♦ మీతండ్రిగారు సహస్రహస్తములతో ♦ నాదరించి!
 రతని యనంతరం ♦ బభిమానమెనయఁ దండ్రివిధాన నోమితి; ♦ నీయుణంబు
 గీ॥ వేయిజన్మంబులెత్తి నీ ♦ విమతస్థపుల నసమరణభూమిఁ జీల్చి చెరి ♦ డాడియైనఁ
 దీర్పఁజాలమి సత్య! మీ ♦ దేహ మెఘడు త్వత్పదసమర్పితంబు భూ ♦ ధవకులేంద్రీ!
 నీ॥ నిత్యకల్యాణమం ♦ దిరము చిత్తూరుమండలము వివాహమం ♦ డపముగాఁగ!
 రంగుగుల్కు సనేక ♦ రాజపుత్రస్యందనమ్ములై చేనికుం ♦ డలునుగాఁగ!
 గృష్ణసింహాది వీ ♦ చేశ్వర దోఃప్రతాపస్ఫూర్తి రత్నదీ ♦ పతతిగాఁగ!
 యవనభూధవ కిరీ ♦ టాళి నిర్గతమణుల్ వజ్రరంజిత రంగ ♦ వల్లిగాఁగ!
 గీ॥ దన్యుగభరక్తముల వసం ♦ తమ్ములాడి నీమకరవాల మెచటఁదా ♦ నై దనర్చి
 సకలమును దీగ్గు నాగప ♦ సానిగాఁగ! విజయలక్ష్మి వరించి నిక ♦ బెండ్లియాడు.”
 గీ॥ అని యుపరమించె; నంత నా॥తనిసమీపమున మహాన్నతరూపుఁడై ♦ మూర్తిగొనిన
 పీఠరసవాక్కియో యనఁ ♦ గూరుచున్న భిల్లలోకైకనాథుఁ డా ♦ భీమచాండు, 159

—*) భీమచాండు తన సాయమును వివరించి చెప్పట. (*—

- నీ॥ “కాండ్రుకాండ్రని పెద్ద ♦ గా మోతల నిగిడ్చి గబ్బిబెబ్బలిపిండు ♦ బాబ్బరించు!
 శైలముల్ పగిలి ప ♦ చ్చడిగాఁగ ధ్వనిచేసి సింహపోతములు గ ♦ ర్జించుచుండు!
 జేయెత్తు లేచి ప ♦ చ్చివిసంబు వెదచల్లి కోడెనాగులు బుస ♦ కొట్టుచుండు!
 వసుధ యిట్టటులాడ ♦ బరువై పరువులెత్తి యేనుంగుములు ఘో ♦ కృతులుసేయు!
 గీ॥ బద్మజాతాండమంతలై ♦ భయము గొలుపు గండశిలలఁ గొండలు చుట్టు ♦ నింపియుండు!
 బ్రహ్మభయతుండైన కైలాస ♦ భర్తకై నఁ జాలునే గుండె! నాదు రా ♦ జ్యంబుఁ జొరఁగ
 నీ॥ భూలోకనాకమా ♦ బోయెపోశెంబుండు! జందనతరువర ♦ చ్చాయలుండు!
 గొలుపుకూటంబుండు! ♦ గోడెగుబ్బెతగముల్ వింజామరమ్ములు ♦ వీచుచుండు!
 బొమిడికంబుల భిల్ల ♦ పుంగవుల్ నడచివ్వె లగుదు! రందఱును నీ ♦ యాజ్ఞనుండ్రు!
 నాయాత్మకెంతో యా ♦ నందమా! నాదు సింహాసనంబుదు నీ ♦ వధివసంపు!
 గీ॥ మండఁ గూర్పుడి క్షణమైన ♦ నవలఁ బోక కొలిచి దేవునకట్లు సే ♦ వలు ఘటించు!
 నడుగు మన్నెట కోర్వ! నా ♦ హస్తయుగము జాళువా పట్టుదిండుగా ♦ సంతరించు!
 మ॥ సరియంచుక వలయాచిచూడు మఱి! నా ♦ స్వర్గంబు నందైన నీ
 ర్జరులుక ముప్పుదిమూఁడుకో టైపుడు పూ ♦ జల్ చేసి సేవించు న

ప్పురుహూతుండును జూచియుండని సుఖం ♦ బుల్ భోగముల్ వచ్చి దొం
తరలై చుట్టునుజేరి కొల్చు నిను! మ ♦ ద్వాక్యంబు నాలింపుమా!

162

మ॥ అకటా! నీయెడ నెయ్యపుణ్యబలిమి నే ♦ నట్లాడితిగ్ గాక యే
టికి నాసార్థన మియ్యకొందు! వెపుడుగ్ ♦ డెందంబునగ్ దేశమా
తకు వాటిల్లు విపత్తుకై వగచి చిం ♦ తగ్రాగునీ వగ్గి మ్రిం
గక స్వాతంత్ర్యము దక్కుదాడ నొకచో ♦ గాలూని కూర్చుండువే!

163

సీ॥ జాతియు జన్మదే ♦ శమును భిన్నములైన! మనపూర్వులకు మైత్రి ♦ దనరకున్న,
నాకన్న వయసు సుంతగఁ దక్కువైన, బాల్యమున నొండొరుజూచి ♦ నది మొదలుగ
నీవైన నవ్యాజ ♦ నియతి నామదినిచ్చ! రెండవదేవుడగ్ ♦ రీతిజూతుఁ
గడబోదు నీమ జా ♦ గ్రన్మంగళాకృతి కలనైన హృత్ఫల ♦ కముననుండి!

గీ॥ నీవు పాల్గొననట్టి యీ ♦ నిఖిలలోక సార్వభౌమత సరకవా ♦ సముగ రోతుః
నంద నీవున్న నంబలి ♦ నైన నమృత మట్లు సేవించి యానంద ♦ మందనేర్తు! 164

సీ॥ అహితలై తేయ ప ♦ శ్యత్ఫాలమూర్తులా శౌర్యకుర్జయు లొక్క ♦ జాతివారు
తరతరంబులుగ స్వా ♦ తంత్ర్య లక్ష్మీమహోదయముఁ గోరి విదేశ ♦ ధరణిపతుల
మాతొడ్డి బాహుశుం ♦ భత్పితృపము చూపి ధనభాగ్య వస్తువా ♦ హనయుతముగ
సర్వార్పణ మొనర్చి ♦ శాశ్వత ధన్యత్వ మందు తెవ్వరికి వం ♦ ద్యంబుగాను!

గీ॥ హృదయముగలట్టి మానవుం డెవఁడు వారియడుగులను గొల్చి, యహితల ♦ నణచిజన్మ
చావనముసేయఁ డాతని ♦ బ్రతుకదేల! బల మదేల! నిరర్థకై ♦ శ్వర్య మేల! 165

మ॥ అకటా! ముప్పదికోట్ల హౌదవులు మో ♦ యగ్రదగ్గ భారంబుఁ గొం
కక నీవొక్కడ వెత్తికోఁ దలఁచి! తిం ♦ కగ నిన్ను సేవించి గొం
తుక లర్పించెడువారు పూజ్యులగు భ ♦ క్తుల్! నీపతాకంబు క్రిం
దికి రానొల్లనివార లందఱును మా ♦ తృదోహులు నాచకుల్.

166

మ॥ పొదలగ్ వెల్వడు దొడ్లకోలిపులు లే ♦ పుణ్ జూపు నాసింగపుం
గొదమల్ వీరని శాత్రవుల్ బెదరు ను ♦ క్కుందుట లున్నార లే
బదివేల్లెంకలు భిల్లవంశజులు నీ ♦ పాదాబ్జముల్ గొల్వ నే
కొదలేకుండఁగ నందఱు బనిచి నీ ♦ కుగ బీతి గావించెడగ్.

167

సీ॥ వెదురు పొదలనుండి ♦ ప్రెదిలిన యాణిముత్యములు కుప్పలు కుప్ప ♦ లై రహించు!
ఘణిఘణాగ్రములుందుఁ ♦ బండి రాలిన మణుల్ పరుపులు పరుపులై ♦ ఘడివిల్లు!

గనుల మొల్చిన యన ♦ ర్హస్వర్హరాస్యాది లోహముల్ పెనుకొండ ♦ లుగఁ దనర్చు!
తైలసానువులలో ♦ జంద్రీకాంతశిల లీజగమంతటికి నైనఁ ♦ జాలియుండు!

గీ॥ బెరుగుటయె కాని తఱుఁగుట ♦ యెఱుఁగనట్టి రత్నగర్భ సార్థముగ నా ♦ రాజ్యసీమ!
యూచముట్టుగ నాయొద్ద ♦ నున్న సిరులు నాథ! నీమ్రొల సర్వార్ప ♦ ణం బొనర్తు.

మ॥ రవిబింబధ్వజ మొప్పు నీ వనికీ జే ♦ రక్ష నీకు మున్నున్న యా
రవికన్నా మునుదోచు నప్పొడుపుదా ♦ రక్షబోలె జృంభించి యా
హవరంగాభిముఁ జొచ్చి శాత్రవ కుల ♦ ధ్వంతంబుఁ జీల్చు బ్రతా
పవిభుండన్న పిరంగి కీఘనుఁ డయః ♦ పస్సీత సోళంబనన్.

169

సీ॥ సారతంత్ర్య మదల్చి ♦ స్వాతంత్ర్యమును నిల్పు బవరమ్ము వచ్చె! సం ♦ వత్సరాది
పండుగువోలె నీ ♦ భారతప్రజకెల్ల సమభాగమైన యు ♦ త్సహవేళ!
యండఱ మొక మొగం ♦ బై నిల్చి యరుల గెల్చితమేని స్వాతంత్ర్య ♦ సిద్ధియొడవు!
ననిలోనఁబడినఁ గ ♦ ల్పాంతంబువఱకు శాశ్వత నాకలోక వా ♦ సంబు గలుగు!

గీ॥ రెంటు నేదిగల్గినఁ గృత ♦ కృత్యులగును! మింతకన్నను జిరపుణ్య ♦ మేది గలదు!
మీనమేమంబులను బొగ్గి ♦ మించకుండ నిపుడె పృథ్వి నభేరి మోగి ♦ యింపవయ్య!”

— *) ప్రతాపసింహుని నిర్ణయము—నిబంధనములు. (*—

మ॥ అన గాంధీర్యము పూరుసాకృతిని దృ ♦ శ్యంజాచు నిందుండెనో
యనఁ గూర్చున్న బ్రతాపసింహుఁడు “మహా ♦ త్మా” నీ కసాధ్యంబు గ
ల్గునె! యీనాటి కిరాతవేషమునఁ జె ♦ ల్వుఁబోటి వెన్వెంట లే
దనుటేకాని పురాకిరాతుఁడవు గా ♦ వా! శత్రుపూర్వాహకా!

171

గీ॥ త్యాగమూర్తులు వీరధ ♦ రైకనిరతు లిందఱుండఁగ జయసిద్ధి ♦ కేమిఁకొఱఁత!
యాకసమువ్రాలుఁగాక చే ♦ యప్పలించి యాపఁగలము! విపత్కొటి ♦ నోపఁగలము!

సీ॥ సమరముల్ నిష్కాత ♦ ణమఁజేసి రత్నగర్భయ్య రక్తగర్భయ్యా ♦ పనికిఁ జాల!
నొకచీమకైన ని ♦ చుకహని గలిగినఁ గనలేను; భారతా ♦ వనిని గలుగు
తరులతా గుల్మ భూ ♦ ధర గహ్వరములఁ బ్రేమింతుఁ బ్రాణమును బ్రేమించునట్లు!
నాదుహృద్బంధు లిం ♦ దఱ మిమ్ముఁగొనిపోయి రణరంగమునను శా ♦ త్రవుల కత్తి

గీ॥ వాదరల కప్పగింపఁగా ♦ వలయు ననిన మేరువంతటి బాధ జ ♦ న్నించు నాకు!
గటకటా! కోరరానిదు ♦ మ్మార్గముల రణంబునంతటి ఘోరకృ ♦ త్యంబు గలదె!

- గీ॥ అలఘుమేవాడ లక్ష్మీ ము ♦ ఖాబ్జమునకుఁ గుంకుమంబట్టి చిత్తూరు ♦ గుఱుతుఁబాపి
యిపుడు హారావళీసీమ ♦ నెల్లఁ గొనఁగ నక్ష్మరు తలంచినటు తెలి ♦ యంగనయ్యె.
- గీ॥ రాజ్యలక్ష్మీ సేనాలక్ష్మీ ♦ రావ్యలక్ష్మీ లంచములుచూపి యతఁడు వం ♦ చించితీఱు!
నెంత బలవిక్రమములున్న ♦ నిపుడు మనకు నాత్మనిగ్రహమును ద్యాగమవసరంబు.
- గీ॥ ఏను మొదలుగ సామంతు ♦ తెల్ల ప్రిజలు రజత సౌవర్ణరత్నపా ♦ త్రములు విడిచి.
పశ్చిమతీయర్పించు పచ్చతా ♦ పల్లెరములు చదురుటాకు లందున మెస ♦ వుదముగాక.
- గీ॥ తలంచిన మనోరథప్రాప్తి ♦ గలుగుదాక వ్రతము నడిపిన దశరథ ♦ రాము కరణి
హంసతూలికాతల్పమ్ము ♦ లవల విడిచి మృదుల దర్శాసనముల నుం ♦ డుదముగాక.
- క॥ పెరుగునుగావుత చికురో త్కరము శిర శ్చుబుక గండ ♦ తలముల; భద్రా
కరణము సేయింపకయుండినగుత మహర్షి కోటి ♦ తో నెన యగుచున్. 178
- క॥ మొరయునుగావుత ముందట మొర నెడు దుండుభులు వెనుక ♦ మొగమై యనిలో!
నటనిదురయు నటకడుపును బొరయఁగఁ బూనుదము వీర ♦ పూర్ణ సౌఖ్యమున్. 179
- సీ॥ ఈశ్వరకవభక్తి ♦ యెపుడు మానఁగరాదు! మధుమాంస సేవన ♦ మఱగరాదు!
బంగారు షట్టవ ♦ ల్వలు గట్టఁగరాదు! భోగకోటులవంకఁ ♦ బోవరాదు!
కామాది శత్రువ ♦ ర్గము లుటరాదు! సత్యంబు శౌచము విడ ♦ నాడరాదు!
త్యాగంబుఁ గలనైనఁ ♦ దగ్గనీయంగరా! దాత్మనిగ్రహము పో ♦ నాడరాదు!
- గీ॥ మాన ముత్తమధనమాట ♦ మఱువరాదు! ధర్మమే దైవమనుబుద్ధి ♦ తలఁగరాదు!
నిజలజగములు మాఱొడ్డి ♦ నిలుచుఁగాక దేశభక్తిని విడనాడి ♦ తిరుగరాదు! 180
- సీ॥ స్వాతంత్ర్య ధర్మవాం ♦ ఛాశీలురగువారి దారిఁగట్టంబులు ♦ చేరియుండు!
నావిపత్నీ-టితో ♦ నడలక వీరులు శాశ్వతయుద్ధంబు ♦ నలుపవలయు!
ననుపమశ్యామన ♦ మారాధనములతో ధర్మదేవతఁ గొల్చి ♦ తనుపవలయు!
దద్భక్తజన జీవి ♦ తమ్ము దుర్దమ తపోమయమై సురక్షితం ♦ బయి తనర్పు!
- గీ॥ మహితకష్టానుభూతి ధ ♦ ర్మంబు పోలుచు! నపజయంబుల నది తగ్గ ♦ కతిశయ్యును!
గాన విజయంబె ముఖ్యంబు ♦ గాదు మనకు! ధర్మనిర్వహణంబుక ♦ ర్తవ్యమెపుడు!
- సీ॥ ఉదయమే లేచి తే ♦ పుదయపురమువీడి కుంభలోమియిక్ కోట ♦ కును జనుదము;
పదివేలపల్లెల ♦ ప్రజలు స్వస్థనివాసములు వీడి యచటికే ♦ పోవవలయు;
బాలములుదున్న నాఁ ♦ గలి మోపఁగారాదు; పశువుల నెచట మే ♦ పంగరాదు;
బాటల నెవ్వరు ♦ పయనింపఁగారాదు; కూపముల జలంబుఁ ♦ గోలరాదు;

గీ॥ వనమృగం బొక్కడైన జంఘంగరాదు; మఱచియో తప్పియో చెట్టునటుకరాదు;
కేల నొకగడ్డిపోచయు ♦ గిల్లరాదు; గిరులు విడనాడి బయటల ♦ దిరుగరాదు.

శా॥ నీరంధ్ర ద్రుమ పుంజ రంజితమునై ♦ నిద్రాణ నానామృగ'
స్ఫారంబై భయదాంజనాచల మిటుల్ ♦ వ్యాపించెనాఁ జీకటుల్
బానై యంబరుదేశమాదిగ సలుం ♦ బ్రాసీమయుదాఁక బ్ర
హ్మరణ్యం బగుఁగాక దేశము జనం ♦ బం దేగరాకుండఁగఁ. 183

క॥ తనకించుకయును లాభము దనరదనుచు నక్క రెఱిగి ♦ దండెత్తక యుం
డిన నిరుదెగలకు మేలగు! మన ముందము కొన్నినాళ్లు ♦ మానముతోడఁ. 184

క॥ తనపట్టు విడక సంగర మునకు దొరకొనిన దడిసి ♦ ముప్పుందుము మో
యును! నిక్కము మనకున్న దతనికున్నది! తప్పదపుడు ♦ ధారణి కుంగుఁ. 185

సీ॥ తతహరిశ్చంద్ర మాం ♦ ధారాదులు చరించు వజ్రాలబాట నా ♦ భానుకులము!
నరమాత్రుఁ డొకని కే ♦ శిర సాగి యిత్వాకులకు మసిపోడ నో ♦ మృకొనలేను!
భరతఖండంబు కం ♦ పము పట్టి మేవాడ మునిగి క్రిందికి గుంగి ♦ పోవుఁగాక!
యవనులతోడి బాం ♦ ధవ మాన! నిన్నాళ్లు మని తురుష్కులకూడు ♦ తినఁగఁజాలఁ!

గీ॥ గాన బలమెల్లఁ జూపి సంగర మొనర్చి గెలిచి స్వేచ్ఛాభి మానముల్ ♦ నిలుపుకొనుటా!
దురమునను వ్రాలి మరణమొందుటా నిజంబు! కలుగ దెందును మధ్యమాఁగ్గంబునాకు.

క॥ ఇది నానిగ్లయ"మన "మంచిది యెల్లర కనుసరింపఁ ♦ జెల్లు నటులె చే
యును"మని యందఱు గదలుచు సదనములను వెల్లి రధిక ♦ సంతోషమునఁ. 187

మ॥ "పరివారంబులతో ధనావళులతో ♦ వస్తుప్రపంచంబుతో

ఁ నరుగఁగావలె నేడె యందఱుజనుల్ ♦ హారావళిగవ్వారో

⊕ Pratap commanded his subjects on pain of death to retire into the mountains. During the protracted contests the fertile tract watered by the Bunas and the Beris, from the Aravalli chain west, to the eastern table-land was be-cheragh (without a lamp.)

Many tales are related of the unrelenting severity with which Pratap enforced obedience to this stern policy. Frequently with a few horse he issued forth to see that his commands were obeyed. The silence of the desert prevailed in the plains. Grass has usurped the place of waving corn; the high ways were choked with thorny babul and beasts of prey made their abode in the habitations of his subjects. In the midst of this desolation a single goat-herd trusting to elude observation disobeyed his prince's injunction and pastured his flock in the

త్కరముల్ చేరంగ; నెవ్వ డాజ్ఞను దీర ♦ స్కారంబు గావించినన్
ధరపై రాలుఁ దదీయశీర్ష" మని మ్రొ ♦ తల్పెట్టె ధక్కాధ్వనుల్.

198

గీ॥ అట్టె హారావళీపర్వ ♦ తాంతరమునఁ బరిణయము లొక్కలక్షయు ♦ జరిగెనేని
ర్థి యంత జనబృంద ముండఁబో ♦ దనఁగఁదనరె! నఖిలదేశంబుప్రజయెల్ల ♦ నచటనుండె.

—*) మేవాడేశమంతయుఁ బాడువడి యరణ్యముగ మాటుట. (*—

సీ॥ రాజులు నివసించు ♦ ప్రిసాదములు గూలి వనమృగంబులకు ని ♦ వాస మయ్యెఁ!
బాలములలోన వి ♦ త్తులు రాలి మొలిచి చెట్లకాశమును దాఁకు ♦ నట్లు పెరిగె!
గొలఁకులలోఁ గూప ♦ ములలో జలము నిల్చి వాడుకలేమిని ♦ బాడువడియె!

నరులు సోఁడు సేవ్చు ♦ బెరుగుచు నొకటికి వేయిగా మృగములు ♦ వృద్ధి నొందె!
గీ॥ సలఘు రావీ-వనాశాంత ♦ రావనీతలము లతావృక్షమృగవిహం ♦ గమవృతమయి
దేవదానవులకు నైనఁ ♦ దేరి చూడరాక చొరరాక మృత్యువ ♦ క్రమముగఁ దనరె.

గీ॥ తరులు రాపాడుమ్రోత, వాతములమ్రోత, మృగవితతిమ్రోత, పలుసెలయేర్లమ్రోత,
ఖగతతులమ్రోత, గలిసి యొంకారనాద మెప్పుడు నల్లెనలందుఁ బై ♦ కేగయుచుండె.

మ॥ ఒకమా ఱా 'బదనూ'రరణ్యములలో ♦ నుద్దండులై శత్రు పై
నికు లేతేరంగ నాప్రతాపవిభుఁడు ♦ వీక్షించి యాత్మీయ పై
న్యకదంబులులతోడ వచ్చి మదశు ♦ డాలమ్ముల జీల్చు సిం
హాకిశోరంబటు దాకి కూల్చెను జగం ♦ జారా యటం చెన్నఁగఁ.

192

ఉ॥ వేటొకసారి యిట్లె పడి ♦ వేలభటుల్ షహబాజుఖాను చి
త్తూరికి వెళ్ళుచుండఁగ మ ♦ హోగ్రీవనంబున ముట్టడించె; వా

luxuriant meadows of Ontolla on the banks of the Bunas. After a few questions he was killed and hung up in terrorum. By such patriotic severity Pratap rendered the garden of Rajasthan of no value to the Conqueror.

"Annals of Mewar."

§ Without a capital, without resources, his kindred and clansmen dispirited by the reverses of his house, yet sympathising with him in his refusal to ally himself with a muhammadan, Pratap Singh had established himself at Kumbhalmer in the Aravallis and had endeavoured to organize the country for renewed struggle.

G. B. Malleson C. S. I.

హాఱక నిల్పిరందఱు; ద † యోదయుడోచుఁ బ్రతాపుఁడంత సం
హారముసేయకే విడిచె, † నద్దర! యాతని ధర్మ మెట్టిదో!

193

సీ॥ గొల్లలు మేకలఁ † గొని మేపుదురటంచు బచ్చికబయళ్ళులఁ † జొచ్చి చూచుఁ!
గాపు పొలాన నాఁ † గలి మోపునోయంచు దూరప్రదేశముల్ † తొంగిచూచు!
వేటరుల్ మేకముల † పిండుఁ జంపుదురంచు ఘోరవనంబులు † దూరిచూచుఁ!
దరుల బోయలును వా † గుర లొడ్డుదురటంచుఁ గొండపేటెక్కి యం † దుండ్చిచూచు!
గీ॥ నాసలుంబొధిపతి వెంట † నంటియుండ దేశమెల్లడఁ దిరిగి శో † ధించుచుండుఁ!
దనదునానతి లవమైనఁ † దప్పెనేని ప్రళయమగుఁగాక! యెవ్వఁడు † బ్రతుకఁగలఁడు!
గీ॥ భోగసన్న్యాసమున వీర † పూర్ణదీక్ష పట్టి యిటఁ బ్రతాపుడు కష్ట † పడుచునుండ!
రాజ్యతృష్ణభరైక పూ † క్షవృత్తుంబు దీక్షగొని యక్ష్మరచట నా † ధించుచుండె.

—*) అక్షరుసార్వభౌముని దిగ్విజయములు. (*—

సీ॥ అంబరుదేశము † దా రణస్తంభపురము నాఘనుడు పాల † నము నొనర్చె;
నల శమంతకసింహుఁ † డనువీరుఁ డాచుర్గమును వానికడనుండి † కొనుచు “నుదయ
పురికి సామంతుడై † పరిపాలనముసేయు” మని తనవతి శూర † ధనునకిచ్చె;
గోటవాణిటనున్న † గొప్పపల్లె శమంతకుఁడు గొని తా నేలు † కొనుచునుండె;
గీ॥ గొండకన్న దుర్భేద మా † కోటఁగొనఁగ దండువిడిసి యక్ష్మరు నిల్చె † రెండునెలలు;
చెంతనున్న మందంత పో † సిననుగాని జయమొదవునన్న యాన లే † శమును లేక.
సీ॥ తురకలు సంధిగో † రిరి; దుర్గపతి యొప్పె; సేవకుఁడును మాన † సింహుఁ డరిగి;
రంద తాస్థానము † నందుఁజేరిరి; శూరధనరావు పినతండ్రి † తనకెదురుగ
మానసింహుని పీఠ † మాని నిల్చిన భటుఁ గనుతెప్పపెట్టి కొ † క్కుగతిఁజూచి
యక్ష్మరని గ్రహించి † యతనిచేతులుపట్టి సింహపీఠమున నా † సీనుఁజేసె;
గీ॥ నక్ష్మరును శూరధనరావు † నాదరించి కాశికామండల మొసంగి † గారవించె;
❀ గోటవెలికి రాఁదలఁపఁ గ † వాటసీమ నతనిఁ దాఁకె శమంతకుం † డతిరయమున.

⊕ But this dereliction of duty was effaced by the rigid virtue of the brave Sawunt Hara who as already stated had conjointly with the Kotario Chohan obtained Rinthumbhor. He put on the saffron robes and with his small but virtuous clan determined inspite of his sovereign's example, that Akbar should only gain possession over their life-less bodies. Previous to this useless explosion of fidelity he set up a pillar with a solemn anathema engraved thereon on "what-

మ॥ “పురమల్ పోయిన రాజ్యముల్ చెడిన నెఁడ్డ మాకు రాణాయెను
స్థిరదైవంబగు; నట్టిస్వామిపదభ ఁ క్తి మాని మోగల్గదే
శ్వరు పాదంబులు గొల్పె శూరధనుడుఁ ఁ భాగ్యంబు నాసించి; యో
హరవంశ్యాగ్నిలార! యాయధము దు ఁ రావ్యపారముల్ మెత్తురే.”

198

మ॥ అని తానుఁ దనయైదునూర్లు హరవం ఁ శ్వశ్రేష్ఠలా సదృటుల్
చని యొక్కుమ్మడి వారల్ దగిలి యా ఁ స్వాతంత్ర్యయుద్ధంబునఁ
దనువుల్ వీడుచు నిత్యనాకసుఖమొ ఁ దఁ బోయి; రాదేశభ
క్తిని లోకంబులు మెచ్చి వారియశముఁ ఁ గీర్తించె వేనోభుల్.

199

గీ॥ రామచంద్రుడు రీవామ ఁ హమహీంద్రుఁ డలఘు కాలంజరీ దుర్గ ఁ మప్పించె!
బాజబహదూ రొసంగె మాఁశ్వము! సహస్రవాజపతులొచ్చుఁగొలిచి రఁక్కరును వారు.
గీ॥ జోధబాయి మార్వార్తహీ ఁ శునితనూజ క నె జహంగీరు; తక్కిన ఁ కాంతలందు,
సక్పరు ‘మరాఠు’ ‘దనియాలు’ ననెడు సుతులఁ బుత్రికామణు లొక్కఁ ఁ రుద్రనుబడసె.

—*) అక్కరుసార్వభౌముఁడు ఘూర్జరదేశము జయించుట. (*—

మ॥ జరసమృగము ఘూర్జరంబు ‘ముజఫర్ ఁ పా’ యన్న దుర్గాగ్గుఁ దా
ఘనఁడుఁ బాలననేయఁగా నచటిక ఁ క్బర్ కొంతసైన్యాబుతోఁ
జనె; వాఁడెంతయు భీతుడై యతని ప ఁ జ్జఁజేరె; డిల్లీకుఁ దా
తని నీయఁగొని కొన్నిపల్లె లొసఁగెఁ ఁ దజ్జవనాంబుగఁ.

202

ever Hara of gentle blood should ascend the castle of Rinthumbhor or who should quit it alive.” Sawunt and his kin made the sacrifice to honor, they gave up their life's blood to maintain their fidelity to the Rana albeit himself without a capital; and from that day no Hara ever passes Rinthumbhor without averting his head from an object which caused disgrace to the tribe.

“Annals of Mewar.”

⊗ The possession of numerous ports and the resulting extensive maritime commerce made Guzarat the richest kingdom in India. Ahmadabad the capital was justly reputed to be one of the finest cities in the world, while the manufacture of salt, cloths, paper and other commodities flourished in many localities. A sovereign consumed as Akbar was by the lust of conquest and the ambition of empire, could not possibly allow, such a delectable land on his frontier to continue in the enjoyment of unfettered independence.

“Akber the great Mogul.”

మ॥ మును బై రాముడు రాజరక్షకుడు! త ♦ త్పుత్రుఁ బదాఁజేడ్లవాఁ

నిని నబ్జూరహిమాను సై న్యపతిగా ♦ నేమించి యాఘూర్జరం
బునకుఁ రెండవమాటు సేనల రణం ♦ బుఁ జేయఁగా నక్కరుఁ
గొనిపోయెఁ సచరాచరావని వడం ♦ కుఁ బొంది శోషిల్లఁగఁ.

203

సీ॥ ఉభయ సేనలకు మ ♦ హోద్ధతయుద్ధంబు పడియె నహమ్మదా ♦ బాదు పొంత!

నక్కరుపతి ఘోర్జ ♦ రాధిపు రణరంగమందుఁ బెల్లుగఁదాడి ♦ బందె గొనియె!

సమర మంతమునొందె! ♦ జయ మక్కరు వరించె! ఖాండీషు కై రాయుఁ ♦ గధియవాడ
కాంతె బ్రోచియు రివా ♦ కాంత మాహీకాంత, రాధాపురంబు నూ ♦ రతు బలిస్సు

గీ॥ పయి బరోడా యహమ్మదా ♦ బాదు మఱియుఁబాలనపురాది బహుమండ ♦ లాలియనన
సార్వభౌముని మృనుపదా ♦ బ్జములు చేరి యేఁబడియులక్షలధనంబు ♦ నియ్యదొడఁగె.

—*) అక్కరుసార్వభౌముడు వంగదేశమును జయించుట. (*—

మ॥ వరుసఁ వంగవిహారముల్ కొనఁగ న ♦ క్కర్ కోరె; నాసీమలఁ
బరిపాలించె సుఖపదమ్ముగ సులే ♦ మాఁఖానుఁ; డావీరుడుఁ
మరణంబొందినమీదఁ దత్పుత్రుడు స ♦ మాట్టియ్యె దావూదు; ము
ష్కరుఁడై లోకుల బాధపెట్టుచును రా ♦ జ్యంబేలె వాఁ డయ్యెడఁ.

205

సీ॥ ధనము లక్షలు కోట్లు ♦ దనరె; నర్వదివేల యాశ్వికుల్ మూడువే ♦ లాటునూర్లు
ద్విరదంబు లిర్వది ♦ వేల్ పిరంగులును లక్షయును నల్వదివేలు ♦ కాలిబాట్లు
పదినూర్లు యుద్ధనా ♦ వలు గల్గి దావూదు చక్కెఱ్ఱని లెక్క- ♦ సలుపఁబోక
సరిహద్దునందున్న ♦ 'జామేనియా' దుగ్గమును సేనలను గొంచు ♦ ముట్టడించె;

గీ॥ నదియుఁ గోపకారణమయ్యె ♦ నక్కరునకు; మానసిహుడు తోడర ♦ మల్లు వీర
బుండు ఖాసిముఖానాది ♦ ప్రబలవీరు లండఁ గొలుపుండ వెడలె బ్రహ్మాండమద్రువ

మ॥ అమర ద్వీపవతీ తటాంతరమునఁ ♦ హజీపుర ప్రాజ్య దు
ర్గమునుఁ జేకొని పాటలీనగర దు ♦ గ్గంబుఁ గొనె! బెక్కు-యు
ర్గములఁ జేసి విహారవంగముల నా ♦ తర్వాత నోడ్రంబునుఁ
గ్రమమొప్పుఁ గ్రహించె నక్కరు సమి ♦ ధ్గాడివి యీతండనఁ.

207

క॥ పరిపూర్ణ విజయమున నక్కరు ఢిల్లీపురముఁ జేరి ♦ కడు సంతోష
స్ఫురణమున మానసిహుని సరసకుఁ బిలిపించి గోష్ఠి ♦ సలిపెడువేళఁ,

208

—* { అక్కరుసార్యభాముడు కున్వార్ మానసింహప్రభువుతో } *—
మంత్రాంగము చేయుట.

మ॥ పదమూడేడులు దాటిదాటకయే లేఁ ♦ బ్రాయంబునక దండ్రీయన్
ద్రదివం బేగెను; నాటనుండియు ధరి ♦ శ్రీ రాజ్యభారంబు నక
గదిసెన్; దేవునికూర్చి సర్వమును జ ♦ క్క దాల్చి కల్యాణసం
పదలన్ లోపము గల్గకుండ నెపుడుక ♦ వర్జిల్ల గాఁ జేసితిక.

209

సీ॥ తెగినహారమున ము ♦ త్రియములువోలె భారతరాజ్యమది పెక్కు ♦ వక్రకలగుదుఁ
జనచిన్న పాయలై ♦ చెడె; రాష్ట్ర పతులలో నొండొరులకు మైత్రి ♦ యొదవదెపుడు;
నిత్యలక్ష్మీ శుభ ♦ నిలయములై యుండవలయు రాజ్యములు శా ♦ శ్వేత రణముల
ధనజనవస్తువా ♦ హనశూన్యమై పాడువడి శ్మశానములట్లు ♦ ప్రభదొలంగె!

గీ॥ నిట్టి కుబ్జావతారంబు ♦ లెల్లబోయి భరతఖండ మఖండైక ♦ భాగ్య విభవ
నిలయమైయుండఁ జూడఁగా ♦ వలయుననుచుఁ గడుపులోఁ గొండయంతాసఁగలిగెనాకు

సీ॥ సింహాసనం బధి ♦ ప్రించినదాది నీభావమే మది వేరు ♦ పాటియుండె!

నాగ్రా మొదల్లాగ ♦ ననుదినం బొక్కొక్కరాజ్యంబు గెలిచి రా ♦ స్త్రిమునఁజేర్చి
ప్రాభాత మృదుగంధ ♦ వహునట్లు భారతమేదిసీతల మాకృ ♦ మించి ప్రజల
కామోదసౌభాగ్య ♦ మలవరించుచు రామరాజ్యవిఖ్యాతిఁ గూ ♦ ర్పంగఁగొంటి!

గీ॥ నెందొ యొకరిరువురు రాజ్య ♦ తృప్తచేత నక్కరును దిగ్దయ మొనర్చు ♦ నంద్రు! గాని
సత్య మీవెఱుంగవె! ధాత్రిజను లెఱుంగరె! భువనములనేలు నాదిదేవుండెఱుంగఁడె

సీ॥ సహగమనము భీతి ♦ సడలించుచుంటి, నన్యాయమా పన్నుల ♦ నణచియుంటి;
మధుమాంససేవన ♦ మాన్పితి; భారతనృపులతో వియ్యంబు ♦ నెరపుచుంటి;
నొకకంట నమృత మిం ♦ కొకకంట సున్నంబు గలిగి వీక్షింప; మో ♦ గలులు హైంద
వులటన్న భేదంబు ♦ గలుగదు; మీలోన మత్స్యాణసము లెంత ♦ మంది లేరు!

గీ॥ భారతాభ్యుదయముఁ గూర్చి ♦ పవలు రేయు నేను పడుబాధ లాదేవుఁడే యెఱుంగు!
నీకుఁ జెప్పిన దప్పున్న ♦ దే! కనులకు ఊణము సేపైన నిద్దుర ♦ గదియరాదు. 212

శా॥ రాజాజై మితిలేని సౌఖ్యభరముక ♦ బ్రాపించి యున్నాడటం
చిరెన్నుండగుఁగాక; నాడు హృదయం ♦ బెష్టాక్క చింతాగ్ని చే
క్షీరాభోనిధి క్రూర బాడబమహా ♦ గ్నిజ్వాలచేబోలెఁ గం
గారాచుండును; నాని బాధలకుఁ గ్రుం ♦ గ్గసాగితిక బెల్లుగ్గ.

213

మ॥ అది యెవ్వారల తోడనేఁ దెలుపరా! ♦ దద్దాని నెవ్వారు తి
 ర్చెదమన్ను మఱి తీరఁబోవ! దెపుడు ♦ జొతించి చింతించి నేఁ
 దుదిదాఁక మది నోర్వనేవలయు; నెం ♦ తో కూర్పు మిత్రుండ! వ
 య్యది నేఁజెప్పిన నీదు మానసము చిం ♦ తాయ త్తమై కుంగెడుకా.

214

చ॥ ఇరువదియొప్పుగాఁగ సహి ♦ యించుచునుంటిని; యెన్నిమాల్లో నీ
 వెఱుఁగవుగాని యేకతమ ♦ యిర్వుర ముండినయల్లు నావ్యథా
 భర మిటులుండెనంచుఁ దెలు ♦ పక గమకించితి; నంతలో హృదం
 తరము కలంగి మాటయయి ♦ నక వెలిదాటక నిల్చిపోయితికా.

215

చ॥ ఒకయెడ సింధువాహిని మ ♦ తొక్కటఁ బూజ్యము బ్రహ్మపుత్ర యి
 కొకయెడ వింధ్యభూమిధర ♦ ము త్తరమందు హిమాలయంబు వీ
 నికి నడుమకగల్గి యవ ♦ నీస్థలి నాపరిపాలనమ్మనక
 వికసన మొంది భూప్రజయు ♦ నేనును సౌఖ్యము గంటి మెంతయుకా.

216

మ॥ అరుల్లెక్క నశియించి; రక్కరన నా ♦ హా! యంతరాజేడి యం
 దును; గంభింబు ఫలించి పుత్రకలు పు ♦ త్రుల్ గల్గి; రత్యంతభా
 గ్యరమల్ పొల్పెడి; కోటిమంది హితు; లిం ♦ కక బ్రాయమో స్వల్ప; మే
 కొఱతల్లెపు; మహోన్నతస్థితులె నా ♦ కుక జెల్ల నీనాటికికా.

217

మ॥ అనురాగీనుఁడుగూడ నాసవడు నా ♦ ర్యావర్తదేశంబు స
 ర్వము నాధతము క్రిందికై నడిచె; మే ♦ వాడ రాజ్య మొక్కండుమా
 తము స్వాతంత్ర్యరమాభిమానముల మ ♦ త్ప్రజ్యాధికారంబు లే
 శము మన్నింపక గర్వముల్ బలిసి శీ ♦ ర్షంబెత్తి కేఁగించెడుకా.

218

చ॥ నను గడుఁబేర్చిమైఁ గనుచు ♦ నాప్రభుత్వ మదిమెచ్చి కన్యని
 చ్చిన మిమువంటివారి వెలి ♦ చేసి ప్రతాపనృపుండు పంజీభా
 జనములకైన నించుకయు ♦ నైపక తేలికచేసి చూచె; మీ
 ఘనతకు హానివచ్చినను ♦ గల్గవె నాకు విషాదవేదనల్!

219

చ॥ కలుగఁగరాదు లాభ మొక ♦ కాసును నాకని దేశమంచు లో
 కులఁ బరముల్ త్యజించుచును ♦ గొండలనుండఁగఁ బిల్చి సంకడల్
 వెలసెడి దేశమెల్లఁ బెను ♦ బీడుగఁజేసె; వివేక మున్నదే!
 యెలుకల దాడి కోడి తన ♦ యింటికి నిప్పిడు కూళలుందురే!

220

ఉ॥ ఆదిమసూర్యవంశభవుఁ డంట; తురుష్కులఁజేరి కొల్వఁగా
రాదంట; నల్వరెవ్వనొ ప ఁ రాక్రమవాక్యము లాడినంత మా
మీఁదికిఁ గాలు దువ్వునంట; మేము భయంపడి దూరమున్న మ
ర్యాదంట; కాక రేఁగినను ఁ సంతముచేయు నటంట; వింటివే!

221

మ॥ మఱి నాయొద్దను జేరు భూమిపతులఁ ఁ మర్యాదతోఁ జూడనో!
ధరణీభాగము లియ్యనో! పిలిచి బాం ఁ ధవ్యంబు చేకూర్చనో!
చిరమైతిఁ విహరింపనో నృపులు నఁ ఁ నేపించి చే దేమి మే
సిరి! తానింతటి మార్ఫ్యమేమిటికిఁ దా ఁ లృప్! జెప్పఁగాఁ జాలుదే!

222

సీ॥ నేఁగోరునది యెల్ల ఁ నిఖిలభారతఖండభాగ మొక్కడనేల ఁ వలయు ననియె!
యెపు డిద్వరు స్వతంత్రు ఁ లిటనుండఁ జోటుండరాదు! లోకము పెద్ద ఁ రాజననుచు
సంగీకరించె న! ఁ న్నాతఁ డంగీకరించిన దాన నిసుమంత ఁ చేటు గలదె!
తనకిరీటుంబు క్రిం ఁ దను వ్రాలునే! వట్టి పెడసరకట్టె య ఁ న్నించుకొనుటె
గీ॥ కాని! నేరేఁగినను నాపఁ ఁ గలుగువారలేరి! తానెంత! తనదేశ ఁ మొత! తనదు
సేనయది యెంత! హృద్బంధు ఁ లై న మిమ్మువంటివారలఁ గని యూరఁకుంటిఁగాక.

సీ॥ నిజము చెప్పుటకేమి! ఁ నీవాతనినిగూర్చి పలుమాఱు గడుఁగార ఁ వంబు నెరపి
పలుకుటఁజేసి నీ ఁ భావమెచ్చటనొచ్చునో యంచు నెట్టులో ఁ యోర్చియుంటి!
“నీవాడ” ననమను! ఁ నేనేల నీకిష్ట మైనట్టు లతని మ ఁ ర్యాద చేయు!
మతఁడు స్వతంత్రుడై ఁ యలరరాదనికాదు! దేశ మొక్కటిగ వ ఁ ధిల్లవలయు

గీ॥ ననుచు నింతగఁ జింతింతు; ఁ నతని మార్ఫ్య మంతకంతకుఁ బెరిగె; రా ఁ జ్యంబు పాడు
వడియె; నేమనఁగూడక ఁ యెడరుపడితి హృదయశల్యము పాయు చొప్పెఱుఁగనైతి.

చ॥ చిను కడమాటగా వినుతుఁ! ఁ బెద్దయుఁగాలముగా శరీరముఁ
డినియెడి రాచపుండువలె ఁ దీరని వ్యాధియుఁబోలె నాపఁత

⊙ It is not necessary to adduce any particular incident as supplying a motive for the attack on the Rana Pratap, who is represented by Abul Fazl as deserving chastisement by reason of his alleged arrogance, presumption, disobedience, deceit and dissimulation. His patriotism was his offence. Akbar had won over most of the Rajput chieftains by his astute policy and could not endure the independent attitude assumed by the Rana, who must be broken if he would not bend like his fellows. The campaign of 1576 was intended to destroy the Rana utterly and to crush finally his pretensions to stand outside the empire. The

పునిదెసనైన చింత దను ♦ వుక్ మనసుక్ వ్రణ మయ్యె; నేగతిక్
దిసములు దాటు! దీట దిది ♦ దేహముతోడుతగాని యాజనిక్.

225

మ! అకటా! చల్లంగ నింట నన్నిలిసి య ♦ య్యస్తాద్రియందుండి చూ
డ్కికి వేగ నదయాద్రిదాఁగల ది ♦ స్దేశములక్ గెల్చి లా
భకళల్ నించెడు నీవు నాప్రమణినై ♦ వరించినక్ జింతఁబా
యక నేనెప్పుడు క్రుంగిపోవలసె! గ ♦ ట్టా! దైవ మెల్బంగిదో!”

226

—*) అక్కరుచక్రవర్తికి మానసింహప్రభువు మనస్తాపోపశమనము చేయుట. (* —

మ॥ అని యాస్యంబును వాల్చి చూపు ధరపై ♦ వ్యాపింపఁగాఁజేసి చిం
తను సూచింపఁగ మానసింహుడు ప్రచం ♦ డప్రాభవోద్దండుఁ దా
తని వీక్షించుచు “దీని కింతవడిఁ జం ♦ తక్ బాంధఁగా నేటి! కీ
పని నీకోరినయట్లు తీర్చంగను మ ♦ ద్భారంబు! నీ కేటికి!”

227

ద॥ ఇంతకు నీవు కోరుపని ♦ నెవ్వరికేనియుఁ దప్పపట్టఁ గా
సంతయుఁ జోటు లేదు! జగ ♦ మంతయు సేమమునొందు సౌఖ్యసి
ద్ధాంతమె చూపినావు! తటి ♦ యైనపు డమృహనీయుఁ జూచి త
త్సంత మెఱింగి వీలయిన ♦ యట్టులు కార్యము నిర్వహించెదక్.

228

నీ॥ అతఁడు మాకులముల ♦ కధిపతి; యతని శ్రేయముఁ జూడ మాధర్మమండ్రు; కాని
యెప్పటిమాటలో! ♦ యెన్నటిజోలియో! వినుటయే యతని నేఁ ♦ గని యెఱుంగ!
ధ్వజనీపతిశ్వసం ♦ బంధంబు సామంతభావంబు వియ్యంబు ♦ బాంధవంబు
సేండ్లుపూండ్లును దాటు ♦ హితవృత్తి యెల్లప్పు సముఖమ్మన మెలంగు ♦ చనువుకలిమి
గీ॥ పయిని నొకవేయి సంబంధబంధములును దొడరి పూలసంకెలు నామెడనుబడుచుఁ
గట్టుపడినాడ నీపాద ♦ కమలములకు! నాతనికిఁ గూర్తు నే! నిన్నె ♦ యనుసరింతు.
గీ॥ ఉదయపురిపై న దండెత్తి ♦ కదియఁబోకు! స్వల్పరాజ్యము! నీధాక ♦ నై పలేదు!
మృదుశిషపుష్పమ్ము! తుమ్మెదయెవ్రాల నోర్వదు! ఖగేశ్వరుడు క్రొక్క ♦ నోర్వఁగలదె!

failure of the effort caused deep disappointment to Akbar The emperor desired the death of the Rana and the absorption of the territory in the imperial dominions. The Rana while fully prepared to sacrifice his life if necessary was resolved that his blood should never be contaminated by inter-mixture with that of the foreigner and that his country should remian a land of freemen. After much tribulation, he succeeded and Akbar failed.

"Akber the great Mogul."

చ॥ అన “సరి యట్లుచేయు”మని ♦ యక్ష్మరు “పెక్కురు కార్యదక్షులకొ
బనిచితి! రెండుసారులుగ ♦ వారలు ఘూర్జరదేశ మేగి యం
దునగల రాజ్యకార్యములు ♦ తోచినయట్లులు తీర్చి! రైనఁ బా
లనము స్థిరత్వముగ గనిన ♦ లా గగుపింపదు పెక్కులేంద్రకుకొ.”

231

—*) మానసింహప్రభువు ఘూర్జరమునకు వెడలుట. (*—

క॥ అనిన “నదియెంతపని లెమ్మ”ని పలుకుచు మానసింహుఁ ♦ దామఱునాఁడే
తనవెంటఁ గొంతసైన్యముఁ గొనుదుఁ బ్రయాణం బొనర్చె ♦ ఘూర్జరమునకుకొ. 232

చ॥ చని యటనున్న కార్యములు ♦ సర్వముఁ దీజిచి యుత్తమవ్యవ
స్థను నెలకొల్పె; రాజ్యరమ ♦ సర్వసుఖింబులు గాంచి వృద్ధినొం
దెను; బలవంతుడుకొ బ్రబల ♦ నిర్ఘ్న మెంతటి దుర్గమస్థలం
బునయినఁ జీర్చి చొచ్చుకొని ♦ పోవు నటంచను పల్కు నిల్పుచుకొ. 233

మ॥ తనయంబ్ పురిఁ జేరఁగామఱిలి మ ♦ ధ్యక్ష గల్గు మార్గంబునకొ
జనుచో నొక్కడ మానసింహుఁడు “కడుకొ ♦ సద్భక్తి నీపాద ద
ర్శనముకొ జేయఁగఁ గోర్కొకల్గె! నిదె యా ♦ జ్ఞక వేగఁ బాలింపవే”
యని మామకొ జయమల్లు బంచెను బ్రతా ♦ పాధీశు నర్థింపఁగకొ. 234

చ॥ కదిసి ప్రతాపసింహస్థపుఁ ♦ గార్య మతం దెజిఁగించె; సమ్మదా
స్పదుడయి భూవిభుం ‘దుదయ ♦ సాగరసీమరు జూతు’ నన్న వా
ర్తచెలిపె నాతఁ; డిచ్చటఁ బ్ర ♦ తాపుడు నచ్చట మానసింహుఁ డ
య్యదయపురంబుఁ జేర గమ ♦ నొన్ముఖులై చని చేరి రిరువురకొ. 235

గీ॥ అన్నియును బర్ణశాలలే, ♦ యంతరమున నన్ని దర్భాసనంబులే, ♦ యన్నిచోట్ల
నతినిరాడుబరత్వమే, ♦ యందట ముఖముల నమాయికత్వంపు ము ♦ ద్రలె, రహించె.

గీ॥ అచటి యందట భోగసంస్కారసిమలులు! పరమహంస ముఖ్యుఁడు ప్రతాపప్రభుండు!
పజ్జనున్న గంభీరాన్ర ♦ వంతి వోలెఁ బరమగంభీర మందట ♦ భావవృత్తి. 237

గీ॥ అత్తుల సువిశాల పర్ణశా ♦ లాంతరమున మృదుల దర్భాసనంబులు ♦ పది దనర్ప
నొక్కదానిపైనఁ బ్రతాపుఁ ♦ డుండ! నతని చెంతనే సలుబ్రాకృష్ణసింహుఁడుండె.

—*) మానసింహప్రభువు ప్రతాపసింహుని దర్శించుకొనుట. (*—

శ్రీ సీ॥ వజ్రదీధితులు శు ♦ భ్రకపోలములపైన నాట్యమ్ము సలుపు కుం ♦ డలము లలరఁ
బరమమర్ల భమహా ♦ భాగ్యలేఖ తనగు రమణీయ దీర్ఘ నే ♦ త్రములు దనర!
సౌందర్యదేవతా ♦ సదనమై సంపూర్ణ చంద్రుని గేరు నా ♦ స్యంబు వెలుగ!
క్షీతి నెల్లఁ ద్రుటిని వ ♦ శీ కృతి గావించు భూరిలక్షణదివ్య ♦ మూర్తి యమర!
గీ॥ మంచి చందరుకావి రు ♦ మాలుపైన రాజ చిహ్నమా మగతా తు ♦ రాయిగులుక!
మానసింహుండు ప్రబలాభి ♦ మానధనుడు హయముడిగి పర్ణశాలకు నరుగుదెంచె.

మ॥ కరముల్ రెండును మోడ్చి భూమిపము మో ♦ కా లూని కూర్చుండుచుకొ
శిరముక వంచి నమస్కృతుల్ సలిపి ని ♦ త్పెక్ మానసింహుండు; సా
దరచిత్తుడు ప్రతాపసింహవిభుఁ డు ♦ త్సాహంబుతో “నంబరే
శ్వర! ర మ్మిచ్చటఁ గూరుచుడు”మని సం ♦ భావించె సంపీఠిమై. 240

గీ॥ “రాజపుత్రభూస్థలిం గల ♦ రాజులను నాయనా! నిన్ను బోలు రా ♦ బ్బులు గలరె!
ప్రాభవమునందు యశమాదు ♦ బలమునందు నింతవాఁ డింక లేడన ♦ నెసఁగినావు!

చ॥ ఒకత్తోనియేనియుక్ వ్యవధి ♦ యుండదు; భారతదేశకార్యముల్
సకలము నీపము బడి తొ ♦ లంగవు; వేసవియందు మండుటెం
డకుఁ గడుదూర విట్లు పయ ♦ నం బొనరించితి; వెట్టి దొడ్డ కా
ర్యకరణ మూనియో! తెలుప ♦ నర్హమయైనను విందు” నావుడుకొ. 242

మ॥ “నిజధర్మాచరణం బొనర్పఁ బరముక ♦ దేశంబు సర్వస్వముకొ
స్వజనంబుకొ విడనాడి యెప్పు పొబల ♦ స్వాతంత్ర్యముకొ గొల్చి బే

§ Mann singh the nephew and the successor of Bhagavandoss was the most brilliant character of Akbar's court. As the Emperor's Lieutenant he was entrusted with the most arduous duties and added conquests to the empire, from Khotam to the Ocean. Orissia was subjugated by him; Assam humbled and made tributary; and Kabul maintained her allegiance. He held in succession the governments of Bengal and Bihar the Deccan and Kabul. Raja Mann soon proved to Akbar that his policy of strengthening his throne by Rajput alliance was not without hazard; these alliances introducing direct influence in the state which frequently thwarted the views of the sovereign. “An account of the life of Raja Mann would fill a volume. There are ample materials at Jaipur.

రజ మొక్కింత మొటుంగకుండెడు మహా ధరాజర్షి! నీపాదపం

కజముల్ గొల్పుటకన్న నిష్ఠ మతియే ధర్యంబు నాకుండెడిక!

243

సీ! హారావళీపర్వ ధాటవి రాజ్యంబు! కొండగుహలు కొల్వఁ దూటములును!

బూచిన పెనువృక్ష ములు సితచ్ఛత్రము లాగండశిలలు సింహాసనములు!

విరులగుచ్ఛములు వింజామరములు! పంచాస్యవీరతి సేవకగణంబు!

ప్రకృతిసౌందర్యంబు భాగ్యసౌభాగ్యంబు! జ్ఞానమే మోక్షులక్ష్యంబుగాఁగ!

గీ! ముప్పదియునాఱు కులముల భూపమణులు పాదములు గొల్వఁదగు జగత్పావనుండ

వడవిఁ బడరాని యిడుములు పడుచునుంటి! ధర్మ నిష్ఠుర వీర ప్రతాపంబు బూని.

క! అని మానసింహభూపరుఁ డనఁగఁ బ్రతాపుఁడును “మత్తు లాభరణులు పూ

ర్వస్థులార ధర్మము నే ననుసరణ మొనర్చుచుంటి నతిదృఢనిష్ఠ.

245

మ! స్థిరదీక్షగొని ధర్మదేవత నుపాసంపఁ బ్రయత్నించు నా

నరుల గష్టములెల్ల మార్కొను! ననం తత్యాగ ధైర్యంబు ల

క్కరయౌ వారికిఁ జీకట్ల బలియఁ జక్కల్ తేజము. బెంచు నా

కరణి ధీరులు పెంచుచుందురు విపత్కాలంబున ధైర్యము.

246

సీ! దృక్పథంబున భేద మే కాని దైవదత్తములెకా కష్టసౌ ఖ్యములు రెండు!

రెంటిలోఁ గష్టము తక్కువను! ద్రవి దాను వలగొన్నవారి పాపములు గడిగి

ప్రకృతివిజ్ఞానసంపదలఁ బెంపొందించి శమదమాదిగుణాభి సంతరించి

యశులజగం బీశ్వరాధీనమని తెల్పి యత్రమజ్ఞానంబు నొందఁజేయు!

గీ! నిరత మాతృశోధనచేసి నిశితశిక్ష పెంచి కస్తానుభూతి ప్రాపించి గాక

మనుజుఁ డొకకోటియోగముల్ మరగియైన నుత్తమోత్తమపురుషత్వ మొందఁగలఁడె!

మ! అమరద్యానముజూలె నెల్లడ సమ గానందము బెంచి లో

కముఁ గల్యాణపుమండపంబులు వెలుంగఁ జేయు స్వాత్మత్ర్యధ

ర్మమహాదేవత మున్నె గిల్పిషసము ద్రంబుదునక; రక్తహ

స్తములక లేపిన లేచు; లేవ దణుమా త్రక్రహస్తంబులక.

248

మ! పాడయెడైనను సోఁకఁగా నెటుంగ కెట్లొ శీతలచ్ఛాయలక

బడినక, దుఃఖము మా నెటుంగక నుఖ పాబల్యభావంబు లే

ర్పడినక, నొప్పి రవంతయుఁ దెలియక శాంతంబు భోగంబు చొ

ప్పడినక, మానవుఁ డాత్మజీవితపు శోభాభావముల చెంచునే!

249

క॥ నాకష్టంబులఁ గూఱిచి వాకొనకుము; కష్టములకు ♦ భయపడ" నన "నాఁ గాక"నుచు మానసింహుఁడు "నాకొక్కఁడు తోచుచు! దెల్పి ♦ నక గనలకుఁడీ! 250

—*) ప్రతాపసింహునితో మానసింహప్రభువు సంధిమాటలు జరుపుట. (*—

సీ॥ కాబూలుమొదలు వం ♦ గముదాఁక వ్యాపించు సకలభూతలమేలు ♦ చక్రవరి! యవనహైందవులందు ♦ లవము భేదములేక సమదృష్టిఁజూచు వి ♦ జ్ఞానశాలి! యడుగ రేకాని త ♦ న్నుడిగిన రాజ్యమైన నొసంగఁగల వదా ♦ న్యప్రభుండు! తనచూపుచాటు ది ♦ క్కుననెం దపజయంబు వినరాని రణరంగ ♦ విజయమూర్తి!

గీ॥ కాలిబండ్లైబడైదు ల ♦ క్షులును బదియు నైదులక్ష లాశ్వీకదళం ♦ బైదువేలు హస్తితతి గల్గు విశ్వలో ♦ కైకభర్త! యక్బరునృపాలుతుల్యు లీ ♦ యవనిఁ గలరె!

సీ॥ భూదేవి పూలమే ♦ ల్గుసుఁగూనెనోయన వజ్రులు నుద్యానముల్ ♦ పెరుగఁజేసె! ఛత్రముల్ వలె వంగి ♦ చలువ నిచ్చెడు చెట్ల రాజమార్గముల నే ♦ ర్పాటు చేసె! ద్వాదశవర్షముల్ ♦ వర్షంబు లేకున్న దఱుఁగని చెఱువులఁ ♦ ద్రవ్వఁజేసె! మహియెల్ల నీశ్వర ♦ మయమంచుఁజాటఁ గోవెలులు దీపములట్లు ♦ వెలయఁజేసె!

గీ॥ సకలభాషాకవీంద్రుల ♦ సత్కరించి కృతులు వ్రాయించి బహుబహూ ♦ కృతులుచేసె! బదియు నాఱునూఱులు సైన్యసతులుగొలువ మీతె మధ్యమలోకమందాడుఁడు.

సీ॥ క్షూచక్రిమెల్ల నే ♦ కచ్చక్రిమైయుండ నాసించి దిగ్విజ ♦ యము లొనర్చు! దనచే బరాభూతిఁ ♦ గనిన రాజులనెల్ల సమగౌరవమ్మున ♦ సత్కరించు! దనయేలుబడిని నాఁ ♦ దలఁదాల్తు మనిపించి వారిదేశమ్ము ల ♦ వ్వారికిచ్చు! నికఁగొంత రాజ్యంబు ♦ నిచ్చు! నాస్థానము దరసి సేనాధిప ♦ త్వంబు నిచ్చు!

⊙ Students well versed in European History seldom, if, ever, realise the fact that the empire of Akber during the last quarter of the sixteenth century, undoubtedly was the most powerful in the world and that its sovereign was immeasurably the richest monarch on the face of the earth. Proof will be given later, that when he died in 1605 he left behind him in hard cash not less than fifty millions of pounds sterling equivalent in purchasing power to at least two hundred millions at the present time and probably to much more. Even in 1576 the amount of his hoarded riches must have been stupendous and none but the bravest of the brave could have dared to match the chivalry of poverty-stricken Mewar, against the glittering hosts of rich Hindustan.

"Akber the great Mogul"

- గీ॥ నయ్యమునకుఁ దోడుగఁ దన ♦ వియ్యమిచ్చు! నడుగ లేదనఁజాల! డే ♦ మైన నిచ్చు!
గల్పకము మేరుగిరి కామ ♦ గవియుఁజేరి యతనియాకృతి నిల జన్మ ♦ మందె నిజము.
- ❊ మ॥ అలబృందావనమేగి యందలి మునీం ♦ ద్రాసీకముఁ గొల్చి గో
కులపాలాన్వయవార్ధి చంద్రుడగు నా ♦ గోవిందు భావించి కో
వెలం నాలుగు గట్టినాడు! యవనో ♦ ర్వీనాథు లీభారతీ
యలదై పంబుల మ్రొక్కి దేవళము లో ♦ హా! కట్టి సేవించిరే! 154
- సీ॥ ప్రజ బానిసలుచేయఁ ♦ బడు చట్టమును నిల్పె' జట్టుపన్నును దుద ♦ ముట్టఁజేసె!
బరమేశుఁగొలువ నం ♦ దఱును సమానార్హులని యాత్రికులపన్ను ♦ నణఁచివైచె!
బ్రతిదినోదయము త ♦ ల్పమునుండి లేచినయంతఁ బరబ్రహ్మ ♦ మాత్రుఁ దలఁచు!
నాత్రిమూర్తులకన్న ♦ నాదిదేవునికన్నఁ బూతంబులంచుఁ గో ♦ వులకు మ్రొక్కు!
- గీ॥ నాన్వ విధి సూర్యభగవానునర్చ సేయు! దెల్ల గిడ్డయు మాంసంబుఁ దినఁగరోయ!
నింక బెక్కేల సీకాల ♦ మీగుణమ్ములు త్రమభ్రాహ్మణులకైన ♦ నున్నె చెప్పు.
- గీ॥ స్వామి యాతండు! సద్గురు! స్వామివీవు! నిహ మతఁ డొసంగు! బరసౌఖ్య! మీహంసంగె!
దిరువురును రెండుకనులు నా ♦ కేకరీతిఁ గొలుతు నిరువుర పాదమఁ తల ధరించి.

❊ The most notable examples of the eclectic style of Akber's age, with a predominance of Hindu elements, outside Agra and Fatepur Sikri are to be found at Brindaban in the Madhura District, the reputed residence of the Demigod Krishna. Local tradition affirms that in 1573, the year of the conquest of Guazarat, Akber was induced to pay a visit to the gosains or holy men of Brindaban and was taken blindfold into the sacred enclosure of the Nidhban (Grove of the nine treasures) where a vision was revealed to him so marvellous that he was constrained to admit that he had been permitted to stand upon holy ground. The Rajahs who bore him company expressed a desire to commemorate the visit and do honour to Krishna by the erection of four temples which were constructed in due course.

"Akber the great Mogul."

§ He (Akber) performed private devotions four times a day, at sun rise, noon, sunset and midnight spending a considerable time over them. In his latter days these devotions consisted largely of acts of reverence to the sun, fire and light.....Akbar's action in abstaining almost wholly from eating meat and in issuing strongest prohibitions resembling those of Asoka restricting to the narrowest possible limits, the destruction of animal life, certainly was taken in obedience to the doctrine of his Jain teachers.

"Akber the great Mogal"

మ! భవదత్సు త్రమధర్మదీక్ష త్రిజగ ధ్వంద్వంబయా! దేశకా
లవిధుల్ చూచియు సుంతమార్చుకొనినాఁ ధింమన్; రాజనీ
తివికాసం బఖిలార్థసిద్ధులను సం ధింమన్; పృథాకప్తన
ప్రవిచారంబులు పెంచుపట్టుల నను స్థానంబు మార్పదగ్గున్.

256

స! నీవీరధర్మంబు నెపమున లోక మెంతగ బాధనొందుచు న్నుదియొ చూడు!
ప్రజలు నిల్వంగ నీడ పడయక తినఁగూడు కట్ట బట్టయులేక గాసిపడిరి!
పాదుపడె ధరితి! బలియురా మగలు కంకాశమ్ములోయనఁ గానబడిరి!
భాగ్యదేవతలట్టి పడతులు దుర్భరహారిద్ర్యదేవత ల్గారహించి!

గీ! రనుదినం బేకభుక్తంబు నవనిశయ్యఁగొని ప్రపంచోన్నతుండవై మనఁగఁదగిన
నీవు సన్నాసివేమాన నిలువ గుండె దిటవు చెడియె! గొండంత సం కటముగలిగె!

ఉ! నీరవివంశగౌరవము నిల్పుట పూర్వమునుండివచ్చు నా
చారము మాకు; వందనము సల్పి వచించెద; నట్టివానిలో
వైరము మేలుగా; దెవుడు బాలును నీరునుబోలె నొక్కండై
మీరు మెలంగినా జగము మేలు గనున్; సుఖమగ్గలంబగున్.

258

మ! గురువైరాగ్యకళాసముద్రుడవు నీ కున్ బూర్ణసాభాగ్యభా
గ్యరమాసేవధి యక్ష్పరీశ్వరునకున్ కల్లోల గంభీర సు
స్థిర పాథోధులఁగూర్చు చిన్ని జలసం ధిభోలె నే సంధిన్
వఱుకజేసెద! శంభుమాధవుల తే వన్ మైతి వరింపరే!

259

క! సిరుల దులఁదూగ వలసిన ధరణిని యుద్ధములులేపి దారుణవధలన్
జరిపించి రక్తబలులను నెఱపఁ దలఁపఁ బోకుమనుచు నిన్నర్థింతున్.

260

క! అన మోముమందహాసము చినుకఁ బ్రతాపుఁడును మాన సింహు వదనమున్
గని నీవచించు హితములకును నామది నెంతయేనిఁ గుతుకంబయ్యెన్.

261

స! సచరాచరప్రపంచము పుట్టుటాది యాత్మస్వేచ్ఛ ప్రథమబా ధ్యత నరునకు!
నొకమానవుండు వే టొకనికి లోబడి మనుటయు దైవస మ్మతముగాదు!
ధన రాజ్య విభవ సా ధనము లాసగఁజూపువారు వానికి నాస పడెడువారు
సమముగాఁ గలుషభా జను! లైహికాముష్మికసుఖముల్ వారికిఁ గలుగఁబోవు!

గీ! స్వేచ్ఛ నుదినెంచి స్వజనంబు నెల్లసిరులు ప్రాణమును ధర్మమును బాయవారియెడల
దైవమే లేకయున్న నీ ధరణియందు సత్యమేలేదు! పైన నీ శ్వరుండ లేడు. 262

- సీ॥ రాజసిథియును ధ ✱ ర్మం బీద్యయిని నీతి తఱుచుగా లాభప) ✱ దముగఁ దోచుఁ!
 గాని కామోపభో ✱ గముల కైశ్వర్య సంపాదనకే యది ✱ పనికివచ్చు!
 ధర్మం బఖలలోక ✱ తత్వంబులకు నెల్లఁ దల్లియుఁ దండ్రీయుఁ ✱ దైవమగును!
 నీతియో గౌరవ ✱ స్వాతంత్ర్యముల కడ్డుపడనంతవఱకె సం ✱ భావనీయ!
- గీ॥ మాతృగౌరవహాని దా ✱ వై నయపుడు మానధనులకుఁ ద్యాగసం ✱ పదయుఁ జారు
 మమును సాహసమును గాక శరణయోగ్యమగు పథం బొక్కఁడుండదీయవనియందు.
- సీ॥ పలువురు నీవంటి ✱ వారు ఢిల్లీశ్వరుం డగణితగుణశాలి ✱ యనఁగ విందు;
 నతఁడు ఘనుండుకాఁ ✱ డనను నేఁగూడ; నక్కరుదెసఁ గడుగౌర ✱ వం బెసంగు;
 నతఁ డమానుషసద్గుణాధ్యుం డనను; గాని యవనభూపతుల యోగ్యతముఁడుగుఁ;
 గొన్నిమంచిగుణంబు ✱ లున్నవి నిజము; శాత్రవుఁడైన గుణచున్న ✱ దాపరాదు;
- గీ॥ పరులవృత్తి విమర్శించి ✱ పారబట్టి లేని పోని దుశ్శంకలు ✱ లేవనెత్తి
 నలుపులు గణించి లేని నిం ✱ దలుఘటించు టభిమతముగాదు నాకు బాఁల్యంబునుండి
- సీ॥ జగమునందిట్లున్న ✱ సమ్రాట్టులందెల్ల నక్కరు పెద్దవాఁ ✱ డగుట నిజము!
 నీవనినట్లు నీ ✱ నావారములు లక్షలుం గోటు లతనికుం ✱ డంగవచ్చు!
 బట్టిన దంతయు ✱ బంగారు గావచ్చు! గోపాలదేవునిఁ ✱ గొలువవచ్చు!
 సర్వేశ్వరుని కటా ✱ క్షమున శ్రీమంతుఁడై జనియించె! నతఁడు సం ✱ శయములేను
- గీ॥ కాని నరుఁడౌల నిష్పాక్షికముగఁజూడ నుండనే యుండు లోపమ్ములొకఁడు రెండు!
 మనకును దురుష్టులకును ధర్మములు వేఱు! మనది వేదంబు! వారిదై ✱ చనుభారాను
 మ॥ తనచే నిర్జితులైన భూపతులు క్రో ✱ ధంబుల్ విసర్జించి యె
 ప్పును బ్రేమంబునఁ దన్నుఁ జట్టుకొని కొ ✱ ల్కుజేయుఁ గాంక్షించి యె

● He never gave anybody the chance to understand rightly his inmost sentiments or to know what faith or religion he held by; but in whatever way he could best serve his own interests, he used to feed one party or the other with the hope of gaining him to itself, humouring each side with fair words and protesting that he had no other object with his doubts than to seek and find out by their answers the simple truth till then hidden from him! And in all business this was the characteristic manner of king Akbar a man apparently free from mystery and quite as honest and candid as could be imagined but in reality so close and self-contained with twists of words and deeds so divergent one from the other and most times so contradictory that even by such seeking one could not find the clue to his thoughts.

"Bartoli."

- దును దేశంబు మతంబు వేటయిన బంధువులందుఁ గల్పించునా
 ఘనికీడ్కిఁగై; నిగూఢ మాతని మనోః వ్యాపార లీలాగతుల్. 266
- గీ॥ అల్లుడై బావయై మామ యైన తన్ను వెలితి గననీక శ్రీమహాః విష్ణునట్లు
 భారతీయులు గొలుతురొభావ మెఱిగి యక్ష్మ రిటుచేసె; హేతు వన్యంబు గలదె!
- గీ॥ సీ॥ తనకెదురుండరా ధను దీక్ష కకట! దుర్గావతితోడి సంఘం గరము సాక్షి!
 చాందేలు వంశాబ్ధి కిందిరాసతి! మహాబా గన్న పుణ్యసంఘం పన్నమూర్తి!
 యామహాజనని రా జ్యము సంపదలతోడ వేదనాదమతోడ విద్యతోడ
 వ్యాపారములతోడ వస్తువ్రజముతోడ నానందసదనమై యతిశయిల్లె!
- గీ॥ రాజ్యతృష్ణాభరై కకా రణముగాక తోడరి చంపంగనేటి కా దొడ్డతల్లి!
 జగము కటకటపడె; స్వదే శప్రభువులమైన మాకెల్ల దలవంపు లై దనరె.
- సీ॥ అఖిల ప్రజా హృద యక్షేత్రముల సత్య ధర్మబీజములుంచు ధన్యచరిత!
 యాబాజబహదూ ర్మ యానాపతుల గెల్చి పరిభ్రాతి యెఱుంగని బలిమికత్తె!
 పల్లెలపైఁ బులి పడెనన్న జని చంపుదాక నుపవసించు ధర్మమూర్తి!
 వివిధ వర్ణాశ్రమ విధులు తూ చా తప్పకయె ప్రతిష్ఠించిన గౌరవాధ్య!
- గీ॥ యట్టి తాత్రతపస్విని నరులుదాకఁ బ్రాణముల నియ్యలేక భారతమహీశు
 లంగనలకన్న దుర్బలు లైరలంచు దేశదేశముల్ తిట్టుదు స్థితులు వచ్చె. 269
- సీ॥ సిరి పుట్టినిల్లు ఘూర్జర దేశమును దవానల మొకోయన టామ మలముకొనియె;
 మ్రుంగ మెరుకులేక మేదినిప్రజ తినరానిజాతుల శరీరములు దినియె
 నాకలి చల్లార కట్టై కుప్పలు కుప్పలై కూలె; దక్కువా రా శనముల
 గాకులు గ్రద్దల కరణి బైబడి పీకి తినజొచ్చి; రక్తరు దిగ్విజయము

§ That country was then governed by a gallant lady Rani Durgavati who, fifteen years previously had become regent for her minor son. She proved herself worthy of her noble ancestry and governed her adopted country with courage and capacity doing great things by dint of her far seeing abilities. It was her custom that when she heard that a tiger had made his appearance, she did not drink water until she had shot him. She carried out many useful public works in different parts of the kingdom and deservedly won the hearts of her people. Her name is still remembered and revered. Akbar's attack on a princess of a character so noble was mere aggression wholly unprovoked and devoid of all justification other than the lust of conquest and plunder.

❶ గీ॥ చల్లగా సాగ వంగదే ♦ శముననుండె! గాని త్రుటిమైన జింతించు ♦ కరణి లేదు!
జగము సర్వంబు గెలిచిన ♦ సాఖ్యమేమి! ప్రజ తెడరులేక పాలించువలయుగాదె!

గీ॥ పదిపండ్రిండు వసంతముల్ గడచిపో ♦ వల్లేదె సన్న్యాసుల్
గదనంబు బురికొల్పి యందు నొకప ♦ తుంబూని తా నందఱు
దుదముట్టించి ధనేశ్వరంబునను గ ♦ న్నుల్ చల్లగా జూచుచు
మదిమోదింపఁడె; దొడ్డవారి శుచితం ♦ బా! యిట్టి హింసారతుల్!.

271

మ॥ ఘనదుర్గంబులు వాహినీతతులు భా ♦ గ్యశ్రేణుల్ బట్టి యె
ఘను దేశోన్నతి నెన్నరాదు; గుణసం ♦ పూర్ణత్వము నిగ్రహం
బును ధర్మాచరణంబు సత్యము యశం ♦ బు ద్యాగము గల్గు న
య్యనఘస్వాంతులసంఖ్య బట్టి యెపుడా ♦ యశాన్నత్య మేపారెడు.

272

క॥ తనతల్లియు దనదేశము తనకా స్వర్గమునకన్న ♦ దత లక్ష్మీవ
ర్ధనములు పూజ్యతమంబులు నను నిది సత్యమును సహజ ♦ మై పాలుపొందు.

273

సీ॥ అచలవృత్తివహింతు ♦ నాధర్మమూని! లోకము పుట్టుకాది యీ ♦ తుణముదాఁగ
మాభానువంశంబు ♦ మానవమాతృన తెవనికీ దలయొగ్గి ♦ యెఱుంగదెప్పు!
డస్వతంత్రము మేరు ♦ వైన లక్ష్మముచేయ! స్వేచ్ఛ జీవింప నూ ♦ హితుగాని!
యక్కరు తనరాజ్యి ♦ మంత యిచ్చెదనన్న నదియేల! క్షీరంబు ♦ నైనజూడ!

❶ The ruling passion of Akbar was ambition. His whole reign was dedicated to conquest. His aggressions made without the slightest regard to moral calculations were not determined in any instance by desire to better the condition of the people attached. In reality, a more aggressive king never existed. His attacks on Gondwana, Kashmir, Sind were aimed avowedly at destroying the independence of every state on his borders and of securing the material gains of conquest. We may be tolerably certain that the people of Gondwana were happier under Bani Durgavati than they were under Asaf Khan.

“Akbar the great Mogul.”

§ It is disappointing to find that a man like Akbar could encourage such sanguinary spirit and even wantonly sacrifice the lives of his own soldiers who had no interest in the quarrel. In his youth he certainly had no qualms of conscience about bloodshed. The story does not stand alone as a proof that the ferocity of his Turk and Mogul ancestors was an essential element in the character of Akbar, kept under control as a rule, but occasionally given free play.

“Akbar the great Mogul.”

గీ॥ వల్కలముఁ గట్టి స్వాతంత్ర్యవైభవమున నిట్లు సన్నాహిసినై యున్న ధివియె చాలు!
నాకు భోగభాగ్యముల కెం ధి తయనుదూర! మాన విడిచిన వానికా యాసమున్నె!

సీ॥ అఖలభోగములున్న ధి తాత్మతృప్తియులేక దారిద్ర్యజలధి నా ధి తడు మునుంగు!
నేసంపదయులేక ధి యే స్వతంత్రతనుండి యీశ్వరుకృప గడి ధి యింపనేర్తు!
గౌరవమునకు భం ధి గముదెచ్చు నక్కరుతో సంధి నాకు సం ధి తోష మిడకు!
మేమిర్వరము దూర ధి మై మనుటయె శ్రేయ! మిది దైవసంకల్ప! ధి మంతమాత్ర

గీ॥ భారతావనికల్మషో ధి పమును రాదు! కాలచక్రము తిరిగినా ధి కలిమి తిరుగుఁ!
దిరుగదా యుండనిమ్మ! నా ధి ధింపరాని పనికి వగచేల! యాయాస ధి పడఁగ నేల!

శా॥ ఆకాపట్యము! లాదరస్మితము! ధి హాదార్య! మావియ్య! మా
మోకాల్ మొక్కులు! నాచమావిధవ! మా ధి ముప్రొప్పు సేవించుటల్!
నాకెత్తు దలంపై పట్టణముల ధి న్న; మీకు నెట్లుండునో!
నా కే కొండలునోతె పొభ్యమికు శాం ధి తస్థానముల్ లేవు పో!

276

శా॥ ఈసర్వసహాయుల్ల ధింబడకపో ధి యెన్ నాకటా చెప్పుడు
గాసింబొందఁ; బొగ న్నెవై మడినిడక; ధి గవ్వంబు లెక్కింపఁ; బే
రాసన్ ద్రవ్యముఁగోర; నిట్టి తృణశ ధి య్యల్ పగ్గ శాలల్ సుధ
ర్మాసింహాసన వైజయంతముల మే ధి రన్ బాచి యుప్పుగడక."

277

గీ॥ అనుచుఁ దనమాట మోచునీ ధి యమినిజేసి మో మొకింత వికల్గతఁ ధి బొంగుచుండ
నెట్లొ సవరించుకొని పృతా ధి పేంద్రుఁజూచి మానసింహుఁడు కార్యంబు మఱువలేక,

సీ॥ "క్రొత్తగా నేంపు ధి కొనఁగ నేమిటికి! నీయెఱుంగని ధర్మంబు ధి తెంచులేవు!
మేవాడరాజ్యల ధి స్మిదేవి నాకొక్క కనునై చియుండు న ధి కృరునృపాలుఁ!
దెప్పుడు లేఁగునో! ధి నేన వచ్చునో! యెల్లుచేయునో! యెవ్వ ధి రెఱుంగఁగలకు!
పట్టుపట్టెనయేని ధి వానిచలుంబును పొరుష మింతని ధి పలుక వశమ!

గీ॥ లేడిపయి దూఁకు సింగంబు ధి జడవచ్చు! నెంత విక్రమోన్నతియున్న ధి నేమిథలము!
వాని పొరుషధాటి కో ధి ర్వంగలేక బాధ పడెదవు; బలవద్ది ధి కోధ మేల!

279

చ॥ పెరనృపుల్లె లోబడెడు ధి వేళలఁ గొన్ని నిబంధనంబు ల
కృరు విధియించుచుండుట జ ధి గంబెఱుంగుగద! యైన నిన్ను నా
తెఱుంగునఁ బొమ్మనగల నె! ధి దేవునియిల్ల మఱొక్కచోటా నే
నెఱుంగని యెల్లకాల్యముల ధి నే సమకూర్చెద నీకుఁ దృప్తిగ.

280

- సీ॥ నీకన్నీయల బాదు ♦ పా కిచ్చుటయులేక! జుట్టుప న్నేనాడు ♦ గట్టకుండ!
 బనిమీద సింధువా ♦ హిని దాటుటయులేక! యాస్థానమున కెప్పు ♦ డరుగకుండ!
 జాతియు మతము లే ♦ శము వీడుటయులేక! సేనాధిపత్యంబు ♦ చెందకుండ!
 మోకాలిపై వ్రాలి ♦ మొక్కి నిల్పుటలేక గుట్టుంబులను దెచ్చు ♦ కొనకయుండ!
- గీ॥ వత్సరారంభపు నవరా ♦ త్ర్యుత్సవముల సంతలకు రాణివాసమ్ము ♦ చనుటలేక!
 కడుపులో జల్లు యిటునటు ♦ గదలకుండ! సమత దైవార మీకు. నే ♦ సంధిగూర్తు.
- సీ॥ నీ కగారవమైన ♦ నాకైనయల్ల! నీదివ్యచిత్తము సుఖ ♦ స్థితిని నుంచు!
 మీపల్లశాలలో ♦ నేకాంతముగనుండ! మిచటికి నొరులెవ్వ ♦ రెఱుంగకుండ
 మెలమెల్ల జీకటుల్ ♦ మొలుచువేళకుఁ దెత్తు! నక్కరుచెవిని ర ♦ హస్యముగను
 “సరియె పొమ్మ”ను! మొక్క ♦ క్షణమున నాతని నేను గొంపోయి ధి ♦ స్త్రీని జేర్తు!
- గీ॥ నుదయపురినేలుకొనుము! చిత్తూరుపురము బాగుపఱుపంగఁ బట్టు ది♦వ్యంబుఁదెత్తు!
 గొడువ యనిపించినను మాశ్వ ♦ ఘూర్జరములు తీసికొన నాజ్ఞ నెత్తివై♦మోసి తెత్తు.
- సీ॥ ముప్పదిమూడు రా ♦ బ్బుఖిలవంశములు పాదములు గొల్పెడు గురు ♦ స్థానమీవు!
 నీపాదపాంసుల ♦ నిరత మాదలఁ దాల్చు నేను నీయున్నతి ♦ సెగ్గజేతు!
 సంధి సంగరములే ♦ శరణమై కనుపించు; సంధి దో♦సినను ని ♦ శ్చయము రణము!
 పస్త్రుతస్థితుల న ♦ క్షరువీడి నినుజేరి దుర మొనర్చుట నాకు ♦ దుర్లభ మగు!
- గీ॥ నరఁడు విడఁ డీప్ర లోబడ ♦ వంతమేది! మకర గజరాజముల పోరు ♦ మాడ్కి సాగు!
 బుష్పవనమట్టి భారత ♦ భూమియెల్ల నగ్గి పెట్టితిరంచు ను ♦ ర్యశము గలుగు. 283
- ఉ॥ భూరమణేంద్రు లందఱును ♦ బోయిన మార్గమె యోగ్య! మింతకు
 వేఱగు తో♦వలేదు; పృథి ♦ విగల సర్వము వెంటఁగొంచు నీ
 యే టిటు పాఱజొచ్చె నెదు ♦ రీద నెవండు సమర్థుడో; వృథా
 పౌరుషమున్నదంచు బడ ♦ బాజ్వలనంబును బాఱమింగెదే” 284
- క॥ అన ముసిముసి నగవులు మోమునకుం జెంగావరంగు ♦ మొనయింపఁ బ్రతా
 పవృపతి యంబర్పతి యాననముదెసను గాంచి “ముగినె ♦ నా! నీమాటల్. 235
- సీ॥ కొనుటి యొకచిల్కఁ ♦ గొని కొన్నియేడ్లకుఁ బంజరంబును గొంచు ♦ పనికి పోయె!
 నడవిచిలుక “చుట్ట ♦ మా! బందెగొనిరె! స్వాతంత్ర్యమ్ము చెడ! నెట్లా ♦ తప్పుకొనుచు
 నేగువె”మ్మనె! స్వేచ్ఛ ♦ యెఱుంగని తొలిచిల్క “గాలిలో నెట్టులు ♦ తేలుచుంటి!
 క్రిందఁ బడవె! యేమి ♦ తిందువీ యడవి! నెవ్వరు సాకెదరు! శత్రు ♦ భయములేడ!

- గీ॥ పంజరమునఁ జోటిత్తు! నా ♦ పజ్జనుండు! కోమటియఁ దియ్యమామిడి ♦ గుఱ్ఱపెట్టుఁ
బిల్లి కరువదు! నామును ♦ బీక దిచట; భయములేక కాలముఁ గడపు ♦ వచ్చు"ననియె.
- సీ॥ ఆది సెల్యూకముం ♦ డరుదెంచినపుడు సర్వబలంబు లుండె భా ♦ రతధరిత్ర!
కాచంద్రగుప్తుఁ డా ♦ హవనుండుఁ దాఁకి వానిని మూఁడుచెఱువుల ♦ నీట్లుదాపె!
నాపిమ్మట నరబ్బు ♦ లరుదెంచి! రప్పుడు దార్శ్వలేజము కొంత ♦ తగ్గి పోయె;
నవలఁ బఠానులు ♦ యవనులు వచ్చి! రయ్యెడ దేశవీర్య మె ♦ క్కుడుగఁజెడియె:
- గీ॥ నిపుడు భారతలక్ష్మి తా ♦ నెట్లు లుండె! గోట్లకొలదిగ జనులెల్ల ♦ గూడులేక
పరమదారిద్ర్యజలధి ము ♦ నిరి; కనుఁగొను మినుపసంకెలల్ మనకాళ్ల ♦ కెక్కియుండె!
- సీ॥ పదివేల పల్లెలు ♦ పాడుగాఁ బడియుండె; రాష్ట్రమంతయు మహా ♦ రణ్యమయ్యె;
నొకకాని ధనమేని ♦ నొకచిట్టి ధాన్యమేఁ గరగతమా నట్టి ♦ వెరవు లేదు;
పడమటికొండల ♦ బ్రహ్మమానులమాడ్కి బీదలమగుచు జీ ♦ వితముఁదీర్తు;
మిట్టిదేశముపై న ♦ నీపట్టుదలయేల! మము గెల్చి యేమి లా ♦ భము నచిపు!
- గీ॥ పరుల కావంత కీడాన ♦ ర్పుంగలేని హరిణశాబము హింసించు ♦ సతఁడు రెండు
కొమ్ములును జర్మమును గాక ♦ కోట్లకట్టె పడగలెత్తెడు భాగ్యంబుఁబడయఁగలఁడె.
- సీ॥ స్వాతంత్ర్యలక్ష్మి వి ♦ శాల సేవలకు జీవితమును నేదీసి ♦ పెట్టినాడ;
బ్రహ్మాండమంత వి ♦ పత్తు వచ్చిన నోర్తు; నిండుకయేని జం ♦ తించఁబోను;
మఱి నెందుఁగాని ని ♦ ర్మాణమ్మునకు ముందు విధ్వంసనము ముఖ్యవిధిగనుండుఁ;
బరతంత్రగతి నొందు ♦ వైభవంబునకన్న స్వాతంత్ర్యమున వచ్చు ♦ చావు మేలు;
- గీ॥ మాశిశోదియా వంశ సుభవులు బ్రదికి స్వేచ్ఛమై నుండవలె; లేని ♦ యెడలఁ జచ్చి
స్వర్గముననైన నుండఁగా ♦ వలయు; గాని మధ్య వేఱొందు మార్గంబు ♦ మాకులేదు.
- సీ॥ ఆర్త రక్షణము చే ♦ యఁగబూని మేని కండలు చెడియిచ్చు వి ♦ జ్ఞాననిధులు!
సత్యంబుకొఱకు యా ♦ పాపుత్రకుల నమ్మి మాలనిఁ గొలిచిన ♦ మానధనులు!
పితరులకై పూని ♦ షీతియెల్ల మేలొంద స్వర్గంఁ దెచ్చు దీ ♦ త్సానిరతులు!
జనకాజ్ఞకై వెక్కు ♦ సంవత్సరము లరణ్యములఁ గష్టములొందు ♦ విమలయశులు!
- గీ॥ భానుకులమునెకాక స ♦ ర్వప్రపంచమును యశశ్చంద్రికలఁ బూత ♦ పూయఁగలిగి!
రట్టి పూర్వుల దొడ్డపే ♦ రగ్గిఁ గలుప నోర్తు నే! ప్రాణములు వీడ ♦ నేర్తుఁగాక. 290
- సీ॥ మానసింహా! యభి ♦ మానసింహుండవుగా కగునని యిట్లాడఁ ♦ దగునె నీకు!
నుర్వి యెప్పుడు పుట్టె ♦ నో యపై మాభానువంశంబు పృథివించి ♦ వాసిఁగాంచె!

నెన్నియుగంబులో! యెన్నియుద్ధంబులో! యిందాకఁ దలవంప ♦ కెత్తి నిలిచె!
మావంశస్థుల ♦ మహిమ నూహించి నే బరవశత్వమున మై ♦ మఱచుచుందు!

❉ గీ॥ సట్టి విశ్వాన్నతలైన ♦ యన్వయమున కకట! యేసీచుండైన దుఃఖశముఁగూర్చు
బూనినను బ్రాణములతోడఁబోవఁగలఁడె! వ్రక్కలై శీర్ష మది నేలఁవ్రాలుఁగాక.

సీ॥ అప్రతిహతముగా ♦ సక్బరొక్కండె యేల క్షితిని దేవుఁడు సృష్టి ♦ సేయలేదు;

వితత ప్రజాకోటి ♦ యతనిచేఁ దనుమాడఁబడుటకై పుట్టింపఁ ♦ బడఁగలేదు;

సకలభూపాల క ♦ న్యక లాఘునుని భోగపరత కుద్దేశింపఁ ♦ బడఁగలేదు;

ధరణీశులెల్ల నా ♦ తనిజేరి కొలిచి పాదము లొత్తఁ బుట్టువం ♦ దంగలేదు;

గీ॥ తనముకనిరాజ్యతృప్తకై ♦ ధరణిఁగలుగు ప్రజయు స్వాతంత్ర్యమును బాసిఁపారతంత్ర్య
మున మునుఁగుటెల్లఁ బాడిగా ♦ దనుచు నక్బరెంత యెఱిగిన జగమున ♦ కంత మేలు.

మ॥ “అకటా! కష్టము! నాకుఁ దోడుపడుమీ;” ♦ యం చొక్కనిన్ వేడు పా

తక మే నేరను; మీఁదుమిక్కిలి భవ ♦ త్సహాయ్యమున్ నాదు కు

త్తుకయ్య బోయెడు నప్పుడైన నడుగ్గఁ; ♦ దొట్టొల్లఁ చారుఘ్న ని

టికి ని నిల్లటపల్లుగా విడిచి, పా ♦ డిన్ దప్పి వర్తింతునే!

293

సీ॥ తెఱవ లఖండ పా ♦ తివ్రత్యబలమున జ్వలదగ్నిశిఖల తే ♦ వను రహింతు!

పురుషులు వీరధ ♦ ర్మరసావతారులై వితత ఘోర శతఘ్ని ♦ పిండములటు

లొక్కొక్క రొకదుర్గ ♦ మోయన నుందురు; వైరుల దృష్టి మే ♦ వాడసీమ

చిన్నదై కానుపి ♦ చినను దుశ్చేదమా; దేశ నై సర్రిక ♦ స్థితులఁబట్టి

❉ From the most remote periods we can trace nothing ignoble nor any vestige of vassal origin. Reduced in power and circumscribed in territory, compelled to yield much of their splendour, and many of the dignities of birth they have not abandoned an iota of pride and high bearing arising from a knowledge of their illustrious and regal descent. On this principle, the various revolutions in the Rana's family never encroached and the mighty Jahangir himself the Emperor of the Moguls, became like, Caesar, the commentator on the history of the tribe of Sesodia. The potentate of the twenty two satraphies of Hind, dwells with proud complacency on this Rajput King, having made terms with him. He praises heaven that what his immortal ancestor had failed to do, the project in which Humayun had also failed and in which the illustrious Akber his father had but partial success, was reserved for him. It is pleasing to peruse in the commentaries of these conquerors Baber and Jahangir their sentiments with regard to these princes.

“Annals of Mewar.”

గీ॥ యెంతమేరయు గెలిచిన ♦ నంతె కాని! యంగుళంబైన ముందున ♦ కరుగు టరిది!
శతశతాబ్దముల్ యుద్ధముల్ ♦ జరిపియైన నక్ష్మ రఖిలంబుఁ గొనుట సాధ్యంబె కాదు.

మ॥ నను నారాజ్యము దూరముంచి తనస ♦ న్నాహంబు లెచ్చొటనై
నను సాగించిన నాకు నేమనుచు మా ♦ నంబూనఁగావచ్చు; నా
ఘనుఁడున్ నాదెసఁ జిన్నివ్రేలొకఁడు ని ♦ క్కణ్ బెట్టినన్ మాటలన్
బని యేమున్నది! దేశమున్ బ్రళయమొం ♦ దన్ జేతు నిక్కంబుగన్. 295

క॥ విమతుల ఖడ్గము హృదయాబ్జముఁ జొచ్చునుగాక యచటి ♦ స్వాతంత్ర్యపు బీ
జముఁ జంపుట మాత్ర మసాధ్యము; నెఱవేఱదు జగంబు ♦ తల క్రిందైనన్. 293

మ॥ పుడిసెందూపిరి మేర నున్నవఱకున్ ♦ బోరాడి యీత్రోవనే
నడతున్; గాదని యాకసం బురలుచున్ ♦ నాశ్చక్కిక్ మిఱున
ప్పుడు ఢిల్లీ పురిఁజేరి యక్కరు సభా ♦ భూమిన్ బ్రవేశించి కే
ల్గుచుతున్ బొమ్మిక; నంతదాఁకను విసన్ ♦ బో నేరి సందేశమున్." 267

గీ॥ అనుచు గంభీరముద్రయా ♦ స్వమునఁ దొలకరింపఁగానుండె నంతలోఁగొన్వస్తిసింహుఁ
డాత్మభావ మించుక తెలి ♦ యంగఁజేయ మానసింహుని వదనప ♦ ద్దమును గాంచి.

—*) సలుగుఁబ్రా కృష్ణసింహుఁడు మానసింహు నధిష్టేపించుట. (*—

సీ॥ “సాటిరాజుల భుజా ♦ శౌర్యవంతుడవు! ధైర్యబలంబు సాహసం ♦ బలరు ప్రోడ!
వఖిలదేశమ్ము దా ♦ స్వాంధకారమ్మునఁ బడి దుర్గతుల మున్గి ♦ చెడదువేళ
భుజమిచ్చి లేపక ♦ మొగలురాజులఁ జేరి నేవించుచుంటకై ♦ సిగ్గుపడక
తగుదు ననుచు వచ్చి ♦ ధర్మదేవతవంటి యిమ్మహాప్రభు సము ♦ ఖమ్మనందుఁ

గీ॥ బిరికిమందు పోయఁగ నిట్లు ♦ పెనఁగుచుంటి వార! యిన్నాళ్లు బ్రదికి నీ ♦ నీరసోక్తు
లాలకింపఁగనయ్యెగా ♦ యనుచుఁ జింత హెచ్చె! నేమందు! నీభాగ్య ♦ మిట్టులుండె.

సీ॥ నవ నిబంధనముల ♦ నవలనుంచుదువంట; చీకటిలో సుధి ♦ చేతువంట;
యక్కరుచెవి నేమొ ♦ యాడఁగావలెనంట; యెవరిని బ్రదికింప ♦ నిన్నిపాట్లు!
టాటోటువిద్దెలు ♦ బూటకం బీమహావిభుఁ డొప్పుననియె భా ♦ వించినావె!
మాయయెఱుంగని ♦ మహానీయులకు రహస్యములతో నెపుడైన ♦ నవసరంబె!

గీ॥ కనులు కర్ణంబు లొకవేయుఁగలిగి జగము నిండియుండెడు దేవుండునిజ మెఱుంగఁడె!
ధర్మతత్వైకమూర్తి ప్ర ♦ తాపుఁడెడ! జగముల్నయు రోయు నీ ♦ సుధియేడ! 300

గీ॥ యవనుల పదంబుఁ గొలిచి విఁయ్యంబు వలచి కుశమహారాజు కులక్షేత్రింగుఁబంగలిపి
చెడుపవచ్చితె మమ్ముఁ దాఁజెడ్డ కోతి వనము నంతయుఁ జెఱుచునన్ భంగిదోష.

క॥ ఉదగమును వృశ్చికమ్మును గరళక్రూరములు; పాము • కన్నను మేలం
దురు తేలు; నిన్నుఁగన నక్కరు మేలనవచ్చు స్వకుల • వర్ధనుఁడౌటన్. 302

కా॥ పాచిత్ర్యంబున కాటపట్టు! పరిశు • భ్రంబైన సత్కీర్తిక
దా! వాసత్యము నూతకోల! యగు నీ • ధర్మాత్ముతో నూజులున్
వేవే లక్కరులైనఁ దూఁగుదురొకో! • నీ కేటి కీ వెట్టి! కా
శీవిశ్వేశ్వరుఁ డొక్కఁడే సవతుగాఁ • జెప్పంగఁబోలున్ జుమీ! 302

మ॥ లవమున్ నీదగుబోధ మొప్పఁడన నే • లా! యేకలింగేశుఁ డి
య్యవనీచక్ర సమగ్ర రాజ్యమును నీ • కర్పింతు నన్గూర్చి య
య్యవనాధీశ్వరు మైత్రిచేయుమనఁగా • నానం చనన్ బోడ; మా
నవుడీ ధైర్యమరాద్రి పట్టదల మా • న్నన్ నేర్చునే యెవ్వఁడున్. 304

మ॥ సకలస్థావర జంగమాత్మక మహీ • చక్రంబునన్ సత్యధ
ర్మకళల్ నించు ప్రతాపసింహవిభుఁ! డీ • రాజర్షి కాలుంచు పా
దుకలున్ మోయఁగ యోగ్యతల్ మనకు నెం • దున్ గల్గునే! యట్టివా
నికి ధర్మంబులు నేర్పఁజాలుదు మొకో! • నీవున్ మఱిన్ నేనునున్. 305

చ॥ కరంగిన లక్కపైన వదు • కక్ గల ముద్రికవోలె మాకునం
దటకు మనోంబుజంబులఁ బ్ర • తాపుడు తాండవమాడు; నీతఁడొ
క్కరుఁడని యెంచేనేమొకొ మొ • గల్పతి; యిర్వదిరెండువేల యు
ద్ధరబలులుందు మించుకయుఁ • దొట్టిలఁబోని శతఘ్నులున్ బలెన్. 306

మ॥ కరముద్రేకముతోఁ దరంగతతు లా • కాశంబునున్ సోక నా
గరమధ్యంబున శీర్ష మెత్తి లవమున్ • గంపింపఁగాఁబోని దు
ర్భర భీతిప్రద గండశైలమువలెన్ • రాజాప్రతాపేందుఁ డ
క్కరు సేనాంబుధి చుట్టినట్లు నిలువం • గానేర్చు శౌర్యోగ్గుడై. 307

§ From Kush descend the Cutchwaha princes of Nirwar and Amber, and their numerous clans. Amber, though the first in power is but a scion of Nirwar transplanted about one thousand years back, whose chief, the representative of the celebrated Prince Nala, enjoys but a sorry district of all his ancient possessions.

"The Rajput tribes."

- మ॥ ధరణీ గల్గిన రాజులందఱ బలా ♦ ధర్మపరభారేఖ స
కృతు దుస్సాధుడటందు; వీశ్వరకటా ♦ తుంబున్న నాస్వామి యొ
డ్కరుఁ డవానినిఁ బట్టి గావుగొను; భూ ♦ కంఠంబు దుర్వారభూ
ధరమున్ తెప్పయు మూయులోపలనె నా ♦ తాళంబునన్ దింపదే! 308
- మ॥ ఘనుఁ డయ్యెక్కురు మాట యేమిటికి; న ♦ కృత్ వానిసేనలో న్నవదే
శస్యపాలుర్ మఱి భారతక్షితియు వి ♦ శ్వంజెల్ల బై నెత్తివ
చ్చినఁ దానొక్కఁడటంచుఁ గొంచమయినన్ ♦ జింతింపఁ దువ్వెత్తుగాఁ
గొని జృంభించి రసాతలంబునకుఁ ను ♦ గ్గఁ నూకఁగాఁ ద్రొక్కెడున్. 309
- మ॥ కనులన్ మూసియు నూటకుండినను మే ♦ ల్లున్! బ్రతాపప్రభృ
జనుఁడున్ రేగిన సర్వవస్తుతతులున్ ♦ శైలంబులున్ భారతా
వనియున్ సత్తసముద్రముల్ చెదిరి స ♦ ర్వం బేకమై చూర్ణమై
చను; నీయెక్కురు నెచ్చటన్ వెదకెదో ♦ సందేహ! మామీదటన్. 310
- మ॥ రవి యస్తాద్రిని మొల్చుగా! కఖిల పా ♦ రావారముల్ కుంగుఁగా!
కవనీచక్రము వీల్చుఁగాక! చెడుగా ♦ కాకాశ! మయ్యుగ్రభై
రవుఁడై విశ్వముఁ గాల్చుఁగాని! లవమున్ ♦ రాణాప్రతాపుండు గౌ
రవమున్ గోల్పడి మర్త్యమాతృనకు శీ ♦ ర్నంబొగ్గఁ డెప్పుట్టనన్! 311
- గీ॥ పెద్ద పిన్న మర్యాదల ♦ విధము లెఱుఁగు టభ్యుదయము గోరెడు వానికత్యవసర!
మట్టై తొందరపడకు”మ ♦ టంచుఁ దెలిపి యాప్రతాపాధినాథు నాస్యంబుఁ జూచి,
సీ॥ “పసుమతిదేవి కి ♦ శ్వరుఁడిచ్చు మణిభూషలగుఁచుఁ బుష్పము లుండు ♦ సంతదాఁక!
క్షణమైన విడక జ ♦ గల్పాణుఁడును జగల్పాణమగుచు నుండు ♦ సంతదాఁక!
సమరసన్నతము స ♦ త్యంబు చిరస్థాయయై లోకమున నుండు ♦ సంతదాఁక!
స్వాతంత్ర్యధర్మ శ ♦ బ్దము ధీరహృదయాభిమండు మోయుచునుండు ♦ సంతదాఁక!
- గీ॥ నోద్రుభా! నీమహర్షు గు ♦ ణోజ్జ్వలతయు భావపరిశుభ్రతయు సత్య ♦ వైభవంబు
ధర్మసంత్రాణక్షీర్తి యీ ♦ ధరణి నిండి యారవి సుధాకరం బొచు ♦ నలరుఁగాక.” 313
- గీ॥ అని పలుకునంత నొక్కసే ♦ నాధినాథుఁ డరుగుడెంచి “జగద్గురూ! ♦ యారగింప
వేళ యయ్యె” నటంచని ♦ విన్నవించి నిలువ నందఱు లేచి లో ♦ పలికె జనరి. 314
- మ॥ అటఁ జుట్టుగల తావులందుఁ బదివే ♦ లాకుల్ దగ్గ వేయఁగా
భటులెల్లన్ వడిఁ జేరి; రొండొకయెడన్ ♦ బ్రత్యేకమర్యాదఁ గొ

న్నిటిని వేయుచు గూడుగూరలును తా + నీయంబు వడ్డించి; ర
తటఁ గూర్చుండిరి మానసింహుడును జెం + త్ వానినై న్యప్రభుల్.

315

సీ॥ అచటికప్పు ప్రతాపు + నాత్మజుఁ డమరసింహుడు వచ్చి మానసి + హునిగనుఁగొని
“ప్రాద్దయ్యె; భోజనం + బునకుఁ గూర్చుండుఁడు పరిషేచనం బొనర్పంగఁదొడఁగుఁ”
డన నంబరేశ్వరుం + డమరసింహునిఁ జూచి లోకగురుఁ డింక + రాక పోయె”
ననుఁడు, వా రారోగ్య + మనువుగాలేమి న్బనిచిరి మీకు స + పర్యసేయ”

గీ॥ ననిన మానసింహుడు ముఖమపైయెత్తి “యతిగిన్నెయున్న నాకు మీయయ్యగారు
స్వయముగా వచ్చి పంక్తిభోజనముపెట్టి ప్రియము దొలుకాడఁగా గారవింతుటొప్పు.

మ॥ తనమర్యాదకు నాయశంబునకు నిం + దల్దెచ్చె! దా వచ్చి చెం
తను గూర్చుండకయున్న నొక్కమెదుకై + న్ దాఁక; నాపిమ్మట
బను లేలాగున సాగునో తెలియఁగా + వచ్చుఁ జూచి! పోయి యా
యన రప్పింపుము! తప్పదో యమరసిం + హా!” యంచు నాక్రుచ్చినన్;

317

సీ॥ అంతలోనఁ బ్రతాపుఁ + డక్కడి కేతెంచి “యయ్య! నీవెఱుంగని + యదియుఁ గలదె!
యవనులతోడ తాం + ధవమూను వారల సరసఁ గూర్చుండి భో + జనముసేయ
నని నియమమ్మనా + కగుట నీచెంత భుజింపలేమిని దద్ద + చింత యొడవె!
నేనేమి చేయుదు! + నీధర్మ మిట్లుండె; నియమంబు విడనాడ + నేర నేను;

గీ॥ పంక్తిభోజన మది తప్ప + వలయురీతిఁ గోటిమర్యాదలను గూర్తుఁ! + గొడువగలుగ!
దయ్య! భటులును నీవు విం + దారగించి చల్లఁగాఁ బొందు రేపు మీ + ఢిల్లీపురి!”

మ॥ అనుచు బల్కినఁ దొడ ద్రొక్కిన భుజం + గాధీశు మర్యాద బో
రన శృంగంబులు భంగమై చనిన గో + రాజంబు చందంబునన్
గినుకన్ దాల్చుచు మానసింహుఁ “డరరే + నీయున్నతిఁ బొప్పుసే
యనె తెరువకనరేంద్రబంధవము చే + యగ్గలై నాబోంట్లకున్.

319

ఉ॥ నేడును నక్కరీశ్వరుని + నేను భరంపడి నిల్చుకున్న న
వ్వొడు ప్పచండవారినిధి + భంగములో యన సేన లంపి మే
వాడ రసాతలంబునకుఁ + బంపుచు నిన్నును బట్టి తున్నిహ
టాడకపోయియుండఁ! డిప్పు + డైనను గండము తప్పిపోయెనే!

320

మ॥ తలతో నీపదపద్మముల్ గొలువఁ జెం + త్ జేరు నన్నున్ మహా
బలదర్శిద్ధతుఁ బంక్తిబాహ్యుడనుచున్ + వాక్రుచ్చె! ది ట్టైనచో

నిలువక నేర్పునొకో భుజద్వయిపయిక్ ధీశిర్షముక్! గన్నులుక్
దలకెక్కెజుమి! నీదు గర్వమును డిం ధక్షేతు నేకత్రుటిక్.

321

గీ! తెగియె నేటి కిద్వరను బంధించియున్న స్వామిభృత్యధర్మము! లాహాపములుపెంచి
నిలువ నీడ లేకుండ గు ధట్టలజరింపఁ జేయలేకున్న నను మానసింహుడనకు."

సీ! అని కోపమునఁ బల్కు ధనాప్రతాపమహింద్రుఁ "ఢీ నిష్ఠురోక్తుల ధ నేమి లాభ!
మున్నమాటాడిన ధ నులుకు నొందెదవేల! యిట నీకుఁ బరిభవ ధ మేమిగలిగె!
నేనయి నినుబిల్చి ధ యిటుచేసియున్న లోపంబెల్ల నానెత్తి ధ పయిన నుండు!
నీవె వచ్చితివి! సం ధ భావించి దర్శనం బిచ్చితి! భేదమిం ధ తేని లేక

గీ! చేయఁదగిన మర్యాదలు ధ చేసియుంటి! బూర్వనియమానుసారము ధ భోజనమును
విడిచితిని; వేఱుగతిని భా ధ వించి కినుకఁజెంది యేమేమె పలుకఁజొ ధ చ్చితివి నీవు.

గీ! నేను గోపంబు నొందను! ధ గాని మానసింహు రణమందు సంధించి ధ చేయిచేయి
గలిపి బలము తూచుకొనంగఁగలిగెనేని యదియ పదివేలటంచు సమ్మదముఁగాంతు"

మ! అని మందస్మితరోచులక్ నెఱపఁగా ధ నయ్యంబరీశుండు "నీ
మనియున్నంతకు నాదునామము జపిం ధ పక్షేసి రే నిద్రయుక్
దినమం దన్నము బుద్ధికిక్ లవము శాం ధ తిక్ గల్గఁగానీక నే
బెనుకప్తంబులు పెంచి డీల్పఱచి నిక్ వెన్నంటి వేఱాడెదక్."

325

మ! అని శేషాక్షివిధాన రోజుచు నమ ధ ధ్వావేశుడై యన్నదే
వుని ప్రీత్యర్థముగాఁగ నైదుమెదుకుల్ ధ ఖోసేసి చేగడ్డి మ్రో
లనె నిల్చుండిన యాత్మనైనికుల నె ధ ల్లక్ శీఘ్రమే లేచి రం
డని తా నానతి యిచ్చి వచ్చి జవనా ధ శ్వారూఢుడయ్యోక్ వడిక్.

326

మ! పరమోల్లాస హృదంతరుండగు సలుం ధ బ్రాహ్మి "యోయంబరీ
శ్వర! నీమాట యటుండని; నగరిలో ధ వర్తించు నీబావ న
క్బరు నీవెంటనె తేవలెక్! మఱచిపో ధ వక్రా"దటంచాడ సం
దఱు నొక్కుమ్మడిఁ జప్పటల్ చఱచి రు ధ తాహమ్ము దై వారఁగక్.

327

గీ! మండిపడి వెన్నఁచూచి యంబరువిభుండు "భవునికడ నున్న బసవన్నఁవలెఁ బ్రతాపుఁ
గొలిచి తలయూప మఱగిన ధ పలుకుబండ! నిన్ను లక్ష్యపెట్టుదునె! నేనెన్నఁదైన.

క! కనుఁగొందువులే నీగతి" యనుచు నెలుంగెత్తి పలికి ధ యాత్మీయదళం
బును గొంచు ఢిల్లిదెసకైచనె మడిఁ గౌర్యమ్ము నీసు ధ సందడిగొనఁగక్.

329

మ! అపసీదేవులఁ బిల్వబంచుచును బు + ధ్యాహమ్మ చేయించి మ్రో
 ల వెలుంగొందు నదీజలంబుల సచే + లస్నానముల్ చేసి పూ
 జ్యవిధానమ్మునఁ బంచగవ్యమును బా) + యశ్చిత్తముఁ బొంది మ
 క్కువమై నందఱు పోయి చేరుకొని రా + 'కుంభలేమియర్' దుర్గముఁ.

330

గద్యః:- ఇది శ్రీమత్కామేశ్వరీ కరుణా కటాక్ష వీక్షా సమాసాదిత రసవత్కావ్య
 నిర్మాణ చాతురీధురీణ, సుగుణగణపారీణ, దుర్భాకవంశదుగ్ధాంభోరాశి
 రాకాక్షరపమిత్ర, శాలంకాయనగోత్ర పవిత్ర, సుజనజనాను
 గ్రహపాత్ర, వెంకటరామార్యపుత్ర, కవిసింహవధాని
 పంచాసన కావ్యకళానిధీత్యాది బిరుద విఖ్యాత, సుకవి
 రాజశేఖర, రాజశేఖరకవి ప్రణీతంబయిన
 “రాణా ప్రతాపసింహ చరిత్ర” బ
 ను పద్యకావ్యమునం
 దుఁ ద్వితీయా
 శ్వాస
 ము
 సంపూర్ణము.

శ్రీ

కామేశ్వరైశ నమః.

రాణా ప్రతాపసింహచరిత్ర.

తృతీయాశ్వాసము.

మ॥ జలపూరం బడుగంటి కూపములు కా ♦ సారంబులు వీలి సెం
దులఁ బాతాళము లోతు చూప; ధరయు ♦ దుర్వార ఘోరాగ్నిమం
డలమై మండుచుఁ బేరిగింజవలెఁ బె ♦ ట్లఁ జంతుజాలంబు శో
పిల గ్రీష్మబడి నిప్పులఁ జెఱఁగి డా ♦ నెఁ సర్వముఁ గాల్పుచుఁ.

1

—*) అక్కరు సార్వభౌముడు మేవాడవైఁదన సైన్యముల నంపుట. (*—

౧॥ సీ॥ సిరవైరియముడనఁ ♦ జెల్లు లోడరమల్లు! రణమర్మము లెఱుంగు ♦ రాయసింగు! ధీ
చండాది విపినాన ♦ లుండు వీరబలుండు! పృబలకీర్తినిదేలు ♦ రాయశీలు!
దుల్లాసమతియు న ♦ బ్బుల్లాచమూపతి! పౌరుషంబూను మా ♦ బాజుభాను!
డభిమానసంధానుఁ ♦ డబ్బూరురహిమాను! డసమశౌర్యవిధానుఁ ♦ డసపుభాను!
గీ॥ మఱియు భాసిముఖాఁముఖుల్ ♦ మహితశౌర్యరేఖ ముల్లోకములఁ జప్పఁరింకఁగలుగు
యవననరపాలమాభి సై ♦ న్యాధినాథు లేకముఖమునఁ గదలి దం ♦ డెత్తిరపుడు.

మ॥ అరిసంత్రాసకరోగ సత్వయుతమై ♦ హారావళి పర్వతాం
తరమందుఁ జెలరేగుచుఁ జగమునం ♦ తఁ గాల్పు స్వీయాగ్రహా

⊕ Todar Mal was born in Oudh and after serving in subordinate offices received his first important commission by being entrusted with the Revenue assessment of Guzarat. He proved himself to be good and valiant soldier when serving in Bengal with old Muniam Khan and in 1577—1578 received his reward by being appointed as Vizier.

"Akbar the great Mogul "

§ Raja Rai Singh led a gallant band of his Rahtores in all the wars of Akbar, the emperor obtained for Prince Selim, Rai Singh's daughter for wife. The unfortunate Purvez was the fruit of the marriage.

"Annals of Rajasthan. "

దర శౌర్యప్రబలాగ్ని నార్పగ మహా ధారాధరస్ఫూర్తి సా
గరసూక్తద్వితయంబు లేచెను దు ధమ్మశ్రేణి మేల్మేలనా.

3

సీ! యువరాజమణి సలీ ధమ్మకమదించిన కొమ్ముటంబాయేన్లుపై నధివసించె!

● సతివిక్రమోద్భాసి యగు మానసింహుండు యవనదేశమహోన్నతాశ్వమేక్క!

సతనితో నిర్వది యైదువేలాశ్వకుల్ గదలి! దుర్వర గడ గడ వడంకె!

నక్కరు సర్వసే నాధిపత్యముభార మంబుదేశ్వరు శిర మందు మోపె!

గీ! జలనిధితరంగములఁబోలు నైవ్యములును దత్తదధినాయకులుగూడి తరలిపోవ

ధిల్లిపురి జనశూన్యమా తేవఁ దనరె! నరిగి యంద 'ఁబరు'దాటి రతిరయమున. 4

గీ! మండలగృహంబను పురంబు దండఁ గనుమ కరిగి హారావళి పర్వ తాంతరమున

లోయలకబడి పయనంబు చేయసాగి రతిభయంకర విపిన మధ్యంబు జొచ్చి. 5

—*) హల్ద్విఘాట కనుమ వర్ణనము. (*—

సీ! హారావళిపర్వ తాంత ముత్తరము 'కుంభల్మియర్,' దక్షిణ పార్శ్వమందు

రుక్మనాథమ్మ, తూ దుపు సతుల్లా, పశ్చిమము మేరుపురము, లీ మధ్యసీమఁ

బాడ వెనుబదిమైళ్లు వెడలు వెన్నదిమైళ్లు గలుగు హల్ద్విఘాట కనుమతావు

సామాణములతో బ్ర సాత సంతతులతో లతలతో నిబిడ గుల్మములతోడఁ

గీ! బాదలతో గండశిలలతో నమలతోడఁ గంటకమ్మలతోడ వృక్షములతోడఁ

సిగ్గతైనను జొరఁగ సుదీయనట్టి భీకరారణ్య శైల భుజ్జేద తలము. 6

● Raja Mann who had succeeded to the throne of Amber was the most celebrated of his race and from him may be dated the rise of his country. This prince exemplified the wisdom of the policy which Baber adopted to strengthen his conquest, that of connecting his family by ties of marriage with the Hindu. It has been already related that Humayun espoused a daughter of Bhagawandoss, consequently Raja Mann was brother-in-law to Akbar. His courage and talents well seconded this natural advantage and he became the most conspicuous of all the generals of the empire. To him, Akbar was indebted to half his triumphs. The Cutchwaha bard found a delightful theme in recounting his exploits from the snow-clad Caucasus to the shores of the golden Chersonese. Let the eye embrace these extremes of his conquests, Cabul and the Parapomisan of Alexander and Araccan on the Indian Ocean; the former reunited; the latter subjugated to the empire by a Rajput prince and a Rajput army.

"Annals of Mewar."

- సీ॥ కుండలీంద్రుడు చుట్టు ♦ కొని పండెనోయన వలగొనియన్న ప ♦ ర్వతపుబంత్రి!
 నిలువుగా నటకిన ♦ ట్టులు పాకెగారాక చక్కగా నిలుచు పా ♦ మాణసమితి!
 ప్రకృతి నై సర్గిక ♦ భంగిఁ బ్రోవుగనిడ్డ కొండపేటలమీది ♦ కోటగములు!
 మలిచి కొలిచియుంచు ♦ మాదిరియై యేటవాలగు పర్వత ♦ పార్వములును!
- గీ॥ శకటములు రెండు సుఖపుగా ♦ జనుటకైన నను వొసంగనట్టి యొకచిన్న ♦ కనుమగలిగి
 యల సురాసురులకుఁ జొర ♦ నలవిగాని కఠినతలము 'హస్తీఘాటు' ♦ కనుమ సీమ!
- ఉ॥ ముందుగ మ్రోగు దుందుభుల ♦ మోతలు నిల్పుచు సైన్యకోటి నం
 దందును నిల్వజేయుచు ర ♦ యబునఁ దా నొకచోటఁ జేరి య
 య్యందఱ వాహినీపతుల ♦ నచ్చటఁ జేరిచి మంతనంబు చె
 ల్వందగ మానసింహవిభుఁ ♦ డాదర మేదుర చిత్త మేర్పడఁ,
- *) మానసింహుఁ డనుచరులను హస్తీఘాటుకనుమఁ జొర నియోగించుట. (*—
- సీ॥ "ఇక దుర్గము మార్గ; ♦ మీ మీదటి ప్రయాణ మతికష్టతరము; భ♦మాస్పదంబు;
 గంటకుఁ దక్కువ ♦ గాఁ బ్రొద్దు నిలిచె; 'గుంభలేమియ' రిటకు ని ♦ ర్వదియు మైట్ల
 గలదు! హస్తీఘాటు ♦ కనుమ కట్టెదురఁ గన్నడి మృత్యుముఖమట్లు ♦ భయముఁగొలిపె!
 మెలమెల్లఁ జీకటుల్ ♦ మొలుచువేళకునైన గనుమ నెట్టులోదాటి ♦ చనెదమేని
- గీ॥ యర్ధరాత్రము కుంభలేమి♦యరునుజేరఁగలము! జయమొందఁగల! మటు♦గాకరిపులు
 మనకుముందుగఁ గనుమ దూ♦రిననుఁ బిదప నంగుళంబైన ముందునకరుగు టరిది.

§ Pratap trusted to his native hills and the valour of twenty two thousand Rajputs to with-stand the son of Akber. The range to which Pratap restricted was the mountainous region around, though chiefly to the west of the new capital. From north to south Kumbhalmir to Rieumpath about eighty miles in length and in breadth from Merpur west to Satolla east about the same. The whole of this space is mountain and forest, valley and stream. The approaches to the capital from every point to the north, west and south are so narrow as to merit the term of defile; on each side lofty perpendicular rocks with scarcely breadth for two carriages abreast, across which are those ramparts of nature termed (col) in the mountain scenery of Europe which occasionally open into spaces sufficiently capacious to encamp a large force. Such was the plain of Huldighat, at the base of a neck of mountain which shut up the valley and rendered it almost inaccessible "Annals of Mewar."

⊗ Kumbhalmore (Kumbalgarh) is situated on a mountain near the western border of Mewar about 40 miles to the north of Udaipur City.

"Akber the great Moghul."

సీ॥ ఈగిడులెల్ల రా ధాగారికి సమీప; మెపు డెందు దూతునో యెఱుగరాదు;
మనగాలి సుంత సోఁ ధి కి నను సింహంబులవంటి శిశోదియా ధ టులు గొలువ
నినినపులి యట్టు ధ తిగిరి పైవ్రాల్గు; నాతని నోర్వ నుడుట నే ధ త్రమ్ము గలుగు
నా గజాసురవైరి ధ కైన దుర్భర; మెంత యప్రమత్తుల మైన ధ నంత మేలు;

గీ॥ కాన వాద్యంబు లెల్లను ధ గట్టిపెట్టి పెదవి గదలింపకయె మాన ధ విధి వహించి
వడివడిగఁ దూటి కనుమమె ధ బడిని సాగి యవలఁ జేరంగవలయు నే ధ ర్పతిశయిల్ల”

మ॥ అనుచు నల్వరు నల్వరై నిలువ పై ధ న్యం బంతయుఁ దీర్చి యీ
పని సంద్రంబున కేత మెత్తు అనుచుఁ ధ భావించియుఁ మానసిం
హానృపాలుండు ప్రతాపునిఁ గెలుచు న ధ త్యాశ బలా కృష్ణుడై
చనుఁడం చాజ్ఞ నొసంగె ముందునకుఁ ద ధ తైస్యాధిపుల్ భీతిల్.

—*) సలుంబ్రా కృష్ణసింహుండు హతాత్తుగాఁ గనుమ నాక్రమించుట. (*—

సీ॥ కడ గానరాని దీ ధ ర శరీరమున మహోరగము నికుంజగ ధ ర్భంబు వెడలి
వంకరగా సాగి ధ పైకిఁ బ్రాకెడురీతి యవన సేనా దండ ధ మల్ల నల్లఁ
గదలి హల్లిఘాటు ధ కనుమ డాయుచు నందు మొదటి నల్వరు కాలు ధ మోపునంతఁ
బిడుగులచప్పు డ ధ ల్లడ రేగ మూఁడువే లాశ్వీకో తములు త ధ న్ననుసరింపఁ

గీ॥ దటములెకతట్టుకొని మహో ధ ధ్ధతిని దూతు పరమ గంభీర గంగాప్రవాహ భాటి
నాకనుమఁదూటి యాద్యంతఁ మలమి నిలిచె సింహమటు సలుంబ్రాకృష్ణసింహవిభుండు.

చ॥ అనుపమ వాయువేగమున ధ నద్రి ప్రతిధ్వను లీన నుద్ధతిఁ
గనుమమొగంబు చొచ్చుకొని ధ కట్టెదురక లయకాలరుద్రుడో
యనఁ బయిదూతు కృష్ణవిభు ధ నా మొగలుల్ గని భీతిఁ గ్రుంగుచుఁ
వెనుకకు మ్రొగ్గి రగ్గరుండు ధ నిక గని తగ్గు నహివ్రజం బనక.

—*) యవనసైన్యంబులు రాత్రికి దండువిడియుట. (*—

మ॥ సమయం బెంతయుఁ బ్రాతికూల్యము వహిం ధ చక గట్టునక జిక్కి లా
లిమివో రోజెడు నాదిశేషువలె ని ధ ల్పా మానసింహుండు పై
రము సాధించెదనంచు; నంతఁ జతుర ధ శ్రవ్యాహముఁ బన్ని ప
శ్చిమదిబ్బిస్త ముఖంబుతోడ వసియుం ధ చెక బాదుషా సైన్యముల్.

హావీర్ భూమి కనుమ

[నాలుగు గజముల వెడలుపు]

2500 పిరంగులు	అసపేఖాను 25000 అశ్వకులు	సూక్ష్మ-సాగరుడు 50000 అశ్వకులు	భాసింఖాను 25000 అశ్వకులు	2500 పిరంగులు
2500 వారణ బలము	అబ్దురు రహిమాను 50000 కాల్వరు	వైద్యశాలలు, అంగభు కున్యార్ మానసింహుని కవులు కున్యార్ మానసింహుడు జహంగీరు రాణివాసము వేశ్యలు అంబుర అంబు		

అల్లు

గృ మ॥ బలుసింగంపుఁ గడానికేతనము శోఁ భల్ నల్లెనల్ నిండు క్రొం
జిలుఁగుఁబట్టు జిరా గుడారమున ని ఁ ల్పై దా జహంగీరు; ముం
గలిప్రక్కన్ నును పంచవన్నియ పతా ఁ కం బొప్పు క్రొమ్మించు చ
ల్వల డేరాకడ మానసింహుఁడు వసిం ఁ ప్కబోయె నారాత్రికిన్.

క॥ ఇరువుర గుడారముల నలుతెఱుగుల యువరాజు నింటి ఁ తెరవలు గణికల్
మఱి కవులు గాయకులు విడిసిరి త త్తద్ద త్త రుచిర ఁ శిబిరములందున్.

16

క॥ నలుదెసల సీగుడారంబులచుట్టును మానసింహ ఁ భూవరు నంబన్
బల మిరువదియైదగువే లలరారె నరాతివిక్ర ఁ మాపహలీలన్.

17

మ॥ అలసైన్యంబులచుట్టు నీథులను జే ఁ య్బంబుచి పానీయశా
లలు గోశాలలు నాటి దాన్యధనశా ఁ లల్ చేర్చి సద్వైద్యశా
లలు నెక్కిల్పియుఁ బెక్కులంగడులు ని ఁ ల్వజేయుచున్ మద్యశా
లలు స్థాపింపఁగ గొప్పపట్టణము లీ ఁ ల్ గ్రాలఁ జో టంతయున్.

18

క॥ ఈవీథుల వెలివరుసను యావనపాదాతిదళము ఁ లాశ్వికులును దం
తానళసమితి పిరంగుల ప్రోవులు నందంద భీతి ఁ పొడమఁగ నిలిచెన్.

19

సీ॥ మొనసె హస్తీఘాటు ఁ కనుమకు నెమర యావనచమూ పశ్చిను ఁ పార్శ్వమెల్ల
ముగురుసేనాధీశ ఁ ముఖ్యు లయ్యెడఁ బంచుకొని వారివారి యి ఁ క్కువల నుండి;
రవ్వాలిలో మధ్య ఁ మందున నేబదివేల యాశ్వికులు సే ఁ వించుచుండఁ
బరిభూతి యెట్టిదో ఁ యెఱుంగని విక్రమమహితుండు తోడర ఁ మల్లు నిలిచె;

గీ॥ ఘనుఁ డసప్ ఖాను ఖాసిముఁఖాను ప్రబల బాహుబలు రొక్కరొక్క రిఁరవ్వియునైదు
వేల యాశ్వికుల్ గొలువ న ఁ వీరవర్యు నుభయపార్శ్వదళంబుల ఁ నుండి రపుడు.

మ॥ అదయాక్రామ దరాతివీరభట శౌ ఁ ర్యాగ్ని చ్చటా వాఙ్మకాం
బుద మబ్దుర్ రహిమాను వీరబలుఁ డా ఁ పూర్ణప్రభారాసు లేఁ
బదివేల్ కాల్వరతో నొకొక్కరుడు ప్రా ఁ గ్భాగంబునన్ నిల్చి రా
త్నదళంబుల్ జయనాదముల్ నలుప ను ఁ త్సాహంబు దీపింపఁగన్.

21

§ The great banner of Mewar exhibits a golden Sun on a crimson field, those of the chiefs bear a dagger. Amber displays the Panch-Ranga or five-coloured flag.

"Annals of Mewar."

మ॥ చలదంభోధి గంభీర ధీర గుణు లా ♦ మౌబాజ్జాఖా రాయసిం
హులునుఁ దక్షిణమందు; ను త్తరము శౌ ♦ ర్యోదగ్రులై క్రోలుబె
బ్బులులఁ బోలిన రాయశీలుడును న ♦ బుల్లాయుఁ దారుష్కసే
నల నొక్కొక్కరుఁ డర్థలక్ష గొనుచుఁ ♦ దాముండి రా యా యెడఁ. 22

స॥ రాత్రికాలమ్ము శా ♦ త్రవవాహిని సమూహమున కతిసమీప ♦ మగుటఁజేసి
పడమటిదెసయందు ♦ వాయవ్య నిర్వతికోణములఁ బిరింగితం ♦ డములు నిలిపి
సూరుపు తరులతా ♦ దుర్గమారణ్యంబు గానఁ దద్భాగ ర ♦ షణము మదిని
వలచి యీశాన వై ♦ శ్యానర కోణంబులందు వారణసమూ ♦ హంబు నిలిపి
గీ॥ పనులు పదివేలకనులతో ♦ భద్రపటచి మానసింహుఁడు శిబిరంబు ♦ లోని కరిగె;
గాయకుల గేయములు గణి ♦ కాచయముల యాటలును సాగఁగాఁ జేసె॥నాసలీము.

—*) రాజపుత్రనై వ్యము తెదిగివచ్చి హస్తీఘాటు కనుమచేరుట. (*—

సీ॥ కల్ప నిష్ఠాత సు ♦ కాశ రాతోడ్వంశ దీపకుల నడవెఁ ♦ దేజసింహుఁ!
డతులవిక్రములఁ జో ♦ హణవీరులను గొంచుఁ బరతెంచె బలియుండు ♦ భానుసింగు!
ధేలవారా సుభ ♦ టాళుల నడిపించె సింహశౌర్యుఁడు మన ♦ స్సింహవిభుఁడు!
పులిపిల్లలని శాత్ర ♦ వులు భీతినొందు ఝాలాన్వవాయులఁ దెచ్చె ♦ శ్యామసింగు!
గీ॥ హరకులోద్భవులును దేవ ♦ రాన్వయులును బ్రమరభటులు హారావళి ♦ పర్వతంబు
ముక్కముక్కలై పడఁ బెడ ♦ బొబ్బ లిడుచు వెడలి రఘు డిర్వదిరెండు వేలదొరలు.
గీ॥ సకలయవనుల కాల మా ♦ సన్నమైనఁ బూని సంయమనికిఁ గొని ♦ పోవ వచ్చు
యముఁ డతనిభటుల్ వీరనియరులు వెఱవ భిల్ల భటులతో ముందుండఁభీమచాందు.
సీ॥ సర్వ సర్వంసహా ♦ స్వాతంత్ర్యధర్మ మంత్రోపదేశ గురూత్త ♦ మోత్తముండు!
నియతేశ్వర ధ్యాన ♦ నియతి బ్రహ్మైక్య సంధానంబు నెఱపు నా ♦ నందవాఙ్గి!
కారణమాత్ర సు ♦ సార ముటియు నంటకుండు నుత్తమరాజ ♦ యోగిమాళి!
సచరాచర ప్రపంచము నెల్లఁ దనుఁబోలె సమబుద్ధిఁ జూచు వి ♦ జ్ఞానశాలి!

⊙ It is worthy the attention of those who influence the destinies of states in more favoured climes to estimate the intensity of feeling which could arm this prince (Pratap) to oppose the resources of a small principality against the then most powerful empire of the world; whose armies were more numerous and far more efficient than any ever led by the Persians against the liberties of Greece. Had Mewar possessed her Thucydides or her Xenophon, neither the wars of Pelepo-

- గీ॥ ధర్మ సంస్థాపనార్థము ♦ దృఢమునొందు దేవతాదివ్యతేజంబు ♦ దీర్ఘమూర్తి!
యాప్రతాపుడు “చైతక” హయమునెక్కి తరలె నమరులు మెచ్చి యాఁదలలనూఁచ
- సీ॥ రాజపుత్ర భటోత్క ♦ రంబు దొంతరలుగాఁ గనుమకు రెండుప్రక్కలనుజేరె;
బ్రబల శిశోదియా ♦ వంశ్యనీరులతోడ దానికి నడుమఁ బ్రి ♦ తాపుఁడుండె;
నతని దక్షిణపార్శ్వ ♦ మందుఁ జొండావద్యరేణ్యులతో నిల్వె ♦ గృష్టసింహుఁ;
డవ్వలఁ దేజసిం ♦ గాతని చెంత ఖేల్వాపతి నిల్చిరి ♦ భటుల తోడ;
- గీ॥ నాప్రతాపుని వలపట ♦ శ్యామసింగు భానుసింహుడు గ్వాలియర్ ♦ పతియు ధేల
వార భూపతి బేడ్లా-కొ ♦ తేరియా నృపాలకులు నిల్చి రహిత దు ♦ ర్వార లీల. 27
- మ॥ తఱకు నిద్దఁపు జాభువా కలికి పూఁ ♦ తల్ గుల్కుచుఁ వేయి వె
ల్లులు నల్లిక్కులఁ చిక్కటిల్లఁ బలుని ♦ గ్గల్ దేలు బంగారు గ
జ్జెలు వాతాహతి మ్రోత లెత్తఁగఁ జలిం ♦ చెక్ వైరిసైన్యంబు గుం
డలు వ్రీలంగ రవిధ్వజోత్తమము హః ♦ త్రీఘాలు సీమోపరిక.
- సీ॥ పరిసర భూభృచ్చి ♦ ఖర కోటిపై న! నుగ్రములైన స్రవృతిదు ♦ గ్గములపై నఁ
గడునెత్తుగానున్న ♦ గండశిలలపై న! మధ్య నుండెడు నితం ♦ బములపై న!
నేటవాలగు కొండ ♦ పేటలపై న! జెంగటనున్న గొప్పవృ ♦ త్తములపై న!
గ్రొండ మీఁదనుగల్గు ♦ సందుగొందులలోన! గుమరులై తగు నికుం ♦ జములలోన!
- గీ॥ నెందుఁ గనుఁగొనినను నేల ♦ యీనినట్లు భీమచాందు తోడైచ్చిన ♦ భిల్లిభటులు
సింహనాదంబుతోఁ బోయి ♦ చేరుకొనిరి పర భయంకర శర ధను ♦ స్వాణు లగుచు.
- సీ॥ హైందవాంగనల నా ♦ ట్యము సాగె రుచిరమై రాయశీలుని గుడా ♦ రమ్ములందు;
నమృత మూరెడు గాన ♦ మలరారె నబ్జూరురహిమాను పటకుటీ ♦ రములయందు;

28

nessus nor the retreat of the "Ten thousand" would have yielded more diversified incidents for the historic muse, than the deeds of this brilliant reign, amid the many vicissitudes of Mewar. Undaunted heroism, inflexible fortitude, that which keeps honour bright perseverance, with fidelity such as no nation can boast, were the materials opposed to a soaring ambition, commanding talents, unlimited means and the fervour of religious zeal; all however insufficient, to contend with one unconquerable mind. There is not a pass in the Alpine Aravali that is not sanctified by some deed of Pratap. Some brilliant victory or oftener more glorious defeat. Haldighat is the Thermoplae of Mewar, and the field of Davier her Marathon.

"Annals of Mewar."

మొగలు నపుంసకా † పూర్వ సృత్యపుగోల చెలంగె నాసప్తాను † శివరములను;
ద్రాక్షారసంపుఁ బా † త్రలు సల్పె నర్తన బ్దాబాజుఖాను వే † లములయందు;
1. నవల మిగిలిన యవనసే † నాధిపతుల విడుదులను బ్రాద్దుపోకకై † వెలసె మద్య
పానమును ధూమపానమ్ము † పచ్చి నల్లమందు విందులు నందుపై † సందడులును. 30

చు. యవనాశ్వంబులు హైందవాశ్వము లసం † ఖ్యాకంబు లొండొంటిఁ జూ
చి విరోధమ్మునఁ గాలు నువ్వి రజనీ † సీమంతినీ కర్ణరం
ద్ర విదారంబుగ హేమలక్ సలిపెఁ గాం † తారంబు భేధిల్ల; ని
కుఁవలక్ నిల్చుచుఁ గొండకోళ్ల గుములుక్ † గూనెక్ విశేషార్పటిక్. 31

చు. సగవుక్ వెన్నెల మోముచందురునితో † నాణెంపుఁ బావాలతో
సాగసుక్ జందురుకావి నిద్దపు జిరా † చొక్కాయతోఁ గాంతులక్
బగటిక్ గూర్చు కృపాణితో నటఁ బ్రతా † పస్వామి శైలంబుదం
డ గుడారంబులలోఁ జమూపతులఁ జూ † డక్ బోయె శీఘ్రమ్ముగక్. 32

చి. తల్లి పుత్రకుల నా † దరమునఁ జూచున ట్లనురాగ పూర్ణుడై † యధిపుఁ డరయ
వీరులందఱు భక్తి † వివశులై “మాదేవుఁ డిట మమ్ముఁబ్రోవ ని † ప్లేగుదెంచె!
మందహాసజ్యోత్స్న † లందమై వర్షించు నీమోము చూచిన † డెల్లలోక
సామ్రాజ్య మిడిన హ † స్తము సోఁగనిత్తుమే! యీతని పదసేవ † యింద్రభోగ”

చి. మనుచుఁ గన్నులఁ గని హృదయములఁ దలఁచి భూవిభుని సద్గుణంబులు † పొగడుచున్న
యంత నదయ ధరాధరమందు మొలిచె వెలుగు గములకుఁ బలునిక్క † వేఁగుఁజుక్క

చు. “కలనాదంబు లొనర్చెఁ బక్షీతతి; చు † క్కల్ వీడె వజ్రంపుశో
భలు; పాచీదిశఁ గాంతిపూర మలమెక్; † బ్రాభాత మందానిల
మ్ములు వీతెంచె” నటంచు మంజులరవ † మ్ముల్ మీఱఁ దొరుక్కుయో
ధులకుక్ బాడిరి మేలుకొల్పు లపు డెం † తో రక్తి వైతాళికుల్. 34

—*) సూ ర్యో ద య ము. (*—

చు. “కులముక్ బ్రోచెను ధర్మమూర్తులకు నె † గ్గల్ కల్గరా దీ తురు
మ్ములబారిక్ బడకుండఁ బ్రోచెద” నటం † చుక్ వేయి బంగారుచే
తులు పైఁగప్పుచు నాదరించె ననఁ బ్రా † దుర్భావమ్ము బొంది తొ
ట్టొలుతక్ సూర్యుడు దోచె దూర్పుమలయం † దుక్ రాజపుత్రాళిక్. 35

—*) ప్రతాపసింహుడు సూర్యోపాసనము చేయుట. (*—

శా! “ఏరుల్ పోయిన రాజ్యముల్ చెడిన ను ♦ ర్విజ్జ వేళవేళపరీచా
వారం బేగిన నూత్నజీవ మిడు శో ♦ భారాశివై విశ్వమం
దారప్రాయుడవై నభోగతి ననం ♦ త బ్రహ్మకల్పంబుగా
మీఱగల్గిన బ్రహ్మమూర్తివి! నినున్ ♦ బేర్పొందు ఛాయాధిపా!

36

సీ! నగరమందలి ప్రధా ♦ నద్వార మెల్లప్పు సూర్య మహాద్వార ♦ శోభఁ గాంచు!
మాహర్ష్యమున రాజమణులు కొల్వొందు భాగము సూర్యభవన విఖ్యాతిఁ గాంచు!
జనులకు నృపులు డ ♦ ర్భనమిచ్చు పై మేడ సూర్య శిఖర మంచు ♦ స్తుతి వహించు!
సింహాసనము వెన్నఁ ♦ జికిలి బంగరు మేటి సూర్యబింబము మూర్తి ♦ సొబగు నొంగు!

గీ! భవజములు సితాతపత్రముల్ ♦ తనరు నీదు పేర నే; నిన్ను మించిన ♦ వేల్పు లేడు;
తలఁపులను గదలికలను ♦ బలుకులందు నీ వెపుడు గోచరించుచు ♦ డెదవు మాకు.

మ! జననం బుదినవాడ నీకులమునన్! ♦ స్వాతంత్ర్య ధర్మంబు ని
ల్చును గాంక్షించితి; నేడు వైరుల నడ ♦ ల్పన్ గూల్చు యత్నింతు; నీ
మునిమన్మండ మదీయ గౌరవయశం ♦ బుల్ నిల్వ దీవింపుమీ!
యని ప్రార్థించె బ్రతాపుఁ డర్యముని భ ♦ క్త్యావేశ ముప్పొంగఁగన్.

38

ఉ! ఆపయి నేకలింగవిభు ♦ నవ్వలఁ బర్యతసార్యభామ పు
త్రీ! పదపద్మ యుగ్మము ను ♦ దిగ్ గడుభక్తి భజించి ధర్మశి
రామరుద్రున పూర్వనృప ♦ సత్తములన్ దలఁచెన్ బ్రతాపుఁ డె
తో పరిశుద్ధమా హృదయ ♦ గోయరుహంబున భక్తిఁ బెంచుచున్.

39

సీ! పదపడి దుందుభి ♦ భావనంబు చెలరేగె; రాజపుత్రులు తను ♦ తాఁగములను
ధరియించి దీర్ఘకుం ♦ తములు ఖడ్గములు హస్తములఁ దాలించి శిర ♦ స్తాఁగములను
వహించి యున్నతా ♦ శ్వము లెక్కి భండనోచిత మండనములు రంజిల్లుమండ
సమర సన్నద్ధులై ♦ తమతమ సేనాధిపతులపైఁ గన్నుంచి ♦ పజ్జ నిలువఁ

గీ! గృహస్థసింహాది బహువాహి ♦ నీశ్వరులును వీరరస పూరుషాకృతుల్ ♦ వెడలి వచ్చి
యాప్రతాపుని యడుగులఁ దుందు వాఁలి ‘యద్ధ మొనరింపఁగా నెలఁపొసఁగు మనిరె.

—*) పృతాపసింహుఁ డనుచరులకు యుద్ధముచేయ సెల వొసంగుట. (*—

మ॥ తఱఁగఁ బోవని దేశభక్తిమెయి స్వా ♦ తంత్ర్యంబు భావించి యీ
ధర మున్నెవ్వరు పూనియుండని మహా ♦ ధర్మవ్రతం బూని భో
గ రమావై భవముల్ త్యజించితిరి! ని ♦ హ్మమ క్రియ యోగు! లిం
దట మిమ్ముగ్ గనుఁగొన్న నాహృదయ మా ♦ నందాభి నోలాడెడిన్.

41

శ॥ నా మేవాడఁ గలట్టి వీరరస స ♦ న్నాహంబు సర్వస్వ మీ
భూమిధ్రంబున నేడు చేరినది పూ ♦ వుల్ పూచు చందాన! 'మీ
రా మేమా' యని ముందు దూఁకవలె ఏ ♦ రశ్రేష్ఠ! లీనాటిసం
గ్రామంబట్టి మహావకాశ మిఁక గ ♦ ల్గబోవ దెన్నేండ్లకున్.

42

స॥ అక్కరు సకలలో ♦ కాతిశాయిబలుండు: లక్షలుగోట్లు కా ♦ ల్బంట్లు, లక్ష
లాళ్వికుల్ గలధీరుఁ! ♦ డఖిలజగం బొక్కనిమిషమే పిండిపిం ♦ డిగను జేయఁ
గల పిరంగులు వేలు ♦ గలవాడు! నడకొండ లట్టి వారణబలం ♦ బలరువాడు!
వేయేటి కీసర్వ ♦ విశ్వంబు ప్రతికూలముగ మనపైఁ ద్రిప్పి ♦ పూన్చినాడు!

గ॥ మనము నిరుపేదలము! విక్ర ♦ మం బొకండె మనకుఁ గల సర్వసమరసామగ్రి; కాన
జంకకయు వెల్లిఁగనక యు ♦ త్సహ మంది పోరు సలుపుద మపక్షిఁపారయకుండ.

స॥ రాజ్య తంత్రములు కా ♦ ర్యస్యతంత్రత వైభవంబులు చతురంగ ♦ బలము లొకట!
ధర్మంబు దైవత ♦ త్పరతయు స్వాతంత్ర్యవాంఛ యాత్మబలోప ♦ పత్తి యొకటఁ!
దమతమ శౌర్యవీ ♦ ర్యములతో మొనకట్టి యొడ్డొంటి డీకొన్న ♦ యుద్ధ మిదియు!
నేపక్ష మిచట జ ♦ యించునో యని పోపంచమువారి కన్ను లి ♦ చ్చటికిఁ దిరిగె!

గ॥ నాత్మపంచన లేక యాహవము నడిపి జయముఁ గైకొన్న స్వాతంత్ర్యసౌఖ్యమబ్బుధ
బశుబలము నిల్వలే దాత్మబలముమ్రోల ననెడి సిద్ధాంతమును నిల్పుయశముగలుగు.

స॥ కల్లోల భయద సా ♦ గరమధ్యమున నిల్చు గంఢోపలము మాడ్చిఁ ♦ గప్తవేళఁ
గంపమొందని భట ♦ గ్రామణి వీరుఁ! డాతనికన్న మేటి యీ ♦ ధరణిఁగలుగఁ!
డాతని వై భవం ♦ బాత్మకారవ దీక్ష! పృఖ్యాతి యతని సం ♦ పాదనంబు!
తలఁగని కష్టవే ♦ లల స్వదేశీయుల దృష్టు లాతనిదెసఁ ♦ దిరుగుచుండు!

గ॥ దేశ భక్తాగ్రగణ్యుడౌ ♦ ధీరు బ్రదుకు వేయునేండ్లైన క్షణమైన ♦ వెలితి యున్న!
కాలగర్భంబునందుఁ రాఁ ♦ గలయుగముల నతనిక్రి దివ్యజ్యోతి ♦ యై వెలుంగు.

45

శా! నా యీసై వ్యములందు నొక్కభటుడై ♦ నన్ భీరుడై యున్న ని

డై యుద్ధాంగణమున్ దృఢించి యెటకే ♦ నేగంగ లక్ష్మ; జగీ

షాయత్తుల్ భయమే యెఱుంగని యుద ♦ గ్రాటోపులే నేడు నా

కా యా పార్శ్వములందు నిల్చి జయమున్ ♦ హర్షంబు నీయన్దగున్.

46

క॥ సమయమున భీతిగొని శౌర్యముఁ గోల్పడి లోకపూజ్య ♦ మగు మీసంతా

నము దాన్యశృంఖలా బద్ధము చేయకుడనుచు మిమ్ముఁ ♦ దగ నర్థింతున్.

47

సీ॥ నాల్గు దిక్కులఁ జుట్టు ♦ నభము సోకెడు మహోద్దండ శైలము లొప్పుకొండలోయ

మనల నెవ్వరు చూతు ♦ రని తలంపకుడు! జగచ్చుఱుడైన యా ♦ కర్మసాక్షి

పై నుండిమాచు లో ♦ పలి తలంపులు! విపక్షచ్చేద మొనరించి ♦ సమయవారి

నభినందనముచేసి ♦ యశము నిల్పిరటంచుఁ గడుపుపైఁ జేరిచి ♦ గారవించు!

గీ॥ దాతలకుఁ దాతయైన యా ♦ ధన్యతముని బొజ్జపై కెక్కి మాహేంద్ర ♦ పురముపోవు

తొలిమహాద్వారమున దేవదూతలెల్ల మ్రొక్కఁగలభాగ్యమొందు టదృఢతమాగాదె!

సీ॥ శత్రులు నాల్గుల ♦ క్షులకుఁ బైబడియుండ్రు! దావించితినహస్ర ♦ దళము మనది!

యొక్కఁ డిర్వదిమంది ♦ యోధుల నోర్చిన జయమున కింక సం ♦ శయము గలదె!

యాపాటి సాహసం ♦ బలరనివాడు మీయందఱలో నొక్కఁ ♦ డైనఁ గలఁడె!

కవచఖడ్గములుండఁ ♦ గా రాజపుత్రుఁ డిర్వదిమందిఁ గూల్చు దు ♦ ర్ఘటమె యెందు!

గీ॥ నైదువేల పిరంగులు ♦ సంతసంఖ్య ద్వీరదతతియున్న భయమేమి! ♦ పేడి పేడి

పిడుగు లురలెడు మనచూపుఁలడర గజము లజములు పిరంగులవి బొంగుఁలగుచుఁబడవె

సీ॥ వనచరసాహాయ్య ♦ మున రాముఁడొక్కఁడే యసురబలంబుఁ జ ♦ క్కాడలేదె!

గోగ్రహణమునాడు ♦ కురువీరకోటుల ఫల్గునం డొకఁడె డీ ♦ ల్పఱుపలేదె!

మూంజుని భిల్లచ ♦ మూసమూహమునెల్ల హమ్మీరుఁడొకఁడె తు ♦ న్నాడలేదె!

నామముత్రాత చం ♦ డనృపాలుఁ డొక్కఁడె చిత్తూరిసేన ని ♦ ర్జింపలేదె!

గీ॥ యాత్మతేజోబలాధ్య లి ♦ య్యఖిలజగము లెత్తివచ్చినఁ ద్రుటిని జ ♦ యింపనేర్తు!

రందతేకాగ్రమనముల ♦ సహితభటుల నూచముట్టుగఁ దాఁకంగ ♦ నొప్పునిపుడు.”

—*) పృతాపసింహునితోఁ గృష్ణసింహుడు తన పట్టుదల నెఱిగించుట. (*—

గీ॥ అనిన రాజానుగని సలుం ♦ బ్రాధినేత “యిచటి భటుల భీరుం డొకం ♦ డేని లేడు!

కట్టకడపటి భటుడైనఁ ♦ గట్టితెచ్చి మృత్యుదేవతఁ జెఱసాల ♦ నిడఁగఁ గలఁడు. 51

సీ॥ ఒక్కొక్కఁడును సమ ధి స్తోర్వీతలమునిండ నిరుపమామోదంబు ధి నెఱపునట్టి
పూవు లసంఖ్యముల్ ధి పూచె రాజస్థాన నందన దేవమం ధి దార తరువు!
తడ వొకింతయులేని ధి తోరుష్క-వాహినీ జైత్రయాత్రా ప్రభం ధి జనముధాటిఁ
గూఁకటిచేళ్లతోఁ ధి గూడఁ గంపించె జె! ట్టా పూవు లన్నియు ధి నవని రాలె!
గీ॥ నీవనెడు దొడ్డపూవైన ధి నిలుచుఁ బాలుచు విశ్వవిశ్వంభరామోద ధి విజయలక్ష్మి
నలుదెసల నించునంచని ధి తలఁచుచుండ నక్బరనెడి జంఝానిలం ధి బలమె నేడు! 52

శా॥ పోనీ రాజ్యము; భోగభాగ్యవితతుల్ ధి పోనీ; సతీపుత్రులుఁ
బోనీ; పాణిము పోవనీ; మఱియు నీ ధి భూచక్రమే పిండిమై
పోనీ; చండన్యపాలు పావనకులం ధి బుక్ దాస్యమున్ మోయఁగాఁ
బోనీయన్ ద్రిదివాధిపత్యవిభవం ధి బుల్ దక్కున ట్లుండిన్.” 54

క॥ అనుచు సలుంబ్రాకృష్ణుం డనినంతనె తేజసింహుఁ ధి డమలస్మిత శో
భన వదనం బెత్తి ప్రితాపుని గని నై న్యంబులెల్ల ధి మోదంబుఁ గనన్, 55

— *) తేజసింహుఁడు తన శక్తి యుక్తు లెఱిగించుకొనుట. (*—

సీ॥ “శతశతాబ్దములు క ధి ఘముచేసి కట్టిరి వంశపావనులు మే ధి వాడరాజ్య
సౌవర్ణ సౌధరా ధి జము; దుర్బలులమైన నిమిషంబులో నది ధి నేల వ్రాలుఁ;
బరతంత్రీగతి సార్వ ధి భోములై బ్రహ్మాండ మున్నంతకు బ్రదికి ధి యుండుకంటె
దారిద్ర్యయు క్త స్వ ధి తంత్రజీవన మొక్క-గంటయుఁ గడకొక్క ధి తుణము చాలు;
గీ॥ దేశధర్మరక్షాదీక్ష ధి ధీరవృత్తి మీతెదముగాక! రిపులఁ జగ ధి పెదముగాక!
భీతి మృత్యుమహావృక్ష ధి బీజ మగుటఁ బిరికిచేతి బల్లెం బది ధి బెండుగాదె! 56

సీ॥ తనపాటు తోన దు ధి ర్గమగండశిలలైన దునియలుతునియలై ధి తొరగనట్టు
లతితరోన్నత పర్వ ధి తాగ్రింబునుండి యప్రిహతభాటితో వచ్చి దూఁకు
నచలసరిత్ప్రవా ధి హము ముందునకెకాని వెనుకను మఱలని ధి విధముతోఁప
జృంభించి లేఁగి యే ధి కైకధాటిఁ దురుష్క-వీరుల నిపుడె యు ధి వ్వెత్తుగొంగు!

గీ॥ మొక్కఁ డిరువండ్రనేటికి! ధి నొక్క-వేయి మందినైనను దొడరి చం ధి పంగనేర్తు!
మేము విహరించు చోటెల్ల ధి మృత్యుదేవతా విహారస్థలంబయి ధి తనరుఁగాక. 57

మ॥ యవనుల్ నాలుగు లక్ష లుందురని యే ధి లా చూడ! మద్బాహుసం
భవ శౌర్యోగ్రి విహారమారుతము శుం ధి భద్ధాటికిఁ వైరి యో

ధవితానంబులు వృక్షసంతతుల ప ధ్రోణేణుర్ణబోలె ని

య్యవని డుల్లగఁజూతు! నీమదికి నా ధ్రోణదంబు చేతున్ బ్రభూ!

58

క॥ శ్రమమేల; యగాధసముద్రముఁబోలిన యీ యపార ధ్రోణరుష్కవూహ
హమునందు వామభాగార్థము లేదని యింతనుండి ధ్రోణపుము దేవా!"

59

క॥ ఆన భీమచాందు "భృ! నీజనకుని మఱపింపఁగలవు ధ్రోణోన్మోహం
బున" నని ప్రతాపసింహునిఁ గనుఁగొని లయకాలమేఘ ధ్రోణారభణి,

60

—*) భీమచాందు యుద్ధమునుగూర్చి యుత్సాహవాక్యము లాడుట. (*—

నీ॥ మనువులు పదునాల్గు ధ్రోణుల పుట్టకమున్నె! భరతోన్మోహనార్యు లే ధ్రోణకమున్నె!
రామాయణంబు భా ధ్రోణము వాయుకమున్నె! వేదముల్ భాగముల్ విదకమున్నె!
రాజాధిరాజు లే ధ్రోణుటకుమున్నె! నాగరకత భువిని బాధ ధ్రోణమున్నె!
యీ యేరు లీ కొండ ధ్రోణ గండశిలలు నీ వనములు మాభిల్ల ధ్రోణజులవి!

గీ॥ యీతురుష్కులెకాదు మ ధ్రోణశుభ్రై న నరుగుదెంచిన బాధ ము ధ్రోణతలోన
శిరములను ఖండఖండముల్ ధ్రోణేగాని మిగులనిచ్చిన నిది మొక్కమీస మొక్క!

నీ॥ గొలుసులనున్న బె ధ్రోణిపిల్లలనఁగ యావనవీరమృగముల ధ్రోణ వాల్మీ
కడికండలొలుచు యో ధ్రోణ బెప్పు డెప్పుడం చదె భిల్లభటులు ము ధ్రోణియువేలు
కొండకోటలపైన ధ్రోణుండి గుప్పనదూఁక నుత్సాహభరమున ధ్రోణున్నవారు!
రణమం దరుల డీల్చి ధ్రోణి గెల్చుటో లేక చచ్చుటో మూడన ధ్రోణ గలుగ!

గీ॥ దింక మేవాడపైన దం ధ్రోణు టనిన మృత్యుముఖము జొచ్చుటెయంచు నడదప్రీతి
యక్కరును భీతిగొనఁగ నా ధ్రోణముసేతు నీపదములాన ప్రాణంబు ధ్రోణుగాదు.

మ॥ మదమాతంగ సమూహమట్లు బలసం ధ్రోణస్యాన్య లొక్కొక్క ధ్రోణ
బడినై లంబుల నెత్తి సంద్రమునఁ ద్రో ధ్రోణ వజ్రాలు వారల్ల ము
పుడివేల్ భిల్లల నింటికి మఱిపో ధ్రోణ గోరఁ డొక్కండు! నీ
దుడిప్రాణంబులు మేన నుండువఱకున్ ధ్రోణుండు నీముందటన్.

63

గీ॥ ఆనిన నాభానుసింహుడు ధ్రోణుండు మొగమున "నేడు హర్షిషూలు ధ్రోణమనిండ
వైరిరక్తప్రవాహముల్ ధ్రోణజేతు" మనిన నంద ధ్రోణుల లూపు ధ్రోణతలోన,

మ॥ "అరిసంఘంబులఁ గూర్చి గెల్చుగొన నా ధ్రోణుండు గం" ధ్రోణు నం
దఱకున్ దెల్పుచు యావనాయన బృహ ధ్రోణాన్య శూభధర్మం

తరమందుండియుఁ బ్రేరే గుండాకడు ది ♦ గ్దంతిశ్రవోయుగ్మగ్
హ్వరవిచ్చేది కతోర దుస్సహ మహా ♦ ధ్వానంబు సంధించుచు.

65

—*) మోగలు పై న్యంబులు యుద్ధమున కాయత్త మగుట. (*—

శా॥ బారుల్ బారులు తీర్చి యావనభట ♦ వాతంబు లశ్వంబులం
దారోహించుచు నిల్పెఁ గట్టెదుర! బా ♦ హావిక్రమప్రాభవో
దారుల్ తోడరమ్లముఖులు తను ♦ త్రాణాదులన్ దాల్చి యా
మేరుఁడౌధరశృంగముల్వలెఁ గడున్ ♦ బెంపారి రత్యుగ్రులై!

66

శా॥ ధీరశ్రీ లయకాల మృత్యుముఖ స ♦ ద్రీచీన ఘోరంబులై
నోరుల్ విచ్చు శతఘ్నులన్ నిలిపి యం ♦ దున్ శ్వేతసూచీముఖుల్
సూరాత్ముల్ భృతిపాలితుల్ జగము సం ♦ త్తోభింపఁగా నిల్చి రా
శూరుల్ పంచసహస్రముల్ బుడుతకీ ♦ చుల్ నిప్పులన్ గుప్పుచున్.

67

మ॥ సమస్త స్త్వంబులు నగ్నిచూర్ణ యుతముల్ ♦ పవ్వంగుశక్రూరనా
శములున్ భీకరతిర్యగూర్ధ్వబిలమూ ♦ లమ్ముల్ తుపాకుల్ విశా
లమునా తోమ్ముల కాన్చి పచ్చితురకల్ ♦ బహాబలాటోపదు
ర్దములై నిల్చిరి దీర్ఘకాయులు రణా ♦ రంభకియాలోలురై.

68

సీ॥ ధవళ ధూసర హరి ♦ ద్ర శ్వామ లోహిత పింగవర్ణ తనుత్ర ♦ వితతిఁ దొడిగి
కరవాల పరశు ము ♦ ద్గర భిండివాలాది సమరోచి తాయుధ ♦ సమితిఁ దాల్చి
మూఁడులక్షలభటుల్ ♦ మూఁగిరి; మృగ మిశ్ర భద్ర మంద్రవిభేద ♦ వారణములు
నాకర్ష దీర్ఘ ము ♦ ఖాభీల కఠిన శాతాంకుశహస్తతా ♦ హస్తిపకులు

గీ॥ నిలువ వివిధబలంబుల ♦ యలబలంబు యుగసమయఘూర్ణ మాన ప ♦ యోధిరవము
సనుకరింపంగ యవనపై ♦ న్యప్రపంచ మొక్కమొగి విజృంభించె మహోగ్రగతుల.

—♦) పఠితాపసింహుఁడు యుద్ధసన్నద్ధుఁ డగుట. (♦—

గీ॥ శుభద గోధూమసమ్మిత ♦ స్థూలలోహ వర్మనును దాల్చి యాప్రతా ♦ పపఃఖండు
తనరె భారతభూమి న్నా ♦ తంత్ర్యలక్ష్మి వీరయోధావతారయై ♦ వెలిగె ననంగ. 70

సీ॥ నలువదియంగుళం ♦ బుల దీర్ఘవదన మంతకును మూఁడంత తా ♦ న్నత్య మలరి
మాయూరకంఠస ♦ మగ్రీవమును హ్రస్వకుక్షియు నత్యల్ప ♦ ఖరపుటమును

మేఘనిస్వనము న ♦ మేయసారము కాంతకాంతిమంతమ్ము ను ♦ గంధరుచిర
మాకాశనీలవ ♦ రామోఘమును సర్వతోభద్ర పద్మ భ్ర ♦ మాభిరామ

గీ॥ ముత్తమోత్తమ లక్షణ ♦ యతము పూర్ణహర్షము సువర్ణరత్నభూ ♦ మాంచితంబు
నైన చైతకాజానేయ ♦ మధిపుఁ డెక్కె నఖిల సామంత మండలి ♦ యభినుతింప. 71

శా॥ హారావ శ్యచలప్రపంచము నితం ♦ బాపత్యకోపత్యకాం
తారామాశ్మగుహాధునీయుతముగా ♦ నాకంపమొందన్ మహా
దారప్రాభవుఁ డాప్రతాపుని మహా ♦ న్యద్దక్షిణావ్రతం
ఖారావంబులు భూనభోంతరము వ్ర ♦ య్యల్ గాఁగ మోసెన్ వడిన్. 72

సీ॥ తపనీయవజ్రీనా ♦ త్రీములు నాల్గించులెక్కిన శంఖమూదెను ♦ కృష్ణనృపతి!
సావర్ణచిత్రపు ♦ వృమనోజ్ఞ శంఖంబు మ్రోయించె గ్వాలియర్ ♦ భూమివిభుఁడు!
మెఱుఁగారు మగతాల ♦ మిసిమిగజ్జెలసరుల్ దెమరు శంఖంబొత్తె ♦ దేజసింహుఁ
డాణిముత్తియముల ♦ హరముల్ తుదివేలు శంఖంబుఁ బూరించె ♦ శ్యామసింహుఁ

గీ॥ దుత్తమావర్త మర్థహ ♦ స్తోన్నతంబు పశ్చిమాంభోధిభవము సా ♦ వర్ణవృంత
మగు మహాశంఖ మొత్తె న ♦ ర్వాతిశాయి వీరలోకైకమాళి యా ♦ భీమచాందు. 73

సీ॥ అచలోపమాన దే ♦ హాభీల యావన ద్విపసమూహము భూరి ♦ బృంహితములు!
జగదేకవిక్రమో ♦ జ్వల రాజపుత్రవీరకదంబ సింహగ ♦ ధ్వా విరావ!
మహితసైంధవదర్శ ♦ నాతిరోషిత తురుష్కతురంగబహుళహే ♦ షాస్వనంబు!
లనిలధాటీచలి ♦ తాసంఖ్య సూర్యకేతన జాత పటపటా ♦ త్కారవము!

గీ॥ తురకల పిరంగిగుముల యు ♦ ధ్ధరరవంబు! భిల్ల సుభటకోదండ మా ♦ ర్విధ్వనులును!
రెండుసైన్యంబులను రేఁగు ♦ డిండిమరవ! మట్టె మిన్ను మ న్నేకవళా ♦ నట్లు మ్రోసె

—*) { రణమున కుపక్రమింపుమని చంద్రభట్టారకుఁడు
ప్రతాపసింహుని హెచ్చరించుట. } (*—

ఉ॥ “వైరులు సర్వసన్నహన ♦ భారముఁ దీర్చి రణంబుసేయ ను
న్నారలు; వారలఁ బలిగొ ♦ నన్ మనవారలుగూడఁ బూనియు
న్నార; లుపక్రమింపుము ర ♦ ణంబు తుణంబున” నంచుఁ జంద్రభ
ట్టారకుఁ డాప్రతాపు నిక ♦ టమునకుఁ జని తెల్పు నాతఁడు,

—*) ప్రతాపసింహుని విషాదము. (*—

మ॥ శిరమున్ వంచి నమస్కరించి “సుకవి ధ శ్రేష్ఠా! సుఖావాప్తి సుం
బరమున్ గన్వమున్ విషాదమును బెం ధ పక్షాని యస్మన్న హా
స్థిరచిత్తంబు నిమేషమాత్రము చలిం ధ చెన్ ముందున్ గన్వట్టు నా
పరిపంథి ధ్వజినీ సమూహమును స ధ ర్వం బిట్లు వీక్షించుటన్.

76

§ సీ॥ స్వచ్ఛజాగ్రూనద ధ చంద్రహాసధ్వజప్రభలు నల్లిక్కులఁ ధ బర్వచండ
యావనసేనా ము ధ భాగ్రిభాగమున లక్షలులక్ష లాశ్విక ధ సమితి తనదు
కనుసన్నల మెలంగఁ ధ దనరు తోడరమల్లు మాయయోధ్యాపుర ధ మండలభవుఁ
డితని పితామహు ధ లెపుడు మాపూర్వుల కాంతరంగికులయి ధ యలరువారు;
గీ॥ కాల మించుక ప్రతికూలఁగతిని చాల్చు నక్బరునృపాలు పదము సేవ్యమనిపోయి
యసమమేధాబలమున సై ధన్యపతియగుచు నిదిగొ మనమీడి కిపుడు దంధెత్తివచ్చె.

మ॥ అనియందైనను దేవతార్చనము సే ధ యక్షాబోక నీరైన ము
ట్టని యాచారపరుండు! సజ్జనుండు! తో ధ డర్మముల్లు! సద్వంశవ
ర్ధనుఁ ధ డీయు ప్రమభారతీయుండు స్వధ ధ ర్మచ్ఛేదమున్ జేయుచున్
మనవై వచ్చె స్వదేశమిట్లు పరతం ధ త్ర త్వంబుమైఁ బుంగింగఁగన్.

78

సీ॥ ఆవైపు కాంచన ధ వ్యాఘ్రకేతన మూని కడుపొడవైన పా ధ గా ధరించి
సువిశాలపాదాతి ధ నివహంబు నడపు నా రాయసింగు బికనీర్ ధ రాజమాళి!
మాపూర్వులకును సా ధ మంతుడై కల్యాణసింహుఁ ధి తనితొడిగి ధ సేవ చేసె!
చప్పునెల్లెండ్రఁ బెం ధ జ్ఞాడి యీతం ధ కృ రన్నదమ్ములవావి ధ యలరుచుందు!

గీ॥ రోక మహారాజ్యమేలుచు ధ నుండవలయు నితడు నాల్గువేల్పు యములఁకీశ్వరుడయి
తురకలనుగొల్చి మనతోడఁ ధ దొడరవచ్చె! నింక స్వామిభృత్యన్యాయఁమెందుంగలదు

§ The chief adviser of Akber in matters of revenue, finance and currency was the Raja Todar Mall, of whom I have spoken in the last chapter. He was a man of great ability and of tried integrity. Though attached to the court of a Muhammadan sovereign, he was an earnest Hindu and performed faithfully all the ceremonies of his religion. On one occasion when accompanying Akber to the Punjab, in the hurry of department he forgot his idols. As he transacted no business before his daily worship, he remained for several days without food or drink and was at last with difficulty consoled by the Emperor.

“G. B. Malleson C. S. I.”

సీ! ఆయుర్రదిగంత † మందుఁ దుపాకిపోజుల నెల్ల సంగ్రామ † సుముఖులుగను

తి జేయుచుండెడి రాయ † శీలుఁ డంబరునృపుండగు భగవాదాసు † నంకితుండు!

వానిపజ్జఁ దురుష్క † పాదాతిదళము మందారమహిజకే † తనముక్తిందఁ

బూన్పుచునున్న జాం † బూనదకవచుండు జయమల్లుఁ డంబరే † శ్వరుని మఱచి!

గీ! యోధపురరాజమాళియా † నుదయసింహు ప్రయతనూజను జేకొన్న † పెండ్లికొడుకు!

మావసింహుని దనకూర్మి † మేనయల్లు మొన్న నేగద దర్శన † మునకుఁ దెచ్చె. 80

మ॥ కడఁజూడక బడనట్టి దుర్దమ తురు † మ్మప్పాజ్యపై న్యాధినా

భుండయై సంగరచక్రముగ గరములం † దుడ్రిప్ప నామానసిం

హుఁ డెవం! డన్నియుఁ జక్క-నుండినను న † త్యుల్లాసియై యెప్పు నా

యడుగుల్ గొల్చెడు నాశ్రితుండెకద! యా † రా! కాల మెబ్బంగిదో! 81

సీ! అంద తొక్కవిధాబు † ముందున్నది మనశ్ల పండుగ యన్నట్టి † భంగిదోఁచ

నిదిగో తోడరమల్లు † నిరుదెస సింహమ్ము జేర కొల్చెడు వ్యాఘ్ర † శిశువులట్లు

సూక్తసాగరులు నా † సోదరు లిరువురు గనుపింతు! రకట! ర † కంబుఁ బంచు

కొని యేకగర్భంబు † నను బుట్టితిమి! ఛాయయల్లు నన్నెప్పుడు † నను సరింతు!

గీ! నాకు వారికి భేదమిం † తయును గలదె! కదలినంతనె వారలే † యెనురుపడుదు!

రిది యవససేనతోఁజేయు † కదనమో! స్వజనముతోఁజేయు కదనమో! † శంక గలిగె.

చ॥ బవరము లోకపావనము; † భ్రాతలు మిత్రులు తండ్రిలైన నా

హవమునఁదాక బోరుట నృ † పాళికి ధర్మమటండు; రట్టి ధ

ర్మువెఱుగ లేకాదు; మొగ † ముల్ గని సోదర బంధు మిత్ర కం

తవిదళనం బానర్చుట క † టా! కడుఁగూర్చమటంచు దోఁచెడుకా.” 83

సీ! అనఁ గవి “లేవాత్మ † కయ్యనస్థాభేదనాశముల్ దేహంబు † నకునుబోలా!

నాత్మ నిత్యంబు! దే † హం బనిత్యము! వీరుండగువానికిని స్వధ † రాచరణము

❖ Raisi accompanied his proper liege lord the great Raja Mann of Amber against the heroic Rana Pratap of Mewar. Jaimall had been a great favourite with Akbar, for, of all the Rajapootana nobles, he had been the first to pay his respects to him and had ever rendered his true and loyal service. He had married a daughter of Raja Udai Singh of Jodhpur a princess possessing great strength of will.

“G. B. Malleson C. S. I.”

తల్లిదండ్రులకన్నఁ ♦ దనకన్న మిత్రులకన్నఁ జుట్టంబుల ♦ కన్న మిగుల
ను త్తమంబగు! క్షత్రి ♦ యుం డెస్స డు త్తమో త్తమకర్మనీరుడై ♦ తనరవలయు!

గీ॥ సమధికాత్మైకతత్త్వవి ♦ జ్ఞానమయుడ! వోటు గెలుపుల సమబుద్ధి ♦ నూహసేతు!
నీకు ధర్మంబులను నేర్ప ♦ నేనెవండ" ననిన దిటవూని నృపతి సై ♦ న్యములఁజూచి;

—*) ప్రతాపసింహుడు సైన్యాధిపతుల యుద్ధమునకుఁ బురికొల్పుట. (*—

సీ॥ "హారావళీపర్వ ♦ తాగ్గిగణ్యము విశ్వపావనమైన మే ♦ వాడసీమ
యీ కోన లీలోయ ♦ లీ నదు లీ నను లీ భానుమండలం ♦ బిన్ని మనవి!
పూర్వ లెన్నియొ యుద్ధ ♦ ములుచేసి వారరక్తములతో నీభూమిఁ ♦ దడిపివారు!
ప్రాణ మున్నంత తీ ♦ యవని విదేశీయు లాక్రమింపంగ నీ ♦ యంగరాదు!

గీ॥ కట్టకడయాపి రున్నంత ♦ కట్టై తనదు పట్టి బిగఁబట్టి పరులకుఁ ♦ బట్టియాని
జననికరణి హస్తీఘాటు ♦ కనుమ నాని పూని కాపాడుఁడో రాజ ♦ పుత్రులార! 85

సీ॥ ఇంతవిస్తారమం ♦ చెఱుంగరానిది కాలపాఠోధి! యలలు సం ♦ వత్సరమ్ము!
లా కాలగర్భంబు ♦ నం దెందఱు నృపాలు! రెన్నెన్ని దేశంబు! ♦ లెన్ని రణము!
లెన్నెన్ని జాతులో! ♦ యెందఱు గెలిచిరో! యెందఱు మడిసిరో! ♦ యెఱుంగఁగలమె!
యందఱలో నొక్కఁ ♦ డైన నేడున్నాడె! యశమె చిరస్థాయి ♦ యయ్యెగాక!

గీ॥ మూటలనుగట్టి యాయువు ♦ బుట్టకెత్తి శాశ్వతబ్రహ్మకల్ప మీ ♦ జగతినుందు
మో! యరులఁదాడి గెలుపొ యో!లోగ్రహింత! మందఱేకమనసుకలై ♦ యనికేజనుడు

ఉ॥ ఆవడగండ్లవానవలె ♦ సంతట విశ్వములోని దుష్టవా
తావరణంబు శుద్ధమగు ♦ నట్లొనరించెడు యుద్ధముల్ జగ
త్పావనముల్; విపక్షబల ♦ భంజనులై గెలుపొందివచ్చినన్
బూవులసోనవానలను ♦ భూజనముల్ గుఱియింత్రు మీపయిన్. 87

సీ॥ వనిని బూవులు రాలి ♦ పడును! వసంతుఁ డాదటవచ్చి మఱల న ♦ న్నిటినిదెచ్చు!
జెడ నెండఁబాటిన ♦ చెట్టులు క్రొక్కాఱుచినుకుల మఱల లేఁ ♦ జివురు దాల్చు!
గొందఱో మనలోన ♦ నందఱో మడిసిన మనతావు చేకొండ్రు ♦ మనతనయులు!
నాయంతకేమొ యం ♦ తమనొందుదు నటన్న భయమింతయైనఁ గ ♦ న్నడఁగఁబోదు!

గీ॥ సాహసంబునఁ బోరి వి ♦ శ్వప్రపంచమునఁ బ్రజాహృదయముఁ జూఱఁ ♦ గొనెదమేని
మూట లేటికి! మనకింక ♦ మరణ మేది! క్షీణి జరంజీవులమయి ని ♦ ల్పెదముగాక."

చ॥ అను విభువిక్రమోక్తులను ♦ నంతట నంతట నిల్చి తేజసిం
గును మఱిగృష్ణసింహుడును ♦ గొండాకవైపున భానుసింగు యో
ధ నికర కర్ణ పేయముగఁ ♦ దద్రస మింత తొలంగకుండ్లగా
వినిచిరి యక్షరాక్షరము! ♦ వీరరసుబున నూఁగె సైన్యముల్.

89

సీ॥ గగనభాగంబెల్లఁ ♦ బగిలించి పరతెంచు పిడుగుతండముల స ♦ వృడులఁబోలి!
పశ్చిమకాలాభీల ♦ వనదముల్ రాపాడ జనియించు మేఘగ ♦ ర్జనము మించి!
రంగ దుత్తుంగ త ♦ రంగపంక్తులురేఁగు వనరాశి ఘోర ని ♦ స్వనముఁ గేరి!
సచరాచరప్రపంచ ♦ చము తూలిపడ వీచు ప్రకటప్రభంజను ♦ ధ్వనిని మీఱి!

గీ॥ దిగ్గజంబులు చెవు డెత్తి ♦ తెలిపి దప్ప నట్టె హారావళీకైల ♦ మంత నిండి
యంబరేశ్వరు శిబిరంబు ♦ నటుత మ్రోగె సంగరారంభ దుందుభి ♦ స్వనభరంబు 90

—*) రాజపుత్ర సేనాధిపతులు యవనసేనలను దాడుట. (*—

సీ॥ అద్రి నెల్లెడ హార! ♦ హార! మహాదేవ! యన్ సమరనాదం బాక ♦ సంబు నిండ
శ్రీసలుంబ్రాకృష్ణ ♦ సింహుఁ డాసప్ఖాను మూడువేల్ భటులతో ♦ మొదటఁదాఁకె!
బదనూరుభర్త మా ♦ బాజ్ ఖాను రాయసింహుల కడ్డుపడె నంత ♦ బలముతోడ!
నాశ్వకత్రిసహస్ర ♦ మమర భేల్వాపతి యబ్బూరురహిమాను ♦ నని నెదిరె!

గీ॥ నప్రతీప్రతాపాంకుఁ ♦ డాప్రతాపుఁ డతులకాలాగ్ని సమమూర్తు ♦ లగు శిశోది
యాన్వయులు మూడువేలతో ♦ యవనసైన్య మధ్యముననున్న తోడర ♦ మల్లుఁదాఁకె!

సీ॥ రెండువేలాశ్వకు ♦ లండఁగొల్వొండ ఖాసింఖానుతో శ్యామ ♦ సింహన్తపతి!
యంతటి బలముతో ♦ నద్రిధైర్యుఁడు రాయశీలునితో భాను ♦ సింహభర్త!
పూని యబ్బుల్లా చ ♦ మూపతితో రామచంద్ర మనస్సింహ ♦ శౌర్యఘనులు!
విక్రమ ప్రకటు లా ♦ వీరబలునితోడ బేడ్లా-కొటేరియా ♦ పృథ్వీనాథు!

గీ॥ లాహవారంభమొనరింపనలఘుబలుల నాత్మసుభటులఁ గొనుచు బ్రహ్మాండమద్రువ
వీరగీర్జారవమెలర్ప ♦ భీమచాండు భీకరాస్త్రంబులు నిగుడ్చి ♦ తాఁకె రిపుల. 92

మ॥ వనధుల్ రెండును దాకి ఘర్జిలెడు తే ♦ వన్ గొండతోఁ గొండ డీ
కొనున ట్లంబుదమాలికల్ దొడరి సుం ♦ ట్తోభించుచందాన యా
వనసైన్యంబులు రాజపుత్రచముపుల్ ♦ వైరంబు వీర్యంబు నె
క్కొన నొండాండు కలంగఁదాఁకె సమర ♦ క్రోధప్రవృద్ధంబులై.

93

హాల్స్ ఫోటోగ్రాఫీ

ఫోటోగ్రాఫీ	రాజ్ కు	సలూబ్	మహారాజా	శ్యామ	భానుసింహుడు	రామచంద్రుడు	బేజ్-కొరేరి	భీమ
3000	శ్రీరామచంద్రుడు	కృష్ణసింహుడు	పౌత్రుడు	సింహుడు	2000 ఆశ్వికులు	ఖండేరావు	యాస్తిపులు	చాంద
ఆశ్వికులు	3000 ఆశ్వికులు	3000 ఆశ్వికులు	3000 ఆశ్వికులు	2000 ఆశ్వికులు	2000 ఆశ్వికులు	2000 ఆశ్వికులు	4000 ఆశ్వికులు	30000
								భిల్లులు

ప్రతి దినమున

అబ్దు	సాబ్-జుహూర్	తోడరమల్లు	ఖాసింఖాను	రాయశీలుడు	అబ్దుల్-ఖాన్	వీర బలుడు
రహీమాను	రాయ	సూక్తుడు	25000	50000	50000 కాల్వరు	
50000	సింహుడు	సాగరుడు	ఆశ్వికులు	తుపాకి పాజు		
కాల్వరు	100,000 కాల్వరు	50000 ఆశ్వికులు				

౪౩

కున్వార్
మహాసింహుడు-
సలీము అంబరు
బలము 25000
ఆశ్వికులు.

౪౪

మ॥ బెడఁగుంగత్తుల మేల్తల్ల తల్లల దోయ్ ధిఁ దటిత్తుంజముల్
 పాడమె; వీరరసావతారులగుచుఁ ♦ మోగల్ భటగ్రామణుల్
 కడుశౌర్యమ్మున రాజపుత్రకులపై ♦ లంఘించి దోర్దర్పమే
 ర్పడ నొక్కుమ్మడిఁ దాడి యార్చిరి రణ ♦ ప్రారంభ సంరంభులై.

94

—*) ఖేల్వోపతి—యబ్బూరహిమానుతోజేయు యుద్ధము. (*—

ఉ॥ తారకదైత్యనాథు ననిఁ ♦ దాగొని యొంచు కుమారుభంగి ఫే
 ల్వారమణుడు బాహుబల ♦ వైభవుఁ డా లయకాలభైరవా
 కారుల యోధులఁ గొనుచు ♦ గాఢరయంబున నేగి తాఁకె న
 బ్బూరహిమాను మోగలులు ♦ తోడనె వెనక్కుఁ దూలి యార్వఁగఁ.

95

ఉ॥ ఆతఁడు శైలముల్ పగుల ♦ నార్పుచు నేబదివేలు వీరచా
 దాతుల హెచ్చరించుచు గ ♦ దా కరవాల పరశ్వధాయుధ
 వ్రాతములఁ ధరించి గిరి ♦ వర్షము భేదిలఁ దాఁకు నాబలా
 రాతివిధానఁ దాఁకె నతి ♦ రాద్రభరమ్మున రాజపుత్రులఁ.

96

మ॥ ఇరువైయేడుల ప్రాయముఁ జెలువముఁ ♦ హెచ్చింప వారిద్యుగుఁ
 స్సరుడుఁ-శంబరు నట్లు సాత్యకియు-న ♦ శ్వశ్శామయుఁబోలె నొం
 డొరు వెన్నీక హయాధిపాధులగుచుఁ ♦ యుద్ధంబు సాగింప న
 య్యిరువాగుఁ భటులెల్ల నిల్చిరి దిదృ ♦ తైకాగ్రచేతస్సుకలై.

97

సీ॥ ఉభయకూలంబుల ♦ నుప్పొంగి యుల్లోలకల్లోలమాలికల్ ♦ గడలుకొనఁగ
 నతితరఘాటితో ♦ నరుగు నఖండగంగాప్రవాహభరంబు ♦ కరణి దూరు
 రాజపుత్రచమూఢ ♦ రంబుడాకకు మొగల్ కాండముల్ పులిసోటి ♦ కండలయ్యె;
 నెంత ఖండించిన ♦ సుతయుఁ జెడక సముద్రతరంగముల్ ♦ పోలఁ బొంగి

గీ॥ పొరలి పైకెత్తివచ్చు న ♦ మొగలుపక్ష వాహినీభూరిపరిమాణ ♦ భార మప్పు
 డతులిత పరాక్రమోపేతు ♦ లైన రాజపుత్రసైనికులకుఁ దల ♦ మున్నలయ్యె.

98

మ॥ కుదురాచుఁ పహబాజఖానుఁడు తుపా ♦ కుల్ ప్రేలిపింపంగ నే
 బదివేల్ గుండులు లేచి ధూమము నభో ♦ భాగంబుఁ గప్పంగఁ దు
 మ్మొదలుఁబోలె దటాలునఁ వెడలి క్ర ♦ మ్మెన్ రాజపుత్రాస్యప
 ద్దదళంబుదున! జేతఁ దట్టి యవి క్రిం ♦ దఁ గొట్టి రవ్వీరులు!

99

—*) తేజసింహుడు యవననై న్యమువై బడి భవ్యంసముచేయుట. (*—

మ॥ పెడబాబ్బల్ నికటాద్రీశృంగములఁ ద ♦ బ్బిబ్బై వడఁజేయ. బ
ల్విడిఁ దారుష్క-పదాతివర్గము విజృం ♦ భించె; మహావీరయో
ధుఁడు రాఘోణ్ణుని తేజసింగు భటులఁ ♦ దోడ్కొంచు వైరివ్రజు
బడఁగఁ దాఁకెను శంఖమూచుచును బ్ర ♦ హృండంబు భేదిల్లఁగఁ. 100

స॥ ఒకమాటు ముందున ♦ కుటికి సందొనరించి యవనయోధుల శిరం ♦ బవియ మోడు!
నొకమాటు దాపటి ♦ కుగ్రుండై దూకి యందిన వారినెల్లను ♦ ద్రెళ్లఁ జేయు!
నొకమాటు వలపటి ♦ కురవడి లంఘించి యందఱఁ దున్ని తూఁ ♦ టాడి నైచు!
నొకమాటు పిఱిది కిం ♦ చుకర్గి తనచుట్టు వెనుక నుండెడివారిఁ ♦ బిలుకుమార్పుఁ!

గ॥ దీఁగమెలుపట్టు లశ్వంబుఁ ♦ ద్రిప్పికొనుచు మృత్యుదేవత చందాన ♦ మెలఁగె! నపుడు
యవనపాదాతిదళములఁచెవులమ్రోసె యమ మహిష కంఠ ఘంటా మహాస్వనంబు.

చ॥ అడరి మహాగ్నికీలలను ♦ సంతటఁ జిమ్ము తుపాకిగుండులుఁ
గడుపునఁజొచ్చి చుట్టుతిరు ♦ గఁ బలువేదన నొందు మర్త్యుకై
వడి నలతేజసింగు భట ♦ వర్గము దానును గర్భముఁజొరఁ
బడఁగఁ దురుష్కనై న్యములు ♦ బగ్గముపాడుగఁ గూలె నేలకుఁ. 102

డి॥ ఆషహబాజుఖాను సుభ ♦ టాళులఁ గొందఱఁ గొంచు విద్విష
ద్భీషణబాహుగర్వమునఁ ♦ దేజని ముందుకుఁ బూన్చె; సంతలో
రోవకమాయిలాతుండు గు ♦ రుస్థిరశౌర్యుండు రాయసింహుఁ డా
శేషఫణిద్రుమాడ్కిఁ గవి ♦ నెఁ రథసమ్మునఁ దేజసింహుపై. 103

శ॥ ఆవీరుల్ హయముల్ గదల్చుకొని శౌ ♦ ర్యాయత్తులై మీఁదికిఁ
రా వీక్షించి గజంబులఁ గనిన హ ♦ ర్యక్షప్రభుండు యనం
గా విచ్చేసెను సింహనాదము వెలుం ♦ గఁ దేజసింహేంద్రుఁ డా
ప్రావృటాళల పయోద గర్భగత గ ♦ ఙ్జాస్ఫుర్తిఁ గ్రేణించుచుఁ. 104

స॥ కల్పాంతకాల మే ♦ ఘము గర్భముననుండి పెడలు సాదామనీ ♦ వితతి మించి
తలమండలాగ్రి డి ♦ ధతులు దిక్కులఁబర్వఁ ద్రిప్పుకొంచును బోయి ♦ తేజసింగు
వార లిర్వరమధ్య ♦ వ్రాలి పో రొనరింప జ్యోతిర్లతలు చుట్టు ♦ చుట్టినట్లు
కనులు కానఁగరాక ♦ వెనుకకుఁ దిరిగి భీకరహయంబులు త్రిప్పి ♦ ముఱలఁదాకి!

గీ॥ రంత రాతోడ్కులుండు క ♦ ల్పొంతరుడు శూలమునుబోలు కుంతంబుఁగేలఁ నాల్పి
“తెగితి రింకెందుఁ బోదురో ♦ ధీరులార!” యనుచు సింహనాదమునఁ బై ♦ కరుగుదెంచె.

మ॥ ఉదయద్భాను సహస్ర బింబగత ర ♦ క్తోగ్ర కాంతిచ్ఛటల్
వదనం బీనెడు తేజసింగు నెదిరిం ♦ పఁ ధైర్యముల్ లేక పైఁ
గదియుండంచు భటాళికిఁ దెలిపి చ ♦ క్క బాటి రాయుర్వ; ర
య్యదనఁ గాల్చెను దేజసింహదహనుం ♦ డావైరి సైన్యాటవిఁ. 106

గీ॥ అసమ దక్షాధ్వర ధ్వంస ♦ మాచరించు నుగ్రశివుఁబోలెఁ దేజసిం ♦ హుండు పొదివి
వచ్చి-వందఱలాడ, వి ♦ పక్షసైన్య మాక్షణం బకాండప్రళయమున మునిఁగె. 107

—*) సలుంబ్రాకృష్ణసింహుడు - ఆసపక్షానుతోఁ దలపడుట. (*—

క॥ ఆసంరంభ విజృంభణంబు నఖిలం ♦ బాలించి కోపోగ్రఁడై
యాసపక్షానుడు పంచవింశతి సహ ♦ స్రాసీకినిఁ బూన్పుచుఁ
డాసెఁ ముందుకు; మూడువేలు భటు లం ♦ డఁ గొల్వఁగా నాసలుం
బ్రాసింహం బెదిరించె నాతని భుజా ♦ వష్టంభ సంరంభమై. 108

సీ॥ ఎనిమిదంతలు బలం ♦ బెక్కుడై యున్న జోండావతుల్ విక్రమా ♦ డంబరమునఁ
జచ్చఱపిడుగులై ♦ చెలరేగి యావనాశ్వికులపై వ్రాలి ని ♦ ర్జింపఁ జొచ్చి;
రాతురుప్పులు విజ ♦ యాతురుల్ సంఖ్యాబలమున నొక్కఁడుగఁ గ ♦ లంగఁదాడి;
గుభయసైన్యంబు లొం ♦ డొంటి సోకినఁ దోచె నుదధిద్వయము పొంగి యొరసి నట్లు;

గీ॥ పశ్చిమకాలాంతకోగ్ర జ ♦ హ్వ కరాళ దీర్ఘ కుంతంబురుచులు న ♦ ధైర్యం బరవ
నాసలుంబ్రాధినాథుండు ♦ యవనవీర సుభటవక్షములను గ్రుమ్మఁ ♦ జొచ్చె నపుడు.

క॥ కడు నున్నతాశ్వమును గుడి యెడమలకుఁ ద్రిప్పకొనుచు ♦ నినతేజుడు కృ
ష్ణుడు రిపులగాత్రములు పచ్చడియొపడ నటకేశౌర్య ♦ సాహసవృత్తిఁ. 110

చ॥ అదిగని యోర్వలేక జ్వలి ♦ తాగ్రహుఁ డాసపుఖాను కృష్ణునిఁ
గదిసిన నాతఁ డశ్వమును ♦ గ్రక్కున వెనక్కుఁదీసి యొక్కఁపె
ట్టదరఁగఁ దాడి సాశ్వఁడగు ♦ నాసపుఖానుని గొంచుబోయె బె
ల్లెదిగి తృణంబు నెత్తుకొని ♦ యేగెడు నా నుడిగాలి వైవఱి. 111

ఉ॥ సాహసవంతులు సమర ♦ శౌర్యనిధానులు రాజపుత్రు లు
స్సాహధరంబుతోడ రిపు ♦ సైన్యములఁ జొరఁబారి చీల్చుఁ జ

ద్వాహిని పట్టుదప్పి నలు ♦ వంకలకుఁ జెడఁబాఱె! నట్టి కో
లాహల మాకసంబు పగు ♦ ల్ గవిసెన్ నలుదిక్కులందున్.

112

—*) ప్రతాపసింహుఁడు — తోడరమల్లు నై న్యముఁ దాఁకి చీకాకుగావించుట. (*—

మ॥ తనసూర్యధ్వజ మొక్కచేత నొకచే ♦ తన్ శేషనాగేంద్రుఁబో
లిన దుర్వారకరాశిధ్వము రుచుల్ ♦ నింపన్ జగజ్జాలమున్
దునుమాడన్ జనుదెంచు నాపశయ రు ♦ ద్రుండోయనంగాఁ బ్రతా
పనృపోత్తంసుఁడు కొండ డిగ్గి యహిత ♦ వాఁతంబు డాసెన్ వడిన్.

113

ఉ॥ ఎత్తుననుండి వచ్చు కడు ♦ నెత్తగు నశ్వము! దానివైన లో
కోత్తర శౌర్య సాహస స ♦ మున్నతమూర్తి ప్రతాపదేవుఁ! డా
యు త్తమువెంట నొత్తుకొని ♦ యుగ్రబలాఘ్నలు సూర్యవంశ్యరా
హుత్తులు! మొత్తమై గదలి ♦ రుర్విసమ స్తము కంప మెత్తగన్.

114

క॥ ఆరాజపుత్రసింధులుల యారభటులు యవనసైని ♦ కాళుల పృథుగ
ద్వారావంబులు నిబిడంబై రోదసినిండిఁ బొంగి ♦ యవలికిఁ బర్వెన్.

115

మ॥ త్వర లంఘించుచు వచ్చి సింహములు మా ♦ తంగోత్తమాంగులబుల్
ఖర నిష్ఠాత నఖాగ్రసంతతుల వ్ర ♦ క్కల్ చేయుచందాన భా
స్వరశౌర్యాఘ్నలు రాజపుత్రులు తురు ♦ ష్క శ్రేణిపై వ్రాలి నె
త్తురును గండలు కాల్యలై ధరణియం ♦ దున్ బార్చి రొక్కుమ్మడిన్.

116

ఉ॥ శృంగము భంగమైన వృష ♦ భేందునిచందము దోఁపఁ దోడఁ దో
క్కింగనె పైకిఁదూఁకు భుజ ♦ గప్రభమాడ్కి సరోపసాహసా
భంగురమై తురుష్కభట ♦ వర్గము రేఁగుచు రాజపుత్ర సే
నాంగము వెన్కఁకుఁబడ మ ♦ హాబలధాటిని దాఁకె నయ్యెడన్.

117

ఉ॥ కత్తులు తాఁకు చచ్చు! మెయిఁ ♦ గప్పిన జోడులు చిన్దు చచ్చు! రా
హుత్తులు వ్రాలు చప్పుడు! హా ♦ యోత్తముముల్ ధరఁగూలు చప్పుడుల్!
దుత్తలఁబోలె నెత్తురులు ♦ దూఁకెడు చప్పుడు! గాయ మొంది యె
ల్లెత్తినవారి చప్పుడులు! ♦ నెల్లెడ రేఁగె రణాంగణంబునన్.

118

ఉ॥ ఒక్కొక్కరాజపుత్రకుల ♦ యోధుని బెక్కురు చుట్టు ముట్టి యు
క్తెక్కిన మోగలుల్ గవిసి ♦ యెల్లెడ నొంపఁగసాగి రార! వా

రొక్క-కరుణ బ్రతాపన్నపు ధి నుజ్జ్వలమూర్తులనంగ వైరులన్
సుక్కిగఁజేసి! రెంతటి య ధి శోనిధులొక్కా! శిశోదియాకులున్.

119

మ॥ పొదియై తాఁకెడు రాజపుత్రుల బలం ధి బుల్ పుష్కలావర్తనీ
రదముల్ గాఁగఁ, బ్రతాపభూవరుడు ప ధి ర్జన్యుండుగాఁగన్, బ్రభా
స్పదవర్మంబులు చంచలాతతిగ, శుం ధి భత్తజ్ఞ తీవ్రాశేనుల్
గుదులై రాల్పఁ దురుష్క పై న్యములు ను ధి గ్గున్ నూచమై సోలిసన్;

120

మ॥ విరియఁబారెడు వాహినీనికరమున్ ధి వీక్షింపఁగాలేక తో
డరమ ల్లందఱ హెచ్చరించుచు బ్రచం ధి డస్సూర్తిమై దాఁకె; సా
గరుండు సూక్తుండు కోపఘూర్ణిత కటా ధి క్షశీలు రంజిల్లఁ గే
సరియగ్గంబువలెన్ బ్రతాపుపయి ను ధి త్సాహంబుతోఁ దూఁకఁగన్.

121

మీ॥ త్రిజగద్విరోధులొ ధి త్రిపురాసురులతోడఁ దొరయు కైలాసమం ధి దిరుఁ డనంగ!
విలయకాలమున జృం ధి భించు తేత్రాగ్నుల ముంచెడు వరుణదే ధి వ్రం డనంగ!
మాల్యవ న్నాలి ను ధి మాలిముఖ్యులఁ బట్టి వేధించు శ్రీమహా ధి విష్ణుఁ డనంగ!
ఖరమాషణాది ర ధి క్షశ్రేష్ఠులన్ గోపమునఁ దాఁకు శ్రీరామ ధి మూర్తియనంగ!

గీ॥ నసమ విక్రమ రణ సాహ ధి సాంకమూర్తి యాప్రతాపుడు సర్వసం ధి హరలీల
సాగి సూక్త తోడరమల్ల ధి సాగరులను మించి కలగిరచి యొంచి డయ్యించెనపుడు.

మ॥ బరువై యొప్పెడు దీర్ఘఖడ్గము ప్రతా ధి పస్వామి పై కెత్తి తో
డరమల్లున్ బడమోది కంకటము గా ధి డన్ జీల్పి సూక్తున్ ధరన్
బొరలన్ దప్పఁగఁదోసి సాగరు శిరం ధి బున్జూచి వేయంగ, ము
వ్వరు నవ్వరునిమోల నిల్వక పరీ ధి భూతాత్ములై పాటిసన్,

123

మ॥ ఉరగవ్రాతము సంహరింపఁగ మహా ధి గోత్సాహమున్ బెంచు నా
గరటామంతుండు వానిచుట్టములవీ ధి కన్ రాజరాజేశ్వరుం
డరుగుఁదెంచె బ్రతాపుండున్ భటయుతుం ధి డై! యావనశ్రేణి దు
ర్భర తద్భార తోరఁధాటికీ జలిం ధి పఁసాగె నాద్యంతమున్.

124

● మ॥ కడుశాంతంబు నగాధమై పోలుచు నా ధి గంభీరవారాశిలో
నుడుకున్ నీళ్ల ప్రవాహ మొక్క మొగమై ధి యుప్పొంగుచున్ బాటు కై

● It emerges from the gulf as the famous Gulf Stream and is joined by the North Equatorial current. At first the Gulf-Stream is a rapid current of dark

పడి రాణాయ శిశోదియాభటులు గ ధి ర్భంబు బ్రవేశించి య
య్యెడఁ దొరుక్కుచుమాసమాహము బలం ధి బింకించి రత్నగులై.

125

ఁగి మందరశైల మంబునిధి ధి మధ్యము చొచ్చి కలంచునట్లు చు
ట్టుం దళమొందు మోగలు ధి టుల్ పదులు శతముల్ సహస్రముల్
మృందఁ బ్రతాపసింహుడు బ ధి లక్ష్మిని లాతని యోధవీరు లం
దందఁ బరాక్రమస్ఫురణ ధి మచ్చుపడఁ విహరించి రయ్యెడఁ.

126

—*) శ్యామసింహ — ఖాసిఖానుల యుద్ధము. (*—

మి ఇరువైయెదగు వేల యాశ్వికబలం ధి చిరవంకల గొల్పు ను
స్థిర దుర్వార పరాక్రమక్రముడు ఖా ధి సింఖానుపై శత్రుసం
హరణోద్యోగఁడు శ్యామసింహవిభుఁ డ ధి సాదీశుడు వీరకే
సరియోనాగఁ బరాక్రమించి నడిచేఁ ధి ఝాలాన్వయుల్ గొల్వఁగఁ.

127

మి క్రతుకాలమ్మున యాయజుకుడు హవి ధి త్రావతంబులఁ వహ్ని నా
హుతులఁజేసెడునట్లు శత్రుభటులఁ ధి యుద్ధంబునఁ దాడి శీ
ర్షతతిఁ ద్రుంచుచు శ్యామసింహుడు గుహ ధి సంఘాతముల్ వక్రలై
క్షితిపైరాలఁగ సింహనాదము నొన ధి ర్చే వీరశౌర్యరభటిఁ.

128

ఁగి దండధరోపమాన భయ ధి దస్థిర మేచక దీర్ఘదేహు లు
ద్దండ కృపాణపాణులయి ధి దర్ప మెలర్ప మహమ్మదీయు లా
భండనసీమ వైరిభట ధి భంజనముఁ బొనరింప, గాలిచే
బండులు భూమిపైఁ బొరలు ధి భంగి శిరంబులు డులైఁ బెల్లుగఁ.

129

శా బాహుశౌర్యులు శ్యామసింహుఁడును ఖా ధి పర్యండు శౌర్యోగులై
బాహు-బాహి కచా-కచి బల మెల ధి ర్ప బోరఁ దద్దర్శనో
త్సాహశీరతుతాచు రెండుమొనలఁ ధి దైవారు రాహుత్తు లెం
తో హర్షంబున మాన మూని రణమం ధి దుర్ నిల్పి రవ్వేళలో.

130

blue warm water. The average is three miles an hour or five miles in the coldest and warmest seasons. This is about equal to the speed of the Ganges or Irrawady. The current speeds out and becomes the North Atlantic Drift, flowing right across the Atlantic and keeping warm the shores of the British Isles and north western Europe generally.

“ L. Dudley Stamp ”

ఉ॥ అత్రటి విక్రమించి భయం దాహవశౌర్యంబు శ్యామసింహభూ
భృత్తిలకుండు శీర్షకము ధీదిల మోదుచు ఖాను ఖడ్గము
ద్వృత్తి వియత్రలంబునకుఁ ద్రైవ్యగఁగొట్టి హయంబుఁ గూల్చు నో
రెత్తక వాఁడు మానము వ ధింతుచుఁ బాతెను నేల దూఁతుచుక.

131

—*) భానుసింహుడు — యవనసేనల నుఱుమాడుట. (*—

మ॥ దెసలెల్ల దన కేతనప్రభలు సం దీప్తంబులై వెల్ల నా
హసశౌర్యాంకుఁడు భానుసింహవిభుఁ డ య్యాదిత్యుఁడుబోలె వె
క్కసమా తేజముతోడఁ బొంగుచు వివ ధివాత్రముఁ జీల్చు వీ
రసమూహంబును మోహరించుకొను సం రంభంబు వీక్షించుచుక;

132

చ॥ యవనులవైపు యోధులను నాజయమల్లుఁడు రాయశీలుఁ డా
హవమున కెచ్చరింప రయ మారఁ దుపాకులు గాల్చి రందఱుక;
బవనము వీరఁ దుమ్మెదలు పద్మములక విడివచ్చునట్లు గుం
డ్లు వెడలి రాజపుత్రభట లోకముపై బడియెక్ మహాగ్రమై.

133

చ॥ పిడుగులు గుంపులై పడెడు వీరను నిప్పులు రాలునట్లు వై
బడెడు తుపాకిగుండ్ల జడి వానలపెల్లున కోర్వఁజాలమిక్
దడబడి రాజపుత్రభట లండము ముందును వెన్క దోఁప క
య్యెడ స్పృహలేక నిల్వఁబడె నెచ్చటి గుం పచటక స్థిరంబుగక.

134

మ॥ “అకటా! శత్రులు వేయఁ బెల్లెగయు న య్యాగ్నేయ మాహేంద్ర నా
గ కతోరాస్త్రచయంబుఁ జూపులనె వ్ర క్కల్ సేయువారయ్యు రా
జకులాగ్ర్యాలు స్వల్ప మియ్యనలవ ర్నంబుక భరింపంగఁజా
లక ముం దేగక వైరిఁగూల్చు కిలు ని ల్వక బాడియే! యియ్యెడక.”

135

చ॥ అనుచును భానుసింహవిభుఁ డాడి హయంబుఁ గదల్చి వెంటరం
డని కదలక భటాళి నిబి డాతప మారవివెంట నేగున
ట్లనుపమధాటి లేచి యన లాస్త్రపరంపర కోర్చి శత్రుసే
న నెదుగఁ బాతె; నంతట ర ణంబు చెలంగె భయానకస్థితిక.

136

చ॥ కడువడి రాజపుత్రులు ము ఖాముఖఁ జెంతకువచ్చి దూకి వై
బడఁగ మహమ్మదీయులు తు పాకులు గాల్పఁగ వీలులేక యా

బడెలను ద్రిప్పి మోదిరి; కృ + పాణ భయంకర తీక్షణ భార లె
లెడ నిగుడంగ వారి నల + యించి కలంచిరి రాజపుత్రకుల్.

137

ప॥ తరణి నభంబునక దిరుగు + దారి మెలంగుచు భానుసింహుఁ డ
త్రటి జయమల్లు శీర్షకము + ధాత్రిని వ్రాలంగ మోది ముగదుకు
బరచుచు రాయశీలు ఘన + వక్షము నుద్ధతి వేయ నారఁడుకొ
సరగునఁబాతె ఖడ్గము భు + జంబున సోఁచుచు నెత్తు రొల్కుంగకొ.

138

ప॥ ఖురసంఘట్టన రేంగు ధూళి సమర + త్కోణిక్ దివిజేతఁగా
హరిశౌర్యాఘ్నలు రాజపుత్రకులు కొ + పాటోప మేపారఁ డ
తక్రవాలొగ్ర భుజంగకొటికిఁ దురు + మ్మహావాతంబు ల
త్రటి భక్షింపఁగఁబెట్టి యార్చిరి వియ + ధాత్రుల్ పకంపింపఁగకొ.

139

—*) రామచంద్రదేవుని యుద్ధము. (* —

ప॥ సమరోత్సాహ విజృంభమాణ పటు గ + జ్ఞాన్సూర్తితోఁ గొండనుం
డి మనస్సింహుఁడు రామచంద్రవతి ఖం + డేరావు దోస్తారులై
బామవిండుల్ ముడిదేలగా వెడలి య + బుల్ల చమూక్రేణి స
ర్వము చీకాకుపడంగఁ దాడి సమయిం + పక జొచ్చి రాచెంగటకొ.

140

శా॥ తోణక ద్రొక్కు భుజంగరాజవలె న + బుల్ల ఖోరాసాభటా
నీకంబుక బురికొల్పి గ్వాలియరుతో + ణినాయకుక దాఁకె; ము
క్కాఁకల్ దీటిన యానృపొత్తముఁడు ఖ + డ్దం బెత్తి సింహంబటుల్
కేకల్ వేయుచు వానిమనోసముఁ బగి + ల్పొక మోగలుల్ బెగ్గిలకొ.

141

శా॥ పెల్లై రక్తము దూఁకి మూర్ఛిల, భటుల్ + వీక్షించి శీఘ్రుఁబె య
బుల్లఖానుని మోసికొం చవలికికొ + బోవక మనస్సింహుఁ డ
త్యుల్లాసంబునఁ బొంగుచుకొ రిపులపై + నుద్వృత్తి లంఘించుచుకొ
ద్రుశ్యక జేసెఁ దురుష్కవీరభటసం + దోహంబు నిర్వంకలకొ.

142

ప॥ ఒకమూల్రానువిభండు దుర్దముఁ డలా + యుద్ధీనుఁడకొ వీరుఁ డో
ర్వక యుద్ధాంగణమందు నలైసలకుకొ + బాటక బ్రయత్నించు సై
న్యకదంబంబుల హెచ్చరించుచు డడ + ధ్యక్షత్వముకొ బూని యా
జకి ధైర్యం బిగురొత్తఁజేసి మరలిం + చెకొ బూన్చి యవ్వేళలో.

143

—*) ఖండేరావు యుద్ధము. (*—

సీ॥ పదునాటువర్షముల్ ధాని పూచలేబ్రాహ్మణుల సాకుమా ధర్మము వెలార్పఁ
దరుణారుణాజ్ఞప ధర్మవిశాలమగు తేట కనుగవ పరమభా ధర్మము దెలుపఁ
దనమూర్తి సొబగు మ ధన వసంత జయంత సౌందర్యములకు సి ధర్మదా జేయఁ
నిజ తనుత్రాణ కాం ధిచచ్చట లఖలభాగములందు దుర్నిరీ ధితను బెంప!

గీ॥ నసమ వజ్రాభరణశోభి ధై తనర్పు దొడ్డకాంభోజహయము ముం ధనకుఁగ్రీప్తి
రామచంద్రు ఖండేరావు ధర్మముఖమున దాకె విక్రాంతి వజ్రల మూర్తినుదొరల.

మ॥ పులిపిల్లల్ చెలరేగి వైబడునటల్ ధర్మముల ఖరాసాను యో
ధులు కాక్షేయక కుంత ముద్గర గదా ధర్మ దాల్చి శౌర్యంబు వా
టిల నొక్కుమృడి వచ్చి వైబడిరి; ఖం ధేరాయఁడు దుర్భర
జ్వలనుండోయన యుద్ధసీమఁ జరియిం ధర్మ సాగె వీర్యాధ్యుడై.

145

మ॥ నికటారామఫలాళిఁ బాలకుఁడు ఖం ధింపక మొదల్ పెట్టు నా
రకమై పాచకసార్యభాముఁడును గూ ధర్మ గోయు నచ్చెయఁ బూ
నికమై వీరవిహారముల్ నెఱపి ఖం ధేరావు తోరుష్కయో
ధకదంబుల మస్తముల్ దునిమె దు ధర్మాంతక్రియాభీలుడై.

146

మ॥ వరుసన్ భీమ-ఘటోత్కచ-ర్షును లద ధర్మ భీతిమైబాటు న
క్కురునైన్యంబుల భంగిఁ బాటిరి తురు ధర్మ రామచంద్రుండు ను
స్థిరశౌర్యుండు తదీయపుత్రుఁడు మన ధర్మ హుండు దుద్ధాంతవి
రరసావేశముతో నరాతిభటశీ ధర్మంబుల్ విదాంపఁగక.

147

—*) బేడ్లా - కొటేరియా ప్రభువుల యుద్ధము. (*—

గీ॥ ప్రణయబద్ధులు చోహణ ధర్మమణులు వీరమూర్తులు బేడ్లా-కొ టేరియా నృ
పతులు నాల్గువేలాశ్విక ధర్మము గొలువ యవనులను దాకి రపుడు భయంకరముగ.

ఉ॥ గండశిలాప్రపంచము న ధర్మంబుననుండియు దొర్లినట్టు లు
ద్దండమహాన్నతాశ్వికవి ధర్మము నాలుగువేలసంఖ్య వై
నుండియు పూడరా నిలువ ధర్మంబు యావనసేన లన్నియు
బండిన వైరునాఁదలలు ధర్మము చు మ్రొగై రణాంగణంబునక.

149

మ॥ కవలున్ గౌరవసేనలన్ బొదివి వ్ర ♦ క్కల్ చేయుచందాన దా
నవనై న్యంబుఁ గలంచు దంతిముఖ-సే ♦ నానుల్ వలెన్ వచ్చి శౌ
ర్యవికాసంబునఁ జోహణప్రభుకుమా ♦ రద్వంద్వ మవ్వేళ శా
త్రవనై న్యంబుల కంతలుంతన మొన ♦ ర్పసాగె వేధంగులన్.

150

—*) భిల్లులు - యవనులతోఁజేయు యుద్ధము. (*—

మ॥ కడునెత్తుండెడు కోటకొమ్మగుములన్ ♦ గండోపలశ్రేణిపై
వడిఁ గూర్చుండిన భిల్లులున్ ధనువులన్ ♦ బాణాళి సంధించి సం
దడిగా నార్చుచు వేయఁగాఁదొడరి; రే ♦ తద్బాణసందోహముల్
జడివానల్ వలెఁ బెల్లు ముంచెను దురు ♦ మ్మ ప్రాజ్య నై న్యంబులన్.

151

చ॥ అచలనితంబభాగముల ♦ యందు రహించెడి గొప్పగుండులన్
బ్రచురబలుల్ కిరాతభట ♦ వర్యులు నూలులు వేలు పట్టి పూ
నిచి కదలించి, దొల్లెడు ధ్వ ♦ ని గిరు లన్నియు వ్రీల శత్రుహ
స్తిచయము నిల్చుచోటికిని ♦ జెచ్చెరఁ ద్రోసిరి గుంపుగుంపుగన్.

152

ఉ॥ ఆపయినుండి దుర్గమ మ ♦ హాబలధాటిని దాటివచ్చు గం
డోపలకోటి మార్గమున ♦ నున్న పదార్థములెల్ల నజ్జగు
జ్జై పడ వ్రాలి మోగలు గ ♦ జావళిఁ జొచ్చి పదుల్ శతంబులున్
రూపజ దొర్లసాగె యవ ♦ నుల్ ప్రళయంబున మున్గి కూలఁగన్.

153

మ॥ హనుమద్వానరభర్తై లముల బా ♦ హశక్తిమై తెచ్చి వై
చిన రామాయణయుద్ధమందు నసుర ♦ శ్రేణుల్ వలెన్ వ్రాలి యా
వనదంతావళికోటియున్ శిలలు పై ♦ వ్రాలన్ ధరన్ వ్రాలి యొ
క్కనిమేషంబున మ్రగ్గె నట్టలవలెన్ ♦ గాత్రంబులున్ నుగ్గుగాన్.

154

చ॥ వెఱచుచుఁ గాలిమూఁతలును ♦ చిక్కబలంబునఁ బాతె; నాశ్వికుల్
పరచిరి నోరులన్ దెఱచి ♦ ప్రక్కలకున్ గిరి నెక్కలేక; యు
ద్ధరతఁ దుసాకిపొజులును ♦ దోడనె కాల్చిరి; కాని గూడు లా
గిరిపయినున్న భిల్లతలి ♦ క్రేవకుఁ బోక పడెన్ ధరిత్రిపై.

155

శా॥ ఆమాయాశబరస్వరూప మనఘం ♦ బై యింద్రకీలాచలో
ద్దామప్రస్థములన్ జరించు గజదై ♦ త్యధ్వంసోచందంబునన్

భీమాటాపుడు భీమచాందు ధరణి ♦ భృచ్చృంగమందుండి యు

గ్రామోఘప్రదరాళిఁ గూర్చెను విప ♦ తూరణ్య సత్వంబులఁ.

156

గీ॥ అలరి యలరించు నొక్కమాతాప్రతాపుఁబరుల నొకమాటు కనుసన్న ♦ బ్రమియఁజేయు
విడక యుభయపై న్యముమధ్య ♦ విజయలక్ష్మి యబ్జనాశపుడూఁగును ♦ య్యాలనూఁగె!

—*) మ ధ్యా హ్నా వ ర్ణ న ము. (*—

కా॥ మెండై యెండలు నిండె; నలైసలఁ గ్ర ♦ మ్మోన్ నిప్పులఁ గుప్పు చు
ద్దండ గ్రీష్మసమీరముల్; నిఖిల స ♦ త్వంబుల్ గడున్ డసె; బ్ర
హ్మాండంబుమఁ బొగల్ సెగల్ తుటుములై ♦ వ్యాపించె; మధ్యాహ్నమా
ర్తాండుం డుజ్జ్వలకాండుడై గగన మ ♦ ధ్వంబందు వెల్గొండఁగన్.

158

ఉ॥ ఆతప నాతపోద్ధతికి ♦ నాయనవర్మములెల్లఁ గ్రాగి సఁ
జాతకృశానుకీలలు భృ ♦ శమ్ముగఁ జిమ్ముటఁజేసి యోధసం
ఘాతము దేహముల్ బడలి ♦ కల్ గని శీనలు రెండువైపులం
దాతటి సుంత కన్గొనిచి ♦ నట్టులు కూర్చె నిమేషకాలమున్.

159

సీ॥ తలలపై బొమిడికం ♦ బుల యిన్నరేకుల నలమి దహించు సూ ♦ ర్యాతపాగ్ని!
నలుదెసల మిడుంగు ♦ రులు చిమ్ము రక్తదీప్తాక్షులఁ గోపభ ♦ యంకరాగ్ని!
ప్రాభాతసంగర ♦ వ్యాయామమున రేగి జగము మ్రొంగఁగఁగోరు ♦ జాతరాగ్ని!
భువనసంతతి నెల్లఁ ♦ బొడిపొడిగావించు బహుబృహన్నాశాస్త్ర ♦ భైరవాగ్ని!

గీ॥ యన్నిటిని మించి లోకభ ♦ యంకరమయి యతిశయిల్లు బాహాప్రతాపాగ్ని! వెలుంగ
భటులు పంచాగ్ని యోగ భావనల మెదిగి మఱలఁ దలఁపడి రనికి నిజరులు పొగడ.

—*) మానసింహుడు పరంగుల నుసికొల్పి పిరంగులు ప్రేలిపించుట. (*—

చ॥ “ఇరువదిరెండువేల భటు ♦ తెల్లెడ నాలుగులక్ష లున్న మ
మృగవటచేయఁ జొచ్చి రక ♦ టా! గతియే”మని కుండి దక్షిణో
త్తరముల మానసింహుడు శ ♦ తఘ్నుల సంతతధార నిప్పులఁ
గురిసి విపక్షపై న్యములఁ ♦ గూల్చుగ నాజ్ఞ యిడన్ భటాళికిన్.

161

సీ॥ మొగలాయి సేనా స ♦ ముద్రాంతరమునుండి పొడతెంచు బడబాగ్ని ♦ మూర్తులనఁగ
రాజా ప్రభంజన ♦ రాజ మోగల్ శాఖ నిలువ కూడెడు తాళ ♦ ఫలము లనఁగ!

రణదుగ్ధ వీరరౌ * ద్రమునఁ జేరికొలంది గుప్పు నిప్పులగొప్పు * కుప్పు లనఁగఁ
దురకదండను తోటఁ * దొడిమ యూడుచు దొర్లు పరిపక్వకూష్మాండఃఫలము లనఁగ!
గీ సమయమాంత్రికమాళి భూతములఁ దనుచు నడుపు రక్తాన్న నిబిడ పిం * డంబులనఁగ!
నల పరంగులు పెనుపిరం * గులను బేల్చి రాలె దెసలఁ దప్తాయన * గోళతతులు. 162

మ! అవి లోకంబులఁ గాల్పఁగాఁ దొడరు బ్ర * హ్మస్త్రాళిని నిప్పులఁ
దివికీ జమ్ముచు వ్రాలి యోధులను భే * దింపంగ రాణాచమూ
నివహం బుట్టుట లూఁగి యెత్తువడి భ్రాం * తిజెంది వెల్వెల్లఁబో
యి విలాకొందిన లేతమోముల విధం * జేమొచు వాక్రువ్వఁగఁ. 163

౧ మ! గుములై నిల్చి గుభా ల్గుభా లని పిరం * గుల్ మోగిగటకాని స
ర్వము నిశ్శబ్దతఁ దాల్చె; యోధతతి చా * వ్ జూడఁగాలేక డం
దమునఁ గుందుచు చాంచుభ ట్టొక మహా * దంతావళం బెక్కి యు
త్తమ గంభీర మనోజ్ఞ నిశ్చల గళ * ధ్వనంబు శోభిల్లఁగఁ, 164

—*) చంద్రభట్టారకుండు రాజపుత్రసేనలకు రణోద్యోగముఁ గలిగించుట. (*—

ఉ! “ఓయసమాన సాహస స * మున్నత శౌర్య సమగ్రిమూర్తులా
రా! యడలంగఁబోకుండు పి * రంగుల గుండ్ర! కఖండయుద్ధవి
ద్యాయుతులైన మీకుఁ గర * మందు ధరింపఁగఁ బూలచెండ్లు గా
వే యవి! యొక్కమై దగులుఁ * డీ! పొడియైపడ సర్వలోకముల్. 165

సీ మొన్నగాఁ జిత్తూరి * మూడవ ముట్టడి! పదియునాతేండ్ర లేఁ * బ్రాయమందె
కరకంకణములు మం * గళవస్త్రములతోడఁ బెడ్డిపీటలనుండి * వెడలి వచ్చి
పుత్త సూర్యద్వార * మున శాత్రువులఁ గూల్చి భార్య పండ్రెండేండ్రఃపడుచు రిపులఁ
గుప్పగూరగఁ ద్రుంచె! * గోమలి త్యాగవిక్రమములు సకలలో * కములు మెచ్చె!

గీ నా యరుంధతీదర్శన * మపుడె స్వర్గమునకు నచ్చరల్ కనుసన్న * లను బొనర్చ
వలచు శౌర్యైకధనులు మీ * కొలమువార! లతుల మతులార! భేల్వా భటాభులార!

⊗ In the sacred bardai of the Rajput, we have the bard of our Saxon ancestry; those reciters of warlike poetry of whom Tactus says “With their barbarous strains they influence their minds in the day of battle with a chorus of military virtue.”

“Annals of Mewar.”

సీ॥ శాతమగోత్రంబు! ధాధిపురము రాజధాని! యాచార్యుండు ధైర్యగురుడు!
 వంశంబుకర్త వి శాస్త్రిమిత్రు! దాస్వర్గమర్త్యముల్ మునుపు స్తం భన మొనర్చె!
 బదునాల్గులోకముల్ పైకి వచ్చిన సుంత కీడెఱుంగనిది రా తోడు కులము!
 బిగఁబట్టి తెచ్చి నిల్విన దురుష్కులు మీముఖముఁ జూడ వెఱతుర! ఖ్యాతిగలిగె

గీ॥ నఖిలభారతవీర మ హాభవనము గోపురమున నెత్తిన పూర్ణ కుంభతుల్యుఁ
 డగుచు మీతండ్రి జయమల్లు! యశముఁగాంచె! ద్విజ్ఞదేభేంద్రసింహ! యోతేజసింహ!

సీ॥ సామ్రాజ్య మఖిలంబు సవతితమ్మున కిచ్చె సంతతత్యాగి యా చండనృపతి
 యా బయానాసీమ నరుల తలల్ వేలు రాలఁగా విహరించె రత్నసింగు!
 చిత్తూరుకోట డు స్సినచోట నిలిచి దుర్గారావు స్రవయరా ద్రమునఁ బోరె!
 నెనిమిదేడుల క్రింద నీరేడులోకముల్ జయపెట్ట వర్తించె సాహదాసు!

అ॥ సకల పూజ్యమైన చండేశు వంశంబు స్వామిభక్తి యుగ్గు పాలఁ బెఱిగె!
 నాకులంబు వీరు లందు నాయకమణి కృష్ణసింహవిభుడు కృష్ణనిభుడు.

168

సీ॥ జగదేకదుర్నిరీ క్షప్రకాశు లటన్నఁ జూపు నూర్లకొలది సూర్యకులము!
 నిత్యసత్యవ్రత నిష్ఠాపరు లటన్నఁ జూపు వేలకొలది సూర్యకులము!
 కండ లొలిచియిచ్చు ఘనవదాన్య లటన్నఁ జూపుఁ లక్షకొలది సూర్యకులము!
 లోకంబులెల్ల గెల్పు ధనుర్ధరు లటన్నఁ జూపుఁ గోట్లకొలది సూర్యకులము!

గీ॥ ట్నేటి వెలయు నసంఖ్యాకకులములందు సురలకును సాయ మొనరించె సూర్యకులము
 సూర్యకులము దూరం బుంచి చూచునెడల నఖిలభవనంబు లంధకారావృతములు

సీ॥ ఇత్వాకు వెటులోక హితుడు! కాకుత్స్థత్రిశంకులు మఱి హరి శృంగుఁ డెట్టి
 వారు! మాధాంత స్రా భవ మెంత! నాభాగుఁ డంబరీషభగీర థాది నృపులు
 సామాన్యలే! యిక సగర-దిలీప-రఘుక్షితీశులక్ష్మీఁడ గొలువఁ గలమె!

బ్రహ్మాండమంతయుఁ ద్రాసున నిడిన నిదుల నొక్కఁడొక్కఁడే తూఁగఁగలఁడు!

గీ॥ భువనసామ్రాజ్యలక్ష్మి కా పురముచేయు వజ్రహర్మ్యరాజంబు మీ భానుకులము!
 శతశత నమస్కృతులు చేసి సకలజగము నీపదముఁ గొల్పు లరుదె ప్ర తాపదేవ!

సీ॥ కాఫరిస్థానప్రజా గణము నేటికిఁగూడ బప్పురాముల ఖడ్గ పటిమఁ బొగడ!

నాభారాసాదేశ మందు భోమనసింహు నాడెంబు లింకను నడచుచుండ!

సమరసింహేంద్ర వి క్రమగాధలెల్లప్పు ఘోరిజనులు తొడు కులకుఁ దెలుపఁ!

గుంభరాజాశైర్య జృంభణం బేవేళ దేశదేశములు గీ ర్తించుచుండ!

గీ॥ భారతీయుల యొడభులఁ ♦ బ్రాణముండ మటువనేర్తురె రవివంశ ♦ మహిమ మెపుడు!

ధర్మసంస్థాపనార్థ మే ♦ తత్కులమున దేవుండై పుట్టితి పృతాప ♦ దేవ! నీవు. 171

సీ॥ భరతఖండక్షమా ♦ భరము నిజోద్దండ బాహుదండబున ♦ వటలఁజేసి

జగమెల్ల జయపెట్ట ♦ శకము నిల్పినమేటి విక్రమాదిత్య పు ♦ ధీవిభుండు!

సతత మింద్రప్రస్థ ♦ సామ్రాజ్యమున సార్వభౌమపరంపరఁ ♦ బాదుకొలిపి

బహుకాల మేలి శా ♦ శ్వేతకీర్తిఁ గనిన యనంగపాలాది రా ♦ ట్పుంగవులును!

ఆ॥ సకలనుగుణగణవి ♦ శాలు రేవంశసాగరము గనిన దొడ్ల ♦ కొన్తభమ్మ!

ఁ లట్టి మేటివంశ ♦ మపకీర్తిఁ బడకుండఁ బోరరయ్య! త్వరు ♦ వీరులార! 172

సీ॥ పావకాన్వయ సంభ ♦ వక్షత్రయులకెల్ల నాధారయస్థి చో ♦ హణకులూబు!

ము న్నేడవ శతాబ్ది ♦ మునఁ దురుష్కులను ఖాపించె లక్షలుగ మా ♦ జీక్యరాయఁ!

డితని యన్నకుమారుఁ ♦ డేడేండ్ల లాటుండు దన్యుకొటిని ద్రుంచి ♦ తాను మడిసె!

సకలవీరక్షమఁ ♦ చము మాళివెలయు దివ్యజ్యోతి యితఁడను ♦ ఖ్యాతిఁగాంచె!

గీ॥ సతనితండ్రి దూలారావు ♦ యవనవీర వాహినీ వార్ధి కుంభసం ♦ భవమహర్షి!

గ్రీ॥ మిమ్ముఁ గనినత జగము కంఠించుచుండు! బాహుబలులార! చోహణ! ప్రభువులార!

❖ If it had to boast only of Vikramaditya, the paramount lord of India, whose era established fifty six years before the Christ, still serves as the grand beacon of Hindu chronology, this alone would entitle the Tuar to the highest rank. But it has other claims to respect. Delhi the ancient Indra-prastha, founded by Udisthira and which tradition says, lay waste for eight centuries, was rebuilt and peopled by Anangpal Tuar (A D 792) who was followed by a dynasty of twenty princes which concluded with the name of the founder, Anangpal [1164] when contrary to the Salic Law of the Rajputs he abdicated [having no issue] in favour of his grand child the Chohan Prithwi Raj.

“Annals of Mewar.”

§ Chohan: This is the most valiant of the Agniculas and it may be asserted, not of them only, but of the whole Rajput race. Actions may be recorded of the greater part of each of the Chateeskula which would yield to none in the ample and varied pages of history. Its branches have maintained all the vigour of the original stem and Haras the Keechees, the Deoras, the Sonegurrahs and others of the twenty four, have their names immortalized in the song of the bard.....There were several princes whose actions emblazon the history of the Chohan. Of these was Manikya Rao who first opposed the progress of the Muhammadan arms. Even the history of the conquerors record that the most

- సీ॥ ఆ యనంగు ననుంగు ♦ టాడుబిడ్డకొడు! కింద్రప్రస్థపురము పు ♦ బ్యామలపంట!
 సోమేశు కులవార్ధి ♦ శుభ్రమరీచి! దుక్కా గర్భ శక్తి ము ♦ క్తాఫలంబు!
 సమరసింహుని స్నేహ ♦ సాహృదప్రతిమ! పృథామహాదేవి సా ♦ దర్యధనము!
 కల్యాణ మేనటి ♦ కపు ముద్దుమామ! సంయుక్తా మనోబ్జ భా ♦ నూదయంబు!
- గీ॥ సమద జయచంద్ర జలద జంఝూమరుత్తు! ఘోరి గజ సింహ! మితనిబోల్ వీరు లేరి!
 యీచతుర్భుజరాజేంద్ర! ♦ నెన్నదరమె! పృథ్వీరాజై చతుర్భుజం ♦ డెసఁగెఁగాక.
- శా॥ సారాష్ట్రంబుననుండి వచ్చుచు దురు ♦ మ్మ శ్రేణిఁ జక్కాడుచో
 మారాణాలను దొల్తునుండి బలసం ♦ వన్మాన్యులై కొల్చు దొ
 స్సారం బెల్ల జగంబును బాగడె! మీ ♦ ఝాలామహావంశ మా
 ధార స్తంభము భారతాభ్యుదయ సా ♦ ధస్థాయితృ నిల్పఁగఁ.
- శా॥ ఐదారేడుల చిన్న కుట్టలయినక ♦ హర్యక్షశాబంబుల
 ట్లాదన్యుప్రకరంబుఁ గూల్చు కులమ ♦ ర్యాదల్ వెలుంగఁ రిపు
 చేదంబుఁ బొనరించి వారితలలక ♦ జెండాడి చెం డాడుడి!
 యేదీ చూతము మీభుజాబల మహా ♦ హేలా కళా దీధితుల్!
- ఉ॥ తొమ్మిదినులుతేండ్లు ధృతి ♦ తో నెలకొల్పు మతాభిమానభా
 వమ్మును మాతృభక్తి ఫల ♦ పాకము వమ్మగు వైరి నోర్పు తూ
 కమ్మునఁ దక్కువైన; నలు ♦ గావున నిష్కర దీక్షఁ బూని శౌ
 ర్య మృఖలుంబు చూపి రిపు ♦ లందఱ నొంపరె! కీర్తి నింపరే!”
- మ॥ అని విప్రోత్తముఁ డంబుదస్వనముతో ♦ నందండును నిల్పియుం
 డిన యవ్వీరుల వంశగౌరవము వ ♦ ర్జింపక శ్రీహఃప్రీతిగ్గా
 విని యాద్యంతము సైన్యమంతయు విజృం ♦ భించెక సముద్రంబు పొం
 గినచందమ్మున భూరి వీర రస సం ♦ కీర్ణ ప్రభావమ్మునక.
- ఉ॥ అంతట మానసింహవిభు ♦ నాజ్ఞఁ బరంగులు పెఁపిరంగుల
 త్యంతజవంబు రొద్రమును ♦ దార్కొనఁ ద్రిప్పుచుఁ జెలెనున్న మం

175

176

177

178

obstinate opposition which the arms of Muhammad of Ghazni encountered, was from the prince of Ajmir who forced him to retreat, foiled and disgraced from this celebrated stronghold in his destructive route to Sourashtra.

“Annals of Mewar.”

దెంతయుఁ దొంటికన్న నిపు డిబ్బడి ముబ్బడిగాఁగఁ బ్రేల్పఁగ
 ల్పొంత మహాశనిప్రతితి యట్లవి యాత్మబలంబుఁ గూల్పఁగఁ, 179
 గీ॥ హరుని నయనాగ్నిఁ బూడమి దిగంతరములఁ గ్రమ్మ చండాగ్నికణములకరణి యవన
 సైనిక ముఖాబ్జ నిగ్గత యంచరిక పటలములు పైన వ్రాలెఁ దు యాకి గుండ్లు. 180

—*) రాతోడేజసింహుడు విజృంభించి పిరంగుల వైకేగుట. (*—

సీ॥ ఆజానుదీర్ఘ బా యోగ్యశయుగళంబు సమధికోదాత్త ల యక్షణముఁ దెలుప!
 సతనుసింహాసనం యైన పక్షము మహారాజన్య పట్టభ యద్రోత వెలార్ప!
 నరుణరేఖామనో హర దీర్ఘనేత్రముల్ సతత లక్ష్మీనివా సతను బెంప!
 దర్శనీయంబైన యతనమూర్తి నవకోటి మన్ననసాందర్య మహిమ నింప!
 గీ॥ నమృతరస మొల్కు మొలకనవ్వలరు మోము శతశరచ్చంద్ర సౌభాగ్యసరణి గేరఁ
 దన భటుల వీడి హయము ముం దునకుఁ ద్రిప్పె ధీరలోకైకమాళి యాతేజసింగు.
 సీ॥ రణదుర్గ పరమ శౌ ర్యప్రాభవము మెచ్చి పైఁజల్లు శతపత్ర పటల మనఁగ
 గుహలు మాస్మ్రోయంగ బహుశతఘ్నిక లవిచ్చిన్నధారల నగ్నిఁ జెఱఁగుచుండ
 వేదమంత్రముల దీ విండుచు భూదేవతతి చల్లు మంగళా యుతల నడుమఁ
 గరములు ముకుళించి శిర మొకించుక వాల్చి పెండ్లి కొడుకు మ్రొక్కఁజెల్లినట్లు
 గీ॥ గుడియఁ గేఁడెంబుఁ జేతులఁ గుదిలపఱచి చిత్రధార నశ్వముఁ బూని శిరము వంచి
 పరమసాహసుడగుచు బ ర్వతము డిగుచు దేజసింగు పిరంగుల దెసకు దూకె.
 మ॥ “నిమిషంబున్ నిను వీడి యుండఁగలమే సితోడిదే మాకు లో
 క”మటంచుక దమజన్మమాది దృఢదీ యా భక్తుల గొల్పు ను
 త్రమరాతోడ్కులపీరు లందఱును మొ త్రంబై నిజాధీశు పా
 దముల గొల్వఁగ వెంటఁ దూకి రరిసం తానమ్మ చింతింపఁగఁ. 183
 శా॥ ఆలోకోన్నత శౌర్యసాహస సమ గ్రాశ్చర్య దృశ్యంబుఁ దా
 మాలోకించుచు రెండుపక్షముల వా “రా! సురలో గూడ నీ
 లీలల్ నేర్తురే! నీసమాను లిలలో లే” రంచుఁ దద్విక్రమ
 శ్రీల బాడిరి తేజసింహునకు “జే! జే!” యంచుఁ గీర్తించుచుఁ. 184

—*) రాతోడే తేజసింహునకు సలుంబ్రాకృష్ణసింహుడు తోడగుట. (*—

శా॥ దూరంబందుననుండి యాకృతులు సం తోషముతోజూచి “యా

రా! రాతోణ్ణణి నీబలోద్ధతి ప్రపం ♦ చాతీత! మద్రానికి
బారం బున్నదె" యంచు మెచ్చుచు సలుం ♦ బ్రాహ్మిమి చోండావతుల్
బానై కొల్వ శతఘ్ని కాతతిపయి ♦ లంఘించె సింహాకృతి.

185

మ॥ తనచే గాలుని దండమంతటి గదా ♦ దండంబు సంధించి భీ-
మునిచందంబున గొప్పకన్నుగవ ని ♦ ప్పుల్ రాల దుర్దంతవు
త్తిని రోపించుచు దేజసింహుడును నాం ♦ దిక్ దీర్చి పుణ్యాహవా
చనముజేసె శతఘ్ని కాత్రయము పి ♦ చ్చల్ గాఁ బడన్ మోదుచున్.

186

మ॥ ఖరఖడ్గంబున బోర్చుగీనుభటులన్ ♦ ఖండించుచున్ ఘోరము
ద్ధరఘాతంబుల నాశతఘ్నులను వ్ర ♦ క్కల్ చేయుచున్ లోకసం
హరణోద్యోగపరాయణుడయిన ఘా ♦ లాక్షుక్రియన్ ధీర సు
స్థిరరాద్రోద్ధతి దేజసింహుడు చరిం ♦ చెన్ శాత్రువుల్ బెగ్గిలన్.

187

మ॥ సునిశాతస్థిరవీరవిక్రమయుతుల్ ♦ చోండావతుల్ వారిప్ర
క్కన రాతోడులు బాహుశక్తి యలరం ♦ గా నా"పహారా"యె డా
రిని నిప్పల్ దిను గోడిపుంజులటు లు ♦ ద్వృత్తిన్ శతఘ్ని చయం
బును వ్రయ్యల్ పడ మోదసాగిరి గదా ♦ భూరిక్రఘాతంబులన్.

188

చ॥ కెరలుచు వ్రాలుచున్ బుడత ♦ కీచులఁ గూల్చుచు నాశతఘ్నులన్
జెరచెరలాడి వ్రక్కలుగఁ ♦ జేయుచు దక్షిణ మాదిచేసి యు
త్తరమున కేగు లోకభయ ♦ దప్రతనిఘ్నుడు తేజసింహభూ
వరమణి యుత్తరాయన ది ♦ వాకరుబోల వెలింగె నత్తతిన్.

189

సీ॥ ఖగరాజు కినిసి ప ♦ న్నగరాజుశీర్షముల్ చిదుప్పలై వాళింగఁ ♦ జెండినట్లు!
వానకారునఁ గృషీ ♦ పలుడు గుద్దలి పట్టి పుట్టలన్నియుఁ దెగఁ ♦ గొట్టినట్లు!
కడురోషమున లోహ ♦ కారుండు మండెడు మూసలన్నియు డుల్ల ♦ నేసినట్లు!

⊗ Among exotic birds there can be hardly one better known by report than the strange majestic and fleet footed creature that scorneth the horse and his rider or one that from the earliest times to the present has been oftener more or less fully described. And an adult male (bird ostrich) will stand nearly 8 feet in height and weigh 300 lb. The great mercantile value of ostrich feathers has led to the formation of the numerous "Ostrich-Farms." In favourable localities and with judicious management these establishments are understood to yield very considerable profit.

గీష్మవాతము బిట్టు ♦ కేఁగి యారామ జపాపుష్పముల రాల్చి ♦ నైచినట్లు!
 ౧॥ దండధర గదాదండ పృ ♦ చండ దీర్ఘ దండమున శతఘ్నీసము ♦ దాయ పృథుల
 వక్త్రములు వ్రక్కవ్రక్కలై ♦ పడఁగ మోడఁ దేజసింహుండు త్వాత్రసంధీపుండగుచు
 మ॥ పడిమై నిప్పులయేటు దాటి భవన ♦ వ్రాతంబుపై నెత్తి వ
 చెడు వై వస్వతుఁడో యనంగ “బదనూర్ ♦ సింహంబు” రాతోడులె
 ల్లడఁ జుట్టు దనుఁగొల్వఁగా యవన వా ♦ హిన్యగ్రముఁ దాఁకి యె
 క్కుడు విక్రాంతి భటాళి మస్తముల ను ♦ గ్గుఁ నూఁకగా దంచినక;
 —*) యవనసేనాపతు లొక్కుమ్మడి రాజపుత్ర సేనలను దాచుట. (*—

191

ఉ॥ ఆరటమంది నై న్యవిభుఁ ♦ దాసపుఖానుఁడు, రాయసింహు న
 బ్ధూరహిమానునిఁ సమర ♦ ముష్కరు నాపహబాజుఖానునిఁ
 జేరఁగఁబిల్చి నై న్యములు ♦ చేరిచి నల్వరు గూడి శౌర్యను
 ర్వారులు రాజపుత్రకుల ♦ పై దొడరక నియమంబుచేయుచుక,
 192

మ॥ తనకంఠాణహయంబుఁ ద్రిప్పి సముదా ♦ త్రప్రాధి నాతేజసిం
 గు నెదిర్చెక; పహబాజుఖాను దవిలెక ♦ గ్రోధోద్ధతుఁ గృష్ణసిం
 హుని; భేల్వాపతి దూరమందు సకలం ♦ బూహించి యత్సంతథా
 టిని జేరకజని రాయసింహవిభుఁ బ ♦ ట్టె సైంహికేయుండనక.
 193

మ॥ బదనూర్ సింహము సింహవిక్రమమునక ♦ బై వచ్చి ఖడ్గద్యుతుత్
 చదలకబర్వఁగ నొక్కమైఁ దగిలె నా ♦ సపేఖాను; వాడంత బె
 ట్టిదమా కోపముతోడఁ గుంతమును నా ♦ టెక దీర్ఘవతుంబుపై;
 నది తుంటల్ పడఁ తేజసింహవిభు ఘా ♦ రాశిప్రయోగంబునక.
 194

మ॥ త్వరమై సాయుధుఁడౌచు వాఁడు బదనూర్ ♦ భర్త సమీపించె; నా
 బిరుదుక వీరసాధ్వివీచికవలెక ♦ వీతెంచె నాఖానుపై;
 మెలుపుల్ వోలె గృహాణముల్ దిరిగె; గ్ర ♦ మ్మొక వాజిపై వాజి; యా
 పరివేషమ్మల సూర్యచంద్రులవలెక ♦ భాసిల్లి రక్షిర్వరుక.
 195

మ॥ కరవాలమ్మలు నాగుపాములవలెక ♦ గంధంబులక జుట్టె; ని
 ర్వర వ్రేటుల్ మఱి పోటు లిన్నియనుచుక ♦ రూపింప రాకుండె; భా
 స్వరఖడ్గంబున దేజసింహస్మపుఁ డా ♦ సపేఖాను మోదంగఁ, ద
 త్తరగం బీల్చినఁ, జెట్టుతోడఁ బడు మ ♦ ద్ద్యుం డట్లు వాఁడుక బడెక.
 196

- ఉ॥ ఆరణవీరుఁ డిట్లయిన ♦ నవ్వల గాఁటుచుఁ దేజసింహుఁ డ
బూరహిమానుపైఁ గవినెఁ; ♦ దోడనె వాఁడును దాఁకె, వారిధి
వారిధి దాఁచు నట్టులు; ర ♦ ణంబు త్తణంబున ఘోర మయ్యె; బా
కారి బలాసురుల్ పెనఁగు ♦ నట్టులు పోరఁగసాఁగి రిరువరు. 197
- ఉ॥ భూరిభుజప్రభావగుణ ♦ ముక్ బ్రకటించుచుఁ దేజసింహుఁ డ
బూరహిమాను ఖడ్గరణ ♦ ధూర్వహశక్తి వెలుంగ, నుగ్రులై
యారణవేది వెల్లెడు మ ♦ హాదహనోగ్రసమగ్రమూర్తులై
పో రొసరించి రిరువును ♦ బూర్ణ పరాక్రమ రేఖ యొప్పుగఁ. 198
- శా॥ ఔరా! నీదగు సాహసంబని మనం ♦ బుదెంచుచు విద్విష
ద్వీరారణ్య దవానలుండు బదనూర్. ♦ పృథ్వీశ్వరుం డశ్వముఁ
ప్రేరేపించుచు ముందు దూఁకి తనవై ♦ రిక్ గుఱ్ఱమందుండి దు
ర్వా రేఖంబు మృణాళముఁ గొనిన తే ♦ వక్ గొంచుఁబోయెక్ వడిక్. 199
- ఉ॥ సైంధవుఁడో యనంగ బల ♦ సాహసుఁ డాషహబాజుఖాను ద
ర్పాంధుఁడు త్రోవకడ్లువడ ♦ నాతనిఁ బైకొనె గృష్ణసింహుఁ డా
కంధిని జొచ్చు కుంజరము ♦ కైవడి! దద్బలధాటి వాఁడు వ్రా
లెం ధరపైన దోమయుఁ బ ♦ లెక్ గనుమూసిన యంతలోపలక్. 200
- మ॥ పరమోదారుఁడు రాయసింహవిభు ఖే ♦ ల్వాభర్త యా కౌరవే
శ్వరుని దాఁకెడు సాత్యకిక్ బలెఁ గడుక్ ♦ సంరంభ మేపార సు
గరరంగంబునఁ దాఁకి యాతని భుజా ♦ గర్వమ్ము వమ్మై చనక్
గరవాలమ్మున వేయ నాతఁ డుటికెక్ ♦ గాయంబు గాయంబుగాక్. 201
- శా॥ ప్రావృట్కూల పయోధర ప్రతతి తే ♦ వక్ లేగి రాఁతోడు చోం
డావదీరు లరాతిసైన్యపటలాం ♦ తర్భాగముఁ జేరి వీ
రావేశమ్మున వైరివీరతతి ను ♦ దందక్ విదారించుచుక్
ప్రోవుల్ ప్రోవులు పోసి రెల్లెడ సమి ♦ ద్భూమిక్ శిరశ్శ్రేణులక్. 202
- ఉ॥ చండపరాక్రమంబు భుజ ♦ శౌర్యము శోభిలఁ దేజసింహుఁడుక్
ఖాండవముక్ దహించెడు ధ ♦ నంజయుఁ బోలె నరాతియోధులక్
మెండుగ శీర్షముల్ తఱిగి ♦ నేలకుఁ గోలకుఁ దెచ్చిసంత నా
భండసేమ మోగలులు ♦ పచ్చముపాడుగఁ గూలి రెల్లెడక్. 203

మ॥ పరశేనన్ బదనూరుభ ర్తయు సలుం ♦ బ్రానేతయున్ జొచ్చి యి
ద్వరు ఖడ్గంబుల కప్పు తీరనిపనిన్ ♦ బుట్టించి రవ్వారి వీ
రరసోద్రేకమునందుఁ జిక్కి యమదం ♦ స్త్రామధ్యమున్ జొచ్చు నా
కరణిన్ వైరులు నూర్లు వేలుగను ద్రుం ♦ గన్ సాగి రవ్వేళలో.

204

ఉ॥ ఓడలు గుంపుగూడుచు మ ♦ హోదధియందలి నీటిమొత్తమున్
దోడనె చించుచున్ జవము ♦ తోఁ జనున ట్లరిసేనఁ జొచ్చి చ
క్కాడుచు వార లిద్వరును ♦ నాశ్వికవర్గము గొల్వ సంగర
క్రీడల వ్రేఁగు చూపి విహ ♦ రించిరి శాత్రవ మధ్యసీమలన్.

205

—*) పృతాపసింహుని ద్వితీయ యుద్ధము. (*—

మ॥ ద్విసహస్రంబు శిశోదియాభటులు సే ♦ వింపన్ బ్రతాపప్రభు
డసమాన స్థిర వీర విక్రమ కళా ♦ వ్యాపార మేసార శ
త్రుసమూహంబుల మీఁదికిన్ వెడలి గొం ♦ తుల్ గోసి కోరాడి యు
గ్ర సహస్రాంశుఁడు వోలెఁ దేజము వెలుం ♦ గన్ నిల్చె దుర్వారుడై.

206

మ॥ కడుదట్టంబయి యొప్పు చెట్టడవి చీ ♦ కాకై ధరన్ వ్రాల సం
దశిమై దంతిపరంపరల్ గవియు చం ♦ దంబార, రాణాపృతా
పుండు తద్యోధులు వైరిసైన్యము ముఖం ♦ బున్ జీల్చి దోర్దర్ప మే
ర్పడఁ దన్నధ్యమునందు దూఱి రహితుల్ ♦ పాటంగ నల్లిక్కులన్.

207

శా॥ తోడన్ మల్లును యుద్ధనైపుణకళా ♦ దోస్సారుల్లా యోధులున్
దోడై కొల్వ. శిశోదియాపృథువరే ♦ బ్యున్ వీకమై దాడి పో
రాడన్ జూచె; బృతాపసింహవిభుఁ డు ♦ ద్యద్ధాటిఁ దచ్చీర్ష మూఁ
టాడన్ ఖడ్గము నెత్తి మోది యరిమ ♦ ధ్యంబందు దూఁకెన్ వడిన్.

208

ఉ॥ రోసమునొంది చుట్టును దు ♦ రుష్కులు కొందఱు కొల్వ, లోకసం
త్రాస విశేషశౌర్యబల ♦ దర్పుఁడు సాగరుఁ డగ్రిసోదరున్
దాసె; బృతాపుఁ దాతని తు ♦ ణంబునఁ గ్రిందికిఁ దెచ్చె; నిట్టి భ
స్మాసురు లట్టి యుగ్రినిట ♦ లాతుల చెంగట నిల్వ నేర్తురే!

209

శా॥ దూరంబందుఁ దురుష్కయోధులను సూ ♦ క్తుం డొక్కేడఁ జేర్చి “మీ
రీ రాణా నెదిరించి కూల్చుచు”డన వా ♦ రెల్లన్ బ్రతాపేంద్రువై!

బారై దూఱిరి; కొండఱ్ కొదుమి కో ♦ పన్నూర్తిమై సూక్తునిఁ
జేరఁ బోయి తదీయశీర్షకముఁ జిం ♦ చెఁ రాజమూర్తాండుఁడన్.

210

చ॥ జలకుహరాంధపుం డుదయ ♦ శైలము నెక్కినఁ దల్పి కాశముల్
నలుదెసలఁ వడిఁ గవియు ♦ లాగు ప్రతాపుఁ డరాత్రినై న్యసీ
మల మెలగఁ దదీయభట ♦ మండలి చుట్టును జట్టుకొంచు మో
గలుభట శీర్షకోటి కడి ♦ కండలుగా నిలరాల్చె నయ్యెడన్.

211

సీ॥ అతిపావనంబు హ ♦ రావల్ శైలరాజమున హాల్డిఘాటు ♦ సవనశాల!
యతులప్రతాప బా ♦ హావీర్యభర యశోధనుఁడు తోడరమల్లు ♦ దక్షమాని!
యాతని యాజమా ♦ న్యమునఁ జేరి మెలంగు రాజపుత్రకులు ని ♦ ర్జరుల గణము!
వేలకువేలు సే ♦ విండు యావనభటుల్ వేరెడు పొడుగు గ ♦ డ్దాల ఋషులు!

గీ॥ శూరవరులు శిశోదియా ♦ వీరభటులు ప్రమథగణములుగాఁ! బ్రతా ♦ ప ప్రభుండు
ప్రళయ భైరవ విగ్రహ ♦ ప్రాభవమున! నరిచమూతతిఁ జొచ్చి చ ♦ క్కాడె నపుడు.

మ॥ కటకుంబీరపు రాజపుత్రకుల డా ♦ కన్ సై పఁగాలేక యా
కొఱప్రాణంబులతోడ నెల్లెడఁ దురు ♦ ఘ్నల్ పాటఁగాఁజొచ్చి! రా
హరిశౌర్యుండు ప్రతాపుఁడన్ యవనసే ♦ నాంతంబుఁ బ్రాపించి శం
ఖరవంబుఁ బొనరించె భూధరగుహ ♦ గర్భంబు లూఱాడఁగన్.

213

మ॥ ప్రళయాంభోధర గర్జనంబువలెఁ ద ♦ ధ్వానంబు వీజేర న
వ్వల నిల్వంబడు మానసింహవిభు నం ♦ బర్ యోధులున్, జెంతనే
పులి గాండ్రించిన దద్దటిల్లి హరిణం ♦ బుల్ పాటుచందాన, ది
క్కులకుఁ బాటఁగఁ జొచ్చి; రెంతభయ మె ♦ కో! యాప్రతాపుండనన్.

214

గీ॥ అంతలోఁ బ్రక్కనున్నట్టి ♦ యవనసేనఁ జెండుజెండాడి శ్రీకృష్ణ ♦ సింహాధిభుండు
శంఖనాదంబు విని చాల ♦ సుభ్రమమున స్వామి యొద్దకు మెఱుపల్లు ♦ వచ్చిదూఱి.

మ॥ “అకటా! యొటిగ నిట్లు రాఁదగునె! దే ♦ వా! శత్రుమధ్యం బపా
యకరస్థానము! వైరినై న్యము లసం ♦ ఖ్యాకంబుగా నున్నచో
టికి రాఁజెల్లదు! నామ ప్రార్థనముఁ బా ♦ టింపుం”డటం చొందుప్ర
క్కకుఁ గల్గెంబును బట్టి యశ్వముఁ దొలం ♦ గన్ దిగ్విష్ణు గార్యజ్ఞుడై.

215

చ॥ పువు వికసించినట్లు మొగ ♦ మున్ జిలున వ్వలరింపఁగాఁ బ్రతా
పవిభుండు “తండి! వీరున క ♦ పాయము లేని స్థలంబులున్నె! యా

హవ మిది; వెన్కజూడఁ దగ" ♦ దంచన సంతటఁ దేజసింహుఁ డా
యవనులసేనఁ జించుకొని ♦ యక్కడకుఁ జనుదెంచె సూటిగఁ.

217

చ॥ ఒకయెడఁ గృష్ణసింహుఁడు మ ♦ టొక్కయెడఁ బదనూరుభర్త వై
తకము ఖలీనముఁ గొని ప్ర ♦ తాపునిఁ జేర్చిరి తొంటిచోట; దా
ని కవల రెండునై న్యములు ♦ నింగియు నేలయు రాయనట్టి పో
లిక, నతిరొద్రధాటిఁ దవి ♦ లే రణశౌర్య విజృంభణంబునఁ.

218

—*) యవనుల వారణబలముతో రాజపుత్రులకైన యధము. (* —

స॥ స్థావరత్వము మాని ♦ జంగమత్వముఁ దాల్చు సజనాచల సమూ ♦ హము లవంగ!
మొగలాయి వాహిని ♦ వ్యోమసీమఁ జరించు నీలకాదంబిని ♦ నివహ మనఁగ!
దళముగా మెలిచి వి ♦ చ్చులవిడిఁ బెఱుగు నుత్తాల తమాల సు ♦ తాన మనఁగ!
మొగలు నడిజలం ♦ బులు తగ్గ వెలిదోచు విపులగంఢోపల ♦ వితతియనఁగ!
గీ॥ యవనసైన్యోత్తర దిశా ము ♦ ఖాగ్రసీమ నిలిచి ఘోకారముల నింగి ♦ నేలఁ గలిపి
కరిఘటాకోటి కాఱుచీ ♦ కటుల దాటి యరితతులఁ దాఁక వెడలె భయానకముగ.

స॥ కడుఁబడనై యున్న ♦ గన్నెరాకమ్మలఁ దలలలో మెదడు బ్ర ♦ ద్దలుగఁగోసి!
బలమైన కత్తివా ♦ తి లకోరులు నిగుడ్చి దీర్ఘదంతంబులఁ ♦ ద్రెళ్ళవేసి!
నిశితధారల నొప్పు ♦ నెలవంకకోలల శోత్రవృంతములు రా ♦ నులుగఁబోసి!
వాఁడిమి గల పాఱ ♦ వాతయలుంగులఁ దుండముల్ మిగులఁ దు ♦ త్తుమురుచేసి!
గీ॥ పలురకంబుల సంపదె ♦ బృహటువాన గురిసి కుంభస్థలంబులు ♦ గూలఁదోసి!
శరములను 'జత్తజల్లు'గాఁ ♦ బరపి భీమచాందు భటులు గూల్చిరి దంతిసంతతులను.

క॥ బలవంతులైన భిల్లుల యలుగులు మెయి నిండ నాటి ♦ యావనగజముల్
వెలింగె నొడలెల్ల ముండులు పులకెత్తిన యేదుపంది ♦ మూఁక లనంగఁ.

221

ఉ॥ బిట్టుగ మావట్టిండు గజ ♦ బృందములక నిశితాంకుశంబులక
నెట్టుచుఁ బూన్చి రదిగి; కవి ♦ నెమ్మది నెక్కఁగసాఁగె ఘోకృతుల్
పెట్టుచు; మోగలుల్ కరుల ♦ వీపుననుండి తుపాకిగుండతోఁ
గొట్టిరి; వాని డాకలకుఁ ♦ గొందఱు భిల్లులు కూలి రయ్యెడఁ.

222

ఉ॥ దట్టముగాఁగ మూఁగి బల ♦ దర్పులు భిల్లులు ప్రిసముల్ గదా
పట్టిన భిండివాల కర ♦ వాలతతుల్ గొని తుండముల్ తెగఁ

గొట్టినఁ గుంజరోత్సరము † కొండలు గూలినయట్లు బిట్టు గీ
పెట్టుచు నేలపై నొడఁగె † బెంటలు పెంటలు గాఁగ నత్తటిక.

223

—*) భీమచాందు యుద్ధము. (*—

సీ॥ వామబాహువు నంటి † వటలు చాపము, మహారాజ దీప్తహా † రంబుగాఁగఁ!
గడలెల్ల దుర్నిరీ † క్షద్యుతుల్ వెదచల్లు శూలంబు ఘుమ్మెన † వాలుగాఁగ!
హస్తాగ్రిమున దక్షి † కావరశంఖ మయ్యంబుజాసను కవా † లంబుగాఁగ!
గడియయైనను దన్ను † విడక కొల్పెడు భిల్లతతులెల్ల బ్రమథసం † తతులుగాఁగ!

గీ॥ నప్పు డబ్బూర్ నబీ తెచ్చు † హస్తదైత్యు భిల్లపశువతి గదనెత్తి † పిప్పిసేయ
గాయపడి చెందిరపుగొండ † కరణి నదియుఁ గాల్గు పైకెత్తి పిల్లేరు † గంతునైచె.

ఉ॥ భండనభీముఁ డాశబర † వంశ్యశిఖామణి భీమచాందు దో
ర్లండ గదాభిఘాతముల † దంతిసమూహము కుంభగోళముల్
మెండుగఁ జీల్చివైచుచు వె † లింగెను గండశిలాప్రజంబులఁ
బిండిగఁ గొట్టుచుండు నొక † పెద్ద యయోమయ యంత్రమోయనఁ.

225

క॥ బరువయిన గదను దాలిచి యరవరలై పడఁగమోద, † నాడ్విరదము లే
కరదములై యాపిమ్మట నరదములై కూలె నంగ † లార్పఁగ యవనుల్.

226

మ॥ విబుధేంద్రుండు పవిత్రయోగముల ను † ర్విధ్రంబులకభాలె ని
వృబడె దిప్తచు వేయుచు యవనసే † నాలక్ష్మి సింగారపు
గబరీభారముఁ గోసివైచెనో యనం † గా! దంతిసంతానముఁ
శబరస్వామి హరించె దోర్బలకళా † సంరంభ మేపారఁగఁ.

227

—*) బుడుతకీచులు పిరంగులను బ్రేల్పుట. (*—

సీ॥ యావన నైస్యదు † ధృద్ధి ద్రచ్చినఁ బుట్టు కాలకూటానల † జ్వాలలనఁగఁ!
దురకదండను చిల్వ † దొర ఫణంబులఁ దోచు మాణిక్యపటలసం † పదలనంగ!
కదనానిలమున మో † గలు సరస్సుననుండి రాలెడు శతపత్ర † రాజియనఁగ!
బహుళ శతఘ్నిప్ర † వాళవల్లుల జాటు గుమురైన పగడాల † గుత్తులనఁగ!

గీ॥ బరగి తాళ బింబ కపిత్థ † ఫలసమాన నీల భయద తప్తాయన † గోళతతులు
బహుబృహన్నాళికాస్త్రముల్ † పటఁగఁజేసి బుడుతకీచులు నడిపి ర † బ్బురముదోప.

- సీ॥ మొగలాయి నై న్య జీ ♦ మూతగర్భమునుండి వెలిజాటు పిడుగుల ♦ పిండనంగ!
యావనసుభట బా ♦ హాపృతాపమహాగ్నికడ. లేచు నంగార. ♦ కణములనంగ!
రణదుర్గ యుడిమి నే ♦ త్రిముల రాద్రీము గొక్క బాడమిన గొప్ప నిఃపుకలనంగ!
మృత్యుదేవత కోప ♦ మెత్తి తూరుపుపట్ట దోతెంచు కొరపుల ♦ తుంటలనంగ!
గీ॥ నల్ల నేరెడుపండ్లంత ♦ లగుచు యవన భటతతులనుండి వెడలు తు ♦ పాకిగుండ్లు
రాలె నీలోత్పలచ్ఛాయ ♦ రాజపుత్ర పైనికులకుఁ గన్గవతం ♦ సంబులగుచు. 229
- క॥ వడివడి నవి తొడరుచుఁ పై బడినన్ దడబడియు డీలు ♦ వడి యిడిగిలన్
బడి యెత్తువడి బడల్ వడి బుడివడి కడుఁజెడియె రాజ ♦ పుత్తుల సేనల్. 230
- క॥ పనుగురు పదునేనుగు రిర్వదిగురు నలువదిగురు నఱు ♦ వదిగురు మఱి తొం
బదిగురు నూగురు సుభటులు తుదముట్టిరి వేడిగుండ్ల ♦ తోరపు జడికిన్. 231

—*) ఖండేరావు యుద్ధము. (*—

- శా॥ చండాగ్నేయ కరాళగోళములు వ ♦ గ్నంబట్లు వీశేర, బి
హ్మండంబంతయుఁ బిండిసేయఁగల ధై ♦ ర్యాహార్యుల్, సుంతయున్
గుండల్ నిల్వక కుంగు కప్పదశ, న ♦ త్సుద్రీపభావాఘ్యుడై
ఖండేరావు నిజాప్రయోధు లలరం ♦ గా నశ్వమున్ దిప్పుచున్, 232
- క॥ పుష్పసమయావసరమునఁ బుష్పంధయసేన గొలువఁ ♦ బుష్పరథముపై
బుష్పాస్త్రమ్ములఁ జిమ్మెడు పుష్పశరునిమాడ్కి నపుడు ♦ ముందుకుఁ గదిలెన్. 233
- చ॥ వెనుక నె రాజపుత్రకుల ♦ వృద్ధపితామహుడైన భానుసిం
గు నడిచె; శ్యామసింహుడను ♦ గొండవిధంబున వారివెంబడిన్
జనియెను; రామచంద్రనృప ♦ సత్తముఁ డట్టులె చేరె; ధేలవా
రనృపతి వచ్చి దూఁకెను; జొ ♦ రంబడి రమ్యుడఁ జోహణప్రభుల్. 234
- ఉ॥ అందఱు ప్రక్కప్రక్కలకు ♦ నా రణరంగమునన్ శతఘ్నికా
బృందము లున్నచోటు విడి ♦ యేగి తుపాకులవారిఁ జేరి యిం
దిందిరాజిమాడ్కిఁ బర ♦ తెంచి కలఁచెడి గుండ్ల కోర్పి వా
రిం దెగవేయసాఁగి! రర ♦ లే! యల వీరుల శౌర్య మెట్టిదో! 235
- మ॥ మురువౌ కస్తురి వానలున్ గురియ నా ♦ పుల్ చుట్టునుండన్ వధూ
వరు లూరేగెడు నట్టి మాడ్కిని బ్రతా ♦ పస్వామి సామంతభూ

వరనైన్యంబు తుపాకిగుండ్రను సహిం ♦ ఖగల్గి యానాటి సం
గర వైవాహిక మండపంబున వెలుం ♦ గజ జొచ్చెఁ గేళిగతి.

236

మ॥ “యమునంశంబులఁ బుట్టియుండవలె! లే ♦ దా యిట్టి బాహావ్రతా
పము ధైర్యంబు మనుష్యమాత్రుల కెల ♦ ర్ప సాధ్యమే!” యంచు ఖా
సిముఖానాది సమస్తయోధులును యో ♦ జింపఁ మొదల్పెట్టి నై
న్యము లన్నింటిని జేర్చి రొక్కడ విష ♦ త్రాసకముఁ దాఁగగఁ.

237

మ॥ సలిగఁ హైందవనైన్యధాటికినిఁ బ్రా ♦ హ్లాంబందుఁ దారుష్కసే
నలు; నాహైందవసేన డస్సి నపరా ♦ హ్లాంబందుఁ దారుష్కసే
నల నాఖాగ్నుల; కట్టిచో నుభయపై ♦ న్యంబుల్ రణోన్మాద మ
గ్గలమై యొండొరు మీఱఁ బోరు సలుపం ♦ గాఁ బూను టాశ్చర్యమే!

238

సీ॥ శూరాగ్రయాయి ఖం ♦ డేరావు యవనుల నఱటి మొక్కలనట్లు ♦ నఱికివైచె;
భానుసింహునిధాటిఁ ♦ బరసేన శిశిరంబునం దాకు రాలెడు ♦ నట్లు రాలె;
సింహశౌర్యుడు శ్యామ ♦ సింహభూభృన్మణి చెట్టుకొక్కఁడు పాఱఁ ♦ జేసె రిపుల;
నరిరాజసమవర్తి - యగు మనస్సింహుండు విమతనైన్యము పీన్లు ♦ పెంటచేసె;

గీ॥ మహితయశులు మదన- ♦ మాధవ తుల్యులు ధైర్యరతులు సమర ♦ శౌర్యఘనులు
వెలగపండ్లువోలె ♦ జేడ్లా-కొటేరియా నృపులు రాల్చి రపుడు ♦ రిపుల తలలు. 239

సీ॥ ప్రత్యేక భయదార ♦ వములు శోభిలు రాజపుత్రాశ్వ హేమా స ♦ మూసారుతము!
లహితుల గుండియ ♦ లవియ రేగేడు యోధసముదాయ సింహగ ♦ ర్హాస్వనంబు!
పరిపుష్ట తోరుష్క ♦ భటకపాలములు కత్తులు లాఁకి పగులు ను ♦ ధ్ధరరవంబు!
రాజపుత్రుల చమూ ♦ రాజ హస్తాంభోజ భాస్వన్మహాశంఖ ♦ నిస్వనములు!

గీ॥ భటసమూహాట్టహాస శుం ♦ భన్నినాద మఖలదిశలను బగిలించి ♦ యడలు గూర్చ
నతిభయము నొంది మానసింహప్రభుండు ‘పద పదం’ డని తనమూల ♦ బలము నడిపె.

—*) భానుసింహ - వీరబలుల యుద్ధము. (*—

ఉ॥ వాడినచేన్పైఁ బడెడు ♦ వర్షము నట్టులు మానసింహుండు
దోడయి వచ్చినంత యవ ♦ నుల్ ధృతితోఁ జెలరేగి మూపులు
మూఁడయి పొంగ, వీరరస ♦ పూర్ణుండు వీరబలుండు యోధుల
గూడి యెదిర్చె నయ్యహిత ♦ కుంజరసింహము భానుసింహము.

241

మ॥ కరవాలంబులు కన్నుగోనలు స్ఫులిం ♦ గశేఁజి నల్లిక్కులన్
బరహన్ భీషణచంద్రహాసరుచు ల ♦ భంబంటి వర్తింపని
ర్వురు గంధర్వములన్ విచిత్రగతులన్ ♦ బోనిచ్చుచున్ దాఁకి సు
గరమున్ జేసిరి బాహుశౌర్యము సమ ♦ గ్రప్రాధి దీపింపఁగన్. 242

మ॥ తన గర్జారవధాటికన్ దెసలు బ్ర ♦ ద్దల్ బద్దలై పోవ, నూ
తన సంగంభ విజృంభణంబున సమి ♦ త్రశేణి భీతిల్లఁగా
మెనుకన్ జూడక భానుసింహుఁడు రణో ♦ ర్విన్ శాత్రవున్ దాఁకి, యా
తని యశ్వంబు గళంబునున్ దఱిగె ను ♦ దృష్టద్ధధారాహతిన్. 243

ఉ॥ వీరబలుండు వ్రాలి రణ ♦ వీధి మఱిండు హయంబు నెక్కి 'రా
రో! రణవీరులార!' యని ♦ యోధులఁ బిల్వ నరాతివీర సంగ
హారపరాయణుల్ సుభటు ♦ లట్టులై దూఁకిరి; భానుసింహాధా
త్రీరమణుండు వారి నెది ♦ రించె నొకండె పరాక్రమమ్మునన్. 244

క॥ కమలసరోవరమున ద్వీరదము విహరించిన విధానఁ ♦ దనివి సనక వి
క్రమరాశి భానుసింహుఁడు సమయించె దురుష్క-భటుల ♦ సమరతలమునన్. 245

చ॥ అదిఁగని మానసింహవిభుఁ ♦ డంబరు వీరుల 'భానుసింహుపైఁ
గదిసి రణంబుసేయు' డని ♦ కట్టడసేయఁగ నట్టహాసముల్
పొదలఁగ వారు పైఁబడిరి; ♦ భూరిభుజాబలశేఖ యొప్పుఁగాఁ
గదనము చేయఁసాగె లయ ♦ కాలయముండన నాతఁ డుగ్రుడై. 246

ఉ॥ క్రూరతురుష్క-వీరుఁ డొక ♦ రుం డతనిన్ దరిజేరఁ బోయి డు
ర్వారకృపాణ మెత్తి తల ♦ వ్రక్కలుగాఁ బడ మోద, రక్తముల్
వాఱఁగ భానుసింహుఁడును ♦ వ్రాలె ధరితి; దదీయవాజి య
వ్వీరునిపైన నిల్చె నరి ♦ వీరులు పైఁబడకుండఁ గాచుచున్. 247

ఉ॥ అంతట శ్యామసింహుఁడు ర ♦ యమ్మున నచ్చటి కేగుదెంచి 'జం
భాంతకు నోటువుచ్చి విమ ♦ లామృతభాండముఁ గొన్న యాగరు
త్సంతఁడు పోలె, వీరబలు ♦ దర్ప మడంచుచు, భానుసింహు సే
నాంతరమందునుండి కొని ♦ యవ్వలి కేగె సురక్షితమ్ముగన్. 248

చ॥ "పడఁ బడె భానుసింహుఁ!" డను ♦ వార్త దవానలమో యనంగ నె
ల్లెడలను నాక్రమింప విని ♦ యానిన బెబ్బలిమాడ్కి, రామచం

ద్రుడు, జయమల్లునైనముల ♦ తో నొనరించు రణంబు వీడుచు
వడివడి వచ్చె వీరబలు ♦ పై గిరిపై బడు వజ్రమో యనన్.

249

—*) రామచంద్రుడేపుని ద్వితీయ యుద్ధము. (*—

ఉ॥ కైటభదైత్యుపై నడచు ♦ కంజదళాయతనేత్రుడో యనన్
నూటిగ రామచంద్రపుష్ప ♦ సోముడు మోగలువీరయోధులన్
దాటుచు వచ్చి, వీరబలు ♦ దాకి తదీయభటాళి జేతులన్
దీట యడంగఁ గంతములు ♦ ద్రెంచి యనేకులఁ గూల్చె నత్రుణ్.

250

శా॥ గుల్లల్ గుల్లలు గాఁగఁ గొందఱును, ను ♦ గ్గున్ నూకఁగాఁ గొందఱున్
ద్రెళ్లన్ జేయుచు, రామచంద్రుడును ద్వా ♦ ర్వీరుల్ విజృంభించు ను
ద్యల్లీలల్ గని మానసింహవిభుడున్ ♦ దౌదపులందున్న య
బుల్లఱునుని బిల్చి వారిపయికిన్ ♦ బూన్చె మహాగ్రాజుకిన్.

251

శా॥ ధీరోదాత్తుడు రామచంద్రుడును సఁ ♦ దీప్తానలజ్వాలయై
తేరుష్కటవి భస్మసాత్కృతముగా ♦ దర్పించి చెండాడి, యా
శ్రీరామప్రభుఁ డస్త్రధార నసుర ♦ శ్రేణీశిరశ్చేఢులన్
నూలుల్ నూలులు రాల్చునట్లు రణమం ♦ దున్ రాల్చె మస్తంబులన్.

252

చ॥ లలయక రామచంద్రపతి ♦ యావనసేనల గీటడంచి, చే
తులకసిపోవఁ బోరి బల ♦ ధుర్యుని వీరబలేంద్రుఁ దాకి, మం
ట లుమియు ఖడ్గరాజము బె ♦ డంగుగఁ ద్రిప్పుచు, దచ్చిరంబు వ్ర
క్కలుగను మోదె! వాడు పడఁ ♦ గన్ భటులు గొని పోయి రవ్వలన్.

253

మ॥ పొగవోలె దగఁ బాటి యానృపతి య ♦ బుల్లఱచమూనాయకున్
దగిలె; వాడు పరాక్రమించి, నడగొం ♦ డన్ బోలె వచ్చె; మహా
రగమున్ దాద్యుడవోలె బట్టి యిలపై ♦ రాల్పంగఁ, దత్సేనయున్
మొగవిచ్చె గను విచ్చి యంబరువిభుం ♦ డున్ గొంచి శోకింపఁగన్.

254

శా॥ గాసిన్ బెంచుచు రామచంద్రుడు తురు ♦ మగ్రశ్రేణి ఖండించుచో
ఖాసింఖాను పదాఱుమందిభటు లం ♦ గగ్రశ్రేణి రక్షింప యు
ద్ధానకుం డయి యాతనిన్ దొడరి యు ♦ ద్యద్ధాటిమై ఖడ్గమున్
వేసె; భూపతి దాని రాల్చె నవని ♦ నిస్త్రిశధారాహతిన్.

255

తి డా ఆపదు నేడుమంది యొక్కఁ డై పయినం బడి; రంత దోర్బలా
టోపముమై నెదిర్చుచుఁ గ డుం గడు డస్సియు రామచంద్రధా
త్రీపతియుఁ దురుష్కభటు డెబ్బ గళంబున సోఁకి క్రిందుమా
డై పడి కూలెఁ; గల్పకమ డ హావనిజాతము కూలు చాడ్చునఁ. 256

—*) శ్యామసింహాదుల యుద్ధము. (*—

శా ఝాలావీరుల శ్యామసింహాదు తురు డ మ్మశ్రేణిపైఁ బూన్చి దా
నాలంబుఁ బానరించి రక్తతతు లే డ తై పాల్చెఁ; దద్ధాటికిఁ
రాలె మ స్తము లెల్లడఁ; లయసమా డ రమ్మల్ విజృంభింపఁగాఁ
దాళీపక్వఫలంబులుఁ ధరణి పూఁ డ డ రాలు చందంబునఁ. 257

మ॥ పరుషాకారులు, యామ్యకింకరుల తే డ వఁ వెల్లు, నాచోహణుల్
సరసఁ గొల్వఁ గొటేరియావిభుడు, బే డ డ్లాభ ర్తయుఁ, యావనో
త్కరముల్ భీతిలి నాల్గువైపులఁ జనం డ గా, సంగరక్షోణి శౌ
ర్యరసోన్మాదముతోడఁ బోరి మృగేం డ ద్రారావముఁ జేయుచుఁ. 258

శా ఆటోపమ్మన రామచంద్రుసుతుఁ డా డ వ్యాఘ్రంబువోలె నిరా
ఘాటప్రక్రియ వైరినైన న్యమ్మగసం డ ఘాతంబుపై వ్రాలెఁ; ద
ద్ధాటికిఁ నై పఁగలేక తుత్తుమురుగాఁ డ దందోపతండంబుగా
రోటఁ బెట్టి సడించుమాడ్కి యవసేం డ ద్రుల్ స్రుక్కి రవ్వేళలో. 259

చ॥ జలధితరంగమాలికల డ చాడ్చున యావనసేన పైబెడఁ;
జలమున రామచంద్రస్వప డ సత్తముసూనుడు శేషనాగ మ
య్యెలుకలపిండుపై బెడఁడు డ నేపున వ్రాలుచుఁ బోరుచుఁ దురు
ష్కుల తల లేరివై చె, సుమ డ గుచ్చము లల్లన గిల్లుకైవడిఁ. 260

⊙ The exiled prince of Gwalior Ramsah, his son Khandi Rao, with three hundred and fifty of his brave Tuar clan, paid the debt of gratitude with their lives. Since their expulsion by Baber, they had found sanctuary in Mewar whose princes diminished their feeble revenues to maintain inviolable the rights of hospitality. 800 Rupees or ₹ 100 daily, is the sum recorded for the support of this prince.

“Annals of Mewar.”

మ॥ అతడు రెండవభైరవుం డనఁగ బా ♦ హాటోపసాహంక్రియా
రతి నుప్పొంగుచు వీరవిక్రమవిహా ♦ రమ్మల్ పొనర్పడురు
మృతతుల్ మ్రగ్గెను; మృత్యుదేవతయు నా ♦ ల్కజాచెనో నా రణ
క్షితియెల్ల భటశూన్యమాచుఁ గనుపిం ♦ చె వాని నల్లిక్కులక.

261

కా॥ “అండ్ జేరఁగ నీడు! తుత్తుమురుసే ♦ య జొచ్చె మమ్మెల్ల! నీ
ఖండేరావు యముండో! రుద్రుడో! మము ♦ గాపాడి రక్షింపఁగా
రం” డంచు యవనుల్ చమూపతుల మొ ♦ జ్జల్ వెట్టి ప్రార్థింప, ను
గ్రుండై యాజయమల్లు దూఁకె! ‘భయము ♦ గోల్పోవు’ డం చార్పుచుక.

262

కా॥ చండాటోప మెలర్ప నయ్యెడ భారా ♦ సావీరులు వచ్చి యా
ఖండేరాయనిఁ దాకి; రాతడు భుజా ♦ గర్వంబుమై మార్కొనెక;
బెండై శౌర్యము, కొంద తేగిరి రణో ♦ ర్వికపీడుచుక; గొంద టు
ద్దండస్ఫూర్తి నెదిర్చి, రప్పరశు కుం ♦ త్రేణులక గ్రుమ్ముచుక.

263

చ॥ తడయక రామచంద్రవసు ♦ ధాపతిసూనుఁ డవక్రవిక్రమా
ధ్యుఁ డయి రణంబు సేయ, నొక ♦ యోధుడు ఖడ్గము నెత్తి వేయఁగాఁ
గుడిభుజ మట్టె వ్రీలి బెడఁ ♦ గుం గరవాలము ధాత్రి డుల్లినక
బాడువుఁ డటంచు వైరు లుర ♦ ముక బడఁ గ్రుమ్మిరి కుంతసంతతిక.

264

—౧) ఖండేరావు రణరంగమునఁ గూలుట. (౧—

సీ॥ గగనహర్షాగ్రభా ♦ గమున నిల్పుట మాని, యిలఁ జేరు చంద్రమః ♦ కళ యనంగఁ!
గ్రాంచభేదనము గా ♦ వించి విశ్రాంతిఁ గూర్పుండెడు మాణ్మాతు ♦ రుం డనంగఁ!
గ్రతువైరి ఫాలనే ♦ త్రజ్వాలకు సొమ్మసిల్లి కూలెడు మన ♦ సిజుఁ డనంగఁ!
గల్పాంతపవనసం ♦ ఘర్షణంబున కోర్వ కిల వ్రాలు హేమాద్రి ♦ శృంగ మనంగఁ!

గీ॥ నభ్రముననుండి తనదు పు ♦ ణ్యంబుఁ దప్పి సూటి తెగిపడ్డ చక్కనిమిమ్మక్క యనంగఁ!
దనువుఁ దాల్చిన భవనసౌం ♦ దర్య ధనము బవరమందు ఖండేరాయఁడవనిఁ గూలె.

మ॥ వనరాశిక జొరఁ బాటు వాహినులటుల్ ♦ బారై మనస్సింహుఁ డా
తనితోమ్మండ్రు సహోదరుల్ యవనమ ♦ ధ్యంబుండు బోరాడఁ జొ
చ్చిన రూపాలాసుభటుండుల్ భటశిర ♦ శ్చేదంబు సేయక, విప
క్షునికాయంబులు దిగ్భ్రముక దవిలి నె ♦ న్నక జూడఁగా సాగినక,

266

ఉ॥ గ్వాలియరీశులుక దెగిరి; ♦ వ్రాలెను నేలను భానుసింహుఁ; డి
వేష జయంబు తప్ప; దొక ♦ పెట్టన వైరులఁ దాడి కూల్చుటల్
మేలని మానసింగు నియ ♦ మించె; దురుష్కులు దిక్కులెల్ల గ
గ్గోలుపడంగ నార్చి రిపు ♦ కోటులఁ దాడి రవాగ్యశౌర్యులై. 267

సీ॥ భయద యావనవీర ♦ భటు లారభటులతోఁ బ్రళయకాలపయోద ♦ పటలిమాడ్కిఁ
జెలరేఁగి నాల్గుది ♦ కులఁ గ్రమ్మ, దావాగ్ని యలమిన మృగములు ♦ కలఁగినట్లు,
లగ్నివర్షించు గ్రీ ♦ మౌతపోధతికిఁ బుష్పనంబు తలవాల్చి ♦ వాడినట్లు,
వారాశి యుప్పొంగి ♦ మేరమీఱఁగ, నదీ తోయపూరం బెక ♦ దొట్టినట్లు,
గీ॥ రాజపుత్రులు పటుపరా ♦ క్రమసమగ్ర మూర్తులై పోరుచున్నను ♦ మొగలువీర
భటులసంఖ్య హెచ్చుట నో ♦ ర్యంగలేక బరువుపడిరి కొండలు పైన ♦ వ్రాలి నట్లు.

—*) చంద్రభట్టారకుఁడు యవనులపైఁగవియుట. (*—

ము॥ అరు లాత్మీయబలంబు నొంపఁ, గవిలో ♦ కైకాగ్రగణ్యుండు స
ద్గురుఁడుక విప్రుఁడు చాందుభట్టు కర ము ♦ గ్రుండై రణోన్మాద వి
స్ఫురితుండై గజరాజవాహముఁ, గలం ♦ బుక నైతముక వీడుచుక,
గరవాలంబు ధరించి దూఁకెఁ బ్రతిప ♦ క్షచ్ఛేదముక జేయఁగక. 269

చ॥ అనిలజవంబునక విటుగు ♦ నభ్రము లట్టులు, శ్వేనధాటికిఁ
వెనుకకుఁ బోవు నవ్వహగ ♦ బృందము నట్టులు, వేటకాని ద
ర్శనమను నోడి పర్విడెడు ♦ సత్వము లట్టులు, చాందుభట్టు ఘో
ర నిబిడధాటి బెండువడి ♦ మ్రగ్గిరి మోగలు యుద్ధవీరులుక. 270

సీ॥ కడదాఁకఁగనిన భ ♦ గ్న ప్లాసనివహంబు! ఖండితాలంకార ♦ మండనంబు!
ససమన్వితోరు ప ♦ దార్థసంఘాతంబు! స్థలిత వ్యవస్థాక ♦ గణయుతంబు!
దుష్ప్రియాకృత శబ్ద ♦ దోషభూయిష్ఠంబు! నపరాసహిష్టు వా ♦ క్యాన్వితంబు!
నధిక విసుధియు! ♦ నపగత నియతియు! నగణమాన గురు ల ♦ ఘ్నోతరంబు!
గీ॥ నపగత రసావకాశంబు! ♦ నత్యనన్వయక్రమముగాఁగ, యవనపై ♦ న్యంబునెల్ల
సరసకవిలోకపతియయ్యుఁ ♦ జంద్రభట్టు కుకవికావ్యంబుబోలె నె ♦ కొనఁగఁ జేసె.

ము॥ “పిడుగుంబాటున పైన్యగర్భమున నా ♦ వేళించె నీతుడు; చం
పుఁడు పోనీకుఁ” డటంచు నొండొరులు గుం ♦ పుల్ గుంపులై ప్రేలు మో

పెండు సందీయక చుట్టు మూఁగిరి మొగల్ ♦ వీరుల్ తదధ్యక్షు! ల
య్యెడ దేవాసురయుద్ధమట్లు సమరం ♦ బేసారె నత్సుగ్రమై.

272

సీ॥ చంద్రహాసం బెత్తి ♦ జయమల్లు కేడెంబు శీర్షకంబును జించి ♦ చెండి వైవ!
రాయశీలుఁడు సుప ♦ ర్ణప్రాభవుం డౌచుఁ గలవాలఫణిని వ్ర ♦ క్కలుగఁ జేయ!
సింహశౌర్యుండు ఖా ♦ సింఖాను మున్నున్న పరతెంచి యున్నతా ♦ శ్వంబు నఱుక!
బులివంటిప్రోడ య ♦ బూల్లచమూపతి నెత్తిపై ఖడ్గంబు ♦ నెత్తివేయ!

గీ॥ రాజపుత్రశతాధిక ♦ గ్రంథకర్త చంద్రభట్టారకుండు యశ ♦ సాంద్రమూర్తి
తల పగిలి యశ్వముననుండి ♦ తెలివి తప్పి ముందునకు సోలి ధరవ్రావి ♦ మూర్ఛమునిగె.

చ॥ ఎవని పదాంబుజాతము ల ♦ హీన నృపాలవరేణ్యసేవ్య మా
కవి ధర వ్రానినా మెఱుపు ♦ గ్రక్క-న వీచినయట్లు ధేలవా
రవిభుండు వచ్చి దూఁకి కరి ♦ రాజు మృణాళముఁబోలె నెత్తి యా
హవతలమందునుండి వడి ♦ నవ్వలఁ జేరిచె నశ్రమంబుగన్.

274

మ॥ 'కవి నిర్యాణమునొందె; మమ్ము నెదురం ♦ గా లేఁ డొరుండుండు న
య్యవనల్ పొంగుచుఁ గేక లార్పులును జే ♦ యన్, దన్మహానాదముల్
దివి మ్రోయంగఁ బ్రతాపభూవిభుండు త ♦ తేనాధిపుల్ నెమ్మనం
బవియన్ శోకము నొంది కుందిరి దురం ♦ తాయాసభారమ్ముగన్.

275

—*) రాఢోడ్ తేజసింహుని మూడవ యుద్ధము. (*—

సీ॥ సాగరాంతర నివా ♦ సము మాని ధరణీకిఁ బరతెంచు బాడబ ♦ వహ్ని యనఁగ!
నాపృతాపేశ్వరుం ♦ డను గజాసురవైరి ఫాలనేత్రానల ♦ జ్వాల యనఁగ!
సచరాచరప్రపం ♦ చముఁ గూల్చు బరతెంచు పృశయకాలపరేత ♦ రా జనంగ!
యవనసేనారణ్య ♦ మలమి భస్మము చేయఁ దవలెడు నిర్ధామ ♦ దహనుఁ డనఁగ!
గీ॥ ధరకు ఓగి వచ్చు చండమా ♦ ర్రాండుఁ డనఁగ! వైరిగిరికిటిపై వ్రాలువజ్రమనఁగ!
భూతలంబు నిర్వవనంబు ♦ చేతు ననుచుఁ దేజసింగు హయంబును ♦ ద్రిప్పి కదలె.

మ॥ తనరాఢోడులు రెండువేల్ భటులు చెు ♦ తన్ గొల్వఁగా సింహగ
ర్జనమున్ జేసి యజాండకర్పరము పి ♦ చ్చల్ గాఁ బడన్ దూఁకఁ, ద
ద్ధనియున్ మృత్యువు నట్టహాసమటు శ్రో ♦ త్రద్వంద్వమున్ జీల్చి 'ని
డెను నూతేం డ్ల'ని వ్రీలె మోగలుల గుం ♦ డల్ తేజసింహుగన్.

277

ఉ॥ మారట రుద్దుడై యతఁ డ ♦ మందపరాక్రమరేఖ యొప్పు గొ
క్కరుమెఱుంగువోలె దుర ♦ గంబు రణాంగణమందుఁ ద్రిప్పి ను
ర్వారజవంబునక దలల ♦ పై నడిపించి తురుష్కలోక సం
హార మొనర్పఁగాఁ దొడఁగె ♦ నచ్చటి యందఱ కన్నిరూపులై . 278

మ॥ కృతసర్వాహవసాధనాభ్యము రణో ♦ ర్వే దేజసింహాగ్నిప
ర్వత ముప్పొగుచుఁ దన్మహానలము ప ♦ ర్వే దహ్మకో లేని దు
స్థితిఁ దొరుష్క చమూమహావనము భ ♦ స్త్రీభూతమై చుట్టునుక
ఱ్ఱితిపై రాలెను గుప్ప తెప్పలుగ ని ♦ ర్జ్వలితఁ గూలుచుక . 279

మ॥ యవనోర్వీరుహాకోటిఁ ద్రుంచి ధరపై ♦ వ్యాపింపఁగాఁ జేసి యా
హవనుక్షేత్రము సర్వముక జదను సే ♦ యగల్గి దుర్వారసైం
ధనసంఘట్టనతోడ మెత్తఁగను దు ♦ న్నగల్గి రాతోడు పు
గవుఁడుక శత్రుల రక్తధార మడవల్ ♦ గల్పె బ్రతాపోన్నతిక . 280

గీ॥ లిపితులందఱు తనదు నా ♦ హసము మెచ్చ విసుగ కంతంతకును విజృంభించి పొంగి
యాకుగుమి దూసి పోసిన ♦ యట్లు నఱకి వై రిసంహార మొనరించె ♦ వాలుమగఁడు.

మ॥ ఖరసంఘట్టన తాళమానముల ని ♦ గ్గుజూప రాతోడ్పట్టుల్
తురగవాతముఁ బూన్చి యాపశయరు ♦ దుల్ వోలెఁ దిండించి యు
ద్ధరతొరుష్కచమూసమూహములపైఁ ♦ దొక్కించి స్రుక్కింప, న
య్యరులుక వ్రాలిరి పీన్లుపెంటలుగ హా ♦ హాకారముల్ చేయుచుక . 282

మ॥ తెగియున్నట్టి మనోజ్ఞ హారమున ము ♦ త్రైంబుల్ వలెక దిక్కులక
మొగలుల్ పాటిరి; మానసింహుడు “జయం ♦ బుల్ చేతికి జిక్కుచోఁ
దెగఁబాటక దగునయ్య! ధైర్యరమ సం ♦ ధిల్ల రిపుఁడేఁ గూ
ల్పఁగఁ బొం” డంచని మందలింప నలు ని ♦ ల్వేలేక వా రందఱుక , 283

సీ॥ “ప్రళయరుద్రులు గాని ♦ బదనూర్భటులుగారు! తెలియవే రాతోడు ♦ తేజసింగు!
మృత్యుదేవతకైనఁ ♦ గృప గల్గుఁగాక! చంపినదాఁక నీతండు ♦ విడువబోడు!
నితనితో మార్కొని ♦ యేగ్గలొండంబంత బుసవచ్చె! నొడఘల ♦ నుసురు లేదు!
గొలుసులఁ గట్టి తో ♦ డొనిపోయినను మోము తేజసింహునిదిక్కుఁకత్రిప్పబోము!

గీ॥ నిలక తూగాడెఁ గాల్చి! నీకొలుపు చాలు! బ్రాణ ముండిన లాభముల్ పడయవచ్చు!
“రాము రాలేము మేము పోరంగఁ జాల”మనిన, మానసింహుడు దిగులంది నిలిచె.

- శా॥ ఆసప్తానుడు కొంతసేన గొని డా డ య్ వచ్చె నచ్చటి; క
ష్టాసక్తి గని మానసింహవిభుడు డా డ బ్రాణంబు బ్రాపించి పె
ల్లాసల్ బాసలు పెంచి కష్టపడ, నా డ యా సైన్యముల్ దైన్యముల్
వాసెన్; డాసిరి తేజసింహు నెదిరిం డ షక్ బూని వా తందఱున్. 285
- మ॥ చిటున వ్యాస్య మలంకరింప; రిపుల డ జేయెత్తి “వేంచేయుఁ డం
దఱు వీరుల్! మిముఁ డాడి పోరుటకు డెం డ దం బుత్సవం బందె; సు
స్థిరులై పాఱక నిల్వఁ” డంచు బదనూర్ డ సింహంబు పూరించె ని
ష్ఠురశంఖంబు విపక్షకోటిపయి రా డ తోడుల్ వడిగి దూఱఁగన్. 286
- చ॥ ఒకయెడ రెండులక్షలగు డ యోధులు గుండెలులేక నిల్వ; నిం
కొకయెడ రెండువేల భటు డ లుర్వి వడుకఁగ వారిఁ డాఱఁగా;
నొకనికి నూఱుమంది భటు డ లోడెడి యా రణరంగవైభవం
బొకవెయికండ్లఁ జూడవలె! డ నూఱక వర్ణన చేయు తెట్లగున్. 287
- చ॥ ఉదధి తరంగపంక్తులు మ డ హోన్నతధాటిని శైలపార్శ్వమం
దుఁ దగిలి పాయలై విఱిఁగి డ తోడనె వెన్కఁకుఁ బాటి శాంతమై
పొదలుగతిఁ దురుష్కచము డ వ్రల్ రభసమ్మునఁ దేజసింహుపైఁ
గదిసి తదీయధాటికిని డ గ్రమ్మటి వెన్కఁకు మ్రొగ్గె నయ్యెడన్. 288
- మ॥ పురదై తేంద్రుల నొంచు రుద్రునివలెన్ డ బోనిక యాలోకభీ
కరుఁ డయ్యుగ్రస్యసింహమూర్తి యరులన్ డ ఖండించి దోర్దర్ప వి
స్ఫురుణ్ వెల్ల, రణాంగణం బఖిలమున్ డ శూన్యంబుగాఁ దోఁచె; “గు
మ్మరి కేడున్; గుడె కొక్కనాఁ” డనెడు సా డ మ్యం బొప్ప రూపించుచున్. 289
- మ॥ అలఘువోయి మ ధునీప్రవాహభరమ డ ట్లత్యార్భటిన్ దూఱు నా
జలపాతం బటు దేజసింహుఁ డతిభీ డ ప్పుప్రాభవుం డౌచు ముం
గలికిన్ దూఱఁ; దదీయధాటి నిలువం డ గా లేక సర్వంబు మో
గలుపై న్నంబు దిశాముఖంబులఁ గలం డ గన్ బాటె దైన్యంబునన్. 290
- ఉ॥ “ఈ యపమృత్యువున్ దొడరి డ యీశ్వరుఁ డైన మనంగలేడు! మా
యామువు గట్టి డాట నొడ డ లం దసువుల్ గనఁ గంటి! మింటికి
బోయియు నాలుబిడ్డలఁ గ డ నుంగొనువారము! వైరి గెల్వ నే
దో యొకదారి చూచుకొను! డ మూఱక చంపకు కూటిపేదలన్.” 291

మ॥ అనఁగా, సంబరుభర్త యాటుగుర పై ♦ న్యాధీశుల జేర్చి యే
మని లా నాశలు చూపెనో; భటులు తో ♦ డై కొల్వ వారు రణో
ర్విని దూరమ్మున బొంచి పొంచి యనువా ♦ వేళ వడి దేజసిం
హునిచుట్టు వలయాకృతి గవిసి ర ♦ త్యుగ్ర ప్రతాపాధ్యులై. 292

చ॥ అది గని తేజసింగు ధను ♦ రాకృతి వార్వముఁ ద్రిప్పి, ఖడ్గముల్
చిదియఁ, నురంగమంబులు న ♦ లిబడ, యోధులు డుల్లి కూల. 'స
ర్వదమను' డంచు నెల్లరును ♦ బల్కంగ; వైరుల నొక్క డైన దె
బ్బ దిననివాడు లే డన న ♦ వార్యబలంబున జేసె యుద్ధము. 293

సీ॥ "ఇదె చెంతజేరితి ♦ నిపు డైన నెదిరింపు" డని కొందఱను దాకి ♦ యసువు లూడ్చి!
"పరువు లెత్తెదరేల! ♦ మరణంబు దప్పునే" యనుచుఁ గొందఱ తలఁబదియ మోది!
"యేది మీవిక్రమం ♦ బిట్టిదేనా" యంచుఁ గొందఱ దాసి ను ♦ గ్గుగను జేసి!
"యొదిగియుండెద రేల ♦ కదిసి రా రం" డని కొందఱ ససిధార ♦ మ్రంద నేసి!

గీ॥ "మీరు కంపించు టట్లుండఁబూసాయములు వడఁకె గను" డంచుఁ గొందఱఁబట్టికూల్చి
మెలఁగె రణమునఁ దేజసిం ♦ గెలుకపొడు నలముకొని పిల్లి చెరలాట ♦ మాడు నట్లు.

సీ॥ ఆననేండువు దర ♦ హాసచంద్రికలీనఁ జని రాయశీలు వ ♦ తుమ్ము గ్రుమ్మె;
నొయ్యారమునఁ బోయి ♦ యొరచూపునఁ జూచి జయమల్లు నశ్వంబు ♦ సంహరించె;
నిలిచి నట్టులె నిల్చి ♦ చెలరేగి ముందేగి వీరబలేంద్రు ను ♦ ర్విబడ మోదె;
నొర ఖడ్గ ముంచి య ♦ త్యుల్లాసమునఁ జేయి సాచి ఖాసింఖానుఁ ♦ జక్కడంచె;

గీ॥ గరయుగంబున ఖడ్గయు ♦ గంబుఁ దాల్చి, చనుచు నఱికె నట్లుల్లా భు. ♦ జద్వయంబు
మీస మొత్తి యాసపఁఖాను ♦ మేను చించె! దేజసింగు ప్రతాప సంధివుఁ డగుచు.

మ॥ కడురక్తి జయలక్ష్మీయుఁ పధువు, మో ♦ గల్వీరు లాదేవి సం
దడిమెఁ గొల్చెడు చుట్టపక్కములు, యు ♦ ధంబు వివాహంబుగా,
బెడగుగత్తుల పూలమాలలు శుభా ♦ ప్తి గూర్చుచు దేజసిం
హుడు డేగాటల నాడు పెడ్లికొడు క ♦ ట్లాప్పాతె నవ్వేళలో. 296

గీ॥ దేవ తిర్మ జ్మనుష్యులఁ ♦ దేజసింహు నట్టి వీరుడు లే డని ♦ యంద అనఁగ
సమర మొనరించె; శాత్రువుల్ సమసి! రపుడు శిశిరమున నాకు రాలెడు చలువుదోచె.

ఉ॥ పోడిమిమీఱ నార్యుర చ ♦ మూపతులు భటు లెంతకాల ము
ల్లాడినఁ దేజసింహుఁ డిసు ♦ మంత కలంగుటగాని వాజి తూ

గాడుటగాని, కత్తి కర ♦ మందుఁ జలించుట గాని లేద; క్రొ
వ్యాడిమితోఁ దురుష్కభట ♦ భంజనముఁ బొనరించె నుగ్రుడై.

298

మ॥ కదనక్షోణిని మానసింహుఁ డట వె ♦ న్కన్ వెన్న నే పొంచి సా
గి దరిన్ జేరుచు జోడుగుండుల తుసా ♦ కిన్ బ్రేల్పఁగా వర్మమున్
జదుగన్, వెన్న నగల్చి వత్తుమున డూ ♦ సెన్ గుండు; లాదెబ్బతోఁ
జదియన్ మోదెను తేజసిం గతని దో ♦ స్తంభంబు బెండై చెడన్.

299

—*) రాతోడ్ లేజసింహుని నిర్యాణము. (*—

సీ॥ గిరిభేదనము చేయు ♦ తటి నొక్కచో శ్రాంతిఁ బడయు దైవతచక్ర ♦ వర్తి యనఁగ!
గగనహర్యాగ్రభా ♦ గ విహారమును మాని ధరఁజేరు చండమా ♦ ర్తాండుఁ డనఁగ!
దివి నేగువేళఁ గ్రిం ♦ దికి విమానము జాటి పడిన భేచరసార్వ ♦ భాముఁ డనఁగ!
భవనముల్ గంపిల్ల ♦ మ్రోఁగి యాఁగిన ప్రతాపాబ్జాక్షు పాంచజ ♦ న్యం బనఁగ!

గీ॥ సంతదాశను మొగలుసే ♦ నాభి యింకఁ బరమవీర్యంబున జ్వలించు ♦ బాడ బాగ్ని!
దేజసిం గశ్వముననుడి ♦ తెల్లి పడియె 'నోజగన్గరు! త్రిజగద్గు ♦ రూ!' యటంచు.

శా॥ ఆరాతోడ్భవనప్రతాపతపనుం ♦ డ స్తంభతుం డై చనన్
భేరినాదము బొబ్బ లార్పులును శో ♦ భిల్లెన్ మొగల్ సేన; శో
కారావంబుల రాజపుత్రకుల పై ♦ న్యం బంతయున్ స్రుక్కి ని
స్సారంబై స్పృహ తప్పె జీవకళ లే ♦ శంబై నఁ గన్పింపుమిన్.

301

—*) ప్రతాపసింహుడు విజృంభించి యవనసైన్యముఁ జొచ్చుట. (*—

సీ॥ హారావలీపర్వ ♦ తాంతరమందుండి వచ్చు కేసరిసార్వ ♦ భాముఁ డనఁగ!
యావనభవనసం ♦ హారంబు గావింప నెత్తి పైఁబడు పెను ♦ మిత్తి యనఁగ!
జగము లన్నిటిని ధ్వం ♦ సం బానర్పఁగ రెచ్చి పరతెంచు లయకాల ♦ భర్తఁ డనఁగ!
గల్పాంతమున జగ ♦ ద్గణము దుమ్ముగఁజమ్ము సప్తప్రభంజనో ♦ చ్చలన మనఁగ!

గీ॥ దేజసింహుని మృతికి నా ♦ ర్తిని వహించి "యవనసైన్యాంబునిధి మడియూత్ర బాడ
బానలవ్యాప్తి నింకింతు" ♦ నని ప్రతాపవిభుఁ డరాతులపై విజృం ♦ భించె నపుడు.

సీ॥ ముక్కు తోడరమల్లు ♦ భూరిసైన్యం; బసభాను ఖాసింఖాను ♦ కన్నుఁగవయుఁ;
గంఠ మబ్బుల్లాముఁ; ♦ గడుపున జయమల్ల రాయశీలుల ♦ భట వ్రాతములును;

బాదంబులను వీర ధ బల-రాయసింహుల సైన్యంబు; రెండువ ధ ంబులందు
మాబాజుఖాచమూ ధ సమితి యబ్బూరహిమానుసేనాపరం ధ పరలు బెరసి;
గీ॥ యంబరీశుండు పుచ్చంబు ధ నందు నిలిచి; గారుడవ్యూహ మొనరింపఁ ధ గాఁ బ్రతాప
విభుండు సామంతులందఱు ధ విడక కొలువ, దస్యకోటి దండవ్యూహధాటిఁ దగిలె.

మ॥ ఉరగాధీశు సహస్రజిహ్విక లటం ధ చూహింప దోర్దర్బదు

ర్భరులై యొప్పు శిశోదియానుభటు లా ధ రాణాపిఱుండఁ భయం
కర నిస్త్రింశకతోరధార నిగుడం ధ గా, గండభేరుండముల్
హరిణవ్రాతము నట్లు చెండిరి విప ధ ట్టానీక మత్స్యద్ధర్తిఁ.

304

శా॥ లోకమ్ముల్ పొడిగాఁగఁ దాండవకళల్ ధ దొల్కొడ నర్తించు నా
శ్రీకంఠు బురుషించు రాద్రరసమూ ధ ర్మిప్రాభవం బొప్పు బ
ట్టాకర్తి గొని యాప్రతాపుఁ డరికం ధ తంబుల్ విదారించుచున్
జీకాకై పడఁ జేసె; మోగలుచమూ ధ శ్రేణిఁ సమికన్ధలిన్.

305

మ॥ క్రమమై హస్తము లట్టై లేచుటయు, ఖ ధ క్లవ్రాతముల్ కాంతిపూ
రములన్ బెల్లుంగఁ గ్రమ్ముటల్, భటుల మా ధ ర్థమ్ముల్ వడిన్ నీలి ర
క్తములన్ బైకెగఁజిమ్ముటల్, యవనయో ధ ధ వ్రాతముల్ గూలి ప్రా
ణము గోల్పోవుట తప్ప వేఱెడియుఁ గా ధ నకరాదు నల్వంకల్.

306

మ॥ తమవ్యూహంబు చొరకబడన్ యవనయో ధ ధ శ్రేష్ఠు లిరవ్వంకల్
గుములై వైబడఁగాఁ, బిషీలికములున్ ధ గుం పాచుఁ బై కెక్క న
శ్రీమమై పాటు భుజంగరాట్టదృశమా ధ రాణాచమూదండ మా
ర! మహావేగముతోఁ దురుష్కభటగ ధ ర్భం బందు దూరెన్ వడిన్.!

307

మ॥ శతధా ఖండము లొచు రాలె సమర ధ ట్టామధ్యమందున్, విశీ
ర్ణ తనుత్రాణచయంబులున్, దళిత కుం ధ తశ్రేణు, లాపై విలు
తిత కంతంబులు; భగ్ను ఖడ్గములు; కుం ధ శిఘ్రత భేరుల్; నిపా
తిత కేతువ్రజముల్; విఖండిత గదా ధ దీవ్యన్మహాదండముల్.

308

చ॥ తడయక వైరిశీర్షములు ధ తాశఫలంబులువోలె డల్లుంగన్
బొడువంగ నమ్మహాపురుష ధ మూర్తికె చెల్లును; శాత్రవాశ్వముల్
వడిఁ దనుఁ గాంచి భీతిగొని ధ పాఱంగ వల్లితధార నెత్తి వ
చ్చెడు పని చైతకంబునకె ధ చెల్లు ననంగ మెలంగి రిర్వురున్.

309

ఉ॥ అప్రతిమాన సాహసమ ధ హాబలవిక్రముఁ డైన రాజపు
 తప్రభుఁ డాప్రతాపుఁడును ధ దన్యుసమూహముల వధించి; బ్ర
 హ్మప్రళయంబు చేసె; సమ ధ రాంగణము విడి యంబరీశు సై
 న్యప్రతతుల్ గలంగుచు భ ధ యావలచి త్రతఁ బాతె దిక్కుల.

310

—*) ప్రతాపసింహుఁడు మానసింహ - సలీముల దగులుట. (*—

తి గీ॥ పూచి పట్టిన నడగొండ ధ పోల్కి దనరి; పట్టు బంగారు జలుగుటంబారి నెసఁగి
 “పంచమంగళ” గజరాజ ధ వజ్రతె; నందు మానసింహ-సలీములు ధ గానఁ బడిరి,
 గీ॥ తెఱలి తీవ్రక్రూధాశోణ ధ ద్యగ్యగంబుఁ బఱపి; యశ్వముఁ గోల్తలఁ ధ బైఁ గవించి;
 యుగ్రసింహంబు వేదండ ధ యుగమునట్లు బల్లె మెత్తి ప్రతాపుఁ డ ధ వ్వారి బోదివె
 సీ॥ రాద్రోరసాహాధి ధ శ్రవణముల్ రిక్కించి వీపున నున్న ప్ర తాపుతోడ
 నుబికి; ముందరికాళ్లు ధ లున్నతంబుగ నెత్తి; యువరాజమానసిం ధ హుల గజంబు
 దంతద్వయంబుపైఁ ధ దగ మోపి భయదహేషలఁ జేసి దర్పించి ధ చైత్రకంబు
 నిలిచె; నాపంచమం ధ గళము తద్ధాటికి వెఱచి తొండముఁ దల ధ విసరుకొనుచు
 గీ॥ వెనుక కొక్కువ్వుడిగఁ బాతెఁబృథివియద్రవఁ; గజగమనధాటి గండంబుఁగడచి పోయి
 మానసింహ-సలీములు ధ మనఁ గలిగిరి; మావటులు మాత్ర మిరువురు ధ మడిసి రవుడు
 సీ॥ కను లున్నభాగ్య మీ ధ తని యమానుషశౌర్యశ్రేణిఁ గంటి మటంచు ధ రెండుపక్ష
 ముల భటు లని మాని ధ నిలిచి; రజ్జూరహిమాను నిల్వెల్ల వి ధ స్మయము గదరఁ

తి In vain he (Pratap) strained every nerve to encounter Raja Mann. but though denied the luxury of revenge, on his Rajput foe, he made good a passage to where Selim commanded. His guards fell before Pratap, and but for the steel plates which defended his howdah, the lance of the Rajput would have deprived Akbar, of his heir. His steed the gallant Chytuc, nobly seconded his lord and is represented in all the historical drawings of this battle, with one foot raised upon the elephant of the Mogul, while his rider has his lance propelled against his foe. The conductor destitute of the means of defence was slain. When the infuriated animal, now without control, carried off Selim. On this spot the carnage was immense, the Moguls eager to defend Selim, the hordes of Mewar to second their Prince who had already received seven wounds. Marked by the Royal umbrella, which he would not lay aside and which collected the might of the enemy against him, Pratap was thrice rescued from amidst the foe.

“Annals of Mewar.”

“బదునాల్లు భువనముల్ ♦ వెదకిన రాజపుత్రకులట్టి విక్రమ ♦ రాసులుండ!
రిట్టి పూజ్యులఁ బట్టి ♦ హింసించు మామొగల్ జాతులు పరమదు ♦ జ్ఞాతులగుతఁ!
గీ॥ దనువునను జీవ ముండెడు ♦ దాత, వారి చరణసేవ చేయుడుఁ గాని! మఱచి తప్పి
యైన, నినుమంత యపకార ♦ మాచరింప” నని ప్రతిప చేసి తనఖడ్గ ♦ మవని వైచె.

మ॥ తనచే నున్న రవిధ్వజంబుఁ గని “యీ ♦ తండే ప్రతాపేశ్వరు”

డని మొగల్ భటకోటి చుట్టుకొని ఖ ♦ డ్గానీకకుంతాది సా
ధనముల్ వైచిరి; కాని యాతఁ డణుమా ♦ త్ర్ వెన్నకుఁబోక, కే
తనముఁ వీడక, పోరుచుండె నరిసం ♦ తానంబు ఖండించుచున్.

315

సీ॥ అరి వీడు, వీడెప్పుఁ ♦ డనరాక సుకులరణ మయ్యె; రాణా న ♦ రాతికోటి
మట్టడించెను; రాజ ♦ పుత్రపీరులు క్షీణబలులాట మేవాడ ♦ భానుని గతి
సందిగముగఁదోచె; ♦ మందేహగణముతో రణమున రక్తధా ♦ రలను దోగు
తపనునిమాడ్కిఁ బ్ర ♦ తాపప్రభుండు గాయములతో రక్తసి ♦ క్తాంగుఁ డయ్యె!

గీ॥ విరియఁ బూచిన కింశుక ♦ తరువువోలె వెలుగుచుండియుఁ గడు విజృం ♦ భించి వైరి
భలుల శిరములు చిదుగ్రస్తై ♦ వసుధ రాల, నతఁడు రణ మొనరించె భ ♦ యంకరముగ.

సీ॥ వెనుకు ముందులు చూచుకొనక, యూపిరి పుచ్చుకొనక, యాలోచించుకొనక, వీరు
వా రనుకొనక, క ♦ న్నడువారలను బట్టి చంపు నా సుకుల ♦ సమరమందు,

మ॥ నాసఫ్ఫఖానుతో ♦ నాబదోనియు “మనప్రక్క, వైరులప్రక్క, ♦ రాజపుత్రు
లుండురుగా; వీరియందు శాత్రువు లంచు హితు లంచు మీ రెట్లు ♦ లెఱుంగుచుదు”

గీ॥ రన, నసఫ్ఫఖాను “కన్నూసి ♦ కొనుచుఁ జీల్చి వేయుదుము; రాజపుత్రులు విమతులైన
విహితులైన యావనమతఁడేవు లగుట నం దెవరు నీల్గినను మేలె” ♦ యనుచుఁ దెలిపె.

సీ॥ తమరాజరాజు ర ♦ క్తము గన్నడ శిశోదియావీరులును సలుం ♦ బ్రాధిపతియు,
శ్యామసింహులు ♦ సంవర్త సమవర్తిమూర్తులై యరిగళం ♦ బులను జీల్చి;
రపుడు మనస్సింహుఁ ♦ డాప్రతాపేందుని యడుగులు మ్రొక్కి నూ ♦ ర్యధ్వజంబు
పెరికి కొండొకదూర ♦ మరిగె; నెచ్చట రవిధ్వజ మున్న నచటఁ బ్ర ♦ తాపుడుండు

⊙ At one stage in the fierce struggle Badouni asked Asaf-Khan how he could distinguish between the friendly and the enemy Rajaputs and was assured in reply that he could not do wrong if he shot, as sportsmen say “into the brown” because, as the commander cynically observed ‘On whichever side they may be killed it will be a gain to Islam.’
“Akbar the Great Mogul”

గీ॥ ననుచుఁ బెక్కురుయవను లంఠదరిగి; రంత, దురము భర మయ్యె; భటులతోఁ దొమ్మిదిగు
ర్గి సోదరులతో మనస్సింహుఁ డాదినంబు స్వర్గమున కేగి చెల్లించె డస్వామిభక్తి! 3

మ॥ అవనిఁ వ్రాలఁగ ధేలవారసర సా డలాధీశుఁ, డుద్యుత్ప్రతా
పవికాసంబునఁ బెల్లురేఁగుచుఁ ప్రితా డపస్వామి రోపించి శా
త్రపవిత్రేచ్ఛదము చేయఁ జొచ్చెను సలుం డబ్రాభర్తతో డాచు నా
హవరంగంబున వైరి వీరభటశీ డర్షాభి విదారింపఁగఁ.

3

❀ గీ॥ బల్లెమది మూఁడుచోట్లఁ, దుఁపాకియొక్కచోటఁ, జుండ్రహాసము మూఁడుచోటులం
దాడి రక్తము లురలఁ బ్రతాపదేవుఁ డొప్పె నంగారవల్లరి డయోయనంగ!

ఉ॥ తూములనుండి ధార లయి డత్యయము దూఁకెడు నట్లు; భీషదం
బై మెయినుండి తొమ్మిదియు డనఱ్విది గాయములందు నెత్తురుల్
భీమముగాఁగ దూఁక, రిపు డవీరహయాభి భయంబు నొంది ది
క్కిమలఁ బాఱఁ, జైత్రకము డసింహమహాధీశఁ జెలంగె నయ్యనిఁ.

3

మ॥ “విస! నేఁడీమొగలాయివీరుల తలల్ డభేదింతు; నిందుండి రా!”
నని జృంభించుచు వైరిఁ గూల్చెడు ప్రతా డపాధీశు నర్థించి ప్రా
ర్థనముల్ సేసియు విన్నవించియు సలుం డబ్రాభిల్లలోకేంద్రు లా
తనిఁ దోడ్తచ్చిరి శత్రువీరభట మ డధ్యంబందుఁ దప్పించుచుఁ.

3

మ॥ తనవంశంబునఁ బుట్టి స్వచ్ఛమగు స్వా డతంత్ర్యంబుఁ గాంక్షించి యా
వనపై న్యంబును జించి చెండుచుఁ బ్రతా డపప్రాభవుండౌ ప్రతా
పునకుఁ గల్గఁగనున్న క్లేశము లవం డబుఁ జూడఁగా నోడి క్రుం
కె ననంగా రవి పశ్చిమాంబుధి మునిం డగౌ రక్తకాంతిచ్చటఁ.

3

§ Manah seized upon the insignia of Mewar and rearing the golden S over his own head, made good his way to an intricate position drawing after h the brunt of the battle, while his prince was forced from the field. With all brave vassals, the noble Jhala fell and in remembrance of the deed his descendants have, since the day of Huldighat, borne the regal ensigns of Mewar and enjo the right hand of her princes.

“Annals of Mewar.”

❀ Three from the spear, one shot, and three by the sword.

“Annals of Mewar.”

సీ॥ ఆనాఁడు రణరంగ ధీమందుఁ గూడిన ప్రతాపపృథ్వీసుధటు లి ధీ ర్వదియురెండు
 ధీ వేలలో నెన్నిది ధీ వేల్పొంది బ్రదికి; రాతని బంధు లైదువం ధీ దలు మడిసిరి;
 త్వారువీరులు మూడు ధీ నందలేబదిమంది పడి; రొక్కొకకులంబు ధీ నందలుగను
 భటులఁ గోల్పడియె; యా ధీ వనపక్షమందుఁ దొంబదివేలు వ్రాలి రఠిక్కదనమందు;
 గీ॥ మూడులక్షల కెక్కుడై ధీ మొగలుభటులు మనినవారెల్ల గాయముల్ ధీ దినినవారె
 శత్రులందాఁక నోపక ధీ నైన్యమెల్ల నిలిచె బెగదంది నింగిఁ జూఁడులు నిగుడ్చి.

—*) కృష్ణసింహుఁడు యుద్ధమునుండి వెడలిపోవుని ప్రతాపసింహు నర్థించుట. (* —

మ॥ పరమోదారుఁ బ్రతాపుఁ గన్గొని సలుం ధీ బ్రాథర్త “యెల్లప్పు డి
 తరుదై నీముఖచంద్రునిక దవిలి లో ధీ కాష్లాదముక బెంచు నా
 దరహాసాంకుర మెందు డాఁగె! నిటు చిం ధీ తక గుండ నేలా! సురే
 శ్వరుఁడుక గాలము దప్పు నొక్కకరణిక ధీ వర్తించుటల్ వింతయే! 325

సీ॥ “ఎకలింగేశ్వరుఁ ధీ డిచ్చిన దానితో నేవేళఁ దృప్తి ప ధీ హించు టొప్పు;
 సాధనసంపత్తి ధీ చాలమి విజయ మొందఁగలేక పోయియుం ధీ డంగవచ్చు;
 బరిభూతి యనినంతఁ ధీ బ్రళయమంచుఁ దలంప; మపజయంబున సత్యమతిశయిల్లు;
 నీపూట కిది చాలు; ధీ రేపు మరల వచ్చి భువనముల్ కీర్తింపఁ ధీ బో రొనర్త;

గీ॥ మంతకాల మజేయ మై ధీ యెసఁగి ధర్మ మహిమ స్వాతంత్ర్యదీక్షయు ధీ మనల విడువ
 మంతకాలము శాత్రవు ధీ లంగుళంబు మేర యైనను గదలింప ధీ లేరు మనల. 326

చ॥ ఇదియుఁ బ్రదోషకాల; మిపు ధీ డెట్లును యుద్ధము నిల్పె; నిందు జే
 యుఁ దగిన దేది కన్నడదు; ధీ హాయిగఁ గొండను దాటి పొమ్ము; నే
 దుదిమొద లీచమూతతులఁ ధీ దోడ్కొని నీపదముల్ భజింపఁగా
 నుదయమె వత్తు; నొండుగతి ధీ నుల్లమునక దలపోయ కేఁగుమో!” 327

మ॥ అనఁ “దండీ! నను నమ్మి కొల్వఁగల నే ధీ నాధీశ్వరుల్ వ్రాలి కూ
 లిన నీచీకటిఁ దోసి నే నెటుల హ ధీ వ్రీఘాటు వీడంగ నే

§ But the desperate valour on the part of Rana Pratap was unavailing against such a force with numerous field artillery and dromedary corps mounting swivels and out of twenty two thousand Rajputs assembled that day for the defence of Huldighat, only eight thousand quitted the field alive.

“ Annals of Mewar ”

రును! మేవాడ్భటశౌర్యలక్ష్మి రణముం దున్ దుమ్ము పాలయ్యె! నే
ననిఁ గావించెద; శత్రులన్ దునిమెదన్; ధ్రువంబు లన్నించెదన్.

328

మ॥ “గురులున్ మాన్యులు చుట్ట-పక్క-ములు నా ధీ కున్ గూర్చు సామంతభూ
వరు లీలోకమునందు నాకుఁగల సం ధి బంధుల్ భుజావీర్యవి
స్ఫురణన్ బోరుచు వారి వారి పొడుగున్ ధీజీస్థలిన్ గొల్చి పం
డిరి; వీరందఱ వీడి దొంగబలె నొం టిన్ బోవఁ గాల్గొడునే!

329

మ॥ ఒడలం దూపిరి యాడునంతకు రణో ద్యోగంబునందుంకి నా
యడుగుల్ వెన్క-కు రావు; సుంతయు శరీ రాయాసమున్ దోప దీ
కడ; రే యైన దివంబ యైన, నొకఁడై కన్పట్టు; బూర్వాద్రి సూ
ర్యుడు దోతెంచెడుదాఁక శాత్రువుల నోర్తున్; గూర్తుఁ గీరిచ్చటల్.”

330

సీ॥ అని ప్రతాపుఁడు పల్క- విని భీమచాందు “భారతఖండ చండమా ర్తాండమూర్తి!
యని యొనర్పంగలే వనికాదు; భీతిల్లు దనికాదు; సకలలో కాళి యెటుఁగు
నినవంటి వీరుఁ డెం దును దిలోకములఁ ద్రికాలమ్ములందును గలుగఁ డనుచు;
సమయ మట్టిది గానఁ “జనుట మే” లనెఁ గృష్ణసింగు: నాకట్ల తోఁ చెడిఁ దలంపఁ
గీ॥ గొంతకాలము సంగర ధీజీ విడిచి యవలఁ దొలఁగుట పౌరుష హాని గాదు;
నీవు గలిగిన నిశ్శలార్థ నియతి గలుగు; దైవ మున్నది యాపై వి ధానమునను”

చ॥ అనినఁ బ్రతాపుఁ “జేమియును నాడఁగలేను; పరాభవాన్ని నా
మనసు దహించె” నంచన, న మాత్యశిఖామణి కృష్ణసింహుఁడన్
వినయ మెలర్ప వేడుకొని వేయు విధంబుల విన్నవించి సాం

త్యనములఁ గుస్తరించుచు బ్రతాపునిఁ బంపె రణంబునుండియున్.

332

—* { రణరంగము వీడిపోవు ప్రతాపసింహుని యవస
సేనాధిపతులు వెన్నంటుట. } *—

సీ॥ కాలిబాటను జైత కముపైఁ బ్రతాపుఁడు గిరివెంటఁ గొంత ద వ్వరుగునంతఁ,
జెంత నశ్వఖురాళి ధీతి సోకు ధ్వని విని తిరిగి వెన్క-కుఁ చూచి తురకభటులు
తఱుముకొనుచు వచ్చుటఁజిఁగె; గొండాకదూర మరిగి మరలి చూచియం దొకండు

⊕ The Rana having been wounded, fled to the hills mounted on his beloved
steed Chytuc and his victors were too exhausted to pursue him.

“Akbar the Great Mogul”

తగ్గియుండుటఁ గాంచె; ♦ దనప్రయాణము సాగఁ జేయుచు మరలి వీ ♦ త్తించె; నింక
గీ॥ నొకఁడు లోపించె; నంతలో ♦ నుద్ధరగతిఁ బాటు పదిమూరల వెడల్పుఁటేటు దవితఁ;
జై తకము దేహముననున్న ♦ సత్వమెల్ల నొక్కచోఁ జేర్చి సెలయేటి ♦ నుబికి దాఁటె.

గీ మ॥ కడుఁ గష్టంబున వెనకవచ్చు భటుఁ డొ ♦ క్కం డేటియందుఁ నాయం
బడుగుల్ మోవఁగఁ జేసి, దాటుకొని “నీ ♦ లాశ్వంబుపై నెక్కిపో
యెడి యో యోధకులారాగ్రే! నిలువుమీ! ♦ యి” ఘంచుఁ బల్కఁ బ్రతా
పుడు; “సిద్ధంబుగ నుంటి ర” మృని హయం ♦ బుక్ డిగ్గి నిల్వంబడె. 334

—*) సూక్తసింహుఁడు పృథాపసింహుని మన్నన వేడుట. (*—

మ॥ త్వరమై నశ్వము డిగ్గి యోధుఁడును జెం ♦ తఁ వ్రాలి “నానామహీ
శ్వర శీర్షస్థ కిరీట రత్నచయ శో ♦ భాపూర నీరాజన
స్ఫురణఁ మించు భవత్పదాంబుజయుగం ♦ బుక్ గాంచి సేవించు నా
పరమైశ్వర్యము గల్గె నేటికిఁ! బ్రతా ♦ పా! విశ్వలోకార్చితా! 335

మ॥ “ధర, సామాన్యపు శబ్దజాలమున “సా ♦ తంత్రంబు” దా నొక్కఁ జై
పరఁగె; నేడు భవత్పరిగ్రహ మహా ♦ భాగ్యంబునఁ జేసి, న
ర్వరసాధిస్థితరూఢి నొప్పుచుఁ బర ♦ బ్రహ్మప్రభావప్రభు
వఱలఁ జొచ్చెను; దివ్యమూర్తివి! ప్రతా ♦ పా! విశ్వలోకార్చితా! 336

§ Pratap unattended fled on the gallant Chytuc who had borne him through the day and who saved him now by leaping a mountain stream when closely pursued by two Mogul chiefs, when, this impediment momentarily checked. But Chytuc, like his master was wounded, his pursuers gained upon Pratap and the flash from the flinty rock announced them at his heels; when, in the broad accents of his native tongue, the Salutation “Ho! nila Ghodaca aswar (ho! rider of the blue horse!) made him look back and he beheld but a single horse-man, that horse-man his brother Sukta, whose personal enmity to Pratap had made him a traitor to Mewar, beheld from his ranks of Akbar, the blue horse flying unattended. Resentment was extinguished and a feeling of affection mingling with sad and humiliating recollections took possession of his bosom. He joined in the pursuit but only to slay the pursuers who fell beneath his lance and now for the first time in their lives, the brothers embraced in friendship. Here Chytuc fell and as the Rana unbuckled his caparison to place it upon “Unkaroo” presented to him by his brother, the noble steed expired.

“ Annals of Mewar ”

సీ॥ అన్నపు; స్వామివి; యాచార్యుడవు; ప్రాణమెత్తుగాఁ చూచి న ధన్వేలు నిన్నుఁ
దెగనాడి, యకట! భ్రాతృద్రోహమును గురుద్రోహంబు నొడిగట్టి, తురకలందుఁ
గలిసి, మేవాడపైఁ గత్తిగట్టుటను మాతృద్రోహ మొనరించి తిట్లు పడితి!
నేఱు వాఱెడి బాష్ప వారి నీయడుగులు తడుప నాచిత్తము తలము నొందె!

గీ॥ సఖలభువనవంద్యంబు నీయడుగుఁదోయి దలఁతుడు నాదు పాడుచేతుల స్ఫులింపఁ
బెరిగెఁ గొండలు కొండలై మరితరాళి; యెట్లు కృపఁ జేల్తువో! నన్నునింకమీఁద.

సీ॥ మరణదండన మాన్చి కరుణించి యమృతసారము పోసి తనదుప్రాణమున కన్న
నెక్కుడుగాఁ జూచి యిర్వదేదులదాఁక గ్రింద మన్నని బాజ్జి యందుఁ జేర్చి
జనకుడై పెంచె శాశ్వతయశోనిధి సలుంబ్రారాజ్యలక్ష్మి గా రాపుభర్తః
యకటకటా! నోర ననరాని విధమునఁ గాఱు లాడితిఁ గండ కావరమున;

గీ॥ సఖినవ కిసాల కోమలం బై తనర్పు నామహారాజు మది యెంత యడలె నొక్కొ!
యీ పితృద్రోహ మొక్కడే యెట్టిమర్గ తులకు నైనను గొంపొవఁ గలదు నన్ను.

క॥ ఈతటి నీపంచమహాభూతమ్ములు సాక్షి; వైరము నశించెను నా
చేతమ్మున; నన్ను గృహస్థితుడవై యేలు” మనినఁ బృథ్వీశ్వరుడు, 339

సీ॥ “నిర్హేతుకంబుగా నీవు వాదాడి నన్నెడఁబాసి చని పెక్కు లేడు లయ్యె!
బోరాని చోటికిఁ బోతివి! కొలువంగఁగూడని విచతులఁ గొలుచుచుంటి!
పుదయంబునుండి నన్నెదిరి తఱిమి పోరు నడిపితి సాయంత నంబువలకు!
మూఁడుమాఱులు నన్ను ముట్టి యంతంబునొందింప గట్టిగఁబ్రయత్నించియుంటి!

గీ॥ పని ముగిసి గంటకాలేద! యపుడె యేడ్లపాడవున నెసంగు వైరంబు పొలిసెననుచు
నిచ్చకపుమాటలాడుచు నిటులువచ్చి! తెలుల నిను నమ్మనగును! నా కెఱుకపడదు

క॥ దుర మొనరించుటకే యిపు డరుదెంచియున్న యమ్మ దగ్గఁజూడెపుడె
వ్వరు కోరిన వెనుదీడని యెఱుఁగు” మని వచింప సూక్తు “డిటు లేమిటికే! 341

సీ॥ సకలసామంతరా జసమూహములు సభాస్థానంబునందు నిర్జ్వరగణంబు
తెఱుఁగునఁ గొలువగ దేవేంద్రసమవై భవంబున నీవు మే వాడరాజ్య
సింహాసనం బధి ప్రించి యేలుటఁగాంచి యెడఁద నోరిమిలేక యీర్ష్య వాడమెఁ
గాని యెన్నెన్నియో గతుల యత్నించి బయల్పడనీక లో నణచికొంటి!

గీ॥ వేఱుచాలించి కూర్చున్న వేళ నెట్టులో హఠాత్తుగ నదియు బై కుబ్జిరాఁగఁ
బుది నెపమున నీతోడ వాడుపెంచి యుంటి! నాచిత్తవృత్తి యట్లుండె నాడు.

- సీ॥ సందెజామున నిన్ను ♦ శత్రునై న్యములు హస్తీఘాటుకనుమఁ గా ♦ ల్నిలుపఁబోవ
నెటనుండివచ్చెనో ♦ యేలుదూఁకినయట్లు మాతృద్రు యాసలుం ♦ బ్రామహింధ్రుఁ!
డిరులు క్రమ్మెడువేళ ♦ కిరువదిరెండువే ల్దొరలు గొల్వంగ నీ ♦ వరుగుదెంచి
సూర్యధ్వజము నిల్పఁ ♦ జూచితి! నపుడ నామదిలోన నొకగొప్ప ♦ మార్పుగలిగెఁ!
గీ॥ బక్షివలె నీపదములొద్ద ♦ వ్రాలియుండుఁ గాని రిపుల యుప్పునుడిన్న ♦ కారణమున
రాత్రి నిలిచి పొగ్గెట్టనుండి ♦ రణము నడిపి వాఙ్ముఖ మావిధమున దీర్చంగఁగంటి
గీ॥ అని ముగిసినంత సకలసే ♦ నాధిపతుల మంబరీశ్వరు శివరంబు ♦ నందు నుంటి!
మంత నీవు దేవా! వైత ♦ కాశ్య మెక్కి యరుగు టందఱమును గంటిమద్రదెసను.
సీ॥ అబరిశుఁడు 'పోయె ♦ నడుగొ! ప్రతాపుఁ డాతనితలఁ దెచ్చు నీ ♦ రునకు మాశ్వ
ధర యిత్తు'ననియె; మూ ♦ ల్తా భోరాసాదొరల్ గదలి; రేకాకి నిఁగించి కరిగి
మొగలులదెసఁ గిన్న ♦ పొడమి యాయురువురఁ దఱిమి గీటడఁచి నీ ♦ దరిఁ దరిసితి;
మూఁడేండ్లకఱవున ♦ మునిఁగి నేటికిఁ గంటిఁ దనివివో భ్రాతృవ ♦ యెలుని నిన్ను;
గీ॥ నకట! యీర్వాగ్రహగ్రస్త ♦ మైన హృదయపాపమెల్లఁ బశ్చాత్తాపవహ్ని సమసెఁ
దృష్టృపామృతవృష్టి నా ♦ పై నఁ గురిసి ననుఁ గృతార్థుని జేయు మ ♦ నాథనాథ!
గీ॥ అకట! నావంటిపాపాత్ము ♦ నకుఁ బవిత్రమైన మేవాడఁ జోటుండఁదని యెఱుఁగుదుఁ!
గాని నీమిశ్వవిశాల ♦ మైన హృదయసీమఁ దావుడుననియె వ ♦ చ్చితి క్షమింపు.
క॥ మదిఁ గోపము వాయదయే నదె కుంతము నీదుహస్త ♦ ము! దిదిగో నా
హృదయము! సూటిగఁ బొడువుము! పదసీమను వ్రాలి విడుతుఁ ♦ బ్రాణానిలముల్!"
క॥ అని జడివట్టినవడువునఁ గనులను బాష్పములు దొరఁగ ♦ గద్గదకంతం
బునఁ గేలు మొగిచి నిలిచినఁ గనుఁగొని వాత్సల్యరాగ ♦ కళ లుట్టిపడె, 348
సీ॥ ఔను! నావెనక-మూఁ ♦ డశ్వముల్ తఱుముచు నరుగుదెంచుట మున్నెయరసియుంటి!
నటఁ గొంతసేపటి ♦ కగపడె రెండుమాత్రము! మఱియును గొంత ♦ తడవునకును
మిగిలె నొక్కం! డంతఁ ♦ దగిలె నీ యే అడ్డమై! దీని దాఁటెడు ♦ నంత నీవు
పిలిచితి! శాత్రవ ♦ వీరులయశ్వంబు లవిగొ! రాతులులేక ♦ యడవివట్టె!
గీ॥ మంచిమనసున నీవరు ♦ దెంచియుంట కింతకన్నఁ దారాణ మిం ♦ కేమి వలయు!
రణపరాజయముఁఖిని ♦ ర్మగ్నుడనగు నాకు ధోదరలాభ మీ ♦ నాడు గలిగె. 349
గీ॥ ఇట్లు లనుతాపపడి యుప ♦ కృతి యొనర్చి సరసఁ జేతిపని విన్న ♦ క్షణమె నిన్ను
శిరమునను జేర్చుకొనుఁ గృష్ణఁసింహవిభుఁడు! పరమ కోమల మమ్మహాప్రభువుమనసు

గీ॥ మబ్బుతెర జాట సుప్రభా ♦ మహితుడైన చంద్రునివిధానఁ గిల్కిషఁజూశనమున
ద్విగుణిత కళావిభాసివై ♦ తేజరిల్లుచుండు నీ వేరికైన మా ♦ న్యుడవు కొమర! 351

మ॥ నను నీవితగ వేడుకోవలెన! య ♦ న్నా! ర”మృతంచుక బ్రితా
పన్నుపోత్రంసుడు సూక్తుఁ గొగిటను ని ♦ ల్పక, వాడు హర్షించె; నం
తన నిల్వంగనులేక చైతకము క్రిం ♦ దక వ్రాత; వీక్షించి గ్ర
క్కున జీనిక సడలించి తేడు సరసక ♦ గూర్చుండె జితారతిక. 352

—*) చైతకాశ్వము వీరస్వర్గమున కేగుట. (*—

మ॥ అతిదీనంబుగ స్వామిమోముఁ గని యా ♦ యత్యుత్తమాశ్వంబు బా
మృతతుల్ వీడుచు మందమందముగ పే ♦ షాధ్యానముక జేసి, యం
చితమా భక్తిఁ దదీయపాదములపై ♦ శీర్షంబుఁ బొందించి స్వ
స్థతఁ గన్నాసె; మతెట్లు మేల్కొనని ని ♦ ద్రానిష్ఠలో మున్గచుక. 353

చ॥ ‘అకటకటా! జగత్ప్రళయ ♦ మైన, నొకంగుళమైనఁ దప్పుదా
రికి జన కాయరాతిహయ ♦ బృందము భీతిలి పాటఁ దాకి యా
ర! కుడిభుజంబ హేచు సమ ♦ రంబుల నన్ను భరించుచుంటి; చై
తకమ! ఋణానుబంధములు ♦ తప్పెనె! నీకును నాకు నేటికిక. 354

సీ॥ నాయెడ నీకు నెం ♦ తటి భక్తి! యెంత విశ్వాస! మెంతటి మహా ♦ త్సహభరము!
కొడుకునకన్న నె ♦ క్కుడు ప్రీతిఁ బండ్రెండు వత్సరంబులుగ నా ♦ పంచ గాచి!
తకటకటా! శిర ♦ మందుఁ దురాయిలోఁ బెద్దికొడుకునట్లు ♦ వెడలివచ్చి
కనుపిం దొనర్తువు; ♦ కదనరంగముల నీసరిలే దనఁగఁ గీర్తి ♦ నెరపినావు;

గీ॥ బంధులను నాపులను వీడి ♦ వచ్చునన్న విడువఁజాలక యిందాక ♦ పెంట వచ్చి
తోయి! మధురాతిమధురమై ♦ యెప్పు నీమ వీరహేష నాలించెడు ♦ పెంపు చెడె నె!”

—*) సూక్తసింహుఁ డన్న కశ్యమునిచ్చి యడనుల శిబిరమున కేగుట. (*—

సీ॥ అని కుండఁ గని సూక్తుఁ ♦ “డ్రభంబు తలపైన నొటుంగ సుంత కలంగిఁయెటుంగవెచ్చు;
చైతకంబు మృతికి ♦ శతపత్రజైత్ర నేత్రముల బాష్పములు ము ♦ త్యంబులట్లు
క్రమ్మ నేఁ గని యోర్వఁ ♦ గాఁ జాల; నిదిగో నా “యంకారు;” నీసేవలవధరించు;
దీనిని గొని భద్ర ♦ మా నెడ కేగు; మంబరుభర్త మో మొక్క ♦ మాటు చూచి

గీ॥ త్వరితముగ వచ్చి నీపదధ్వయముఁ గొలుతు,” ననుచు, నశ్వము నిచ్చి జోహారొనన్చి
యఱుతనున్న భారాసాను ♦ హయము నెక్కి యరిగి కనె మొగల్ సర్వసేనాధినాథు.

గీ॥ “ఆప్రతాపుని శిర మేది! ♦ యకట. కానరారె! మూర్తాభారాసాను ♦ వీరవరులు!
సీహయం బేది! సూక్త! సందేహమయ్యె! జెప్పు సత్యం” బనిన, మానసింహుఁగాంచి,

గీ॥ “అల్ల హాల్లిఘాటు ♦ నందు సూర్యధ్వజం బెత్తినప్పుడె చిత్త ♦ వృత్తి మాటె;
నాల్గులక్షలు మిమ్ము ♦ నావార లిరువదిరెండువేల్ దొర లెది ♦ రింపఁ గంటి;
నవజయంబున ఖన్ను ♦ జై యన్న యని వీడి యెంటిఁ జోఁ దలను దెమ్మంటి వీవు!
పొగిలి నాహృదయంబుఁమూర్తాభారాసాను భటులఁ గూలించి వాడుఁవాజి నిచ్చి

గీ॥ పంపి నినుఁ జూచి పో నిట్లు ♦ వచ్చినాడ! నమ్మినను నమ్ము; లేక చి ♦ త్తమ్ము వచ్చు
నట్లు దండిపు! వెఱవ! నాప్రాణమాన”యనిన, మానసింహుఁడు కోపముంది నిలిచి,

శా॥ “మేమై నీవిపు డాప్రతాపు తలఁ దె ♦ మీర్చి పొమ్మనక లేకు; తా
నై ముందుఁ బడిపోయి మాహితుల సం ♦ హారంబు గావించి రా
ణా మే లెంచి తొలంగఁ బాపె; నను ని ♦ గల్ చేయుచు వచ్చె; నీ
స్వామిద్రోహినిఁ బట్టుకొందు; చెఱ నుం ♦ పకబోలు, బో నీకు రే!” 359

—*) సూక్తసింహుని దండింపవలదని యబ్బూరహిమాను వాదించుట. (*—

గీ॥ అనుచు గర్జింప నచటి నై ♦ న్యాధిపతులు వానిఁ జట్టి; రబ్బూరహి ♦ మానుఁ “డిశఁడు
దైర్యమున వచ్చి యున్న సత్యంబు చెప్పె; నే మనఁగఁబోకుఁ” డని యంబరీశుఁ జూచి
మ॥ “ఇతఁడు నేనును రెండువత్సరము ల ♦ య్యెక్ మైత్రిఁ బాటించి; పు
ణ్యతముం డంచు వచింతు నిక్కముగ; ద్రో ♦ హం బుండెనేనిక బ్రతా
పు తలక దెమ్మనినట్లే నీదగు శిరం ♦ బుక జెండియే యున్న మా
స్థితి యెట్లుండెడి! నించుకేనియును యో ♦ జి పంగ సందుండునే! 361

ఆ॥ భ్రాత, కొలముసామి, ♦ పౌరుషవంతుండు, రాజరాజ, రణప ♦ రాజితుఁ డయి
చను ప్రతాపుఁగూర్చి సాయంబు చేయు టబ్బురమె!” యని సలీముమోముఁ గాంచి,

ఉ॥ “ఈరణము దిటుల్ మనల ♦ నిందఱ నొంచి కలంచి తోలఁగా
నేరెచె! నాప్రతాపవిభు ♦ నేటి యమానుష వీర విక్రమో
దార విహారముల్ గనినఁ ♦ దప్పక లోకము లన్నియున్ నమ
స్కారము చేయు నన్న, నను ♦ జన్ముడు మెచ్చి చనంగ వింతయే! 363

ఉ॥ ఏనును రాజపుత్రుల జ ధి యించి యశంబుఁ గడింప వచ్చితోక;
గాని, తదీయపాదువ వి ధి కాసము దైవత దైత్యకోటులు
గానము చేసి రిప్పుడు: జ ధి గన్నుతశౌర్యఁ బ్రతాపు మానవు
డౌ ననరాడు! దేవుఁ డను ధి టర్హమటం చని తోచు నామదిక.

364

సీ॥ హారావలీపర్వ ధి తాగ్రంబునం దొక్క నవరత్నదివ్య మం ధి డపము గట్టి!
యవరఁజితో నామ ధి హాభాగు విగ్రహం బమరించి తన్మధ్య ధి మందు నిలిపి!
విశ్వశోభన మైన ధి వేళలో నాధీరు పరమపావన వామ ధి పాదమందు
సకలజగజ్జేత్ర ధి సంజ్ఞా మనోహర స్వర్ణతులాకోటి ధి సంతరించి!

గీ॥ భక్తిమెయి విశ్వవీరప్ర ధి పంచ మెప్పుడు నర్చ చేయంగవలయు శూరాగ్రయాయీ!
యమ్మహారాజుఁ బోలు ధి ధి రానుయాయీ! సురలయందైన వెడకిన ధి దొరుకుటరిది.

సీ॥ జగముసంభవ మైన ధి క్షణమునుండియు నేటిదాక స్వాతంత్ర్య మిం ధి తటి మహోగ్ర
దీక్షతోఁ గొలిచిన ధి ధీరుండు గనుపింపఁ; డిప్పుడు మనియున్న ధి యెల్లవార
లదుగులకు మడుగు ధి లిడి కొట్టు; రాఁగల యుగములలో బుట్టు ధి మౌదువారు
స్వాతంత్ర్యధర్మదీ ధి క్షాగురూత్రముఁ డంచు నాచంద్రతారార్క ధి మభినుతీంతు;

గీ॥ రమ్మహాత్ముని సోదరుఁ ధి డైన సూక్తుఁ డితకాల మిచ్చట నిల్చు ధి పెంతో భాగ్య;
మితనిఁ బ్రతాపుఁడేరఁ బోనిండు నేడు; మన్ననముచేసి, కడుఁ బెద్దమనసు చేసి."

మ॥ అని భాషింప, సలీము, సూక్తుఁగని "య ధి య్యా! నీవు మాయుష్షును
దిని మియన్నకె సేవ చేసితి; నిను ధి శిక్షింపఁగా నొప్పు; నై
నను సత్యంబు వచించుటకై బ్రదికి, తం ధి డక నిల్వ కెందేని బో"
మ్మని శాసించె, "సెబాసు మంచిది సలా" ధి ము చేఁగె నాసూక్తుఁడు.

367

—*) బదోని డిల్లీకివెల్లి పాపపాకు యుద్ధఫలము దెలుపుట. (*—

సీ॥ అప్పు డంబుభర్త ధి యాజ్ఞ బదోనియు నానాటియుద్ధంబు ధి నందుఁ జంద్ర
భట్టారకుని భద్ర ధి వారణంబును గొంచు శీఘ్రప్రయాణములో చేసి, ఢిల్లీ
కరిగి, యక్కరువిభు ధి నడుగుడమ్ముల వ్రాలి, పూసగుచ్చినవిధం ధి బునను సమర
వార్త లన్నియుఁ దెల్పి ధి వారణరాజంబు నర్పించి నిలిచిన ధి యక్కరుపతి.

గీ॥ ముద్దుమోమునఁ జిలునవ్వు ధి మొలకలెత్త నాణిముతైరపు హారంబు, నలుత వైచి
చంద్రహాసంబు యావనా ధి శ్వంబుఁ బారి తోపికము లిచ్చి యశని సంతోషపఱుతె.

ఉ॥ అంతటఁ గొన్ని నా ఖ్లుదుగ ♦ సంబరుభర్త; సమస్తవాహినీ
కాంతులు నై న్యముల్ గొలువఁ ♦ గాఁ బయనించుచు ఢిల్లీ చేరి భూ
కాంతుని పాదపంకజయు ♦ గంబు సమీపమునందు వాల్లె, నే
కాంతమునక విభం డతని ♦ కార్యము మెచ్చక మందలించుచుక,

369

—*) అక్కరుసార్యభాముడు మానసింహునితో నిష్ఠురోక్తు లాడుట. (*—

మ॥ “నిను మేవాడకుఁ బంపునవ్వు మది నుం ♦ డె గొండల ట్లాప్రతా
పుని నిర్జింతు వటన్న యాసలు; సమి ♦ ద్భూమి నినుక వైరి మా
ర్కొనెనో లేదాకొ! సర్వముక విడిచి నా ♦ కుక జెప్పఁగా వచ్చి; తే
మని చింతింతును! మందభాగ్యునకు నే ♦ లా హా! సద్యోగముల్.

370

చ॥ అకటకటా! ప్రతాపు నెటు ♦ లైనను ద్రుంపు మటంచు నేను జె
ప్పుకొనిన యంతసే పయినఁ ♦ బోవలదే! యొకపూటలోనె వె
నక కరుగుదెంతుచే! యకట! ♦ కట్టిడినై నిను నమ్మినందుకై
వెకలిని జేసి; తేమనుచు ♦ వేయు విధంబుల నిన్ను దూఱుము!

371

సీ॥ ఎంత కాలమ్ముగా ♦ నీయుద్ధ సంరంభ! మెంతటి సన్నాహ! ♦ మెంత సేన!
యెన్ని శస్త్రాస్త్రులు! ♦ లెన్ని సంభారమ్ము! లెందఱు సేవకు! ♦ లెంత వ్యయము!
నాస్థితి యకట! కొం ♦ డను ద్రవ్య యెలుకను బట్టిన చందానఁ ♦ బరిణమించె;
గడకు హస్తీఘాటు ♦ కనుమలో నట! యొక్కపగలట! ఘోరాహా ♦ వంబు గలిగె
గీ॥ నట! తుదకు నాకె జయ మయ్యెనట! యివేటి మాటలో! నేను విన నోవ! మానసింహ!
నావెతలు మాన్పి ననుఁ దేర్ప! నీ వెవండ! వగు నదియుఁ గాక మాన” దటంచు విసిగె.

సీ॥ అప్పు డంబరునేత ♦ యక్కరీశుని గాంచి “దేవ! నీ విట్లు చిం ♦ తింపఁ దగునె!
నాజీవితంబును ♦ నాయభిమానంబు నీయధీనముచేసి ♦ నిలిచినాడ;
శక్తివంచనలేక ♦ క్షణ మేమటఁగఁ బోక యాప్ర)తాపాధీశు ♦ నని నెనుర్తు;
యముడనై యతనిప్రా ♦ణానిలముల నూడ్చి పీల్చి పిప్పియొనర్చి ♦ వెతలఁబెనుతుఁ;
గీ॥ బలుకు లొక వేయు నేటికి! ♦ భరతఖండ మందు శాశ్వతస్థాయిగా ♦ యవనలోక
రాజ్యసంస్థాపనాచార్య ♦ రాజరాజ బిరుదములు నీకుఁ గూర్చి శో ♦ భిల్లఁ జేతు.”

మ॥ అన, నక్కర్విభుఁ డానుగాకని కరం ♦ బానందముక బొంది “యొ
కనిమేషంబును సూరకుండకయె సం ♦ గ్రామంబు సాగింపు పా”

మ్మని శాసించిన, మానసింహుడును సే ♦ నాథీశ సైన్యంబులన్
గొని రాణాపయి కేగు నుత్సుకతతోఁ ♦ గొల్పిండ్ల నిర్వాళువై.

374

గద్య:- ఇది శ్రీమత్కామేశ్వరీ కరుణా కటాక్ష వీక్షా సమాసాదిత రసవత్కావ్య
నిర్మాణ చాతురీధురీణ, సుగుణగణపారీణ, దుర్భాకవంశదుద్ధాంభోరాశి
రాకాక్షైరవమిత్ర, శాలంకాయనగోత్ర పవిత్ర, సుజనజనాను
గ్రహపాత్ర, వెంకటరామార్యపుత్ర, కవిసింహౌవధాని
పంచానన్యకావ్యకళానిధీత్యాది బిరుద విఖ్యాత, సుకవి
రాజశేఖర, రాజశేఖరకవి ప్రణీతంబయిన
“రాణా ప్రతాపసింహ చరిత్రం” బ

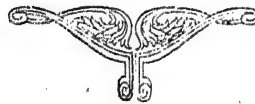
ను పద్యకావ్యమునం

దుః దృతీయా

శ్వాస

ము

సంపూర్ణము.

శ్రీ

కామేశ్వరై నమః.

రాణాప్రతాపసింహచరిత్ర.

చతుర్థాశ్వాసము.

మ॥ స్థిరశౌర్యుడు ప్రతాపసింహపతి హః ♦ వ్రీహ్మాటు యుద్ధంబురా
 తిరి సూక్తు విడనాడు నాపిదప న ♦ ద్రిశేన్ద్రము దాటుచు
 మఱునాఁ డయ్యుదయాద్రి సూర్యుఁ డుదయిం ♦ పక్ష బోవు నవ్వేళకు
 దరియఁ బోయెను శైలమార్గములగుం ♦ డక్ష “శైలవారా”ధరణ్.

1

సీ॥ జాము ప్రొద్దెక్కిడు ♦ సమయంబునకు సలుంబ్రాభర్త యెదిగి భూ ♦ పతి పదాబ్జ
 ముల వ్రాలి “దేవ! వీ ♦ రలు ప్రమరలు; వీరు చోండావతుల్; వీరు ♦ చోహణభటు;
 లీతఁడు శ్యామసిం; ♦ గితఁడు భేల్వాపతి; బేడ్లా-కొటేరియా ♦ విభులు వీరు;
 తమతమ పై న్యశే ♦ వములు గొల్వంగ నీశ్రీపాదసేవఁ గాం ♦ త్తించి వచ్చి;

గీ॥ రాదరింపవె!” యనిన, పై ♦ న్యపతులెల్ల మ్రొక్కి నిలిచిరి; భిల్లులు ♦ ముందుగొలువ
 వందన మొనర్చె భీమచాం; ♦ దందఱఁ గని కూరుచుండంగ నియమించిఁ బోవెనుడు,

—*) వీరస్వర్గమునకేగిన యనుచరులఁగూర్చి ప్రతాపసింహుఁడు విచారపడుట. (* —

చ॥ “మనమును నాలుగేండ్లుగ స ♦ మస్తవిధంబుల నాని పూని చే
 సిన బహుళశ్రమంబు ఫల ♦ సిద్ధి వహింపక నేడు నిష్ప్రయో
 జనముగ నయ్యె! సాటి నృప ♦ సత్తములఁ దలయెత్తి యెట్లు చూ
 డ నగు! విధాతచెయ్య మక ♦ టా వికటించెనె! యిట్లు నాదెసన్.

3

సీ॥ భూదేవతాళి క ♦ పుష్పపుహారతు లిచ్చి మంత్రపుష్పము పెట్టు ♦ మహితదేవ
 పూజాగృహం బట్లు ♦ పొదలె నాసేనతో నిన్న హస్తీభూటు ♦ నికటసిమ!
 గంట లిర్వడినాల్గు ♦ కడచిపోకయ మున్నె పెండ్లికొడుకులట్లు ♦ వెలయు శూరు
 లెందఱు కన్నుల ♦ కందక చాటెరి! పదునాల్గువేలు స ♦ దృఢులు గూలి!

గీ॥ “రక్కటా! కడుపున హాల ♦ హలము పోయి వడుపునం దేహమంతయు ♦ నుడుకులెత్తె!
నమృతభాండము పలువ్రక్కలగుచు విరిసె! బెండ్లి చవికె గుభాలున ♦ విఱుగఁబడియె.

మ॥ “అదయుల్ శత్రులు గావలియిన్ గొనిన, రా ♦ జ్యం బూడి చిత్తూరులోఁ
బదముల్ మోపినదాడి, దండ్రవలె మే ♦ వాడ్ రాజ్యలక్ష్మీపదం
బుఁ దలన్ నిల్పుచు, రామచంద్రనృపుఁ డె ♦ ప్తుఁ భక్తి సేవించె; నా
సదయస్వాంతు ఋణంబుఁ దీర్పఁగలనే ♦ జన్మాంతరం బందునున్!”

5

శా॥ “అఱుఁ బైఁ బదియొడ్ల ప్రాయమును బూ ♦ జ్యస్వాంతమున్ మన్మథా
కారం బొప్పెడు లేతకుఱ్ఱుడు తురు ♦ మ్మశ్రేణులన్ దాకి, కం
గా రై పాఱఁగఁజేసి శాశ్వతయశః ♦ కాయంబునన్ నిల్చె; ఖం
డేరావు బురుడించు పోలరులఁ గం ♦ లే! యే యుగంబుంధునన్.”

6

సీ॥ “తొడుక్కు విపుల ప ♦ దాతివర్గము దూసి యాశాంతముల కేఁగు ♦ నట్లు దోలె!
యావన బహుళ బృ ♦ హన్నాళికాస్త్రముల్ వేలకువేల్ పిండి ♦ పిండి లేపె!
రెండువేల్ భటులతో ♦ రెండులక్షలు తురుష్కుల లీలఁ దాకి గ ♦ గ్గోలుపఱచె!
నైదువందలు వీరు ♦ లదిమి చుట్టిన వ్రేలు తనపైఁ బడకయుండ ♦ నని యొనర్చె!

తే॥ జగము పుట్టినదాది నీ ♦ క్షణముదాఁ బదియు నేడొడ్లప్రాయంపు ♦ బాలుఁడింత
శౌర్యముం జూప లేదని ♦ జనము వొగడఁ దివిరె! నకట! సామాన్యుడే ♦ జేజసింగు!

సీ॥ “తనదేహ ధన జీవి ♦ తము లిచ్చి మాతృదేశముఁ గొల్చు భక్తివి ♦ జ్ఞానమయుఁడు!
పదునాల్గులోకముల్ ♦ గదిరినఁ దనపట్టు వీడని పరమగం ♦ భీరమూర్తి!
మృత్యుదేవత నైన ♦ మిత్రునియట్లు వ్రేమించెడు వీర ల ♦ క్షీప్రభుండు!
మత్పదం బేకాగ్ర ♦ మనమునఁ గొలుచు పూర్ణస్వామిభక్తిప ♦ రాయణుండు!

తే॥ “భారతమునకె కాక వి ♦ శ్వమున కెల్ల యశముఁ జేకూర్పఁ జాలు మ ♦ హాబలాధ్యుఁ!
ఛార! రాఠోద్బలంబు ధ ♦ న్యతమ మయ్యె! దేజసింహవతారసం ♦ యోజనమున! 8

తే॥ తండ్రవలె నేలె; మనసు మె ♦ త్తనిది; వీర సమరరంగాభ్రసీమఁ బ్ర ♦ చండభానుఁ;
డకట! భానుసింహుఁడు గూఠె!” ♦ ననుచు వగచు నావ్రతాపునిఁ గని సలుం ♦ బ్రాధిపతియు

చ॥ “అనిఁ బడు భానుసింహవసు ♦ ధాధిపు సాద్రినృపాలుఁ డవ్వె చెం

తనుగల వైలగవ్వారము ♦ దాపునఁ జేర్చి సపర్యచేసె; నా

తనికి భయంబు లే”దనఁ బ్ర ♦ తాపుడు “కీడున మేలు గల్గె! దే

పుని కృప” నంచు నాత్మక దల ♦ పోయిచు మ్రొక్క నిమిలితాత్ముడై.

10

—*) ప్రతాపసింహుడు సేనాధిపతుల సత్కరించుట. (*—

సీ॥ అల సలుంబ్రాధీశు, ♦ నవ్వల సాద్రీశు, బడపడి భేల్వాన్తు ♦ పాలు, బిడప
 బేండ్లా-కొటేరియా ♦ పృథ్వీనాయకులఁ బేర్చిని జూచి “మీరును ♦ మీరు మీరు
 సంవర్త-సమవర్తి ♦ సదృశులై నిన్న హస్తీభూటుకనుమ న ♦ మోఘధాటిఁ
 బరసేనఁ దాఁకి యు ♦ గ్రరణంబు సాఁగించి కొఱలేక రిపులను ♦ గూల్చినారు;
 తే॥ స్వామిభక్తి పరాయణుల్ ♦ సరళమతులు మీయెడఁ గృతజ్ఞుడ” నటంచు♦సాయము విను
 తించి వేఱ్వేర సరసకుఁ ♦ దీసి వారి వారికినిఁ గొన్ని ఫలములు ♦ పంచి విభుడు; 11
 సీ॥ “యువరాజ మానసిం ♦ హులయేన్లు వైతకాశ్వము ధాటి కోర్వక ♦ పాటు పిడప,
 వేలు లక్షలు మొగల్ ♦ వీరులు నను ముట్టఁ ద్వర వచ్చి నారవిధ్వజముఁ గొనుచు,
 దురకనూఁకలఁ జాల ♦ దూరంబుఁ జేర్చి నాపైని యొత్తడి శిర్దఁ ♦ బాయఁజేసి,
 తొమ్మండ్రుగురు తన ♦ తోఁబుట్టువులఁ గూడి స్వామిభక్తిని జూపి ♦ స్వర్గ మేగె;
 తే॥ నామనస్సింహునకును మే ♦ లేమిసేతు! నతని యనుజండు జ్ఞాతి యీ♦శ్వామసింహుఁ
 ❀ బృథనసీమల నాకుడి ♦ వంకఁ బోరునట్టి యధికార మిచ్చి యి ♦ ప్లాదరింతు. 12
 సీ॥ ఇఁకమీఁద యుద్ధంబు ♦ లెసఁగుచో సాదిస్తృపాలురే దినమణి ♦ ధ్వజము వట్టి
 నన్నుఁ బాయకయె వెం ♦ టన యుండెదరుగాక! యాసానమును జేర ♦ నరుగునపుడు
 ధృ తస్థుండుభులు రాజ ♦ ధాని నాహర్యసింహద్వారమును జేరు ♦ నంతదాఁక
 మ్రోయుచుండెడుఁగాక! ♦ యాయన్వయమున నిప్పటినుండి సాద్రిన్తు ♦ పాలమాఘ
 తే॥ లందఱును దమ నామధే ♦ యములముందు రాజపదలాంఛనమ్ము గౌ♦రవపదమ్ము
 దాల్చు గావుత వంశజుల్♦తరతరముగ” ననిన, ‘బళి’ యనె నైకకంఠ్యముగఁ గొలువు.
 క॥ “దేవా! నీసేవను ఝాలావంశము ధన్య మై చె ♦ లంగె” ననుచు శ్వా
 మావని పతి మ్రొక్కెను; సంభావనమెయిఁ బతియు భిల్ల ♦ పతిఁ గన్గొనుచు, 14

❀ A splendid act of self devotion of the Jhala chief, when Rana Pratap was oppressed with the whole weight of Akber's power, obtained with the gratitude of this prince, the highest honours he could confer—his daughter in marriage and a seat on his right hand.

“Annals of Mewar.”

§ The descendants of Manah yet hold Sadri and all the privileges obtained on this occasion. Their Kettle drums beat to the gate of the palace, a privilege allowed to none besides and they are addressed by the title of Raja.

“Annals of Mewar.”

మ॥ “తరమే! నిన్ను నుతింప; సీభుజమ యా ♦ ధారంబు నా కుగ్రసం
గరరంగంబుల; దేన నెట్టులు బహూ ♦ కారంబుఁ గావించు! ప్రే
మరసం బోడఁగఁ గాఁగిలింతు” నని సం ♦ భావించె; నట్లే వడిక
మొరసె భేరులు, సూక్తుడు నిజబలు ♦ బుల్ గొల్వఁ గానంబడె. 15

—*) సూక్తిపసింహుడు ప్రతాపసింహుని జేరవచ్చుట. (*—

ఉ॥ “నిన్న నితండు చేసిన ప ♦ నిక దని వొందక వైర మూని, నే
డన్నను దాడ వచ్చె! దును ♦ మాడరె వీని” నటంచుఁ బల్కి యం
దున్న సమస్తవీరులు మ ♦ హోద్ధతి లేవఁ, బ్రతాపుఁ డంతఁ జే
సన్నను వారి నిల్పి “యొక ♦ సంగతి మీ కెఱిగింతు; పైపుఁడీ! 16

సీ॥ అందఱు గూర్చుండు; ♦ డని నిల్చుపై నిన్న గిరివెంట నే వచ్చు ♦ తెఱిగి, యంబ
రీశుండు ననుఁ గూల్చి ♦ నిరువుర వీరులఁ బంపె; వారు పిఱుండ ♦ వచ్చి రంత!
సూక్తుడు వారిఁ గూల్చుచు నన్నుఁ గని మ్రొక్కె; నితని నేఁ గనికరించితిని; చిదఁ
జైతకం బిల వ్రాలి ♦ సమసె; నిజాశ్వము నా కిచ్చి తఱలి, యీ ♦ నాడు వచ్చె;

తే॥ గలిగె నాకు హస్తీఘాటు ♦ కదనమందు నిన్న సోదరలాభ!” మ ♦ టన్న హర్ష
మలర నందఱ నెమ్మోము ♦ లడరె నపుడు: నవవికసితారవింద సం ♦ తతుల కరఁచి.

సీ॥ సూక్తుఁ డశ్వము డిగ్గి ♦ సూటిగఁ జని సలుంబ్రాధీశునకు మ్రొక్కి ♦ యన్న తెఱిగి
“దేవ! నీయొద్ద రా ♦ తిరి యనుమతిఁ గొని చని మానసింహుడ ♦ ర్భనము చేసి,
యవనసేనాధినాయకులఁ గూల్చుట, నిన్నుఁ గొలుచుటాదిగఁ, గార్యములను నెలిపి
నన్ను సేవించు నైశ్వర్యము వెంటఁ గొనుచు మార్గమున వచ్చుచు “భిల్సురా” పురంబుఁ

తే॥ గాంచి యవనుల నొంచి దు ♦ ర్గము గ్రహించి దాని గురుదక్షిణగ నీపదద్వయమున
నప్పగింపంగ వచ్చితి; ♦ నాదరించి చేకొను” మటన్న నవ్వి యా ♦ శీర్షదించి, 18

ఉ॥ ఎత్తి కవుంగిట బొదివి ♦ యిట్లు కుమారక! నాకు సీమహా
దాతగుణంబు మిక్కిలి ము ♦ దం బొడగూర్చె; భవత్పురాక్రమో
పాత్రము భిల్సురానగర ♦ వర్యముఁ జేకొని నాకు మాటుగా
ని త్రటి నేలు” మంచు వచి ♦ యించి ప్రతాపుడు మిత్రకోటితో, 19

—*) ప్రతాపసింహుఁ డనుచరులతోఁ గర్తవ్యము నానొచ్చుట. (*—

సీ॥ “మనము హస్తీఘాటు ♦ కనుమలోఁ జూపిన త్యాగ-శౌర్యములు జ్ఞాఘ్నములె! కాని,

గుటికి బెత్తెడుగఁ ద ధ కువ యాట జయలక్ష్మి యందనిమాని పం ధై తనరై!
మన కపజయము గ ధ ల్లిన దంచుఁ గుండకుఁ! డపజయంబున దీక్ష ధ యతిశయిండు!
నెంత త్యాగం బున్న ధ నంతగా దేవుని వాత్సల్యమునకు స ధ త్పాత్రమగద!

తే॥ యింక రాఁగలవేళల ధ నేమి సేత! మరివిజయకాంక్ష విడువక ధ యని యొనర్త
మనుచు మదిదోచె నాకు; మీయంద తెట్టు లానతిచ్చెద”రన, సలుంధ్రాధిపతియు,

ఉ॥ “శ్రీలు తొఱంగి గేహమునఁ ధ జీఁగటిమూలల గోల్లు మీఁటి వై
ద్యాలయమందు రోగులక్రి ధ య శయనించెడు మందమర్త్య కం
కాళము లెట్లు లోకహిత ధ కార్యముఁ దీర్చెడు! విక్రమాసల
జ్వాలలు నిన్నుఁబోలు పటు ధ శౌర్యులు దీర్చురుగాక రాణ్ణాణీ!

21

సీ॥ ఆనాటి కొకమాట ధ యీనాటి కొకమాట పలుక నేర్చునె సలుంధ్రాధిపతుడు!
నామాట యేమి! యం ధ దళభావ మెఱుంగుడు; బ్రాణంబు మేన నున్నంతవఱకు
స్వాతంత్ర్య సమర దీ ధ ట్టావుత్తి సాఁగించి మీ దివ్యచరణస ధ మీపసీమ
నాత్మార్పణ మొనర్చి ధ యజరామరఖ్యాతిఁ జెంద సేసింపఁ గాం ధ క్షింతు మెపుడు!

తే॥ క్షుణ్ణము తడవు సేయకయె రధ క్త మెగఁజల్లి రణ మొనర్చుచు శత్రుమాఠరణ మొనర్తు;
మెత్తిన ధ్వజంబు దింప కాంయ త్తపడఁగ వలయు”నన భీమచాండు భూవరుని గాంచి,

సీ॥ “జనదుర్నిరీక్ష తే ధ జశ్శాలి! భారతఖండ ప్రచండ మా ధ ర్తాడమూర్తి!
నీ వుండుచోటనే ధ నిఖలధర్మము లుండు; సత్య ముండును; నిత్య ధ జయము నుండు;
నాసూర్యభగవాను ధ నట్టివాడవు; దినదినమును నిన్నుఁ జూ ధ చిననె చాలు;
బావిత్య గాంభీర్య ధ భావముల్ క్రొత్తందనంబును దఱుగ వే ధ నాడు గాని;

తే॥ పూర్ణ సాత్వికానందరూ ధ పుండ్రు! రాజ పుత్రసంస్థాన మేటికి ధ భూభువనము
లన్నిటి జయింపఁ గలుగు మ ధ హాభుజండ; వనఘ! నీమైత్రి పరమభా ధ గ్యంబుగాదె!

క॥ “మాజీవితములు నీపద పూజకు విడిచితిమి; కొదవ ధ పొడవు”దనఁగ, ఘే
ల్వాఞాని “సందియం బేలా! జయవెట్టంగ లోక ధ మని సేయఁ దగున్.

24

సీ॥ రేఁగెడు సమరఘే ధ రీభాంకృతుల్ విప్రవితతి నాందీవాద ధ వేదరవము!
గళముల వ్రాలు వై ధ రుల తీక్ష్ణకరవాలధారలు కల్యాణ ధ హారచయము!
పొగ రేఁగి క్రాఁగి గు ధ ప్పనఁ బ్రేలు లోహనాళాగ్నులు మంగళ ధ హారతులును!
దన్యుల గళ గళ ధ ద్రక్తపూరములు దేహమున సోఁగిన వసం ధ తముల రంగు!

తే॥ హైరిహధ్యస్థలంబు వి ధ వాహవేది! మొగలుభటవిదారణములు ధ భూతబలులు!

- గా విజృంభించి సమరరం ♦ గమునఁ బోరి పెండ్లియాడుదు మిఁక వీర ♦ విజయలక్ష్మి.” 22
- తే॥ అనిన, బేడ్లా-కొటేరియా ♦ మనుజవిభులు; “మాతృదేశ విముక్తికై ♦ మాయఖలము,
నించుకయు జాగుసేయ కల్పించుకొనఁగ సిద్ధముగ నుండు” మనఁ, గృష్ణసింహవిభుఁడు,
సీ॥ “విన్నవించెద నొండు ♦ నిన్న హస్తీఘాటుకనుమలో నసమసం ♦ గరము నడపి,
వ్రాలిన వారు శా ♦ శ్వతయశస్సాంధ్రు లొదురు; కాని వారి కం ♦ దఱకుఁ దోడు
చైతకాశ్వము చిర ♦ స్మరణీయమై యొప్పు; నది వ్రాలిన ప్రదేశ ♦ మందుఁ బెద్ద
యరుగును నద్దాని ♦ యంచునఁ గూపసత్రిములు ప్రతిష్ఠించి ♦ దానిపేరు
- తే॥ నిలుప సెల వీయఁ దగు” నన్ను నృపతి “యకట! దానియుణమును దీర్ప నాతరమె! మీరు
కోరినటులు చేయింపుఁడు ♦ కొఱత వలవ” దని పలికి యందఱను గల యంగజూచి,
ఉ॥ “పట్టిన పట్టు పట్టినదె; ♦ పాణము దేహమునందు నుండ, నే
పట్టిన మానఁగాదు; మన ♦ పై కరుదెంచు తురుష్కసేన లీ
గుట్టలు చొచ్చు తెల్ల యము ♦ కోటలు చొచ్చుటె యంచు గుండియల్
కొట్టుకొనక మెలంగవలె ♦ లోకులు కన్నులు విచ్చి చూడఁగక.” 28
- సీ॥ యవనసంగ్రామ మ ♦ హానాటకప్రదర్శనమున నిన్నటి ♦ దినమునందు
జరగు హస్తీఘాటు ♦ సమరోత్సవంబు ప్రస్తావంబు చందమై ♦ సాగియుండె;
బ్రథమాంక మింకఁ బ్రా ♦ రంభంబు గానుండు; నడుమ వ్యవధి తద్ద ♦ యడరఁ బోవ;
దెన్ని యంకంబు! లె ♦ న్నేండ్లాడవలయునో! యెట్టులు ముగియునో! ♦ యెఱుఁగరాదు!
- తే॥ మంగళాచరణముమొదల్ ♦ మంగళంబు వఱకు నుత్తరోత్తర రస ♦ పౌణ్డి వెలయుఁ,
దేకువ వహించి వర్తించి ♦ తృప్తిపఱువ వలయు నీవిశ్వసభ్యుల ♦ పంచకమును. 29
- తే॥ చెలఁగె నొకభంగి మనపరి ♦ స్థితులు నేటివఱకు; “ముం దున్నది ముసల్ల ♦ పండు” వ నెడు
కరణి వచ్చుకాలము కష్ట ♦ గర్భిత మగు; నేకలింగేశ్వరుండె తో ♦ డొక మనకు.” 30
- సీ॥ అనినఁ “గొండలు పిండి ♦ యైవడ వర్తితు మింక సందేహింప ♦ నేల! దురము
నిలువక సాగింప ♦ వలె” నంచుఁ బలికి రందఱు; ‘మంచి’ దనుచుఁ బ్ర ♦ తాపవిభుఁడు
హర్షాశ్రుకలితనే ♦ త్రాంచులు డయ్యె; వా రరిగిరి భూధర ♦ పాత్రములకు;
వానకా రరుదెంచి ♦ భయదనీలాంభోధరము లాకసమ్మునఁ ♦ గొమ్మసాగె;
- తే॥ వాన జడిపట్టి కురిసె; యా ♦ వనబలములు గిరులఁ దిరుగఁ జాలక వెన్కఁకరిగె; నంత
త్రూబిడొజన కల్పె వి ♦ శ్రాంతి కొంత; పెరిమ హేమతముం బ్రస ♦ వించె బ్రకృతి.
- గీ॥ కాలు మొగిలులతో వాన ♦ కారు దాటె; గెఱలి చలి ప్రకృతికి గిలి ♦ గింత లిడియె;

- గానఁ గోనల పహబాజు ♦ ఖాను గడచి పాజు హారావలీసీమ ♦ పట్టు జేర్చె. 32
- సీ॥ అలసలుంబ్రాసీమ ♦ యందుండి పిడుగుల గేరు వీరుల దెచ్చె ♦ గృష్ణసింగు;
 ఝాలారిసేనల ♦ తో లేచి వచ్చె దుర్వారవిక్రముఁ డైన ♦ భానుసింగు;
 సాద్రియందుండి ఝా ♦ లాన్వవాయులసేన లన్ని దోడ్కొనివచ్చె ♦ శ్యామసింహు;
 డా బునేరా—పాపు ♦ రాధీశులు శిశోదియావీరభటులతో ♦ నరుగుదెంచి;
- § తే॥ రింక బేడ్లా—కొటేరియా—నృపులువచ్చి; రవల సూర్యమహాలునుండి—యచటజేరె
 దుర్జయుఁడు; దుర్నివార బం ♦ ధురబలుండు భిల్ల సేనలతో డాసె ♦ భీమచాందు. 33

—*) రెండవ సంవత్సరము యుద్ధము. (*—

- చ॥ తనపయి వచ్చు నైరులఁ బ్రి ♦ తాపమహీంద్రుఁడు మాఖశుద్ధపం
 చమి నెదిరించె, శైలముల ♦ దండ, విశాల సమున్నతపర్వదే
 శముల; దురంబు ఘోరముగ ♦ సాగె; నురుఘ్నులు రాజపుత్రుల్
 సమసిరి వేనవేలుగను ♦ నాటి మహాసమరాంగణంబునన్. 35
- చ॥ యవనులసేన సంఖ్యలకు ♦ నగ్గలమై జలరాశి వీచి పం
 క్తివలెను బొంగి పైబడ ను ♦ దీర్ఘపరాక్రము లయ్యు నాప్రతా
 పవిభుని రాజపుత్రభట ♦ వర్యులు తజ్జ్వలనాస్త్రధాటి కో
 ర్వ వలనులేక డీల్పడి ప ♦ రాజయమొందగ సాగి రయ్యెడన్. 35
- ⊙ క॥ మఱుసటి సంవత్సర మక్బరు మేవాడ్సీమఁ జొచ్చి ♦ స్వయముగ వసుధా
 పరిపాలనాధికములు స్థిరముగ నేర్పాటుచేసి ♦ చేరెన్ బరికిన్. 36
- క॥ అల బహిరంగసహికంబుల యవనుల నోర్వఁ గవ్వు ♦ ముగఁ దోఁపగ సే
 నలఁగొని ప్రతాపవిభుఁ డిచ్చులఁ గుంభలేమియరు దుర్గ ♦ మును జొరఁదలఁచెన్. 37
- సీ॥ క్రమముగాఁ గైలవా ♦ రాసీమ దాటుచు, నెత్తైన కొండల ♦ నెక్కి పోయి,
 దట్టంబుగా నాగ ♦ దాళి మొల్పుటఁ గిష్టమగు శైలమార్గంబు ♦ లందు నడచి,

§ We have also amongst the nobility of Mewar, two, who hold independent title of Prince or Rajah, one of whom is by far too powerful for a subject. These are the Rajas of Benera and shapoora, both of the blood royal.

⊙ Akbar himself entered Mewar, arranged the mode of administration, then proceeded to Malwa.

" G. B. Malleson, C. S. I. "

తొలుత బహిర్ద్వార ♦ ములు రెండు గడచుచు జని హనుమద్ద్వార ♦ మునుఁగమించు
చును, విజయద్వార ♦ మునను శోణద్వారమునను రామద్వార ♦ మునను జొచ్చి
తే॥ సేన లన్నియుఁ గోటలోఁ ♦ జేరికొనియె; నాప్రతాపప్రభూత్తంసుఁ ♦ డంబుదముల
నొరయుచు మహోన్నతమయి సుందరమునైన మేఘభవనంబులో విశ్రాంతమై యున్నాడు.

—*) కుంభలోమియరు యుద్ధము. (*—

ఉ॥ పుట్టలు వీలి చీమల గు ♦ ముల్ వెలికి బరతెంచు కై వడి
దట్టములై వడికి మిడుత ♦ దండు గుముల్గొని దూకునట్లు పెం
గుట్టలలోఁ దురుష్కభట ♦ కోటి చొరంబడి నాల్గుదిక్కుల
ముట్టడివేసి దుర్గమును ♦ ముంచెను పెద్ద పిరంగి పేటలక.

39

సీ॥ విక్రమంబున కాది ♦ పీఠమైన ప్రతాపుఁ డడరి నాల్గులు సాచు ♦ నగ్నిశిఖల
వంటి రాజస్థాన ♦ భటులఁ బ్రేరేప, నా మడమ దిప్పని మేటి ♦ కడిమికాండ్రు
గోడలు బురుజులు ♦ గోపురంబుల నెక్కి వీడ కొక్కట శిలా ♦ వృష్టి గురియ,
భిల్లవీరులు లోక ♦ భీకరంబుగ ధనుష్పంకార మొనరించి ♦ శాత శర ప

తే॥ రంపరలఁ జిత్తజల్లుగా ♦ నింపుచుండ యముఁడు నాల్గు సాచినయట్లు ♦ యవనసేన
దిన దినము గంట గంటకుఁ ♦ దేకువ నెడి బలము తఱిగి యంతంతకుఁ ♦ బలుచనయ్యె.

తే॥ పశ్చిమమూర్తాండువలెఁ బ్రతాపప్రభుండువహ్నిఁ గురియింప మొగలాను ♦ భటులుకోట
వైపు చూడలేరైరి; పా ♦ భాజుఖాను రాతిగుడియలోఁ బెద్ద ♦ బీతు దవితె. 41

సీ॥ గునులుగుదుల్ బాణ ♦ కోటు లాయుధములు కుంభవృష్టిగఁ బెల్లు ♦ కురియుకతన
యవనవీరులు తల ♦ లపిసి సంధులు వీలి గాత్రముల్ రక్తసి ♦ క్రంబుగాఁగ
రణరంగలక్ష్మియు ♦ రక్తాభిషేకంబు చేసిన చందమై ♦ చెదరె సేన;
క్షణములు బలిసి యు ♦ గంబులై నిలిచె; పాభాజుఖా నేమొన ♦ ర్పొంగి దోచ

తే॥ కడలు నొంది యాబూపర్వ ♦ తాధికారి నాపుని బ్రతాపఘరు దేవ ♦ రాధిపతిని
ధన కనక వస్తు వాహన ♦ తతులతోడ నరిగి, తన్నుద్ధరింపుమం ♦ చాశ్రయించె. 42

ఉ॥ క్రచ్చుఁగ గోటఁ జొచ్చి నడు ♦ రాతిరి యన్నరూపదానవుం
డచ్చుఁపుఁ జీకటికి 'నవగు' ♦ రాఖ్య రహించెడు కూపమందున
బెచ్చు విసంబు పోసి కలి ♦ పెన్ నెన రిండుకయైన లేక; హా
పచ్చని యింటఁ జిచ్చునిడు ♦ పాపుల కేపని చేయఁ గానిదా!

43

తే॥ కోటలో నది యొక్కఁడే ♦ కూపముగుట, నంద తాసిరమును గ్రోలి; ♦ రం దనేకు
లనువులను వీడి; రిదిచూచి ♦ యాప్రతాపసరపతిని భానుసింహుండు ♦ దరియ నేగి,

సీ॥ “జలముల విసమును ♦ గలిపి దేవరపతి తడిగుడ్డ గొంతుకల్ ♦ తఱిగినాడు;
నెలలుగా మొగలుసే ♦ నలు పోరినను నేడు గలిగిన నష్టము ♦ గలుగలేదు;
నిటఁ దడవున్న ని ♦ స్వేతుకంబుగ సంఘమృతి గల్గుటయు ధ్రువం; ♦ బీవు కృష్ణ
సింహాదులను గూడి ♦ శీఘ్రంబె దుర్గంబు దాటిపోవుట మేలు; ♦ తనువులందుఁ

తే॥ బ్రాణములు గల్గుదాఁక ముద్భటులు నేను కోట మొగలాయబలము చేకొనకయుండ
నని యొనర్తుము; మాటుమాటాడకేగు; మగ్ధకొనువాడఁ గనుల నీయడుగుదోయి.”

క॥ అని వినయంబునఁ బ్రార్థించిన నందఱు నట్లె యొత్తి ♦ చెప్పుకొనఁ బ్రతా
పనృపతి సమయ మెఱుంగుచు మనమును నొడఁబఱచె నొక్క- ♦ మాదిరిగాఁగల్.

—*) పృతాపసింహుండు చేపందా దుర్గమును జేరుకొనుట. (*—

క॥ క్రందుగ మేవాణ్ణిర్మతి దిశందగు చప్పన్నసీమ ♦ శబరులదేశం

గ్గి బం దరిగి పృతాపుండు “చేపందా” దుర్గంబుఁ జేరె ♦ బలములతోడన్.

47

సీ॥ “మునుపటివలె దుర్గ ♦ ముననుండి పోరాడఁబూనిన విషజలం ♦ బలను ద్రావి
పూటకేనును నై న్య ♦ ములును మ్రగ్గుట ధ్రువం; బిహపరంబులు రెంటికీదియు దూర;
మెట్టులైనఁ దప్పదు ♦ మృతి; యల్లుగాన దుర్గఁబిర్గతుడనై య ♦ రాతిసేనఁ
జిచ్చుట పిడుగట్లు ♦ చీలిచి చెండాడి చిందరవందర ♦ చేయనె తగు”

తే॥ ననుచుఁ దలపోసి తనదునై న్యమ్ముఁగొనుచు ముందుఁగల హనుమద్దావరమునుదెఱచుచు
హరుని ఫాలనేత్రజ్వల ♦ ననుకరించి భానుసింహుండు వైరుల ♦ వైన వ్రాలె. 48

Pratap took post in Kumbhalmer which was invested by Koka Shabaz Khan. He here made a gallant and protracted resistance and did not retire till insects rendered the water of the “Nongun” well, their soul resource, impure. To the treachery of the Deora chief of Aboo, who was now with Akbar, this deed is imputed.

“Annals of Mewar”

‘Chaond’ is a town in the heart of the mountainous tract on the south west of Mewar called Chuppan, containing about three hundred and fifty towns and villages peopled chiefly by the aboriginal bhills.

“Annals of Mewar.”

—*) చంద్రభట్టారకుఁడు భానుసింహునకుఁ దోడుపడుట. (*—

తే॥ అనిలఁ డనలంబునకును దో ♦ డైనయట్లు సిద్ధహస్తులు విక్రమ ♦ శుద్ధులైన
సద్భటులఁగొంచుఁ గవిరాజు ♦ చంద్రభట్టు భానుసింహునకును సాయఁపడియె నపుడు.

ఉ॥ మండెడు వహ్నికుండముల ♦ మాడ్కి విలోకన విస్ఫులింగముల్
నిండ, హయవ్రజంబుఁ గద ♦ లించుచు భూరిఖురాగ్రఘట్టనా
ఖండ ధరాపరాగముల ♦ క్రందున గాఢతమంబుఁ గూర్చి యు
ద్దండత రాజపుత్రభట ♦ తండము దాఁకె నరాతికాండమున్.

50

తే॥ వీరకేసరులను బోలు ♦ భిల్లభటుల కర కలిత కార్ముక కదంబ ♦ కములనుండి
పక్షితతి మాడ్కి శితబాణ ♦ పటలి లేచి తురకమూఁతల శిరముల ♦ నటికినై చె.

51

ఉ॥ అంతఁ దురుష్కసేనల మ ♦ హాహవ శౌర్య విలాసరేఖ సా
యంతన మొందుచుండ, నలి ♦ నాపుడు పశ్చిమవార్ధి డాసి సా
యంతనమున్ బొనర్చెను! ర ♦ యమ్మున నాసపుఖాను సేనతోఁ
జెలఁతఁ గనంబడెన్ యవన ♦ సేనలు పొంగె సముద్రమున్బలెన్.

52

చ॥ యముని కరాళజిహ్వక కి ♦ యన్ జెలఁచేగుచు భానుసింహుఁడున్
సమర మొనర్చుచున్ మొగలు ♦ సైన్యముఖంబును వ్రచ్చి చొచ్చి గ
ర్భమునను దూటి వైరుల శి ♦ రంబులు రాసులు పోసి పోసి ప్రా
ణమును ద్యజించె నబ్బురము ♦ నన్ రిపులున్ దను మెచ్చి యార్వఁగన్.

53

మ॥ కవిరా జాదినరాజువోలెఁ గర ము ♦ గ్రస్పారతేజంబుతో
నివమున్ మాపెడునట్లు వైరిగణమున్ ♦ హింసించి మందేహదై
త్యవితానంబులతోనఁబోలె రిపుసం ♦ తానమ్మునన్ జిక్కి, గా
యవడెన్; నిగ్గత రక్తధారలు తిరం ♦ బైచాఁకె జెన్మాల్వలె.

54

సీ॥ బ్రహ్మవంశంబు చా ♦ వనమై పొదల బృహస్పత్యంశమునఁ బుట్టి ♦ బ్రహ్మవేద,
షికరాజువోలె గొం ♦ తుకయెత్తి మధురగీతికలు పాడిన మేటి ♦ సుకవిరాజు,
క్రమత హస్తీపూలు ♦ రణమునం దరికోటి దోమలట్టులు ♦ దోలు భీమసేను,
డజరామరఖ్యాతి ♦ నవనిపై నిలుపంగఁగలుగు శతాధిత ♦ గ్రంథకర్త,

ఆ॥ వీరరసము వెల్లి ♦ విరియఁ గుంభల్మియల్ రణము నడపు విలయ ♦ రాద్రమూర్తి,
❁ చంద్రభట్టు చొచ్చె ♦ సవిత్రమండలి, నమావాస్యగాఁగ నాత్మ ♦ పక్షమునకు.

❁ On this occasion also fell the chief bard of Mewar, who inspired by his deeds as well as by his song, the spirit of resistance to the 'ruthless King' and

మ॥ వనధిక్ జేరు మహానదీజలము స ♦ రస్యం బందునన్ లీనమై
చను చందంబున రాజపుత్రులు తురు ♦ ప్కశ్రేణులన్ జీల్పుచున్
జని నిశ్చేషముగాఁగఁ గూలి; రటువై ♦ మాభాజుభాన్ సేనలన్
గొని మోగల్ ధ్వజ మెత్తి చేరికొనియెన్ ♦ గుంభల్మియర్ దుర్గమున్.

56

—*) మానసింహుఁడు ధర్మేతి-గోకుండా దుర్గములఁ జేకొనుట. (*—

శా॥ నిండెన్ గొండలలోన మోగలుభటా ♦ నీకంబు లంధదండ; ను
ద్దండప్రాభవశౌర్యధైర్య రతుఁ డా ♦ “ధర్మేతి” దుర్గంబు “గో
కుండా” దుర్గము మానసింహుఁడును జే ♦ కొంచున్ మొగల్ సేన లం
దుండన్ జేయుచు ఢిల్లీకిన్ జనియె న ♦ త్యుత్సాహ మేపారఁగన్.

57

తే॥ ప్రళయకాలాగ్ని శిఖమాడ్కిఁ ♦ బ్రజ్వరిల్లి శత్రుపై న్యాటవులఁ గాల్చుఁ ♦ జాలు యోధ
శేఖరుఁడు మహాబత్థాను ♦ సేనతోడ నుదయపుర మాక్రమించి యం ♦ దుండపాఁగె.

ఉ॥ “స్థాణుఁడొ విష్ణుఁడో మఱి ప్ర ♦ తాపుని మానవమాత్రు సంగర
క్షోణిని గెల్వ నిట్లు కొతు ♦ కుం బడ నేటికి! నేడు నామ న
క్షీణబలంబు లోకములు ♦ కీర్తనసేయఁగ వానిఁ దాకి స
ప్రాణునిగాఁగఁ బట్టుకొని ♦ వచ్చెద” నంచుఁ బ్రతిజ్ఞ చేయుచున్,

59

—*) ఫరీదుఖాను ప్రతాపసింహునితోఁజేయు యుద్ధము. (*—

సీ॥ ఆఫరీద్ ఖాను పై ♦ న్యముల నద్రులనిండ నెక్కించె; నందుపై ♦ నొక్కనాఁడు
రాణాయు వెడలి దు ♦ గ్గబహిఃప్రదేశంబులను జరించుచునుండె ♦ ననుచుఁ దెలిసి
చమవుల నాల్గుభా ♦ గములుగా విడదీసి యనుమాన మున్నచో ♦ ట్లాక్రమించి
వేఁగుజామైన రా ♦ ణాగారు చిక్కుచు రిడి తప్ప దని నమ్మి ♦ నిమరవోయె;

తే॥ సర్థరాత్రమ్మున మహాగ్ని ♦ యద్రు దోఁచె; నది ఫరీదు దవానలం ♦ బని తలంచె;
రాజపుత్రసేనలు గొల్వ ♦ రాజగురుఁడు ముందువై పునఁ దాకె న ♦ మొగ్గులుసేన.

whose laudatory couplets on the deeds of his lords are still in every month. But the spirit of poesy died not with him for, princes and nobles, Hindu and Toork vied with each other in exalting the Patriot Pratap, in strains replete with those sentiments which elevate the mind of the martial Rajput who is inflamed into action by this national excitement.

“Annals of Mewar”

తే॥ జెట్టులను బుట్టలను బ్రాపు ♦ చేసికొనుచుఁ గడుపు నినుచుఁ బూటలు ♦ గడుపవలసె!
గడియగడియ కరులో వచ్చు ♦ కఠన నిజ నివాసముల బెక్కు-మాల్లు మా ♦ ర్పంగ వలసె.

—*) అక్కరు సైన్యము సంపి కైలవారాసీమలోని ఫలవృక్షములఁ గొట్టించుట. (*—

సీ॥ “పురములు మార్చి కా ♦ పురములనెత్తించి పదివేలపల్లెలు ♦ పాడువెట్టె!
యవరేఖ యంతైన ♦ నవని దున్నుటయులే! దొకగింజయునుభావ్య ♦ మొదవఁబోదు!
కైలవారాచుహా ♦ గహసంబు ఫలముల దినమున కొకఁడుగాఁ ♦ దినముఁ బ్రచుకు!
నెన్ని యత్నంబుల ♦ నే నొనర్చినను లోబడఁ! దంతకంతకుఁ ♦ బటిమఁబెంచు!

గీ॥ గావునను మీరు కైలవా ♦ రావిఫినము చేరి ఫలవృక్షములనెల్లఁ ♦ జెండ్లివైచి
యాప్రతాపేంద్రు వెదకి వెఁన్నంటి వేట లాడు”డని పాడుశాహి సైన్యముల సంపె.

క॥ పొడవును వెడలుపు పెక్కామడలగు నాకైలవార ♦ మహియందుఁ జొరం
బడి యవనులు ఫలతరువులు పుడమిబడఁ గొట్టి రొకఁడు ♦ పొలివోకుండఁ. 70

క॥ కొండల భటులను వృషభములం దన వెంబడినిగొని ఫ ♦ లంబులకై తో
పుం దరిసి శ్యామసింహుం డందుఁ బడిన చెల్లు చూచి ♦ యాపులఁ గనుచుఁ; 71

క॥ “మన తిండి చెల్చి యవనులు చనుచుండిరి; వారిఁ గదిసి ♦ సమముతము రం”
డనిరేచి యహితసైన్యంబును దెంపరియగుచు వెన్ను ♦ ముట్టఁగఁ దాఁకె. 72

క॥ అనుచరులఁ బద పదండ్లని తనముంగలఁ దఱిమి తురక ♦ దళవాయి వడిఁ
దనపిక్క-బలముఁ జూపఁగ వెనుదిరుగుచు శ్యామసింహ ♦ విభుఁ డరుదెంచె. 73

క॥ స్థితిగతులెల్ల సలుంబ్రాపతి కెఱిఁగింపఁగ నతండు ♦ స్వామిని గని “దే
వ! తురుష్కులు ఫలవిటప్రిప్రతతి నఱికి రనచు నేడు ♦ వార్తలు వచ్చె. 74

చ॥ దినమున కొక్కపండు మఱి ♦ తీయని తీర్థము నొక్కచేరెడుఁ
గొని మునిరాజపృథ్విమెయి ♦ గొబ్బనఁ గాలము పుచ్చుచున్న నీ
కును రమఁబోలు నీలలన ♦ కున్ మదనోపమ మాజులాంగులౌ
తనయుల కక్కటా! చెనఱి ♦ దైవము తిండికి గర్వచేసెనే! 75

గీ॥ పౌరుషంబున్న సంగ్రామ ♦ వీరరంగముల మనలఁదాడి దర్పించి ♦ గెలువవచ్చు!
గట్ట! పూచి కాచిన చెట్లు ♦ గొట్టుటయును గౌరవమే! వట్టి కటిక మొ ♦ క్కలముగాక!

సీ॥ అడుఁగులకును మ్రొక్కి ♦ యర్థించి కొనివచ్చి యమృతాభిషేచనం ♦ బాచరించి
బంగారు జలుఁగు దు ♦ వ్వలువలు గట్టించి నవరత్నమయ భూష ♦ ణములు దొడిగి

కర్పూరమిళిత సు ♦ గంధచర్మ లలది పరిమళపత్రపు ♦ వృక్షము లొసంగి
నవపాయసాహార ♦ నైవేద్య మిచ్చి భక్తిమెయి నాత్మప్రద ♦ క్షీణము చేసి

గీ॥ కొలువఁదగు దేవుడవు నాకుఁ; ♦ గొంతకాల మారఁబండిన పండు లా ♦ హారమిడుట
కైవగలఁ బొక్కుచుంటి; నేఁ ♦ డవియులేని యధికదుర్దశ వచ్చె; నే ♦ మని తపింతు!”

క॥ అని కడుజాలిమెయి వచించిన సచివప్రవరుఁ జూచి ♦ చిటునగవు ముఖం

బున మొనయఁగఁ “దండ్రీ! యెంతని నీప్రేమంబు మహిమ ♦ నగ్గింపఁగనా! 78

గీ॥ కంచె చుట్టును నెలకొల్పి ♦ కాపు వెట్టి జలము పాటించి పండించి ♦ ఫలము లెల్ల
బండ్లపైఁ దోలి మన కిచ్చు ♦ భంగియైన శుభమెకద! యేదిపగ తురు ♦ ఘ్నలకుమనకు

క॥ తలయెత్తుటాది విమతుల సిలుఁగుల నిడు మీకు వగవఁ ♦ జెల్లునె! మనమున్
వలగొని రాల్ఱువ్విస వారలు పువ్వులు రువ్వఁబోదు ♦ రా! యెంచెనన్. 80

సీ॥ కైలవారామహా ♦ గహనంబు సువిశాల! మడ్డొకింతయులేని ♦ యారబయలు!
ప్రకృతి యచ్చటఁ బెద్ద ♦ పండ్లతోపును బెంచె! రాకపోకలకు మా ♦ గ్రములుగలవు!
చనుదెంచి యెవరు గో ♦ సిన వద్దనవుచోట్టు! లఖల జనాకర్ష ♦ మచటి ఫలము:
లండఱ కందెడు ♦ నా తోటపై జీవితమ్ములు మోపి యా ♦ ధారపడుట

గీ॥ మనదితప్పగు! రిపులనే ♦ మనుటకుండు! బగను సాధించి మనల లోఁ ♦ బఱచుకొనఁగ
నింతకన్న వీలగుమార్గఁ మేదిగలదు! మనమె యాహారమును మార్చు ♦ కొనుటయొప్పు!

సీ॥ ఇందు నం దనకుండ ♦ నెందైనఁ గలదిగఁ! జిక్కింతలేక చేఁ ♦ జిక్కు నదిగ!

నెండకు వానకు ♦ నింత వాడనిదిగఁ! గాల భేదములేక ♦ క్రాలు నదిగఁ!

బాదుషాగాదు దే ♦ వతలెల్ల వచ్చి వాసరవార మాస వ ♦ త్సరములేల

శ్రాంతి నొందక పెక్కు ♦ బ్రహ్మకల్పములు కష్టించిన నిసుమంత ♦ యెడనియదిగఁ!

గీ॥ బారలును గుద్దలులు వట్టి ♦ పని నడిపిన చూడు జాములలోపల ♦ మొదటికన్నఁ
దఱిమి విమతుల వీపులఁ ♦ బెరుగునదిగ వెలయు నాహారమును గను ♦ పెట్టువాడ!

సీ॥ పెక్కామడలదాఁక ♦ వెడలుపు పొడవునై హారావళీశైల ♦ మలరుచుండు!

సూదిమోపఁగ సందు ♦ సుంతలేకివోటఁ బెరుగు “మో” లనియెడి ♦ బీడుగడ్డి;

దీని రుచి యొకింత ♦ తీయనైయుండు! బ్రొద్దుటవెల్లి మనభటుల్ ♦ దోకితెత్తు!

రవిరుబ్బి రొట్టెల ♦ ననువుమైఁ బోయించి ముందుకాలము పొట్ట ♦ పోసికొంద!

గీ॥ మకట! యిదికష్టమని మది ♦ నడలఁరాదు! కొంచె మలవాటుపడిన రు ♦ చించితీటు!

నాకలి నడంప నే తిండి ♦ ధైర్యఁ జాలు! గార్యగౌరవమున రుచిఁ ♦ గననిదేది! 83

- మ॥ తినఁగాఁ దిండి యొకండె యేటికిఁక! నా ♦ దేహంబునున్ జీవమున్
జనెడున్ గాక మనుష్యమాత్రునకు శీ ♦ ర్షం బెప్పుడున్ వంచబో
వను; జేనెండగు పొట్టకూటికయి దై ♦ వప్రాయమై క్షీయో
సిన స్వాతంత్ర్యము నమ్మివేయఁగలదు ♦ శ్శీలుండు తుంతవృత్తే! 84
- క॥ ఈగడ్డిరొట్టై తిండికిఁ ద్యాగము స్వాతంత్ర్యయోగ ♦ ధర్మంబునుదో
డై గెలుతు! మరులు కను మేలాగున విరిగెదరో మన బ ♦ లమ్ములమ్రోలన్. 85
- క॥ ఇది సంతసింపనదనగు నెద వగవకు” మనుచు నినకు ♦ లేశ్వరుఁ డన “మే
లిది యాచరణీయము సౌఖ్యదమని యాకృష్టసింగు ♦ హర్షము పొంగన్; 86
- మ॥ “ఫలవృక్షంబులఁ గూల్చి నంతటనె య ♦ భ్రం బంతయున్ ప్రేలుమన్
దలపై వ్రాలు నటంచుఁ గుంది తమచొ ♦ తక్షణీ దోహోహమన్
పలుకుల్ పల్కెదమంచు నెంచి రహితుల్! ♦ పంచాంగముల్ చించి చు
క్కలు లేవంచు వచించు వీఱఁడుల జో ♦ కల్ గావె యీకార్యముల్! 87
- క॥ కానిం డియ్యది యొకగతిగా నున్నది భటుల బీడు ♦ గడ్డిని దెండు
చానతి యిచ్చెద నేఁడని యా నూత్నహారనియతి ♦ నారంభించెన్. 88
- గీ॥ అంత నుండియు నాప్రతా ♦ పావనీశునకుఁ గుటుంబమునకు భటు ♦ లకును “మోలు”
గడ్డిరొట్టైతె గతియయ్యెఁ; ♦ గాలుచున్న కడుపునకు మండు గంజియన్ ♦ వడుపుగాఁగ!
- మ॥ ఒకనాఁ డాసపుఖాను పై న్యములతో ♦ నుగ్రాటవిన్ జొచ్చి ముం
దుకు నేతేరఁ బ్రతాపుఁ డాత్మబలమున్ ♦ దోడ్కొంచు నావిద్వీష
త్ప్రకరంబున్ నలుమూలలన్ బెదరి పా ♦ టన్ బోర మర్పించి వె
న్నకు నేతెంచి నివాసభూమి దరియం ♦ గా నేగె మధ్యాహ్నమున్. 90

—*) ప్రతాపసింహుఁ డనుచరులకు “దోనా” పంచి పెట్టుట. (*—

- మ॥ ఒక దర్భాసనమందు రాజమణి కూ ♦ ర్పుండంగ సామంతు లిం
చుక దూరమ్మున నోసరిల్లి కరముల్ ♦ జోడించుచున్ నిల్చి; రా
నికటాద్రింద్రబిలంబునుండి యునురా ♦ జ్జీరత్న మవ్వేళ సే
వకుతో నంపెను బండ్లు రొట్టెలు ప్రతా ♦ పస్వామి కర్పింపగన్. 91
- మ॥ ఫల మొక్కించుక త్రుంచి చేకొనుచు, నా ♦ పై రొట్టె నొక్కండు ము
క్కలుగాఁ జేసి యొకింత నోర నిడుచున్, ♦ గన్నన్న నందున్న వా

రల సామంతులఁ బిల్చె; దగ్గటి సలుం ♦ బ్రాభర్త కేల్మోడ్చిన
ఫలము రొట్టియముక్కఁ జేనిడఁ బ్రతా ♦ పస్వామి దీవించుచున్.

92

సీ॥ సాష్టాంగ మెఱిగి మ ♦ హావ్రసాదంబని చేదోయి యొగ్గి దో ♦ సిట గ్రహించి
తులకించు భక్తిఁ గ ♦ న్నుల నద్దకొని వెన్నఁ జనుచు యథాస్థాన ♦ మున వసించె;
నటుపైన సూక్తసిం, ♦ గంత భేల్వాపతి, బేడ్లా—కొడేరియా ♦ విభులు, పిదప
నా హాపురా—బునే ♦ రాధీశు, లవల దుర్జయసింహుడును నల్లె ♦ సంగ్రహించి,

తే॥ పరమభగవత్ప్రసాదంబు ♦ భంగిఁ జూచి యాజగద్గురు చంద్రముం ♦ డారగించు
పిదపఁ దామెల్ల భుజియింప ♦ వేచియుండి రధికభక్తి నర్థనిమిలి ♦ తాత్పులగుచు. 93

సీ॥ కడుపునిండుగఁ గూడు ♦ కట్ట జేనెడు గుడ్డ, తలదాచుకొన నుంత ♦ నెలవులేక
పరమదరిద్రదే ♦ వతలట్టు లుండు నా పటువీరలోకైక ♦ పట్టభద్రు
లాదికాలమున మ ♦ హైశ్వర్య భోగభాగ్యములతో స్వర్ణ సా ♦ ధములలోన
నెంతటి మర్యాద, ♦ యెంతటి విశ్వాస, మెంత మనస్కుద్ధి, ♦ యెంతభక్తి,

తే॥ యెంత యుత్తమక్రమరూఢి; ♦ యంతకన్న శతగుణము లెక్కుడుగఁ దండ్రీ ♦ సరణిఁజూచి
యాప్రతాపునిఁ గొలుచు దృ ♦ శ్యంబుఁగనఁగఁ గనులు వేయైన దక్కువే ♦ యనుచుదోచు

—*) యవన సైన్యములు మేవాడపై నెత్తివచ్చుట. (*—

ఉ॥ వైభవసాంద్రుడై యవన ♦ వాహిని చుట్టును గొల్వ నొక్కభ
ద్రోధము నెక్కి యామడ లా ♦ కేగతిఁ దీవ్రత వచ్చు కాలరు
దాభుని మానసింహుఁ గని ♦ యచ్చట నుండిన వార లున్నయ
ట్లే భుజియింప మాని వడి ♦ నేగిరి మోగలుసేన మీఁదికిన్.

95

ఉ॥ సేనలు రెండును దగిలె! ♦ జేతి కటారులు పూలమాలలై
మేనుల వ్రాలుచుండె! బలి ♦ మీ వల చుట్టిన వేటకాండ్రోర

§ Yet amidst such complicated evils the fortitude of Pratap remained unshaken, and a spy sent by Akbar represented the Rajput and his chiefs seated at a scanty meal, maintaining all the etiquette observed in prosperity the Rana bestowing the Donah to the most deserving and which though only of the wild fruits of the country, was received with all the reverence of better days. Such inflexible magnanimity touched the soul of Akbar and exhorted the homage of every chief in Rajasthan.

“Annals of Mewar.”

మ్యాననశేఖ యాయవను ♦ లందును, గ్రుడ్ధమృగేంద్రశేఖ రా
పైనికులందుఁ దోచె; రవి ♦ జారగ నిల్పిరి పోరు మోగలుల్.

96

—*) యవనులు రాజపుత్రుల దుర్గములను గొనుట. (*—

సీ॥ అవ్వల యవనసే ♦ నాధీశ్వరులు మూఁగి ముట్టడించిరి దుర్గ ♦ ములను గొన్ని;
నజమీరుదుర్గంబు ♦ నందె ఖాసింఖాన్; పరీదుఖానుఁ డచల ♦ గృహముఁగొనియె;
దోడరమల్లు తో ♦ డ్దోబట్టె “జేవంద!” నితలోపల “సమాఁయిత” గిక్కింద్ర
దుర్గంబుఁ దవలె న ♦ బ్బుల్లా; శిశోదియావీరులు మార్కొని ♦ పోరి; రిట్లు
తే॥ నెల జరిగె పోరు; కోట మోగలుల కయ్యె; నా“మడేరియా” ప్రాంతమ్మునందు “రాతి
కోట” యను దుర్గమును బట్టు ♦ కొని ఫరీదు యవనసేనా సమూహంబునచట నిలిపె.

క॥ అంతట ఖాసింఖాను “వసంతా” దుర్గంబుఁ బట్టి ♦ పైన్యము నిడి యా
చెంతఁగల “ఛత్రకోట” నసంతచమూతతులు గొలువ ♦ నరికట్టుకొనె.

98

మ॥ యవనుల్ నాలుగువైపులఁ గదిసి దా ♦ వాగ్నిక్రియఁ గాల్పుగా
భవనాతీతపరాక్రమాంకుడు ప్రతా ♦ పుం డట్లు సాయంతనం
బవుదాఁక రిపుకంఠరక్తపుఁ బ్రవా ♦ హం బూడ్చి చల్లార్చి యా
రవి క్రుంకంగఁ గుటుంబ ముండు గుహఁ జే ♦ ర్క బోయె విశ్రాంతిక్తె.

99

—*) దేవేరీ యుద్ధము. (*—

సీ॥ వటువాత లేచి దై ♦ వప్రార్థనముచేసి, వినతిమై నుదితభా ♦ నునకు మ్రొక్కి,
కలయఁ గన్గొనిన మో ♦ గలు దండుతండంబు లెల్లదిక్కులఁ గొండ ♦ లీనినట్లు
పరిసర గహన గ ♦ ర్భము లాక్రమించి నిద్రింపఁ గాంచి ప్రతాప ♦ దేవుఁ డంత
నాబునేరా-షాపు ♦ రాధీశ్వరుల, సలుంబ్రాభర్త ఫేల్వాస్సు ♦ పా లు సూక్తు
తే॥ దుర్జయుని గొంచు వైరులఁదొడర నరిగె; శ్యామసింహుఁ గుటుంబర ♦ ఊణకు నిలిపి!
యుభయపై న్యంబులకు నయ్యె ♦ యుద్ధ మమిత తీవ్రభంగి “దేవేరీ” ప్రదేశమందు.

సీ॥ తైలనిర్భరమట్లు ♦ సరభసమ్ముగ సలుంబ్రామహీపతి దాఁకె ♦ రాయసింగు;
ప్రజ్వలజ్వాలల ♦ వలె బునేరా-షాపురాధీశ్వరులు ముట్టి ♦ రసపుఖానుఁ;
బ్రబలదంభోళి సుం ♦ రంభంబు వెలయ ఫేల్వాపతి తగిలె షా ♦ బాజాఖానుఁ;
బ్రకటప్రభంజన ♦ ప్రతిమానుడై యెదిరించె దుర్జయుఁడు ఫ ♦ రీదుఖానుఁ;

తే॥ దండధరుడట్లు దాఁకె బ్రతాపవిభుఁడు ముందుఁ గలుగు నబ్బుల్లాచఁ మూచయమును;
భిల్లగణ మెల్లఁ గొలువ నా ధీమచాందు కడు విజృంభించి ఖాసిముఖానుఁదాఁకె.

క॥ పుడమి యద్రువ యమరాజుల వడువునఁ జెలరేఁగు నాత్మ ధటు లందఱు మె
బడి రాఁగ మృత్యువటు సూక్తుఁడు మహాబత్థానుఁ దగులు ధ కొనె ఘోరముగఁ. 102

ఉ॥ ఆకలిగొన్న సింహనిచ ధ యంబువిధాన మహాశిశోదియా
నీకిని బిట్టురేఁగి రణ ధ నిఘ్నర వీర తురుష్కు కోటులఁ
దాఁకి పృతాపసింహుని మ ధ నం బలరారఁగ సుంత సందువో
నీక శిరంబులఁ నఱకి ధ యేఱులు పార్చిరి వేషిరక్తముఁ. 103

ఉ॥ అంతటిలోఁ దురుష్కుభటు ధ లాసపుఖానుని గూడి లోకదు
ర్దాంతపరాక్రమంబున న ధ రాతులఁ దాఱుచు పాపురావనీ
కాంతునిసేన వెనకరు ధ గఁ విదళించి యజాండకర్పరం
బంతయు ముక్కలై పడఁగ ధ నార్చిరి వీరరణోత్సవంబునఁ. 104

ఉ॥ ఆధ్వని నాలకించి సుభ ధ టాళులఁ గొంచుఁ బృతాపసింగు సూ
ర్యధ్వజోమెత్తి ముందఱిమి ధ యాసపుఖానుని దాఁకి, తత్తురు
ష్కుధ్వజనిఁ జొరంబడుచు ధ సర్వము నాశనముఁ బొనర్చి, ద
క్షాధ్వరహర్తయైన నిట ధ లాక్షుఁడు వోలె వెలింగె నయ్యెడఁ. 105

ఉ॥ ముందుఁగలట్టి వైరిబల ధ ముల్ దనుఁ గాంచి తపించుచుండ, మ
ధ్యందినచండభానుని క్రి ధ యఁ జెలరేఁగుచుఁ గృష్ణసింహుఁ డం
దంద విహారముల్ సలిపి, ధ యందఱు ముందఱ విచ్చి పాటుచుఁ
సం దొనరింపఁ శౌర్యరథ ధ సమ్మునఁ బోరె భయానకముగఁ. 106

తే॥ రాయసింహు సేనావిస ధ రమును దాఁకి చేను గోసిన చందానఁ ధ జెండివైచు
కృష్ణసింహేంద్రు నుగ్రమూఁ ద్రిని గనంగ వీరులకునైన గుండె కం ధ పించిపోవు.

గీ॥ ప్రళయకాల దవానల ధ జ్వాలయయి ఫరీదుఖా దుర్జయుని మించి ధ రేఁగి దాఁకి
రాజపుత్రసైన్యంబువై ధ గ్రమ్ముకొనుచు రక్త కీలాలనిధిఁ జేసి ధ రణతలాబు. 108

మ॥ తనదర్పద్ధతి కోర్వలేక మహాబ ధ త్థా నై వ్యముల్ దిక్కులఁ
గని యువ్వెత్తుగఁ బాటుచుండఁగ, ఫరీ ధ ధ్ధా కాలకుద్రుండొకో
యన వెన్నెంటు నె వచ్చె; సూక్తుఁడు ప్రతా ధ సాధీశు వేరెత్తియు
గ్రన్థసింహకృతిఁ బెంచి తాఁకెను పరీ ధ ధ్ధా మాళి నుగైపడఁ. 109

శా॥ ఆసూర్యాన్వయకాననేశ్వర మహా ♦ వ్యాఘ్రంబు దుర్వారబా
హాసంరంభవిజృంభణంబుఁ గని ధై ♦ ర్యం బూడుచుఁ భీతి హే
వై సైరింపఁగలేక యయ్యవనసై ♦ న్యం బంతయుఁ విచ్చుచుఁ
దూసెఁ దత్పతియా ఫరీదు కలలం ♦ దుఁ మర్వ లేకుండఁగె.

110

సీ॥ లక్షలు సేనాబ ♦ లంబున్న, నంతటి యాశ్వికదళ మున్న, హస్తీచయము
లన్నికకును మీఱి ♦ యున్నను, లఘుబృహన్నాశాస్త్రములు వేన ♦ వేల కున్న
నైన్యాధిపులు పోడ ♦ శతతంబుపై నున్న, రాసులురాసులు ♦ ద్రవ్య మున్న,
వలసిన యన్ని సం ♦ బారమ్మ లున్నను, సమర మేడ్లకొలాది ♦ సాగుచున్నఁ,
తే॥ దలను బూ వాడకుండఁ బ్రతాపుఁడుండె ననుచు బాదుపా వగవ, ధైర్యంబు చెప్పి
యవనిఁ దలక్రిందుగాఁజేతుఁననుచు వచ్చి కడకు నిట్టైతి ననుచు సు ♦ కటమునొంది,

ఉ॥ ఖాసిముఖానుఁ డుగ్రభుజ ♦ గప్రభు మాడ్కిని మండి లోకసం
తాసకర ప్రతాపుని బి ♦ తాపుని దాఁకఁ దలంప, భిల్ల సే
నాసముదాయ మడ్డుకడి ♦ న్ రణ ముగ్రముగాఁగ సాఁగె; నా
గాసురహర్తృజోతె శబ ♦ రాధిపుఁ డయ్యరులఁ బోరిగొనె.

112

తే॥ తురకదొరల సైన్యంబులుతురగములును పదులు నూఱులుగా గుమల్ గుమలుగాఁగ
బలి యగుచు నుండె భిల్ల భూ ♦ పతిభుజంబు నెక్కిన ర్తించు వెనుపుట్టెడుక్కుగదకు.

చ॥ స్థిరతర రాజపుత్రధట ♦ తీక్ష్ణభుజాబలధాటి కాగలే
కఱచి మహమ్మదీయ భటు ♦ లందఱు మారుతధాటి నిల్వలే
కొరుగుచు వ్రాలు పైరుగతి ♦ నోజ తొలంగి కలంగువేళ, ని
ష్ఠురబలశాలి వీరబలుఁ ♦ డుఁ బరతెంచె భటాళి గొల్వఁగె.

114

సీ॥ వడదాఁకి సోలెడు ♦ వారిపై నమృతవర్షము జాఱు రీతిఁ గ ♦ ర్కశ తురుష్క
చమువు లన్నియు రణో ♦ తాహంబుతో సముద్రములట్లు పొంగి యా ♦ రాజపుత్ర
సేనలపైఁ గవి ♦ సెను; బ్రతాపునిదెస యోధులు పోరాడి ♦ రుగ్రధంగి;
నపుడు చూపిన శౌర్య ♦ మపుటి సాహసం బమరలోకస్లాఘ్య ♦ మైతనర్చె!

తే॥ దురకమూఁకలు ముందుముం ♦ దునకుఁ బొంగి యెత్తుకొనివచ్చు నొత్తడి ♦ కోపలేక
యాప్రతాపుని వీరసై ♦ న్యంబులెల్ల వెనుకకును మ్రొగ్గతిలునేమి ♦ యనుచుదోచె

క॥ కాలాహిక్కురులు నిజఝాలావీరులును బంచ ♦ శతసంఖ్యగఁ ద
న్నోలి భజింపఁగ శ్యామనృపాలుండు ప్రతాపుఁడే ♦ వైరులఁ దాఁకె.

116

తే॥ శంఖరవములు సింహగ ధారవంబు లలిశయిల రాజపుత్రులై ధ్వంబు లెల్ల
నుదికి యుంకించి యురభించి యూడితాళ విరిగిపడి వైరిబలము ని ధ్వేషింపఁగలంగె.

తే॥ సూర్యభగవానుఁ డపరాధిఁజొచ్చె; యవన గణము పులి నాకి విడిచిన ధ్వంబు గురు
గడ్డి కలచెను; భిల్లులు ధ్వంబుకొనిరి కడల మునిముని చీకటల్ ధ్వంబు గదియు కరణి.

శా॥ నూటల్ మించిన రాజపుత్రకుల ధం ధర్మ పేలకుఁమించి యు
గ్రాహణి యవనుల్ పయిబడఁ బ్రతాప పాధీశుఁ డయ్యందఱ
బాటదోలుచుఁ బుష్పవర్ణము సురల్ వర్షింప నర్పించె; 'దే
వేరియధ్ధ మపూర్వ' మన్న నుడి ప ధ్వంబు లోకవిఖ్యాతమై.

119

—*) పతాపసింహుడు యుద్ధరంగమునుండి శైలగుహ కరుదెంచుట. (* —

సీ॥ "ఈనాడు మొగలులఁ ధ్వంస కడతేరు! మిచ్చట మీరుండ ధ్వంస! యతఁడ
శ్యామసింహుడుగూడఁ ధ్వంసమైచె! దల్లి పాతశ్వరీదేవియు ధ్వంసతంబ
పిల్లలతో శైల ధ్వంసమున నున్న; దావంతయుఁ బలుకుడో ధ్వంస తేక!
యీనాటి పోరాట ధ్వంసము ముగియునో! యెప్పుడు రా నోదవునో ధ్వంసమైచె!

తే॥ మనుచరులతోడ మీరేగుఁ! ధ్వంసమైచె గుప్త సింహుడును భీమచామరును ధ్వంసమైచె
భిల్లు నొకనిఁ ప్రతాపుడుఁ వెంటఁ గొనుచు శీఘ్రముగ శైలగుహయందుఁ జేరుకొనియె

తే॥ కడుపు మలమలమాడు నాఁ ధ్వంస కటికి వెక్కి వెక్కియేష్టి నిద్రొందిరి ధ్వంస లెల్ల;
విభుడు-పాతశ్వరీదేవి-భిల్లు భటుడు గంగ మ్రొగక యా ధ్వంస ధ్వంసమైచె. 121

సీ॥ లలితసౌదామనీ ధ్వంస కటికిలు చుట్టు మూగిన ముగ్ధ గోప కా ధ్వంసముగాఁగ,
రణరణ చ్చారు గ ధ్వంసినాదము మనోజ్ఞ మైన వేణునా ధ్వంసముగాఁగ
నంచుల మెరియు సం ధ్వంసరాగపటలమ్మ రమణీయ పీతాంబ ధ్వంసముగాఁగ,
నృత్య స్వయూర వి స్తృత కలాపము శిరస్సందానితావతం ధ్వంసముగాఁగ,

తే॥ నతి విశాలమా నంతరి ధ్వంసగణమ్మ చెలువ మమరు బృందావన ధ్వంసముగాఁగ,
బూని విహరించె విశ్వర ధ్వంసపాదీ బ్రాహ్మ ధ్వంస బాల గోపాలమూర్తి! 122

ఉ॥ ఆమలకాభమై చినుకు ధ్వంస కటికి నంతకు సేకధారలై
పాములు ప్రేలఁ దీయు గతిఁ ధ్వంస బర్వుచు, సేనుఁగూడొండ మంతలై,
భూమి జలార్ణవం బయిన ధ్వంస పోలిక నిడుచు, గుండపోత గ
ధ్వంసముఖరంబులై కురియ ధ్వంస సాగె నభం బవియంగ మేఘముల్!

123

సీ॥ కనులు మూసి నజ్జిల్చుఁ జొచ్చుఁ జొని లోనదుగుఁ ధగడ్డగలీను నిబిడఁ సాఁ జామనులుకు,
 నొక్కొక్కఁడు జగంబుఁ జొక్కలు ప్రక్కలై చూడేయు యేఘుగఁ జూరవములు,
 కొండ లొండొంటిపైఁ జూలి బ్రహ్మాండంబు నగలించు ప్రళయ జాత్యూనిలముఖై,
 తణమున విశ్వలోఁ కప్పాణితతిఁ గూల్చుగతి జాణు భయద నిర్భాతములును,
 తే॥ సంత కంతకు జృంభించి యావరించి ప్రళయములు కోటి యొక్కనాడెఁ గలిగినట్లు
 పృథ్వీ భూయ్యు నిండిన పగిసి, మాపి రాడనీకఁ గాలియు వానఁ జూలముకొనియె.
 తే॥ కోటి కొక్కడైన నిలువకఁ గుదులుగుదులుతరు మృగ విహంగములు సూర్యభాస్రీశిశ్య
 గర్భనిర్భేదకమగు నాఁ తాళరాత్రిదలఁచు మాత్రన నిలువెల్లఁ జలదరించు. 125
 తే॥ ఏలు లీతబంటిగ మ్రోఁతఁ తత్తి పాటి కలిసి యుప్పొంగి యెకదొడ్డిఁ కొలది మిఠి
 కొండలును లోయలును వనుల్ గుహలు నిండి నిఖల మేకార్జునముగఁ ఘూర్ణిల్లెనపుడు
 మ॥ అకటా! గాలియు వాన గూడి నిబిడం బై రేగఁగా రాలివ.

లవకుఁ గ్రొన్నెత్తురు ముద్ద గట్టుకొని పిల్లల్ ముచ్చగడ్డల్ వలె
 నికట్లోర్విక శయనించి కప్పుకొనఁగాఁ నీ! జేనెదుర్గుడ్డ, క్రి
 దినికొ లేకయ నాటిరాతి శివరాఁ త్రికబోలె నెట్టిదీర్చి

127

—*) పృథాతము (*—

అ॥ వేగుజుక్క లేదు! వెల్లబాటను తూర్పు! కొండకోళ్ల గుములు! గూయ వెచట!
 రవి జనింపఁ; డట్లాఁ ప్రాభాత మయ్యె! వర్షంబు బల మొకింత సన్నగిల్లె. 128

క॥ తడియాటని గడ్డిని శబరుడు గొనిరా, రాణి దుబ్బి, రొట్టెలు చేసె;
 గడనుండి బిడ్డలాదట కిడి, పదపడి నొక్కరొట్టె నిడఁ బతి యెదురె. 129

సీ॥ పద్మాసనమున దై వధ్యాననియతి నేత్రయుగంబు మూసఁ బ్ర తాపదేవుఁ;
 డంత నొక్కబిడాల మా గుహకడ నాడుకొనెడు బిడ్డయొడలు గోళ్ల గీరి
 చేతిరొట్టెను నాచి శీఘ్రు బె యొక్క శాఖని నెక్కి చనె! బిడ్డ కెప్పుమనుచు
 నటచి భూమిని వ్రాలె! నాధ్యని కడలి పాతెవ్వర చని బిడ్డ నెత్తికొనియె!
 గీ॥ ద్రవయ యెప్పునఁ జెవులు చీలదలలువోవ గనుదెలచి జొమ్మగ్రమ్మర క్కంబుగనుట
 వజ్రపంజరకల్పమ పృథ్వీపేంద్ర వీరహృదయము చెదరి ద్ర వించి పాతె! 130
 సీ॥ “పదియుఁబండ్రెండు సం వర్షంబులు సంఘటించు పోరులకుఁ జి తించలేదు;
 జగము మ్రొంగు నసాధ్య కత్రు వక్తరు లేగి పగవట్టెనని సుంత పగపులేదు;

- కోటలు సేనలు ♦ కోశంబు దేశంబు బలము తగ్గెనటంచు ♦ భయములేదు;
 కడు దీర్ఘకాలంబు ♦ గడచినఁగూడ జయము గల్గదని విచా ♦ రమునులేరు;
 తే॥ ఆపదల కోర్పుటకె వీరుఁ ♦ డవతరించు నని విపత్తోటి నెదిరి ధై ♦ ర్యమున నడతుఁ;
 గాని యీనోరులేని ర ♦ క్తంబుసొత్తు లనుభవించు కష్టము చూడ ♦ నలవిగాదు. 131
- తే॥ దాసదాసీసహస్రముల్ ♦ తమ్ముఁ గొలువఁ బమరభాగ్యోదధిని దేల ♦ వలయువారు
 కూడు లేకుండ మలమల ♦ మాడుచుండ్రు! తుద కొకండే నదృష్టవంతుండుగాఁడె! 132
- తే॥ అంతిపురి లేదు; తూఁగుటు ♦ య్యాలలేదు; కొండలను గుట్టలను జీరు ♦ గుహలయందు
 శాలి వాన యెండలఁజిక్కి ♦ కరకురాలఁ బటచుకొనలేక పడియుండ ♦ వలసె నకట! 133
- ఆ॥ నాయనంతరమున ♦ నీయఖండక్షోణి నంత యేలవలయు ♦ “నమరసింహుఁ”
 డిట్టు లిడుమ పడెడు! ♦ నిది యెట్టికాలమో! క్రోలుపులియుఁ బిల్ల ♦ కూనయయ్యె! 134
- సీ॥ మూర్తీభవించు మ ♦ త్పూర్వ పుణ్యఫలంబు, మామక హృదయ సా ♦ మ్రాజ్యలక్ష్మీ,
 పావిత్ర్య మందిరో ♦ పరి పూర్ణకలశంబు, తనువు ధరించు సౌం ♦ దర్యధనము,
 శాశ్వత శాంతి మ ♦ హైశ్వర్యదేవత, ప్రకట సాభాగ్య ప ♦ ర్యాయపదము,
 కష్టాపనుడ మహా ♦ కల్పధాత్రీజంబు, నిరుపమ వరవర్ణి ♦ నీ మతల్లి,
 తే॥ ప్రియతమంబైన మత్తేను ♦ విగ్రహంబు, సృష్ట మకుట రత్న రోచిః ప ♦ రీత చరణ,
 యైన పాశేశ్వరీదేవి ♦ యకట! యిట్లు పరమ దాఁద్ర్యమున మున్న ♦ వలసె నేడు. 135
- క॥ దిన మంతటి కొకఫలమును గొని తీరని యుద్ధములఁ ద ♦ గుల్కొని కండల్
 దునిసి యెముకపట్టెను మే;నినుమైన ని టౌతకాల ♦ మిఁక నిలిచెడునో! 136
- ఆ॥ వానకాలమందు ♦ వణకుమఁ దలదాఁపఁ గూటిపేదకైన ♦ గుడిసెయుండుఁ;
 జక్రవర్తినయ్య ♦ సంతాన మిటు శైల గుహల నిలిచి గోడు ♦ గుడువ వలసె. 137

⊗ It is universally admitted that there is no better criterion of the refinement of a nation than the condition of the fair sex therein Like the ancient German or Scandinavian the Rajput consults her in every transaction; from her ordinary actions he draws the omen of success and he appends to her name, the epithet of Devi or 'godlike' Of one thing we are certain, seclusion of females can only originate in a moderately advanced stage of civilization..... Of all the nations of the world who have habituated the female to a restricted intercourse with society, whether Grecian, Roman, Egyptian or Chinese, the Rajput has given least cause to provoke the sentiment of pity; for if deference and respect be proofs of civilization, Rajaputana must be considered as redundant in evidence of

అ॥ ఉరమునందు రక్తం మురలంగఁ దిలకింప మనసు చెడియె నాకు; మఱలఁ దిండి
యొదవు పెప్పుడొ! వైరు లెమరాదు రింత! కీ కడుపుఁగోత యెట్లు పడఁగ నేను!" 138

చ॥ అని వగ నొంది భూరమణుఁ డాకును గంటము దీసి వ్రాసి చె
తను గల భిల్లుచేత నిడి డానిని 'బాదుశహ' కొసంగుమ
చనిపి యొకింత కన్నోగించి ధ్యానసమాధి మునిగె! రాజ్య యొ
య్యనఁ జనుదెంచి యాత్మవిభు, నాతని చెగటి కొట్టె, గాంచుచు, 139

గీ॥ "రాజయోగసమాధి నే త్రములు మొగించి కడలివలె నీమహారాజు కదల కుండె;
భావగంభీరమైన త ద్వదనమందు నలతి యలతి చింతారేఖ లలమియుండె." 140

చ॥ అని తలపోసి నాథు వద నాబురుహంబునఁ జూడ్కి నిల్చి య
య్యనుపమవీరపత్ని విభు నండనె నిల్పె; బ్రతాపదేవుఁడ౯
గనుఁగవ విచ్చె; విచ్చిన మొ గమ్మున దేవయు డగ్గరించుచు
వినయము నాదరమ్ము గను పింప నకుపితవృత్తి యేర్పడె, 141

—*) పాశుశ్వరీదేవి ప్రతాపసింహుని విచారమునకుఁ గారణ మడుగుట (*—

గీ॥ "రత్న సింహాసనం బెక్కి డరాజ్యమెల్లఁ గన్ను సన్నులఁ బాలించు కాలమందు,
నడవిఁ బాలించునేడు, నె న్నడునుగననిచింత మీమోమునను బ్రవేశించెనేల! 142

సీ॥ ప్రాణేశ! నీయుడ రము నంటు నాడలి, నీక్షణంబుల నాశ్ర యించు నిద్ర,
మోమునందుఁ బ్రసాద మును గాంతినిరతి, చిత్తములోని దుర్దమ ధైర్యగరిమ,
మెట్టి దుర్గుటకార్య మిపుడు మీయెడనుండి దొంగిలించి యొకింత తొలఁగఁజేసె!
దృష్టిమార్పక యొకే దిక్కుగాఁ జూడ్కులు క్షీతివై నిగుడ్చి పి త్తీపనేల!

గీ॥ మీమది నొకింతయును జింత మేకొనంగ నెఱుంగ నెన్నడు; మిమ్ము నే నెఱుంగుటాది
నిదియె తొలుసారి; వగవున కేమి హేతు! వెఱుంగఁజెప్పముమానసం బెరియసాగె. 143

సీ॥ పదియాఱుకళల వి శ్వమునిండి వెలుంగు కళానిధి సహజ క శంకమూర్తి;
నిలువెల్ల విచ్చి వ న్నెల నీను వెల్లదామరకుఁ దుమ్మెదపోటు మానని పని;

it. Where females are honored there, the deities are pleased, but where dishonored there all religious rites become useless. "Strike not, even with a blossom, a wife guilty of a hundred faults" says another sage, a sentiment so delicate that Reginald Born, the prince of Troubadours, never uttered any more refined.

Customs of Mewar.

- తళతళమెఱయు ని ధ్వపుటద్దము పరాగధూసరమగుట పోఁ డోయరామ్మి; -
యమలవాఃపూర గౌ ధాగ గంగానది-వానకారుకళంకు ధవదళకుండు; -
- క॥ నివి ప్రకృతికి లోనైనవి; యింతవఱకు నాయెఱిగినంతదాక రా ధా ప్రతాప-
సింహదేవుడు ప్రకృతివి జేత; యిట్టి ఘనుని మోమున నీవిన్న దన మిదేల! 144
- గీ॥ వైరు లెదిరింప వెన్నిచ్చి పాట వెపుడు; పాటు కైరులఁ దఱిమి చంఁ పంగఁబోవు;
కలిమిలేముల మనసు మా ధర్మలనుబొంద; విటుల యోజింపఁ గారణ మేమిన్నాభ! 145
- ఉ॥ 'ఆపదలందు ధైర్యగుణ' మన్న నుదాహరణమ్ము నీవ; నీ
ప్రాపున నిల్చి ధీరజన పట్టము; హేతు వెఱుంగలేక సం
తాపము నొందు నామనసు; నాథ! వచింపఁగ నర్హమైనచో
దాఁపక యానతిమ్మని ప దంబుల వ్రాలుచు విన్నవించెదన్." 146
- గీ॥ అనెడుపల్కులు చెవిసోతు సంతమాత్ర విభుని హృదయారవిదము విచ్చె; మోము
విచ్చె; విచ్చిన కెందమ్మి వెడలివచ్చు మధురమధుధారయన జాతి మంజుళాశితి; 147
- మ॥ "జననంబందిన నాటనుండియు రహ స్య బొందు నేనెన్నఁడై
నను బాటించి యెఱుంగ నింతవఱకు; నాయర్థదేహంబవై
చను నీతోడ వచింపరాని దొక యం శం బుండునే! యింతకు
మునుపే తెల్పకపోతినే యని మనం బు జింతచే గాఁగెడిన్." 148
- సీ॥ ప్రాకారవలయిత ప్రాసాదములయందు, శశికాంతమయ చతు శ్యాలందు,
వసుపమంబైన శు ధ్వాంతరీమలయందు; మిగుల నెత్తగు గాలి మేడలందు,
బరమ సుఖప్రద ప్రమదావనములందు; బన్నిటి కాల్వల పట్టందు,
సారాంబుపూర కా సారతీరములందు; మోదంబు గొలుపు పూ బొదలయందు,
- గీ॥ దాసదాసీసఘాసముల్ దళముకొనుచుఁ గన్నునన్న మెలఁగ నెడ కన్నెఱుంగక
యలఁగఁడు మహారాజుభా ర్యవ్రగనుండి యిడుము పడుచుంటి నామర దృష్టవశత.
- ఉ॥ వీరరసావతారమని పేరు వహించు నృపాలపూజ్యజ్ఞా
శూరుని ధర్మపత్ని యొక చో దలఁదాఁపఁగఁ జోటులేక మా
ర్జారికవోలె చిల్ల లుద రమ్మన వ్రేలఁగఁ జెట్ల గట్లఁ దా
ర్పారగుచుండ నేకతన మర్హుడు చూచి సహింపనేర్చునో!
- మ॥ అకటా! నాకనుగందు లీయడవి బో యల్ మోయ నిదందు వే
ళకు నన్నంబును నీరులేక కనువా ల్పక సుతచో టింత తీ

రికయు లేక తపించుచుండ, నిత యే ♦ శ్రీ లొంది మే లొంద నూ
అక నేనీ యుబులాట మందవల! ఏ ♦ రత్నంబు మే లిట్టిచే!

151

సీ॥ ఎండ్లుగాఁ బిల్లలు ♦ నీవు తపింప వీక్షించి ధైర్యమున స ♦ హించుచుంటి!
దిసమంత మలమల ♦ తిండిలేక తపించు బిడ్డనోరును గొట్టి ♦ పిల్లి గీర
ఱొమ్ముపైఁ గ్రమ్ము ర ♦ క్రమ్ము వీక్షించి కెవ్వనివేయు కేకను ♦ వినుటఁజేసి
సముదారవజ్రపం ♦ జరసన్నిభంబు నాస్వాంతంబు ఊణము దు ♦ ర్బలత నొంది

గీ॥ 'యాఱుమాసముల్ విశ్రాంతి ♦ యవసరమని తోఁచె; నేడవనెల రాఁగ♦దురముచేయ
సిద్ధముగ నుండు' నని చిన్న ♦ చీటివ్రాసి భిల్లుచే బాదుపాకుఁ బు ♦ పించినాడ. 152

ఉ॥ వ్రాసితిఁగాని కమ్మ; నది ♦ వాసినదాది నరుంతుదవ్యధా
యాసితమై మనంబు వెను ♦ కాడుచు నున్నది; నూర్యవంశ మ
భ్యాసములేని క్రొత్తయల ♦ వాటున కాస్తద మయ్యె నేడు; నా
వాసి తొలంగె; నేమిటికి ♦ వ్రాసితి నంచు మది దపించెదన్."

153

—*) పాశ్చేశ్వరీదేవి ప్రతాపసింహునకు రణోత్సాహముఁ గలిగించుట (*—

చ॥ అనుచు బ్రతాపసింహుఁడన ♦ నావనితామణి నుంత విస్మితా
ననయయి భర్త మోముఁ గని ♦ "నాథ! ప్రమాదమటన్న మాటయే
జెనకదు మిమ్ము; గార్యమును ♦ జేసెడుచో ఫలసిద్ధి చక్కగా
మనమునఁ జర్పసేయ కొక ♦ మార్గముఁ ద్రొక్కని ధీరవర్తనుల్!

154

మ॥ వ్యవధిఁ జెందఁగఁ గోరి తాఱు నెల; లీ ♦ పై యుద్ధముఁ సిద్ధమే
యవుచో లాభ మదేమి! యీగడుపుచే; ♦ నాయున్ను హెచ్చించిన
ట్లవు; నేడీ పదనైన నీదు కరవా ♦ లానాటి కిట్లుండునే
యవనవ్రాత శిరో విదారణ పటు ♦ వ్యాపార పారీణతన్.

155

సీ॥ ఊకాలమైన వి ♦ శ్రాంతి నొందఁగఁబోక, తనియ నూపిరి పుచ్చు ♦ కొనఁగఁబోక,
సంతతభ్యానని ♦ ష్ట యెలర్పఁ గార్యసాధకుఁడు రేబవలును ♦ దత్తురుఁడయి
తనరంగవలయు; స్వా ♦ తంత్ర్యమహత్తమకార్యనిర్వహణంబుఁ ♦ గాంక్షచేసి
సర్వార్పణ మొనర్చి ♦ జంకక పనిచేయు భవనైక వీరపుం ♦ గవుడ వీవు;

గీ॥ పారుపోద్యోగజలదప్ర ♦ భంజనమగు శ్రాంతి నెటు కోరి! తాఱుమా ♦ సములుకూరు
చున్నయట్టి నిర్వ్యాపారుఁడెన్ని జన్మములు గడిచెనేని పనిచేయఁగలఁడె మఱి! 156

- సీ॥ గతిచెడి యఖలభా ♦ తలఁపి యవనుల పాలయి కడగండ్లు ♦ పడుచునుండఁ,
 గన్నసంతానంబు ♦ కన్న మిన్నఁగ నెంచు ప్రజ దాపులేక చే ♦ డ్పడుచునుండఁ,
 గల్యాణనిలయదు ♦ ర్గము లెన్నియో కూలిపడి బీడుపడి కాడు ♦ పడుచునుండఁ,
 హైందవాచార మా ♦ ర్యస్త్రీల పావిత్ర్య మడుగంటి మంటిపా ♦ లగుచునుండఁ,
 గీ॥ భారతీయస్వతంత్రత ♦ పట్టుదప్పి వీఁగి నానాటి కుట్టుతాత ♦ లూఁగుచుండఁ,
 దనకుటుంబముపై నాస ♦ ననిఁ దొలంగ నోపునే! వీరరాజాప్ర ♦ తాపమూర్తి! 157
- సీ॥ భువన ముద్భవమొందు ♦ మొదలుగా నెవ్వ రూహించి కల్పించి సా ♦ గించి యెఱుఁగ
 నట్టి స్వాతంత్ర్యమ ♦ హయోగదీక్ష నారంభించితివి మహా ♦ గ్రహవృత్తి;
 నీయనంతత్యాగ ♦ నియతియును నఖండదేశభక్తి రతి ను ♦ తించె జగము;
 లా యజాండకటాహ ♦ మావరించిన జ్యోత్స్నవలె నీయశంబు వి ♦ శ్వమున నిండె;
- గీ॥ ధరణి నాచంద్రతారకా ♦ స్థాయిగాఁగ నీదు పావననామంబు ♦ నెగడునట్లు
 మెలఁగనేర్చితి; లోపముల్ ♦ గలుగఁగలవె! ధన్యులగు వారిలో ధన్య ♦ తముడవీవు.
- గీ॥ సానదీర్చిన కొలఁది ప ♦ జంపుముక్క, తలచిన కొలఁది మంచి గం ♦ దంపుఁజెక్క,
 యిడుమ లందిన కొలఁది లో ♦ కైకవీరుఁడును, బ్రకాశించునన నెఱు ♦ గనిదె నీకు!
- సీ॥ కోటలన్నియు శత్రు ♦ కోటి చేకొనెనంచు, సేనాబలంబు గృ ♦ శించె ననుచు,
 జయ మింతవఱకు ద ♦ ర్భస మీయలేదంచు, నాపదల్ మెడబాటియయ్యెననుచు,
 జన నేడ్లుపూండ్లును ♦ దినఁ దిండి లేదంచు, బసికూన లగచాట్లఁ ♦ బడుమ రనుచు;
 మదిఁ గుండవలవ! దీ ♦ మాఱు వైరులు రాఁగఁ గవవఖడ్గము లూని ♦ కాసెగట్టి
- గీ॥ యద్వితీయబలుని నిన్ను ♦ నీద్వితీయ నైన నేను రణక్షోణి ♦ ననుసరించి
 శత్రుసంహార మొనరింతు; ♦ శంకలేల! యిరువురము నిల్వ జగపెల్ల ♦ నెదురఁగలదె!
- సీ॥ అరులచే, నున్న పై ♦ న్యాధిపుల్ మడిసిన, సామంతవృత్తులెల్ల ♦ సమసిచనిన,
 భటుఁడొకండును లేక ♦ బలమెల్లఁ దొలఁగిన, నాపదల్ వేనవే ♦ లలముకొనిన,
 నేను బిడ్డలుఁగూడ ♦ నిశితఖడ్గము లూని రణము సేయుదు మీరు ♦ ప్రక్క నిలిచి;
 కొండలోఁ జివర యం ♦ గుళమైన రణములే కక్కరు సుఖముగా ♦ నందరాదు;
- గీ॥ మనకుటుంబములో జనిం ♦ చిన కడపటి నిసువు గళమునఁ గొనయూపి ♦ రెసఁగియుండ
 దైవసముండ వీ విడిన స్వా ♦ తంత్ర్యసమర మజ హరాదు లెదిర్చిన ♦ నాఁగరాదు.
- మ॥ కొఱ యొక్కింతయు లేదు లోకమువ నా ♦ కు; బ్రహ్మకల్పంబుగా
 ధర జీవించెడు వాడు లేరెప్పుడు; ము ♦ దస్మేరముల్ మీముఖాం

బురుహంబుమనఁ దాండవించుచు ముదం ♦ బుక్ బెంచుఁగాకంచు నీ
శ్వరుఁ బ్రార్థించెద” నన్నఁ బత్నికీ బ్రతా ♦ పస్వామి హర్షంబునఁ;

162

సీ॥ “అనిచేసి మరలి వ ♦ చ్చినవేళ మొదలంట శ్రీమఁ దీర్పు మధుర వి ♦ శ్రాంతిసీమ!
తలఁగిపోవని యాప ♦ దలు ముట్టినపుడు ధైర్యం బీమఁగల యంట ♦ రాని కోట!
కష్టాంధతమసంబు ♦ గప్పి తోఁపనియపు త్రోవఁ జక్కఁగఁజూపు ♦ దొడ్డజోతి!
పదికి వేయిగ వైరి ♦ భటులు పైఁబడినప్పు డసమానబల మిచ్చు ♦ నమృతఘటిక!

గీ॥ యన్నిచేళల సౌఖ్యంబు ♦ లలవరింప నందనోద్యాన మనుచు డెం ♦ దముననెతు
నీమధుర ధీర గంభీర ♦ నివిడఁఫణితఁ దలఁచి పాశేశ్వరి! వని ♦ తామరల్లి!

మ॥ వరసౌశీల్యము నాభిజాత్యమును సా ♦ భాగ్యంబు శ్రీయుక్ మనో
హర శాంతి స్థిరధీరతల్ దనరు ని ♦ న్నర్థాంగిగా నిచ్చి యు
ర్వర నాకిప్పు డనన్య దుర్లభ మహా ♦ భాగ్యంబు సంధించె నీ
శ్వరుఁడంచుక్ మది నెంచి పాయని కృత ♦ జ్ఞత్వంబునఁ మ్రొక్కుదున్.

164

సీ॥ నేనెఱుంగకయున్న ♦ నిరతంబు ననుఁ గాచి నాకోప ముపశమ ♦ నంబుచేసి
మధుర స్వభావసం ♦ పదచే నుడుకుఁదీర్చి యలఘుశాంతతఁగూర్చి ♦ కలఁతదేర్చి
యూరించి లాలించి ♦ యుపచరించి కఱుచి యలరించి మించి ధై ♦ ర్యంబు నించి
మది హరించెడు గుణ ♦ మాధుర్యమున రూపమాధుర్యమును బెంచి ♦ మమత నుంచి

గీ॥ యండఁ బాయక నీవుండు १ నతదాఁక వనిత! కోటానఁగోటు లా ♦ పదలు వచ్చి
తలఁబడిన నంగుళంబు ప్ర ♦ తాపవిభుడు దారి తప్పునె! స్వాతంత్ర్య ♦ ధర్మనిరతి.”

గీ॥ అనుచు వచ్చింపఁగా “భాగ్యమామెనాకుఁ; బ్రాణనాథ! ప్రసాదంబునారగింపు”
మనెడి పాశేశ్వరీదేవి ♦ పార్థసమున జనవరేణ్యుడు లేచి భో ♦ జనముఁ జేసె. 164

—*) రాజపుత్ర సైన్యములు యవనుల నోడించి ప్రతాపసింహునిఁ జేరవచ్చుట. (*—

క॥ ఆలోన సమీపంబున వైలగుహా భూరి కుహర ♦ సంతతులెల్లఁ
వీలఁగ భిల్లేశ్వరు నాభీలమహాశంఖరవము ♦ వీతెంచె వడిన్.

147

శా॥ ఆకల్యాణ మహారవంబు మధురం ♦ బై వీచి శ్రోత్రేంద్రియ
వ్యాకోచత్వము సంఘటింపఁగఁ బ్రతా ♦ పస్వామి లేచెన్; సలుం
బ్రాకృష్ణాదులు వచ్చి స్వామిచరణ ♦ ద్వంద్వంబుపై వ్రాలుచున్
సాకల్యంబుగ నాటి సంగర విశే ♦ షంబుల్ నివేదించిన్,

క॥ విని యానందించెను యావనసేనలు దినదినంబు ♦ పైబడ సమరం
బానరించుచు గెల్పుచు వెన్నను బడుచును గొన్నినాళ్లు ♦ గడిపెన్ విభుడున్. 169

—*) భిల్లుడు ఢిల్లీపురమున కరుగుట. (*—

క॥ వనముల లభించు ఫలములు తినుచును నాల్గొమడలుగ ♦ దినము ప్రయాణం
బానరించుచు భిల్లుడు కన్ఁగొనె ఢిల్లీపురము కనక ♦ గోపురవరమున్. 170

సీ॥ అంజనాచలముల ♦ ననుకరించెడు దంతిసముదాయము రహించు ♦ శాల లొకట!
నుచ్చైశ్రీవము మేలు ♦ మెచ్చని యవనాశ్వసంఘంబు లలరారు ♦ శాల లొకట!
స్ఫటికంపుబొమ్మల ♦ భంగి వెలుగు పరంగు లుండెడు మంది ♦ రంబు లొకట!
నిబిడబాహుతోప ♦ నిరతులై దీపించు యవనుల్ వసించు గే ♦ హంబు లొకట!

గీ॥ గోపురంబున రెండు ది ♦ క్కులను భవనవిలయమును గూర్చుగాఁడున్ ఢిల్లీభీతిఁగొలుపు
పెను పిరంగుల తండముల్ ♦ గనుపడంగఁ జూపులకు వింతఁ గొలుపు డి ♦ ఢిల్లీపురంబు.

గీ॥ హైందవులు గొల్పు శివకేశ ♦ వాలయములు భూరి యావనప్రార్థనా ♦ గారవితతు
లాపుర సరోవరమునఁ బె ♦ ల్లలమి వెలయుఁ గలయ విరిసిన పుండరీ ♦ కముల కరణి.

ఆ॥ సందులందు నడచి ♦ గొందుల విడిచి ఏప్తులను రాజమార్గ ♦ ములను గడచి
వీరి వారి నడిగి ♦ భిల్ల వార్తాహరి పురము మధ్యభాగ ♦ మునకుఁ బోయి, 173

క॥ లక్షలు కోట్లు ధనవిడి లక్షలు పనివాండ్లు వరశి ♦ లాతతిఁ బెక్కిం
క్షయముగఁ గట్టిన హర్యక్షద్వారాంగణంబు ♦ నాతఁడు డాన్సెన్. 174

క॥ ద్వారము రక్షించు ప్రతీహారులు కరవాలధరు లు ♦ దారబలాభ్యుల్
'రారా'దని వారించుచు దూరమునకుఁ దోయ నతఁడు ♦ తొలఁగుచు నిలిచెన్. 175

సీ॥ అలఘులక్షణభూష ♦ ణాంచితమగు పట్టపంబారియేన్లుపై ♦ నధివసించి,
చామరగాహిణీ ♦ సముదయంబు మనోజ్ఞకరములఁ గనకచా ♦ మరము లిడఁగ,
నాణిముతైపు సరు ♦ లలరు విశాల సితాతపత్రంబు చా ♦ యల మునింగి,
బహుళసేనాధీశ ♦ పటలంబు యవనాశ్వముల నెక్కి చుట్టును ♦ మూఁగి కొలువ,

గీ॥ జెలులు కనకపుష్పములు లా ♦ జలను జల్ల, భవనమోహనదరహంసమూర్తియలర,
నిలిచి మ్రొక్కు పౌరులదెసఁ ♦ గలయఁజూచు చక్కరీశ్వరుఁ డాత్రోవనరుగుదెంచె.

గీ॥ అణగి ముమ్మాఱులు సలాము ♦ లలవరించి ద్వారపాలకతతి బరా ♦ బరు లొనర్ప,
భిల్లుడును సార్వభౌముని ♦ ద్వారదముదెసఁ దరలి జాబున్న తనదు హస్తంబు సాచె.

మ॥ 'దుర్గ జేరకు ప్రక్కకు వొలంగు'మం ♦ చెల్లెల్లి నావారికుల్
వదర్గ భిల్లుడు నిల్చె బొమ్మవలె; న ♦ క్కర్ నేత "యేకార్య ము
న్నది" నీ వెవ్వడ!" వన్న భిల్లుడును "రా ♦ కాగారు నీకిమ్మటం
చిదె యీ కమ్మను బంపి" రన్న విభుఁ డ ♦ య్యెన్గు దిగ్గ బాటుమఁ, 178

క॥ "వా రేకొండలలో సంచార మొనర్చెదరు! వారి ♦ సంతానము దే
వేరియు సేమముతో నున్నారే! యెటుఁగంగఁ బల్కు ♦ నాతో" ననినఁ, 179

సీ॥ "అందఱు సేమసే" ♦ యని కమ్మ నందిచ్చె; నక్కగుపాదుమా ♦ యాదరమున
నంజలి వట్టుచు ♦ నద్దానిఁ జేకొని సుభ్రమాబున నంతఁ ♦ జదువఁదొడఁగె;
నక్షియుగము విచ్చె; ♦ నాస్యంబు వికసించె; జిత్రమందు ముదంబు ♦ చిదులాడె;
వ్యాకోచ పంకేరు ♦ హస్యంబి మధుధారలన మోదబాష్పంబు ♦ లలితయిల్లె;

గీ॥ జేష్ఠుల దింత తొందరఁచెలఁగఁజొచ్చె; నొడల నొకవిత రకమైనఁహాయలు పుట్టె;
నంత నంగరేకునఁ గమ్మ ♦ సంతరించి చనియె భిల్లుఁ దోడ్కొని లోనిసాధమునకు.

గీ॥ ఐదువేల్ రాణివాసంపు ♦ ట్టబ్బముఖులు వారి వారి నెచ్చెలులతో ♦ వచ్చి చేరి
లలిత దరహాస మధుర వి ♦ లాస మలర భిల్లమూర్తిని గని సంత ♦ సిల్లెరపుడు.

—*) అక్కరు చక్రవర్తి ఢిల్లీపురంబు నలాకరింపఁ జేయుట. (*—

సీ॥ పురిని నూలులువేలు♦మొగలుపెక్కెములు వింతగు రంగులనుగుల్కి♦యెగురసాగెఁ
బ్రతిగృహంగణము స్తంభములందుఁ దరుణరంభా స్తంభనివహంబు♦ప్రభలు గొలిపె!

§ The imperial harem constituted a town in itself. No less than five thousand women dwelt within the walls and each of them had a separate apartment. The maintenance and control of such a multitude of women necessitated a carefully devised system of internal administration and the organisation of adequate arrangements for discipline. The inmates were divided into sections each under a female commandant and due provision was made for the supply from the ranks of clerks to keep the accounts. A strict method of check was applied to the expenditure, which was on a large scale. The inside of the enclosure was protected by armed female guards.

"Akber the great Mogul."

Over-joyed at this indication of submission, the Emperor commanded public rejoicings.

"Annals of Mewar."

సల బహిర్ద్వారసీ ♦ మలను బచ్చని మామిడాకు తోరణము ల ♦ ల్లాడదొడగె;
రత్నసంతతిఁ గూర్చి ♦ రచియించు ముత్యాల రంగవల్లికలు హా ♦ రంగు నెఱపె;
గీ॥ జలువపందిరుల్ పానీయ ♦ శాల లెన్ని యెడలనో నెలకొల్పఁగాఁ ♦ బడి తనరై;
విరులు పునుగు జవాది య ♦ త్రరుపుచేతఁ బురము సిరి నించి సారథంబులను విసరె.

మ॥ అరుగ్ జొచ్చిరి వీధి వీధి జవనా ♦ శ్వారూఢు లుద్యోగు లెం
దటొ “యాస్థానమునందుఁ గొల్వమరు మ ♦ ధ్యాహ్నుంబుపై నక్బరీ
శ్వరుఁడు; గాన నమాత్యులు నృపతులు ♦ సై న్యాధిపుల్ పౌరులు
దఱు నాస్థానముఁ జేర రం” డనుచు వా ♦ ర్త దెల్ప సోత్సాహులై. 173

సీ॥ ఈశ్వరేశ్వరుఁగూర్చి ♦ యెల్ల మసీదులందును భక్తి వెలయఁ బా ♦ ర్థనలు జరిగె;
వైదిక మంత్రపు ♦ వృత్తులు మంగళహారతులు సాగె నెల్లదే ♦ వళములందుఁ;
గూటిపేదలు మొదల్ ♦ కోటిశ్వరులదాఁడఁ బురజనుల్ మృష్టాన్న ♦ ములు భుజించి
నూతనవస్త్రసం ♦ దోహముల్ దాలించి పలువిధాలంకార ♦ ములు ధరించి;

గీ॥ రాజునిగొన్న బీదల ♦ కండఱకును బంచభక్త్యభోజ్యులు ♦ పంచబడియె;
నీడులేని సౌఖ్యాల్లి నో ♦ లాడి, నాడు ఢిల్లిపురి స్వర్గపురి మేలు ♦ డిందుపఱిచె.

—*) అక్బరుసార్వభౌముని సభాభవనము. (*—

గీ॥ శకటములపైన యావనా ♦ శ్వములపై నఁ బల్లకీలపై నేన్గుటా ♦ బారిపైనఁ
జెల్లుబడి కల్లు దొడ్డవా ♦ రెల్ల వచ్చి కొలువుసింగంపు వాఁకిట ♦ నిలిచి రపుడు. 185

గీ॥ విలువగుస్తులు ధరియించు ♦ వేత్తధరులు వంగి వంగి సలాములు ♦ ప్రచురపఱచి
తత్తదర్హస్థలమ్ము లం ♦ దఱకుఁ జూపి సమతఁ గూర్చుండఁజేసిరి ♦ క)యత నెఱపి.

గీ॥ హేమ రుచిర మహాద్వార ♦ సీమచూడి యాసభాప్రాజ్యవజ్రసిం ♦ హాసనంబు
చూపఱకుఁ దోచు నొకచిన్న ♦ చుక్కమాడ్కి ననిన, భవనవై శాల్య మేమనఁగవచ్చు

సీ॥ పలుచి త్రరువులు బే ♦ బరునాటి యుద్ధవిశేషముల్ గోడలఁ ♦ జెలఁగుచుండఁ,
బలురకంబుల యద్ద ♦ ముల గవాక్షములలో రవిరశ్మి వింత హా ♦ రంగు నెఱప,
మెఱుఁగారు లోహాని ♦ ర్మితకుండమందార మాల లందందును ♦ వేలుచుండ,
నొక్కక్కఁడును వేయి ♦ దిక్కులఁ బ్రతిఫలించెడు కాచదీపంబు ♦ లడరుచుండ,

గీ॥ నేల యొక్కింతయేని గ ♦ న్నింపకుండ మహితకాశ్మీర రత్నకం ♦ బళము లమర,

- శ్రీ నందుపై రెండువేలు ది ♦ వ్యాసనములు దనరఁ దనరారె నక్కరా ♦ స్థానవాటి. 188
- గీ॥ దాని చివర విళాల వి ♦ తర్తె యవరెఁ; గ్రింద మొకమాలు పైన జ ♦ రీఁని గల
పట్టుగుడ్డ వెలుంగొందెఁ; ♦ పైననుండి వివిధముక్తాగుభుచ్చముల్ ♦ వ్రేలుచుండె. 189
- సీ॥ ఆవిత్రికకు మ ♦ ధ్యమున వెల్లెను మనోహరనూత్నకనకసిం ♦ హాసనంబు;
నద్దాని చివరల ♦ నప్టదిక్కులయందుఁ దనరారె హాటక ♦ స్తూభవితతి;
వైడూర్యమాణిక్య ♦ వజ్రసంస్థగితమై కాంతు లీనెను స్తంభ ♦ గర్భసమితి;
యా స్తంభములపై న ♦ నపరంజిపై కప్పు లేకులు లేకులై ♦ ప్రియముఁ గూర్చె;
- గీ॥ నెత్తయిన చుట్టుగోడల ♦ హేమ మత్స్య సింహ గజ పక్షి శిరముల ♦ చెరువు నిండెఁ;
బరమభాగ్యాంకమగు నాస ♦ భాభవనము తగె మఘవు సుధర్మాస్థాన ♦ తలముఁగేరి.
- గీ॥ మాత్రులుద్యోగులాప్త సా ♦ మంతమణులు పదియు నాఱునూఱులు సైన్య పతులు గాయ
కులును బండుగుల్ నిండిరి; ♦ కొలువు దనరె దరగ బారులఁ దూఁగు సా ♦ గరము కరణి.
- క॥ కనకపు సింహాసనమునకును గుడిదెస నగ్రపీఠి ♦ గొమరొందెను శో
భన వైభవపరుడు 'సలీ' మనఘుడు యువరాజు భార ♦ తాపని కల్లె. 192
- సీ॥ బైరాముఖా చమూ ♦ పతి పూర్వజన్మ తపోమహిజాతంబు ♦ పూర్ణఫలము!
యననసంగతభార ♦ తాఖండబహుళి సామ్రాజ్యమేలెడు మహా ♦ మంత్రిమాళి!
విశ్వోన్నతైశ్వర్య ♦ విభవసాంద్రుండైన యకృరీశ్వరుని వి ♦ య్యాలసురభి!
పరిపియ్ భాష బే ♦ బరున్మపేను చరిత్ర మనువదించినయట్టి ♦ యగ్రసుకవి!
- ఆ॥ కులముగాదు దొడ్డ ♦ గుణమె ముఖ్యంబంచుఁ జాటు సజ్జనుడు! ♦ సరళహృదయుఁ!
- ❀ ధార్మ వర్తనాంకుఁ ♦ డబ్బూరురహిమానుఁ డధిపసింఛియుండె ♦ నవలి పీఠి. 193

§ He classified his officers in thirty three grades ranging from mansab dars of 10 to 10000. Late in the reign such officers numbered about 1600 in all and formed an official nobility.

"Akber, the Great Mogul."

❀ One of the ablest warriors and most generous of men in the service of Akbar was Mirza Abdurrahim, son of his old Atalik or preceptor Bairam Khan. For many years he exercised the office of Khan-khanan literally 'lord of lords' tantamount to commander in-chief. But he was as learned as he was able in the field. He translated the memoirs of Baber, well described by Abul-fazal 'a code of practical wisdom' written in Turkish into the Persian language then prevalent at the court of Akbar, to whom he presented the copy.

"G. B. Malleson C. S. I.

సీ॥ ధరణీతలంబెల్ల ♦ దాన మిచ్చినను వేలుంచి తాళని రాజ ♦ యోగిహూళి,
 వసుధాంతమునకైన ♦ వాహనం బెక్క క శ్రమచేసి నడచు ని ♦ స్థాపరుండు,
 జైనధర్మగ్రంథ ♦ సార మాస్వాదించి ఖ్యాతి వహించు జ ♦ గద్గరుండు,
 బండి బడినవారి ♦ బతుల విడిపించి పశుహింస మాన్పు కృ ♦ పానిరతుండు,
 గీ॥ యాత్రికులపన్ను గోవధ ♦ మణచివై వ సార్వభౌము బోధించు వి ♦ జ్ఞానరాశి,
 య్రి “హరివిజయసూరి” భవనవి ♦ ద్యాగురుండు వేదిపై నొక్క-యవరంజి ♦ పీట నుండె.

మ॥ పగిలించెఁ రిపుకోటి గుండియల; న ♦ కృష్ణ పాదుషా కిచ్చె ముం
 దుగ నాత్మీయతనూజ; సై న్యపతులం ♦ దుగ్ జూడఁగా నింతవాఁ
 డగుపింపండన బొల్పు నంబరువిభుం ♦ డౌ వృద్ధహర్షక్ష మా
 “భగవాన్ దాసు” వసించె జెంతఁగల భా ♦ స్వత్స్వగ్ల పీతమ్మున్.

195

సీ॥ “కచ్యహా”న్వయము లో ♦ కప్రసిద్ధ మొనర్ప నవతార నుందు మ ♦ హాభుజుండు!
 రక్షాబ్ధినుండి బ ♦ ర్మానాథఁ దనకత్తి కెదురు లేక జయించు ♦ పృథుబలాస్వయ!
 డపృతిహతముగా ♦ నర్థశతాబ్ది మంబరుదేశ మేలు నృ ♦ పాలచంద్రుఁ!
 డాఖ్య కక్పరె కాని ♦ యఖలంబున కిలండె యనఁగ నర్తించు స ♦ ర్వాధికారి!
 గీ॥ జగము పుట్టుటాదిగ నింత ♦ శౌర్యరేఖ యింతటి మహోన్నతౌద్ధత్య ♦ మింశ మాట
 ❀ బలిమి గల సై న్యవతి యొందు ♦ గలుగఁడ నెను మానసి గధస్థిండు బ్ర ♦ ధావసీత

The Khan Khanan [Abdurrahim] to whose daughter Danial was married, also did his best to restrain his son-in-law.

“Akbar the great Mogul”

❀ Harivijaya Suri, the first named, the most distinguished of the three, and credited by Jain authors with the honor of having converted Akbar, is placed by Abulfazl along with twenty others, including Sheik Mubarak, in the first of the five classes of the learned, among the select few who understand the mysteries of both worlds. Haravijaya Suri refused all the costly gifts pressed upon his acceptance and in accordance with the rules of his order, started on his long walk to Fathpur-Sikri. He persuaded the Emperor to release prisoners and caged birds and to prohibit the killing of animals on certain days. The Suri, who was granted the title of Jagad-guru or world-teacher returned to Guzrat.

“Akbar the great Mogul.”

❀ A desire to be rid of the Great Raja Mann of Amber, to whom he was so much indebted, made the Emperor descend to act the part of the assassin. He prepared a majoom or confection a part of which contained poison; but caught in

సీ॥ మతసహనంబు శా ♦ శ్వేతధర్మమని యధీశ్వరునకు నేర్పు పా ♦ వనగుణుండు,
చతుర చతుస్సహ ♦ సహాయాధిపతియౌచు నక్కరుఁ గొలిచిన ♦ యలఘుబలుండు,
తనమాట విభుండు వే ♦ దంబుచు మన్నించి తలదాల్చు మెలఁగిన ♦ ధన్యమూర్తి,
తనదు కాలంబునం ♦ దలి చరిత్రలు పెక్కు వ్రాసిన యుత్తమ ♦ గ్రంథకర్త,

గీ॥ యకలుషోదారవృత్తం ♦ డగు ఘనుండు, దినము పదివీసియల తిండి ♦ తినెను దొడ్డ
❁ తిండికాఁ 'డబుల్ ఫజ'లను ♦ పండితమణి యలరె ముందట నొక్క స్వార్థాసనమున.

సీ॥ లాహిరీపురస్సహ ♦ లకవంశ ముద్ధరింప జని చిన్తా పా ♦ వనగుణుండు,
హైందవాచారమ ♦ ర్యాద లామూలాగ్ర మెఱిగి యనుస్థించు ♦ గురుమనీషి,
ఘోరాహవంబున ♦ ఘూర్జరేశ్వరు గుండె లవియంగడాఁకిన ♦ యలఘుశౌర్యుఁ
డక్కరీశ్వరుని పై ♦ న్యాధీశులందు నగ్రస్థాన మొందు వీ ♦ రప్రభుండు,

గీ॥ తన గొలుసు క్రింద భారతా ♦ వనిని గొలిచి సిన్తులు విధించు నేర్పాట్లు ♦ చేయుటండుఁ
గ్గి గలియుగమున వీని సముండుగలుగఁడనఁగ వెలయు 'తోడరమ'ల్లోక్కపీఠిమాడె.

❁ సీ॥ ధనసేనుడనెడు మం ♦ దస్మితమూర్తి ముం దొక్క పీఠముపై నఁ ♦ నుండె; నితఁడు
రీవామహీంద్ర కూ ♦ రిని గాయకుండు; రాగ మాలాపనముచేయ ♦ యామునజల

his own snare, he presented the innoxious portion to the Rajput and ate that drugged with death himself. We have a sufficient clue to the motives which influenced Akbar to a deed so unworthy of him and which were more fully developed in the reign of his successor; namely a design on the part of Raja Mann to alter the succession and that Khoosru his nephew should succeed instead of Selim. With such a motive, the aged Emperor might have admitted with less scruple the advice which prompted an act he dared not openly undertake without exposing the throne in his latter days to the danger of civil contention, as Raja Mann was too powerful to be openly assaulted.

"Tod's Rajasthan."

❁ Abulfazl: his private life when judged by a muslim standard was considered to be blameless. He had a prodigious appetite rivalling that of Sultan Mahmud Bagarha of Guzarat and is reputed to have consumed daily thirty pounds of food.

"Akber the Great Mogul."

§ He was born in Oudh at a village named Laharpoor, and after serving in subordinate office he was appointed Diwan. He is specially remembered for his share in the assesment of the land revenue, which he undertook in that capacity. On the whole, he was, perhaps, the ablest officer in Akbar's service.

❁ All authorities and traditions are agreed that the best performer of Akber's Court was Miyan Tansen, whom Akber, in the seventh year of the

- ముల మున్నె; రెండుగం ♦ టలపైన బాగ లేచి బుగ్గలు పుట్టె; విప్రుండు మడిసె”
 నని యక్కరన, వల ♦ లడరించి జాలరుల్ పట్టితెచ్చిరి; కార్య ♦ భంగమునకుఁ
- గీ॥ గనలి హిందోళ-మేఘరా ♦ గములు రెండు గానమునకు నిషిద్ధమాఁ ♦ గాకయనుచు
 శాప మిచ్చిన గాయక ♦ సార్వభౌముఁ! డిలని కీతఁడె సాటి యీ ♦ క్షీతితలమున. 199
- సీ॥ పరమశిశోదియా ♦ స్వయ ముద్ధరించు పృథ్వీనాయకుల కూర్చి ♦ పెండ్లి కొడుకు,
 త్రిసహస్రగంధర్వ ♦ విసరాధిపతీయ్యు వాహినీపతులందుఁ ♦ బ్రథమగణ్యుఁ,
 డకలంకవర్తన ♦ నక్పరుసభయెల్ల దలఁదాల్చు దివ్యమం ♦ దారమాల,
 కవిరాజవిరుదసం ♦ కలితుఁడై యనుపమగ్రంథముల్ వ్రాసిన ♦ కవివరుండు,
- గీ॥ ధరణి క్రుంగిన నభయెల్ల ♦ విఱిగిపడిన, నడ రొకించుక లేక స ♦ త్యంబు పలుకు
 ర్గి పృథ్వీరాజాఖ్యరాతోడు ♦ వీరమూర్తి యలరె ముందున్న యొకయున్న ♦ తాననమున.
- సీ॥ కాలంజరీసమ ♦ గ్రహ్మైతలంబెల్లఁ బాలించుచుండు పా ♦ వనగుణుండు,
 ప్రభువతంసుండు భగ ♦ వాదాసు సేవించి గౌరవం బందు వి ♦ ఖ్యాతకీర్తి,
 యక్కరు హృదయర ♦ హస్యంబు లెఱుంగంగ నేచ్చి వర్తిలు చిర ♦ స్నేహితుండు,
 కవి గాయకుండు కథా ♦ కథకుఁడై వక్తయె సభ నలరించు ప్ర ♦ జ్ఞారతుండు,
- గీ॥ తనదు ప్రతిభానిరూఢి కీ ♦ ధరణిజనుల వదనములు కాపురంబుండు ♦ సదనములుగఁ
 జతుర సరసోక్తు లాడు సం ♦ స్తుతమనీషి, ‘వీరబలుఁ’ డుండె నొక దొడ్డ ♦ పీఠమారు.

reign, had required the Raja of Riwa to surrender. Abul-Fazl declared that a singer like him has not been in India for the last thousand years. He was a close friend of Sur-das and like many of his contemporaries received much of his musical education at Gualior. His talents included the composition of verse.

“Akbar the Great Mogul.”

§ Prithwi was one of the most gallant chieftains of the age and like the Troubadour princes of the west could grace a cause with the soul-inspiring effusions of the muse as well as aid it with his sword: nay in an assembly of the bards of Rajasthan the palm of merit was unanimously awarded to the Rahtore Cavalier.

“Annals of Rajasthan.”

⊗ Raja Birbal was a brahmin, a poet and a skilful musician. He was noted for his liberality and bonhomie. His short verses and jokes are still in the mouths of the people of Hindusthan.

“G. B. Malleson. C. S. I.”

- గీ॥ అలఘు లీలావతీ గణి ♦ తానువాదకుఁడు, నలచరిత్ర వ్రాసిన ♦ గొప్పసుకవి,
 యీ 'ఫయాజి' ముందున్న హేమాసనంబు నందుఁ గూర్చుండె నవిరళానందమూర్తి.
 ఆ॥ పారసీక భాష ♦ భారతరామాయణములు వ్రాసె; నిజమ ♦ తమున దురభి
 థి మానశాలి యా బ ♦ దోసికవీశ్వరుం డవలి స్వర్ణ పీఠి ♦ నాక్రమించె.
 గీ॥ నీ॥ బికనీరురాజ్యపా ♦ లకుండై చతుస్సహస్రహయాధి పతియైన ♦ 'రాయసింగు!'
 మాశ్వదేశాధీశ ♦ మణి గాయకవిభుండు సౌజన్యరాశి 'బా ♦ జబహదూరు!'
 పలుదేశచరితముల్ ♦ వ్రాసి దిగంత యశస్సాంధ్రుఁడగు 'పెరి ♦ స్తా'మనీషి!
 థి యల తులనీదాసు ♦ తుల యీతఁడగునను వాసి గాంచిన "సూరిదాస" సుకవి!

Birbal was at first in the service of Raja Bhagavan Das. He enjoyed the rank and pay of a commander of a 2000.....He then recieved the title of Raja-Birbal. He actually enjoyed the jagir of Kalanjar in Bundel-Khand later in his life.

"Akbar the great Mogul"

§ His abundant leisure Faizi devoted to poetry. It is said that he composed a hundred and one books.

"G. B. Malleson. C. S. I."

The poem rehearsing his adventures under the title of Nal and Damayanti was translated into Persian at Akbar's command by Faizi, brother of Abul fazl and has since been made known to the admirers of Sanskrit literature by Professor Bopp of Berlin.

"Rajasthan Volume II."

The influence of the two brothers Faizi and Abul-fazl dominated as long as they lived.

⊕ Badouni was a remarkable man. Under instructions from Akbar he translated the Ramayana from its original Sanskrit into Persian as well as part of Mahabharata. Badouni to his intense disgust was compelled to labour on the infidal Mahabharata & Ramayana. He could find only faint comfort in the thought that he was a blameless victim of destiny ;—

Faizi made the version of the treatise on arithmetic.

"Akbar the great Mogul."

§ Rae singh and the Emperor had married sisters, princesses of Jessulmir. This connexion obtained for him on his introduction to court by Raja Mann of Amber, the dignity of a leader of four thousand horse, the title of Raja and the government of Hissar.

"Annals of Bikanir"

Yet that Hindu (Tulsidas) was the greatest man of his age in India

గీ॥ యట్టై గసగసగింజపై ♦ నాభారాను ద్వాదశాధిక శతతమా ♦ ధన్యమెల్ల
 య్ బూర్జముగ వ్రాసినట్టి “య ♦ జ్ఞానమాదు” డధిపసిందిరి యాణి ♦ ముత్యాలపీట,
 గీ॥ ‘పేక్ముబారక్’ మొగల్ బుధ ♦ శేఖరుండు, నా ‘హాకిం హుమా’ మక్బరు ♦ నాప్రముత్త
 డిరువు రొకచోట చీతంబు ♦ లెక్కియుంజి రవిరళానందమున సన్ని ♦ తాస్యలగుచు,
 క॥ విరియు వివిధకుసుమంబులఁ బరిమళములు నించు పుష్ప ♦ వాటిక సొబగున్
 బురుడించి సభాభవనము దొర లందఱు గొలువ నలరె ♦ దోరపుఁ గళలన్.

—*) అక్కరుసార్వభౌముఁడు కొలువుఁగూటమునకు వచ్చుట. (*—

గీ॥ సకల కల్యాణ భూషణ ♦ సహితమైన చారు లక్షణ భద్ర కుం ♦ జరము నెక్కి
 యక్కరు సభాభవనమున ♦ కరుగుదెంచె భిల్లుఁడును పల్లకీ నెక్కి ♦ వెంటరాఁగ. 187
 ఉ॥ అంతట దూర్యముల్ మొరసె! ♦ నక్కరు భిల్లునితోడ డిగ్గి య
 భ్యంతరమందుఁ జొచ్చె! దొర ♦ లందఱు నిల్చి నమస్కరించి! రం
 తంతనె వారి వందనము ♦ లందుచుఁ జేరెను సింహపీఠ; దు
 ర్దాంతరనం బెల్లర్పఁగ బి ♦ రంగు లనేకము ప్రేలె నయ్యెడన్. 208
 గీ॥ దుద్దుఁగంబడి బుజముల, ♦ దుద్దుఁగట్ట కరమున, నెసంగు గంభీర ♦ కాలమూర్తి!
 భిల్లుఁడు వసించె నొకదొడ్డ ♦ పీటపైన వేదికాంతమం దక్కరు ♦ విభుఁడు చూప. 209
 క॥ చుక్క-లలోఁ జంద్రునివలె నక్కజముగ వెలింగె నక్క; ♦ రందఱు దొరలున్
 గ్రిక్కిరియుచుఁ గూర్చుండిరి; చక్కఁగ సభ దెసను బాదు ♦ పా కనుఁగొనుచున్,
 నీ॥ “అఖిలసేనాధీశు ♦ లార! సామంత నృపాత్తంసులార! యు ♦ ద్యోగ-లార!
 యిది మహాసుదినమా! ♦ నిపు డనంతానంద మలరించు దొడ్డకా ♦ ర్యంబు జరిగె;

greater even than Akbar himself in as much as the conquest of the hearts and minds of millions of men and women effected by the poet was an achievement infinitely more lasting and important than any or all of the victories gained by the monarch... The second place after Tulsi-Das is accorded by unanimous consent to Sur-Das, the blind bard of Agra. He is said to have excelled in all styles.

§ Khwaja Abdus Samad, the most notable artist at Akbar's court in the early years of the reign... enjoyed much influence at court. His skill of eye and hand was so marvellous that he is recorded to have written on a poppy seed the much venerated chapter 112 of the Koran, which is reported to be worth a third of the whole book.

“Akbar the great Mogul.”

నా మహాదీప్యహా ♦ ద్వాంశంబుఁ దెలుప మి మ్మొదట రమ్మొటి ♦ నాదరమున;
నాజీవితమున ని ♦ తటి యమూల్యనువార్త నితవఱకుఁ దెల్పి ♦ యే నెఱుంగ;

గీ॥ నందఱును నాలకించి యా ♦ నందమొందుడనుచు సంగరేకునను దాటాకుఁ దీసి
“యిందలి పవిత్రవార్తల ♦ నిపుడె చదువు” మనుచు లేఖఁ బృథ్వీరాజునందఁ జేసె.

మ॥ వినయం బేర్పడ జాబు దోసిటను బృ ♦ ధ్వీరాజు చేకొంచు దా
నిని వీక్షించుచు రాతిబామ్మకరణి ♦ నిల్చుండె; నక్కర్ విభం
డనురాగోత్సుకచిత్తుడై “సుకవిరా ♦ జా! యేటి కట్లుంటివో!
వినిపింపదగుఁ గాదె! లేఖ” యనఁ బృ ♦ ధ్వీరాజు మో మెత్తుచు, 212

సీ॥ “ఆస్థానవాటియం ♦ దడుగిడినది మొద లారోగ్య మొకరీతి ♦ ననువుపడదు;
కన్నులు పచ్చనై ♦ కానరా! వీ తాళపత్ర మించుక కానఁ ♦ బడునె; కాని
యక్షరం బొకడైన ♦ నగపడ; దిట్టి దుష్టితి నివేదింపంగ ♦ సిగ్గు దోచె”
నన “శ్రమ మేటికి! ♦ ననువుగాఁ గూర్పుండ్రి కొంతకుఁ గొంత వి ♦ శ్రాంతి నొందు”

గీ॥ డని వచించి యక్క ♦ ‘రబ్బూరురహిమాను’ వదనసీమ దృష్టి ♦ పఱపి “మీరు
జాబు నందఱు వినఁజదువు”డనఁగ దాని నతఁడు గొనుచు నిలువ ♦ యవనపతియు:

క॥ “మీరును జదువఁగఁ దొరకొన! రూఱక యేమిటికి నిలిచి ♦ యుండెద! నిపుడే
ప్రారంభింపు” డన, నబ్బూరహిమానుండు వినయ ♦ భూషణుడగుచు, 215

సీ॥ “పదినాల్గుగా జ్వర ♦ బాధచే నారోగ్య మనువుగా నుండలే; ♦ దైనఁ నీదు
నాజ్ఞ యనుల్లంఘ్య ♦ మగుట నెట్టులొ కష్టపడి సభాస్థలికి నే ♦ వచ్చినాడఁ;
గొంచెముకాలంబు ♦ గూడ నిల్వఁగనాకు శక్తి లేకున్నది; ♦ సత్య మిపుడు
దేవరకడ నివే ♦ దించితి” నని విన్నవింప నక్కరు నేత ♦ వెత పహించి

గీ॥ యేలముందె తెల్వకపోతి ♦ రీవిధంబు! నుఱక సభకు రప్పింపక ♦ యుండి యుండు!
నైన నిపుడేమి! చతురంత ♦ యానమెక్కి యింటి కరుగుఁడు! శ్రమమందఁ నేలయిచట!

ఆ॥ త్వరగ వెడలుడనఁ బ్ర ♦ థానమంత్రియు “నిప్పు డింటి కరుగఁజాల! ♦ నిందె కొంత
నేపు విశ్రమింపఁ ♦ దాపంబు శిగు! విచారపడకు” డనుచుఁ ♦ గూరుచుండె. 216

క॥ అనఘుం డక్కరు తనకరమున లేఖను గొనుచు ముఖము ♦ పుల్లొంబురుహం
బును గేర మధురకంత స్వనమున ‘విను’ డనుచు సభను ♦ జదువఁగఁ దొడఁగె.

“అక్కరు నృపాలకా!

స్వస్తి! ♦ యవధరింపు!

మెడతెరిపిలేని యుద్ధంబు ♦ లెసఁగె; రుజకుఁ
దనువు పాల్పడె! విశ్రాంతిఁ ♦ గోసఁ దలంతు;
నొడఁబడుదువేని యార్జులల్ ♦ గడువు చాలు;
వైరి వ్యయ్యఁనుదారభా ♦ వమ్ము గలవు;
న న్నేఱుంగుదు! వెఱుగుదు ♦ నైతికమ్ము!
హితము యోజించి, నీమతం ♦ బెల్లొ తెలుపు!
తప్పక మెలంగు నట్లు....

ప్ర ♦ రా ప సిం గు. ”

సీ॥ అనుచు విశ్వములోని ♦ యవనీశ్వరులయందు సగ్రగణ్యస్థాన ♦ మాక్రమించు
నా పవిత్రశిరోది ♦ యాస్వయాంభోతాళి రాకాసుధాకర ♦ ప్రచురమూర్తి,
ధన్యుండు రాజాప్ర ♦ రాపసింహస్థపేద్రుఁ డాఱుమాసంబులు ♦ వ్యవధిఁగోరె;
నతని ప్రస్తుతపరి ♦ స్థితులెల్ల విషమమై పరిణమించినయట్టి ♦ సరణి తోచె;

గీ॥ సచిరకాలమునకు ♦ నామహాభాగుండు సంధి కరుగుదెంచు ♦ బాడఁతోచు;
నంబరీశు మేటి ♦ యసమప్రయత్న మీ యానుకూల్యములకు ♦ నాస్పదంబు. 219

సీ॥ అకలుషానందదా ♦ యకమైన కల్యాణవార్తను మీకుఁ దె ♦ ల్పంగఁగోరి
యందఱ నీదిన ♦ మాస్థానమునకును జేర్చితి”ననుచు వ ♦ చించు నంత
“సంధియుఁ దప్పక జరుగుబా”మ్మని కొంద, “అతఁడు లోబడు సత్య”మచుచుఁగొంద
“తా ‘జలారుద్దీను’ ♦ హరిహరాదులుగూడ నాపంగ నేర్తురే!” ♦ యచుచుఁ గొంద

గీ॥ “తాప్రతాపుని దశసహ ♦ స్రాశ్వసతిగఁ జేయు”డని కొందఁ జెత్తుగాఁ ♦ జేతులెత్తి
యాసభాభవనములోన ♦ నన్నికడల లోకులును మిన్నముట్లంగఁ ♦ గేక విడిచి. 220

గీ॥ అంత నక్కరునృపమాళి ♦ “యవును! వారు మైత్రి పాటింతురని తోచె ♦ మా”కటాచుఁ
❊ బృథ్వీరాజఁ జూచుచు “నేటి ♦ కిట్లు నిల్తు! రేల కూర్చుండ!” రని పల్కఁబృథ్వీరాజఁ

❊ He adored the very name of Pratap and the intelligence filled him with grief. With all the warmth and frankness of his nature, he told the king it was a forgery of some foe to the fame of the Rajput Prince. “I know him well” said he “for your crown he would not submit to your terms.” He requested and obtained permission from the king to transmit by his courier a letter to Pratap, ostensibly to ascertain the fact of his submission, but really with a view to prevent it.

“Annals of Mewar.”

—* అక్షయసార్వభౌమునితో లేఖ ప్రజాపసింహునిదిగాదని వృద్ధ్యైతానివేదించుట. *

గీ॥ సేవకుడ నేను; నాస్వామి వీవు; నాకుఁ దెలిసినంత నీకడ నివే దించుటయును
ధర్మవగు! విన్నవెంత; బ్ర॥ తాపసింహ కర లిఖత లేఖయుని కాదు! కాదు! కాదు!

గీ॥ అమల కైలాసవైల శృంగం గమునకన్న రమ్యతరమైన యామహం గాజు క్షిరి
నై పం జాలని యాగర్భ శత్రుఁ డెవఁడా యిట్లు కల్పించి లిఖించె నీది నిజంబు!

సీ॥ పాణిప్రతిష్ఠ స దృక్తితో నొనరించి, యమృతాభిషేకంబు నలవరించి,
కోటి కొక్కడు తెచ్చు కుసుమంబు లర్పించి, సాంబోధి వాసనల్ సంతరించి,
పూర్ణ నైవేద్యంబు ముందుంచి యర్పించి, కప్పపు టారతుల్ కానక లాసగి,
మంత్రపుష్పము పెట్టి, మమత నాత్మప్రదక్షిణనమస్కారన త్రియలు దీర్చి,

గీ॥ భక్తుఁ డెట్లును నాత్మదై వతముఁ గొలుచు నట్లుస్వాతంత్ర్యమును గొల్పు నాప్రతాపు!
డతని గళమునఁ గొనయూపి రాడుచున్న నీకు లోబడు ననుమాట నీళ్ల మూట.

సీ॥ బ్రహ్మవిద్యామహా త్వరహస్య మెఱిగిన యుత్తమోత్తమ రాజ యోగిమాళి,
హరిహరబ్రహ్మదు లడ్డువచ్చిన సుంత వెనుదీని భువనైక వీరమూర్తి,
పదునాల్గులోకముల్ పృథిఘటించిన బట్టుదల మానని భగీర థ ప్రభుండు,
తవిలి మార్కొన్న మే రువునైన బాదుతోఁ బెకలించు దుర్దమ పృథుబటండు,

గీ॥ చంద్రసూర్యులు గతిదప్పి చనిన నాత్మనై భవముఁ గొలుపొని యా భానుకుటుండు
శ్రీచోటఁగితానుగా నీదు చెలిమి కోర నిలయుఁ గుంగెనె! యంభోధులింకిచనెనె!

గీ॥ ఢిల్లీతో మొగల్ సామ్రాజ్యమెల్లఁగొనుచు స్వయముగా నీవుపోయి తఃచరణయుగళ
మును భజించెద నంచు మ్రొక్కిననుగాని తగులఁ డాతండు వామసా దమున నేని.

సీ॥ తొరుక్కన్యపమహా స్థానవాటికలోన నిదలు దొరలు నే డిట్లు చేరి
తనకమ్మఁ బరికించి తగునంచు నీపట్టపగ లిట్లభిప్రాయ పడిరటంచు
దెలిసెనేని ప్రతాప దేవుని కోమల దివ్యచి త్రం బెన్ని దిశల నొగిలి
జాలినొందునో తెల్పు జాల; నక్కరటన్న నతనికిఁ గొంత మ ర్యాద యుండె;

గీ॥ నక్కట పరేంగితజ్ఞాన మణువుగూడ లేదె! విపరీతవ ర్రనుల్ వీరలంచు
నమ్మహాత్ముండు తలపోయు; నతనిమదిని నున్న మర్యాదయును గూడ నూడిపోవు."

అ॥ అని వచిప నతని యంబుదగంభీర భాషణములు విని స భాజనంబు
లబ్బరంబు నొంది; రక్తరు నవమంద హాస రోచియగుచు నతనిఁ జూచి, 228

—*) అక్కరుసార్వభౌముడు పృథ్వీరాజునకు బదులు చెప్పుట. (*—

- సీ॥ “ఆమహామహుడు పు ధి ణ్యస్వరూపుడటంచు, భవనైక వీరపుం ధి గవుడటంచు,
నర్కవంశస్థుల ధి కావతంసంబంచు, ననుపమ శుద్ధవ ధి ర్తనుడటంచు,
గొలదిమీఱిన పట్టు ధి దల గలవాడంచు, నసమానధైర్య హే ధి మాద్రియనుచు
నాశలేని యమాను ధి పానందపరుడంచు, బ్రతిలేని యీశ్వర ధి భక్తుడనుచు,
గీ॥ గ్రమ్ముకొను బహుళాపదా ధి ర్ణవములందుఁ గడిమి తగ్గని నెఱయీత ధి కాడటంచు,
నే నొకడ సేల! యీదేశఁమెల్ల భవన మెఱిగి యెఱిగి వేనోభులఁనెపుడు మెచ్చు.
గీ॥ సర్వమంగళోదారప్ర ధి శస్త్రమూర్తి శ్రీప్రతాపు స్వాతంత్ర్యల ధి క్షీన్వరూప!
తల్లి పాశేశ్వరీదేవి ధి ధైర్యమహిమ శిశువు లాటలలోఁ బ్రశం ధి సింహముడు. 230
గీ॥ ఐముహింద్రుపై నెంత మ ధి ర్యాదగలదో పల్లకి నెక్కివచ్చి స ధి భాస్థలమున
వేదిపై హేమపీఠిపై ధి వెలసియున్న వననివాసియో యీభిల్ల ధి వరుడు సాక్షి! 231
క॥ వీరకుటుంబం బగును మహారాజాగారి దనుచు ధి నాదల యూఁపన్
నేరనివాఁ డిలపై మన నేరని వాడందు; నిజము ధి నిజ మిది యెందున్. 211
క॥ ఉన్నదిదె తాటియా; కిం దున్నది నృపగురుని వ్రాత; ధి యున్నది తుది వ్రా;
లున్నాడు భటుడు; పనియే మున్నది లేదనఁగ, లేని ధి దున్న దనఁగ! 212
గీ॥ త న్ననిపె మహారాజాప్ర ధి తాపసింగు జాబు నాకియ్య ననుచు నొ ధి సొగె దీని
బొంకనఁగ నెట్టిదో దాని ధి పు ట్టెఱుఁగని మంచి మనసున్న యీభిల్ల ధి మధురమూర్తి.
క॥ “ఇందు నసత్యం బుండదు! సందేహము వాయదేని ధి శబరభటుని మీ
రిందఱలో నడుగుం” డన సందియ్యక పృథ్వీరాజు ధి “శ్రమ మేమిటికిన్! 235
క॥ ఈలేఖికిఁడఁ దవలిన వ్రాలునకును సత్యమైన ధి వ్రాలున కెంతో
పోలిక గల దంతియ; యీవ్రాలును నృపగురుని దనుచుఁబలుకఁగజాలన్. 215
క॥ వివరం బిది; యీభిల్లుని నెవఁడేనియుఁ బాపియుండు! ధి నీకాలమునం
దివి క్రొత్తలె! ధన మున్నను భవనంబులు మార్పవచ్చుఁ ధి బో! నిమిషమునన్. 237
గీ॥ అంత యేటికి! దేవర ధి యనుమతింపఁ బరమవిశ్వాసియైన సే ధి వకునిఁ బాపి
యరయువాడ నిందలిసత్య; ధి మంతదాఁకఁ గమ్మ నమ్మకయుండును ధి గాక మీరు.”

—*) మానసింహుడు ప్రతాపసింహునిగూర్చి తేలికగా మాటాడుట. (*—

- క॥ అని బలము నిగుడవచియించిన వదనంబెత్తి మాన ధి సింహుండు “ప్రతా

పన్నసతియెడ నాకును దీరని వైరంబుంట యంద ♦ అకు విడితంటే!

239

క॥ అతఁ డతిలోకబలోన్నతుఁ డతులితవిక్రమనిధానుఁ ♦ డలఘుత్వాగా
న్వితుఁడనుట సూర్యదేవుఁ డతితర తేజస్వరూపుఁ ♦ డనుటయ కాదే!

240

క॥ ఇనచంద్రులు గతిదప్పినఁ దనస్వాతంత్ర్యంబు విడక ♦ ధైర్యంబున డీ
కొని కోటివిపత్తులు గోటను మీఱెడు ధీరుఁడని దృ ♦ ధమ్ముగ నెత్తుఁ.

241

గీ॥ ధైర్యశౌర్యాదిగుణసము ♦ దాయమునకుఁ దగ్గనిది మెకతన మాత్ర ♦ తాపునందుఁ!
గానిచో నందఱు సా ♦ ఖ్యమున మనక యూపిరాడని రణముల ♦ నేపుచెడునె! 242

సీ॥ “అఖిలదేశాధీశుఁ ♦ డగు మహమ్మజ్జలాలుద్దీను సాహాయ్య ♦ మొదవియుండ,
నుదయపర్యతమునం ♦ దుండి యస్తాద్రిమేరకుఁ గల్లు సకల గో ♦ త్రాధరంబు
నెదిరి లేకుండ జ ♦ యించిన నావంటి పటుపరాక్రమశాలి ♦ పత్తిఘటింప,
మానవమాత్రులే ♦ రైన నితటికన్న నిమిషంబు తలయెత్తి ♦ నిలువఁజాల;

గీ॥ రిడకే పాదుషాగారి ♦ తోడి పోరు తలమునుకలొచుఁ బడియెఁ బ్రి ♦ తాపుమీఁద;
నాతఁ డాతకాలము యింక ♦ నని యొనర్చు బూసఁ; డీమాస మఱి కలఁలోని బాస.

సీ॥ మేవాడరాజ్యల ♦ క్షి యనాథయయ్యె! దుర్గమదుర్గనివహముల్ ♦ గాలిఁ గలిసె!
భాండారములు పటా ♦ పంచలై చెడిపోయె: సేనాబలం బెల్ల ♦ శిథిలమయ్యె!
సామంతనృపు లన్య ♦ సీమల కేగిరి! బంధుసంతానంబు ♦ పలుచనయ్యె!

దల దాచుకొన నిత ♦ నెలవును గఱనయ్యె! గట్టుగుడ్డలు వేలి ♦ కలుగఁ జరిగె!

గీ॥ గడుపు మలమలమాడ! బిం ♦ కంబు లూడ! బలము సుడిసె! స్వాతంత్ర్యపి ♦ పాస లెడసె!
నిట్టి నిరుపేద యని సేయ ♦ నెంచునేని యతని సంగంధ మెల్ల స ♦ న్నాన్వసిపెట్టి.

చ॥ అడిగెను నేటి కీవ్యవధి ♦ ప్రాణము వోవక; నాటుమాసముల్
గడువపు చూడుఁ; డీగడుపు ♦ కాలము దాటకమున్నె పాదుషా
యడుగుల వాగ్రి తా నవిన ♦ యం బొనరించిన జాడఁదెల్పి మ్రొ
క్కెడి; నివి లోకమందుఁ బరి ♦ కించిన చర్యలె; నేడు కొత్తలే!”

245

క॥ అను మానసింహు మాటలు వినినంత నొకింత వంత ♦ పెరుగఁగ స్వాంతం
బునఁ బృథ్వీరా జడఁపంగనులేక సభాజనంబుఁ ♦ గలయఁగఁ గనుచుఁ,

246

—*) పృథ్వీరాజు మానసింహుని మాటలను ఖండించుట. (*—

జా॥ “ఏమో! నాకటువంటి భావము రవం ♦ తేనిఁ మదిఁ లేదు! ఏ

శ్వామీయప్రకట ప్రతాపుడు ప్రతా + పాధీశుఁ డాబూగిరి
న్వామి గా కొరు మొక్కఁ డెట్లు! శతల + తుల్ వీరయోధుల్ సమి
ద్భూమి ముట్టినఁ గెంజివుల్లటు శిరం + బుల్ గిల్లివైచుఁ జూమి:

247

సీ॥ గోచిపాతయులేని + కుంభసంభవుఁడు సముద్రముల్ దా'వె నా + పోశనముగ;
బడుగయ్యు మఱి వసి + ప్థుఁడు గాధినుతుసేన బ్రహ్మాదండమున లోపలికిఁగొనియె;
బ్రహ్మాదుఁ డై దేండ్ల + ప్రాయంపువాడయ్యు విశ్వంబునెల్ల స్తం + భింపఁజేసె;
సంగముల్ లేనివాఁ + డయ్యుఁ బంచశరుడు పూవుటమ్మున లోక + ములు జయించె;

గీ॥ నాత్మబలము ప్రథానమై + యలరుఁగాని యుపకరణములఁ బనియేమియు త్తములకు!
లేమి యున్న, సాయంబేమి + లేకయున్న, నాప్రతాపుఁ డభ్యాత్మ + సత్వప్రభుడు.

గీ॥ అకట! యతఁ డేడ! నీ వేడ! + యక్క చేడ! యమరగిరి కణువునకున్న + యంతరంబు!
జగము తలక్రిందయినఁగాని + జరుగఁజూప దాప్రతాపుఁడు లొంగుట" + యని వచించె.

గీ॥ పులకితశరీరుతాచు నాఁ + దలల నూపు వొరల తలల రుమాలులు + వఱలె నపుడు;
కమ్మతెమ్మెర గ్రమ్మ వృ + త్తుములతుదల గునిసియొడెడు క్రొవ్విరిఁగుత్తు లట్లు. 250

సీ॥ “మానసింహన్మహాల! + మనము సృష్టిరాజు విన్నపంబును ద్రోసి + వేయఁబోల;
దిట నుండు వారిలో + నితఁ డొక్కఁడే మహారాజాప్రతాపు గా + రాపుఁజుట్ట;
మితఁ డప్పు డప్పు డా + యినకులస్వామి దర్శన మొనరించిన + చనువుకలిమి
నామహామహు భావ + మన్నియంశంబులయెడ నెక్కుఁడగురీతి + నెఱిఁగియుండు;

గీ॥ నితఁ కితఁడు తొందరమాని + యెల్ల కార్య గతుల ధీర్ఘ మాలోచింపఁ + గాఁ దగు ననె;
మనకు మాత్ర మిప్పటికి మింఁచినది గలదె! విదియఁ దోఁపని చంఘండు + తదియఁదోయ!

గీ॥ ఎదిరి వాదమ్మునకుఁదగు + నన్నివసతు లన్నియు నొసంగి సత్యము + సరయు లుచిత!
మాత్ర మేమిటి కిపు" డని + యవననృపతి దృష్టిమార్చి పృథ్వీరాజు + దెసనుగాంచి,

ఉ॥ “నీవు వచించుమాట గణ + నీయమః యట్టులె నీకు నిష్ఠమా
కై వడి నమ్మ నేర్చిన యె + కానొక సేవకుఁ బాపి, యాజగ
త్పావననర్థమండగు ప్ర + తాపుని భావ మెఱింగి, మాకు నా
యావినరంబులఁ దెలుపు + మందలి సత్యము రూప మేర్పడఁ.

253

గీ॥ ‘అంతడాఁక మేవాడవై + నరుగరాదు మొగలు పై న్యంబు’ లని నేను + ముదలసేతు;
బనులు చాలింతమిపు" డని + పలికి లేచి సభ ముగియఁజేసె; సంతదుండుభులు మ్రోసె.

—*) పృథ్వీరాజ భిల్లుని దోడ్కొని తన యింటి కరుగుట (*—

సీ॥ కుండంబునుండి ది ♦ కుల్లనిండ నగ్నికణబూలు చెదరు చం ♦ దంబు దోప,
సై న్యాధినాథు లా ♦ స్థానరంగము వీడి యాత్మమందిరముల ♦ కరిగి రపుడు;
రాజమార్గమున న ♦ గ్రస్థానమున నిజగృహము జేరగఁబోయె ♦ బృథ్వీరాజ;
ద్వారసీమ కతని ♦ భార్య జోషీబాయి స్వర్ణ కుంభంబున ♦ జలము దెచ్చి

ఆ॥ పాదయుగము గడిగి ♦ పై చెఱంగునఁ దడి యార్చె; లోని కిరువు ♦ రరిగి రపుడు;
పావనానురాగ ♦ బద్ధ శోభన రాజహంస దంపతులను ♦ ననుకరించి. 255

గీ॥ “అఱుమాసముల్ విశ్రాంతి ♦ యవసరమని పాదుపాకడ కీభిల్ల ♦ బటుని బంపె
నాప్రతాపదేవుం” డని ♦ యతనిజూపె బృథ్వీరాజ; జోషీబాయి ♦ వెతఁ గలంగె. 255

సీ॥ “ఏనుంచు నీకిచ్చె ♦ నీకమ్మ! రాణాప్రతాపేశ్వరుం” డాచు ♦ ధవుఁడు నుడువ,
“వ్రాయునప్పుడు కమ్మ ♦ వ్రాయుపైఁ దద్భావ మెట్టులుండె.” నటంచునింతియడుగు;
“నామహామహాముఖా ♦ బుత నొచ్చినయట్లు కనుపించెనే!” యంచుఁగఁతుఁడనఁగఁ;
“బాశేశ్వరీమాత ♦ పృథుఁడు లేఖ లిఖించు కతయెఱుంగునె!” యంచు ♦ నతివ పలుకు;

గీ॥ “భక్తమణి సలుంబ్రాస్వామి! పాయకెపుడు విభునిగొల్పునె” యనిభర్త ♦ పృచ్ఛసేయఁ,
“గసరు మొగ్గలు మాతల్లి ♦ కాన్పులడవి కాకలకుసుక్కిరో” యంచుఁ గాతయడుగు.

ఉ॥ “చెప్పుము చిత్ర మిచ్చి యిదె ♦ శ్రీనృపలోకజగద్గురుండు మా
యపు ప్రతాపదేవుని ము ♦ ఖాంబురుహంబునఁ జంద్రబింబమా
దొప్పెడి వెన్నె లట్లలరు ♦ నుత్తమమా దరహాసరేఖ తా
నెప్పటియట్లు పాయక ర ♦ హించుచు నుండునె! భిల్లశేఖరా!” 258

క॥ అని మఱియు మఱియు నయ్యంగనయును బతి యొత్తియడుగఁ ♦ గా భిల్లుండున్
దనమది కుదురుపఱచి కల్గిన సంగతు లెల్లవారి ♦ క్కొ వినిపించెన్. 259

సీ॥ “తొలిదినంబునఁ జీక ♦ టులు క్రమ్మువఱ కాజి విడకరేఁగె” నటన్న ♦ వెన వహించు;
“దినరాత్రములు రెండు ♦ తిండిలేక కుటుంబ మలసిపోయె” నటన్నఁ ♦ గళవళించు;
“గాలియు వాన జ ♦ గర్భశయమురేఁప నబితె” నన్నను మది ♦ నుమ్మలించు;
“బిల్లి రొట్టెను నాచి ♦ బిడ్డతొమ్మను జీల్చిపోయె” నంచు వచింపఁ ♦ బొక్కిపోవు;

గీ॥ “రాజగురుసార్వభౌము వ ♦ జ్రంపుగుండె కఱకునెడి మే త్రవడి వ్రాసెఁ ♦ గమ్మ” యనిన
వేడినిట్టూర్పు పుచ్చి యా ♦ పృథ్వీరాజ లేమ కన్నీటి మున్నీటి ♦ లో మునింగె. 260

- సీ॥ “తపనీయ ఘటిత సుం ♦ దరమందిరములున్న, బలురకంబుల నుప ♦ వనములున్న,
మదనోపమానుఁడై ♦ మన్నించు మగఁడున్న, దాసీజనంబు వం ♦ దలుగనున్న,
బెన్నిధులనుమీఱు ♦ విత్తసంపదయున్న, గరమరుదైన భో ♦ గంబులున్న,
వలువలు నగలు రా ♦ సులు రాసులుగనున్న, దమమాట వేదమై ♦ తనరుచున్న
- గీ॥ మాటవినఁ గష్ట మిప్పటి ♦ మానవతులు; తినఁగఁ గట్టఁగ లేక కా ♦ ననము వెంట
నాథు దేవునివలెఁ గొల్చె; ♦ నాదుపెద్ద తల్లి బోలిన సాధ్వీమ ♦ తల్లి గలదె! 261
- గీ॥ జగములోని వీరులును రా ♦ జన్యవరులు గొలువ విశోష్ణుతుండునై ♦ యలరవలయు
తండ్రి పడుపాట్ల కకటాయం ♦ తంబెలేదె!” యని కలంగి జోషీబాయి ♦ యడలువడియె.
- గీ॥ తనకుల సుధాంబురాశి పూ ♦ తమ్ముసేయ నవతరించిన పద్మాల ♦ యావతార
యలఘుసాధ్వీ జోషీబాయి ♦ యడలు చూడరాదనుచు సూర్యుఁ డపరవా ♦ రాశి డాసె.
- సీ॥ పలురంగులీను పు ♦ వ్వలచే నలరి మందిరము వెన్క నొక్కయా ♦ రామ మలరు;
నారామమున వట్టి ♦ పేరులతోఁ గప్పబడి యొక్క చలువ చ ♦ ప్పరము దనరు;
నద్దాని నడుమఁ గ ♦ మ్రోసనములు కొన్ని వాని నడుమ నొక్క ♦ బల్ల యుండె;
మొకమాలు వలువ సొంపులుగుల్కఁ బైన; వ్రాతకుఁ దగ్గ యన్ని సాధనములుండె;
- గీ॥ నంతఁ బృథ్వీరా జొక విశా ♦ లాసనమున బల్లముందుఁ గూర్చుడిని ♦ లెట్ల దీర్ఘ
యోజనల ముద్ది కొంతసే ♦ పుండి పిదపఁ గరమునను గాగితంబును ♦ గలముఁ గొనియె.

—*) ప్రధానమంత్రి యబ్ధారహిమాను పథ్వీరాజును దర్శింప వచ్చుట. (*—

- గీ॥ అంత సేవకుఁ డరుదెంచి ♦ “యగ్రమంత్రిగారు విచ్చేసి”రన వెల్లి ♦ గారవించి
ప్రక్కవాకిటఁ జలువచ ♦ ప్పరమునందుఁ జేర్చి తానును జెంత నా ♦ సీనుఁడయ్యె.
- క॥ “పదినాల్గునా రొగ్యము కుమరుగలే దనుచు మీరు ♦ కొలువునఁ దెలుపక
మదిఁ జింతపడితి; నెటు లున్నది! యి” ఘ్న పృథ్వీరా జ ♦ నంగ సచివుఁడుకొ, 266
- సీ॥ “అచటి విశేషంబు ♦ లన్ని మీకెఱిగింపవలెననియే యిట్లు ♦ వచ్చినాడె;
భానుకులస్వామి ♦ వాసిన యాలేఖ నవలోకనముచేయు ♦ నంతమాత్ర,
నామహామహుఁడు లో ♦ కైకాగ్రపీఠంబు డిగ్గి యక్ష్మరుకుఁ జే ♦ యొగ్గునట్టి
దుష్టితి యేర్పడె; ♦ ద్రోవ యిరుక లేదె యని నాకు మనసులో ♦ మనసు లేదు;
- గీ॥ కమ్మఁ జదువఁగ మది బాలి ♦ క్రమ్ముకొనుచు “బదిదినంబులు బాధించె”జ్వర”మటంచుఁ
బలికి తప్పుకొంటిని: గాని ♦ బాధ గలుగ; దెప్ప టల్ల నాకారోగ్యమెసఁగియుండు.

- సీ॥ పుట్టినప్పటినుండి ♦ బొంకన్న నెట్టిదో దానిరూప మొకింత ♦ యే నెఱుంగ;
నామహారాజు వ్రా ♦ యంగలేక వ్రాయు నా కష్టగర్భితలేఖ ♦ గాంచి నపుడు
నాసత్య మెట్లు పా ♦ డై సమసిన మానె, నన్మలంబు పలికి నే ♦ నాచరించు
దోహంబు లేదని ♦ తోచి, యెట్టులొ కష్టమున 'జ్వరంబని నేను ♦ బొంకినాడ;
- గీ॥ నన్మలదోషంబునైన ధై ♦ ర్యమున నోర్తు; నామహాభాగు మదిని దై ♦ న్యమున కోర్వ
లే" నటించు నబ్బూరహి ♦ మానుఁ డనంగఁ, బ్రీతి యుట్టిపడంగ, నా ♦ పృథ్వీరాజు,
- సీ॥ "అనందమయ్యె మీ ♦ యారోగ్యవార్తకు; నాకమ్మ సభను నే ♦ నంది చూడఁ,
బదములక్రింద భూ ♦ భాగ మట్టులె క్రుంగి పాతాళమున కేగు ♦ పదిగిఁ దోచె;
వీరాధీశ్వర ని ♦ త్యారాధ్యదేవతా క్షత్రతేజోమయ ♦ స్వర్ణమూర్తి
యవనిని బారలునే ♦ యని, పెద్దొంటిదిరి కుప్పంగూరంగ ధాత్రి ♦ గూలునె యని,
- గీ॥ దేవ! నాపరితాపంబు ♦ దేవుఁ డెఱుంగుఁ; గమ్మఁ బరికింప డగ్గత్తి ♦ కయు జనించి
యింత మాట రాదయ్యె; నే ♦ నేమి నేయరాఁకు, నట నిల్చిపోతి, తా ♦ ప్రతిమ భాతి.
- ఉ॥ అన్మహానీయు గౌరవము ♦ సంతయె యింతయె తగ్గజేయు నా
కమ్మ నొకింతయుఁ జదువఁ ♦ గా మన సింతుక లేక "నాదు నే
తమ్ములు పచ్చనయ్యె; లిఖ ♦ తమ్ముఁ గనుంగొన లే" నటం చస
త్యమ్మొకఁ డడ్డు వెట్టి యెటా ♦ తప్పుకొనంగను గంటిఁ గొల్తునన్"
- క॥ అన, లేసగ వొకయందము ననువుపటప నెమ్మొగమున ♦ కబ్బూరహిమా
నును "జట్టచివరఁ జక్కని పని చేసితి రందఱును నె ♦ బాసని మెచ్చన్.
- ఉ॥ 'ఈకడఁ గమ్మ బొం' కనుచు ♦ నేర్పడ దెల్పి నిశాప్తభృత్య లో
కైకగురూత్తముఁ దరియ ♦ సంపంగ నక్కరునేన సమ్మతిన్
గైకొనివచ్చి గొప్పయన ♦ కాశముఁగూర్చితి రిప్పు; విస్మయై
కాకరనైన నీదు సమ ♦ యస్ఫురణంబు నుతింప నొప్పెడున్.
- సీ॥ అవిరళత్యాగంబు ♦ నకలంకవరస స్వాతంత్ర్యరక్తి దే ♦ శమునభక్తి
సౌజన్యయుక్తి నా ♦ జనపాలకులహాళి సకలభారతయోగి ♦ చక్రీవర్తి;
కసపు రొట్టెలు స్ఫుటి ♦ కంపునీరముఁ గొంచుఁ గామధేనువుభంగిఁ ♦ గాగ్రీలు; నతని
నాదర్శమూని యో ♦ గ్యతఁ బెంప వారు వీరన కందఱకును బా ♦ ధ్యత యెసంగు;
- గీ॥ హృదయమున వీరరసమున్న ♦ నెవ్వఁడైన దేవపూజాగృహమున నాధీరు విగ్ర
హము నిలిపి మూడువేళల ♦ నర్చనేయు టర్హమను సూక్తి యందు లే ♦ దతిశయోక్తి.

270

271

- గీ॥ ఆశిశోదియా వంశ దు ధృద్ధిచందు) చరణములు పూజ సేయ వి ధృష్టి వాసి
తీసికొనివచ్చినాడ సే; ధీని జదివి వలయు మాపులు గావింప ధ వలయు" ననిన,
- గీ॥ "అయ్య! నీకమ్మ కన్నుల ధ నద్దుకొనుచు జదివి హర్షింపగల యదృ ధృష్టబె చాలు; గమ్మతావుల వీచు నీ ధ కవనమునకు మెఱుంగులను గూర్చుజాలు నేర్పరులు గలరె!"
- గీ॥ అనుచు బృథ్వీరాజు విశేష ధ హర్ష మలర సచివు విజ్ఞప్తి పత్రంబు ధ చక్క విప్పి
విడివిడిగ ము త్రియములట్లు ధ వెలయుచున్న కమ్మయందలి ప్రత్యక్ష ధ రమ్మ చదివె.
- సీ॥ తూచియుంచిన మాడ్కి ధ దోచు శబ్దంబుల హాయికి మదిలోన ధ నలరి యలరి,
సరస స్వభావవే ధ శల మనోభావంబు లచ్చొత్తినట్లుండ ధ మెచ్చి మెచ్చి,
యాత్మావబోధర ధ హస్తాంశములు నిండి యుబుకుటఁ గని తల ధ యూచి యూచి
ప్రసరించి నిలువెల్ల ధ రసముట్టిపడునట్టి ఘట్టంబులను జూచి ధ కరఁగి కరఁగి,
గీ॥ భారతీయగౌరవము కా ధ పాడుమనుచు భక్తి వేదచల్లుచో మోద ధ బాష్పతతులు
వెల్లువలుగట్టి దూఁక, నా ధ పృథ్వీరాజు హర్ష జలరాశిఁ దేలి నీ ధ రై సమించె. 277
- ఉ॥ "ఎంత మహానుభావులరో! ధ యెంత తపం బొనరించినారో! దు
ర్దాంతపరాక్రమాంకుఁడు పృ ధ తాపమహీంద్రు) పదాబ్జయుగ్మం
దెంతటి భక్తి భావము వ ధ హింతురో! వేయును నేల! లేఖ యా
ద్యంతము సదృశస్ఫురణ ధ మంది సుధా గురియించుచుండెడి.
- 278
- ఉ॥ ఈరచనావిశేషమును ధ నిందలి త్యాగము వీరపూజయు
గూరుచునట్టి మోదమున ధ కుఁ గలిగించెడు దేశభక్తికి
భారము లేదు; నిక్కముగ ధ భారతదేశచరిత్రమం దలం
కారవిశేషమాచుఁ దిగిజ ధ గంబులు మెచ్చి నుతింప నొప్పికి.
- 279
- గీ॥ ఒక్క-వారిలున్న నిది దేవతయోగ్యమగుచు వెలయు"నని పృథ్వీరాజునఁబెంగడయును
"ననఘ! యాలోపమును దీర్చునట్టి భార మిపుడు మీపై న నుండు; వాల్మీకిగఁగవలయు"
- మ॥ అని పల్కు విని పృథ్వీరాజు "సచివేం ధ దా! నీమనోవిధి సం
జననంబౌ మృదుభావసంపదలు ను ధ తానామృతాన్ జేర్చి కూ
ర్చిన యాయు త్తమలేఖకుఁ జివర మీ ధ శ్రీనామధేయంబు నుం
చినచో శీర్షముపైఁ గిరీట మిడు నా ధ చల్వంబు దీపించెడు.
- 281
- క॥ అమలమయి, లోకవిఖ్యాతము నాచు, గురుత్వమందు ధ త్వన్నామసువ
ర్ణమయాక్షరముల లేఖాంతమున శోభిల్లజేయు ధ ధన్యప్రవరా!"
- 282

చ॥ అని వచియించునంత వద † నాంబురుహంబున వింతభావముల్
మునుకొని తోచ, నా సచివ † ముఖ్యుడు మోమును వాల్చి “లోకపా
వనసుచరిత్రుడైన యల † భానుకులేందు కటాక్షవీక్షణం
బున కిసుమంత పాత్రమగు † పోడిమి గల్లునె నన్ను బోంట్లకుఁ!” 283

సీ॥ ఇనకులేశ్వరుడు నే † నెవ్వడ ననుమాట గూడ నెఱుంగని † కొత్త వాడ;
నాన్వ మతవిరుద్ధ † మైన మహమ్మదీయకులంబునను జన్మ † చందినాడ;
భారతదేశంబు † వాడఁ గాను; బ్రతాపభూరమణునకును † దూరగుండ;
బరమశత్రుండంచు † వారు భావించు నక్కరుచాదుశాహికఁ † బిభ్రమమంత్రి;

గీ॥ నామహాత్ముని దొడరిన † యాపదలకు నంతయో యింతయో హేతు † వైనవాడఁ;
గాన నీకమ్మ నానంత † కమ్ము మోపఁ గాను; నాకట్టి భాగ్యయో † గంబు లేదు. 284

ఉ॥ ఆరవివంశ్యమాళి జగ † మంతకుఁ బూజ్యుడు నాకు; నన్నుబోల్
క్రూరతుగుష్కువ్రాలుఁ గని † కోపము నొందునో యేమొ; శాంతి వి
స్తారము తన్ననం బెరియు † జాడఁ బ్రవర్తిలజాలఁ నెన్నడువ;
క్షీరఘటంబున † విషముఁ † జిల్కెడు కిల్చిషచిత్తు లుండురే!

మ॥ తలఁతుఁ నే నొకరీతి సుస్థిరముగాఁ † దద్దర్శన స్ఫుర్శనం
బులు నేకున్నను నీభవంబున జగ † త్పూజ్యంబులౌ తత్పదం
బుల ధ్యానింపుచు, దివ్యనామము జపం † బుఁ జేయుచు, గాలము
దొలంగఁ డ్రోయుదునేని ధన్యుడనటం † దుఁ; లేవుపో లోపముల్. 286

క॥ రాజకులోద్భవుడవు కవిరాజవు, మఱి బంధుతావి † రాజితుడవు, రా
రాజహితుడవు, వేఱగు యోజన లేమిటికి! వ్రాల † నుంపుము వేగఁ.” 287

క॥ అనఁ బృథ్వీరాజు తనమనమున నాతని భక్తిభావ † మున కాశ్చర్యం
బును బొంది “సచివశేఖర! నినుఁ గొని యాడంగ నెవరు † నేర్తురు! ధరణి, 288

సీ॥ విశ్వోన్నతంబైన † వీరపూజానకి, తనివోని యసమాన † దైవభక్తి,
సముదారభవ్యపే † శలహృదయంబును, బరిశుభ్రమగు నార్వ † వర్తనంబు,
సర్వసమత్వ ని † శ్వల దివ్యభావంబు, స్తుతిసేయదగినట్టి † మతసహనము,
సకలదిగంత వి † శ్రాంత భూరియశంబు, స్వాంతంబు నిండ † యారసంబు,

గీ॥ నలరు ఘనుడవు: యవనుడ † వైన నేమి! యుత్తమోత్తమభారతి † యుడవు; నీవు
వ్రాము నీకమ్మ నావ్రతా † పక్షిఁద్రుఁ డాదరించు దప్పక”యన, † యవనమంత్రి,

గీ॥ “కులముఁ దలఁపక గుణ గణం ♦ బులు గ్రహించు జ్ఞానఖని, నిత్యసాత్త్విక చక్రవర్తి!
యతనిమదిఁ దావుగలదె కో ♦ పాంకురమున; కకట! యెఱుంగక యాడితి ♦ నంతెగాక.

సీ॥ అతికష్టమగు పరి ♦ స్థితులందు భక్తిరసోద్బుద్ధమైన యీ ♦ యుక్తలేఖ
నామహామహుని ది ♦ వ్యాభిధానంబె యాద్యంతంబు వర్ణితం ♦ బగుట, నిదియు
భారతఖండంబు ♦ భావిచరిత్రలో నతులితాగ్రస్థాన ♦ మాక్రమించు;
నట్టి యుక్తమలేఖ ♦ యందు నావ్రాలుంట యసమాన పరమ భా ♦ గ్యమ్ము నిజము;

గీ॥ భక్తిమెయి నిందు వ్రాసిన ♦ పద్యమాల భువనగురునకు విరజాజి ♦ పూల మాల
యగుచు, హృదయమెక్కి కృతార్థమయ్యెనేని మనల మించు ధన్యులు లేరు ♦ త్కృతలమున.

క॥ సామాన్యాహారం బది స్వామి యెదుర నుంపఁబడి ప్ర ♦ సాద మగు నటుల్,
సామరుడ యవనుడను నా నామ మతనిఁ జేరి పావ ♦ నం బగుఁ గాతల్. 292

గీ॥ ఆత్మధర్మంబు నెంచి కా ♦ ర్యంబు నెంచి, యన్నిటిని మించు నాపర ♦ మాప్తమిత్రు
లైన మీయాజ్ఞ నెంచి నాస్వాంత మిపుడు వ్రాలిడుటె యుక్తమంచు నిర్ణయమొనర్చె.”

గీ॥ అనుచు, వ్రాలుంచె; బృథ్విరా ♦ జల్లె చేసి, దాని నదికించి, “రాణాప్ర ♦ తాపసింహ
దేవునకుఁ, గైలవారాప్ర ♦ దేశ” మనుచు బైన లిఖించి, యాభిల్ల ♦ భటునకిచ్చె.

—*) భిల్లుడు డిల్లీపురము వీడివచ్చుట. (*—

ఆ॥ పలురకముల తిండి ♦ బండాలముల తోడఁ, గంబళమునఁ గట్టు ♦ కమ్మ తోడఁ,
బైనఁ గురియుచుండు ♦ పలు దీవనల తోడఁ, దరలె భిల్లుఁ డురు ము ♦ దంబుతోడ.

ఆ॥ “అల్ల వాడె భిల్లుడంట; యక్ష్మరుశాహి యోగమునఁ గూరు ♦ చుండె నంట;
నాప్రతాపు దూత ♦ యట యితం”డని, మేడ లెక్కి నిక్కిచూచి ♦ రింతులెల్ల.

క॥ శ్రావణమాసము ముదిరెను! మేవాడ్డేశమున నభము ♦ మేఘాకీర్ణం
బై వాన లలముకొనె! హారావళి విడి ఢిల్లఁజేర ♦ నరిగిరి యవనుల్. 297

తా॥ అంతరాగమెలర్ప భిల్ల పతి డా ♦ యానచ్చి “హారావళి
పాంతారణ్యము వీడి రయ్యరులు! సం ♦ గామంబునుకొనిల్చె! వి
శాంతిఁ జెందఁగ నాదు గూడెమునకుఁ ♦ ర”మ్మంచుఁ గొంపోయెడు
ర్దాంతప్రభవు నాప్రతాపుని సభా ♦ ర్యాపుత్ర పై న్యంబుగఁ. 298

గీ॥ రచ్చపట్టునఁ బెనురచ్చ ♦ మ్యానికింద శబరపతి కృష్ణసింగు పా ♦ ర్యముల నుండ
దుర్జయుడు లోనుగాఁగల్గు ♦ దొరలు చుట్టుఁ గొలువఁగఁ బ్రతాపుఁ డొకనాడు ♦ కొ
లువుచేసె.

- గీ॥ ఆమడయు నొక్కయడుగుగానరుగుదెంచి మోము ముసిముసినగవులమురువు గులుక
భిల్లుఁ డధిపులకును బ్రణామిల్లి భక్తి దనరఁ గమ్మఁ బ్రతాపుపామి దమల నుంచి,
సీ॥ “ఎకివొండ! పాదుపామి కిచ్చితి గమ్మ! యాతని యరుసం బింత యనఁగఁజెల్ల!
దూరు సింగారింఁచె! నొడఁగూర్చె నొకవెద్దనభ! కమ్మ నందిచ్చి చదువు మనియె!
బృథ్విరా జదిచూచి వెనుక కిచ్చెను! బెద్దమంత్రి గొని చదువ మానె! దురక
తేఁడు తానె చదివె! బృథ్విరాజు “ప్రతాపనృపుఁ డిట్లువ్రాయఁబో! డిది యెవరిదొ”
గీ॥ యని పలికె! నక్క “రొకబంటునంపి నిజము నరయు”మనె! బృథ్విరాజునునగ్రమంత్రి
యిరువు రేకాంతముగఁ గూడి యిట్లు జాబు వ్రాసి శ్రీపాదములు చేరఁబంచినారు.”
ఆ॥ అనుచు మ్రొక్కి నిలిచె! నందఱు మానముద్రా విముద్రితాస్యలై వెలింగి!
రాప్రతాపుఁడంత నా సలుంబ్రాహ్మణిఁ గాంచె! గృష్ణసింగు కమ్మఁ దీసి, 302

—*) పతాపసింహునకు డిల్లీనుండి వచ్చినలేఖ. (*—

- ౧ సీ॥ మేవాడ రాజ్యంబు క్షీణ భారధారేయ పరిణామి దక్షిణ భాషుడండ!
కమలబంధవ వంశ కలశపారావార సంపూర్ణ రాకాతు మారకిరణ!

⊕ The hopes of the Hindu rest on the Hindu; yet the Rana forsakes him. But for Pratap, all would be placed on the same level by Akbar, for, our chiefs have lost their valour and our females their honour. Akbar is the broker in the market of our race; all has he purchased but the son of Oodah; he is beyond his price. What Rajput would part with honor for nine days (Norcza); yet how many have bartered it away? Will Chittor come to this market, when all have disposed of the chief article of the Khetri? Though Putto has squandered away wealth, yet this treasure has he preserved. Despair has driven many to this market to witness their dishonour; from such infamy the descendant of Hamir alone has been preserved. The world asks, whence the concealed aid of Pratap? None but the soul of manliness and his sword; with it well has he maintained the Khetri's pride. This broker in the market of men will one day be over-reached: he cannot live for ever; then will our race come to pratap, for the seed of the Rajput to sow in our desolate lands. To him all look for its preservation, that its purity may again become resplendent.

“Annals of Mewar.”

It is no affectation to say that the spirit evaporates in the lameness of the translation. The author could feel the force, though he failed to imitate the strength of the original.

“Colonel James Tod.”

- బప్పురాయస్వయా ♦ భరణ! దుర్మదవైరి తామిస్ర చండమా ♦ రాండమ్మా!
 స్వాతంత్ర్యపూజ్యరా ♦ జ్యరమా స్వయంవరాస్థాన సింహాసన ♦ సార్వభౌమ!
- గీ॥ భవ్య భారతదేశ సం ♦ భావనీయ సన్నత స్థాప నాచార్య ♦ సకల విరుద!
 స్థిరతరఃరాక్రమక్రమా ♦ జేయ విమత భూప గజరాజ సింహ! పృ ♦ తాపసింహ!
- గీ॥ శ్రీలఁ దనరారు విశ్వదే ♦ వాలయమున నలఘు మేవాడ గర్భాల ♦ యంబులోన
 వెలయు నధేందుకోటిరు ♦ విగ్రహంబ వనఘ! నీపాదములకు జో ♦ హరు లివిగో!
- గీ॥ గజము చర్మంబుఁ జచ్చుట ♦ కన్నుఁ బూప చందురునిరేక కైలాస ♦ మందు విడిచి
 భరతఖండంబు నుద్ధరిం ♦ పఁగ జనించు ధూర్జటివి నీవు; రాజమా ♦ తుగ్రిడవు గావు.
- గీ॥ సత్యభితుండవై నిత్య ♦ సత్యమూర్తి వగుచు ననవరతాత్మోప ♦ హరముల నొ
 సంగి స్వాతంత్ర్యమును గొల్పు ♦ జ్ఞానరాశి! వీవు దైవస్వరూపము ♦ వే! నిజంబు. 306
- గీ॥ జగము గొనియాడు స్వాతంత్ర్య ♦ సాధమునకు వజ్రసోపానపంక్తులు ♦ పటచు చున్న
 నీ యశోవై భవముల వ ♦ క్షింత్రు నిర్జరాంగనలు స్వర్ణచురువీణ ♦ లాలపించి. 307
- ఉ॥ తావక ధర్మయక్తియు ను ♦ దార యశంబును దేశభక్తి హా
 రావళి మొడుగాక భర ♦ తావని యొక్కఁడుగాక యొక నీ
 స్థావర జంగ మాత్మకము ♦ సర్వజగంబును వేయివోళ్ళ సం
 భావనసేయుటల్ చెవుల ♦ పండువుగా వినుచుందు మెప్పుడు. 308
- గీ॥ పుష్పరాశినిఁ బడు వహ్ని ♦ పోల్కిఁ, బాలఁ బడిన విసమట్లు, కంటిలోఁ ♦ బడిన ముల్లు,
 నటు హతాత్తుగ నీకమ్మయట్టైవచ్చి స్వాంతములు వ్రచ్చె; గొండుత ♦ వగవు దెచ్చె.
- మ॥ ఘనసౌభాగ్యము లూడి భారతమహా ♦ ఖండంబు దాస్యాధికా
 రనిమగ్నంబు యుండ. 'లోకముల నా ♦ ర్భాగ్యంబులు దీతె నే'
 డని హర్షింపఁ బ్రతాపభానుఁ డుదయం ♦ బై యుండె; మామఘ్నతా
 బున లేమబ్బులు సోకి చాటుపడునే ♦ మో యంచు నొచ్చె మనుల్. 310
- నీ॥ "సప్తపారావార ♦ సంవృతాఖిలమహీవలయ మేల" నటంచు ♦ వగవ వెపుడు!
 "ధనధాన్యవసనవా ♦ హనకోటి బాత్తుగా లే" దంచు మదిలోనఁ ♦ క్లేశపడవు!
 పార్వతీసతిఁబోలు ♦ పాశేశ్వరీదేవి పడు కష్టములకునై ♦ యడలఁబోవు!
 బాలచంద్రకిశల ♦ మటి బిడ్డలు తినఁ గూడులేదని వారఁ ♦ గుంద వెప్పు!
- గీ॥ డనఘ! వాతాంబుపర్ణాశి ♦ వయ్యు నిఖిల భువనములు గెల్వఁదగు వీర ♦ మూర్తివీవు!
 కటకటా! నీవు పంపిన ♦ కమ్మలోని జాలియగు పల్కువిని గుండె ♦ వీరై మాకు. 311

క॥ “తొలఁగెను విభవము; రాజ్యము తొలఁగెను; సిరి తొలఁగె; హితులు దొలఁగి” రటంచున్
గలఁగకుమీ! దేవునిదయ నెలకొన్నను విశ్వమెల్ల ♦ నీయదె సుమ్మి. 312

గీ॥ తెగని కన్ఠంబు లలము నీ ♦ దేశమందు వెలికి యుబికి నీస త్త్వమే ♦ వెలుగుఁగొంత!
కనులు గంట్ట మబ్బులు గ్రమ్ము ♦ కాశరాత్రిఁ దభుకు తభుకని మెఱయు సా♦దామనివలె.

గీ॥ క్షుత్రధర్మంబు క్రుంగి నా ♦ శనము నొందె; బీరువోయె వర్ణాశ్రమా ♦ చారవిధులు;
భారతతాళమున కాది ♦ పద్మనాభుఁ డిపుడు నీరూపమున జన్మ ♦ మెత్తినాడు.

గీ॥ భరతఖండంబులోని భూ ♦ పాలగణము లసమబాహుసమగ్గి వీ ♦ ర్యమును, సతులు
మానమును, గోలుపోయి; రీమాట మేము దేవ! నీమోగిల నెటు వివేచింతు మిపుడు!

గీ॥ తనదు నేల్బడిసంత హైం ♦ దవమహత్త్వ వృక్క రంశయుఁ గొను దొడ్ల ♦ యడితికాడు!
మమ్ముఁ గొనె; గాని సంగ్రాము♦మనుమనిఁ గొను పెద్ద నాణెముల్ వెలితిగా♦విన్నవోయె!

⊙ మ॥ సవరాత్ర్యత్సవవేళ వేడుకలలో ♦ నన్ రాజపుత్రాన్వయుం
డెవడెన్కా దనయాత్మగౌరవ భరం ♦ బింతేని రక్షించుకొం

⊙ The allusion of the princely poet in the phrase ‘bartering their honour on the Noroza’ requires some explanation. The Noroza or ‘New years Day’ when the Sun enters Aries, is one of great festivity among the Muhammadan princes of the East. But of that alluded to by Prithwi-Raj we can form an adequate idea from the historian Abul-Fazl.

It is not New year’s Day but a festival especially instituted by Akbar and to which he gave the epithet Khoosroz ‘day of pleasure’ held on the ninth day (Noroza) following the chief festival of each month. The court assembled and was attended by all ranks. The Queen also had her court, when the wives of the nobles and of the Rajput vassal princes were congregated. But the Khoosroz was chiefly marked by a fair held within the precincts of the court, attended only by females. “The merchants’ wives exposed the manufactures of every clime, and the ladies of the court were the purchasers. “His majesty is also there in disguise, by which means he learns the value of merchandise, and hears what is said of the state of the empire and the character of the officers of government.” The ingenuous Abul-Fazl thus softens down the unhallowed purpose of this day; but posterity cannot admit that the Great Akbar was to obtain these results amidst the Pushto-jargon of the dames of Islam, or the mixed Bhaka of the fair of Rajasthan. These ‘ninth day fares’ are the markets in which Rajput honor was bartered and to which the brave Prithwi-Raj makes allusion.

చవమానంబును బొందకుండెడిని! క ♦ ట్టా! చిత్తురు ఖౌత్ర) ధ
ర్మవికాసంబును బాపి యంగడుల న ♦ మ్మౌ దెత్తువే! నేటికి.

317

చ॥ లలిత కళా విలాస శబ ♦ లంబగు చిత్రముఁ గాంచి యొక్కఁ డం
దలి యసమాన నైపుణి కె ♦ ద్ద గఱఁగుక; మఱియొక్కఁ డందు 'రం
గులు నునుగుంచె గుడ్డయును ♦ గూలియు నింతని నిగ్గయించెడుక
వెల; యెవఁ డిం దభిజ్ఞుఁ డన ♦ భిజ్ఞుఁ డెవఁడో జగం బెఱింగెడుక.

318

గీ॥ ఈపు విశ్వప్రపంచము ♦ దీశ్వరుని యనంత లీలాగతులు గొని ♦ యాడె దెపుడు;
విలువ గట్టుచు రాజ్యంబుఁగొలుచు నక్క; రెవరిగొప్పుతనం బెంతోయెఱుఁగుజగము

It is scarcely to be credited that a statesman like Akbar should have hazarded his popularity or his power, by the introduction of a custom alike appertaining to the Celtic races of Europe as to these the Goths of Asia and that he should seek to degrade those whom the chances of war has made his vassals, by conduct so nefarious and repugnant to the keenly cherished feelings of the Rajput, yet there is not a shadow of doubt that many of the noblest of the race were dishoured on the 'Noroza,' and the chivalrous Prithwi-Raj was only preserved from being of the number by the high courage and virtue of his wife, a princess of Mewar and daughter of the founder of the Suktawuts. On one of these celebrations of the Khosroz the monarch of the Moguls was struck with the beauty of the daughter of Mewar, and he singled her out from amidst the united fair of Hind as the object of his passion. It is not improbable that an ungenerous feeling united with that already impure, to despoil the Sesodias of their honor, through a princess of their house under the protection of the sovereign. On returning from the fair, she found herself entangled amidst the labyrinth of apartments by which egress was purposely ordained, when Akbar stood before her, but instead of acquiescence, she drew a poniard from her corset and held it to his breast, dictating, and making him repeat, the oath of renunciation of the infamy to all her race. The anecdote is accompanied in the original with many dramatic circumstances. The guardian Goddess of Mewar the terrific 'Mata' appears on her tiger in the subterranean passage of this palace of Pollution, to strengthen her mind by a solemn denunciation and her hand with a weapon to protect her honor. Rai-Singh the elder brother of the princely bard, had not been so fortunate, his wife wanted either courage or virtue to withstand the regal temptor and she returned to their dwelling in the desert despoiled of her chastity, but loaded with jewels; or as Prithwi Raj expresses it "She returned to her abode tramping to the tinkling sound of the ornaments of gold and gems on her person, but "where, my brother!" is the moustache on thy lip!"

"Annals of Mewar."

- సీ॥ భౌతికధనము స ♦ ర్వముఁ గోలుపోయిన, రవివంశజనన గా ♦ రవ ధనంబు,
 నభిమానధనము, లో ♦ కాతీత విక్రమ ధనమును స్వాతంత్ర్య ♦ ధర్మధనము,
 కడు సమృద్ధంబుగాఁ ♦ గలవాడవనుచు నీ దివ్యయశం బెల్ల ♦ దిశల మ్రోసె;
 నిట్టి దుర్దమశక్తి ♦ యెటనుండి వచ్చె నీకని జగం బెల్లప్పు ♦ డడుగుచుండు;
- గీ॥ నసి యొకఁడఁ దోడు నీడ నీ ♦ కద్వితీయ ధైర్యసారంబె నీచాలి ♦ దైవమనుచు
 మార్గ బాష్పంబు లురల మా ♦ యట్టివార లాడుకొను మాట లగునొ ని ♦ రర్థకములు!
- గీ॥ స్త్రీలఁ బురుషుల రాజ్యంబుఁదేశమెల్ల విలుచు నీ యక్ష్మరను గొప్పవిలువకాడు;
 బ్రహ్మకల్పంబుగా థాత్రి ♦ బ్రదుకఁ; డంద ఆపుడు పునరుద్ధరింప ని ♦ న్నాశ్రయింతు.
- గీ॥ కులము గుణమును చూడ కీ ♦ ట్లోజిజనుల కలుషము లడచి నిత్యని ♦ ర్మలతఁ బెంచు
 జాహ్నువియుఁ బోలె యవనసం ♦ సర్గదోష మడచి పునరుద్ధరింప యోగ్యుడవు నీవు!
- సీ॥ కానియు మొదలు ల ♦ క్షులుఁ గోట్లు రాసులు రాసులై వెరిగిన ♦ ద్రవ్యములును,
 బూరిగుడిసె మొదల్ ♦ గా రవ్య నవరత్న భర్మ నిర్మిత మహా ♦ భవనములును,
 బంటు మొదలు సర్వ ♦ పార్థివవర్గముల్ పదము గొల్పెడు సార్వ ♦ భౌమపదవి,
 బడుగుగుట్టము మొదల్ ♦ ప్రబలాజిసాధన సన్నద్ధ చతురంగ ♦ సైన్యములును,
- గీ॥ గాలవాహినిలోఁ బడి ♦ కడలిఁ గలియుఁ; బేదవడి బెండుదేలియుఁ ♦ బంపు సెడని
 కర్మవీరుని స్వాతంత్ర్య ♦ ధర్మరతుని యశ మొకఁడె శాశ్వతజ్యోతి ♦ యై వెలుంగు.
- ఆ॥ సూదిబెజ్జమందు ♦ శుండాలములదండు చొచ్చి వెలికిఁబాట ♦ వచ్చు నేమో!
 భాగ్యభోగరతుఁడు ♦ పరమేశ్వరుని కూర్చి నొంద లేడు; సౌఖ్య ♦ మంద లేడు.
- గీ॥ మొగిలు మేసెడుకొండ కాపురము! శిలలు సింహపీఠముల్! పులులు నెచ్చెలులపిండు!
 లారఁబండిన పండు లా ♦ హర! మిట్టు లేది యెటు లున్నను గొఱంత ♦ యేది నీకు!
- సీ॥ “శ్రీమించు నీదు ద ♦ ట్టణబాహుదండమే దిక్కుంక భారత ♦ దేశమునకు;
 నమృత మొలుకు నీక ♦ టాక్షమే యింక నీహైందవులకు జీవ ♦ నౌషధమ్ము;
 బెద రెఱుంగని నీదు ♦ హృదయమే భారతస్వాతంత్ర్యలక్ష్మి కా ♦ స్థానవాటి;
 తావకనామమే ♦ దాస్యాధికారమ్ముఁ బోదట్టు దివ్యభా ♦ నూదయంబు;
- గీ॥ నీస్వరూపంబె పరదేవ ♦ తాస్వరూప” మనుచు జగమెల్ల నినుఁ గొని ♦ యాడి కొలుచు!
 నీవె విశ్రాంతిఁ గోరుచుఁ ♦ జే విడిచిన నున్నదే! త్రోవ, భారతా ♦ భ్యుదయమునకు!
- సీ॥ శలచూపరాక వా ♦ నలు ముంచుకొనినట్లు యావనప్రళయంబు ♦ లాక్రమింపఁ
 స్త్రీల పాతివ్రత్య ♦ దీక్ష పూరుషుల ఘోర మడంగె శశిసూర్య ♦ ధామ మట్టు;

- లేకార్ణ వంబైన ♦ యీ విపత్సమయమం దీ విశ్వమున కెల్ల ♦ నీ వొకడవె
ప్రళయంబు సోకక ♦ వలపత్రశాయితా పురుషోత్తమునిరీతి ♦ స్థిరత నిలిచి!
- గీ॥ తిపుడు ససిచెడ్డ సకలధా ♦ త్రిశహృదయ వాటి స్వాతంత్ర్య బీజముల్ ♦ నాటెద వని
యనఁకు! మాకుండె బ్రహ్మాండ ♦ మాలయాస! కట్ట! యొనరింతె నట్టేటి ♦ పుట్టియునుక!
- గీ॥ బరువుపడ కిన్నియెండ్లు కా ♦ పాడినాడ వనఁకు! స్వాతంత్ర్య కనక గ ♦ ర్భాలయమునఁ
బ్రజ్వలెల్లు నఖండ దీ ♦ పమ్మ; నిపుడు కొండ యెక్కింతువే! కను ♦ గూర్కి దేవ! 328
- గీ॥ పొడమి తోడనె యడఁగు బు ♦ ద్బదమువోలె నరుని జీవితము త్తణభంధం గురము సుమ్ము;
శ్రమ కడలి దేశ మంధకూ ♦ పమునఁ ద్రోయు పాప మొడిగట్టుకొనకు ప్రతాపదేవ!
- ఉ॥ చాలని కాలమై చరణ ♦ సన్నిధిఁ జేరి వచింపలేని మా
జాలని దేవుడే యెఱుంగు; ♦ జక్కఁగ విప్పి వచింపలేము; నీ
కాలను ముల్లు క్రుచ్చినను ♦ గంటను గ్రుచ్చిన యట్లు నొప్పితోఁ
దూలి యొనర్చు విన్నపము; ♦ దోయకు! పాయకు వీరమార్గము! 330
- సీ॥ కడలెల్ల నిండఁ జ ♦ క్కలు రాలఁగాలేదు; కులశైల శిఖరముల్ ♦ కూలలేదు;
గ్రహకోటి సంచార ♦ గతులు మాఱఁగలేదు; గగనంబు వ్రయ్యలై ♦ పగులలేదు;
భూదేవి పాతాళ ♦ మునకుఁ గ్రుంగఁగనులే; దేడు సముద్రంబు ♦ లింకలేదు;
పవమానశక్తి స్తం ♦ భన మొందఁగాలేదు; వహ్ని తేజము చల్లఁ ♦ బడఁగలేదు;
- గీ॥ విరిసి బ్రహ్మాండభాండంబు ♦ వీలలేదు; భువన మేకార్ణవంబయి ♦ ముచుఁగలేదు!
ధైర్యహేమాద్రి రాణాప్రతాపదేవుఁ డాఱుమాసముల్ విశ్రాంతి ♦ గోరె నేల! 331
- గీ॥ నీయశోగానమునఁ జిక్కి ♦ నిఖిలజగము చొక్కె; నానంద మందిరి ♦ సురలుగూడ;
సత్ప్రియత్నంబు! త్తణము విశ్రాంతి వలదు! తండి! మోయింపు విడక స్వాతంత్ర్యభేరి!
- గీ॥ ఉదయగిరిపైన రవి కూరు ♦ చుండునట్టు లల్ల హారావళి పర్వ ♦ తాగ్రసీమఁ
గొలుపు దీతెడు నీమూర్తిఁ ♦ గొలుచు జగము; నీకు స్వాతంత్ర్యరాజ్యాభిషేకమగుత.
- గీ॥ సంగర తరంగ సంక్షుభి ♦ తాంగమగుచు నలముకొనియున్న బహువిప ♦ దద్ధియందుఁ
జెక్కు చెదరక చిక్కక ♦ సేమమునను నడచెడును గాక యుష్మదా ♦ నందనౌక.
- సీ॥ నీకటాక్షవిలాస ♦ నియతి యీక్షితికిఁ గల్యాణ తోరణరాజి ♦ యగునుగాక!
ముందు రాఁగల కాల ♦ మందు 'స్వాతంత్ర్యదైవత' ముచు నీపేరు ♦ వఱలుఁగాక!
మూడువేళల జగం ♦ బున వీరులందు నీ కగ్రపూజాస్థాన ♦ మలరుఁగాక!
భారతీయులు హృద ♦ బ్జములందు నీమూర్తిఁ జేర్చి యెల్లపుడు పూ ♦ జిత్రుగాక!

గీ॥ మాత పాతేశ్వరి చిరసు ♦ మంగలియయి యచలరాజాత్మజవిధాన ♦ నలరుగాక!
యతులితారోగ్య భోగ భా ♦ గ్యములతోడ సర్కకులదీప! నీకు బ్రహ్మయు వగుత!
గీ॥ భవ దుదాత్తవృత్తము త్యాగవై భవంబు మామదిని గొల్పు భక్తియామాడ్కియవన
సృపు బుణముఁగూడ మఱపించినిన్నుఁ గొలువఁ బురికొలిపె; సాహసమని తప్పరయ
కయ్య!

ఆ॥ నీపదాబ్జయుగము ♦ నిరతంబుఁ గొలుచుచు భక్తిగల విధేయ ♦ వర్తనమున
నలరు వార; మిట్టు ♦ 'లబ్ధూరురహిమాను-పృథ్వీరాజు'లనఁ జ ♦ రింతు మెపుడు." 337

క॥ అని చదివి సలుంబొప్పతి మనమునఁ నుదయించు భక్తి ♦ మాహాత్యమునఁ,
గనుదోయి నొత్తుకొని లేఖను విభు పాదములు సోఁతఁ ♦ గా నిడి మ్రొక్కె. 338

క॥ అచ్చటి యందఱ మనములు విచ్చి ముఖాబ్జముల నిండ ♦ వింతగు మోదం
బచ్చువడి హర్ష బాష్పము లెచ్చంగఁ బ్రతాపదేవుఁ ♦ డెల్లరఁ గనుచు. 339

మ॥ "నెల దాటంగను జొచ్చె నక్కరునకు ♦ నేలేఖ నంపించి; యీ
నెలగా నక్కట! సూర్యవంశముదెసఁ ♦ నేరంబుఁ గావించి నిం
దలపాఠైతి నటంచుఁ బల్కఱును జి ♦ తఁ గుదితిఁ; గాని యీ
కలతల్ సర్వము దీర్చి హర్ష భరము ♦ గల్గించె నీ లేఖయు. 340

గీ॥ శత్రుపురమున యావనా ♦ స్థానమీమ నింత నిష్పాక్షికమనస్కు ♦ లింత సుగుణ
భరితు లుండుట యిప్పుడే యెఱిగి, యింత వఱ కెఱుంగనై తినే! యంచువగచుచుంటి

మ॥ తన సత్కిర్తికి భంగమా గతిని స్వా ♦ తంత్ర్యంబుఁ బోనాడి శ్రాం
తినిఁ గాంక్షించె బ్రతాపుఁడంచు వగ సం ♦ ధిల్లంగ నాపృథ్వీరా
జును నబ్ధూరహిమానుఁ డీయిరువు రి ♦ చ్చో జ్ఞానదీపంబు పేం
పునఁ నజ్ఞానతమంబుఁ బొపుచు యశం ♦ బుఁ బెంచి రెంతేనియు. 342

మ॥ స్మరణీయంబగు వారి సాయము; కృత ♦ జ్ఞత్వంబుఁ బాటించి త
చ్చరితుంబుల్ స్మరియింపకున్న బుణ మీ ♦ జన్మంబునఁ దీఱ; దా
హరిభట్టారకు పేరువెన్నఁ గడు పు ♦ ణ్యస్వాంతృతా వీరి యి
ర్వుర నామంబులె యుత్తమోత్తమ పదం ♦ బుఁ బొంది వాసిఁ గను. 343

క॥ మఱవఁ దగదు; వీరు చిరస్మరణీయు" లటంచుఁ బలుక ♦ సంతోషము పొం
పిరిపోవ సలుంబొప్పి ధీశ్వరుఁడును మది భక్తి భావ ♦ వై భవ మలరఁ, 344

—*) సలుంబాకృష్ణసింహుడు డిల్లీ లేఖను గొనియాడుట. (*—

క॥ పరు నుద్యోగులు, మనతో దుర మొనరింపంగ వలయు ♦ దొర లయ్యును, న
కృరు వీడి మిమ్ము గొలిచిరి గురుతుల్యు లటంచు నెఱుఁగెను ♦ కొందుము మాకున్.

క॥ ద్యుతిమంతమయి జగద్వందితమయి యీదివ్యలేఖ ♦ దేవార్పణపా
వితమగు కర్పూరపు హారతివోలె బవిత్రమై వి ♦ రాజులుచుండెన్. 346

క॥ హృద్యములై, యనుభవసం పాద్యములై, సరళ సరస ♦ పాక కళా సం
పేద్యములై, లేఖను గల పద్యములు పదార్థకౌర ♦ వంబునఁ దనరున్. 347

క॥ మావంటి సేవకులు సంభావించి పఠించి దినము ♦ పారాయణమున్
గావింపఁ దగినవై కడుఁ బావనమై వెలుంగు నిచటి ♦ పద్యచయంబుల్. 348

చ॥ పదిలముగాఁగ నీను పద ♦ పంకజభక్తి మనంబులోపల్క
మెదలెడి వారిలోన నను ♦ మించిన భక్తుడు లేడటంచు నా
మొదలిటినుండియున్ గరువ ♦ ముల్ మది నుండెను; నిప్పు “డెందతో
గదర మహానుభావులను ♦ కైవడి నా కెఱుంగంగ నయ్యెడిన్. 349

క॥ విజ్ఞాపన మిద్దానిని నాజ్ఞాపత్రముగ నెన్ను ♦ దాదులు గొని మా
యజ్ఞాన ముడిపెదము బ్రహ్మజ్ఞ మణి! దీని నొసఁగి ♦ మమ్మేలఁగదే!” 350

క॥ అనుచుండ భిల్లపతి యాతనిఁ గాంచుచు “భక్తియోగ ♦ ధర్మరహస్యం
బును మిమ్ముఁబోలె నెఱిగిన మనుజుఁడు లే”డనచు రాజ ♦ మణిఁ గన్గొనుచున్, 351

సీ॥ బాధ్యతగల గొప్ప ♦ పదవి తొరుక్క సామ్రాజ్య లక్ష్మిత మహా ♦ మాత్యముద్రా!
యదియొకఁడేగాక ♦ యశ్వరీశ్వరుతోడి వియ్యంబు నెయ్యంబు ♦ బేర్చిపెంపుఁ
దృణముగాఁ జూచుచు ♦ గుణము కోరుచు నిన్నుఁదనతేని గర్భశా ♦ త్రవుని గొలిచి
యేవిపత్తులనై నఁ ♦ నెదిరింప సమకట్టె నబ్బూరురహిమానుఁ ♦ డనఘ గుణుడు!

గీ॥ కమ్మఁజనువఁగాఁ జనువఁగాఁ ♦ గడ కతండు పరమభక్తి ని న్నేకల ♦ న్య ప్రకార
శిష్యుడై కొల్చి మమ్ము గె ♦ ల్పననితోఁచె”ననిన నందఱుదెనఁ గలియంగఁజూచి,

ఉ॥ “కమ్మ నదెట్లో వ్రాసితిని; ♦ గమ్మను బంపిన దాదిగా నన
ర్హమ్మగు శ్రాంతి యేల వల ♦ దం చనిపించి తపించుచుంటి; నీ
కమ్మయు నాకుఁ దోడుపడె! ♦ గవ్వమొ సౌఖ్యమొ నెత్తి బడ్డ భా
రమ్ముఁ దొలంగఁ ద్రోయఁగను ♦ రాదు; రణంబె శరణ్య మెప్పుడున్. 353

౧॥ కమ్మ వినినంత మద్భజా ♦ స్కంధమందుఁ దోచెఁ బదివేల వీరుల ♦ దోర్బలమ్ము;
రణ మొనర్పంగఁ గోర్కులు ♦ గ్రముగఁ జేగె! వీరవిహరణ మొనరింపఁ పెడలవలయు

సీ॥ లోకముల్ తలక్రిందు ♦ లుగఁ జేసి భారతస్వాతంత్ర్యమును నిల్పఁ ♦ జాలుమరని
యందఱు కొండంత ♦ యాసతో మనవైపు చూపులు వఱపిన ♦ చొప్పు దోచె;
నేహేతువున నైన ♦ నిపుడు స్వధర్మ నిర్వహణంబునందు ము ♦ ర్బలుల మైన
మేవాడకేగాక ♦ యీ విశ్వమందలి సృజకెల్లఁ దప్పిన ♦ వారమగుదు!

గీ॥ మస్థిరపు జీవితముల వై ♦ నాస మాని భారతత్వాని దీక్షాని ♦ బద్ధులమయి
దేవదానవకోటి నె ♦ దిర్చియైనఁ గార్యసాఫల్య మొదఁగఁ ♦ గడఁగ వలయు.

చ॥ పొడమి యధర్మముల్ పొదలి ♦ పొంగుచు దాస్యము వీరధర్మము
ముడివడె! మాతృదేశము వి ♦ ముక్తికి నాదు శరీరమందునఁ
గడపటి రక్తబిందువును ♦ గాని మిగుల్చుకొనంగఁబోక నే
దడిపెదసేని యీధరణి ♦ ధన్యుడ నయ్యెద నీభవంబునఁ.

355

మ॥ దివమందైనను రేయియైనఁ ద్రుటి శ్రాం ♦ తిఁ బొందఁ గాంక్షింప; నా
హవరంగంబె నివాసమందిరము చే ♦ య్ బోయెదఁ; బ్రాణవా
యుప్త లీదేహమునందు నుండువఱకె ♦ ట్లొ పూని స్వాతంత్ర్యలే
శవికాసంబును బోవనీనని ప్రతి ♦ జ్ఞ జేతు మీముందరఁ

356

గీ॥ అని విభుండనె! భిల్లేశుఁ ♦ “డల్లె యగుత! మీపు చెప్పినంత యొనర్పు ♦ శే నిజంబు!
పిలిచి పిలిచియైన రణంబు సలుపవలయు! వలచి వలచి యాపదల నోర్వంగవలయు!

గీ॥ అఖిలభిల్లరాజ్యము ముక్తి ♦ కప్పఁగించి పులులఁబోల్ వేనవేలు లెంకలను గొనుచు
ననునిమేమంబు వచ్చి నీ ♦ యండ నుండు; నామహాభుజ మున్న నీ ♦ కేమికొఱత!

క॥ గళమునఁ బ్రాణము లొండఁగఁ దలపూ వాడుగనీక ♦ త్వత్పాదాబ్జం
బులు తల నిడి మల్లొకంబులు దాకిన సుంత ముల్లు ♦ మోవఁగనీయఁ

359

క॥ అనియెల్లెత్తి వచ్చిచెను! విని యందఱు హర్ష మనుభ ♦ వింప, సలుంబ్రా
వనిపతి “దేవా! విక్రమ మన నీసామ్యునుచు జగము ♦ లభినందించె.

360

● This effusion of the Rahtore was equal to ten thousand men; it nerved the drooping mind of Pratap and roused him into action, for it was an incentive to find every eye of his race fixed upon him.

“Annals of Mewar.”

- క॥ నీవెంట మాతృదేశము సేవించి విపక్షకోటిఁ ♦ జెండాడఁగ మా
జీవితము లుపకరించిన నీ విశ్వమునందుఁ గొదవ ♦ యేదీ మాకుఁ! 361
- క॥ తారాగృహమాది, సలుంబౌరాజ్యంతంబుదాఁక ♦ బ్రజలును శ్రీమ
న్నారాయణమూర్తివిగాఁ జేరి భజించెదరు నీదు ♦ శ్రీపాదములఁ! 362
- గీ॥ ఆగ్రహణల దీప్తము ♦ ఖోగ్రమైన రణమహాదుర్గ నట్టెక ♦ ర్ణదవ్యయంబుఁ
బట్టి యాడింపఁగలరు నీ ♦ పాదభక్తులనఁ బ్రతాపపృథ్వా త్తంసుఁ ♦ డాస్యమెత్తి, 363
- మ॥ “అమితోగ్రంబుగ యుద్ధముల్ జరుగు; నా ♦ వంతైన విశ్రాంతి నొం
దము: మీకున్న యమూల్యవస్తువుల వెం ♦ టగొంచు నీనాడె నూ
ర్యమహాల్దుర్గముఁ జేరఁబోవలె” నటం ♦ చాజ్ఞప్తి బాలించు; శ్రీ
ఘ్రమె సేనాపతు లెల్లఁజేరి దరియం ♦ గా నేఁగి రాదుర్గముఁ. 364
- ఉ॥ “మీరలు నాకు వండులరు; ♦ మీకృతముఁ మఱవక; రణంబె నేఁ
గోరుదు శాంతి నిచుకయుఁ ♦ గోర” నటంచని పృథ్వీరాజు-న
బూరహిమానుఁగూర్చి తలఁ ♦ పుఁ బ్రకటించె బ్రతాపసింహుఁ; డ
వ్వారును నక్కరీశునకు ♦ వార్తలు దెల్పిరి సత్య మేర్పడఁ. 365

గద్య:—ఇది శ్రీమత్కామేశ్వరీ కరుణాకటాక్ష వీక్షా సమాసాదిత రసచత్కాన్య
నిర్మాణ చాతురీధురీణ, సుగుణగణపారీణ, “దుర్భాక” వంశ దుగ్ధాంభోరాశి
రాకా కైరవమిత్ర, శాలంకాయన గోత్ర పవిత్ర, సుజనాను
గ్రహపాత్ర, వెంకటరామార్యపుత్ర, కవిసింహవధాని
పంచానన-కావ్యకళాని ధీత్యాది బిరుదాకర, సుకవి
రాజశేఖర, “రాజశేఖరకవి” ప్రణీతంబయిన
“రాణాప్రతాపసింహచరిత్రం” బ
ను పద్యకావ్యమునం
దుఁ జతుర్థా
శ్వాస
ము.

(శ్రీ)

కామేశ్వరైశ్చ నమః.

రాజాప్రతాపసింహచరిత్ర.

పంచమాశ్వాసము.

—*) వసంతము. (*—

సీ॥ నునుపారు మెఱుంగు దీ ధిస గుఱ్ఱలేమావి చిగురాకు బాకులు ధి చికిలి చేసి,
 ననలాని వగరుటె ధి ల్గునఁ గికారిండు కోయిల హుమాయాల నా ధి యితము చేసి,
 నిలువెల్ల విచ్చి తా ధి పులు చిమ్ము దాసానిపూలతో నెట్టిజెం ధి డాల నెత్తి,
 యరవిచ్చు తేకుఁదా ధి మర తుపాకులఁ దేటిగమి యుక్కుగుండ్ల న ధి గాదు చేసి,
 గీ॥ పరువపు వసంతుండను దొడ్డ ధి తురకతేఁడు కలయవనపాళి పసదన ధి మ్ములఁ గఱుచి,
 లలితరాజాతపత్రమం ధి డలము బెరయ దళముకొని చిల్కపిండుతో ధి దండు వెడలె.

—*) యవనులు రాజపుత్రుల దుర్గములను గొనుట. (*—

క॥ ఈమాట ప్రతాపుఁడు తనదా మానము నిలుపుకొనుట ధి యరుదని యక్ష్పర్
 భూమిశు సైన్యపతు లచ్చి మూఁగిరి బలములెల్లఁ ధి జుట్టును గొలువన్. 2

క॥ బల్లిదుల భటులఁ గొని 'యంతల్లా' దుర్గంబుకడఁ బ్ర ధి తాపవిభుం డ
 బ్బుల్లాఖానుని దాఁకెను ముల్లోకము లతని ధృతికి ధి ముచ్చట పడఁగన్. 3

సీ॥ తోరుష్కభటులు మ ధి త్రమతంగజములట్లు తాఁకిరి రిపు సేన ధి దద్దటిలఁగ;
 రాజపుత్రులు మృగేం ధి ద్రక్షేణేబోలె బైదూఁకిరి యవనులు ధి దొరలిపడఁగఁ;
 బ్రళయభానుఁడువోలె ధి వెలిఁగి ప్రతాపేంద్రుఁ డరిమధ్యమున వ్రాలి ధి నలుకసాగె;
 పందలువేలుగా ధి మ్రుందిరి రెండుపక్షములందు; సమర ము ధి గ్రముగ రేఁగెఁ;

గీ॥ బ్రాహ్మమాపటివేళకు ధి మొగలుసేనఁ గొని ఫరీదు వచ్చి కలసి ధి కొనియె; రాజ
 పుత్రులకు సంగరము తల ధి మునుకలయ్యె; యవవసైన్యంబుల యధీనమయ్యెగోల.

క॥ బారులు బారులు యావన వీరులు శైలంబు లెక్కి ధి వెడలుచు నవల్
 "దోరణగృహ" దుర్గము "చాండేరి" దుర్గంబుఁ గొనిరి ధి ధృతి యేపారన్. 5

- క॥ వేటొక సేనాపతి మార్వారుడెసను సేనగొనుచు ♦ వచ్చి మహోగ్రం
బౌరణ మొనరించుచు బాలిమేరను “అహూరు” కోట ♦ మెట్టెను గడిమి. 6
- సీ॥ నీలకాదంబిని ♦ నివహంబుచందాన సకలదిక్కుల విష ♦ త్సంచయములు
వేరినకొలది భ ♦ విష్యదాకాశంబు విపులాంధకారసం ♦ వృతముగాఁగ
సైన్య మంతంశకు ♦ సమసిపోయెను; దుర్గసంఖ్య క్రమమ్ముగా ♦ సన్నగిల్లే;
నాపౌతాపుని ధైర్య ♦ మతని సాహసము దైనందినవృద్ధి నొం ♦ దంగసాఁగె;
- గీ॥ నింతలోనన వర్షర్తు ♦ వెదిగివచ్చె; బర్వతముల రేఁగెడు విష ♦ వాయువులకుఁ
గొలతు లందలి విషజలం ♦ బులకు స్రుక్కి, మొగలు సేనలు ఢిల్లీకిఁబోయె మఱి.
- సీ॥ విశ్వంబునెల్లఁ బి ♦ ప్రిగఁజేయఁజాలి గుంపులుగాఁగఁబడు పిడు ♦ గులకు నడలి,
జడివట్టి కురిసి మా ♦ సముదాఁక విడువక చెలరేఁగుచుండు వా ♦ నలకుఁ జిక్కి,
కుక్షిలోనికిఁ గ్రుచ్చు ♦ కొని పోయి శ్రమఁబెంచు నీదరగాలికిఁ ♦ బేదవడియు;
రక్త మంతటిని బే ♦ రఁగఁజేసి హృదయంబు స్తంభన మొనరించు ♦ చలికి స్రుక్కి;
- గీ॥ చిత్రయొడల వేడికి ♦ నత్రమిల్లి రాజగురుసార్వభౌముడు ♦ రాణివాస
మనుఁగుబిడ్డలు నలజడి ♦ కగ్గమగుచుఁ బాండవులుగూడఁ బడనట్టి ♦ బాధ పడిరి. 8
- క॥ కొమ్మలకును బల్ల వనివహమ్మువలెఁ జైత్రమాస ♦ ముతట నారం
భమైన యవనసృపసైన్యమ్ములు గుంపులయి వెలసె ♦ హారావళిపై. 9
- గీ॥ సాదుషాహి యానతిమెయి ♦ భరతఖండ మందు విఖ్యాతిఁ గనిన పై ♦ న్యాధినాథు
లెల్ల వేంచేసి ‘యుజ్జాఁగృహము’ ‘దేవగృహము’ను “విరాటగృహ” దుర్గమిన్నిగొనిరి!

—*) “సూర్యమహల్” దుర్గ యుద్ధము. (*—

- మ॥ సమదేభేంద్ర సమాన వీరభటు లు ♦ తాహంబుతోఁ గొల్వ; ద
ర్పము శోభిల్ల మహమ్మదీయభటు లం ♦ బర్ నుండి మార్వారుదే
శమునంగుండియు వచ్చి యెల్లదిశలఁ ♦ తైలంబు లందెక్కి సూ
ర్యమహల్ దుర్గము చుట్టుమూఁగిరి సమ ♦ గ్రాటోప మేపారఁగఁ. 11
- మ॥ వితత కరాళ మృత్యుసమ ♦ భీకర విక్రములైన యాత్మ యో
ధతతులనెల్లఁ బూన్పుచుఁ బ్ర ♦ తాపుఁ డరాతులఁ దాకి సంగర
క్షితిని దదీయశీర్షములఁ ♦ జొందర వందర చేయుచుండె; నీ
గతి నొకమాసముఁ గడువఁ ♦ గా యవనుల్ కడుఁ జింత మున్పుచుఁ, 12

సీ॥ కోటలో నొక్కని ♦ గూఢమార్గ మెఱింగి గుమిగూడి పోయి ద్వా ♦ రమును దెఱచి
యర్ధరాత్రము లోని ♦ కరుగంగఁబూని; ధాసడి యెట్లా యెఱింగి దుష్టయుడు వచ్చి
యడ్డగించెను; యుద్ధ ♦ మతిభయంకరముగా జెలఁగె; మోగలులు ద్రోసికొని లోనఁ
జొరఁ బూని; రది చూచి ♦ చోండావతుల్ దవాగ్నిజ్వాల లటులు క్రిక్కిరిసి తాఁకి;
క॥ రర్కుడుదయించుసరికిఁ బో ♦ రగ్గ మయ్యె; నంత భిల్సురాపురినుండి ♦ యరుగుదెంచి
సూక్తసింహుండు తురకల ♦ స్రుక్కుజేసి సరభసముగ దుగ్గప్రవే ♦ శం బొనర్చె. 13

ఉ॥ ఘోరముగా రణం బెదిగె; ♦ గొన్నిదినంబులు దాటినంత, నా
హారపదార్థముల్ దఱిగె; ♦ నంతట నొక్కయెడఁ బ్రతాపధా
త్రీరమణేంద్రుఁ జేరఁజని ♦ “దేవ! నిగూఢ కవాటమందునఁ
దూఱుచుఁబోయి ‘భీమగడ’ ♦ దుగ్గముఁ జేరఁగ యోగ్య మియ్యెడఁ. 14

క॥ చాలఁగాలము నిలువఁగఁ జాలదు దుర్గంబు; తిండి ♦ సంభారములు
జాలవు; మీరిపు డరుగుట యే లగ్గు నాకుఁజూడ ♦ నిందుండి వడిఁ.” 15

మ॥ అని పాదంబులచెంత వ్రాలుచు సలుం ♦ బ్రాధీశుఁ డర్థింప, న
జ్జననాథాగ్రణి భీమదుర్గమునకు ♦ సైన్యంబులఁ గూడి పో
యెను; శేషించిన సైన్యముల్ భుజబలుం ♦ బేపారగాఁ బోరె; నై
న నెలఁ దాఁటకమున్న దుర్గమును జెం ♦ దఁగల్గి రామోగలుల్. 16

మ॥ బలమెల్లఁ గృశియింపఁ జొచ్చినఁ బ్రతా ♦ పస్వామి జాంబూనదా
చలముఁ బోలి పరాక్రమక్రమత స్వ ♦ చ్ఛందంబుగా నిల్చె; బి
డ్డల భార్యఁ జెఱఁబట్ట నాతఁ డగచా ♦ ట్లఁ మున్దునం చెంచి సే
నలతో ముట్టిరి భీమదుర్గము నమం ♦ దస్తైర్యులై శాత్రవుల్. 17

—*) యవనులు భీమదుర్గమును ముట్టడించుట (*—

సీ॥ యవనులదెస ముఖ్య ♦ మై ప్రకాశించె నత్యలఘుబృహన్నాళి ♦ కాత్రవహ్ని;
రాజపుత్రులదెస ♦ రాజిల్లయొడఁగెఁ బ్రధానమై బాహుప్ర ♦ తాపవహ్ని;
యగ్నిచూర్ణముధాటి ♦ కాకోట నట నట గండశిలలు కొన్ని ♦ పిండి యయ్యె;
క్షణమునకు క్షణంబు ♦ గడియకు గడియ యావనచమూప్రతతిని ♦ బలము తఱిగె;

గీ॥ నిప్పు లుమిసెడు నారక్త ♦ నేత్రములును మండుచుండెడు భయదాస్య ♦ మండలములు
రక్తసిక్తపరిచ్ఛద ♦ రాజి వెలయ రాజపుత్రుల పోరుదు ♦ ర్వార మయ్యె. 18

- క॥ నెల దాటుదాడ యవనులఁ గలనఁ గలఁచి నృపగురుండు ♦ కాపురముఁ దగ్గఁ
దలఁగించి బోయపల్లియ నిలిపి పదిలపఱచి మఱల ♦ నెక్కొనె ననికీ॥ 19
- ము॥ పరమప్రీతిని భిల్లలోకపతి యా ♦ పాశేశ్వరీ పాదపం
కరుహద్వంద్వముఁ గొల్చి తోడుకొని యా ♦ 'కావా' ఖనిక జేర్చె; నా
కరుణాసాంద్రమనస్క యత్తఱిని భూ ♦ గర్భమ్మునక జేరు నా
ధరణీనందనమాడ్కిఁ బెం పెనఁగె నా ♦ దార్యంబు దీపింపఁగక. 20
- గీ॥ రాణివాసంబు భిల్లరా ♦ స్త్రీంబుఁజేరు తెఱిఁగి మహాబతుఖాన్ సేన ♦ నురవడిమెయి
దఱిమె; దుర్గవనముల ♦ నరుగలేక గరళమున్ దిన్న వేయఱు ♦ గతిఁ గలంగె. 21
- గీ॥ విచ్చె మొగిలు; గగనంబు ♦ విమలమయ్యె; గాపురముతోడ ననుచర ♦ గణముతోడఁ
గదలి బోయగూడెము వీడి ♦ కైలవార సీమలకుఁ జేరె వీరల ♦ క్షీప్రభుండు. 22
- గీ॥ విడిదిమార్పులు, పరగ రా ♦ యిడులకూర్పు, లాత్రబలము తగ్గెడునూర్పు, లలజడిఁగొనఁ
దొడరి, తలఁకును మగటిమి ♦ త్రోపులాడ వెనుక చూడక నృపుండు ము ♦ న్నొనిపెనంగె.
- గీ॥ ఒక్కమెయి రేయుఁబలును ♦ గ్రుక్కగొనక జయము దవ్వెనకొలఁచి ను ♦ త్సాహశక్తి
రవులుకొల్పుచు నడిపెనం ♦ గ్రామదీక్ష, విమతులకుఁ జిక్కఁగడమ దుర్గములుగూడ.
- సీ॥ మిట్ట మధ్యాహ్నంబు! ♦ మిహిరుఁ డుగ్రుండయి చెలరేఁగె; నొకచోటఁ ♦ జెట్టు నీడ
బోయ గడ్డిని దెచ్చి ♦ యీయఁ బాశేశ్వరి రుబ్బి కాల్పుచునుండె ♦ రొట్టియలను;
బిడుగుపాటున వచ్చి ♦ పడియె సంబరుదిక్కునుండి ఫరీధాను ♦ దండుఁ గొనుచు;
మనుజేశ్వరుండు కొ ♦ మ్మలు నంచి బుట్టల, బిడ్డల భార్యను ♦ బెట్టి విడిచె;
- గీ॥ ననుచరులఁగూడి యవనసై ♦ న్యంబుఁ దాకి పదులునూఱులుగాఁ దలల్ ♦ చిదిమివై చె;
నంత భిల్లులు వనసీమ ♦ నాక్రమించి పిల్లలను రాణిఁ జేర్చిరి ♦ భిల్లవాటి. 25
- సీ॥ పాబాజుఖాన్ గొప్ప ♦ సైన్యంబు తనవెంటఁ గొలువంగ లోయలో ♦ పలికిఁజొచ్చె;
కైలసాంకేతిక ♦ సాహాయ్య మూఁది ప్రతాపుండు భటులఁ గొం ♦ దఱను గూర్చి
యాకస్మికమ్ముగా ♦ సరిసేనవై మారి మసఁగినగతిఁ గ్రమ్మి ♦ మట్టసాఁగె;
నీయవస్థను ఖానుఁ ♦ డెఱిఁగి సైన్యము వెన్నమొగమయి పరవఁగా ♦ ముదల వెట్టె;
- గీ॥ దురకభటు లల్ల నల్లన ♦ మరలిచూచి రాజమణిఁ గానమికి నబ్బు ♦ రమ్ము పడిరి!
యాతఁ డవ్వలిదెస లోయ ♦ సరిబలమ్ము బిట్టు దట్టించె గ్రుక్కఁద్రది ♦ ప్పికొనసేక. 26
- ము॥ మఱలక వైరులు వెన్నకున్ దిరిగి; రీ ♦ మాఱున్ బ్రతాపావని
శ్వరుఁ డవ్వారికిఁ గానరాక యెటనో ♦ కైలంబు లందుండి ముం

దఱఁ బోటాడ్డిన శత్రుసేనలఁ బ్రచం డన్పూర్తిమై దాఁకికొని

దఱ నాత్మీయకృపాధారలను మ్రం డఁజేసె నత్యుగ్రుడై. 27

క॥ “కనఁబడఁ డెట్టులు వెదకినఁ; గనఁబడినను బట్టువడఁడు; కట్టా! యిక నే
మొనరింతు” ననుచు, ఖానుడు తనసేనను గొనుచు గిరులు డాటుకొని చనెన్. 28

క॥ ఖాసింఖాను మహాసేనా సంవృతుడగుచు నవలి డాడరుదేర్చెన్
గా, సడిగని యాతని నిట్లే సిలుగులఁ బెట్టి యినకు డేంద్రుడు కలఁచెన్. 29

క॥ అటవీన్యగములవలె బొంచుటయును బైబడుట చీలు డచుట కలఁచుటయున్,
విటతాటనమ్ము చేయుట త్రుటిలోఁ జాటగుట నృపతి ధూర్జటి నేర్చెన్. 30

క॥ పులి నివసించెడు గుహలోపలి కరిగెడు హరిణివితతి వలె, యావన వీ
రులు రాఁగ దినదినము వందలుగఁ బ్రతాపుడు కలంచి డతనువులు సించెన్. 31

గీ॥ అవిరభాజ్యహతుల డేగు డనగ్నిహోత్రమన, సలుంబ్రాధిపతి శాత్ర డవాటవి నటు
భస్మ మొనరింప, నిటు ప్రతా డప్రభుడు దనరె సమరాభిసేను మా డ్రాండుపగిది.

క॥ ఒకపాలు సైన్యములు కొండకనుమను బ్రతాపుదాఁకి డనలిసేయుచు వే
ఱొకపాలు భిల్లదేశము నికటమునఁ జరించె రాణి డనిక జెఱఁబట్టెన్. 32

క॥ “ముల్లోకము లెదిరించిన ముల్లెనను మోవనీక డపూనికమెయి నా
భిల్లులఁ గలఁచెద” నని యబ్బుల్లాఖా నేగె సైన్య డములఁ దోడ్కొనుచున్. 34

ఆ॥ శైలపంక్తినిడుమ డ‘జాపురా’ తగరపు గనులలోన రాణి డగారి నుంచి
వేయుఁగనులతోడ డవేయుఁజేతులతోడఁ బ్రీతిఁ గాచుచుండ డభీమచాండు. 35

క॥ అనుచరుఁ డొకదిన ముదయంబునఁ దగరపుగనులు చేరఁ డబోయి మహారా
జ్ఞిని గాంచి భక్తిఁ దత్పద వనజములకు మ్రొక్కి నిలువఁ డబాశేశ్వరియన్, 36

—*) పాశేశ్వరీదేవి భిల్లనితోడన భరనుగూర్చి యడుగుట. (*—

మ॥ “దరహా సోజ్వల కాంతి కాంతమయి, యు డద్యత్పద్మపత్రాభ సుం
దర నేత్రద్వయమై, పరాక్రమకళా డధారేయమై, సత్కృపా
భరితంబై, రమణీయమై, భువన సే డవ్యంబైన, నా జీవితే
శ్వరు నెమ్మోమును గాంచి నేటి కొకమా డసం బయ్యె భిల్లాగ్రణీ! 37

క॥ వైరులసైన్యము లెంత యపారముగాఁ జుట్టుకొనెనో! డవా రేయెడ ను
న్నారో! సమయమునకు నాహారము దొరకెడునో! మాకు డనై పగతు రొకా! 38

- మ॥ అకటా! వైరులదాడి తగ్గదని వా ♦ రాయాసముఁ జెందఁబో
రు కదా! యెప్పటి యట్ల నవ్వచునె పో ♦ రుఁ దీర్తురా! రాజపు
త్రకు లుత్సాహము వీడరే కద! నలుం ♦ బ్రాభర సర్వాంగర
క్షుఁడై భక్తి యెలర్చు బ్రాణవిభు ప ♦ జ్ఞుఁ గొల్చి యుండుఁ గదా! 39
- సీ॥ శ్యామసింహుండు పా ♦ ర్వమున వర్తించునే! సామంతు లందఱు ♦ సరస మంద్రె!
స్వాతంత్ర్యసమరదీ ♦ ట్టామహాపన్యాసములు తొంటిచందాన ♦ నొలుకుచున్నె!
వ్యాకోచ పుష్పంబు ♦ వలె నాథుమోమున నానంద దరహాస ♦ మలరుచున్నె!
నాయాస మెప్పుడే ♦ నంది కుందయగదా! యాగోగ్య సౌభాగ్య ♦ మనువగుఁగద!
- గీ॥ యూర్జితోత్సాహకళలతో ♦ నొప్పెమఁగద! తఱచు బిడ్డలదెస మది ♦ మఱలదు గద!
విమతులకు నెల్ల గర్భని ♦ ఛేదకముగఁ దీవ్రకరవాలధార న ♦ త్తించెడుఁగద! 40
- మ॥ “ప్రమదం బొప్పు రణాంగణంబులఁ బ్రతా ♦ పస్వామి స్వాతంత్ర్యయో
గము సాగింపఁ దదాత్మజాతుండు భుజా ♦ గర్వంబుఁ బోనాడి దూ
రమునం దాఁగెడు నెట్లు! వైరులతలల్ ♦ రాల్పంగ నన్నాజ్ఞ సే
యు”మటం చెప్పుడుఁ బోరు నియ్యచరసిం ♦ హుఁ బట్టనేరఁ గదా! 41
- మ॥ చుఱకత్తుల్ గొని చెల్లపై కుటికే “ము ♦ చ్చుల్వోలె మామాతృదే
శరమఁ గొల్లలుగొట్టు నీయవనులఁ ♦ శాసించు మి”ల్లంచుఁ జొ
దరగాఁ జీల్చెద రీయచుండు నిసువుల్ ♦ నాకన్న సంతాన; మే
కరణిఁ దండ్రికి దవ్వగా నిలువ శ ♦ క్యం బాను నాబోఁటికిఁ! 42
- ఆ॥ విశ్వ మెల్లఁ బాగడ ♦ బిల్ల రాజ్యం బేలు సత్ప్రభుండు భీమ ♦ చాందు దొరయుఁ
దండ్రీవోలఁ గాచుఁ; ♦ దత్కృప మముఁ జీమ సోఁక; చెట్టి కొఱత ♦ మాకు లేదు.
- క॥ కాని ప్రతాపధర్మత్రీజాని పదాబ్జాత దివ్య ♦ సందర్శన సే
వానంద మందఁగోరుచు మానస మొక్కింత వంత ♦ మరఁగి కరఁగెడుఁ.
- క॥ ఒకమాటు దర్శనము చేసికొనఁవలె నంటినని వ ♦ చింపు” మనఁగఁ గం
చుకి పాశేశ్వరి పాదములకు మ్రొక్కుచు వెడలి వనము ♦ లఁ బడిపోయె. 43
- గీ॥ అవల నొక్కనాడు ప్రతాపుఁ ♦ డరుగుదెంచె; బోయదొర స్వాగతాబిచ్చి ♦ పూజచేసె;
బిల్లలను భార్యఁగూడి పృ ♦ థ్వీవిభుండు కతిపయదినంబు లచ్చోటఁ ♦ గడపెవేడ్క. 44
- ఉ॥ అంతట నొక్కనాడు శబ ♦ ధాలయముఁ విడి యాప్రతాపభూ
కాంతుండు వీర యోధులును ♦ గాంతయు బిడ్డలు పెంటరా, నహ

- ర్యాంతరసీమలం దరిగి యచ్చట మోగలుసేనఁ జూచి క
ల్పాంతకుండట్లు దాకి సమః రావనిఁ బెక్కురఁ ద్రుంచె నుగ్రుండై. 47
- క॥ సమరము ముగిసిన సాయంసమయమునకు శైలసీమఁ జల్లని నటవృ
క్షముక్రింద వసించెఁ బ్రతాపమహీంద్రుం డచట నా వి ధావరిఁ గడవఁ. 48
- క॥ ఆరాత్రికొంత కడచనఁ దారాపథమందు నిబిడ ధారాధరముల్
ధారాపాత్రలకరణి నపారమ్ముగ రేగి ఘోర వర్షము గురిసెఁ. 49
- గీ॥ మాటిమాటికి హెచ్చె దె బృట్టువాన; వర్షమునకన్న రేగె బ్ర ధంజనంబు;
నిలువ నెలవైన తరు వట్టెఁకలయనూఁగి తల నొఱగునో యనెడి శంకఁదప్రలంబేసె. 50
- గీ॥ చలికి గాలి కాఁకలికి వ య్మున కడలి బిడ్డ లేడ్వ సాగిరి; కట్టు గుడ్డ లెల్లఁ
దడిసె; నినుఁగులు తనచుట్ట వడకుచుండ తొప్ప వాల్చక రాణి యాఁరేయి గడపె. 51
- సీ॥ తెలతెలవాతె; వా నల పోటు తగ్గె; రాజ్ఞయు గడ్డిరొట్టెలు; చేయుచుండె;
ఖాసిముఖాను చెం గటఁ దోచె, సపరివారుండయి రాజగు రుండు తొలఁగి
యొకగుహ చేరి కూ ర్పుండె; నంతట మహాబట్టాను గనబడె; బ్రభుఁడు చెంత
శైలశిఖర మెక్కె; మాబాజుఖా కొంతసేపటి కచ్చోటు చేర వచ్చె;
- గీ॥ నృపవరుఁడు లోయ కరిగె; ఘ రీదుఖానుఁ డచటి కేతెంచె; భూపతి యుద్రి దాఁటె;
నచటి కరిగె నబ్బుల్లాయు; నవనిపతియు నేగఁదొరకొనె 'నాబూ' గి రీంద్రమునకు. 52
- సీ॥ ఉదయపురమునకు నుత్తరమ్మున రెండుక్రోసులపైనఁ ద్రి కూట మనఁగఁ
బర్వతం బలరు; నా వసుధాధరము చుట్టు నతిసాంద్రమగు నర ణ్యంబుదనరు;
సీర మెల్లెడ నూట యూరి బుగ్గలుపుట్టి ధ్వను లెత్తి నెలయేళ్లు పాఱుచుండు;
ద్రివిధ శీతోష్ణప్ర దేశంబు లందుండు సకలజాతుల వృక్ష సమితి యలరు;

Within its impervious recesses rose the three-peaked (Tricuta) mountain at whose base was the town of Nagindra, the abode of brahmins, who performed the rites of the great God. The most antique temples are to be seen in these spots, within the dark gorge of the mountain, or on its rugged summit in the depths of the forest and at the sources of the streams, where sites of seclusion, beauty and sublimity alternately exalt the mind's devotion. In these regions the creative power seems to have been the earliest and at one time the sole object of adoration, whose symbols, the serpent-wreathed Phallus [Lingam] and its companion, the bull, were held sacred even by the children of the forest.

- చ॥ ఇరువదియైదువత్సరము ♦ లిప్పటి కెప్పుడొ గాటిపోయెఁ జి
త్తురురమ మోముకుంకుమము ♦ తోఁగను పున్నెముదీటి, కేల ని
ద్దర పవ లన్నముఁ విడిచి ♦ దుర్దమదీక్షను నిన్నియెండ్లు సొ
గర మొనరించినక జయము ♦ గల్గుదుఁ కల్గుదు కల్గు నానయుఁ. 70
- గీ॥ పట్టభద్రుడనైన య ♦ పుటి విభవము సంపదయు మూడునాళ్ళ ము ♦ చ్చటగజాతెః
మునుపటి మహోన్నతులు గల్గుననుతలఁపులుమెఱపులెడమాపులుగాలి, మేడలయ్యె.
- సీ॥ భాగ్యనివాసముల్ ♦ పదివేల పల్లెలు కళలూడి కాఱడ ♦ పులుగ మాతెఁ
బరమరాసదము లె ♦ స్పదిన్నాల్గు దుర్గమల్ తొరుక్కవీరుల ♦ బాఁజి జక్కెఁ
బచ్చతోరణముల ♦ భాసిల్లు మేవాడ నహుషుఁ డేలిన యింద్రీ ♦ నగర మయ్యెః
ముప్పదియాఱు రా ♦ ణ్ముఖ్యవంశంబు లక్కరుఁ జేరి చరణపం ♦ కజముఁ గొలిచెః
- గీ॥ దేశమెల్ల బోయెఁ ♦ గోశంబు వమ్మయ్యె; నై న్యబలము డిందె; ♦ శక్తి కుండెః
నక్కటకట! భార ♦ తావనివైధర్మ మెట్లు నిలుచుఁ! గీర్తి ♦ యెట్లు పొలుచు! 72
- గీ॥ హంసతూలికామృదుల శ ♦ య్యలను బూలపఱపులను జేటికలు జోల ♦ పాడుచుండఁ
బెరుగు నాదు సంతాన మీ ♦ కఱకురాల వాన కెడకుఁ బలుపాట్లఁ బడల వలసె. 73
- గీ॥ కూడు నీరులేక నశించు ♦ కూరఁఫణులు గఱచు; నారణ్యవృగములు ♦ పెరుకు ననక
వృక్షముల వేలు బుట్టలఁ ♦ బెట్టి విడుతు; నరులు వెన్నాడఁగాననాభ్యంతరమున. 74
- గీ॥ రాత్రి కురిసిన ఘోరవ ♦ ర్షమున వటమహీరుహముక్తిందఁ దడిసి మే ♦ మెల్ల నల్లె
నిలిచితిమి; రాణిగా రాఱు ♦ నెలలబిడ్డఁ బొదిగిట నెనిల్పుకొనెఁబొద్దు; పాడుచువఱకు 75
- సీ॥ చందార్కుఁ డంతరి ♦ త్తునుహపథంబునఁ జెలరేగి నిప్పులు ♦ చెఱగు నపుడు,
గడ్డి గాదము సోఁడి ♦ కడలెల్ల దరికొని మెండుగా దావాగ్ని ♦ మండునపుడు,
భూతలం బెల్ల దు ♦ మ్ముగలేచి సుడివడ భీకరవాతముల్ ♦ వీచునపుడు,
హెచ్చుతగ్గులులేక ♦ యేకార్ణవంబగు కరణిఁ బెల్లుగ వాన శ కురియు నప్పు,
- గీ॥ డిల వడంక భూకంపము ♦ లెత్తునపుడు, కడకుండలఁదాఁప నొక్కయం ♦ కణము నీడ
చిక్కకయె, మేము పిల్లలు ♦ సుక్రన్త బాధ లకట! మాగర్భవైరుల ♦ కైన వలదు. 76
- సీ॥ కనకసాధాగ్రభా ♦ గములందు మూర్ధాభిషిక్తతా రాజయో ♦ పిదవ్విరేణ్య
లడుగులకు మడుగు ♦ లిడి కొల్వఁ గోమలతర హంసతూలికా ♦ తల్పమందు
నెండక న్నెఱుంగక ♦ యుండి యింద్రాణిచాయను దేవభోగంబు ♦ లనుభవంప
వలసిన నారాణి ♦ పాశుశ్వరీదేవి భవనైక సౌజన్య ♦ పుణ్యసాధ్య

గీ॥ యకట “యన్నమో రామచం ధ్రా”యటంచుఁ బదియు నేవ్వరు బిడ్డలు ధ్రాపెనఁగ
గోడుగోడునఁ గన్నీరు ధ్రా గుక్కుకొనుచు నలమటల నెల్ల దిగమింగి ధ్రా యడలవలసె. 77

సీ॥ సారవంతము కైల ధ్రా వారామహామహీధరపార్వముల, సమ ధ్రా ధరణిఁ గట్టు
వడి దినమంతకుఁ ధ్రా బిడికెడు గడ్డియుఁ గ్రుక్కెడు నీరంబుఁ ధ్రా గోలికొనుచుఁ
బరిశుభ్రతరమైన ధ్రా స్వచ్ఛందవాయువుఁ బీల్చుచుఁ గడుసాధు ధ్రా వృత్తి యలర,
నకబరుతో రణం ధ్రా బారంభమైన యీ పదియునుదొప్పిది ధ్రా వత్సరములు

గీ॥ నందనోద్వానభాగంబు ధ్రా నక్ష మెలంగు కామధేనుసంతానము ధ్రా కరణి నెపుడు
పిల్లలును మేము బయల జీ ధ్రా వింపవలసె మానవుల కర్హమగు తిండి ధ్రా మఱచిపోయి. 78

ఆ॥ కాళ్యనిండ గుడ్డ ధ్రా కడుపునిండుగఁ దిండి, కంటినిండ నిద్ర, ధ్రా గాన కెపుడు
బిచ్చగాండ్రకన్నఁ ధ్రా బీదలమై యుంటి; మింక నెంతకాల ధ్రా మిట్లు కడచు! 79

మ॥ తఱితో నకబరుసార్వభౌముఁడు నితాం ధ్రా తప్రాభవోపేతుండై
ధరణీచక్రము నేలు వేళను దరి ధ్రా ద్రత్వంబు దిక్కేది యు
ర్వరఁ దా నుండఁగఁ జోటుగానక మహా ధ్రా రాజాప్రతాపావనీ
శ్వరు సంసారము నాశ్రయించినది; యీ ధ్రా పాపంబు నేమందునో!

శా॥ భీతిన్ గొల్పు కరాళవక్త్రమున వే ధ్రా వేగన్ జరావ్యాఘ్ర మి
నా తారుణ్యము మ్రొంగఁగాఁ దివిరెఁ జెం ధ్రా తన్ బొంచి లేడిన్ బలెన్!
జేతస్థైర్యముగూడ సన్నగిలె! మా ధ్రా నెన్ సుంత యుత్సాహ! మే
రితిన్ గార్యముఁ దీర్తు! నేపగిది మా ధ్రా తృప్తీతి సుధాచెడన్! 81

గీ॥ గాలి వాన విధాన న ధ్రా ల్లడల రేగు కష్టముల కెత్తువడి డస్సి ధ్రా కడిమి శక్తి
హృదయకోశంబు తన నైజఃపృత్తి విడక యాడునో! యూడునో! తెలియంగరాదు. 82

మ॥ చనఁగాఁ జూచ్చెను నిర్వదేందులు మహా ధ్రా న్వాతంత్ర్యయుద్ధంబుఁ జే
యను నే దీక్ష వహించి నేటికి; భవి ధ్రా వ్యతూల తారాపథం
బున దూరమ్ముననైనఁ గొంత విజయం ధ్రా పున్ గాంతిచేఖల్ మిను
క్కుని చూపట్టవ! యే భగీరథుఁడు ధ్రా యన్ దెచ్చునో జాహ్నువిన్! 83

సీ॥ సంతత తౌరుషు ధ్రా సంగ్రామవహ్నిచేఁ గాలఁగా మిగిలిన ధ్రా కట్టెనైతి;
నలిగొట్టి కుక్కియై ధ్రా నక్క మూలెడు నక్కపైఁ దాటిపం దూడి ధ్రా పడినయట్లు
రక్త మేదో మాంస ధ్రా రాశి తగ్గి యకాలవృద్ధత్వ విపుడు పైఁ కెక్కె నాకు;
నింక నెంతయొ కాల ధ్రా మీ శరీరం బిట్లై యనువుగా నుండునం ధ్రా చాన లేదు;

గీ॥ ప్రాణపదమైన మేవాడఁ రాజ్య పావనాధిపత్యంబు 'నామ'మఁ హఁచలాధి
పత్యమును నావి గావని ఁ వదలి యవలఁ జనెడు కాలంబు వచ్చె; సంశయములేదు. 84

చ॥ చెలులను బిడ్డలఁ సుతులఁ స్నేహితులఁ గులబంధులఁ గృపాం
బుల ధనధాన్యవస్తుచయఁ ముఁ విడి, కేవలభక్తి నాపదం
బులు మఱి దేశమాతృపదఁ ముల్ భజించిన మీకు నేటికిఁ
గలుగఁదె సుతయేనియు మఁ నఁపరితృప్తి యొకింత దీప్తియఁ. 85

చ॥ శ్రమలకుఁ జిక్కి చిక్కి యనిఁ శంబును గంపలఁబడ్డ యట్టి కా
కములకుఁ బోలె ముందుఁ జనఁ గాఁ దెర వింతయు లేదు; గెల్పు పు
ణ్య మదియు సంతయే! కులసఁ నాతనకీర్తిని నిల్పలేని య
ల్పమతులు మాతృభూమిపయిఁ బాదము మోపి వసింప నస్తులే! 86

సీ॥ అకట! మాసూర్యాన్యఁ యప్రభూత నృపాలు రప్రతిహతముగాఁ నధ్వరములు
సలుపుచు బ్రాహ్మణఁ సంతర్పణంబుల నొనరింప మిగులఁ బాఁ వనములైన
గుర్గంబులందెల్లఁ దురకమూఁడలు చేరి సలుపరాని యకార్యఁ ముల నొనర్చె;
గటకటా! నాకుఁ బఁ ల్కఁగ నోరురాకుండె; బరదేవతాస్వరూపము లటంచుఁ

గీ॥ బసుపుఁ గుంకుము లర్పించిఁ పాదయుగముఁ గరము భక్తిని సేవించుఁ గంగగోవు
లను గృపనువీడి వధియైతుఁ రనుదినంబు; నిదికనుంగొని జీవించి యేమిఫలము! 87

సీ॥ పలుమాఱు విశ్వసాఁ భాగ్యంబు దేశకల్యాణంబు నెలకొల్పుఁ నభిలషించి
మనము చేసిన త్యాగఁ మును మనకృషి బూదిఁ బోసినయాజ్యంబుఁ పోల్కినయ్యె;
మన సేత్రములమ్రోలఁ మన మాతృదేశంబు పరుల యధీనమైఁ ప్రజలు దాస్య
జలరాశిలోన ముఁనగ్గులుపెట్టుటలు గాంచి యిచ్చుకయును సహిఁ యింపఁజాలఁ;

గీ॥ గటకటా! పూర్వనృపుల రఁ క్తములతోడఁ దడిసి మనరక్తములఁ బునఁ తంబునైనఁ
క్రీర్తిరాశి మేవాడలఁ క్షిప్తిని మనకుఁ దీఱినట్టులె యింక నీఁ దినము ఋణము. 88

గీ॥ ఉత్తరాయణ పుణ్యముఁ హూర్త మెంచి యంపసెజ్జఁ బండిన భీష్ముఁ ననుసరించి
వగచి వరుగై వటించి మేవాడమాత కనుగొనలఁ బ్రాణముల నిల్పుకొనిపరుండె. 89

గీ॥ ఇరువదేండ్లు రణమొనర్చి యెట్టిఫలమునేని మనమెల్ల సాధింపఁ లేనిచోట
సకట! భూమికి బరువుచేఁ పై మనంగనేల! పరువేల! యభిమానఁ మేల! యింక. 90

శా॥ పావిత్ర్యంబున కాటపట్టయిన యాఁ పంజాబుకో పర్షియా
కో వెళ్ళక దలఁతుఁ; స్వతంత్రముగ నెఁ కొల్పకదగ్గు రాజ్యముఁ;

నావెంట జనుదేరఁ గోరినను సఁ న్నాహంబుఁ గావించి వా
రో వీరో మఱి యందఱో కదలి రాఁ రో! యింక మున్నాళ్ళకుఁ.

91

గీ॥ యవనసంసర్గమును వీడి యవలికేగుటే శుభంబని యెఱుఁగు; మీఁ కెట్లు తోచు;
నెమ్మిమెయిఁ దెల్పుడిపుడు; మీఁ నిర్ణయమును దాల్తుశిరమునమందారదామమట్లు” 92

—*) సలుంబా) కృష్ణసింహుడు ప్రతాపసింహు ననుసరింతునని నివేదించుకొనుట (*—

మ॥ అని వాక్రుచ్చియు నిల్పినంతట సలుం బ్రాధీశుఁడు లేచి భ
క్తిని హస్తంబులు మోడ్చి “భారతధరిఁ బ్రీ దాస్యనిర్మలం
బున దేశోద్ధరణంబునందు హృదయం బుఁ నిల్పి యెఱెంత సే
యను సాధ్యంబగు నంతచేసితివి నీఁ వత్సంత దీక్షారతిఁ.

93

సీ॥ వేనవేల్ రిపుల నొఁ ప్పించువట్టునఁ గల్గవేయమై విందు నీఁ వీరగర్జఁ;
దలఁ ద్రుంచు బహుభావఁ దలు చుట్టినవ్వుడు చెవియొగ్గి హుంకారఁ రవము విందుఁ;
దిండిలేక తపించుఁ దినముల, విధిఁ జూచి పెడబొబ్బ వేట్టు చఁ ప్పుడుల విందుఁ;
స్వాతంత్ర్య సమరదీఁ క్షుకుఁ బూన్పు నీ యుపన్యాసంబులను జెవుఁ లార విందుఁ;

గీ॥ గాని కొండంత నొప్పితోఁ గాసిపడుచుఁ బడుగు పడినట్లు హృదయముల్ ప్రిలఁజేసి
విన్ననై దీనమగువాక్కుఁ విని యెఱుంగ; ననలమున వ్రేల్చునట్లు వాఁమనసుపొగిలె. 94

గీ॥ నీహృదయపద్మపీఠ నిఁ ర్వాహ మెక్కి యలరి స్వాతంత్ర్యలక్ష్మి సఁ హస్రభాను
కాంతులను వెల్లెఁ దన్మహాఁ ఖండదీప్తి కడలుకొని ఢిల్లీ మొగలులఁ కనులుగుట్టె. 95

సీ॥ పురము రాజ్యము మానిఁ మూడేండ్లు శ్రీహరిశ్చంద్రుండు పడిన కఁ ప్పముల నెఱిఁగి
పదునాలు గబ్బముల్ వనవాసమున రామచంద్రుండు పడిన కఁ ప్పముల నెఱిఁగి
పదియు మూడేండ్లుగాఁ బాండవుల్ గహనాంతరములలోఁబడిన కఁ ప్పముల నెఱిఁగి
యిరువదిమూడేడుఁ లీ వీ వనులఁ గుటుంబముతోడఁ బడిన కఁ ప్పముల నెఱిఁగి

గీ॥ తారతమ్యంబుఁ దూచినఁ వారి యిడుమ లత్యగాధాపదావర్త మైన నీడు
చరితమున నొక్కపుట కొక్కఁ చరణమునకు సాటిగావని గొంతెత్తి చాటనేర్తు! 96

సీ॥ అట్టె చూచిన దోసెఁ డంతైన లేదు మేవాడరాజ్యము; నైనన్యఁ బలముగూడఁ
జాలనిదే! యుద్ధఁ సన్నాహ మల్పంబె! యటులున్న నేఁబది యైదు లక్ష
లగు కాల్బలము, పదు నైదు లక్షలగు గుఱ్ఱముదండు విస్తారఁ రాజ్యలక్ష్మి
యేనుంగులు పిరంగుఁ లెన్నేనిఁ గలుగు విశ్వంభరాధీశుఁ డఁ కృరున్మసాలుఁ

గీ॥ డట్టె యుట్టుత లూఁగి తూఁ డ గాడిపడఁగఁదాఁడఁగలిగితి; వెన్నిసా డ ధనములున్న
నిన్నొకని గెల్వఁజాలక డ తన్నుకొనెడి ననుచు హాస్యాస్పదంబయ్యె డ నతని బ్రదుకు. 97

గీ॥ త్తణము విడక నై న్యము నంపి డ రణముసేయ నీపయికి నక్క రంపించు డ నిరతభాటిఁ
బరిషయ్ సేసే 'గ్రీసు'పైఁ డ బరవలేదు; యవనులు 'జహసతమ్ము'పైఁ డ నరుగలేదు. 98

శా॥ ఈ విశ్వంభర పుట్టుటల్ మొదలుగా డ నిందాఁడ నేదేశముం
దేవంశమ్ముననై నఁ గష్టముల నెం డ తే నాత్మబుధుల్ వలె
భావంబందుఁ దలంచుచుఁ వలచుచుఁ డ స్వాతంత్ర్యముఁ గొల్చిరే!
నీ వొక్కండవు దక్క శాంతినిరతిఁ డ నిష్టద్ర తేజోనిధి! 99

ఆ॥ ఇట్టి దేశబుధుఁ డ డిట్టి శూరోత్తముఁ డిట్టి రాజయోగి డ యిట్టి త్యాగి
లేడు లేడ టంచు డ మూఁడులోకంబుల మ్రోత లీనె; గురిసెఁ డ బూలవాస. 100

సీ॥ అక్కరువిశ్వంభర, రాధీశమాలిది ధనసేవ; నీయది డ దై వసేవ;
యాతని దెల్లప్పు డ డాత్మనై భవము; నీయది నిరంతరము నా డ త్యావబోధ;
మతని కుండిన దెల్ల డ నై హికబలము; నిన్నాశ్రయించిన దెల్ల డ నాత్మబలము;
నతని దందఱ కన్ను డ లలరించు భోగంబు; నీది జగముమెచ్చు డ నిడుత్యాగ;

ఆ॥ మతఁడు జగము గెలిచె; డ నాత్మ గెల్చితివి నీ; వాతఁ డితిరజనుల డ నాశ్రయించు;
నీవు స్వాశ్రయఁడవు; డ నీకు నాతని కెనలేదు; జగముక్రింకు డ మీఁదులయిన. 101

గీ॥ కష్టమే మనపాలిటి డ కల్పతరువు; దుఃఖ మెఱుఁగని హృదయముల్ డ దుర్బలమ్ము;
లతి పరిమితంబయిన శక్తి డ యలరు నరుల కపజయంబులు బలవర్ధ డ కౌషధములు. 102

మ॥ ధర సృష్టించిన బ్రహ్మ, ఫాలమున నే డ త్రంబుండు శంభుండు, న
ప్పురుషోత్తంసుండు శౌరియుఁ, నరులుగాఁ డ బుట్టొంది యేనూఱులొ
తరముల్ పోరినఁగాని నీకరణి స్వా డ తంత్ర్యంబు నిట్లెంత దు
ర్భర నిష్ఠారతిఁ గొల్వ లేరని వచిం డ పక్ష నేర్తు వేనోభులఁ, 103

గీ॥ శక్తి దాఁడక యాత్మవం డ చనము లేక నీయడుగునీడఁ దలఁదాల్చి డ నిన్నుఁగొలిచి
త్యాగ మించుక యెఱిఁగితి డ నను యశంబు సంతరించితి నర్హత డ చాలకున్న. 104

గీ॥ వాసుదేవుని చరణ పూ డ జాసుమ మటు నిరత మౌఁడలఁ దాల్తు నీ డ నిర్ణయమ్ము;
నీడ మేవాడ నున్న నే డ వాడ నున్న త్తణమునినుఁబాసి యుండ నీ డ జన్మమందు. 105

క॥ మూన్నాళ్ళ గడువు లోనన సన్నాహ మొనర్చి మేము డ సంసారములుఁ
నిన్నుఁ గొలువంగ వత్తు"మటన్న "నటులెచేతు" మనుచు డ నంద టరుగుచుఁ, 106

- గీ॥ ధన కనక వస్తు వాహన ♦ తతుల నెల్ల బండ్ల సంపి మూన్నాళ్లకు ♦ వచ్చి చేరి,
రాప్రతాపు నానతి నంద ♦ అనుచరులును నశ్యముల నెక్కి కదల నా ♦ యత్తమైరి. 107
- గీ॥ వచ్చి యంకారువైఁ జేయి ♦ వైచి నిలిచి యాప్రతాపప్రభూత్తంనుఁ ♦ డాగిరింద్ర
సమతలమునుండి చుట్ట దే ♦ శంబునెల్లఁ గలయఁ గన్గొనఁ గన్గొలం ♦ కులుద్రవింప.

● సాతాంతరము.

- గీ॥ వాసుదేవుని చరణపూ ♦ జాసుమమటు నిరత మాదలఁ దాల్తు నీ ♦ నిర్ణయంబు
నీడ మేవాడనున్న నే ♦ వాడనున్న నేను నీవాడ ననువాడ ♦ నెపుడుఁగూడ.
- క॥ మూన్నాళ్ల గడువులోపల సన్నాహ మొనర్చి మేము ♦ సంసారములున్
నిన్నుఁ గొలువంగ వత్తు మటన్న “నటులె చేయు”డని ధ ♦ రాధిపుఁ డనఁగన్,
- గీ॥ ధన కనక వస్తు వాహన ♦ తతుల నెల్ల బండ్లపైఁ దోవపట్టించి ♦ పంపి రాజ
పుత్రపీరులు మఱల నా ♦ బూగిరింద్రమునకు వచ్చిరి ప్రభుభక్తి ♦ యినుమడింప.
- గీ॥ మెఱుఁగు బంగారు పూలువోల్ ♦ కిరణతతుల బాలభానుఁడు ప్రకృతిశో ♦ భలను బెంప
నలసలుం బ్రాధిపతిఁజూచి ♦ యాప్రతాపుఁడేకలింగేశునకుఁ మ్రొక్కి ♦ యిపుడె వత్తు
- గీ॥ అంతలోన మీరందఱ ♦ ననుచరులను బయన మొనరింప నాయ త్త ♦ పఱచుడనుచుఁ
బలికి గర్భాలయంబులో ♦ పలికిఁజనియె! వగలఁబొగులుచు నాసలుం ♦ బ్రావిభుండు,
- సీ॥ వలదన్న సామ్రాజ్య ♦ పట్టాభిషేకంబు సలిపితి భువన మా ♦ శ్చర్యపడఁగ!
బయటికి వెడలుచో ♦ వనిలోన ముండ్లను రాల దీసి త్రోవ శు ♦ భ్రముగఁజేతు!
“నా హేరియా”వేట ♦ కరుదెంచునపుడెల్ల నన్ని సామగ్రు లా ♦ యత్తపఱతు!
శాత్రువు లెదురైన ♦ తుణమున సకలసైన్యము దీర్చి యనికి సి ♦ ధ్ధముగనుంతుఁ!
- గీ॥ గాని, గుండెలు బరువెక్కె ♦ గా స్వదేశ మ్రై విడనాడిపోవుచో ♦ ననుచరులను
సర్వసన్నాహమునఁబూన్చు ♦ జాలిమాలినట్టి కార్యముచేయు లె ♦ పైన నెఱుంగ.
- మ॥ అదిరా! దేవుని కన్నమిన్న యని భ ♦ క్త్యావేశమున్ బెంచి యి
ర్వదియైదేండ్లుగ దేశమాతకు సప ♦ ర్యల్ చేసి శుష్కించి క
ష్టదశఁ గుందిన విశ్వపీరునకు దే ♦ శత్యాగమున్ జేయు మః
ఖదశఁ దెచ్చితే! దుష్టదైవమ! మహా ♦ గ్రం బయ్యె నీచెడ్డుముల్!
- సీ॥ ఎత్తినచేయి యిం ♦ లేని దింపక రణగ్రముల శాత్రుల శీ ♦ ర్షములు తఱిగె!
విశ్వవిశాలమై ♦ విలసిల్లు హృదయంబు స్వాతంత్ర్య లక్ష్మి కా ♦ స్థాన మిచ్చె!

—*) ప్రతాపసింహుఁడు మాతృదేశమునకుఁ దుది సమస్కార మర్పించుట (*—

మ॥ “అకటా! చేసిన యన్నియత్నములు న ♦ మ్రై గెల్పుసుంతైనఁ జే
రక దైవోపహతుండునై యిదె మహా ♦ రాణాప్రతాపుండు తా
వక కల్యాణ పదాంబుజాత యుగ సే ♦ వా భాగ్యమున్ వీడి కూ
లికిఁ గొల్వొజను నన్యసీమలకుఁ; ద ♦ శ్రీ! వీని నెట్లోర్తువో!

109

శా॥ వ్యోమం బంటెడు నీదు శైలశిఖరం ♦ బుల్ మంజులమైన యా
రామశ్యామలసీమలున్ బ్రబల దు ♦ ర్గశ్రేణులున్ సారవ
దూభముల్ నీ సముదార భాగ్యవిభవం ♦ బుల్ వీడిపోనుంటిఁ; ద
శ్రీ! మేవాడ సతీమతల్లి! మదిలోఁ ♦ క్లేశంబు రా నీకుమీ!

110

శీ॥ ఇరువదేండ్లుగ నుత్తమ ♦ పరికరముల భక్తిఁగూర్చి నాసావన ♦ స్వాంతమందుఁ
దల్లి! నేగట్టుకొనిన స్వా ♦ తంత్ర్య వజ్రభవనరాజంబు కన్నీటి ♦ పటాద మునిఁగె.

111

మ॥ అతిభీమంబుగఁ బెల్లు రేఁగి నిబిడం ♦ బై మూఁగి యీ సర్వభా
రతదేశంబును ముంచివైచిన మహా ♦ గ్రంభైన దాస్యాధికా
రతతిఁ దేవుని దృష్టిగూడ నణుమా ♦ త్రంబున్ జొరన్ బోని దు
స్థితి సంధించెడు పాపికాల మరుదెం ♦ చె; జూచి యెట్లోర్తువో!

112

దనదుసర్వస్వ మ ♦ ప్పనచేసి మాతృదేశారాధనమునఁ బు ♦ ణ్యతముఁ డయ్యెఁ!
ద్యాగానురక్తి ధ ♦ ర్మాస్త్రకి విశోన్మిత స్థానమంది త ♦ ద్దయును వెలిఁగె!

శీ॥ జతు రుదధి సంవృతావనీ ♦ సార్వభౌమ పదవి రానున్న మాతృభూ ♦ పాదసేవ
విడచి రాజర్షి చంద్రుండు ♦ వెడలవలసెఁ దనదు సీమలోఁ దలదాచు ♦ తావు లేక.

సీ॥ త్రిభువనాదర్శ వం ♦ దిత పరమోత్కృష్ట సగ్గుణగణరత్న ♦ సలిలరాశి
రాణాప్రతాప వీ ♦ రప్రభు వదనమం దలరారు నవమంద ♦ హాసరేఖ
జీవనాపదముగఁ ♦ ద్రావి యెట్టెట్టులో దినములు కడఁదోసి ♦ కొనుచు నుంటి!
నా యభాగ్యముమీటి ♦ నాస్వామి తరితప్పి యక్కటా! దైవోప ♦ హతుఁడునయ్యె!

శీ॥ గట్ట! దరహాసశూన్యమై ♦ కాంతిలేని యీమహారాజ ముఖము నే ♦ నెట్లు చూతు!
నెట్లుభరియింతు! నెటుమందు! ♦ నేమియందు! ముందుమాకుండుడిందెడు ♦ చందమున్నె!”

శీ॥ అనియరిగి కొండయంత దై ♦ న్యమునఁ గుందియనుచరుల నశ్వములనెక్క ♦ నాజ్ఞ చేసె;
నల్ల నల్లన గర్భాల ♦ యంబు విడిచి వాకిటిని దాటి రాజలో ♦ కైక గురుడు,

శీ॥ వచ్చి యంకారుపైఁజేయి ♦ వైచి నిలిచి యఖిలభువన ప్రపూజ్యమా ♦ నాగిరింద్ర
సమతలమునుండి చుట్టు దే ♦ శంబునెల్లఁ గలయఁచూచెఁ గ్రీఁగంటి యం ♦ చులుచెమర్చ.

- సీ॥ విశ్వపావనమైన ♦ వృత్తి వర్తించు గోబ్రాహ్మణులకుఁ దగ్గు ♦ పాటు గలిగె;
 ధాతృనిభుల్ మునుల్ ♦ స్థాపించు వణ్ణాశ్రమాచారవిధు లడు ♦ గంటిపోయె;
 బెట్టని కోటలై ♦ వెలసి నిఁగొల్చు వీరుల పౌరుషము గంగ ♦ గలిసిపోయె;
 మంగళలక్ష్మీ స ♦ మానలా సాధ్వీల సౌశీల్యగరిమ కా ♦ ర్భ్యంబు నందె;
- గీ॥ వేయునేండ్లుగ వ్రేటునై ♦ వ్రేటుదగిలి చిక్కి ససిదక్కి-స్రుక్కి-కృ ♦ శించి నాదు
 పాలనమున మంచముపట్టి ♦ డీలుపడఁగఁ బాలుపడితివె! తల్లి! మే ♦ వాడలక్ష్మీ! 113
- సీ॥ మాతృదేశము శుద్ధ ♦ మతిఁ గొల్వఁగాఁజాలు సుతుఁడును లోకవం ♦ దితుఁడటంచు
 భౌతికసుఖము స ♦ ర్వము సన్న్యసించి ధర్మైకవర్తనఁడనై ♦ యిన్ని నాళ్లు
 రక్త మేదో మాంస ♦ రాజ నూడ్పుచు నిన్ను నుద్ధరించి కృతకృ ♦ త్యుండ నగుదు
 నని కృషి చేసితి; ♦ నక్కట! నాపాపి హస్తము లాభాగ్య ♦ మందలేను!
- గీ॥ పూర్వవైభవమున నీవు ♦ పొదలుచుండ నా కలుషనేత్రములఁ జూడ ♦ లేక పోతి!
 నాశ లడుగంటె! బ్రాణంబులవిసిపోయె; బ్రతుకెవృధయయ్యె! దల్లి! మే ♦ వాడలక్ష్మీ!
- సీ॥ పసిఠనమ్మున లేడి ♦ వలె లాఘవమ్మున నద్రుల కెగఁబాకి ♦ నట్టిచోట్లు!
 పట్టాభిషేకసం ♦ పద్విభూషితుడనై యధికృతి నెఱవిన ♦ యట్టిచోట్లు!
 కవచ ఖడ్గము లూని ♦ కదనరంగమున ఘోరారులఁ గడతేర్చి ♦ నట్టిచోట్లు!
 నొకడనై, శత్రుల ♦ నుడికించి జగ మెన్న నపజయంబు వహించి ♦ నట్టిచోట్లు!
- గీ॥ కట్ట బట్టయుఁ దినఁ గూడు ♦ గానకున్న నచలభక్తి నిఁ సేవించి ♦ నట్టిచోట్లు!
 హృదయఫలకమ్మునందు ముద్రితములయ్యె; మఱువలేనమ్మ! నను నేను ♦ మఱచుదాక!
- గీ॥ వీరు లాత్మీయు లాపులు ♦ పృథ్వివరులు బంధువులు నీగిరీంద్ర గ ♦ ర్భముల నొఱుఁగ
 బిరికిదొంగనుగా నిన్నుఁ దొఱఁగి జాఱ, వ్రాసె నాతల ధాత! మే ♦ వాడ మాత! 116
- గీ॥ తలఁ దఱుగనోపు బహువిధ ♦ ద్దశలనైనఁ గాంతి యించుక చెడని నా కన్నుదోయి
 నశ్రుకణములు వొడమె; నీయడుగుదోయినమ్మ! ముక్తాభిషేకంబు ♦ నాచరింతు. 117
- శా॥ నేనే గాక మఱొక్క ధీరుఁ డెవఁడే ♦ నిఁ నిన్ను సేవింప నెం.
 తేనిఁ బూనిన, వాని పుణ్యమున నే ♦ నిఁ దల్లి! మేవాడ ల
 క్ష్మీ! నిత్యోత్సవ నిత్య మంగళ జయ ♦ శ్రీ నిత్య సౌభాగ్యశ్రే
 షా నిత్యప్రభ లెల్ల నీకుఁ గలుగున్ ♦ గాకంచుఁ గాంక్షించెదన్.
- సీ॥ హారావళీశైల ♦ మనుషమస్వాతంత్ర్య వీరమందుభుల శ ♦ బ్ధించుఁ గాక;
 గట్టలు పుట్టలు ♦ గుహలు స్వధర్మతత్పరుల యశంబు మా ♦ ర్పబుకుఁగాక;

మేవాడరాజ్యం ♦ క్షీపరాక్రమ మెల్లవేళల భువి దాడ ♦ విచుఁగాక;
త్యాగైకధనుల స ♦ త్యస్వరూపులచే రహించి నీకడుపు ఫ ♦ లించుఁగాక;

గీ॥ భానుకులగౌరవంబు ని ♦ ల్పంగ నోడి త్యాగమునఁ గుంటునడి నీప ♦ దములఁ గొలుచు
పున్నెములులేకదూరభూములకు నేగు మమ్ముమాపేళ్ళు లోకంబుమఱచుఁగాక.” 119

గీ॥ అనుచు భక్తినిజూపి వం ♦ దన మొనర్చి మఱువఁజాలక చేరెడు ♦ మట్టి దీసి
కనుల నద్ది రుమాలునఁ ♦ గట్టి యూర్చి యాప్రతాపుఁడంకారు'పై ♦ నధివసించె. 120

—*) పర్షియా పర్యాణము (*—

క॥ ఆరీతి నెల్లవారలు చేరెడు చేరెడుగ మట్టి ♦ చేకొని తలలఁ
తీ జేరిచి మ్రొక్కుచుఁ బయనం బారంభించిరి ప్రతాపుఁ ♦ డందఱ నడుపఁ. 121

గీ॥ అత్మదేశంబు విడనాడ ♦ నడరు పొడమి గుండె బరువెక్కె; నెలుంగుడ ♦ గ్గుత్తిక వడె;
నచలరంగంబు నదలి వా ♦ యవ్యదిశకుఁ దరలి రందఱు మానముద్రలు వహించి. 122

గీ॥ ఒకనినొక్కరు పల్కరిం ♦ పకయె త్రోవఁ బ్రకృతిసౌందర్యమింత చూ ♦ డకయె యశు
ధారలఁ దోఁగి దైన్యము ♦ ద్రలనుదూఁగి వార లరిగిరి గిరిపాలి ♦ మేరఁ జేర. 123

—*) భామాసాహిత్యమంతి మేవాడకు వచ్చుట (*—

సీ॥ ముడుతలవడ్డ మో ♦ మునఁ బట్టెవర్ధనం బఱుత జుదెంబు బ్రా ♦ హ్మణులఁ దెలుప,
నింజార నెరసి పం ♦ డిన శిరోజమ్ములు కమియ మాఁగిన వయో ♦ గరిమఁ దెలుప,
వాల్మీని బొమల వె ♦ ల్వడు వాడి నునుజూపు లెవరి డెందముజొచ్చు ♦ పదనుదెలుప,
నధరంబుపై నంటి ♦ యంటని చిఱునవ్వు తొలకని నిత్యసం ♦ తుష్టిఁ దెలుప,

❊ Unable to stem the torrent, he had formed a resolution worthy of his character, he determined to abandon Mewar and the blood stained Chittoor (no longer the stay of his race) and to lead his Sesodias to the Indus, plant “the crimson banner” on the insular capital of the Sodgi, and leave a desert between him and his inexorable foe. With his family and all that was yet noble in Mewar, his chiefs and vassals, a firm and intrepid band, who preferred exile to degradation, he descended the Arawulli and had reached the confines of the desert, when an incident occurred which made him change his measures, and still remain a dweller in the land of his fore-fathers. If the historic annals of Mewar record acts of unexampled severity, they are not without instances of unparalleled devotion.
“Annals of Mewar.”

- గీ॥ బుజమునను బైరవాసము ♦ మొగమునందు బ్రహ్మవర్చస ముదితమై ♦ పరిధవిల్ల
 ❁ నుక్కుఁడునుకఁజూలినయశ్వ♦మెక్కియొక్కశాంతమూర్తిబ్రాహ్మణుఁడునా♦తూత్కరించె.
 సీ॥ ఆగుంపునకు నెల్ల ♦ సగ్రభాగమున వర్తించు ప్రతాపేందు ♦ దెసను జూచి
 యావృద్ధభూసురుం ♦ డశ్వంబు నిలిసి “యోవీరపుంగవ! నేను ♦ దూరదేశ
 మందుండి వచ్చితి ♦ సయ్య! యేకొండలయందుఁ బ్రతాపేందు ♦ డధివసించు!
 నెఱుఁగుదురే కద! ♦ యెయ్యది తోవ! నా కెఱిఁగింతురె కృప వ ♦ హించి” యనిన
 గీ॥ నాత్మదేశంబు విడువఁ గొం ♦ డంత వగపు దోఁపఁ దలయెత్త కరుగు ప ♦ తాపదేవుఁ
 డామహీదేవు దివ్యవా ♦ క్యములపుడు విని వినక తనతోవను ♦ జనుచునుండె. 125
- శా॥ “ఏమయ్యా! దయయుంచి యిట్లు కనుఁగొ ♦ మీ! వృద్ధుడ౯; దూరపుణ్
 సీమల్ దాటుచుఁ బెక్కు కష్టముల గా ♦ సి బొంది నే వచ్చితి౯;
 భూమీశుండు ప్రతాపుఁ డీగిరుల నెం ♦ దు గాపురం బుండు! నెం
 దే మీ రాతనిఁ జూచియున్న సెలవిం ♦ డి”ష్టంచు బ్రార్థించిన౯, 126
- క॥ కనులెత్తి రాజమణి విప్రుని వదనముఁ గాంచి యశ్వ ♦ ముచు నిలుపుచు “నో
 యనఘా! మీరెవ! రెందులఁ జనుదెంచితి”రన ద్విజన్మ ♦ సత్తముఁ డంత౯, 127
- సీ॥ “పరిషియానుండి నే ♦ వత్తు; భామాసాహి నావే”రనినఁ దత్తు ♦ ణమ ప్రతాపుఁ
 డాస్యంబు వికసింప ♦ నశ్వంబు డిగి భక్తితాత్పర్య విహితప్ర ♦ దక్షిణంబుఁ
 జేయుచు నల్లనఁ ♦ జేతులు జోడించి “నిరతంబు నీపాద ♦ సీరజములు
 భజియించు నీదు సే ♦ వకుఁడు రాణాప్రతాపుఁడు మ్రొక్కుచుండె నీ ♦ యడుగుదోయి”
 గీ॥ నని నిలువ నంద అనుచరు ♦ లబ్బురమున నశ్వములనుండి దిగిరి; ధ ♦ రామకోత్త
 ముండు తురంగము డిగి య♦ప్రపడమిఠేనిఁ గొఁగిటను జేర్చి హర్షాభిఁదోగి నిలిచి, 128
- శా॥ “నా విశ్వాన్నత దివ్యకల్పతరువు౯ ♦ నా వజ్రకోటిరము౯
 నా విస్తార మనోంబుజాతతరణి౯ ♦ నా కీర్తినిజ్ఞేపము౯
 నా వేల్పుమణి నాదు రాజధనము౯ ♦ నా స్వామి దర్శించి నా
 సేవ౯ గూర్పఁగ వచ్చినాడ౯; గృప వీ ♦ ష్టింపంగదే! భృత్యుని౯. 129

❁ The minister of Pratap whose ancestors had for ages held the office placed at his prince's disposal, their accumulated wealth, which with other resources, is stated to have been equivalent to the maintenance of twenty five thousand men for twelve years.

“Annals of Mewar.”

- క॥ పరిశుభ్రతర సుధాసాగర వీచిక లట్లు నీడు ♦ ఘనక్షీకశల్
మెఱసె దెసల; నీయంతటి పరమోత్తమధర్మపీఠ ♦ పనుఁ దుండెడునే! 130
- సీ॥ స్తిమితమై తుదల వి ♦ చ్చి యుదార గంభీరకాంతు లీను వెడద ♦ కనులతోడ;
బరువంపు బుగ్గల ♦ వైన రెక్కొను మీసల వెలుంగు మోము వా ♦ లకముతోడ;
వీరనుహాఁట్టె ♦ విహరించు దగ్గమై విరిసిన బలితంపు ♦ టురముతోడ;
దలయెత్తు వాడి కుం ♦ తముఁ గేల నూఁది ధీరత యుట్టిపడ నిల్పు ♦ రాణితోడ;
గీ॥ నాదలఁ దురాయి, వీరతే ♦ జోదురీక్ష వదనమునఁ గుంకుమపుబొట్టు ♦ వజ్రవర్మ
మొడల వెలుగొంద నలరు నీ ♦ పొడవుఁగంటి; నెంతకళ గల తండ్రివోయీ! ప్రతాప!
- సీ॥ సత్త్వబుద్ధిని రిపు ♦ వడ్డవర్గము నెదిర్చి గెల్చినా; వరులను ♦ గూర్చినావు!
తులలేని దేశభ ♦ క్తులయందు మేటివై హెచ్చినావు; యశంబుఁ ♦ దెచ్చినాడ!
విరువదొడ్లుగఁ బైన ♦ నొఱగు నాపదలెల్ల నోర్చినావు; జయింప ♦ నేర్చినావు!
కులసనాతనధర్మ ♦ ములను సుస్థిరము గావించినావు; ప్రబోధ ♦ మెంచినాడ!
- గీ॥ వొక్క-పరి నిన్నుఁ గన నెంచియుంటి; నిదియె తరుణ మనుకొంటి; నీదివ్య ♦ ధవళయశము
నెంచుకొనుచుంటి; నితరుల ♦ కిది యలభ్యమంటి; నూతేంద్రి నీకు దీ ♦ ఘ్నాయ వంటి”
- క॥ అని యాశీర్వాద మొనర్చిన విప్రోత్తమని జూచి ♦ నృపగురుఁడను “దే
వునియట్లు చేరవచ్చిన నినుఁ గని ధన్యుండ నైతి ♦ నే నియ్యెడలఁ. 133
- మ॥ మును చాణక్యయుగంధరప్రముఖులఁ ♦ బోలెఁ మహానీతివి
ద్యను మేవాడనృపాళికిఁ గఱపి రా ♦ జ్యం బూజితంబై విను
తన కల్యాణ జయోదయాదికము లు ♦ దఁ జేసి మాభక్తి కె
ప్పుడు బాత్రమ్మగు నీడు దివ్యచరణం ♦ బుల్ గంటి నీనాటికిఁ. 134
- మ॥ భవదత్త్యుత్తమనామ మెల్లపుడు మే ♦ వాడే శమందెల్ల గా
రవధామంబయి యొప్పుఁ; గట్టకడ కు ♦ గ్రామంబులందుఁ బ్రజా
నివహం బద్ధమరేయి మాటవరుసఁ ♦ నీవేరు విన్నంత భ
క్తివిరాజిల్ల నమస్కృతుల్ సలిపి నిఁ ♦ గీర్తింతు రోసద్గరూ! 135
- గీ॥ పరిషియా కేగుదెంచి నీ ♦ చరణపూజ సలుపవలెనంచు నెన్నిమా ♦ టులొ తలఁచితి;
నిమిష మూపిరి వోని యు ♦ ధముల మునిగి కాలు గదలింపలేక యీ ♦ లీల నుంటి”
- గీ॥ అనుచు వచియించినంత హా ♦ ర్షాంబురాళిఁ దేలి భూదేవమణియు“నో ♦ దేవ! నేను
నిట్లె యనుకొని యనుకొని ♦ యెట్లా నేడు కాలు గదలించుకొనుచు రాఁ ♦ గలిగినాడ

- గీ॥ అనయ మేఁ గొల్పు పూర్వము ♦ హామహీంద్ర శుభ తపః ఫలమును నిన్నుఁజూచుకతనఁ
జన్మ చరితార్థమయ్యె; నెచ్చటికి నేటి పయన మోయన్నః”యనఁ బ్రతాపప్రభుండు;
గీ॥ “స్వామి! నిరుఁబూజచేసి పం ♦ జాబుకవల నే స్వశంత్రరాజ్యము నిల్ప ♦ నిటువెడలితి;
వెదుకఁబోయినతీవయే ♦ యెదురుపడియె ననఁగ, నిందె నీదివ్యద ♦ ర్భనము గలిగె. 139
గీ॥ మేరువును బెల్లగించి కో ♦ టీర మిడును నుదయపురలక్ష్మీకని లోక ♦ మురలఁదాఁకి
యిరువదేండ్లు పోరితి; నా య♦దృష్ట మెల్లఁజెడియెనీవిధమున; నేమి ♦ చేయువాడ.” 140

—*) భామాసాహి ప్రతాపసింహునకు ధర్మోపదేశంబు చేయుట. (*—

- సీ॥ అని దైన్య మడరఁ బ ♦ ల్కనను భామాసాహి విని విన్నవోయి యా ♦ ననము వంచి
“శ్రీహరీ! నాదుర ♦ దృష్ట మేమందు! నీవలన నింతటి వేడి ♦ పలుకు వింటి;
నీవార్త విని వ్రీల ♦ దే! హృదయము శిలాఫలకమో! లోహమో! ♦ వజ్రమొక్కో!
నూతామడలదూర ♦ మీరీతి వచ్చు నుత్సాహమ్ము సుడిసి వి ♦ ధ్వస్తమయ్యె;
గీ॥ నకట! నామేనఁ గొనియూపి ♦ రాడుచుండఁ బరమపుణ్యస్వరూప మే ♦ వాడలక్ష్మి
వైభవప్రాభవాంకంబు ♦ భానుకులము చెడిన నోర్తునె! విధివ్రాలుతుడుతుఁగాఁక. 141
మ॥ అకటా! యుత్తమభారతీయుడవు ఘో ♦ రాపత్నమూహంబు ని
చుక లెక్కింపని విశ్వవీరుడవటా ♦ చుక నిన్ను లోకప్రజా
నికరం బెప్పుడు సంస్తుతుల్ సలుపఁగా, ♦ నీవే స్వకృత్యంబు నూఁ
దక పోనాడిన ధర్ము వెల్లు కొమరొం ♦ దక నేర్పు లోకమ్మునక! 142
గీ॥ సడి యెఱుంగని కర్మవీ ♦ రుడవు నీవు; నీకు జయమైన నదియు లో ♦ కైకజయము;
నపజయంబైన నదియు దే ♦ శాపజయమునై ప్రపంచాపజయమునా ♦ ననఁగవలయు.
గీ॥ పెక్కువేల్ మైశ్మపై నున్న ♦ విందు నెపుడు నీదుపరిపాలనముఁగూర్చి ♦ నీయఖండ
కదనదీక్షనుగూర్చి త్యా ♦ గంబుఁగూర్చి సాహసముఁగూర్చి కర్ణర ♦ సాయనముగ. 144
సీ॥ మాఘావ్య లెప్పుడు ♦ మీపూర్వనరపాలమాళుల చెంగట ♦ మంత్రులగుచు
వెలలేనిభక్తితోఁ ♦ గొలిచిరి; నిరుపమత్యాగశీలుఁడు చండ ♦ ధరణిపతి ప్ర
ధానప్రధానిప ♦ దము నొందు పిదప రెండవ మూడవ ప్రధాను ♦ లవుచు నాడు
పితరులు నేను నే ♦ విచుచుంటిమి; నల్వదేండ్లయ్యెఁ బరిషియా ♦ కేగి నేను;
గీ॥ పరమ ధార్మికులైన మే ♦ వాడ నృపుల నెమ్మది స్మరింపకయె యీది ♦ నమ్ముదాఁక
దేవ! పిడికె డాహారము ♦ దిని యెఱుంగము; నాశరీరంబె మీదిప్రా ♦ణంబె మీది. 145

మ॥ వితతప్రేమను నేను గొల్చెడు మహిఁ ♦ భృద్వంశమం దిట్టి ద
ర్పిత శౌర్యాఘ్ని నిన్నుఁ బోలిన మహా ♦ వీరుండు జన్మించెనం
చతిహర్షమున మండువేసవి నుద ♦ గ్రాయాసభారంబు నో
ర్చితి; దూర మ్మిటు లేగుదెంచితి; భవ ♦ చ్ఛ్రీపాదముల్ గొల్చితి. 146

క॥ కడు వృద్ధుడ; మేవాడ్ భక్తుడ; సచివుడ; భూమిసురుడ; ♦ దోచిన మాటల్
నుడివెద; విని నీ తోచిన వడువున మెలంగంగవచ్చు ♦ వలదనను నృపా! 147

సీ॥ మేవాడ విడిచి యిం ♦ కేవాడలకునైన బరువెత్తిపోవుట ♦ భావ్య మగునె!
పాదరసమువోలెఁ ♦ బరిపరివిధములఁ బాటిపోయిన దాన ♦ ఫలము గలదె!
నిలువుము; ధైర్యంబు ♦ నిలుపుము; నీ పరిస్థితులెల్లఁ జక్క యో ♦ జించుకొనుము!
ఆత్ర మేటికి? శాంతి ♦ నంనుము; నిన్నుండి నీవెట్లు దూరంబు ♦ పోవలేవు!

గీ॥ చక్రవాళాచలము దాటి ♦ చనినగాని వనధిసప్తకమున మునిం ♦ గినను గాని
కడ కెచటికేగినను బ్రతాపుడవుగాక మాటి మటియొక్కరుడవగుమాడ్రి గలదె! 148

గీ॥ చనదు కృషి నిరసింపగా ♦ సాధకునకు; నదియ యన్నిట నరునియో ♦ గృతనుభౌచుఁ;
గృషిని రోయు వానికిఁ జోటుఁజీతిని లేదు; వసుధ కెల్ల శుభం బట్టివాని పోక. 149

గీ॥ అలజడిని ముగ్ధింపుడె సత్యము జయించు; నపజయంబుల నది మెంచు ♦ నాశ్మశక్తి;
యనుపమత్యాగమును సత్య ♦ మాస్తమిత్రులండ్రు:స్వాతంత్ర్యతత్వజ్ఞులై నబుధులు. 150

గీ॥ అఖలదిశలందు నాపద ♦ లలముకొనుచు దిక్కుదోఁపని విషమ సం ♦ దిగ్గదశల
ధైర్యమును జక్కపట్టక ♦ తలఁగె దేని నీబలము చాల దనియె నే ♦ నిర్ణయింతు. 151

గీ॥ ప్రాణమున కెక్కుడైన మే ♦ వాడ ఏడి వెడలిపోఁగాదు; పోఁగాదు; ♦ వినుడునాదు
ప్రార్థనము; కాదు కూడద ♦ టంచుఁ బోవదలఁతు వేనియఁబోనీక ♦ నిలువరింతు. 152

ఉ॥ పూవులు రాలె; నాకులును ♦ బోయెను; ముండ్లును మ్రోడు నిల్చె; నీ
వీవిధిఁ గేతకి విడువ ♦ కేటికిఁ జూటె”!దనన్ “వసంత ల
క్ష్మీవిభవంబు పోడినఁ జి ♦ గిచ్చి తరుల్ కుసుమించునన్న యా
శావిసరంబుచే నిలుతు” ♦ నంచు వచించుఁ గుమారభృంగమున్.” 153

క॥ అని వచియింపఁ బ్రతాపుని కనులను ముత్రైంపు ట్రు ♦ కణములు జాల్వొ
రిన విప్రసచివుఁ గని “యేమని నీవాత్సల్యగరిమ ♦ నభినందితున్. 154

చ॥ పరిమితశక్తుఁ డొక్కడ వి ♦ పర్యయవేళ స్వధర్మ మార్గమున్
దొఱఁగునయేని నత్సలతఁ ♦ దోచి మహాపురుషాకృతి బరా

త్వరుడు ప్రబోధ మిచ్చుచు న ♦ సాయముఁ గాచి పథంబుఁ జూపునం

చెఱుఁగుదు మిమ్మువంటి విబు ♦ ధేంద్రుల మూలమునఁ గురూత్తమా!

155

గీ॥ స్వామి! నాపై నఁ బరమవా ♦ త్సల్యపశత నింతదూరము వేంచేసి ♦ యిటు లపార

పురుషకారము నేర్పు న ♦ మూల్యహితము దైవ నిర్మల్యమటు శిరఃసా వహింతు. 156

గీ॥ అఖిలభవనావనంబు నీ ♦ యమృతగీతి నాహృదయతంత్రులను మీటి ♦ నను గఱంచె;

హరగురు పదంబులటు నీప ♦ దాంబుజమ్ము లనఘ! యనవరతమ్ము సే! వ్యములునాకు.

సీ॥ అభిలషించినరీతి ♦ నాజ్ఞ పేయుచు దేవ! పనిగొను”మని వచిం ♦ పంగ, వివి

సత్తముండును “క్షణ ♦ క్షణ మమూల్యం బిష్ట; కాలంబు వృథసేయ ♦ గాదు మనకుఁ;

జర్పింపఁ దగిన వి ♦ షయము కొంచెమె, నిమేషము మాటలాడినఁ ♦ జాలు! పక్వత

మనుసరితము! లేదు ♦ వ్యవధి; జా గేటికి! రమ్మల్ల నింబవృ ♦ క్షమ్ము దరికి;

గీ॥ మఱచి తింకొకమాట నీ ♦ మంత్రీమాళి యనుభవజ్ఞుండు; స్వామిభ ♦ క్తాగ్రగణ్యుఁ;

డల సలుంబ్రాధిపతిఁ బిల్వ; ♦ మాయనఘుండులేని మంత్రాంగ మదిపూలు ♦ లేనిపూజ.”

మ॥ అని బోధింపఁ బ్రతాపసింహుండు సలుం ♦ బ్రాధీశ్వరుఁ హెచ్చరిం

చిన నాధన్యుండు చేరఁగా నరిగి “మీ ♦ శ్రీపాదరాజీవద

ర్శనముఁ జేసెడి యివిధేయుడె సలుం ♦ బ్రాకృష్ణసింహుం” డటం

చని సాష్టాంగనమస్కృతుల్ సలుప, న ♦ య్యాచార్యుడుఁ బీఠుడై;

159

—*) భామాసాహి-ప్రతాపసింహునకు రాజసీతి నుపదేశించుట. (*—

క॥ తమ్మనె; జని మువ్వురు వృక్షమ్ముదరిఁ జేరి; రధిక ♦ సంతోషము చి

త్తమ్మున వెలయఁగ నృపు నాస్యమ్మును గని “యవధరింపు ♦ మవధానముతో. 160

గీ॥ స్వామ్యమాత్య సుహృత్కోశః సైన్య దుగ్ధరాష్ట్రములు ననునివి యేడు ♦ ప్రకృతులండ్రు;

ప్రకృతిబల మున్న నేకాని ♦ పార్థివునకు నించుకేనియు నాస్తిక్య ♦ మెసగఁబోదు. 161

గీ॥ ఇన్నిటను నెన్నియున్నవో ♦ యెంచిచూత; ముత్తమకులీనతయు మహా ♦ దాత్త పీఠ

వర్తనము సత్యసంధత ♦ వఱలు నీకు రాజరాజుగ నుండ న ♦ ర్హతయ కలదు. 162

మ॥ సువిశాలస్థిరబుద్ధియై యనుభవ ♦ జ్ఞుడై కడుఁ స్వామిభ

క్తివికాసస్ఫురితుండునౌ నృపతిని ♦ తిజ్ఞుండు నుత్సాహవై

భవుడై మంత్రీగ నుండ నర్హుండు; సలుం ♦ బ్రాకృష్ణసింహేంద్రువం

టి విశేషజ్ఞ గడింపఁగా నగునె! ము ♦ త్రిత్యంబు సంధింపఁగఁ.

163

మ॥ బలవంతుం డనురాగవంతుఁడును శో ధావంతుఁడు వాహినీ
బలవంతుఁడును ద్యాగవంతుఁడగు శు ధ్రస్వాంతుఁడౌ ధీరుని
దలపఁబోలు సుహృద్వరుండని! కిరా తస్వామి నీభీమచాం
దలఘుస్వాంతుఁడు, వాని మించిన వయ ధ్రశ్శేష్ఠుఁడే లేడుపో. 164

గీ॥ ధన-చమూ-దుర్గ-రాష్ట్రసం తతుల లోనఁ బ్రథమమే యగ్రగణ్యమై వాసిఁగాంచు;
నది ప్రపంచైక సార స రాష్ట్రకంబు; దానిబట్టి తక్కిన మూఁడుతనరుచుడు. 165

ఆ॥ ద్రవ్యబలము గలుగఁ దనరు సైన్యబలంబు, ధన-చమూ బలములు దనర, దుర్గ-
రాష్ట్రబలము లలరు; ద్రవ్య మన్నిట మేటి; యదియ నీకు లోప మాదినుండి. 166

గీ॥ ఆశ్ర-యాసన-విగ్రహ- యాన-భేద-సంధులను నాటు వ్యూహ సమితియందు;
రెపు డెటులు వీని నడపుకీ తెఱిగినట్టి ధాత్రిపతి యన్నిరీతుల ధన్యతముడు. 167

గీ॥ అవసరమైన శక్తిత్ర యమ్ములోన నతులితోత్సాహశక్తి నీ కలరు; గాని
మంత్రశక్తిఁ బ్రయోగించుమాటలేదు; మఱియుఁ బ్రభుశక్తి మొదలంటమాసియుండె.

సీ॥ స్థిరతరఁదైర్యోప జీవివై, జంకక, వెనుదీక, తగ్గక, విసుఁగుపడక,
కష్టంబులకును జ క్కక, పృపంచోన్నత ప్రబలవిరోధితోఁ బ్రతిఘటించి
సంగ్రామ మిష్టేండ్లు సాగించి యుంటివి; నిన్నెఱుంగని వారు నీయహితులు
భవ దుదార యశంబు వర్ణించెదరు; కాని కోశ-సైన్యబలముల్ కొఱతగాఁగ

గీ॥ నెన్నికల్పంబు లని చేసి యెమిలాభ! మెటు జయము గల్గు! నీకళ్ళు రెట్లు లోఁగు!
నిర్వదేండ్లుగ నాకాల మిట్లె వృథగఁ జెల్లెనని మాత్ర మిపుడు చింతిల్లఁబోతు. 169

ఆ॥ అదియు నాత్మశిక్ష కై చెల్లె ననుకొను; మింక నిల్లె కాల మేగ నీకు;
దేశ మధ్ధరింపఁ దివురు; మొఱొకమాట వినుతు; వలవ దనక పని యొనర్పు. 170

మ॥ పరమప్రీతిని దేశమాత్మపద సే వాభాగ్యము గోరి నా
సరస గల్గు ధనంబు నీదు చరణా బ్జాలంబు లందుంతు, సం
బర మొప్పారఁ బరిగ్రహింపఁదగు; మే వాడ దేశము గొల్చి య
కృరు సాధించి యపూర్వ వైభవమునఁ వర్ణిల్లు రాజోత్తమా! 171

క॥ ననరుంచి నాదు ప్రార్థన విని దేశము నోముమనుచు విప్రుం డన, నా
తనిఁ గని జనపతి “నీపంపును సలుపుదుఁగాక; త్రోసి పుత్తునె యెపుడు. 172

మ॥ అనఘా! జేసెడు మేర యేనియును రా జ్యం బొక్క కాసేనియు
ధనము దొల్లఁబినుండి లేకయ దరి ద్రవ్యంబును వెళ్ళఁబో

యనె లోకమ్మునఁ బుట్టు వొందిన యభా ♦ గృహప్రసంపన్ను, నన్
ధనికున్ జేసి కృతార్థుఁ జేయఁ గరుణన్ ♦ దైవంబవై తోచితే!

178

చ॥ ధనము నొసంగి, వస్తునము ♦ దాయ మొసంగి, యనర్హతనము
డనము లొసంగి, బాహ్యులు ♦ నారవివంశజులెల్లఁ దొల్లి య
ర్చన మొనరించుచుండు, రది ♦ సవ్యము; భూసురమాళివైన నీ
ధన మిపు డేను గైకొనుట ♦ ధర్మపు గాదని తోచె నామదిన్.”

174

క॥ అని జంకుచు సంకోచించిన భామాసాహి “మిమ్ము ♦ సేవించి గడి
చిన ధన మీతటి మీకప్పున మొనరించుటయ పరమ ♦ భాగ్యము నాకున్.

175

క॥ మేవాడదేశ ధనమే మావాడల నుండు; దాని ♦ మాతృపద శ్రీ
సేవావిధి కర్పింపని జీవన మేమిటికి! వట్టి ♦ సిరి యేమిటికిన్!

176

క॥ మనసార నిత్తుఁ జేకొను; వినుము కలిగినపుడు మఱుట ♦ వృద్ధియు మూలం
బు నొసంగుము కొనెదను; వలదనకుము; నామాట చూడు; ♦ మగును శుభంబుల్.

మ॥ తడవున్ జేయక భోయపాశెమునకున్ ♦ ద్రవ్యంబు నంపితు! న
క్కుడకున్ మీరును బోయి యాశబరలో ♦ కన్యావి దర్శించి యె
క్కుడుగా సేనలఁ జేర్చుకొం; డిచట నా ♦ కున్ నిల్వఁగాఁ దీర; ది
ప్పుడె నే బోవుదు”నంచు లేచి తురగం ♦ బున్ దాసి పై నెక్కుచున్,

177

—*) భామాసాహి రాజపుత్రులకు దేశభక్తి నెఱిగించి పురికొలుపుట. (*—

సీ॥ “సిరికిఁ దానకమైన ♦ చిత్తూరు పురలక్ష్మి యనదయై పాడటి ♦ వనట మునుఁగ,
నుర్వియంతయు మెచ్చు ♦ నుదయపురవిభూతి బూదిపాలగు హోమ ♦ ముగఁ జెడంగఁ,
గోటల కన్నిట ♦ మేటి ‘కుంభల్మియర్’ యవనులచేబడి ♦ నవసిపోవఁ,
బావనోన్నతమేఘ ♦ భవనంబు తురక తెక్కెముల గాడ్పులు సోకి ♦ కీడువడఁగ,

గీ॥ నట్టె హారావలీపర్వ ♦ తాంతరముల నిరువదేం డ్లని చేయు పెం ♦ పెల్లఁ బొలియఁ,
గడుపుఁగూటికై వంశవి ♦ క్రమము మఱచి వెడలుచున్నారె! మేవాడ ♦ వీరులార! 178

సీ॥ శార్దూలరాజభు ♦ జాపీతి స్వారి చేయఁగఁజాలు ఝాలాభ ♦ టాళు లుండ,
బాలురై రిపునమ ♦ వర్తులై ఖండించు పబలచొండావన్ను ♦ పాలు రుండ,
విమతరాక్షర్యని ♦ ర్భేదకప్రాధి దీపించు రాతోడ్కుల ♦ వీరు లుండ,
ముజ్జగంబులనైన ♦ ముంజేతఁ బోదోయఁ గలిగిన చోహణ ♦ బలములుండ,

గీ॥ మాప్రతాపుడు బ్రదికి సేమమున నుండఁ గృష్ణసింహు నొడల నూపి రెసఁగియుండఁ,
గులసనాతనవీర్యంబుఁ ♦ గుంటఁ బెట్టి పాటుచున్నారె! మేవాడ ♦ వీరులార! 179

సీ॥ రాజ్యంబు పోయినఁ, ♦ బ్రాభవం బూడిన, సకల భాగ్యంబులు ♦ సన్న మైన
బలమెల్లఁ జెడినఁ, గో ♦ టలు పోయినను, సారె కపజయంబులు క్రమ్మియడ లొదవిన,
గడ్డి యాహారమ్ము ♦ గాఁ జెట్లనీడలు నెలవుగా మృగములె ♦ స్నేహితులుగ
నిల్లాలి నెడఁబాసి ♦ పిల్లల విడనాడి కట్టుగుడ్డలు లేక ♦ గాసి పడియు

గీ॥ విడక స్వాతంత్ర్యమును గొల్పు ♦ వీరుల నెడి యశముఁ బోద్రోసి యాభిజాత్యంబు రోసి
కటకటా! దేశ మరుల క ♦ గ్గంబు చేసి విడుచుచున్నారె! మేవాడ ♦ వీరులార! 180

సీ॥ తెఱవల విమలపా ♦ తీవ్రత్యమహిమాబు సన్నిగిల్లినఁ గనుల్ ♦ చల్లనడెనా!
సకలదిద్దేశ రా ♦ జన్యప్రతాపాన్ని చల్లార హృదయముల్ ♦ శాంతిఁగనెనా!
భరతఖండమున గో ♦ నథలు సాగినఁ జూచి యుతరాత్మకు సౌఖ్య ♦ మలవడియెనా!
దాస్యాంధకారంబు ♦ దశదిశల్ గవియ దేహముల నాప్రాయనం ♦ బలముకొనెనా!

గీ॥ కనులు తిరిగినా! బాహువిక్రాంతి చెడెనా! బుద్ధి తఱిగెనా! చెడువేళముసురుకొనెనా!
కానిచో మాతృదేశంబు ♦ మాని పోవు వెఱ్ఱి యెటు గల్గె మేవాడ ♦ వీరులార! 181

సీ॥ యవనగజేంద్రసిం ♦ హాఖ్యాతిఁ గాంచిన బప్పురాయనిఁ గన్న ♦ భవ్యమాత!
జీవితం బరికోటిఁ ♦ జెండ నచ్చించు హమీరసింహుని గన్న ♦ మేటితల్లి!
భానువంశక్షమా ♦ పతిమాళి యన నొప్పు సమరసింహుని గన్న ♦ చల్లనమ్మ!
యతిదీక్షతో మొగల్ ♦ యాగముఁ దీర్చు సంగ్రామసింహునిఁ గన్న ♦ రాజజనని!

గీ॥ యందఱను మిమ్ముఁ బెంచిన ♦ యసమధాత్రి! తల్లి దండియు గురువునై ♦ తనదనీమ!
యకటకట! స్వర్గమునకన్న ♦ నధికమైన మాతృదేశంబు విడరాదు ♦ మఱలరయ్య! 182

సీ॥ కడుపుకక్కురితి కీ ♦ గతిఁ జేయఁగారాదు, తినినఁ దినకయున్నఁ ♦ జనును గాల;
మక్కటా! పాణంబు ♦ లంత తీవ్రయెన్నె! పిఱికి పందలటన్న ♦ పేరు రాదె!
బవరం బనిన నొడల్ ♦ వడఁకెనే మీకు! భార్యాపుత్రులం దంత ♦ యాస తగు నె!
చిరకాల మపకీర్తి ♦ చేరదే! హృదయాభిమానధనంబెల్ల ♦ మాసి పోదె!

గీ॥ తగదు పయనింప! వెనుకకుఁ ♦ దరలరయ్య! బలముఁ గొనరయ్య! కోటలుగెలువరయ్య!
యరుగవలె నాకు నెలవియ్య ♦ రయ్య! యనుచు నశ్వమును ద్రిప్పి వెనుకకు ♦ నరుగఁ

గీ॥ విరిసి విరితేన వాడ జా ♦ బ్బిలినయట్లు, వీరరసము పొంగి పొరల ♦ వీరులెల్ల
వెడలిపోవుచునున్న యా ♦ విప్రుచరణ సరసిజములకు మ్రొక్కి యశ్వముల నెక్కి, 184

—*) రాజ పుత్రులు వెనుదిరిగి భీమచాందు నివాసమునకు వచ్చుట. (*—

మ॥ త్వరమై నద్దమరేయికి జని కీరా ♦ తస్వామి గూడెంబులన్
దరియబోయి బహిఃప్రదేశముకడ ♦ ధాతీనభోభాగముల్
విరియన్ శంఖము లూడి; రంత శబరో ♦ ర్వీనాథుడు మిత్రేశం
ఖరవంబుల్ గుఱుతించి స్వాగత మిడం ♦ గా వచ్చె సాశ్వర్యతన్. 185

గీ॥ రచ్చపట్టు మ్రోల మహాగ్ని ♦ రగులజేసి పిలపిలని మూగి భిల్లులు ♦ బలిసి కొలువ
భీమచాం దండుజేరిన ♦ వీరులకును సాత్త్వికాహారము లొసంగి ♦ సత్కరించె. 186

క॥ తెల తెలవాతెను; భానుడు మొలిచెను బూర్వాది; వీర ♦ పుగవులు మహీ
తలపతి పదముల కెఱగుచు సెలవు గొనుచు వెడలి రాత్న ♦ సీమలు చేరన్. 187

శా॥ “భామాసాహి ధరామరేంద్రుని కృపన్ ♦ స్వాతంత్ర్య దుర్వార సం
గామక్రీడలు మెచి శత్రుతతులన్ ♦ ఖండింపఁ గాంక్షించె; రా
రో! మీరందఱు దేశభక్తిపరిపూ ♦ ణ్ణుల్ బాటురున్ వృన్ధులు
ద్దామాటోపుఁ బ్రతాపుఁ గూడఁగఁ గిరా ♦ తస్వామి గూడెంబులన్.” 188

చ॥ అనుచును రోదసీకుహర ♦ మంతయు వీలెడుభంగి డిండిమ
స్వనముల రాజపుత్రకులు ♦ పల్లెలు పట్టణముల్ పురంబుల
న్ని నగరముల్ గిరింద్రముల ♦ నేక గుహాకుహరమ్ములందున్
వినఁబడఁ జాటఁజొచ్చి రొక ♦ వేయు విధంబుల దేశ మంతలన్. 189

—*) నలుదెసల నుండి రాజపుత్రులైన నైస్యములు వచ్చి ప్రతాపసింహుని జేరుట. (*—

సీ॥ అలసలుంబ్రావిభుం ♦ డహిత దుర్వార చోడావద్బలంబుతో ♦ నడచి వచ్చె;
బేడ్లా-కొటేరియా ♦ పృథ్వీనాయకులు చోహణవర్గముల్ కొల్వ ♦ నరిగి రంత;
గృ నామాపురా-బునే ♦ రాధీశులు శిశోదియాభటుల్ గొలువఁ బ్ర ♦ యాణ మైరి;
హరిదాసుడు ముకుందు ♦ డరుదెంచిరి మహోగ్రరాజోడునుభటవ ♦ ర్గములు గొలువ;

§ The castle of Bunera is one of the most imposing feudal edifices of Mewar, and its lord one of the greatest of its chieftains. He not only bears the title of Raja but he has all the state insignia attached thereto.

“ Personal narrative ”

గీ॥ శ్యామసింహుండు చనుదెంచె ♦ సాద్రినుండి; భిల్లురానుండి సూక్తుండు ♦ వెడలె; దేవ
గృహమునుండి దూడాసింహుం ♦ డేగుదెంచె: దుర్జయుడువచ్చెజోండావతులనుగూడి.

గీ॥ అంత నొకనాడు సేవకుం ♦ డరుగుదెంచి భిల్లపరివృతుడగు నృప ♦ తల్లజుగని
“స్వామి! మంత్రీభామాసాహిబండ్లు వచ్చి నిలిచె, జూతురుగా” కంఠుఁబలికి కొలిచె.

గీ॥ భిల్లనృపతి ప్రతాపుడు ♦ వెడలి సాద్రివైపునను మూడు క్రోసుల ♦ వజ్రకు నిలుచు
భటులు నాలుగువేలు, దృ ♦ వ్యంబు గలుగు బండ్లు వేయును గని హర్షభరితులైరి.

గీ॥ నెలకు నైదును-బదిరు-వ్య ♦ ముల కొలంది పదియు-రెండేండ్లదాక ని ♦ ర్వదియునైదు
వేల భటులకు భృతినియ్య ♦ జాలుననుచు భిల్లమణి రాజమణి లెక్క ♦ వేసి రపుడు. 193

— *) ప్రతాపసింహుడు యుద్ధ సన్నద్ధుఁడగుట. (*—

క॥ “కనబడె దివి నింద్రుశరాసన; మిది రణమునకు మంచి ♦ శకున” బని భి
ల్లనృపాలుడనంగ జనపతి యని కాయత్తం బొనర్చె ♦ యాత్మచమువుల. 194

క॥ ఎలనవ్వు వెలయఁగా నర్మిలి బిడ్డల నక్కు చేర్చి ♦ మేను నిమిరి చుగ
చులు దువ్వి ముచ్చటల ముద్దులబడి గుఱియించె గూర్చి ♦ వొంతర గట్ట. 195

మా॥ పరమప్రేమమునక బ్రతాపవిభుడు ♦ బ్రాణేశ్వరిక జేరి “ము
ష్కర తోరుష్క భటాళులక దఱిగి నే ♦ స్వాతంత్ర్య సంగ్రామము
జరపగోరి ప్రయాణమైతి నిపుడె; ♦ సంపూర్ణచిత్తంబుతో
⊕ నరవిందేక్షణ! సమ్మతింపుము శుభ ♦ ప్రారంభ యాత్రారథి. 196

గీ॥ నీ సుధా స్వాదు లజ్జా వి ♦ లాసరేఖ చిత్తమున హత్తి మెఱయుచు ♦ స్మృతికిందెచ్చు;
మనకుఁ గలయిక నెలకొక్క ♦ మాటు గలుగుఁబరమసంతోషమున నన్నుఁబంపుమిపుడు

గీ॥ నీవు బిడ్డలు గొన్నాళ్ళు ♦ నిలువుఁ డిందు; భిల్లు లేవేళ మిమ్ముఁ గ. ♦ నైట్టియుండ్రు;
భీమచాందుగా రిపుడు నా ♦ మెట వత్తు”రనినఁ బాటేశ్వరీదేవి ♦ యాస్య మెత్తి; 198

⊕ Although I cordially unite with Segur, who is at issue with his compatriot Montesquieu on this part of discipline, yet from the knowledge I do possess of the freedom, the respect, the happiness, which Rajput women enjoy, I am by no means inclined to deplore their state as one of captivity.

“Religious Establishments.”

—*) బాశ్వరీదేవి ప్రతాపసింహుని విజయ యాత్రకుఁ బంపుట. (* —

- అ॥ స్మితకళామరీచి ♦ మీమోమునన్ దోచె; నింతిన్న భాగ్య ♦ మేమి నాకు!
 శైలతలమునిండ ♦ సైన్యముల్ చలరేగె, వెడలి విజయలక్ష్మి ♦ వెంటరండు. 199
- గీ॥ సిద్ధసంకల్పభరితమా ♦ చిత్తమందు వలదు చోటియ నాకుఁ బి ♦ ల్లలకు” నంచు
 వెడఁదకనుల ముత్తైపుజాయ ♦ విరియఁ దుదలఁగప్పు తెప్పల నాసతోఁగొంతుఁగనియె.
- సీ॥ విజయసూచకముగా ♦ భిల్లభటులు చుట్టు మూఁగుచుఁ గైవార ♦ ముల నొనర్చు,
 బోయగుబైతలు గుం ♦ పుగఁజేరి చిటునగ వలరు మోములఁ బాడి ♦ యాడుచుండఁ,
 బాశ్వరీదేవి ♦ వజ్రిములు ప్రవాళములును మాణిక్యముల్ ♦ ముత్తైయుములు
 హాటక పాత్రంబు ♦ లందుఁ గైకొని నిజేశ్వరునకు మేల్మి ని ♦ వాళి దీర్చి,
- గీ॥ రాగ మలరఁ గప్పురపు హఠిరతు లొసంగి, నిరుపమామోదమున నెఱ్ఱి ♦ నీర్లు దీసి,
 “జరుగుఁగావుతఁ గణ్యాఁజైత్రయాత్ర” యనుచు శ్రీపాదములు నుదుఁరంట మ్రొక్కిఁ,
- సీ॥ “జంభదైత్యేంద్రుని ♦ సమయింప నరిగెడు నపును బిజౌజున ♦ కైన జయము,
 ఖరదూషణాది ర ♦ క్షత్రేణిపై కేగు నపుడు శ్రీరామున ♦ కైన జయము,
 నరకాసురునితో ర ♦ ణంబు సేయఁగఁ జను నపుడు శ్రీకృష్ణున ♦ కైన జయము,
 కాలకేయాదులఁ ♦ గసిచుసంగఁగఁ బోవు నపుడు కీరీటికి ♦ నైన జయము,
- గీ॥ సకలశాత్రవజయము, శాశ్వతజయంబు, భువనజయమును, నిరుపమామోదజయము,
 వెల యెఱుంగని జయమును, సులభజయము; జయముపై నీకు జయములు జరుగుఁగాక
- గీ॥ అమరసేనాధిపత్య ప ♦ ట్టాభిషేక మగుచుఁ గౌంచాద్రి భేదింప ♦ నరుగు నపు, డు
 మా కుమారున కట్టుట ♦ నాకుమార! యమరసింహ! నీకగుత లోకైకజయము.” 203
- గీ॥ అనుచు బాశ్వరీదేవి ♦ హస్తయుగము నెత్తి యభినందనము సేయ ♦ నృపగురుండు
 నగవు మొలకెత్తు చూపుటమగువ నెలవు నంది యచ్చోటు విడిచె; సైన్యములునడిచె
- గీ॥ గూడెముల, నిండ్లకోపుల ♦ గొండపేటులందు, గండ్లోపలములందు, ♦ నధివసించి
 శబరసతులెల్లఁ బూలు లా ♦ జలును జల్లి రాప్రతాపునివైన సై ♦ న్యములపైన. 205
- క॥ ఈ రీతిఁ జైత్రయాత్రాప్రారంభము చేసి యర్ధ ♦ రాత్రీమునకు ధా
- ❀ తీరమణుం డరిగెను దేవేంద్రులము కవాట ♦ వీధి జేరె.

❀ The name of Bhamasah is preserved as the Saviour of Mewar. With this splendid proof of gratitude and the servants of Prithwi Raj as incitements, he again “screwed his courage to the sticking place” collected his band and while

—*) దేవేరి దుర్గ ద్వితీయ యుద్ధము. (*—

- మ॥ “బలముల్ లేని కడుగ గృశాంగుడు ప్రతాఢ పస్వామి మాధాటికిఁ
గలంగఁ బాతెను; గోటకుఁ భయము గ ధల్ బోవ” దం చెంచి ఊ
మ్మలపైఁ జేయిడి, యేండ్లు యావనబలం ధుల్ హాయి నిద్రించె; వా
కిఘలం దెందును మన్ను పేరుకొనియె ధ క్కె మూరెడం తెత్తుగఁ. 207
- క॥ అలకొటగవను దెఱచిన పొలకువ గని సకలరాజ ధ పుత్ర చమూనా
ఘలు జొరబడ గడగిన వారలను “నిలుడు పోకు” డనుచు ధ రాణా యంత్ర, 208
- సీ॥ “తురకలబలము ని ధ ద్ధరబోవుచుండు; నీస్థలమెల్ల మిగుల ని ధ శృబ్ధ మయ్యె!
నిదురవోయెడువారిఁ ధ గదిసి చంపుట ధృతమహితులయందు ధ ధర్మబు గాదు!
బహుశతాబ్దంబు ల ధ ప్రతిహతశక్తితో నీకోట మాపూర్వ ధ లేలినాను;
దొంగపోటున దూఱి ధ దుర్గంబుఁ బట్టుట నాకు నచ్చిన వగ ధ సమ్మ గాదు;
- గీ॥ పారుషమునన దీనిఁ జే ధ పట్టద” మని యులుము తెఱఁగునఁ దనశంఖ ధ మొత్తై; నమర
సింహుడును సింహనాదము ధ చేసె; భీమచాండు బూరగ మ్రోయించె ధ శైల మదర.
- ఉ॥ కంపము నొందె ధారుణిః జ ధ గద్గరుఁ డాతట, “దుర్గముఁ బ్రవే
శింపుఁ డనంగ నయ్యమర ధ సింహుడు గుఱ్ఱముఁ దొల్తలోన దూఁ
కింపంగ సూక్తు నశ్వమును ధ గేల్లరికె; వడిఁ గృష్ణసింగు గ
ర్జింపుచు దూకె; గంతులిడె ధ సేనలు భూపతి వెంట నంటుచుఁ. 210
- సీ॥ ఆ రాజపుత్రసే ధ నారణోద్భటవిజృంభణమహారవము మా ధ బాజానాఁ
దాతని పదివేలు ధ యవనభటుల్ విని యదరుపాటున గుండె ధ బెదరి చెదరఁ
దబ్బిబ్బుపడుచుఁ దొం ధ దర సమరోచిత వివిధసాధనములు ధ వెదకుచుండఁ
దన సేనకన్న ముందఁ బ్రతాపుండు సింహ మటు వారియెదురఁ బ్ర ధ తృప్తమయ్యె;
- గీ॥ నలముకొనియున్న శత్రుసై ధ న్యముల, విలయదండధరుబోలు రాణాప్రతాపుఁ జూచి,
తురకలు పలాయనము చేయుఁతెరువులేక పెనఁగిరి రణమ్మె మరణమోయని తెలించి
- గీ॥ కాటుచీకట్లు గొమ్మిన ధ కాళరాత్రి! దుర్గమునఁ జోటలంతి యు ధ ద్ధరతఁ బోరు
భటులు ముప్పదియైదు వేల్! ధ భయము గొలుపు నాటి రణధాటి యాపాటి నాంగవశమె!

his foes imagined that he was endeavouring to effect a retreat through the desert, surprised Shahbaz in his camp at Deweir whose troops were cut in pieces;

“Annals of Mewar.”

గీ॥ యవనులని రాజపుత్రకు ♦ లని తెలియక యుభయ సైన్యముల్ తలపడె ♦ నుగ్రహితి!
నెవరి వారల వారె యా ♦ హవమునందుఁ దఱిగి పోసి వేడి నె ♦ త్తురులు దొరంగ.

గీ॥ భిల్లభటు లేరితెచ్చి రా ♦ పిడుల రగులఁబెట్టు కఱ్ఱల దివటీల ♦ వెలుగునఁ గను
పట్టెఁ బాలికల నొక చౌటఁపట్టి పగిది! నచటి బలములు కొఱివి ద♦య్యముల పోల్కి.

గీ॥ అంటఁగారాని భయద దా ♦ వాగ్ని కీల యతిజలాటోప దుర్దాంతుఁ ♦ డమరసింహుఁ
డెచట రణ మతిభీమమా ♦ నచటఁజేర దాట్లుకొనిపోయి శత్రు♦మధ్యమునఁ దూకు.

మ॥ కరముఁ వెల్లెడు భానుబింబము పతా ♦ కం బొక్కచే నొప్ప, దు
ర్భరఖడ్గంబు మఱొక్కహస్తమున నొ ♦ ప్ప శ్యామసింహుండు, కే
సరి మాతంగసమాజముఁ దగులు నో ♦ జ్జ రూక్షతామ్రాక్ష భీ
కరుడై బొబ్బలు వెట్టి వైరులు వడం ♦ క్క ముట్టె నత్యుగ్రుడై. 216

మ॥ పశ్చియాంభోధరముఁ హంసించుచు సలుం ♦ బొబ్బరై చెంతెక్ మహా
చలశృంగంబులు వీలి కూలఁ బటుగ ♦ ధ్వారావ మొప్ప దురు
ష్కుల నైస్యంబులఁ దాకి నూర్లు పదు లం ♦ చుక్ లెక్కకుఁ రాని లీ
లల శీర్షంబులు గుప్పతెప్పలుగ రా ♦ ల్ప సాగె నత్యుద్ధతి. 217

గీ॥ ఆగ్రహోదగ్ర భయద దీ ♦ ప్రాస్యఁడగుచుఁ దన ద్విధారాకృపాణ దు ♦ ర్దాంతభార
నృపగురుడు చీల్చి రిపులెల్ల♦నేలఁ బడిరి మిడుతగమి చిచ్చుబడి మ్రగ్గు♦వడుపు దోఁప.

క॥ హరిదాసుఁ డాగ్రహమ్మన హరి, రక్షశ్శ్రేణి నొంచు ♦ నట్టులు యవనో
త్కరములపైఁ బడి నఱకెను శిరములు; రాఠోడు లెల్ల ♦ జిక్కఁగఁ గొలువక. 219

క॥ ఝాలా 'భూపతిసింహుడు' సాలములఁబోలెఁ దురక ♦ సైన్యము మేనుల్
జీలిచ్చె; మేకొని నూక్తుడు కాలాహివిధాన శత్రు ♦ గర్భముఁ జొచ్చె. 220

గీ॥ దేవగృహదుర్గసీమలఁ ♦ దిరుగు వ్యాఘ్ర ముగ్రమూర్తి దూడాసింగు ♦ యుద్ధమందుఁ
దేరిచూడఁగ రానట్లు ♦ దీప్తి మెఱసి దోమలనుబోలెఁ గూల్చె శ ♦ తులిన దాకి.

సీ॥ గుణరాశి రాఠోణ్డు ♦ కుంద దాసుడు షాపురా-బునేరా పృథుల్ ♦ పృకట బలులు,
మఱియు బేడ్లారాజ ♦ మాభి కేశవదాసుఁ డింకఁ గొఱిరియా ♦ నృపవరుడు

§ But as if the brand of Bhavani was insufficient, he met with another hermit in the forest of the "Tiger Mount" the Gokurnath, who presented to him the double edged sword, which with the proper incantation, could sever rocks. With this he opened the road to fortune leading to the throne of Chittoor.

"Annals of Mewar"

- తక్కిన రాజపు ధీచమూపతుల్ వారి వారి శౌర్యంబుల ధగిడి రిపులఁ
బట్టి నిర్జింపంగఁ బగ్గముపాడొచు నొగిలి కగుల సాగె యెగులు తెగలు!
- గీ॥ సమధి కోద్దండ దోర్దండ ధీకరాశుగ్గులై భిల్ల వీరు లెల్ల
నట్టహాసంబు లొనరింప నాశరములు నాలుకలు గోయంచు వాల్గఁగూలి రరులు.
- ఉ॥ వీరులలోన మేటియగు వీరుడు భిల్లనృపాలమౌళియై
జారుషరాశియై యడవి పక్షుల మెత్తని యీశలక్ గరుల్
కూరుచు భీకరాశుగము లు దశకంబు శతంబు గుష్పచుక్
వైరిభటవంజంబుల న పారముగాఁ దునుమాడె నత్తటిక్.
- ఉ॥ రూక్షపరాక్రమస్ఫురణ రోజుచు నా మహాబాజుఖానుఁ డా
తక్షకమూర్తియై రిపులఁ దార్కొని పెక్కురఁ గూల్చుగా, ఖగా
ధ్యక్షుడుపోలె బైబడి ప్ర తాపనృపేంద్రుఁ డనూనసాహసా
పేక్షఁ దదీయ మస్తకము వ్రీలఁగ నేసె గృహాణధారలక్.
- గీ॥ తనను సుభటుల నుసికొల్పి దమ్యతతులపైన డీకొల్పి యాప్రతా పప్రభుడు
దుర్గమును శుభ్రముగఁజేసె దురుకపురువు పేరు లేకుండఁ దుదముట్ట నేరి వైచి.
- మ॥ నలినావుండును బూర్వపర్వతముపై నక దర్శనం బిచ్చె; నా
యిలువేల్పుకొ గొలిచె బ్రతాపధరణీ భృణ్మౌళియై; రాజపు
తుగ్గులు సంతోష మెలర్ప నందుకొని రా దుర్గంబు; నం దన్నిది
క్కుల సూర్యధ్వజకోటి క్రాలె; జెలఁగె గోలాహలధ్వనముల్.
- క॥ వైరులు తుదముట్టి చనంగా రాణా సంతసంబు గడలుకొనఁగదే
వేరిజయంబుఁ దన దేవేరికిఁ దెలుపుమని యొక్క భిల్లని బనిచె.
- చ॥ మనుజవరేణ్యుఁ డంతట 'న మాయిత' పర్వత దుర్గ సీమకుక్
జని తన రాజపుత్రుల సంఘముఁ దోడ్కొని లోన దూడె శ్రాం

223

224

225

226

227

⊙ The fugitives were pursued to Amait, the garrison of which shared the same fate. Ere they could recover from their consternation Kumbhalmer was assaulted and taken; Abdoola and his garrison were put to the sword and thirty two fortified posts in like manner carried by surprise, the troops being put to death without mercy. To use the words of the annals "Pratap made a desert of Mewar." He made an offering to the sword of whatever dwelt in its plains "an appalling but indispensable sacrifice.

తని గొను వైరుల బిలిచి డైత్యుగ నేసి గ్రహించె దుర్గము;
దనరె రవిధ్వజంబులు శ డ తంబు సహస్రము దృశ్యమానమై.

228

—) కుంభలేమియరు దుర్గమును జేకొనవలెనని ప్రతాపసింహుఁ డాలోచించుట. (—

మ॥ తన సామంతుల నందఱు బిలిచి చెం డ తఁ జేర్చి “యీదుర్గములే
గొనుటలే ముఖ్యముగాదు మా కిప్పుడు; మా డ కుంభక్షమాజాని చే
కొని నిర్మింపఁ బవిత్రమై వెలయు నా డ కుంభలేమియర్ దుర్గము
గొనుదాఁక గననొల్ల నిద్దరయు! నై డ కో నొల్ల నాహారము!”.

229

మ॥ అను రాజేంద్రుని మోముఁ గన్గొని సలుం డ బ్రాధీశ్వరుం “క్షీణం
బుననే పోద” మటంచుఁ గోల్తల దళం డ బుల్ రేపి సాగించి నై
లనికాయంబులు లోయలు వనులు లీ డ లఁ దాటి యుత్సాహముం
గొని ముందేగఁగ నా ప్రతాపుఁ డరిగె డ కుంభలేమియర్ చేరఁగె.

230

గీ॥ నైల సామాజ్యలక్ష్మి మస్తకమఃమాడ్కిఁ బర్వతముపైన శృంగంబు వఱలుచుండు;
మూర్ధమున వెల్లు హాటకముకుటరాజ మట్లు కుంభలేమియర్ దుర్గమలరుచుండు. 231

సీ॥ అచలనితంబంబు డ నటు నెక్కుచో దూరముననుండి దుర్గగో డ పురము దోఁప,
నా ప్రతాపనృపేంద్రుఁ డ డత్యంతహర్ష రోమాంచితగాత్రుడై డ మస్త మెత్తి
కనులపండువుగాఁగఁ డ గని “పదునాతేండ్లపై నయ్యె నకట! నిఁ డ బాసిపోయి;
నీ “మేఘ భవనంబు” డ నీ “భవానీదేవి కోవెల” నీకు స డ రోవరంబు

గీ॥ కనులఁ గట్టినయట్లు నేఁ డ గాంచుచుండు; గలిగిన దొసంగులకు మనిఁ డ గలఁగుచుండు;
గానికాలము నన్నిట్లు డ కట్టివైచె; జూచుచుండుమి! యిప్పుడు నీ డ సూడు దీర్తు.” 232

క॥ అని మొగిచి కేలుగవ మనమున నుత్సాహంబు ద్విగుణ డ ముగ, బలమును ర
మ్మని హెచ్చరించి దుర్గమ్మును డాయఁ దూఁకి శంఖ డ మును బూరించె. 233

క॥ కల్లోలాభితరంగము వెల్లివిరియు గతిని గవియు డ విమలబలము న
బ్బుల్లాఖాఁ మాహ్లానఁ గోగ్రోధోల్లసితుండగుచు నిజభ డ టోత్కర మెనయె. 234

గీ॥ కనులు నిప్పులఁ గురియ ఖడ్గంబు మెఱయ నహిత తొరుక్కపై న్యమధ్యమునఁ దూఁకు
నా ప్రతాపేశ్వరునిధాటి డ కాగి నిలువ, నరుల మాటేల! సురలకై డ నం దరంబె!

మ॥ అవధూతాఖిల వైరి విక్రమ సలుం డ బ్రాధీశ దోఁఖిడ స
భవ దుర్వార దురీక్ష దావ దహన డ జ్వాలా పరివ్యాప్తి ద

స్యవితానాటవి నిల్చె భస్మమయి రాఁ సుల్ రాసు; లవ్వీరుడ
హవభూమి విహరించె నాపశయ కాఁ లాభీల రుద్రాకృతిఁ.

236

చ॥ ఉదధిని రెండుపార్శ్వముల ఁ నుండి యుదగ్రతరంగముల్ భయా
స్పదముగ రేగి తీవ్రరథ ఁ సమ్మనఁ దాఁకిన వీక, శౌర్యసం
పద పొలివోపసీక యిరు ఁ వాగులయోధు లొక శ్లోకశ్లఙ్ఘైఁ
గదియుచు హుంకరించి హయిఁ గొమ్మరి వీర రసావతారులై.

237

సీ॥ యవనబృహన్నాళి ఁ కాన్త్ర నిగత భూమ సంఘాతములు మేఘ ఁ సమితిగాఁగ,
రాజపుత్రకుల ని ఁ ర్భరసింహనాదముల్ ఘన ఘనాఘన రణ ఁ దగ్ధగాఁగ,
భటహస్త తరళ కృ ఁ పాణధారాతళత్తళలు సాదామనీ ఁ తతులుగాఁగ,
శబరనాయక శరా ఁ సన నిస్సర త్రీవ్ర విశిఖసంతతి కుంభ ఁ వృష్టిగాఁగ,

గీ॥ నుభయపక్షంబు వీరుల ఁ యొడలఁ దొఱఁగి పాటు రక్తప్రవాహముల్ ఁ ఘర్వతాగ్ర
గళిత గైరిక శోణ శైఁ వలనిగాఁగ, సమరరంగంబు నిబిడ వ ఁ ర్షర్తు వయ్యె! 238

మ॥ తన ముత్తాతలనాటి దుర్గమును బొం దఁ దొందరఁ జెంది ద
స్యవికాయంబును జేల్చ నయ్యమరసిం ఁ హుం డుగ్రుడై పైకొనెఁ;
దన ముత్తాతలనుండి వచ్చిన యుదా ఁ త్రక్షాత్ర జేజోవిక
త్థనమా వెచ్చని నెత్తురుల్ మరఁగి యం ఁ తర్వాడులం దోడఁగఁ.

239

గీ॥ రాజపుత్రుల భయద వీ ఁ రస్వనములు స్రగ్గి మ్రగ్గు యావనభటా ఁ ర్తస్వనములు
రాజగురుమాళి సింహగ ఁ ర్జ్వాస్వనములు భూనభోంతరాళమున మా ఁ స్తోత్రలీనె! 240

గీ॥ పీన వితత వక్షులును గా ఁ పీనధరులు కృష్ణవర్ణు లయఃకల్ప ఁ దృఢశరీరు
లాలయస్థ శిలావిగ్ర ఁ హములమాడ్కి భిల్లులు రంఞాంగణమున శోభిల్లి రపుడు. 241

సీ॥ బవరం బుగాదిపం ఁ డువునాఁగ జెలరేగి యమరసింహుండు దీ ఁ వ్రముగఁ బెనఁగె;
నతని పృతాపాగ్ని ఁ యవనచమూసమూహమ్ములు శలభమ్ము ఁ లట్లు సమసె;
దుర్వారపీర్వుఁ డ ఁ బ్దుల్లాచమూపతి మత్తమాతుంగంబు ఁ మాద్రి దాఁకె;
నందఱు వెఱంగంద ఁ నావీరమణి వాని శిర మూడ్చె ఘోర ని ఁ స్త్రింశధార;

గీ॥ సైన్యపతులును జమువులు ఁ శబరవీరు లందఱును జేరి యొడఱ ఁ మందఁజేసి
రమరసింహుఁ డొక్కడ కూల్చెఁ నందఱ నన, వాని వికృమధాటి విశ్వమున కెఱుక.

క॥ మెడలు తెగి పుడమిఁ బడఁగాఁ బొడుచుచు మోగలుల యుద్ధ ఁ భూమికి బలిగా
నిడి మోదం బడరఁ బృతాపుండు కుంభలేమియరు దుర్గ ఁ ముం గైకొనియె. 243

గీ॥ ద్వారములఁ గ్రాలెఁ బచ్చనిఁ తోరణములు; నలరె దుర్గమంతటను సూర్యధ్వజములు;
పరగెఁ గ్రమముగఁ బుణ్యాహఁ వాచనములు; మేఘభవనమ్మునఁ గ్రొత్తఁ మెఱపు
మెఱసె. 244

ఉ॥ పూచిన పూలమొక్క లటుఁ పొంగి బుజంబులు మూడుగాఁగ నే
నాచయముల్ తదీశ్వరు లఁ నంత ముదంబుధిఁ దేలి; రంత దా
నోచిన నోముపంటలగుఁ నూత్నమనోరథ సంచయంబు లెం
తో చలరేగ రాజమణిఁ యొప్పుగఁ గాపుర ముండె నయ్యెడఁ. 245

మ॥ మును “పింగ్లాండు”ననుండి ఢిల్లినగరంఁ బుణ్ జేరఁగావచ్చు వ
స్తునికాయంబుల రేవు వీడు పిదపఁ నూరత్పురీ మాగ్గముఁ
గొని యీశాన్యపు భాగమం దరుగుచుఁ గుంభల్మియర్కోట ప
జ్జనె శైలంబుల దాటఁజేయుటయ యాఁ చారంబుగా సాగెడిఁ. 246

గీ॥ నొగలపై నాదమటచి నిఁ ద్రఁగను చోదకులను శకటమ్ములను నందుఁ గల సమస్త
వస్తువుల వృషభములనుఁ బట్టి రాజపుత్రు లిడిరి కోటను మూలఁ మూల లందు. 247

క॥ దినదినము కొల్లగొని కోటను జేర్చిన విలువగల బిఁ డారమ్ముల పె
ల్లన భాగ్యసమృద్ధంబై తనరె సామగ్రి బలముఁ ధరణీసునకుఁ. 248

సీ॥ అన్నిమూలలనుండి యరుగుదెంచి ప్రతాపుఁ జేరు వీరుల సంఖ్యఁ చెప్పరాదు;
దైనందినప్రవృఁ ధంబుగ నేనాబలంబును గోశబ లంబు దనరె;
జైత్రయాత్రారతుల్ జరపి ప్రతాపుఁడు శత్రుల సర్వనా శన మొనర్చె;
హారావలీసీమ నచిరకాలమున ముప్పదిరెండు కోటలు పట్టువడియె;

గీ॥ నా ప్రతాపేంద్రు దిగ్విజ యాంకకథలు గుహలు లోయలు దేశంబు గూడ నిండి
బూరటిలి పొంగి పొరలుచుఁ బోయి ఢిల్లీ చేరి సూటిగ నక్కరు చెవిని మ్రోసె. 249

గీ॥ ఆంతరంగికులగు నమాఁ త్యాగిణులను వాహినీపతులను సభా భవనమందు
నవసర విశేష సభకు రం డనుచుఁ జేర్చి కడు విషాదంబు దోష న క్కరువిభుండు,

—*) అక్కరు సార్వభౌముని విషాదము. (*—

సీ॥ “అకట! దేవేరీమఁ హ దుర్గమున నైన్యపటలితో నోడె మా బాజు ఖాను;
కుంభల్మియర్కోట గురుబలోద్ధాముఁ డబ్బల్లాపతి సనైన్య ముగను దెగియె;

నవ్వల సూర్యమ ధూళిదుర్గమునఁ గడు దర్పాభ్యుఁడు మహాబ ధ్ధాను సమసె;
నచలగృహముదుర్గ ధ మందు వాహినులతోఁ గడతేతెను ఫరీదు ధ ఖానుశూరుఁ;
గీ॥ డణఁగి వెన్నఁకుఁ బోయిన ధ యాప్రతాప సాగర మహాతరంగంబు ధ సరభసముగ
నిప్పు డుప్పొంగి యట్టె పై ధ కెత్తివచ్చె; నింక నెట్లోర్తు! మేవాడ ధ యెట్లు నిలుచు!”

క॥ అని మోము డిల్లవడిపోయినఁ గని హరివిజయసూరి ధ “యిన్నేండ్లు రణం
బును దఱుముచు నడవఁగనోపని రాణాగారి కింత ధ బల మెటు లొదవెన్!” 252

సీ॥ అనిన నక్బరువిభుం ధ డతని వీక్షించి “భామాసాహియను పూర్వ ధ మంత్రి యొక్కఁడు
పర్తి యాకడనుండి ధ వచ్చి దూరపుసీమ కరుగుచున్న ప్రతాపు ధ నడ్లగించి
కేవల ధర్మదీ ధ ట్నావర్తనము మాన్చి రాజనీతిప్రకా ధ రమ్ముఁ గఱపి
గణుతికిమీఱు పై ధ కము వేయుబుడ్ల నంపించినాడని మొన్న ధ వేగు లనిరి;

గీ॥ యాత్మదేశంబు విడి సరి ధ హద్దు దాటి చనఁగనున్న ప్రతాపుఁడు ధ మనసు మార్పు
కొని సమస్త బలం బొన ధ కూర్పుకొనుచు నీమహాసంగరారంభ ధ మిట్లు చేసె.” 253

క॥ అన జైనగురునరేణ్యుం డను! “భామాసాహి త్యాగ ధ మతివంద్యం; బ
య్యనఘంబు పాత్రదానంబునను గృతార్థతను గాంచి ధ పుణ్యుం డయ్యెన్. 254

మ॥ పెనుకష్టమ్ముల ముద్గి కాంతి చెడి పి ధ ప్షిక్ దేలు నాదేశమా
తను సేవించి సకాలమందు నిరతో ధ ధ్ధారంబు గావించు పా
వనభాగ్యం బది పూర్వజన్మమునఁ గొ ధ ల్వక్రాని పుణ్యంబు చే
సిన శుద్ధాత్ముల కబ్బు; దక్కొరులకుఁ ధ సిద్ధిప దెప్పట్టునన్. 255

క॥ భామాసాహిబుధేందునిదా మహిత యశో విభూతి ధ యజరామరమై
భూమియు దివమును నిండు; మహామహుఁ డతఁడనఁగ, నక్బ ధ రార్తిక్ బడుచున్,

మ॥ “మన కీరీతి సభాముఖంబునను “భా ధ మాసాహి పుణ్యాత్ముఁడం
చని, కాడంచని” చర్చ యేటికిఁ! బ్రతా ధ పాధీశ్వరున్ గెల్చి యా
యన నోరన్ దన కే నధీశ్వరుడనం ధ చన్నింతు నం చాస లుం
డెను గొండంతలుగాఁగ; నిప్పు డవి యూ ధ డెన్ నామనం బేర్చుచున్. 257

సీ॥ పదునైమలతు ల ధ శ్వబలుంబు పాదాతిబల మేబడైరు ల ధ క్షులును గలిగి
యర్వి నెల్ల జయింప ధ నోపువారు పదాఱువందలు వాహిని ధ పతులు గలిగి
విశ్వం బదరఁ బది ధ వేల పిరంగులు దశసహస్రద్విప ధ తతులు గలిగి
వరుసలు వరుసలై ధ పరగు భండాగారభవనముల్ నిండ ద్ర ధ వ్యంబు గలిగి

గీ॥ రాజరాజుల గెలిచి వి ♦ క్రమము వలచి భరతఖండ మేలెడు సార్వ ♦ భౌముడనయి
పేదయగు ప్రతాపున కోడి ♦ బెండువడినఁ జీ' యనఁగఁబోదె జగము! నాసిగ్గుచెడదె!

సీ॥ రాజ్యంబు లేక దు ♦ ర్గబలంబు లేక సైన్యబలంబు లేక ద్ర ♦ వ్యంబు లేక
సాయమేమియులేని ♦ సమయంబుననె మహారాజాప్రతాప దు ♦ ర్వారమూర్తి
యవనుల గళముకొ ♦ ట్టయి రణంబుల బలిగొట్టెలుగాఁ జేసి ♦ కోయుచుండె;
బలవంతుఁడును ద్రవ్య ♦ వంతుండు దుర్గవంతుఁడు రాజనీతినుం ♦ తుండు నయ్యె;

గీ॥ దొలుత నణఁపరాని మహాస్త్రి; తోడు దవిలె గాలి; యింక లోకమంతయుఁ గాల్పుటరుదె
యతని నెటుగెల్తు నను చింత ♦ యంతకంత కెచ్చె; దెర వేది దోఁప; దిం ♦ కేమిసేతు!

మ॥ కల వా యింద్రునికేని లేని పలు భా ♦ గ్యశ్రీరతుల్; పాద మి
య్యలపై మోవఁగనీక కొల్వఁగల వా ♦ రెన్నేని కోట్లుండు; లే
సిలుగుల్ వైబడ; వా ప్రతాపుడెస నా ♦ చితాగ్నియుఁ గేతకీ
దళగర్భమునఁ జేరు నాగువలె డెం ♦ దం బాది కారిం చెడున్.

260

గీ॥ అమరులకు లేని భోగభా ♦ గ్యము లొనరియునా ప్రతాపునిదెస నీర్వ్య ♦ నడఁగుచుంటి;
నేమి లేకున్న దేవుని ♦ కృప గడించి యతఁడు లోకాతిశాయి శౌ ♦ ర్యమున మెఱయు. 261

మ॥ అకటా! యక్ష్మరువాసి లోకములు కొం ♦ డాడంగనే కాని యే
టికి నెక్కున్! నిఱుపేదతేని నొకనిన్ ♦ డీకొంచు గెల్వంగఁజూ
లక యల్లాడుచునుండె నంచు జగముల్ ♦ నవ్వంగ జీవింపనే
టికి! బ్రాణంబులవైననే విసువు పు ♦ ట్టెన్! వేదనల్ హెచ్చెడున్!.

262

మ॥ అని నిట్టూర్పుచుఁ బాదుశాహి కడు దై ♦ న్యం బాద నిర్వారదీ
పనిభంబై కనుపట్టెఁ గొల్పు; సభికుల్ ♦ ప్రాభాత చంద్రోపమా
ననముల్ వంచిరి; మానసింహుఁ డరిమా ♦ న ప్రాణ విధ్వంసన
ధ్వనితాశాంత యశో విశాలుఁ డపు డ ♦ క్షుల్ నేత నీక్షించుచున్,

263

—*)మానసింహుఁ డక్ష్మరు సార్వభౌమునకు మనస్తాపోపశమనంబు చేయఁబూనుట (*—

సీ॥ “అరిరాజమర్దనో ♦ ధృరశక్తి గాంధారసీమ నీసీమగాఁ ♦ జేసినాడ;
నడిగినంతనె పోయి ♦ గడియలో ఢిల్లికిఁ గాశ్మీరమును దెచ్చి ♦ కలిపినాడఁ;
మానవుల కసాధ్య ♦ మైన కాబూలు గెల్చి భవత్పందబులఁ ♦ జేర్చినాడఁ;
గడు విశాలములు వం ♦ గవిహారదేశముల్ గెలిచి నీకు యశంబుఁ ♦ గొలిపినాడఁ;

గీ॥ దలలు బలియుట గెలువగా ♦ నలవిగాని దేశముల నెన్నియేని సం ♦ దిటనుబట్టి
నీకు లోబడజేయు ని ♦ ర్విద్రశౌర్యపరుడ నేనుండ! నీకేల ♦ వనట మునుఁగ. 264

చ॥ వ్యవధి లవంబులేని కల ♦ హంబుల పెల్లునఁ జిక్కి, రాజకీ
య వితత కార్యజాలముల ♦ యందు మునిగి, విదేశమందు నుం
డవలసి కొన్నిమాసము లె ♦ డంబు జనించి ప్రతాపుతోడి యా
హవము నువేక్షచేసినటు ♦ లాటయు నిక్కమ! యేమి చేయుదున్! 265

మ॥ అవనిఁ జూడ్కులు వాల్చి నీ వడలి దై ♦ న్యం బాదినన్ నామనం
బవియున్; నాకుఁ బ్రతాపసింహునకు బా ♦ ల్యంబాది వైరానిలం
బు విజృంభించుచు నేటి కింకను మను ♦ బున్ గాల్పుఁ! జల్లారలే
దు; వితాసేయక తాకి నొంచి యుడికిం ♦ తున్ మూదలింతున్ బ్రభూ! 266

సీ॥ చీమయుఁ జొరని కా ♦ శీర్ష దేశములోని కొండలన్నియుఁ బిండి ♦ పిండి యయ్యె;
మనకుఁ బరిషియాకు ♦ మధ్య సాంద్రాటవుల్ పగిలి బీటలువాటి ♦ బాట లొసఁగె;
దక్షిణాపథము విం ♦ ధ్యము పాదఘట్టనగురుత కోర్వక భూమిఁ ♦ గుంగి పోయె;
సీగ కనువుగాని ♦ హిమగిరిప్రాంత రాజ్యములెల్లఁ దలక్రిందు ♦ తామఁ దిరిగె;

ఆ॥ నాప్రతాపుఁ డెంత! ♦ యాతని బలమెంత! త్యాగ మెంత! యతని ♦ ధైర్య మెంత!
పోవనిమ్మటంచు ♦ నే వీడితినిగాని కన్ను దెలుప నెపుడో ♦ కాలిపోఁడ! 267

సీ॥ ఆఫ్రికాఖండంబు ♦ సంతయుఁ దెచ్చి వంగమహంబురాశిని ♦ గలిపి వైతుఁ;
బ్రా్లేయశైలంబుఁ ♦ బాదుతోఁ బెకలించి యావరణాచలం ♦ బవలఁ దోతుఁ;
నీపదమ్ములచెంత ♦ నీలోత్పలంబుగా నీలాంబురాశి ద ♦ కోలు సేతు;
నుత్తరకురుభూము ♦ లొకక్షణంబున గెల్చి గురుదక్షిణగ నీకుఁ ♦ గుదురు పఱతు;

గీ॥ నాసియాఖండ మెల్ల నీ ♦ యాజ్ఞ నుంతు; నిట్టిచో నొక్కమేవాడ ♦ యెంత నాకుఁ;
తెలియవే మద్భుజాబలో ♦ దీర్ఘశక్తి! తలుపుల న్నింగువాని క ♦ పుశము లెంత! 268

క॥ కావరము పెచ్చు పెరిగిన మేవాడఁ బ్రతాపసింహు ♦ మ్రింగుటకై నా
జీవితము మీఁదుదీయుదు; నే వెలితికి సంధు దొఱక ♦ నీయకు మెడఁదన్. 269

క॥ ఈపని నెఱవేర్చనిచో నాపేరునఁ బిల్వబోకు” ♦ నా విని యక్కర్
భూపతి యందఱు గనుఁగొని “యాపగిది నిఁకెంతకాల ♦ మిటు వేఁగింతున్! 270

సీ॥ మేవాడజయము న ♦ మ్మి యనేక లక్షలు సేనల నాహుతి ♦ చేసినాడ;
సమరసన్నాహముల్ ♦ జరుపుచోధనము కోటులుఁగోట్లు నట్టేటఁ ♦ గలిపినాడ;

నొక్కొక్కరు జగంబు ♦ నువ్వెత్తుగొనెడు చమూనాయకులను గో ♦ లోపియినాడ;
 నికవదేండ్లుగ క్షణం ♦ బేని వీడని మానసికదుఃఖవరత శో ♦ ప్పిల్లి నాడ;
 గీ॥ బడగరాని కష్టంబులు ♦ పడిన వాడ; నడువరాని దుష్పథముల ♦ నడచినాడ;
 నక్టేయాశించియాశించి ♦ యాసలుడిగె; దాల్చియుడివోయె; మిగులసం ♦ తాపమయ్యె.
 మ॥ ఎవరైన జెప్పినగాని నమ్మకము నా ♦ కింతేనియైన లేదు; నే
 నెవరినో గోరను సాయము సలుప ర ♦ మీ! యంచు; నా కెవ్వరైన
 లనము మేలొనరింపలే; రుజక కా ♦ లంబెల్ల నందంగరా
 ని వృథాశారతిఁ జెల్లె; జింత యొకఁడే ♦ నిల్చెన్ మదీయాంశమై. 272

గీ॥ వీడిచనెదె ప్రతాప! మే ♦ వాడ సీమ! చాలు నికమీద “దవగతి ♦ స్రవ”యటంచు
 మమగతిర్మమ”యనిచింత ♦ మానియుంటి; గూళపాటుండునాకొంపఁ ♦ గూల్చెనకట!
 గీ॥ ఏమి చేయును! నాచింత ♦ యిపు డొకింత యణగఁగల త్రోవలేదు; నా ♦ కతనితోడి
 పోరు తలమున్ను లయ్యె” నం ♦ చీరసమున నిలువ, నబ్బారురహిమాను ♦ గళము నెత్తి,
 —*) అబ్బారుహిమాను పృతాపసింహుని గుణగణములను గీర్తించుట. (*—

సీ॥ “రాజు లాత్మాంఘ్రినీ ♦ రజముఁ గొల్పఁగఁబొల్పు రాజయోగానంద ♦ రమ్యమూర్తి,
 జన్మదేశమునకై ♦ సర్వస్వ మర్పించు నసమాన దేశ భ ♦ క్రాగ్రిగణ్యుఁ;
 డంబుజాతాప్త మ ♦ హావంశదుగ్ధాబ్ధి జనియించు సంపూర్ణ ♦ శశభరుండు;
 చతురభివృత్త మహీ ♦ చక్రి మర్పించిన నంట నొల్లని మహా ♦ త్యాగ ధనుండు;
 గీ॥ పౌరుషభగీరథం డట్టి ♦ ప్రభువరుండు మన కులమునఁ గాఁ దిక లోక ♦ మునను గలుగు
 నేకులమ్మున లేడు నా ♦ యెఱుఁగుదాడ; నుత్తమోత్తముఁ డతఁడందుఁ ♦ జిత్తగింపు.

సీ॥ అంశమందున సహ ♦ ప్రాంశు లీనెడు రవిధ్వజరాజము గరుడ ♦ ధ్వజముగాఁగ,
 నద్వితీయంబు “ఖం ♦ డా”ద్విధారాకృపాణంబు దుర్దంతనం ♦ దకముగాఁగ,
 మైండ్ దొడుగు హే ♦ మతనుత్రాజంబు రంగారు పీతాంబ ♦ రంబుగాఁగ,
 విలువైన మగతాలు ♦ గులుకు కల్కితురాయి రమణీయ బహ్ని ♦ ర్హమ్ముగాఁగ,
 గీ॥ బుండవీకములకుఁ దోడఁ ♦ బుట్టువైన వెడడ కనులు కృపామృత ♦ వృష్టి గురియఁ
 గదలివచ్చి హస్తీఘాటు ♦ కడఁ బ్రతాపరాజనారాయణుండు ద ♦ ర్శన మొసంగె. 276
 సీ॥ ఐరావతంబుపై ♦ నరుడెంచు నిర్జరసార్వభౌముని మేలు ♦ చక్కఁజేసి,
 వృషభవాహన మెక్కి ♦ యే తెంచు కైలాసవాసు విలాసంబు ♦ గాసి చేసి,

హంసరాజము నెక్కి యరుదెంచు భారతీశ్వరుని రూపవిభూతి భంగపఱచి,
 శిఖరాజవాహన శ్రీమీఱ వచ్చెడు స్కందు నందము నెంచు డిందుపఱచి,
 గీ॥ మనుజపతిమాళి మన్మథ మన్మథుండు చైతకాశ్వముపైన సా త్కూర్పించి
 దివ్యదర్శన మిచ్చె; నా తేజమునకు నంజలి ఘటించి, యాత్మోప హార మిడుదు.
 గీ॥ ఆ తిభిభవన కల్యాణ ప రాయణుఁ గనినపుడె, యాత్మావలోకనం బయ్యె నాకు;
 నని ముగిసి ఢిల్లఁ జేరి నే నరసిచూడ నాత్మ యలనికై నీకు దే హంబు దక్కె. 278

మ॥ అకటా! నీవలె ధర్మముల్ దెలిసి రా జ్యం బేలఁగాలేడో! మ
 చ్చికమై భూప్రజఁ బుత్రులఁబలెఁ గృపా శ్రీఁ జూడఁగాలేడో! పా
 యక వర్ణాశ్రమధర్మపద్ధతి తిరం బై నిల్పఁగాలేడో! యె
 దుకు నాతండు స్వతంత్రుడై నిలువఁ గా దో! యాన తీఁ గోరెడఁ. 279

సీ॥ తలఁగని రణములఁ దగులుకొన్నను స్వధర్మత్యాగ మాచరిం పంగఁబోడు;
 తినఁ దిండిలేక కుం దెడునప్పుడైనను దైవభక్తి యొకింత తలఁగనీయఁ;
 డనుపమాన ప్రవ ర్తనమున జగమున కాచార్యపీఠమై యలరినాడు;
 స్వాతంత్ర్య సమర దీ తా నిబద్ధాత్ముడై సతతోపవాసముల్ సలిపినాడు;
 గీ॥ కలియుగంబున నిట్టి యో గ్యతముఁ గనము! వెట్టినిని నన్ను జగము భా వించుఁగాక!
 యినకులంబు గాలించి చూచినఁ బ్రతాపు నంతటి మహాపురుషుఁ డుండఁడని వచింతు.
 గీ॥ ఆ మహారాజ కీర్తిచం ద్రాతపమునఁ జల్లఁగా జీవితమ్ములు జరపుకొనుచు
 మనము సమకాలికులమాచు మనఁగలిగితి; మిదియ దేవేంద్రభోగముఁ చెన్నవలయు.

మ॥ ప్రకటశీకర మామహాత్ముని క్షమా భావంబు శ్రీరామర
 క్షకదా మీ; కతఁ డాసనొందుచు “వనా శా”నిమ్ముగఁ దాటి చెం
 తకు విచ్చేసిన యానిమేషమె భవ తైరుష్క సామ్రాజ్యల
 క్షికి నూతేడులు నిండు నిక్కమని ఘోషింతు నిరాఘాటతఁ. 282

సీ॥ ప్రతిలేని వైభవ పాభవంబులు నీవు నెఱపు నీ హస్తినా పురమునందు
 గాఢాంధకారసం గతమైన యొక నాటిరాత్రి మొంటరిగ నా రాజమాళి
 యడుగు పెట్టెనయేని నాసడి తెలియుచు క్షణమున లేచు న ఖండసేన;
 విడక నీ విందుండ వీతానా! పాటిపోవలయునో యోజింప వలసియుండు;
 గీ॥ శ్రీరమాభర్త సాక్షాత్క రించినట్టు లాప్రతాపుఁడు కనుపించు నపుడు, నీకు
 సేవకుడ నేనె నీసేవ చేయఁగలనా! యవలఁ దొలఁగుదునో! తెలి యంగ రామ.

మ॥ మఱి యేదే నొకకారణంబుమెయి కం ♦ పం బొంది తూగాడి యీ

ధరణీచక్రము సర్వ మొక్క మొగిల బా ♦ తాళమ్మున గుంగి యు

క్కఱినన్ సుంత చలింపబోవను; బ్రతా ♦ పాధీశు సత్కీర్తి కె

వ్వ రపాయం బొనరింపఁ బూనినను నో ♦ ర్వబోవఁ బ్రాణాలతో!

284

సీ॥ ఒక నృపాలకుఁ డేలు ♦ నొక్క రాష్ట్రంబులో నొక టంకసాలలో ♦ నుద్భవించి

పరిపరివిధములై ♦ పరగు నాణెములట్లు మతము లన్నియును నీ ♦ షీతి రహించు;

మనుజుల నుద్ధరిం ♦ పఁగ వీని నేర్పఱచిరి బుధుల్ లోకప్ర ♦ సిద్ధమతులు;

పృథిమతంబునను న ♦ వ్లత యుండనే యున్న; దీశ్వరదృష్టిలో ♦ నిన్ని సమము;

గీ॥ లన్యమతమువాఁడు పృతాపుఁడనకు; డతని దుత్తమోత్తమమతము; ముర్త్యుండు మాతృ

దేశమున కప్పువడె నంచు ♦ దెలియని మన యావనమతం బొకండె ని ♦ రర్థకంబు. 285

చ॥ కటకట! యామహాత్ముఁ డొక ♦ కైవడి లోబడఁ; డీవును జగం

బెటులను నిల్వసేవు; శ్రమ ♦ మింతయు నొక్కని గెల్వనేకదా!

గుటికెడు పాలకై పొదుగుఁ ♦ గోయుదురే! యొకపండుకోసమై

విటపముఁ గూల్తురే! ఫలము ♦ వెల్లి శ్రమం బధికంబు గాదొకో!

286

సీ॥ రాజపుత్రకులు దు ♦ ర్వారవిక్రమయుతుల్; తెఱవ లత్యలఘుసా ♦ ధీమతల్లు;

లాకులమ్మున బాలుఁ ♦ డైన వీరులలోన నగ్గిగణ్యులనైన ♦ నడఁపఁగలఁడు;

పరిపుల్లనురుచిర ♦ ప్రమదావనవతంస; మనుషమ నిత్య క ♦ ల్యాణసీమ;

పరమశోభన నిత్య ♦ వైవాహికగృహంబు; త్మానతీ కంఠ ము ♦ క్రాస్త్రజంబు;

గీ॥ నైన మేవాడపై కేగు ♦ టనుచితంబు; రాజపుత్రులఁ దొడర ఘో ♦ రతమపాప;

మాపృతాప పురోగమ ♦ మైన కులము దండనకు నర్హమే! మొక్కఁ ♦ దగునుగాక.

గీ॥ దైవమును దూరముంచి యిం ♦ దాఁక వారి కాచరించిన కొండంత ♦ యఘమ చాలు;

నిక భూదేవి భరియింప ♦ దెప్పు డెవరి కెచట నేగతి పట్టునో! ♦ యెవ్వఁ డెఱుఁగు!

సీ॥ నాల్గేండ్లవాని నిం ♦ తగఁజేసితివి; చదువులను నేర్పించితి; ♦ బుద్ధి గఱపి;

తున్నతోద్యోగ సం ♦ పన్నునిఁ జేసితి; కూరిమి వియ్యంబుఁ ♦ గూర్చి యుంటి;

ఏ దేహమే నీది; ♦ యీ ప్రాణమే నీది; యీ జీవితంబె నీ ♦ దెల్లయపుడు;

నా శరీరమ్మునం ♦ దలి రక్తమునఁ బ్రతిబిందు వెల్లపుడు నీ ♦ పేరె పలుకు;

గీ॥ నీదు సేమంబు నెంచి ని ♦ ర్హిద్రయశము నెంచి నీయెడ గౌరవ ♦ మెంచి నీదు

పృథుత కేవేళ మేలెంచి ♦ పలుకు నాదు పార్థనముఁ ద్రోసిపుచ్చుకు" ♦ మనెడు నంత,

—*) అబ్బూరహిమాను మాటల కందలు హర్షించుట. (*—

సీ॥ “ఈమాట లోకమెం ♦ జేని నాదలదాల్చ విహితమా”ననె హరి ♦ విజయసూరి;
“యద్దిరా! యియ్యవి ♦ యమృతవాక్యంబులు తథ్య”మనియె సూరి ♦ దాససుకవి;
“రాజపుత్రులతోడ ♦ రణ మొనర్చుట కలుషమ్ము పొ”మ్మనె ఖేరి ♦ స్తామసీషి;
“యాప్రతాపుడు దేవు ♦ నవతారమేయని విశ్వసింతు”ననియె ♦ బృథ్వీరాజు;

గీ॥ నంద తాడెడు మాటల ♦ నాలకించి, యందు నందును గల యుక్తు ♦ లాదరించి,
యాత్మభావంబుఁ గొంత గో ♦ ప్యముగ నుంచి, చిటునగవు వెల్వరించె న ♦ కృరువిభుండు.

—*) మానసింహుఁడు యవనసభను దృశీకరించి మాటాడుట. (*—

క॥ అందఱను గలయఁ గని వగ చెందిన మదితోడ మాన ♦ సింహుండును “మీ
రంద తెలులఁ దఱిమిన నాకుం దోచినయట్లు నడచు ♦ కొనఁ గలవాడెన్. 291

గీ॥ ఆ ప్రతాపుడు భృతి యిచ్చి ♦ యాదరించు భట్టులవిధానఁ బొగడంగఁ ♦ బాలుపడితి;
రార! యాత్మాభిమాన మిం ♦ తైనలేక యేమి చేయుదు! మీశౌర్య ♦ మిట్టులుండె.

మ॥ ఇదె నే గాదని పట్టు పట్టితినయే, ♦ నిందున్న యీమంతులున్
పదునార్వందలు వాహినీశులు ప్రతా ♦ పత్సాధిపున్ జేరి న
న్నెదిరింపన్ జనుడెండు మీర; లిటుపై ♦ నే మాదురో చూతు; రు
నృదశార్దులము చెంగటన్ నిలువ వీ ♦ మార్జార గర్జారృటుల్. 293

మ॥ పరు లాతేని గుఱించి యేల పలుకన్! ♦ బృత్యేక శత్రుత్వముల్
వఱలున్ నాకుఁ బ్రతాపసింహునకు; నం ♦ బర్సేనతో నేగి యు
ద్ధరశౌర్యంబునఁ దాఁకి యాతని జయిం ♦ తున్; మానసింహేంద్రుఁ డా
క్కరి సాయంబు నపేక్షసేయమికిఁ దా ♦ రాగంబు చూపించెదన్. 294

గీ॥ సేనలు ధనంబు రాష్ట్రంబు ♦ జీవితంబు నతని గెల్వంగ నర్పింతు” ♦ ననుచు రాద్ర
ముల్లసిల విజృంభింపఁగా ♦ నెల్లవార లేమనఁగలేక నిల్చి; రా ♦ పృథ్వీరాజు, 295

—*) పృథ్వీరాజు మానసింహు నధిక్షేపించుట. (*—

సీ॥ అతిపావనుఁడు ప్రతా ♦ పాధీశు నెవనిగా విశ్వసించితివా! ద్వా ♦ విశతియగు
రాజపుత్రీక మహా ♦ రాష్ట్రంబులకు రాజులకు నగ్గిగురుఁడు; కా ♦ లంబు చక్క
జరిగియుండినను నం ♦ దఱు రాజపుత్రు లాధన్యు నంఘ్రుల మ్రోల ♦ దాసులెకద!
శ్రీసలుంబాకృష్ణ ♦ సింహేంద్రుచే మొట్టబడి తల దిమ్మెక్కి ♦ పడియెయుండు;

- ౮॥ పాదుశాహి ప్రాపు ♦ పట్టి మిన్నందుడు, వా దినములు మఱచి ♦ తయ్య! యిప్పు
డీక తోక దొడిగి ♦ యీగ బెబ్బలియైన సాటి మాట నీక ♦ పాటి కెక్కె. 296
- సీ॥ సైన్యాధిపతులు ప ♦ జ్ఞనుజేరి “కైలవారాసీమ ఫలవృక్ష ♦ రాజి నరులు
నఱకిరి, తిండి చే ♦ కుర”దన్న నవ్వుచు “వైరులు చెఱుపంగ ♦ వలనుపడెడు
తిండి చేకొనుట సం ♦ ధిలె లోప, మింక శాలిపులెల్ల సంవత్స ♦ రముల కొలఁది
పనిచేసి చెడుపనో ♦ పని తిండి జాతుఁ, బచ్చిక రుబ్బి గొట్టెలు ♦ చేసి తింద”
- గీ॥ మనుచుఁ బంపొమ్మిదేండ్లు తో ♦ యమును గడ్డి తినుచు సతతోపవాస ము ♦ నిన తపస్వి,
యతనిదెస వ్రేలుచూపు శౌ ♦ ర్యపరుఁ డున్నె! విశ్వమంతయుఁ ద్రుటినెంత ♦ భింపఁజేయు.
- గీ॥ దేవపూజార్హుఁ డతని నిం ♦ దించి నీవు గురువులకుఁ బంగనామమల్ ♦ గూర్చుటయ్యె;
రేగి గుడ్డు పిల్లను వెక్క ♦ రించుటయ్యె; వినఁగ లేము, పాపాభిని ♦ మునుఁగ లేము.
- సీ॥ భాగ్యంబులెన్ని సం ♦ పాదించియున్నను, నెన్నేని భోగంబు ♦ లెసఁగియున్న,
రవి ప్రకాశించు నీ ♦ రాజ్యమంతయుఁ గొన్న, జయముపై జయ మొంది ♦ చక్క-నున్న,
విక్రమ సూచక ♦ బిరుదముల్ వేలున్న, జెల్లుబడియుఁ దద్దఁ ♦ జెలఁగియున్న,
నిది యేమి యని యెరుఁ ♦ డెదురాడకున్నను, ధరయెల్ల మనయాజ్ఞఁ ♦ దాల్చియున్న,
- గీ॥ ఫల మొకింతయు లేదు; రాఁ ♦ గల యుగముల జేశవిద్రోహులకు వంశ ♦ నాశకులకు
నాత్మగురుదూషకుల కుదా ♦ హరణముగను నెల్లరును జూపఁగలరు వే ♦ లెత్తి మనల.
- గీ॥ బ్రదికి నన్నాళ్లు లీప్రగ ♦ ల్బములతోనఁ దెల్లవార్చితి జీవిత ♦ మెల్ల, నఱుక
దురమునకు నంపకాడవై ♦ తుల్కిపడెను; పుణ్యపురుషార్థముల చింత ♦ బుద్ధి జొరదె.
- మ॥ అకటా! కానలఁ బుట్టి యందె బలితం ♦ బై జాలియే లేని ఘా
తుకసత్వంబులు గూడ నాత్మకుల జం ♦ తుచ్చేదము మాని వే
ఱొకఁడు గుఱి భరించుచుండు! నిజధ ♦ ర్మోద్వాసము జేసి స్వీ
యకులధ్వంసము చేయుచుంటివి; మను ♦ ష్యల్పంబు చే దయ్యెనే! 301
- సీ॥ పాలమున్నీటిలో ♦ పల నెన్నోవస్తు లుద్భవ మొందె; నొక చంద్ర ♦ దర్శనమున
నుప్పొంగుచుండుఁ బ ♦ యోధి; యట్టులె రాజపుత్రి పావనకులాం ♦ భోధియందు
మనమందఱము జనిం ♦ చినను రాణా కీర్తి చంద్రుడయే తదు ♦ ల్సాహకారి;
మేవాడకే గాద యీ ♦ విశ్వమునకెల్ల నతఁడు వీరుఁడు గురుం ♦ డగుచుఁ బాలించె;
- గీ॥ నట్టి స్వకులదీపకు స్వామి ♦ నాత్మవేత్త నిరత మాదలఁ దాలించి ♦ చరణపూజ
సలుపక తృణీకరించు వి ♦ శ్వాసహంత యిలను మననేమి! పరలోక ♦ మేగనేమి! 302

గీ॥ పూలదొరసాని మల్లెపూ ధూచువలకు నేను సాధారణమైన నేలనె యనుఁ
గన్నెత్తోట; ప్రతాపునిఁ గన్న పిదపఁ దనరె భూదేవి నిజము పు త్రవతి యగుచు.

గీ॥ భరతఖండ మహాలక్ష్మిఁ భాగ్య మయ్యె”నని ప్రతాపుని యశముఁ గీర్తనముసేయుఁ;
బాదుపాచెవి నిలు గట్టి పచ్చివిసము న్నెత్తఁ దగునయ్య! విసపాల విత్త వగుచు! 304

చ॥ యవన మహామహీశ్వరుఁ డు దారహృదంతరుఁడౌట నెందు నె
ద్దెవ రెటు లాడినన్ విని స హించు నటంచుఁ బ్రతాపదేవుఁ గూ
ర్చి పృథగ నింద లాడెదవు! చేసిన పాపమె చాలుఁ జాలు! నా
చెవులకుఁ జేదు గ్రమ్మెడు; ని సీ! యని ధిక్కృతిఁ జూచి నిల్వఁగన్, 305

క॥ వడిఁ దోడఁ దొక్కు భుజగము వడువున నంబరువిభుండు పైదూఁడదొడం
గెడు సడిఁ గనుఁగొని యక్కరు కడు సమయస్ఫురణ గలిగి కార్యజ్ఞుడై. 306

—*) అక్కరుసార్వభౌముఁడు శాంత వచనములు పలుకుట. (*—

చ॥ “పలువురు మీరు మీ హృదయ ధావములన్ దెలియంగఁగోరి నే
సలిపితి నాతనిన్ గుఱించి చర్చ యొకింత; కలంతవట్టు మీ
పలుకుల సారమున్ విశద భంగి నెఱింగితి! నా మనంబునన్
గల తెఱఁ గంతయున్ దెలియఁ గా వినిపించెద; నాలకింపుడే! 307

చ॥ సమరము లొక్కరితఁ గొన సాగఁగఁజేసితి; నిట్లు కొంతకా
లము కడచన్న నొప్పుడె చ లంబఱి నాదు ప్రభుత్వమాయ; ని
క్కముగఁ బ్రతాపభూపు నెడఁ గల్గ దొకించుక యీర్ష్య నాకుఁ; గ
య్యములను బొద్దుపుచ్చుట పి యంబనఁ జెల్లున! యెట్టి వారికిన్! 308

గీ॥ ఆ మహానాయకవతంస మాప్రతాపుఁ డెన్నిగతుల యోజించిన నన్నుఁబోలు
కోటి సార్వభౌములు చేరి కొలువఁదగిన తూత్రనిధియను మాట వ జాలిలమూట.

సీ॥ ఆరమణీయ దు ర్వారతేజోమూర్తి సందర్శనమున నా సంద మొంద
వలయునటంచుఁ గొం డలుఁ గోట్లుగా నాకుఁ గోర్కలు మదిలోనఁ గొనలుసాగుఁ!
గాని యిన్నేండ్లుగాఁ గాలమంతయు నిట్లే కడచె; నా కట్టిభా గ్యంబు గలుగ;
దతని దర్శింప నా కర్హత యున్నదే యని పలుమాటలు జం కడరు చుండు;

గీ॥ గురువు దైవంబుఁ జూడక కూర్మిరబుద్ధి నామహారాజునకును జే నైనదాడ
నెగ్గు గావించి తగుదునం చివుడు పోయి చేరి సాన్నిధ్యమున నిల్వ సిగ్గు దోచు.

గీ॥ ఆమహాభాగు-కీర్తిగాఁగ్గనామృతమునఁ జిక్కువాఁ డెల్ల ననునిండ ♦ చేసి తీటు;
 పతి ధవళమైన యాతని ♦ యశము వోలె నాదు డుష్కీర్తి శాశ్వతం ♦ బై దనర్పు.
 గీ॥ నాడు జీవితశేష ముం ♦ తయుఁ బ్రలాపు సేవఁ గడిపినఁగానిదు ♦ మ్మీర్తి పోవ;
 దాధరాధీశుతోడివి ♦ రోధమునకు నీళ్లు విడిచి నే నురక శాం ♦ తించువాడ. 312

ఆ॥ బ్రతికి నన్ని నాళ్లు ♦ బ్రదుకము! రాజ్యతృప్తకును మేరగ లదె! ♦ చాలు నున్న
 దానితోడఁ దృప్తి ♦ దనరుట మేలయఁ బలికిఁ మానసింహు ♦ వైపుచూచి,
 గీ॥ వట్టి పాండవబీడు మే ♦ వాడసీమ, పరక పాతికె గాని లా ♦ భంబు గలుగ;
 దా మహారాజు దేశంబు ♦ సాతఁడే గ్రహింపని మ్మింక; నష్టం బ ♦ దేమి మనకు!
 క॥ కడచనే నేబదియేడులు; ముడుతలువడి తెల్లవడియె ♦ మోమును బొమలుక;
 గడిమి చెడె; నొడలు సడలెను; గడు వృద్ధుడే నైతి; శాంతి ♦ గానఁగ నైతి. 314

మ॥ సకలప్రాభవవైభవంబులఁ ఘోషల్ ♦ సామ్రాజ్య మేలంగఁద
 గ్గ కుమారుండు 'సలీము' దేహము చెడం ♦ గాఁ ద్రాఁగుబోతయ్యె; మా
 మక చిత్తంబును బొయకుండు నిది మ ♦ ర్మచ్ఛేదియై! దుష్టదం
 శక సంగంబున స్రగ్గు మొగ్గ యది పు ♦ ష్పంబై గుబాళించునే!
 క॥ పదియేడ్లప్రాయ మాదిగఁ గదనము కదనం బటన్న ♦ కలఁతలతో న
 ల్వదియేడ్లు కడచి చనె; మన బ్రదుకులు పోరులనె తెల్ల ♦ వాతిన వకటా! 317
 గీ॥ ఆప్రలాపుతో నింక క ♦ య్యంబు వలదు వలదు, నలుపుర నోళ్ళలోఁ ♦ బడఁగఁజాల;
 మందఱము జీవితమ్ముల ♦ యందలి తుది రంగముల శాంతితోడఁ దీ ♦ ర్పంగ నిమ్ము."

(—*) అక్కరుసార్వభౌముని నిర్ణయమును మానసింహుండు సమ్మతించక పోవుట. (*—

మ॥ అని యొడ్డోలగమందు నక్కరు విభుం ♦ డాడంగ నా వాక్యముల్
 విని యంబో పతి "నీవచస్సులు మది ♦ వేధించు; విశ్వంబు భ
 స్మనికాయంబుగఁ జేయు నాజ్వలనము ♦ జల్లారె; నే దెట్లు పో
 యిన నీ వింతకె యింత మెత్తవడెదం ♦ చే నెంచనైతి బ్రభూ! 319

మ॥ ప్రమదోద్యానముఁబోలు నీయవన సా ♦ మ్రాజ్యంబునఁ గంటకొ
 గ్రమహీజంబయి నెవ్వగ్ బెనిచె నీ ♦ రాణాప్రలాపుండు; త
 త్నమదాధత్య మడంపరానియెడ నీ ♦ దర్పంబు నే నొల్ల! భ
 డ్దము నే నొల్ల" నటంచు నేల విసర్జె ♦ గాలాహినా రోజుచుక. 320

గీ॥ పరమ గంభీర మాతని ♦ వదనమందు వీర తేజో మహాలక్ష్మి ♦ ద్విగుణిత కళ
వెలిగె; సభయెల్ల మానముద్రలఁ జెలంగె; నంత నక్బరు నృపమాళి ♦ యతనిఁ గాంచి,

—*) అక్బరుసార్వభౌముడు మానసింహుని శాంతింపఁ జేయుట. (*—

మ॥ “మన యబ్జూరహిమాను శీలము జగ ♦ న్మాన్యంబు; స్వచ్ఛందవ
ర్తనుఁ; డేనాఁడు నసత్యదోషమును జెం ♦ దక్షబోని వాఁ; డేను మె
చిన వృక్షం; చితఁ డెల్లవేళలను నా ♦ శ్రేయంబె కాంక్షించు; నీ
తని మాటకొ శిరసావహింపఁదగుఁ గా ♦ దా! నాకునుకొ నీకునుకొ. 322

చ॥ సరసుఁడు; పృథ్వీరాజు; కవి ♦ చంద్రుఁడు; మాన్యతముండు; నీకు సు
స్థిరతరబంధువర్గమునఁ ♦ జేరినవాఁడు; ప్రతాపసింహు సో
దరునకుఁ గూర్మియల్లుఁడు, కృ ♦ తం బెఱుంగకల పుణ్యమూర్తి; స
త్పురుషుఁ డితండు నేర్పు హిత ♦ ముకొ దలఁదాల్చకయున్న సేమమే! 323

గీ॥ హరివిజయసూరియును భువ ♦ నైక గురుఁడు, సూరిదాసమహాకవి ♦ సుగుణరాశి,
యాఘెరిస్తాదు లందఱు ♦ నట్టివారె, యెవరి మాటఁ ద్రోయఁగ నేర్తుమిపుడు మనము.

చ॥ వితరణశాలి, రాజులకు ♦ వేల్పు, కుటీరనివాసి, లోకమ
దిత సుచరిత్రుఁడుకొ, భువన ♦ ధీరుఁడు, వీరుఁడు, రాజరాజ సం
హతులను మేటియుకొ, బరమ ♦ హంస, పృథ్వాపు నడంపఁ బూనుటల్
చతురతగాఁ దలంపకుము ♦ జాదులు వేతురె! మంగలంబునకొ! 325

⊕గీ॥ ఇప్పుడొక్కడే నిర్ణయ! మిఁక ముగింతుసభను; మేవాడగల మొగల్ ♦ సైన్యములను
జేర్చుకొని రాజధానికే ♦ జేరుడనుచు నాజ్ఞ చేయుదు”నని యక్బ ♦ రంత లేచె. 326

⊕ The annals ascribe it to a generous sentiment of Akbar, prompted by the Great Khankhanan (Mirza Abdur Rahiman) whose mind appears to have been captivated by the actions of the Rajput Prince. Pratap was indebted to a combination of causes for the repose he enjoyed during the latter years of his life; and though they may be ascribed principally to the new fields of ambition which occupied the Mogul arms, we are authorised also to admit the full weight of the influence that the conduct of the Hindu Prince exerted upon Akbar, together with the general sympathy, of his fellow Princes, who swelled the train of the Conqueror and who were too powerful to be regarded with indifference.

“Annals of Mewar”

మ॥ నెలయున్ దాటకమున్నె వార్త లలమెన్; † మేవాడదేశంబు లో
యల దుర్గంబులఁ గల్లు నమ్మొగలు పై † న్యంబుల్ గుడారమ్ములన్
దలఁగన్ బీకి సమస్తవస్తువుల వెం † టన్ గొంచు గుంపొచ్చు మో
ములనున్ వాల్చుచుఁ బోయి ఢిల్లినగరం † బున్ జేరె నల్లలన్.

327

—*) రాజపుత్రులు మఱలఁ దమ దుర్గములను బట్టుకొనుట. (*—

సీ॥ హారావళీపర్వ † తాభంగశృంగముల్ తునియలుగాఁగ దుం † దుభులు మ్రోఁగె;
నతిమంగళాకారు † లగు రాజపుత్రయోధులు గుంపు గుంపులై † తోచి రపుడు;
వారి సంబరమును † వారి యుత్సాహంబు వారి భక్తి వచింప † వశముగాదు;
తోరణగృహమాది † తుది దుర్గమునదాఁక విడువ కన్నిటిఁ బ్రతా † పుడు గ్రహించె;
గీ॥ నాటుమాసంబు లరిగెడు † నంతలోన నొక్క చిత్తూరు దుర్గంబు † దక్కఁ గడమ
యెనుబదియుమూడు దుర్గంబు, † తెల్ల దేశ, మాప్రతాపప్రభాత్తంసుఁడాక్రమించె.
క॥ తనసామంతుల నొకదినమునఁ గనుఁగొని యాప్రతాప † భూపమణియు “దే
వుని కృప రాజ్యము స్థిరమయ్యెను; యవనులతోడి పోరు † నింక నిలుపుమన్. 329

—*) ప్రతాపసింహుడు మాల్వరమును గొల్లగొనుట. (*—

క॥ మనదేశము సరిహద్దునకును నవ్వల నొక్కపురముఁ † గొల్లగొనఁగ నా
మన సయ్యె; గాని, యందలి మనుజుల బాధింపరాదు † మన కెబ్బంగిన్.” 330
క॥ అన “నీయాజ్ఞాపించిన పని శిరమునఁ దాల్చి చేయ † వాడుక యగు; నెం
దున కని యడిగి యెఱుంగము; చని నొంతుము జగము మింగు † శత్రుల నైనన్.”
సీ॥ అని సలుంబాకృష్ణుఁ † డనినఁ బ్రతాపుఁ డొడల యూచి లేచె; నం † దఱును గదలి;
రుత్తరదిగ్విజ † యోత్సాహులగుచుఁ గతిపయప్రయాణముల్ † దీర్చి యొక్క
దినమునం దంబరు † దేశమునన్ జొచ్చి ప్రతిలేని భాగ్యవై † భవ సమగ్ర
భవనంబునై ముఖ్య † వ్రకస్థానమై వఱలుచు నుండు ‘మా † ల్పరము’ చేరి
గీ॥ ధన కనక సర్వ వస్తు సంత † తతులు మూల్గు గొప్ప యంగభు లన్నిటిఁ † గొల్లగొట్టి
పట్టి సామగ్రి యంతయు † బండ్ల కెత్తి; రాపురము సర్వవస్తు శూ † న్యముగఁ జేసి.

⊙ Determining to have a slight ovation in return for the triumph Raja Mann had enjoyed who had fulfilled to the letter his threat that “Pratap should live in peril” he invaded Amber and sacked its chief mart of commerce Malpoora.
“Annals of Mewar.”

- గీ॥ భువన మెల్లడ నిండి మాల్పురము కొల్లగొట్టబడెనను వార్త లెక్కుడుగఁ బొంగెః ।
సిగ్గుచెడి మానసింహుండు ♦ శిరమువాల్చె; నాప్రలాపుండు మొలక నవ్వలరఁదాల్చె.
- గీ॥ ధాన్య ధన హేమ వస్తు సు ♦ తతులతోడ నిత్యలక్ష్మీనివాసము ♦ దిరము నగుచుఁ
దొంటిమాడ్కిఁ గుంభల్మియర్దుర్గ మపుడుమేరుగిరిదుర్గముల కాంతిఁ బ్రొంగియుమిసె.
- సీ॥ నెలనెల మూడువా ♦ నలు గురియఁగసాఁగె; బదనై యవని సార ♦ వంత మయ్యె;
బొలమును దున్ని విత్తులు చల్లెఁ గృషికుండు; పైరు లన్నియుఁ బోదివడయసాఁగె;
గైలవారామహా ♦ కాననంబున ఫలతరువులు తామర ♦ శంప రయ్యె;
మొల లెత్తు, బీడునే ♦ లల గడ్డి పెంపొందె; గణనకు మీఱి గో ♦ గణము పెరిగె;
- గీ॥ గోపురములందుఁ బలుకోట ♦ కొమ్మలందు నగరములయందు గ్రామకంఠములయందు
నచలశృంగంబులందు సూ ♦ ర్యధ్వజములు వందలుగ లేచి పూర్వవై ♦ భవముజూపె.
- సీ॥ భువనమం దెల్లడఁ ♦ బూలు పూచినయట్లు లాప్రతాపుని కీర్తి ♦ యతిశయించె;
దేశదేశమునుండి ♦ దినదినం భామహీవిభుని దర్శించి సే ♦ వింప వచ్చు
పుణ్యయాత్రీకబృంద ♦ ముల సుఖ్య యంతయు నంతని గణన సే ♦ యంగరాదుః
యవనులుగాక హైం ♦ దవులుగాక సమస్తకులములవారు సే ♦ వల నొనర్చి;
- అ॥ రొక్కట 'థా' రెడారి యొక్కట విధ్యంబు, వేఱొక్కట దుహినశైల, మొక్కట జలధి,
మధ్యఁ గలుగు నేల ♦ మనుజుసమృద్ధమై క్రాలె నిసుక వేయ ♦ రాల కుండ. 336
- క॥ తనదేశమునుండియు సింహానికాయంబట్టి భటస ♦ హస్రంబును బా
వనమూర్తి కృష్ణసింహుడు కొని కుంభల్మియరుకోట ♦ కును విచ్చేసెన్. 337

—*) స్వాతంత్ర్య దినోత్సవము. (*—

- మ॥ ప్రవిశేషోత్సవ సంపదల్ పొదలఁగా ♦ స్వాతంత్ర్యలక్ష్మీమహా
త్సవముల్ దీర్చెదమంచు శోభనముహూ ♦ ర్తం బెంచి దిద్దేశవ
ర్తి విశేషజ్వల నాత్మబంధులగు వా ♦ ర్తి బిల్వి నాహ్వానవ
త్ప్రేమితానంబులు వ్రాసి పంపెను సలుం ♦ బ్రా కృష్ణసిం గయ్యెడన్. 338
- గీ॥ ఐదువందలు పుట్లు థా ♦ న్యముఁ దదితర వస్తువులు చేర్చి; రచటికి ♦ వచ్చు హితులు
రాజులును నిల్వఁగా గుడాఠరమ్ము లెత్తి రొక్కొకం డొక్క పురమునా నొప్పుచుండ.

⊕ Where rain seldom or never falls the land is desert. The Thar Desert⁵ with a border of scrubland, lies between the Indus and the Luni Rivers.

"Herbert Pickles B. A. BSC."

- గీ॥ గడియ గడియకు వేలు ల డ టలుగ వచ్చు బ్రాహ్మణుల సందడి హనుమ డ్దవారములఁ
నూటుతిరునాళ్ల లెసఁగిన డ దారిఁ గోట వేలు మోపంగ సందు గ డ నింప దయ్యె.
- సీ॥ శుభవాసరమ్మున డ శుభముహూర్తమ్మున నభ్యంజనస్నాన డ మాచరించి
పాతేశ్వరీదేవి డ ప్రభుమాళి, యమరసింహుడు నూత్నవస్త్రంబు డ లొనరఁ గాల్చి
సకల కల్యాణ భూ డ వణములు ధరియించి యవసీనురులు మంత్రు డ లాప్తతతులు
పార్థివు లనుసరిం డ పంగ ముత్తైదువుల్ పాటలు పాడుచుఁ డ బజ్జ నడువఁ,
- గీ॥ గూడుకొని భవానీదేవి డ కోవెలకును వెల్లి గొడిని బూజించి డ వివిధరత్న
ఘటిత హాటక మకుటంబుఁ డ గాన్గ యిచ్చి మ్రొక్కి యందలు మందిరం డ బునకువచ్చి
- సీ॥ వేదిపై దర్శలు డ వేసి యాపై రత్నభర్తాసనంబులు డ వణులుచుండ,
రెంటివైఁ బాతేశ్వ డ రీ-ప్రతాపు లెల్ల; రాహరభట్టార డ కాత్మజులును
జంద్రభట్టారకు డ సత్పుత్రు లెదురుగా నున్న పీఠములఁ గూ డ ర్చుండి; రనల
వెలుఁగు నాసనములఁ డ గులపెద్దలును సూక్తుఁ డ ఖలసామంతులు డ నవనిపతులు
- గీ॥ గుంపు గుంపులుగాఁ జేరి డ కూరుచుండి; రవ్వల మహోన్నతమగు ది డ వ్యాసనమున
నుండె సముదార విక్రమో డ ద్దండమూర్తి భిల్లలోక్తకనాథుఁ డ డ భీమచాందు. 342
- గీ॥ అతుల సువిశాల వేదికా డ భ్యంతరమునఁ బ్రముఖమగు నొక్క-దివ్యాసనమున నుండె
శాంతమూర్తి తేజోరాశి డ సత్త్వగునుడు మాన్యతముడు భామాసాహి డ మంత్రిమాళి
- గీ॥ అందు నిందన కాస్థాన డ మందు నెందుఁ దానయై కార్యభారంబుఁ డ దలను దాల్చి
సలిలతోతాహమూర్తియై డ మెలఁగె స్వామి భక్తిపూర్ణాత్మకుడు సలుం డ బ్రా విభుండు.
- క॥ కలనాదమ్మున శంఖంబులు మంగళదివ్యహార్య డ ములు దుందుభుల్
- జెలరేగి మహానందము గొలిపెఁ బహువిప్రవేద డ ఘోషము చెలఁగె. 344
- గీ॥ బ్రాహ్మణులుగూడి రాజదం డ పతులచేత గణపతికిఁ బూజ చేయించి డ కరముభక్తి
నఖల దేవతావాహనం డ బాచరించి స్వస్తిపుణ్యాహవాచనో డ త్సవము నెఱపి; 345
- సీ॥ పాతేశ్వరిని బ్రతా డ ప్రభుమాళిని నవరత్నసింహాస డ నమున నిలిపి
వేదమంత్రాశీర్షి డ నాదముల్ వెలయంగ “విపులరాజ్యరమాభి డ వృద్ధి రస్తు;
శ్రీరస్తు వైభవ డ శ్రీర” స్తనుచుఁ జల్లి రమల ప్రసూన లా డ జాక్షతములు,
వందులు జయజయ డ భావసముల్ చేసి ప్రతాపునిక్రీడి నం డ దఱును బొగడి;
- గీ॥ రచలనందనబోలె బు డ ణ్యవతులైన బ్రాహ్మణస్త్రీలు పాటలు డ పాడుకొనుచు
రాజదంపతులకును హ డ రతుల నిడిరి బంగరు హారంగు దీపాల డ పల్లెరముల.

గీ॥ ఆప్రతాపు సింహాసనం మవల నొక్క హేమమయమనోజ్ఞాసనం బెక్కజేసి
యమరసింహుని యావరా జ్యంబునకును బట్టభద్రుని జేసి సుం బరముఁ గనిరి.

మ॥ విమలానర్థ మనోజ్ఞ భూషణములుఁ ♦ విలైవైన సౌవర్ణ వ
స్త్రములుఁ హాటక రమ్య పాత్రలు సలుం ♦ బ్రాకృష్ణసింహాది సై
న్యమహానాథులు కాన్క-లిచ్చుచుఁ బ్రతా ♦ పాధీశు దివ్యాంఘ్రియు
గ్గుము సేవించిరి భక్తిపూర్వక నమ ♦ స్కారంబు లర్పించుచుఁ.

348

మ॥ తన దేశంబుననుండి సేవకుల చే ♦ తక్ గంపల్ గుంబుల ముంచి యొ
య్యనఁ దెప్పించిన ముత్తయంబులు ప్రతా ♦ పాధీశ్వరుఁ ద్రాసునం
దునఁ గూర్చుండఁగఁబెట్టి వాని సరియె ♦ తుల్ తూచి మేవాడభూ
జనులం దంతలఁ బంచిపెట్టె శబర ♦ త్సానాథుఁ డత్యాదృతిఁ.

349

మ॥ “మనస్సాతంత్ర్యము దేశభక్తియు నసా ♦ మాన్యంబునా త్యాగదీ
క్షను శోధించియు విశ్వమంతయును మె ♦ చ్చుఁ గారణంబైన యా
వనలోకేశ్వరు నకృతీశ్వరు మహా ♦ భాగ్య ప్రభావ ప్రభల్
దనరక్ బ్రావు మటంచు నీశ్వరు పద ♦ ద్వంద్వంబు సేవించెదఁ.

350

క॥ కలనైన నొరుల దెస పగ మొలువకయుండెడిని హృదయ ♦ మున నా”కని క
న్నులు మోడ్చి తుణము దేవుని దలంచుచు మదిలోన భక్తి ♦ దళము కొనంగఁ.

351

—*) ప్రతాపసింహుఁ డందఱునర్హ విధమున సత్కరించి కృతజ్ఞతను వెల్లడించుట. (*—

మ॥ “గురుఁ డెల్ల ప్పడు నగ్రపూజ్యుడని వా ♦ క్రుచ్చుఁ శుశ్రుల్ పెక్కు; లీ
చరణాబ్జంబులు నా కహర్నిశములుఁ ♦ సంసేవ్యముల్; వీని నే
మఱవఁ జేయకుమంచు నీశ్వరుని సం ♦ పార్థింతు; మేవాడయే
మఱవఁ జాలదు నీమహాపకృతి భా ♦ మాసాహి మంత్రీశ్వరా!

352

మ॥ నను నారాజ్యము నాప్రజావళి నఖం ♦ డత్యాగముఁ బెంచి ప్రో
చిన దైవంబు నీవు, సంతతము నీ ♦ శ్రీపాదసేవా విను
తనభాగ్యంబు స్థిరంబు చేయుము; నినుఁ ♦ ధ్యానించి కీర్తించుచుఁ
మనువాడఁ గనువాడ ధన్యతను; భా ♦ మాసాహి మంత్రీశ్వరా!”

353

గీ॥ అని ప్రతాపధరాధీశుఁ ♦ డవనిదేవు చరణరాజీవములు మ్రొక్కి ♦ సరస నున్న
తక్కుగురులకు మ్రొక్కి వస్త్రములు కనకభూషణము లిచ్చి యడుగులుపూజచేసె.

చ॥ “ఇరువదియైదువత్సరము ♦ లెన్నియొ బాధలకోర్చి నాపయి
దొరగు విపత్త్రవాహముల ♦ నుగ్గడఁబెట్టుచు దేశసేవల
గఱపుచు నుద్ధరించిన జ ♦ గన్నుతక్కిరివి! నిన్ను మిత్రుఁడు
గురుఁడును నింక దైవమని ♦ కూడ భజించెద నాదుపాలికిఁ.

355

సీ॥ గణులింపరాని భో ♦ గములు గల్గి స్వతంత్రపుడునై కష్టంబు ♦ లెఱుంగకుండ
నడుచు మహానుభా ♦ పుడవయ్య ననుఁగూర్చి వలచి వలచి కష్ట ♦ ములకు నూర్చి
ధనము సైస్య మొసంగుచును స్వయంబుగ యుద్ధములు చేసి నాయిడు ♦ మలను నీడు
నిడుమలుగా నెంచి ♦ యింతకాలమునుండి వరమైతి నాయెడఁ ♦ బరపినావు;

గీ॥ గిరితటములందు భటులను ♦ నెఱపి వేయికనుల నాయూలుబిడ్డలఁ ♦ గాచినావు;
నీఋణముఁ దీర్చఁగాఁజాల; ♦ నీదు కృపకుఁ బారమే లేదుభిల్లన ♦ ర్వజ్జమూర్తి!” 356

క॥ అని శబరలోకనాథునకును వందన మాచరించు ♦ కొని కొఁగిటియం
దన నిలిపి సలుంబ్రా కృష్ణుని జేరఁగఁబోయి వేర్చి ♦ శోభిలుచుండఁ,

357

మ॥ “నను వీడఁజన కెప్పుడుఁ మెలఁగుచుఁ ♦ నానీడయుఁ బోలె; గం
టిని తెప్పవలెఁ గాచి ధర్మవిరతిఁ ♦ నేర్పించి సంపూర్ణభ
క్తిని నాతోడిద లోకమించు ననుర ♦ క్తిఁ గొల్పు నీ యీ ఋణం
బును నేఁ దీర్చఁగఁ జాలఁ బెక్కు భవముల్ ♦ పుత్రుండనై పుట్టినఁ.

358

మ॥ కడుదూరంబునఁ దోఁచు నాపదఁ దొలఁ ♦ గఁజేయఁగా ముందుకుఁ
బడి యత్నించుచు, సుంత సౌఖ్యమయినఁ ♦ స్వారాజ్యమే యబ్బి న
లైడఁదఁ బొరగుచు, నాయభీప్సితమే నీ ♦ యిష్టంబటం చు; దమా
త్యుడవం చెప్పుడు చూడ; దేవుడవటం ♦ చూపొంతు నాపాలికిఁ.

359

మ॥ ఇక రా నుండెడు కాలమందున జనం ♦ బేదేశమందైన నూ
ఱక ప్రిస్తావము వేర్చి నొక్కెడ సలుం ♦ బ్రాకృష్ణసింహుడనఁ
మొకముల్ విప్పఁగ స్వామిభక్తి యొకచోఁ ♦ బుంరూపముఁ జెంది వా
రికి సాక్షాత్కృతియై తనరౌఁడిని; తం ♦ డ్రీ! యొత పుణ్యుండవో!”

360

మ॥ అని పాదంబుల మ్రోల వాలుచు నమా ♦ ల్యాధీశ్వరుఁ బూజచే
సిన నాతండు సమోదబాష్పనయన ♦ శ్రీమీఱ నాష్టాంగ వం
దనముల్ చేయుచు భక్తితో నిలిచె; నా ♦ భాత్రీశ్వరుం డుతఁ జెం
తనె నూక్తాది సహోదరప్రతతి నీ ♦ నాభరత్నలఁ జూచుచు;

361

- మ॥ “తిన నాహరము చిక్కకుండినను భ క్తి బెంచుచు దండ్రీ
తి నను గొల్చుచు ద్యాగము నెఱపుచు దేశయ్య సేవించి శో
భన సత్కీర్తి పరంపరల్ నలుదెసల్ పాకంగ వర్తించినా”
రనుచు వారిని వారి వారి గడు నా స్లదంబున జేయుచు, 362
క॥ విలువగల వస్తువుల భూషణ నొసంగుచు నర్హరీతి సమ్మానముల
సలుపగ భామాసాహియు నిలుపుచు సింహాసనమున నృపలోకగురు, 363

—*) భామాసాహి ప్రతాపసింహు నాశీర్వాదించుట (*—

- సీ॥ “బహుళవిద్యద్వీప పటలప్రభాభాసియగు రాజమార్గంబు ననుకరించు
నీజీవితంబును నిరతంబు హైందవు లనుషమగబగు భక్తి ననుసరింతు;
రసఘ! నిబోలు మ హానుభావుల లోకపావన జీవిత పటల మెప్పుడు
దేశచరిత్రమై తేజిల్లుచునుండు; ధారుణీజనుల కా దర్శ మదియ;
గీ॥ నీచరిత్ర దేశదేశముల్ నిండియుండు; నీయఖండశోభననామ ధేయము విను
వార లాపదలకు జుకు పడక ధైర్యపర్యతములొచ్చు శాశ్వత పృథ వహింతు.
మ॥ నిను దర్శించుచు నీదర్శ మెలంగుచు నీతోడ భాషించుచు
నిను సేవించుచు ని మది దలంచుచు నీపూజల జేయుచు
మనఁగాఁగల్గుట మేటిభాగ్యమచుచు మాబొంట్ల మెల్లప్పుడు
నిను దేవులబల జూచుచు గొలుతుమో నిద్రిద్రోశేజోనిధి! 365
సీ॥ కోటికష్టములైన గోట మీఁటఁగఁజాలు వీక్షల బరమగాం భీర్య మలర,
నవశరచ్చంద్రసౌం దర్యమందిరమైన ముఖము శాంతసముద్ర భూతి నెఱప,
వ్యాకోచమల్లికా పసపరాజంబట్లు చిరునవ్వు పెదవిపై సిరుల నింప,
నందమై పుష్పమై యాజానుద్భవ బాహ్యశయగళంబు పశాసు బెంప,
గీ॥ వార్ధిసంవృతమేది నీ వలయ మెల్ల వశము చేయంగఁజాలు ప్రా భవము దనర,
వెలయు నీవిశ్వమోహన వీరమూర్తి విడక మామనములఁ దాండ వించుఁగాత. 366
మ॥ అమితోత్సాహము దేశభక్తిరతి నీ దై యుండు; నీమేని ర
క్తమునందు గల బిందు వొక్కొకడు “స్వా తంత్ర్యంబు స్వాతంత్ర్య”మం
చు మహాదీక్షను బల్కు; నీకు సము లీ క్షోణీస్థలి లేరు; భ
క్తిమహత్త్వంబున గొల్తు నిన్ను గరుణ దేవీ కుమారోత్తమా! 367

- సీ॥ రవివంశకలశసిం ♦ ధువు రాజరత్నాళిఁ దరతరంబుగ వెలు ♦ వటచుఁగాత,
 మేవాడఖనిఁ బుట్టు ♦ హా వజ్రమెల్ల స్వతంత్రతాళాణదీ ♦ ప్రమగుఁగాత;
 రాజపుత్రాన్వయా ♦ రణిజ లేజము ధర్మదీక్ష నాహవవేదిఁ ♦ దెరలుఁగాత;
 పాశేశ్వరినిబోలు ♦ పతిదేవతలకు హౌంధవభూమి పుట్టిని ♦ ల్లవునుగాత;
- గీ॥ భూజనులు విష్ణవమ్ముల ♦ బుగ్గిగునప్పు డడరు లడఁచి కొందలిరుల ♦ నలవరింప
 నిన్నుఁబోలు మాధవుడు జ ♦ స్మించుఁగాత; దస్యగజరాజసింహ! ప్ర ♦ తాపసింహ!"
- గీ॥ అనుచు నానందబాష్పంబు ♦ లతిశయిల్లఁ జారు నవరత్న సామృత ♦ నారికేళ
 ఫలము దోసిటఁ గొనిపోయి ♦ పభున కిచ్చి చేతు లెత్తుచు నిట్టి లా ♦ శీర్షదించె 369

శ్లో॥ “స్వస్తి పృజాభ్యః పరిపాలయంతాం
 న్యాయ్యేన మాగ్ధేణ మహీం మహీశాః
 గోబ్రాహ్మణేభ్య శ్శుభమస్తు నిత్యం
 లోకాస్సమస్తా స్సుఖినో భవంతు
 కాలే వర్షతు పర్జన్యః పృథివీ సస్యశాలినీ
 దేశోఽయం క్షోభరహితో బ్రాహ్మణా స్సంతు నిర్భయాః
 అపుత్రాః పుత్రిణా స్సంతు పుత్రిణా స్సంతు పౌత్రిణాః
 అథనా స్సథనా స్సంతు జీవంతు శరదాం శతం.”

370

ఉ ప స ం హా ర ము.

- శా॥ నే నెల్ల పుడు భావనాబలమునన్ ♦ నీరూప నామ క్రియా
 ధ్యానంబున్ గొని తన్మయత్వమున న ♦ న్యాకాంక్ష లేకుంటి; నీ
 వే నేనై తినో! నేనే నీవయితో! రూ ♦ పింపంగ నాకేల! ని
 త్యానందంబు ఘటించె నీకృతి ప్రతా ♦ పా! విశ్వలోకార్చితా!
- మ॥ పదియేం డ్లయ్యెను నిన్నుఁగూర్చి పత్తియిం ♦ పన్ సాగి; యిన్నేండ్లు నా
 మదిలోనన్ భవదీయ విక్రమకళా ♦ మాధుర్య సౌభాగ్యముల
 కుదురై నెక్కిని వేరు పాదుకొనియెన్; ♦ గొండతలా కోరికల్
 పొదలెన్ నిన్ను నుతింప; నీదు చరిత్రం ♦ బున్ వ్రాసి హర్షించితిన్.
- మ॥ చదలే రట్టులు ముజ్జగంబుల భవ ♦ త్స్వచ్ఛంద కీర్తిచ్ఛటల్
 వెదచిందన్ గనుఁగొంటి; భారతమహా ♦ ర్విన్ వీడి మున్నూటము.

371

372

- పుదియాతేడులు దాటె; నీచరితమున్ ♦ వర్ణించు భాగ్యంబు నా
కొదవెన్ నేటికి; నన్ను బోలు కృతకృ ♦ త్యుల్ లేరు లోకంబునన్, 373
- మ॥ దినరాజుబలె నుగ్రకోపనుడవై ♦ తిండించి వైలంబుని
డిన తొరుమ్మలఁ దాడి నీ నడపు హా ♦ వ్రీఘాటు యుద్ధాంగణం
బున విశ్వోన్నతమైన నీమ విభవం ♦ బున్ గొంత నేఁ బంచుకోఁ
గనకున్నన్ నినుఁగూర్చి యింత యనురా ♦ గం బిట్టు లుప్పొంగునే! 374
- చ॥ ఇలఁ గల వీరపుంగవుల ♦ నిట్టి బలోన్నతుఁ డిట్టి ధీరుఁడున్
గలుగఁడటంచు బేర్గనిన ♦ గండఁడ వీ విడ; నిల్లు వీడి వీ
ధులఁ జరియుంపలేని కడు ♦ దుర్బలదేహుఁడ; నన్ను నెట్టులన్
వలచితో! నీ చరిత్రమును ♦ వర్ణన చేసి జగానఁ జాటంగన్. 375
- గీ॥ భువనశౌర్యాంకమైన నీ ♦ మూర్తిఁగాంచి, యనుపమంబైన నీకథ ♦ లాలకించి,
రసమునను దేలి పొగడనిరసికు లుండ; రెట్టి నాయకోత్తముడ వోయీ! ప్రతాప!
- గీ॥ భవ దుదార శౌర్యమును భావనమొనర్చి రసమునను బొక్కి గ్రంథంబున్ వ్రాయునపుడు
త్వ ద్వశుండవై యానంద ♦ బాష్పవితతు లాణిముత్యాలవలె రాల్చునహరహంబు.
- గీ॥ నా మహోదాత నాయక ♦ స్వామి వీవు; భవ దనఘ కీర్తిఁ గొనియాడు ♦ కవిని నేను
త్వత్కథామృత రుచిర కావ్యమ్ముతోడ హృదయకుసుమంబు నీకు నర్పించుకొందు.
- క॥ ఉత్తమ ధీరోదాత నృపోత్తరుఁడవు; నిన్ను బాగడ ♦ యోగ్యంబని రే
కెత్తు తమి హృదయరస మే నెత్తితి దుత్తలకొలంది ♦ నీచరితమునన్. 379
- క॥ వర లోకోత్తర సుగుణోత్తర నాయకచక్రవర్తి! ♦ త్వత్కీర్తికళల్
స్థిరమొందెడుగాక నుదాహరణములై చంద్ర తార ♦ కార్క ష్ణాయున్. 380
- మ॥ కరమున్ భక్తిని నా రచించిన మహా ♦ గ్రంథంబు నందెందు నీ
చరితం బాంధ్యంబు నిత్యమున్ జదివి నీ ♦ స్వాతంత్ర్యమున్ దాగివి
స్ఫురణంబున్ సముదారవికృమకళా ♦ పూర్ణత్వమున్ సేర్వంగ
ల్గియేనిన్ ననుజోలు ధన్యు లిలలో ♦ లేరంచు హర్షించెదన్. 381
- ఉ॥ పూలును సారభంబు మధు ♦ వ్రున్ జెడు వృక్షము పోయినంత; శం
పాలత దాని శోభలను ♦ బాయు నిమేషములోన; నీజగ
జ్జాలము లర్పచేయు పటు ♦ శౌర్య పరాక్రమ రాశివైన నిన్
బోలిన ధీరు కీర్తి పొలి ♦ వోవదు లోకము కుంగి పోయినన్. 382

సీ॥ సంవత్సరములు నీ ♦ చరితంబు పఠించి పరవశత్వమున మై ♦ మఱచుచుంటి;
 పదపదంబునను నా ♦ హృదయరసము నించి గ్రంథంబు రసమూర ♦ వ్రాసియుంటి;
 వందలకొలది ది ♦ వ్యము వెచ్చవెట్టి భక్తిని గావ్యమెల్ల ము ♦ ద్రించియుంటి;
 వీరలక్ష్మీప్రభు ♦ త్యాహుఁగి మెఱయు నీ చిత్రంబు లందండు ♦ జేర్చి యుంటి;
 గీ॥ బ్రతిఫలము గోరఁబోక నీ ♦ గ్రంథములను దేశమంతట నింపంగఁ ♦ ఓవురుచుంటి;
 యత్నలోపములేక నీ ♦ యశముఁ బెంపఁ దగిన శ్రమమెల్లఁ బడితిఁ బ్రతాపదేవ!
 సీ॥ ఆప్రతాపమహిందు) ♦ నటు రాజులు స్వధర్మవిరతులై దేశ మూ ♦ నెదరుగాక;
 శ్రీసలుంబాకృష్ణ ♦ సింహుఁ బోల్ నామిభక్తిపరులు యశము వొంటిదెదరుగాక;
 పాశుశ్వరినిబోలి ♦ భారతాంగనలు సాధ్వీలటన్న పేరు చెం ♦ దుదురుగాక;
 యమరసింహునిమాడ్కి ♦ నాంధ్రీయువకులెల్ల గురువిక్రమమున వె ♦ ఱ్లుదురుగాక;
 గీ॥ కమలవనమట్టి భారత ♦ ఖండమెల్ల వీరరసఖండమై ధాత్రి ♦ వెలయుఁగాక;
 'యాంధ్రు'లనుపేరు ఖండఖండంతరములదజ్జు లందఱు శిరములఁదాల్చుగాక. 384

గద్య:- ఇది శ్రీమత్కామేశ్వరీ కరుణా కటాక్ష వీక్షా సమాసాదిత రసవత్కావ్య
 నిర్మాణ చాతురీధురీణ, సుగుణగణపారీణ, దుర్భాకవంశదుగ్ధాంబోరాశి
 రాకా కైరవమిత్ర, శాలంకాయన గోత్ర పవిత్ర, సుజనాను
 గ్రహపాత్ర, వెంకటరామార్యపుత్ర, కవిసింహాననధాని
 పంచానన కావ్యకళానిధీత్యాది బిరుద విఖ్యాత, సుకవి

రాజశేఖర, రాజశేఖరకవి ప్రణీతంబయిన

“రాజా ప్రతాపసింహ చరిత్రం” బ

ను పద్యకావ్యమునం

దుఁ బంచమా

శ్వాస

ము

‘రాణాప్రతాపసింహచరిత్ర’

రాజశేఖరకవిప్రణీతము.

కవిత్వము - తన్వయత్వము

శ్రీమద్భారతనాటక - దేవీభాగవత - బుద్ధచరిత్ర - శ్రవణానందాది బహునాటక -
ప్రబంధకర్తలును, శతశతావధాన కవితా సామ్రాజ్యచక్రవర్తులును,
కింకపిండఘటాపంచానన - బాలసరస్వతీ - బాలకళానిధి - విమర్శకాగ్రేసర - కళా
ప్రపూర్ణ - పండితకవి శిరోభూషణ-జ్యోతిషాది బహుళ విరుదాంచితలును, నగు

శ్రీ. శ్రీ. చెల్లపిల్ల - వెంకటశాస్త్రిగారి

విపులసమీక్ష

అయిదారేళ్లనుంచి యేదో కాలక్షేపానికి కొన్నివ్యాసాలు నేను వ్రాయడం పాఠక
లోకం అంతా యెఱిగిందే. పస్త్రుతగ్రంథాన్ని ఆంగ్లభాషానిపాతులు శ్రీ కట్టమంచి -
రామలింగారెడ్డిగారు మిక్కిలి మెచ్చుకొన్నారంటే నాబోల్ల లెక్కేమిటి? యీరాణా
చరిత్రను రచించిన కవి ప్రాచీనుడు కాడు. సుమారు యే యేళ్లవాడుగా వుండి
వచ్చునని పూహిస్తాను. యిప్పటికి యిరవైయేళ్లక్రిందట మాగ్రామం వచ్చి నన్ను
కలుసుకొని అప్పుడు రచించిన గ్రంథం “వీరమతి” కి వుపాదాతం వ్రాయవలసిందంటే
వ్రాసియిచ్చాను. యీరాణాచరిత్రరచన దాని పిమ్మటటిది. అంతకంటే యిది చాలా
ప్రౌఢంగా వుంది. ఈయన కేవలకవిమాత్రుడే కాడు. అవధాని.

ఉ॥ స్థైర్యములేని చిత్తమవ ! ధాన మెఱుంగని సత్ర-విత్వముకా (చూ)

ఆయాసందర్భం యాయనచేసిన అవధానాలు చూచిన విద్వత్కవులు సంజోన
పూర్వకంగా యిచ్చిన “అవధాని పంచానన” విరుదంవల్ల స్పష్టపడుతూ వుంది. యాయ
వేరు రాజశేఖరుడు. యీవేరు పరమేశ్వరునిదే కాని, పస్త్రుతగ్రంథరచనాసందర్భం
లోవున్న కొన్నిఘట్టాలను బట్టి చూస్తే ప్రతాపసింహానికి పర్యాయమేమో

ప్రతిసహృదయునికీ గోచరమౌచని నానిశ్చయం. ఆయీ అంశం తుట్టతుదిని యీకవి వాచ్యంగానే వుటంకించి వున్నాడు. చూపుతూ వున్నాను.

శా॥ నే నెల్లప్పుడు భావనాబలమునన్ ♦ నీ రూప - నామ - క్రియా
ధ్యానంబున్ గొని తన్మయత్వమున న ♦ న్యాకాంక్ష లేకుంటి! నీ
వే నేనైతికొ! నేనె నీవయితో! రూ ♦ పింపంగ నాకేల? ని
త్యానందంబు ఘటించె నీకృతి ప్రితా ♦ పా! విశ్వలోకార్చితా!
(5-ఆ-ఉపసంహారము)

ఈతన్మయత్వాన్ని వాక్కుచ్చేవి పదిపద్యాలదాకా వున్నాయి. యిక్కోటి మాత్రం వుదాహరించి విషయాంతరం వుపక్రమిస్తాను.

మ! దినరాజుజలె నుగ్రకోపనుడవై ♦ తీండ్రించి శైలంబు నిం
డిన తోరుఁగులఁ దాకి నీనడుపు హా ♦ శ్రీఘాటయుద్ధాంగణం
బున విశోష్ణతమైన నీమ విభవం ♦ బుగ్గొంత నేబంచుకోఁ
గనకున్ను నినుసూర్చి యింతయనురా ♦ గం బిట్టు లుప్పొంగునే!

తక్కిన పద్యాల చదువరులే చూచుకుంటారని స్పృశించి విడిచాను. తన్మయత్వంతో మిళితమైన కవితాస్వాదికీన్ని తదితరకవితాస్వాదికీన్ని బోలెడు తారతమ్యం వుంటుంది. కవులలో తన్మయత్వం కలవారు కొందరే వుంటారు. అధునికులలో యీరాజశేఖరకవి తన్మయత్వంకల కవి అని రచన వ్యాఖ్యానిస్తూ వుంది. వుదాహరించ వలసివస్తే గ్రంథంలో నూటికి 50 పద్యాలేనా వుదాహరించవలసి వస్తుంది. కనుక కొంచెం మాత్రమే వుదాహరిస్తాను.

మ! రవి యస్తాద్రిని మొల్చుగా! కఖలపా ♦ రావారముల్ కుంగుగా!
కవసీచక్రము వీలుఁగాక! చెడుగా ♦ కాకాశ! మయ్యుగ్రభై
రపుడై లోకముఁ గాల్చుఁగాని లవము ♦ రాణాప్రితాపుండు గౌ
రవము గోల్పడి మర్తమాతునికు శ్రీ ♦ ర్షం బొగ్గ డెప్పుట్టునన్!

యీమాటలు ప్రతాపునిమంత్రిని కులవృద్ధున్నా పరమపూజ్యును అయిన “సలుంబ్రా - కృష్ణసింహుడు” అగ్బరచక్రవర్తికి సర్వసేనాధిపతిని బావమఱిదిన్నీ అయిన మానసింహరాజన్యన కిచ్చే జవాబు లోనివి. మానసింహునితండ్రి భగవాన్తాసు తాతాల్లికసుఖంకోసం తనకూతుర్ని (ది థి థిక్) అగ్బరుచక్రవర్తికిచ్చి పెండ్లి చేసి - కులగౌరవాన్ని కాపాడుకొంటూ వనవాసం అనుభవిస్తూవున్న ప్రతాపసింహుణ్ణి కూడా తమతోపాటు చక్రవర్తికి లోబడవలసిందని రాయబారాన్ని తెచ్చిన సందర్భం లోనివి. ప్రతాపుని అభిప్రాయాన్ని వ్యాఖ్యానించే చిన్నపద్యంకూడా వాకటి వుటంకిస్తాను.

తే॥ యవనులపదంబుఁ గొలిచి, వి య్యంబు వలచి,
కుశమహారాజు కులకీర్తి గుంటఁ గలిపి,
చెఱుపవచ్చితె మమ్ముఁ! దాఁ జెడ్డకోతి
వనము నంతయుఁ జెరిచెనన్ భంగిదోఁప!

యీ ఘట్టంలోదే యింకో పద్యంకూడా చూపుతాను.

క॥ ఉరగమును - వృశ్చికమును గరళకూరములు! పాము యి కన్నను మేలం
దురు తేలు! నిన్నుఁగన నక్కరె మేలనవచ్చు స్వకుల యి వర్ణనుఁడౌటన్!

యీ రెండు చిన్న పద్యాలిస్తే యేం తేలుతుంది! ఆయా పద్యాలున్న ద్వితీయాశ్వాసం కికి 0 పద్యాలున్నూ పుదాహరిస్తే నాగా తృప్తి కలుగుతుంది. ప్రతాపరుద్రుడికి - ప్రతాపసింహుడు దీటుమాత్రమే కాదు - హెచ్చు. కవి - ఆకవికి - లొచ్చెనను, తన్మయత్వంలో - హెచ్చు. లోగడమాటలు ప్రతాపరాణావారి ముత్రివి. యీ ముత్రిని సర్వవిధాలా భీష్ముడే అనిచెప్పడంలో అతిశయోక్తి కనపడదు. ఆయీ గ్రంథంలోవున్న పాత్రలన్నీ యే కళంకములేనివిగా కవి చిత్రించి వున్నాడు. రాణా ప్రతాపుణ్ణిన్నీ రాముణ్ణిన్నీ త్రాసులో పెట్టి తూస్తే ప్రతాపుడే అసిధాదావ్రతంలో చాలా ముగ్ధుడౌడు. కుశలపులు రాముణ్ణి యెత్తి పొడిచారు. ప్రతాపుణ్ణే అయితే యెత్తి పొడవలేరనే తోస్తుంది. తగిన పదాధానికి తగిన పాచకుడు లభిస్తే రుచి కలిగినట్లు యీ రాజశేఖరకవివల్ల ప్రతాపుడి ప్రతాపం శోభించింది. యెక్కడ యెంతవఱకు వ్రాయడం అవసరమో అక్కడ అంతవఱకే వ్రాసి చదువరులకు విసుగులేని పద్ధతిని గ్రంథరచన సాగించడము సుఖ సుఖాల పట్టుపడేది కాదు. అపద్ధతి యీ రాజశేఖరకవికి లభించింది. యీ గ్రంథంలో వచనాలు లేవు. అన్నీ ఛందోమయాలే. సుప్రసిద్ధమైన పద్యాలే. సుమారు యేడేనిమిది లెకాలు వాడబడ్డాయి. పుదాహరించవలసివస్తే చాలాస్థలం ఆక్రమిస్తుంది సీసపద్యం.

సీ॥ అపత్రిహతముగా యి నక్క రొక్కఁడె యేల

క్షీతిని దేవుడు సృష్టి యి సేయలేదు!

వితతపృజాకోటి యతనిచేఁ దునుమాడఁ

బడుటకై సృష్టింపఁ బడఁగలేదు!

సకలభూపాలక యి న్యక లాఘునుని భోగ

వరత కుద్దేశింపఁ బడఁగలేదు!

ధరణీశులెల్ల నా యి తనిఁజేరి కొలిచి పా

దము లొత్తఁ బుట్టువొం బడఁగలేదు!

తే॥ తన యొకని రాజ్యతృష్ణకై యి ధరణిఁగలుగు

ప్రజయు స్వాతంత్ర్యమును బాసి యి పారతంత్ర్య

మున మునుగులెల్ల బాడిగా | దనుచు నక్క

రెంత యెఱిగిన జగమున | కంత మేలు!

ఆయాపద్యంలో వున్న మాటలు యెంతగంభీరంగా వున్నాయో సహృదయులూ పరిశీలించాలి. యివి రాణాప్రతాపుడు అగ్గురుచక్రవర్తిని కొల్వడాన్ని నిరాకరిస్తూ మానసింగుతో మాట్లాడే సందర్భంలోవి. రాజశేఖరకవిగారి రచనలో, యెంతసేపు పరిశీలించినా పొల్లుమాటలు కనబడవు. కవిత్వం, మూడువంతులలో వాకవంతులూ మాత్రమే దరహామీద, తెలుగుపదాలు కలదిగా వుంటుంది. తక్కిన రెండువంతులూ తల్పమపదాలుగా వుంటాయి. కాని, ప్రసాదగుణభూయిష్టంగావుండే ధార కావడంచేత చిదిగిపోకంగా అందఱికి అందుబాటులో వుంటుంది.

మ॥ ఉదయాస్తాచలమధ్యగంబగు జగం | బుట్టుత లూగించె బె

ట్టిదుండై పుత్రుడు! ఘోరసంగరకిరీ | టిప్పాయుడై కీర్తిసం

పద నార్జించెను దండి! యెట్లీతఁడు మే | వాడౌజ్యమందారశా

ఖఁ దిన్దజొచ్చిన పుష్పియట్లువాడమే | గీర్తి గళంకించుచుక!

యీలాటి ధారాళమైనధారతో చదువరులకు చదివినకొద్దీ చదవాలనేకోర్కీని గలిగించే శైలిలో వున్నప్పటికీ ఆయా కథ భారత-రామాయణాలమీదిగా సర్వే ఘర్వత్రీ శైలిసింది కాకపోబట్టి వాట్లమీదిని యీ కవిత్వం వ్యాప్తికి రాకపోయింది గాని, అలాగే కాకపోతే, యీరాణాప్రతాపచరిత్ర రామాయణాలాగ వ్యాపించతగ్గది. ఈ ప్రతాపుడు రాముడికంటె ఏ సుగుణంలోనూ తీసిపోడు. ఈ రాజశేఖరకవి కవిత్వం రామాయణాధార తెలుగులో రచించిన కవుల కవిత్యానికిన్నీ తీసిపోడు.

మ॥ ఆమరోద్యానమువోలె నెల్లడ సమ | గానందముకలెంచి లో

కముఁ గల్యాణపుమండపంబటు వెలుం | గజేయు స్వాతంత్ర్యధ

ర్శమహాదేవత ముగ్ధఁ గిల్చిషసము | ద్రంబందునక! రక్తహ

స్తములక లేవిన లేచు! లేవ దణుమా | త్రి రక్తహస్తంబులక!

నాలుగోచరణంలోవున్న “రక్తహస్త - రిక్తహస్త” శబ్దకూడిక మిక్కిలీ హృదయంగమం. యధభాగంలో ఈకవి కవిత్వం తిక్కనసోమయాజిని జ్ఞప్తికి తెస్తూవుంటుంది.

ఉ॥ అత్తటి విక్రమించి భయ | దాహవశైర్యుడు శ్యామసింహభూ

భృత్తిలకుండు శీర్షకము | భేదిల మోదుచు భానుఖడ్గము

ద్వృత్తి వియత్తలంబునకు | దేవ్వంగగొట్టి హయంబుఁగూల్చి నో

రెత్తక వాడు మానము వ | హించుచు బాతెను నేల దూకుచుక!

యీలాటిపద్యాలు వరుసవెంబడిని వ్రదాహరించవలసిన వున్నాయి. కవి అధునాతనుడే అయినా కవిత్వం అధునాతనంగా వుండదు.

అయీ పుస్తకం వీరరసప్రధానం. రాజపుత్రులకూ మహమ్మదీయులకూ సంబంధించిన యుద్ధపథతిని తెల్పేది. కవి మన ఆంధ్రుడు. రాయలసీమవాడు. ఇంటిపేరు దుర్భాకవారు. దుర్భాక వెంకటాచలశాస్త్రిగారిని మేము అడియారు అనే బిసెంటు సభకు వెళ్లివచ్చాడు యిప్పటికి యేభయేళ్లకిందట సందర్శించివున్నాం. బహుశః ఆ దుర్భాకవారున్నూ యీ దుర్భాకవారున్నూ వొకరే యేమో! భవతు. మొత్తం కవి మహమ్మదీయులకు అనుకూలించేవాడు మాత్రం కాదు. అయితే మాత్రం, రెండూ రెండుకిట్లుగానే చూచుకొని రచన సాగించాడుగాని, పక్షపాతంగా కలం నడపలేదు. అగ్బరు గుణగణానిని శత్రువులచేత గూడా చక్కగా అనువదించేశాడు. సందేహం లేదు. కాని, యుద్ధవర్ణనలోమాత్రం రాజపుత్రులయందు నలుసంత పక్షపాతంగా కలం (ఆవశ్యంగానే - అనుకుందాం) నడిచిందేమో! అని నాకు అనుమానం.... బాహుబలాఘ్న లున్నా పౌరుషప్రధానలున్నా అయిన రాజపుత్రవీరులు లక్షలకొలది మహమ్మదీయులతో పేలకొలదిగా మాత్రమేవున్న తాము సుమారు 25 యేండ్లు నిలిచి బోరాడి నిర్వహించ గలిగారన్నది పరమార్థం. రాజపుత్రులది తమదేశంలో మట్టుకు తమ స్వాతంత్ర్యం నిల్చుకొనే ప్రయత్నమేకాని అగ్బరుచక్రవర్తి ప్రభుత్వాన్ని యీ దేశాన్నుంచి ఆసీమాంతం చెప్పుదామనే ప్రయత్నంకాదు. చక్రవర్తికో? తన గొడుగుతప్పు యింకోగొడు గెక్కడా వుండనేకూడదనే గౌరవాకాంక్ష. అవును. అతడు సార్వభౌముడు కదా? పాపం ఆవిరుదం అర్థవంతం కావాలంటే యింకోశూరుడు తనకు మొక్కనివాడు వుండడం వల్ల కాదు. యీదోషం మహానుభావుడైన అగ్బరుది కాదు. అది అతడు ధరించిన సార్వభౌమ బిరుదాని దనుకోవాలి. అయీ బిరుదే చాలాఘోరాలు చేయించింది అగ్బరుచేత. గ్రంథకర్త ప్రతాపు జ్ఞాంత చక్కగా కాపాడి దిద్ది తీర్చాడో అగ్బరుచక్రవర్తినికూడా అంత శ్రద్ధాభక్తులతో దిద్ది తీర్చి ధీరోదాత్త నాయకా గ్రేస రుణ్ణిగా ప్రకటించాడు. వాల్మీక్యాదులు రావణాదులను యిత చక్కగా చిత్రించనే లేదన్నా తప్పు లేదనుకుంటాను.

ప్రతాపుని గుణగణానికి లొంగిపోయిన అబ్బూరహిమాను మొదలైన పాదపామంతుల న్యాయైకదృష్టిని యీకవి బహుచక్కగా ప్రకటించాడు.

తే॥ మనుజపతిమాళి మన్మథ ! మన్మథుండు

చైతకాశ్వము పైన సా ! యాత్ర-రించి

దివ్యదర్శన మిచ్చె! నా ! తేజమునకు

నంజలి ఘటించి యాత్మోప ! హార మిడుదు.

అబ్బూరహిమాను అనే పెద్దమంత్రి అగ్బరుచక్రవర్తితో మహాసభలో మాట్లాడే మాటలను వివరించే పద్యాలు సుమారు 25 టి దాకా వున్నాయి. ఆపద్యాలలో

యిది వొకటి. పద్యంలో వున్న చైత్రకం రాణాప్రతాపసింహునికి ప్రాణతుల్యమైన వాహనం. అబ్బూరహిమారు యెంతటి సహృదయుడూ కాకపోతే తన్ను యుద్ధంలో యెదుర్కోవడానికై సర్వసన్నాహంతో వచ్చిన (శత్రువు) ప్రతాపుణ్ణి అంతపేర్కొతో తనప్రభువు సమక్షంలో నిర్దేశించగలడా? యింకో పద్యంకూడా వుదాహరిస్తాను.

మ॥ అకటా! నీవలె ధర్మముల్ దెలిసి రా ! జ్యోబేలఁ గాలేడో! మ
చ్చికమై భూప్రజఁ బుతులంబలె గృహ ! శ్రీఁ జూడఁగాలేడో! పా
యక వగ్గాశ్రమ ధర్మపద్ధతి తిరం ! బై నిల్చు గాలేడో! యెం
దుకు నాతండు స్వతంత్రుడై నిలువఁ గా ! దో యానతీఁ గోరెదన్!

యింత నిర్భయంగా నిష్పక్షపాతంగా-చక్రవర్తితో-(చాటునా మాటునా కాదు) మహాసభలో - శత్రుగుణాలను వ్యాఖ్యానించే రాజకీయోద్యోగులు వుంటే వుంటా రేమోకాని, విని సహించడమే కాకుండా అభినందించడం కూడా వున్న సార్వభౌముడు వొక్క అగ్గురే కాని యింకొకడు లేడనే చెప్పొచ్చు. రాణాప్రతాపసింహచరిత్ర అనే పేరుతో కవి దీన్ని రచించినా అగ్గురుచరిత్ర అనే నామాంతరంతో దీన్ని పిలిస్తే పిలవవచ్చుననే నే ననుకుంటాను. నిజానికి అగ్గురు అట్టి మహానుభావుడో? కాడో? కాని, గ్రంథకర్త రచన అతణ్ణి నిషధయోగ్య - చక్రవర్తి - శిరోభూషణంగా చిత్రించింది! చిల్లాణు డేమన్నాడు? రావణాసురుణ్ణి దుర్మాగ్గుణ్ణి చేసినవాల్లా కవులే. రాముణ్ణి మహామహుణ్ణి చేసినవాల్లా కవులే అన్నాడు. (విక్రమాంకచరిత్ర చూ) దాదాపు రెండువేల పద్యాలు యీకవి యీచరిత్రలో లిఖించాడు. చేద స్తంగా పెంచిన ఘట్టం వకటి లేదు. ఋతువర్ణనకుగాని సూర్యోదయ-సూర్యాస్తమయాలకు గాని వొక్కొక్క పద్యంకంటే ఖర్చుపెట్టినట్లు లేదు...

శా॥ హారావ శ్యచలప్రపంచము నితం ! బాపత్యకోపత్యకాం
తారామాశ్వుగుహాధునీయుతముగా ! నాకంపమొందన్ మహా
దారప్రభవుఁ డాప్రతాపుని మహేశ్వర ! ద్యద్దక్షిణావర్త శల
భారావమ్ములు భూనభంతరము వ్రా ! య్యల్గగాగ మోగెన్ పడి.

ఈమాదిరి పద్యాలు సర్వత్రా వున్నాయి. చదువరులు చూచుకోవలసిందేగానీ వుదాహరించవలసివస్తే వ్యాసం తెమలదు. సూత్రప్రాయంగా సుమారు పదేళ్లకు పూర్వం యీపుస్తకాన్ని నేను చదివి యిచ్చిన అభిప్రాయం మూడునాల్గు పంక్తులు మాత్రమే - దానికి యీవిమర్శనం బాష్యం వంటిదేకాని అన్యం కాదు...

ప్రస్తుతగ్రంథకర్త తురుష్కభాషాపదాలు చాలా వాడవలసి వచ్చింది. ఆయా రాజుల నామధేయాలు దేశాలపేళ్లు పట్టణాలపేళ్లు స్త్రీలపేళ్లు సమస్తమూ ఆభాషలోనే వున్నాయి. వాట్లని మార్చడం యెటా! కొన్ని సంస్కృతభాషా సంపరకం కలిగివున్నా

(తేజసింగు వగైరా) అవిన్నీ అపభ్రంశంగానే వున్నాయి. అట్టిశబ్దాల విషయంలో గ్రంథకర్త బాధ్యుడుకాడని విజ్ఞులరిగినదే. యెన్నో లోకోక్తులు సమయోచితంగా రసోచితంగా యాయన వాడివున్నాడు. అందులో కొన్ని గోదావరీ మండలంవానికి అపరిచితాలు. అట్టిది ఒకటి చూపుతాను. యీ లోకోక్తికి “పాండవబీడు” మా ప్రాంతంలో “అయ్యవార్లగారి నట్టిల్లు” పర్యాయంగా వుంటుందేమో అనుకుంటాను. ఇది వాడినచోటు.

గీ॥ వట్టి పాండవబీడు మే ! వాడసీమ!

సందర్భాన్నిబట్టి చూస్తే శుద్ధదర్పిద్ర ప్రదేశమనియ్యేవే తేల్చావుంది. యీకొన్ని యీలాటివే వున్నాయి.

స్థాలీపులాకంగా యీరాజశేఖరకవి కవిత్వాన్ని గూర్చి కొన్నిమాటలు వ్రాశాను. ఈయన దేశభక్తి పరవశుడే. కాని, కులాచారాలయందు పట్టుదల కలవాడు. యీ విషయం కవిత్వంలో సర్వత్రా గోచరిస్తుంది. సంస్కృతభాషలోకూడా మంచిప్రవేశం కనపడుతుంది. తెల్లు, మెట్రిక్యులేషన్ వలకూ చదివిన పాఠశాలలోనే అభ్యసించి వుండాలి. కీ॥ శే॥ గిడుగు - రామమూర్తిపంతులుగారు వొక్కక్షణముకూడా వ్యర్థం చేయకుండా జీవితాన్ని భాషకోసం వ్యయించిన నిష్కల్మషహృదయుడు. ఆయీ రాణాచరిత్రం ఆయన చూచివుంటే చాలా సంతోషించేవారు. యెంతేనా వ్రాశేవారు కూడాను. నాకు తెలిసినంతలో విమర్శించాను. యీనాటి ధన్యకవులలో యీయన చిటికెనవేలిమీదికి వచ్చేవాడుగాని అల్లా-టప్పా వాడు కాడు.

శ్లో॥ కవిః కరోతి కావ్యాని । లాలయ త్యుత్తమో జనః
తరుః ప్రసూతే పుష్పాణి । మరు ద్వహతి సారథం॥

ఆంధ్రదినపత్రిక - సారస్వతానుబంధము
23-3-41, 30-3-41, 6-4-41 తేదీలలో
ప్రకటితము.

‘రాణాప్రతాప సింహచరిత్ర’

= శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ =

నిరాడంబరముగా గ్రంథము వ్రాసి జాతీయమైన వస్తువును గ్రహించి రసవత్తనముగా వ్రాసిన గ్రంథములు కొన్ని యాదరింపబడుట లేదు. అందులో “రాణాప్రతాప సింహచరిత్ర” తలమానికమువంటి గ్రంథము. ఈగ్రంథ రచయిత దుర్భాక - రాజశేఖర శతావధానిగారు. ఇది కొంచెము తక్కువగా రెండువేల గ్రంథము.

మనదేశమున భారత-భాగవతములు విమర్శము లగుచున్నవి. భాషచేతఁ గాదు; భావములచేత.....మనస్సుతోడివి - పాశ్చాత్యదేశములని, హృదయముతోడివి - ప్రాచ్యదేశములని, పెద్దలు వ్రాసిరి. ఈహృదయమును వదలిపెట్టినచో మనకేకాదు ప్రపంచమునకేముక్తి లేదు. ఆహృదయమీ “రాణాప్రతాపచరిత్ర” యందు మహాభారతమునరాచెంత యున్నదో యంత యున్నది.

“భారతము” దేశభక్తిని పెంపొందించునని రష్యనుదేశస్థులు తమ భాషలోనికి అనువదించుకొనుచున్నారట. భారతమున కాశక్తి యున్నచో “రాణాప్రతాపచరిత్ర” తను ఆశక్తి కలదు.

రాణాప్రతాపుడు పేరునకు రాజపుత్రుడు. ఆంధ్రుడు కాదు. ధర్మరాజాంధ్రుడా! కృష్ణాంధ్రుడా! రాముండాంధ్రుడా! శంకరుండాంధ్రుడా! వారందఱు భారతీయులు. అందఱచేత ఆసేతుశీతనగము వారి కథలు పాడిరి. అట్లే ప్రతాపుడును.

భారతము పూర్వకాలము కథనే చెప్పును. అందులో నున్న ధర్మముమాత్రమే మనజాతీది. ఆవివయము ద్వైవరయుగము నాటిది. మన పరిస్థితులతో సంబంధము లేనిది. ప్రతాపసింహచరిత్ర మన ధర్మమునేగాక మన పరిస్థితులనుగూడ చెప్పును. అగ్నిరుచక్రవర్తితో పాటియెండు హోర హోరి పోరాడి-స్వదేశము వదిలి-కొండలలో గుట్టలలో నివసించి-లిండిలే-గడ్డిరోట్టెలు తిని-దైవవశమున మఱల స్వాతంత్ర్యము సంపాదించిన మహాపురుషుడు రాణాప్రతాపుడు. ఆయనకన్న ధర్మరాజాదు లేమియు నెక్కువవారుకారు. ఎన్నఁదమ్మలకుగాని, కథాచమత్కారమునకుగాని, ఇందలి భిన్నపాత్రల భిన్నతావిశిష్టలకుగాని భారతమున కీగ్రంథము తీసిపోదు.

ఎన్నఁదిట వంటిది. కవి-యెటువంటివాడు? వ్యాసునకు తిక్కన్నకు నెంత వీరరసావేశ మున్నదో యంత వీరరసావేశము గలవాడు. వెనుకటికి బ॥ శ్రీ॥ చెళ్లపిళ్ల - వెంకట శాస్త్రిగారిని ఎవరో ప్రశ్నించిరట—“భాగవతము పోతన్నగారు వ్రాయనిచో, మఱి

వ్రాయటకు సమర్థులైవ" రని. కాసుల - పురుషోత్తమకవియని వారే సమాధానము చెప్పిరట! నన్నెవరైన భారతములోని యుద్ధపంచకము తిక్క-న్నగారు వ్రాయకయుండుచో మఱియెవరు వ్రాయగలుగుదురని ప్రశ్నించినచో నేను "రాజశేఖర-శతావధానిగా" రని సమాధానము చెప్పెద. ఈగ్రంథములో చివరి నాల్గశాసములు యుద్ధమే తిక్క వేటి లేదు. యుద్ధవల్లన యెచ్చట చూచినను, తిక్క-న్నగారి రచనతోఁ దులదూగు చున్నది.

ఈగ్రంథము అస్వతంత్రజాతి కొక స్మృతిగ్రంథము వంటిది. రాణాప్రతాపుని భద్రాచలకైలాశప్రతిష్ఠా చూడుడు..... ఈఘట్టము ద్వితీయాశ్వాసములో నున్నది. ఈ ఘట్టము చదివినచో పారతంత్ర్యజాతికి ఇది స్మృతిగ్రంథ మన్నమాట కర్థము తెలియును.

రాణాప్రతాపునకును, మహాత్మునకు గల సామ్యము భారతజాతికి గల యస్వతంత్రత. మహాత్మునిది కత్తిలేని సాత్త్వికపుష్కరు - ప్రతాపునిది కత్తిగల సాత్త్వికపుష్కరు. ప్రతాపసంహారుడు అశ్వరును జయింపవలెనని యుద్ధము చేయలేదు. పౌరుషశక్తితోఁ గలువలేనని యాయనకు దెలియును. కాని వట్టి ధర్మముకోసము యుద్ధము చేసెను. భారత జాతీయధర్మము పరులకు లొంగిపోదు - చచ్చిపోదు - అని రుజువుచేయుటకే యుద్ధము చేసెను.

“కాన, విజయంబు ముఖ్యంబు ? గాదు మనకు

ధర్మ నిర్వహణంబు కలెత్తవ్య మిపుడు.”

ఇది ప్రతాపుని యాహ. ఈఘట్టము చదువవలయును. నేటి సత్యాగ్రహము నకు అనాటి ప్రతాపుని యుద్ధధర్మమునకు భేదమే లేదు.

ప్రతాపీయులు - అన్నము తినలేదు - నీరు త్రాగలేదు - నిదుర పోలేదు. ఇది బలవంతముచేత గాదు. వ్రోతముచేత.

ఈకథకు మనకథకు వేయి సోలికలు. అన్నిటికన్న గొప్ప సోలిక ఆ అబ్దురహిమాన్ - ఈయన అశ్వరుడక్రింద సర్వసేనాని. వీరరసారాధకుడు - ప్రతాపునకు పూర్వీసింహుడు వ్రాసిన యుద్ధము కవిమైన యీముసల్మాను సేనాని వ్రాసిపెట్టినది. ఈయన యెంతవీరుడో యంతకవి. రషిష్వజము - గరుడధ్వజముగా, కృపాణము - నందకముగా, శవచము - హస్తబుట్టగా, హస్తీఘాటు యుద్ధమున తనకు “ప్రతాప రాజనారాయణుడు దర్శన మొసంగె” నట. అతఁ డశ్వరుతో ననుచున్నాడు. ఆప్రతాపుడు—

మ! “అకటా! నీవలె ధర్మములే దెలిసి రా ? జ్యం బేలగాలేడో! మ

చ్చికమై భూప్రజల బుతులైబలె గృహ ? శీఁ జూడగాలేడో! పా

యక వర్ణాశ్రమ ధర్మపద్ధతి తిరం ? బై నిల్చుగాలేడో! యెం

దుకు నాతండు స్వతంత్రుడై నిలువగా ? దో! యానతీగోరెడక.”

ఈ మహానుభావుడు చెప్పిన యాయథములో బూర్వ భారతదేశమందుఁ గల భిన్నరాజ్యముల ధర్మ మిమిడియున్నది. షట్చక్రివర్తులు - షోడశ మహారాజులు చక్రివర్తులుగాని, రాజులుగాని యగుట రాజ్యమును విస్తరింపఁజేసి యేలిన దేశవిస్తీర్ణతబట్టి కాలేదు. వారు పాలించిన ధర్మముయొక్క యాత్మస్వ్యమును బట్టి యయినారు. నల మహారాజు ఒక్క నిషధదేశమునకే రాజు. కాని షట్చక్రివర్తులలో నొకఁడు... ఈ రహిమానుడు మఱియు ననెను. ఆ ప్రతాపునకు తాము సమకాలికు లగుటయే గొప్పతనముట. ఇట్టి రహిమానులు నేటి పాశ్చాత్యులలో నెంతమంది లేరు? ఆపాశ్చాత్యులలో నక్కరు చక్రివర్తులే లేరు. అక్కరు చక్రివర్తి ప్రతాపుని గురించి యిట్లనెను :—

“ఆ మహానాయకవతంస ! మా ప్రతాపుఁ

డెన్నిగతుల యోజించిన ! నన్నుబోలు

కోటి సార్వభౌములు చేరి ! కొలువఁదగిన

క్షాత్రానిధి యనుమాట వ ! జాలిమాట”.

“నాదు జీవితశేష ము ! తయుఁ ప్రతాపు

సేవఁ గడిపినఁగాని దు ! ప్షీర్తి పోదు.”

“మన బ్రతుకులు పోరులనె తెల్ల ! వారిన వకటా!”

ఇది యక్కరుయొక్క సాశీల్యము.

ఈకవి యఖండమైన కొత్తపలుకుబడులు గలవాఁడు.

“ఇతడు బాడబానలము పారమింగు మ ! హాబలుండు”

“పిడుగుల్ వేల్ల నటకు భయదశౌర్యులు”

“మొదలఁ నెత్తురు పంచుకొం చనుజుఁడై ! పుట్టొందె”

“ఒకకాడఁ జనియించు రెండుపువుల ! ట్లాప్పారి”

“దురదృష్టం బది యెల్ల నాపయిని గం ! తుల్పెట్టె”

“అక్కరు విజయరథము కాడిమోసిరి స్వాతంత్ర్య ! ఘనత ముఱచి”

“పుడిసెం డూపిరి మేన నుండువఱకు ! బోరాడి”

“మూటలను గట్టి యాయువు ! బుట్టకెత్తి

శాశ్వతబ్రహ్మకల్ప మీ ! జగతి నుండుమో!”

ఈ మొదలైన వచనములు - ఇంక సందర్భానుసారముగ లోకోక్తులు మొదలైనవి కుప్ప తెప్పలుగానుండి గ్రంథము అంధాసరస్వతీదేవికి క్రొత్తభూషణముగా నున్నది.

ఈకవి రాజపుత్రయోధుల శౌర్యాదుల నెంత వర్ణించునో ముసల్మానుల శౌర్యాదుల సంతే వర్ణించును. హుమానుని వర్ణించుటయు, బేబరుపడ్డ కష్టములు వ్రాయుటయు నొక ముసల్మానకవి యెంత యభిమానముతో వ్రాయునో యీయనయు నట్లే

వ్రాసెను. ఈ రచన భారతమును దలపించుచున్నది. ఉదయసింహునకు 25 మంది కొడుకులు - రెండవవాడు సూక్తుడు - మూడవవాడు సాగరుడు - పెద్దవాడు ప్రతాపసింహుడు... జగమల్లుడు మఱియొకడు. ఇతడు శౌర్యహీనుడు. అతనికి రాజ్యమియ్యవలయునని రాజు తన సరదారులతో చెప్పిపోయెను.

మ॥ “కమలాస్తాన్వయమా! భవత్కృత మహా! ఘంబేమో! రాముండు పూర్వము కొన్నేడులు మానియుండవలసెన్! బట్టాభిషేకంబు! చండమహీనాథుడు లేకయే చనియె! నీ! నాడిప్రతాపుండు సర్వము గోల్పోయెను! దుర్బలుల్ జనకు లా! రా! యెంతకున్ గర్తలా!”

అని బంధుజనులు వివాదమొందిరి. సలుంబ్రాకృష్ణుడు అచ్చటి తీర్పరి. రాజుతో ‘సరే’ యనెను. కాని చివరకు ప్రతాపునే రాణా చేసెను. జగమల్లుడు డభ్యంతరపెట్టెను. ఈకవి చాలచోట్ల నన్నయగారిని పోలినట్లు వ్రాయును. రాజసూయమున సహదేవుడొక్కడన్న మాటలకు, ఇచ్చటి సలుంబ్రాకృష్ణుని మాటలకు పోలిక చూడుడు.

“రాణాల బాసరింతు బాధ్యత సలుం! బ్రా! వారిద మాట యీ ట్లోణిగల్గిన వారెఱుంగుదురు! ఇ! చ్చోనేబ్రతాపు మహారాణాగా నొనరింతు! గూడదను ధీ! రగ్రామణుల్ గల్గిన బాణి బైకెగ నెత్తు! డిప్పుడె యెదు! ర్భవత్తు నత్తుద్ధతి.”

జగమల్లుని తోసిరాజని కృష్ణుడు ప్రతాపునే సింహాసన మెక్కించెను.

“పరిపుల్ల రుచిర సరసిజ పరంపరలు నెరవినటు స! భాభవనం బ పురజనముల నెమ్మొముల బరమామోదమున నపుడు! భాసిలుచుండె.”

ఇది మఱల నన్నయగారి రచన. ఈ పట్టాభిషేకోత్సవ మంతయు ప్రబంధ సారణి నడచెను.

రెండవ కొడుకైన సూక్తుడు సలుంబ్రాకృష్ణునివద్ద పెంపబడెను. రాణా అతనిని తనవద్దకు పంపు మనెను. శ్రీకృష్ణుడు పంపెను. అతని భావము.

“నా స్వామిస్నేహముమ్రోల! దుచ్చములు స! ప్తదీప సామ్రాజ్యముల్.”

వసంతకాలము వచ్చెను. ఎల్లరాజులు ప్రతాపునకు కానుకలు పంపిరి. మఱల నన్నయగారివలె వ్రాయుచున్నాడు.

మ॥ “తలపై నక మగతా తురాయి వెలుగొం! దక, ధాశధశ్యంబు రంజిలు ఖడ్గంబులు వేలి, దొడ్లనునుతే! జీ లెక్కి యోధాళి చెంతల నేతేర, బ్రతాపుసింహు గొలువక! నానామహీమండలేం దుగ్గిలు వేంచేసి రుగాదికానుకలు దొం! తుల్ దొంతరల్ తెచ్చుచుక.”

అప్పు డందఱు వేటకుఁ బోయిరి. ఈవేటకుఁ బోవునపుడు రాజపురోహితుఁడైన హరభట్టుగూడ వెళ్లెను. ఈపురోహితులుగూడ వీరులే. రాజులకు ప్రాణములు ధారా వోసినవారు. ఐహికాముష్మికములకు చేయూత యైనవారు...

వేటయైన తరువాత కూర్చుండి మాటలాడుకొనుచుండఁగా నొక వరాహము వారి నడిమికి వచ్చెను. దానిని అన్నదమ్ము లిద్దఱు - సూక్తుఁడును - ప్రతాపుఁడును తమ బాణములతో గొట్టిరి. నేను చంపితి నన నేను చంపితి నని తగవు లాడిరి. సూక్తుఁడు ప్రభువుతో - సన్నగారితో వివాదము పెంచెను. సలుంబ్రాకృష్ణునిగూడ లెక్క సేయలేదు. హరభట్టు సూక్తునకు నీతి నుపదేశించెను. ఆపురోహితునితో సూక్తుఁ డిట్లు బాగుబోతు తనము ప్రకటించెను.

“తనదా శక్తికి మీఱు కార్యములకుఁ ♦ దారొన్నచో ముప్పు వచ్చును! మాయుర్వరలోన నొక్కఁడు రణ ♦ ట్లోణిక మృత్తికగన్న మీరును రావచ్చును! నేడ్వ వచ్చు! మఱి పా ♦ రోహిత్యముఁ జేయవచ్చును! లభిగొనవచ్చు! నిడ్డు చనవ ♦ చుక్క దాటి దూరంబుగఁ.”

అంత హరభట్టు వారి యుద్ధ మాపలేక వారి నడుచు తాను కత్తిపెట్టుకొని పొడుచుకొని చచ్చెను.

“నాటి కష్టదశ దీ ♦ ర్పకబూని యాత్మార్పణం

బు నొనర్చెఁ హరభట్టు త్యాగనిధియై ♦ ముల్లోకముల్ మెచ్చంగఁ.”

అంత యుద్ధము సమసిపోయెను. “గురుగుధిరంబు దాటగను కూడదు” అని ప్రతాపుఁడు యుద్ధమును మానిపేసెను. సూక్తుఁడు దేశమును వదిలి పోయెను. ఎచ్చటికి బోయెను?

“తా సరిగెను ఢిల్లీతో”వకు! కులాం ♦ తకు లందఱు పోవు తావుకుఁ.”

ఇచ్చటినుండి ప్రతాపునిశౌర్యాన్ని రాజు, మండి, యత్యుగ్రుని, పాతికయోధులు తగులబెట్టిన ఘట్టము. ఆశౌర్యము, ఆయుధములు, ఆప్రతిజ్ఞలు అవియన్నియు సైనికచో షట్టరానంత గ్రంథ మగును. ఈకవిసార్వభౌముడు ఈఘట్టము చిత్రచిత్రములుగా వ్రాసెను. మొదటనే చెప్పితినిగదా “ఈగ్రంథము యుద్ధపంచకమువలె నున్న”దని. ప్రతాపుఁడు దేశచుంతయు బీడుపెట్టించి తన్ను సేవించు నందరిని వెంటఁదీసికొని కుంభమృత్యువు దుర్గములో గూర్చుండును. సలుంబ్రాకృష్ణుఁడు - భానుసింహుఁడు - మనసింహుఁడు - శ్యామసింహుఁడు - తేజసింహుఁడు - రామచంద్రదేవుఁడు - బిల్లనాయకుఁడైన భీమచాందుఁడు వీరందఱు తమతమ రాజభక్తులను దెల్పిరి. వారి రాజభక్తి - తెలుపుటలను చదివియే మూడవలయును. ఈ బైరాగియైన ప్రతాపునకు - ఆ మహారాజైన అశ్వరునకు విరోధము. భోగసన్న్యాసమున - ప్రతాపుఁడు, రాజ్యతృప్తిచేత - అశ్వరు. తనచేతిలో చికిన

మోగలు నైక్యమును ప్రతాపు డెన్ని సారలో వదలిపెట్టెను. ప్రతాపుని యీ కట్టు-దిట్టములు చూచి అక్కరు భయపడెను. ప్రతాపుని గెలువలేనని కాదు; ప్రతాపుని మీదికి పోయినచో తనకండగానున్న రాజపుత్రసేనానులకు కోపమువచ్చునని. అతడు దీర్ఘదర్శి-అప్పటి కప్పుడు భేదముపన్నుట కాకపోయినను భేదము పుట్టుటకు ఒక పన్నాగము పన్నెను. - - -

“ననుంగడుఁ బేర్చిమైఁగనుచు / నాప్రభుత్వ మదిమెచ్చి కన్య ని
చ్చిన విమువంటివారి వెలి / చేసి ప్రతాపనృపుండు పంక్తి భో
జనమున కైన నించుకయు / సైపక తేలికచేసి చూచె! మీ
ఘనతకు హాని వచ్చినను / గల్గవె నాకు విషాదవేదనలో!”

ప్రతాపుడీ కులము చెడినవారితో భోజనము చేయఁడు. కులముచెడుట తప్పని ప్రతాపుని యుద్దేశము. ఒక జాతీయొక్క జాతీయతలో వర్ణభేద మంతర్భూతమని వారి యుద్దేశము. - - - తరువాత అక్క రిట్లనుచున్నాడు.

“మతి నాయొద్దను జేరు భూమిపతుల / మర్యాదతోఁ జూడనో!
ధరణీభాగము లీయనో! పిలిచి బాం / ధవ్యంబు చేకూర్చనో!
చిరమైతిఁ విహరింపనో! నృపులు నా / సేవించి చేదేమి మే
సిరి! తానింతటి మార్వ మేమిటికిఁ దా / ల్చేక జెప్పఁగాఁ జాలుదే!

ఇంత రాజనీతి అక్కరు ప్రకటించెను. ఇట్టి రచన సామాన్య కవి చేయునదికాదు. ఇది తొక్కనాదులు చేయఁదగ్గది. మానసింహుడు ప్రతాపుని యొద్దకుఁబోయి అక్కరును గుఱించి యెంతయో పొగడెను. మానసింహుని వంశమునకు ప్రతాపుని వంశీయులు గురువులు. ప్రతాపుఁడు మానసింహుని పొగడిక విని అక్కరు రాజనీతిని మానసింహునికి విజిచి చెప్పెను.

“నిగూఢ మాతని మనోవ్యాపార లీలాగతుల్.”

“అల్లుడై-బావయై-మామ / యైన తన్ను

వెలితి గనసిక శ్రీమహా / విష్ణువట్లు

భారతీయులు కొలుతురన్ / భావ మెఱిగె

అక్క రిటుచేసె! హేతు వ / న్యంబు గలదె! ”

అని చెప్పెను. అంత చల్లఁగాఁ బాలించు నక్కరు రాజ్యములో ఘూర్జరదేశమున హామము. అక్కరొకనొక దిగ్విజయమును చేయుచున్నాడు. ధనేశ్వరమ్మన సన్న్యాసులతో సన్న్యాసులకుఁ బోల్గొట్టవెట్టి తానొక పక్షము చేరి వారందఱిని నాశనము చేసి నానా. ఇందు ప్రతాపునియొక్క ధర్మముననేమో: నిజమైన రా జెట్లుండవలయునో, ఆప్రతాపుఁ డెట్లు నొకటైన రాజో, ఈఘట్టమంతయు చదివినచోఁ దెలియును. ప్రతాపుఁడు ప్రకృతి దిగ్ధ. భోగవిచారముజైన రాజు. భోగాభిముఖుడైన రాజువలన లోకములోఁ గొంత భగము తొడి తెరుండఁ బోవును.

“ఆకాపట్యము లాదరస్థితము లా ! యాదార్య మావియ్య మా
మోకాల్ మొక్కులు నాచమూవిభవ మా ! ముప్పొద్దు సేవించుటల్
నాకెత్తుక దలనొప్పి పట్టణము ల ! న్నీ ! మీకు నెట్లుండునో!
నాకీ కొండలువోలె సౌఖ్యమిడు శాం ! తస్థానముల్ తేవుపో!

ఇది ప్రతాపమూర్తి అనిన, మానసింహుడు

ఈ యే రిటు పాటజూచ్చె! నెదు ! రీద నెవండు సమర్థుడో! వృథా
పౌరుష మున్నదంచు బడ ! బాజ్వలనంబును బాటమింగెడే!”

అన, ప్రతాపుడు ఒక చిన్నకథ (Parable) చెప్పెను. ప్రతాపుడు గాంధీ
వంటివాడు- యేసుక్రీస్తు వంటివాడు-మహర్షుల వంటివాడు-చివర కిట్లనెను. “నారాజ్య
మరణ్యము-మేము సన్న్యాసులము-మీయశ్వరునకు మమ్ము గెలువవలెననిపట్టుదలయేమి

“అప్రతిహతముగా ! నశ్వరొక్కఁడె యేల షీతిని దేవుడు సృష్టి ! చేయలేదు.
ప్రజలతనిచే జంపఁబడుటకుఁ బట్టలేదు- రాజకన్యక లతని భోగపరత కుద్దేశింపఁ బడ
లేదు-అతని రాజ్యతృష్ణమును సర్వజగత్తు “పారతంత్ర్యమున మునుఁగుపెల్ల పాడిగా
దనుచు నశ్వరెంత యెఱిగిన జగమున కంతమేలు”

చివరకు భోజనవేళ మానసింహునకుఁ గోపమువచ్చెను-నిష్ఠురొత్తు లాడెను.
మిమ్ము నాశనము చేసెదనని చెప్పి లేచిపోయెను.

ఇట్లు వ్రాసిన నూరకే పెరిగిపోవును. ప్రతాపుడు పౌరుషమునకు ధర్మమునకు
రెండవ యర్జునుడు-కురుబలముచూచి యర్జునుడు పొందిన విషాదయోగమువంటిది
ప్రతాపుడును పొందెను. మొగలు సైన్యము సగానికి సగము రాజపుత్రులు- అందుకని
యే ప్రతాపునకు

ఇది యవనసేనతోఁజేయు ♦ కదనమో స్వ

జనముతోఁజేయు కదనమో ♦ శంక గలిగె”

ఈశంక ఆనాటినుండి యీనాటివరకు అట్లేయున్నది ఈయుద్ధములో ప్రతాపుని
సైన్యములు చెదరిపోయినవి. ప్రతాపుని తమ్ముడు సూక్తుడు ప్రతాపుడు అవతార
పురుషుడని గ్రహించెను- మఱల నన్నగారివైచే చేరెను.

చివరకు తనబిడ్డ మోలుగడ్డితో జేసిన రొట్టె తినుచుండగా నడవికిల్లి వచ్చి యత
నిని గీరి రొట్టెనెత్తుకొని పోయెను. ప్రతాపుడు చక్కవర్తినాఱు నెలలు గడు వడిగెను.
ఉత్తరమిచ్చి భిల్లుని పంపించెను. ఆయుత్తరమును చూచి యశ్వరు పొందిన సంతోషము
నకు మితీలేదు. అశ్వరు సభలో పృథ్వీసింహుడు ఆయుత్తరమును ప్రతాపుడు వా య
సేలే దనెను. వారును మీరు వివాదపడిరి. ఆయుత్తరము తెచ్చిన భిల్లునితో పృథ్వీసింహు
డును అతని బార్యయు నిట్లనిరి.

“చెప్పుము చిత్రమిచ్చి యిదె † శ్రీనృపలోక జగద్గురుండు మా
యప్ప ప్రతాపదేవుని ము † ఖాంబురుహంబున జంద్రబింబ మం
దొప్పెడి వెన్నెల ట్లలరు † నుత్తమమా దరహాసరేఖ తా
నెప్పటియట్ల సాయక ర † హించుచు నున్నదె భిల్లశేఖరా!

ఈపద్యము భాగవత పద్యమువలె నున్నది. కృష్ణుడు సుఖముగానుండెనా యని
రాజు అర్జును నడిగిన ఘట్టములోని పద్యమువలె నున్నది.

శ్రీ నృపలోక జగద్గురుండు మాయప్ప ప్రతాపదేవుడు”

ఇందు రసధ్వని వేయిమూర్తుల రూపు గట్టచున్నది. హృదయమునుండి వచ్చిన
యనఁగా నిది. వట్టి యక్షరములుగా మాటలుగా గనిపించుచుగాని ప్రతాపుడుగా
గట్టిన పృథ్వీసింహుని స్వాతంత్ర్యాభిలాష యంతయు ధర్మ వీర రసమంతయు
గాటలలో నున్నది. ఇట్టి రచన మహాకవులే చేయగలరు.

అబ్దురహిమాన్ వ్రాసిన యుత్తరము అతడు పృథ్వీసింహునితో జేసిన సంభా
— ఆయుత్తరమును చదివి తీరవలయును — అందులో కొన్ని భాగములు

“భరత ఖండంబు నుద్ధరిం † పఁగ జనించు
ధూర్జటివి నీవు! రాజమా † త్రుండవుగావు!”

భారత మహాఖండంబు దాస్యాంధకా

రనిమగ్నంబయియుండ! లోకముల దా † రాభగ్యమ్ములు దీత నే
డని హర్షింపఁ బ్రతాపభానుఁ డుదయం † బైయుండె”

“తనదునేల్బడి సంత హైం † దవ మహత్వ
మక్ష్మ రంతయుఁ గొను దొడ్డ † యడితికాడు!”

“స్త్రీలఁ బురుషుల రాజ్యంబు † దేశమెల్ల
విలుచు నీయక్ష్మరను గొప్ప † విలువకాడు.

ప్రతాపుఁ డిట్టివాఁడు——ఇంక అక్కరు ఇట్టివాఁడు.

“ఈవు విశ్వప్రపంచమం * దీశ్వరుని య
సంత లీలాగతులు గొని * యాడె చెప్పుడు!”

“విలువఁ గట్టుచు రాజ్యంబుఁ † గొలుచు నక్బ!

రెవరి గొప్పతనం బెంతో * యెఱుంగు జగము.”

ప్రతాపుడు మహిమ యుద్ధమును ప్రారంభించెను. కొండలలో దాగి పొంచుచు
జుచు చీల్చుచు కలచును మోతాటనముచేయుచు తుగ్రిటిలో చాటగుచు నిట్టియుద్ధ
చేసెను. (Guerilla warfare) అయినను గెలువలేక పోయెను. ప్రతాపుని దాడి
మున కంతు లేకపోయెను. అక్కరు సర్వసంపదను కైవసముచేసి కొనఁగా,

తటిలో నక్కరు సార్వభౌముడు నితాం ♦ త పాభవోపేతుడై
 ధరణీచక్రము నేలువేళను దరి ♦ ద్రవ్యంబు దిక్కేది యు
 ర్వరఁ దానుండఁగఁ జోటుగానక మహా ♦ రాణాప్రతాపావనీ
 శ్వరు సంసారము నాశ్రయించినది! యీ ♦ పాపంబు నేమందునో”
 “అతిభీమంబుగఁ బెల్లురేఁగి నిబిడం ♦ బై మూగి యీసర్వ భా
 రత దేశంబును ముంచివైచిన మహా ♦ గ్రింబైన దాస్యాంధకా
 రతర్థి దేవుని దృష్టిగూడ నణుమా ♦ త్రింబుజ్ జొరబోని దు
 స్థితి సంధించెడు పాపికాల మరుదెం ♦ చెజ్ జూచి యెట్లొర్తునో!”

చివరకు ప్రతాపుఁడు దేశమే వదలిపెట్టి పోదలఁచెను- భామాసాహి వచ్చెను-
 ధనమిచ్చెను-ప్రతాపుఁడు మఱల నైన్యములు సమకూర్చెను-మఱల తన రాజ్య మంత
 యు గెలుచుకొనెను.

అంతయు నైనది...కాని, ఓయి ప్రతాపా! శ్రీనృపలోక సద్గురూ! మాయప్పా!

సీ॥ అక్కరు విశ్వంభ ♦ రాధీశ మాళిది ధనసేవ! నీయది ♦ దైవసేవ!

యాతని దెల్లప్పు ♦ డాత్మవైభవము! నీయది నిరంతరము నా ♦ త్యావభోధ!

మతని కుండినదెల్ల ♦ నైహిక బలము! ని న్నాశ్రయించినదెల్ల ♦ నాత్మబలము!

నతని దండఱ కన్ను ♦ లలరించు భోగంబు! నీది జగముమెచ్చు ♦ నిండుత్యాగ!

మతఁడు జగము గెలిచె! నాత్మ గెల్పితివి నీ!

వాతఁ డితర జనుల నాశ్రయించు!

నీవు స్వాశ్రయఁడవు! నీకు నాతని కెన

లేదు జగము క్రిందు మీదులైన.

ఇంక నొకమాట. ఈ రసప్రవాహములో ప్రవాహము వెంటనే పోయి విమ
 ర్శించితిని. వేరొకగతి లేదు. కాని ప్రవాహము నడుమను, తీరము వెంటను, సంగుళ
 మంగుళమును, గల తామరపూలు, కలువపూలు, నీటి బెగ్గురులు మొదలైన శోభలు
 పాతకులే చూచుకొనుచు చదువుకొన వలయును. ఇది షరమోత్తమ గ్రంథములలో
 నొకటి.

భా ర తి.

(నవంబరు 1943)

అభినందనము.

మ॥ విమలాత్ముల్ వసపర్తి పండితకవుల్ / విజ్ఞుల్ కరం బుత్తమో
త్తమ కావ్యంబగు నీప్రతాప సుచరి / త్రంబు బతింపించి హ
ర్షము పొంగి “కవిసార్వభౌమ” పదము / సద్భక్తి నీకిచ్చుచు
దమకీర్తి వెలుగొండఁజేసిరి దిగం / తపాంత విశాంతమై.

మ॥ అలఁతఁబోని స్వతంత్రతాగరిమము / ద్యాగంబు ధర్మంబు ను
జ్వలమా వర్తన మెంతకాలమొ యను / స్థానంబు గావించి త
త్ఫలపాకంబున వాసినాడవు ప్రతా / పహ్లావు కావ్యంబు! న
ట్టల కాకుండినఁ దన్మయత్వ మది యె / ట్లుగల్గు గొండంతఁగఁ.

సీ॥ మును పురాణకవిత్వ / మునకు మార్గము చూపె బ్రథముఁడై నన్నయ / భట్టమాధి!
యిరువదవ శతాబ్ది / మిరవొంద నీవు దేశచరిత్ర / శోధించి / సమధిక భవ
నోన్నతశైల్య ధీ / రోదాత్త నాయకోత్తమ సార్వభౌము ప్ర / తాపసింహ
రాజాచరిత్ర / మే / ర్పటచి చారిత్రక ప్రథమకావ్యము వ్రాసి / వాసిగంటి!

గీ॥ వీవె చారిత్రక కవుల / కెల్ల మూల

పురుషుడవు! మార్గదర్శివి! / బుధవశేష్య

లరసి “కవిసార్వభౌమ” స / ద్భిరుద మిడిరి!

నీ సుకృత విశేషంబు వ / ర్ణింపఁ దరమ!

మ॥ తెలుఁగు దల్లి శిరఃకిరీట మని కీ / ర్తిగన్న యాభారతం

బున నందండును గొన్నితావుల రసం / బు దక్కువైయుండ వ

చ్చును! బందొప్పుది నూర్లు పద్యములు మ / చ్చు జల్లి యేకైక ధా

టిని సాగించితి! ప్రాతక్రొత్త కవికో / టి సాటి లేకుండఁగఁ

సీ॥ పదియు నెన్నిదినాళ్ళు / పట్టువీడక కొనసాగె భారత మహా / సంగరంబు!

దానికన్న నొకింత / తడవుగాఁ జెలరేగె రామరావణుల దు / ర్వారరణము!

నాలుగేండ్లార్చిలల్ / నడచె నప్రతిహత మగుచు నైరోపా మ / హాహవంబు!

నేడేండ్ల పొడవున / నీజగం బగలించె నమెరికా స్వాతంత్ర్య / సమరధాటి!

గీ॥ యిర్వదైదేండ్ల సగె బ్రతా / పేందు రణము!

తిక్క నాదులకును దల / తిక్క యెత్తు

నంత యుద్ధంబు నెటుల వ్రా / యఁగఁ గలిగితి!

పరస్పర కవితాభిరామ! యా / సార్వభౌమ!

చీ! తఱుగని దేశభక్తియును ♦ ద్యాగము సత్యము ధర్మసింహాయుక్
గరుడుగఁ గట్ట వాసితి జ ♦ గన్నుత కావ్యము! పక్షపాతపుం
దెరఁ దొలగించి చూచినను ♦ విక్ర-నకుక్ “సరిచేయి” రాజశే
ఖర కివిసార్వభౌముఁ డనఁ ♦ గాఁదగు నం చొకయూహ దోచెడుక్.

సీ! కవిరాజశేఖరు ♦ కవితానిరూఢి రాయలసీమ కీర్తిది ♦ గావ్యప్ర మయ్యె!
నత్యుదాత్తమహః శ ♦ తావధానివలన నాంధ్రదేశము వాసి ♦ నందఁగలిగె!
కలిత-చారిత్రక ♦ కవి పితామహుచేతఁ గవిత నూతనకాంతిఁ ♦ గాంచె నేడు
అలసార్వభౌముచే ! నస్మదాదులు గురు లతులితానందంబు ! నంది రిపుడు!

గీ! సూర్యవంశ మహాకవి ! సోము వలన
సూర్యదేవతాకంబయి ! సాబగు గులుకు
ప్రాస్తూటూర్పురి చిరయశః ! పూర్తిఁగాంచి
నగరములలోన నున్నతో ! స్మృతి వహించె!

మ మనసుక్ లోపలఁదిప్పి తన్మయత ముం ! పక్ జొకి- సావితంత్ర్య ధ
ర్మచిహ్నాస్థితి నారితేజీన మహః ! బ్రహ్మన్ని మూర్ధన్య! సీ
కును బ్రహ్మయు వెసంగుఁగాక కృతియుక్ ! ఊణి వెలుంగొడుఁ గా
కనపాయ స్థిరకీర్తి శోభితమునై ! యాచంద్ర తారాక-ముక్.

చిట్లు

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. కళాప్రపూర్ణ-కావ్యస్మృతితీర్థ-అభినవవ్యా
ఆంధ్రవాల్మీకి. జనమంచి-శేషాద్రిశర్మ,
అభినందన-సభాధ్యక్షుడు.

My dear Rajasekhara!

I must have already told you that I am an admirer of your book. If I have not done so, it is an unconscious and unintended omission. You are one of those few poets who have been able to treat an episode taken from real History and present it to the world as excellent literature of which the Telugu language has every reason to be proud. Your Rana Pratap Singh Charitra is one of the most memorable modern productions. I congratulate you on your closeness to fact and a style that never flags.

With best regards,

Yours sincerely,

O. K. REDDI.

(28-1-33)

